

اسين آريه آهيون ۽ انهن آرين جو اولاد آهيون،
 جن سنسار کي سڃاڻو ۽ سڀيتا ڏني. آريه
 ورت اسانجي مائڙ پوهي آهي، چار ويد اسانجا
 ڌرم گرنٿ آهن، جن جي پيروي ڪري
 پراچين ڪال ۾ اسين سنسار جا گرو هئاسون،
 اهڙي پوتر ماڻا مائڙ پوهي آريه ورت! ڀارت
 ماڻا!! هندوستان جنت نيشان!!! کي وار وار
 نمسڪار!

My motherland I sing.

Her splendid streams, her glorious trees,
 The Zephyr from off Vidyam heights,
 Her feild of Waving corn,
 The repturous radiance of her moonlit nights,
 The trees in flower that flame a far,
 The smiling days that sweetly vocal are
 The happy blessed Motherland-! (۱)

ان طرح پهريون منڊل سماپت ٿيو.

اوم شانتي! شانتي! شانتي!!!

ٺان ڪرڻ جا پويان گوالا يورپ ۾ ويا. (شڙي ڪرڻ
 کي ٽوپال يا گوالو نه چيو ويندو آهي). يورپ جون
 سڀ پراچين گئليٽڪايم (Galatichoi)، گئليٽيس
 (Galatians) ۽ گال (Gauls) اهي سڀ انهن
 گوالن جا بگڙيل آهن. (١)

ان طرح دليا ها ناني رهڻ ملڪ اچي ويا. جڙا ۽
 سوماترا وغيره کي ازخود ئي ڇڏيو ويو آهي، ڇاڪاڻ
 تہ مهالما ٻڌ جي زماني ۾ انجو خاص زور هو، ۽ آبادي
 ۾ وڌي. ان ڪري ٻڌ جي ڪال (ٻئي منڊل) ۾ انجو
 ورڻ ڪيو ويندو. ههه ههه ههه ههه ههه ههه ههه ههه
 تہ جاوا وغيره سڀئي ٻيٽن کي آرين ئي آباد ڪيو هو.
 پراڻي وقت ۾ اتي باقاعده هندو حڪومت هئي (جهن
 جو سڌ سسٽ سان ورڻ ٻئي منڊل ۾ ڪيو ويندو).
 اڃا تائين اتي ڪيترا هندو مندر موجود آهن. رامايڻ جو
 خاص پرچار آهي. رام لڳل راتر ڪندا ايندا آهن.
 ان طرح دليا هي سڀئي ديوتن جو ورڻ ٿي چڪو،
 ۽ نلسڪو ويو تہ ساري سنسار کي آرين ئي آباد ڪيو،
 آري ئي هن ديش جا آدمي نواسي آهن، جن هتان آهستي
 آهستي ساري دليا ۾ ڦهلاجي اهي ملڪ آباد ڪيا.

(١) Tod's Rajasthan, foot note.

ڪري، ۽ لکي ٿو ته ”سڪانڊ ليوياء جو پراچين دور برص
اڏل وڌن مان ئي ورتل آهي.“ (۱)
سڪانڊ (Scotland)!

سڪانڊ جي هونئروز شهر جي ڀرسان، هڪ هنڌ
ڪوٽائي ڪندي هڪ مدرڪا (مهر) لکتي، جا
ڪائوٽيس آف ڪئلي، ڪرول فٽز ڪلئرس
(اول - آف - مسٽرو) کي ٻڌائي. هن وري اها هندو
ڍاڳ جي سمجهي، ڪرول جيمس ٽاڊ ڏانهن موڪلي
اڪيو ته، نوعين ڀارت جي انھاس ۽ پراچين وشن ۾ سنا
ٽاڊ مهاڻي ان مدرڪا کي ڏسي نشيڪ ڪيو، ته ٻن ڀيلن
(ڍڳن) جي مٿان شو ڌارا سميت شولڪ ۽ الڳي آسپاس
ٽالڪ وٽ ڇيل ڇڻ ڪري، اها اوس ڪنهن شو پڳت
جي آهي. ان مدرڪا تي ٽاڊ مهاڻي ۱۸۳۰ع ۾ رابل
ايشياڪ سوسائٽي لنڊن ۾ ليک ۾ پڙهيو هو، جنهن ۾
ٽائيف ڪيو هئائين ته اها مدرڪا شو جي آهي، جا
سڪانڊ جي ڪنهن شو پڳت جي آهي. ان مان ظاهر
آهي ته سڪانڊ به آرين جي ڪالوني آهي.
گال (Gauls)!

ڪرول ٽاڊ لکيو آهي ته مهاڀارت ۾ ڪالپوه دوارڪا

شاخون دور دور تائين ٿيل هون. يورپ کان سواءِ اتر ۾ سائبيريا ۽ روس تائين به ٿيل هون. (۱)

انسٽيڪلوپيڊيا برٽينيڪا ۾ لکيل آهي: ”رشيما جا آدم اراسي ساماواڏيا (Samawadyia) سڏائيندا هئا.“ (۲)

اهو ساماواڏيا لفظ سام ويڏيا جو بگڙيل آهي ۽ سڏ اوڪري نه روس کي سام ويڏي آرين وڃي آباد ڪيو. سڪنڊينوييا (Scandinavia) !

پارٿ ۾ سڪنڊ، ٻڌ جو دڙو آهي. پراچين ڪٿي آرين وڃي ان ديش کي وسايو ۽ سڪنڊ جي نالي تي ديش جو نالو رکيو. ”سڪنڊينوييا وارن جي ٻڌ جو دڙو اتي اڃا تائين سڪنڊ (Skand) آهي جئن پارٿ ۾.“ (۳)

ڪرل ٿاڊ، راجسٿان ۾ سڪنڊليوپسا (سوينڊن ۽ ناروي) لاءِ وسيل سان لکيو آهي، ته پارٿ جا ڪٿي، سڪنڊينوييا تائين وڃي پهتا ۽ اتي آبادي ڪيائون. انهن جي هفتي جي ڏينهن جا نالا به اڃا تائين پارٿي ويون جهڙا چيا وڃن ٿا.

خود سڪنڊليوپا نواسي شريست حارنستجيروينا پنهنجي ديش کي آرين جو آباد ڪيل سويڪار ۽ سڏو

(۱) See Tod's Rajasthan.

(۲) Insyclopedia Britanica, "Asiatic Russia."

(۳) Theogony of Hindus, p. 109.

انٽر نويدن!

ان طرح اسان هيستائين دنيا جي سڀني ملڪن کي ثابت ڪري ڏيکاريو ته ساري دنيا کي آرين ئي آباد ڪيو، جي هندوستان جا اصلوڪا رهاڪو هئا. اسان سڀ ڪجهه لکندي به نئين نئين ملڪن کي نظر انداز ڪيو آهي، ڇاڪاڻ ته انهن جي اتهاس ۾ وڌيڪ (خاص) هستي ڪانهي؛ جيستويڪ آهن سڀ آرين جا ئي آباد ڪيل، پوءِ ڪي سڌي طرح سان، ڪي انهن جي شاخن دوازا. ان هوندي به ۲-۳ لکيا وڃن ٿا:-

آئسلنڊ (Island)!

ٻوستان ميوزم جي سپرنٽنڊنٽ، شري ڪمار سدواهيءَ پنهنجي ڪتاب ۾ لکيو آهي ته:- ”پراچين آئسلنڊ اواسين جو ڌرم گرنٽ ولسٽوپا، رگويڊ جو انوان آهي. (۱) يعني آئسلنڊ کي به رگويڊي آرين وڃي آباد ڪيو.“

روس يا رشيا (Russia)!

ڪرنل ٽاڊ لکيو آهي ته ”ڀارت مان ڪترين جون

دڪھڻ کان دور وڃي ته يهودين پاليتاڻا جي نالي سان ئي پئلسٽائين نالي جو نڪر وسايو ۽ گجرات جو پاليتاڻا ئي پئلسٽائين ئي ويو. گجرات جو پالي ٿاڻو جڏينهن جو پراچين ۽ برصغير ۾ اسٽان آهي. معلوم ٿئي ٿو ته عيسائي - مسيح ان ئي پاليتاڻا ۾ اچي بائيبل ۾ لکيل چاليهن ڏينهن جي اڀواس دوران، جڏينهن شڪشا جو لاپ ور ٿو هو. (١)

حل پلاون! پارت جي طرح يهودين ۾ به حل پلاون، طوفان لوح جي نالي سان برصغير آهي ۽ مهاراجا مدو جو اتي حضرت لوح ئي ويو آهي.

السواء يهودين جو خاص مذهبي لفظ يهووا سبڪڙت يهو جوئي بگڙيل آهي ۽ يهو مان يهو ئي ويو آهي. خود بائيبل ۾ لکيل آهي ته ”هي سڀ يورپ کان آيا آهن ۽ سڀ عڪئي پاشا (مسڪرم) ڳالهائيندا هئا. (٢)

ان طرح يهودين ۽ قريشين جو ورڻن سماپت ٿيو. ساڳي طرح ايشياڪند سان ڇهون اڌ ياء سماپت ٿيو.

چوڻ انوسار ته ڪتري مهاڀارت ۽ ڪالپوءِ ساري ايشيا ۾
 ٽهاجي ويا، ۽ دور دور لاروي، سوين ۽ سڪندريو يا
 تائين به پهتا ۽ اتي آباد ٿيا.

ان طرح ان قريش خاندان ڪالپوءِ پيو دوست خاندان
 يهود آهي. هي به ڀارت جا ياد وٺشي ڪتري آهن.
 ڪورو وٺش مان جيئن قريشي ٿيا، تهڙي طرح ياد وٺشي
 يهودي ٿي ويا. شري پوکاڪ مهاشيه به سويڪار ڪيو
 آهي ته يدا (Yudah) اڙلٽ يهودي، ياد و (وٺشي)
 آهن. (۱)

شريست سبر همڻيه آيز جو پٽ شريست رام سواڊي
 آيز لکي ٿو ته: ”سيريا پردش جي ”ڪول“ ڳوٺ
 جي رهاڪو هڪ يهودي، ارسطو کي چيو هو ته:
 ”يهودي وغيره لوڪ اصل ۾ دڪش ڀارت جا اواسي
 آهن.“ ارسطو جي پرستش ۽ اتهاس ليکڪ ڪليزڪس
 جي ليک مان سڌ ٿئي ٿو ته يهودي لوڪ اول ٽامل ڀاشائي
 ڳالهائيندا هئا. ٽامل ڀاشا هيبرو ڀاشا جي جنمي آهي.
 هيروءَ ۾ گريڪ شيندن جي ملڪ ڪريٽي انجو هي موجوده
 روپ بڻيو آهي. يهودين جي اتهاس ليکڪ جوجڪس
 جي ليک مان معلوم ٿئي ٿو ته ”يُورُو ڪال ۾ گجرات ديش،
 دراوڙن جي تابع هو ۽ گجرات جو پاليتاڻا نگر، ٽامل
 ٻايدو ۽ ٻر ديش جي آڌين هو. اهڙي ڪارڻ آهي جو

يهودي ۽ قريشي

اولهه ايشيا جا به پوسند خاندان آهن، هڪڙو يهود
 ۽ ٻيو قريش. يهود وارن کي يهودي يا جيو (Jew)، ۽ قريش
 وارن کي قريشي چيو ويندو آهي. اهي ٻئي خاندان آريه
 نسل جا آهن. مهاڀارت ۽ ٻڌ ڪالھوءَ ڪورون ۽ يادون جا
 ٿولا، ٻههڙيون آباديون ڀارت کان ٻاهر وڌائيندا ويا.
 هوئن نه عرب، روم ۽ ايران آدي جو مهاڀارت کان اڳ
 به ڀارت سان لاڳاپو هو، جيئن تاريخ فرشته به لکيل آهي
 ته مهاراجا ٻڌشتر جي راجسويگهه به عرب به شامل ٿيا
 هئا. ان ڪري مهاڀارت ۽ ٻڌ ڪالھوءَ ڪورون ۽ عرب
 ڏانهن روانو ٿيو. انهن جي ڪل جو نالوئي ڪورون ۽ قريش
 هو، ان ڪري سندن اهوئي نالو قائم رهيو. مٿي ڏيکارڻو
 ويو آهي ته اسلام کان اڳ عرب به هندو ڌرم جو روح
 هوندو هو. ان کان نه گهڻو گهڻو اڳ، هي ڪورون ۽ قريش
 اتي پهتا، جو نڪري ڪورون ۽ قريش مان ڪورون ۽ ڪورون
 ٿيندو ڪريش يا قريش ٿي ويو آهي ۽ انهي خاندان
 وارن کي قريشي چيو ويندو آهي، جي ڀارت جا ڪري
 آهن. ڪرل آباد ٻههڙي راجستان به ڪريين جي انهن
 وشن جي دستار جو عرب ورنن ڪيو آهي. سندس

بلوچستان

هن جو اصل سسڪرت لالو بل اوچ سٿان آهي .
 پراچين ڪال ۾ هڪ ڪتري جائي پست ٿي ڪرات (۱)
 نالو ڌارڻ ڪري هماليه کان هن علائقي ۾ اچي آباد ٿي .
 انجو نالو پوءِ ڪرات مان ڦلاٽ ٿي پيو . ڦلاٽ
 وياسٿ اڃا بلوچستان ۾ موجود آهي ، جا انهن آريه ڪترين
 جي ياد تازي ٿي ڪرائي . اهي ڪتري تمام بلوان ٿيندا
 ۽ ڦهلاچندا ويا . گهڻو ڪري آسپاس جي علائقن کان هو
 بل ۾ اوچا هئا ، ان ڪري سندن ان ساري علائقي جو
 نالو بل اوچ سٿان ٿي ويو جو بگڙي بلوچستان ٿيو ۽
 ۽ اڄڪلهه بلوچستان سڏيو لڳو وڃي .

سڀي به بلوچستان ۾ ئي آهي . انجو نالو اصل شوي هو .
 هتي جا اوائسي به مهاڀارت جي يڌ ۾ ڪورون جي طرفان
 اچي شامل ٿيا هئا . هيٺڙ اهو شوي نالو بگڙي سڀي
 ٿي پيو آهي .
 ان طرح بلوچستان جو ورڻن سمايٽ ٿيو .

(۱) ان ڪرات جائي جي ٿي شاخ ايشيا مائٽر ۾ رهي ،
 جتي ساڻن آفريڪا جا زولو اچي مليا ۽ ڪاري ۽ پيلي
 رنگه ملڻ سان ، يورپ جي گوري جائي پيدا ٿي ، ۽ ان
 مان ڪليٽ نالو ڌارڻ ڪري انگلنڊ ۾ آباد ٿي .

ليڪن اهو سڀ اسلام کانپوءِ ٿيو، ان سموري حقيقت تي ٽئين منڊل ۾ لکيو ويندو. هت فقط اسان کي آرين جو عربن کي آباد ڪرڻ تي ثابت ڪرڻو هو، جو هيترا حوالا ڏيئي ثابت ڪيو ويو، جهڙي طرح اسين کين ياد ٿا ڪريون، تهڙي طرح هو به هندوستان کي هندوستان جنت نشان چئي ياد ڪندا آهن، ۽ اهو خيال ڪندا آهن ته هندوستان زمين جو بهشت آهي. ان ڪري ئي حدشن ۽ تفسيرن ۾ اهو لکيو ويندو آهي ته حضرت آدم کي جڏهين آسماني بهشت مان ڪڍيو ويو، ته هو، هن ئي زمين جي جنت (سورگ) ۾ جنهن جو نالو هندوستان جنت نشان آهي، لاڏو ويو، ۽ ان ڪري ئي هندوستان مان ويندڙ شين ميوات وغيره کي عرب، بهشت جو ميوو سمجهندا هئا. انهن سمجهو ته جهڙي طرح هندو گنگا نان آندل شيءِ کي پوتر سمجهي کائيندا آهن، ائين ان طرح عرب به ڀارت (آريه ورت) جي شيءِ کي سورگ (بهشت) جو ڦل سمجهي کائيندا هئا.

ايتري بعد هاڻ پاشا جا اکر ڏيئي ڏيکاريو ويندو ته عزلي ۾ به ڪيترا لفظ سندس مائري پاشا سندس ڪرت جا موجود آهن:-

سنسڪرت

امبا

اپا

اؤرس

عربي

أم

ابا

وارث

سنڌي

ماتا

پتا

وارث

مشرقت امام عشر صادق عليه السلام فرمايو آيد: "الان
المشرقة دواعي وسمو ايا شاء واحد وها داء".

اولا: "ثانيه" حو كبر ذوال التي مكيه بر شفاء
التي قوسه بر يمازي آهي.

ان طرح اسلام کان اڳه لالين يعني آرپه عرب يا هندو
عرب ثابت ڪرڻ لاء، مٿيون حيثيتون ڪڍي آهي.

ان بعد اسلامي عربن سان اسلام واسطو ڪڍايو، پر
نه اهو وڌيڪ آهي جو اسلامي مضمون کان ٻاهر آهي.

انهن اسلام ڪتابن ۾ پارسه جو عرب جو شخص لاءِ
وڃو آهي، حذفي سان حا عهدو (نوذی) الي جي

نادر شاهن حا وزير کي رهيا، ۽ عهد حڪومت جو شاه کي
چوڻو ڪري ڇڏيو. هارون الرشيد جي وقت عهدو وزير

براهمڪ جو دور هوندو هو. سندن آڱر جي اشاري کي
حڪومت هلندي هئي، سندن ليکڪ جي ڏاهڪه عرب

کي عرب ال ڪيو، انهن جي تي وقت پر سنڌ ۽ عهد
کان هندو پنهنجو عرب پر پڄتا، ۽ الي سندس حڪومت.

ڪنهن گرامر عربي ۾ ترجمو ڪيا. اهو عرب جو سڀني
زمانو هو، حذفين وساريل مالو ۽ زمين کي پاد ڪيو ويو.

هندو پنهنجي پنهنجي عهدو پنهنجي ۽ علم جي ڏاهڪه
الي وڃائي، سندن جي لک وڃائي جي علم جي اثبات کي

عرب کي وري لکين سر لاء ڪيو، ۽ وساريل علم اٺان
لکين سر لاء کي شروع ڪيو، ۽ عرب علم کي صرف

مسعود صهائي، رسول الله کان روايت ڪئي آهي ته
 ”عليڪم بالبان البقرة وسمونها واياكم لحو منها فلبها
 شفاء وسمنها دواء ولحمها داء.“

اثرات:- ”توهان لاءِ ڳانءَ جو کير استعمال ڪرڻ
 ضروري آهي. انجي گوشت کان پڇو ۽ ڀرهيڙ ڪريو، ان
 ڪري جو انجي کير ۾ شفاء، مڪڻ ۾ دوا ۽ گوشت ۾
 بيماري آهي.“

(ڪ) جناب عايشم (حضرت محمد جي استري)
 کان روايت آهي ته:- ”قال رسول الله البقرة في لبنها
 شفاء وسمنها دواء ولحمها داء.“

اثرات:- ”فرمايو رسول الله (محمد)، ته ڳانءَ جي
 کير ۾ شفاء، انجي مڪڻ ۾ دوا، ۽ انجي گوشت ۾
 بيماري آهي.“

(گ) صحيح ابن مسعود صهائي جي سند سان رسول
 الله کان روايت ڪيل آهي ته:- ”البقرة في لبنها شفاء.“
 اثرات:- ”ڳانءَ جي کير ۾ شفا ئي شفا آهي.“

(گه) ابن عديءَ، ابن زياد طحان جي ترجمي ۾،
 ابن عباس کان هن طرح روايت ڪئي آهي ته:- ”لبن
 البقرة دواء وسمنها شفاء ولحمها داء.“

اثرات:- ”ڳانءَ جو کير، دوا، انجو مڪڻ شفاء ۽ انجو
 گوشت بيماري آهي.“

(گ) فروع ڪافي نالي ڪتاب ۾ لکيل آهي ته

ۛ اسلام ۽ انسا ٻئي عڪسيتي جي مثالءِ اصول آهن. پر پراجين آريہ ڌرم جي ڇاپ اڃا لائن ائي نظر اچيئي. عرب جذمين ڇڏي ويندا آهن، ۛ رستي تي کين سبيل ڪپڙو ڌوليءَ والگر ٻاڻو ٻولدو آهي، عهدي سبيل ”احرام“ چيو ويندو آهي. پڙ عيد کان هڪ ڏينهن اڳ ڇڏي ويندو آهي. ڇڏي جي لاءِ جيتريون رسون هولد يون آهن، اهي پوري لپ تي حاجي ڪڙا بدلائيندا آهن، ڇڏي جي ٽن ڏينهن اندر هو ڪوبه سبيل ڪپڙو اٽا پائي سگهن. (۱)

جيستائين اهو اڃا سبيل ڪپڙو سندن شرع تي هوندو آهي، تيستائين هنن کي ڪنهن به چيو جنٽو پراڻيءَ جو مارڻ حرام آهي. اڱر ڪو چيو هتيا ڪري وجهي ۛ. انکي ان لاءِ پرائيڇيٽ ڪرڻو ٻولدو آهي.

گڏو پوڄا! پارسي ۾ ڪڏو تمام پوڙ جانور سمجهيو ويندو آهي. انکي مارڻ مهاباپ سمجهيو ويندو آهي. نيڪ ان طرح عرب ۾ گڏو هتيا مهاباپ ۛ نه پر اڇو مارڻ گناه ضرور سمجهيو ويندو هو. هيٺ ڪجهه مثال ڏنا وڃن ٿا:

(ڪ) ڪتاب مستدرڪ ۾ ابو عبدالله حاکم ان

(۱) هندو به ائين ڪندا آهن ۽ گهڻو ڪري ٻيلو ڪپڙو يعني پيتمانر پائيندا آهن.

ٻوڄا جو گهر هو. ليڪن عربن جي اها هندو ٻوڄا، عرب
 ٽائين محدود ڪانه هئي، پر هندوستان ڏانهن به اڪيون
 واههائيندا هئا، جيئن ”عمر بن هاشم“ جي ڪوٽا مان
 ظاهر آهي. ان کانسواءِ ڪرنل آباد راجستان ۾، مشهور
 تاريخدان هيروڊوٽس جو حوالو ڏيندي لکيو آهي:—
 ”هيروڊوٽس، مورتِي ٻوڄڪ پراچين جاتين جي پيڙهين
 وغيره جو حوالو ڏنو آهي. انجو بيان آهي ته، ڊيوس
 (يونان) ۾ سينيادوڪ دور دور کان پيڙهين روائيون
 ڪندا هئا، مگر اپولو (ڪرشن) جي مندر ڦاٽ دؤاره
 (ميوڙ) ۾ تمام دور دراز ديشن کان پيڙهين اينديون آهن.
 ڦاٽ دؤاره (ميوڙ) جي مندر ۾ جن جي ماڻڪن کان جي جي
 شيون نفيس اينديون آهن تڏجي تفصيل هيءَ آهي:—

عرب کان— خوشبودار شيون ۽ مصالحه.

ڦاٽار کان— عطر جون شيون.

ايران کان— ڪشمش ۽ پستاهه. (۱)

اهنسا! وڻيدڪ ڌرم ۾ اهنسا جو خاص درجو آهي.

هتي جا هندو تيرٿن تي وڃڻ وقت، بنسبت ڪنهن
 جانور جي سواري جي، پيدل وڃڻ پسند ڪندا آهن ۽
 ائين سمجهندا آهن ته تيرٿ تي وڃڻ وقت ڪنهن جيو
 کي دڪ نه ڏيڻ گهرجي.

ٺيڪ اهائي حالت عربن لاءِ هجڻ جي وقت آهي. نه

انجو مرکز شو، جتي ”عمر بن حاشم“ جهڙو عالم، مهاد يو
جي مستي سان پوڄ ۽ شاعري ڪندو هو.

مٿي جيئن لکيو ويو آهي ته مسجد الترام (مڪو)
عربن جو ثبوت اسٿان هو ان لاءِ هڪ ٻئي ڪتاب ۾ به
لکيل آهي. جو ڪتاب ۱۹۳۸ع ۾ مسططيه مان شايع
ٿيو هو. (۱)

ان ڪتاب جو مصنف ”احمد“ نالي هڪ شاعر
هو. - ر هارون رشيد جي درٻار جو ڪوي هو. ان
ڪتاب جا ٻه حصا آهن، پهرئين ۾ عرب جي پراچين
شاعرن جو احوال درج آهي ۽ ٻئي ۾ حضرت محمد ڪالبوءَ،
هارون رشيد جي مٿي نالين جي شاعرن جو احوال آهي.
ان ڪتاب جي ديباچي ۾ لکيل آهي ته: ”مڪي ۾
جو سڀ کان وڏو مندر هو، جيتوڻيڪي سڀ عرب واسي
پنهنجو پوتر ثبوت اسٿان سمجهندا هئا، اتي سال جي
آخر ۾ رسالت جي موسم بعد هڪ وڏو ميلو لڳندو
هو، جنهن ۾ هزارها عرب اچي جمع ٿيندا هئا. ان ميلي
جو نالو ”اعڪانا“ هو. ان موقعي تي هڪ وڏو مشاعر
۾ ڪيو ويندو هو.....“

ان طرح مٿيون ٻاڳيٽيون ثابت ٿيون ڪن ته مڪو
ثبوت اسٿان ۽ موزلي پوڄا، خاص ڪري مهاد يو جي

(۱) ان ڪتاب ۾ لکيل مسعود و پروشلم جي حميده

نسروي به اڃا رکيل آهي.

تذکرہ عودا الی الوداع للیسر
 بلقیان دامت اللہ یوما تبصر
 باهل لها اذ هو رمیما مهادیو
 بمنزلة مسلم الدین منهم و تدور
 میسر اخلاقا جاتا کلهم
 نجوم اصانت ثم غاب الهندو
 بصهي قیاما فی المقام الهند
 یقولون لا تحزن خالک لو جر

اثرات :- ”جنهن منس جو هرديء ”ڪام“ جي
 اثر ڪري مري چڪو هجي، ۽ جو ٻين ڳالهين کي ئي
 ذر م سمجهي، انهن جو ڪرڻ پنهنجو فرض سمجهندو هجي،
 اهڙو ڪرڻ منس ڪيئن سڌري سگهندو؟ جڏهين هو پنهنجو
 سڌارو چاهيندو ته اوس سڌري سگهيتو. پر جيڪڏهين هو
 پنهنجي جيون ۾ هڪ دفعو به سچي هرديءَ سان، مهاديو جي
 آڀاسنا ڪري نه ذر م جي مارگ ۾ جيترا به درجا آهن،
 انهن سڀني کان پار ٿي سگهيتو. پارت جي ياترا ڪرڻ
 ڪري منس کي سڀ شپ ڪرم پراپت ٿي سگهن ٿا.
 ڇاڪاڻ ته پارت ذر م جو مارگ ڏيکارڻ لاءِ گرو آهي.
 اي پوماٿا! ڪڏهين اهو شپ ڏينهن ٿيندو، جڏهين
 آئون پارت جو درشن ڪندس، جتي بهجي منس نه
 ۽ ڪلپش کان مڪت ٿي وڃيتو.“

ان مان اهو اندازو لڳائڻ سولو آهي ته ان سمي عرب
 ۾ شو جي پوڄا ڪيترو زور هئي. خاص ڪري مڪو

سجيدو ويندو آهي. اڌو پٿر اصل ۾ شو جو لنگ آهي. چو نه انجي شڪل مهاد بوجي پيدلي جڙي آهي. انجي ڊيگهه اٽڪل ۱۱ اليه ۽ ۵۰ اليه ٿولائي ۾ ٿلهو آهي؛ اوتها (جا ڀار ۾ شو جي لنگ جي هيٺان لپندي آهي) جي شڪل به انجي هيٺان اهڙي ئي لملي (جيئن ڀار ۾ وڌي ويندي آهي) بڻايل آهي. ان طرح عرب ۾ شو جي بوجا لمار زور هوندي هئي خود حضرت محمد جو ڇاڇو عمر بن هاشم، شو جو پوڄاري هو.

اظهر بوليورستي ڪيرو (مرا) جي هڪ ڀرويس، عربي جي هڪ ٻرائي لهر ڪيرو (Cairo) شهر جي "الحلال" اخبار ۾ شايع ڪئي آهي. شاعر جو نالو عمر بن هاشم آهي، جو حضرت محمد جو ڇاڇو هو. مختلف وچاري ڪري عربن انجو نالو ابوالڪشمير (علم ۽ حڪمت جو پيءُ) مان ٿيرائي ابوالجهميل (جاملن جو پيءُ) رکيو. هو صاحب مڪي شعر جو سردار، شاعر ۽ عالم هو. پاڻ هڪ لهر شو جي لاءِ لکي اٿس، ان مان ۳ شعر هيٺ ڏنا وڃن ٿا:- (۱)

”ڪٿا بڪ ڏکري من علوم تبصر

علوا اما لس الهوي فتد کر

ارتاٽ۔۔ (پراڻي زماني جا) عرب تباسف (پنر جنم) کي مڃيندا هئا۔۔

شو جي پوڄا! ڀارت ۾ شو جي پوڄا جاري ٿيڻ سان، اها لهر عرب ۾ به پهتي ۽ خوب زور رهي. اسلام تائين اتي تمام زور رهي. جيتوڻيڪ ٻڌ ڌرم به عرب ۾ زور ورتو، پر شو ڌرم جو اثر وڌيڪ هو. شو جا ڪيترا مندر اسلام جي وقت ۾ بلڪل تباهه ڪيا ويا، باقي هڪ وڏو مندر جنهن کي اڄڪلهه مسجد الحرام چيو ٿو وڃي، اهو عربن جو سڀني کان وڏو تيرت اسٽان هو، ڇڏيو ويو. انکي به ڪن ڊاهڻ جي ڪوشش ڪئي پر حضرت محمد انکي نه ڊاهڻ ڏنو. ۽ اڳين مورتي پوڄڪ عربن جيئن انکي بڻايو هو تيئن ئي قائم آهي. اها مسجد الحرام، ميل کن جي گهيري ۾ آهي. چئني طرف ڊبل ورائنڊ آهن ۽ وچ ۾ هڪ کليل ميدان آهي. اچي وچ ۾ هڪ ڪمر و ٺهيل آهي چوٽي ڪعبه آهي، ۽ جنهن کي بيعت الله (ايشور جو گهر) چيو ويندو آهي. نماز پڙهڻ وقت ان ڏانهن منهن ڪري نماز پڙهي ويندي آهي، بعد ۾ طوائف (پرڪرما) ڪيو ويندو آهي. ڪعبه جي اوڀر ۾ زمين کان ۳ فوٽ کن مٿي هڪ وڏو طاق ٺهيل آهي، جنهن ۾ هڪ ڪارو پٿر رکيل آهي، جنهن کي حجر الاسود يا سنگ (پٿر) اسود (ڪارو) چيو ويندو آهي. اهو عربن لاءِ بلڪل پوتر پٿر آهي. انکي چمڪ سان ڀاڻ جو ناس ٿيڻ

جڏهين ڌرم جي هاڃي ٿيڻي (يدا يدا هي ڌرم سڀ) ۽ پاپ وڌيڻ، تڏهين تون پڳتن جو اڏار ڪرڻ ۽ پاپين کي ڏاڍ ڏهڻ لاءِ جنم ڌارڻ ڪرين ٿو. اي پرمانن! ڏله آهي اهو شهر (مٿرا) جتي تو جنم ورتو، ڏله اهو ميدان جتي تو ايللا ڪئي ۽ گائين کي چاريندي ڳوٺن ڳوٺن سان آئند منايو ٿي. اهو تنهنجو شيام ورڻ مڪه ۽ سندر مورتِي ڪوبه ڏسي نه اٿين او معلوم ٿئي، ڇا نه خود سندرتا منڊ جي ويس پر جنم ورتو آهي، ۽ تون جڏهين بسري وڃائڻ ٿو لڳين نه آڪاش ڳوٺجي ٿو اٿي، استرين لاءِ گهرن ۾ رهڻ ۽ پرڻن لاءِ ڪم ڪرڻ مشڪل ٿيو پوي، گرپ جا آبهر گهمڻ ٿا لڳن، استريون پنهنجن معصومن کي کير پيارڻ پلجي ٿيون وڃن ۽ پتين جي شيوا ڪرڻ به پلجي پئنگ جيان تنهنجي چنڊر ورن مڪه تي قربان ٿيڻ لاءِ تيار ٿي ٿيون وڃن، اي پريو! تو پيتامبر ڌارڻ ڪيو، هٿن ۾ بسري، ڪنن ۾ ڪنڊل ۽ مٿي تي مڪت ڌارڻ ڪيو، اهڙي سندر سروب جو مولڪي درشن ڏيو. پيارا موهن! تو سورگ جي اُپسرن جو اڏار ڪيو ۽ بهاڙ کي اگر ٿي ڪيو، اهڙي طرح منهنجو به اڏار ڪريو.

هي آهن هڪ عرب جا اسلام کان اڳ جا من جا ترنگه. هي وچار فقط ڪوبي جا آهن، بلڪ ان وقت جي عرب سماج جي وچارن جو چتر آهي، جو ثابت ٿر ڪري ته ان زمين به عرب پورا هندو هئا.

ڳالھو. انهن مان جي رڳ (ويد) ۽ يجر (ويد) آهن،
 سي اسان کي اُپديش ٿا ۽ ساري سنسار کي پراڻي
 پاڻ سان ڏسو. اهوئي مڪي، سڪ ۽ ڪلياڻ جو
 مارڻ آهي.

هيءَ عرب جي ٺاهيس پراڻي نظر آهي، ۽ ان ڳالھ
 تي پوري روشني ٿي وڃي، ته اسلام کان اڳ عرب ۾
 بلڪل وئيدڪ ڌرم هو. ائين ٿيڪ آهي ته اسلام جي
 وقت اتي ڌارمڪ حالت تمام خراب هئي پر ان کان اڳ
 عرب ۾ ٺٽ وئيدڪ ڌرم هو ۽ عربن جو ڌرمي
 بستڪ ويد ٿي هو.

ڪرشن اوتار! پوراڻڪ ڌرم اتي ۾ جڏهين شري
 ڪرشن جو ڄمڻ، پوراڻڪ ڌرم سان رنگدروپ، نه اچو
 اٿو عرب تي ۽ اهڙوئي ٻيو. اهو ٻڌ هڪ پيءُ عربي
 جي نظر مان معلوم ٿيندو. هي نظر عرب هي هڪ پراچين
 ڪويءَ، جو حضرت متمد کان پدبه سڙ ووهيو اڳ ۾
 آهي انجي لکيل آهي. انجو نالو ”زاهر بن ٿاڻي“
 آهي، هي نظر هڪ نشتي ٿي مسططيه مان هڪ آئي
 آهي. انجو ارڻ هي آهي:-

”اي پرڀو! تو سنسار جي ڪلياڻ لاءِ ٻار ٻار اوتار ڌار ڌار
 ڪيو آهي. ان سمن جڏهين سنسار (ڌرم کان) پيڙس
 هو ۽ ٻاٻين پراڻي ٿي اڌڪار جهڙي رکيو هو. هي
 پڳوان! جيئن تو پنهنجي بستڪ (گيتا) ۾ چيو ته جڏهين

جو ورڻن آهي. اهو شعر هن طرح آهي :-

وَرَّأَيَا مَبَارَكِ الْأَرْضِ يَوْشَعُ أَوْرَهَا مِنَ الْهَنْدِ

وَأَرَادَ كَاللَّهِ مِنْ تَنْزِيلِ ذِكْرِهِ

وَحَلَّ تَجْلِيلَتِ عَيْنِ كَ صَبْحِي وَعَرَبِ ذِكْرِهِ

بِهَذَا نِزْلَ الرَّسُولِ مِنَ الْهَنْدِ

بِقَوْلِ اللَّهِ لَاهِلِ الْأَرْضِ عَالَمِينَ كُلَّهُم

فَاتَّبِعُوا ذِكْرَهُ الْوَيْدِ حَقًّا مَا تَنْزِلُهُ

فَهُوَ عَالَمُ آلِ سَامِ وَالْأَلِ يَجْرُ مِنْ اللَّهِ تَنْزِيلًا

فَاتَّبِعُونَا يَا أَفِي اتَّبِعْ فَإِنَّا الْبَسْرُ أَنْجَارُهُ

بِأَسْمَاءِهَا هَجَا رَگَ وَآثَرِ الْأَصْحَبِ إِخْوَتِهِ

وَأَسْمَى التَّهَادَى عَلَى وَدُوهُوَ مَشَى السَّنَنِ

اڙ ٿاٺ :- ” هي ڀارت جي پوٽر ڀومي، تنون ڏاڍ

آهين، جنهن ۾ ڀر پوءِ پنهنجي گيان (ويد) جو پرڪاش

ڪيو. چئني طرفن جنهن جون اکيون گيان سان پرڪاشمان

آهن. پر-اتما پنهنجي (چئن) رشين (اگني، واءِ،

آدني، انگرس) دؤارا ڀارت ۾ پرڪاشت ڪيا. انهن

گيان جي پندارن (ويدن) دؤارن پراڻي مائري اُڀرڻ

ڪرڻ تي اي مڻشيو! اڳ اوهين پنهنجو ڪلياڻ ڇاهيو ٿا

نه ويد جي پيروي ڪريو، جنهن کي ايشور مڻش مائري

جي لاءِ پرڪاشت ڪيو آهي. اهو گيان جو پندار يجر

(ويد) ۽ سام (ويد) آهن. اي مڻشيو! توهين اڳ پنهنجو

ڪلياڻ ڇاهيو ٿا ته ان (ويد) جي مطابق پنهنجو ڇيرون

ٻانگي ٻراھمڻ چوڻدا هئا. انهن ئي عرب جي ٻراھمڻ مان رامانڊ بيمت جو ٻھريون مول ٻوڇاڙڪ ڏيون اڇاڙيم لائين صديءَ ۾ ٻارٺ ۾ آيو. ڇاڪاڻ تہ يارھين صديءَ ۾ رامانڊ اڇاڙو ۾ چوڄمر ٿيو، ان کان بہ سؤ ورهيه اڳ، مدراس ٻرائف ۾ شوبر جالي ئي مضمع اٿياڇاڙ ٿيندا هئا، ان ئي وقت هي عرب ديس جو اتراسي ديار ٻراھمڻ ٻولڇاڙو ٻارٺ ۾ آيو ۽ ان سميه جي آندولن ڪندڙ مڃاڻا شت ڪروپ آدي کي مدد ڪئي.

مسٽر ولشورڊ لکي ٿو: ”هي (ٻوڻن ڇاڙو) عربستان جي ٻراھمڻ ڪتب ۾ ڄائو هو ۽ اليگزينڊريا جي وشو وڊيليه (ٻوڻوورتي) ۾ وڌيا ٻرائف ڪئي هئس. (۱) ان طرح عرب ۽ ٻارٺ جو لاڳاپو ڏيکارڻ بعد ڪجهه اسلام کان اڳ جي حقيقتن تي روشني وجهي.

ڇاڙو وڌ! ڇاڙو وڌ آرين هي آتما آهن، ويدن کان مٿي دنيا ۾ ڪجهه بہ ڪونهي، ويدن مان ئي دنيا ۾ سڀ ڪجهه علم ٿيلو، ان خري آرين لاءِ ويدن کان مٿي سواءِ ايشور جي ٻي ڪا به شئي ڪانهي.

عرب ۾ بہ ساڳي طرح ويدن لاءِ وڇاڙ هئا. يروشلم جي حميده لئوريءَ ۾، نامي جي پٿرن تي ٻرائي عربي پاشا ۾ ٻراجين شعر وڪيل آهن. هڪ شعر ۾ چئبي ويدن

عربستان Arabia

فالو! هن ديش جو اصل سنسڪرت نالو آروستان آهي. وئيدڪ پاشا ۾ گهوڙي کي آرون چئبو آهي، ۽ جنهن هنڌ گهوڙا رهندا هجن، اُن کي آرو چئبو آهي، ان ڪري ئي عربستان کي فقط عرب چئبو آهي. پراچين ڪال ۾ آرين ڀارت مان وڃي هن ديش کي آباد ڪيو ۽ پنهنجو نالو به رکيو.

ڪڇ، وقت کانپوءِ هڪ براهمن سنسڪرتائي شيخ ۾ نالو ڌارڻ ڪري اتي پهتي، ميسمرسي ۾ اچي ورتن آهي. سنسڪرتائي براهمن جي ميلاب سان ٿيندي آهي. اها سنسڪرتائي ان آرو ديش ۾ وڃي رهي ۽ اڳين آرين سان ميل جول ڪري رهي. ڇاڪاڻ ته هي به براهمن هئا، ان ڪري سندن اتي اهائي عزت آئي، جا ڀارت ۾ اصل براهمن جي ٿيندي آهي. اهي شيخ بعد ۾ بگڙي شيخ ٿي ويا ۽ اهوئي ڪارڻ آهي جو اڃا تائين عربستان ۾ شيخن جي اهائي عزت آهي جا ڀارت ۾ براهمن جي.

ان طرح آريه لوڪ عرب ديش کي آباد ڪري رهڻ لڳا. هي لوڪ اسلام کان اڳ هندو هئا ۽ ڪيترا عام

چيني سماج فاهيان سم آڙو نه ٿا ٿاڏار لاءِ لکيٿو نه به.
 ”هتان (اسين) اوڀر طرف لهي پئج ڏينهن غلبا سون.
 ٿاڏار جنيد (افغانستان) پڻاسون. هتي (سمرانڪ) اشوڪ
 جو راجڪمار ڌرم ورتن حڪمران هو. ان ڏي وڃي
 غو ٻوڏ ڀڃي ٿو. لڏي ٿو. هن ڏي ٿو. هڪ ماڻهو کي
 پڻجي اڪه جو دان هڪو هو. (جائڪن به هيءَ هڪ
 آهي) ان هڪ وڏو ستوب اڀيل آهي، ان تي سون ۽
 چالدي جا پيرا چڙهيل آهن. هن ڏي ٿو. اڃا اڃا سڀ
 هيڏي يان (ٻوڏين جو هڪ ٿوڙو) جا پيروڪار آهن. (۱)
 اهڙي ڪارڻ آهي جو افغانستان مان ٻوڏ ڌرم جون
 ڪيتريون شيون، ۽ هندن جا مندر ڪوٽائي به مليا آهن،
 جي ٿاڻا ٿا ڪن نه اسلام کان اڳ اتي بلڪل لڪيل هئو
 ڌرم هو ۽ هندن وارا اتي راج ڪندا هئا ۽ هندن جهڙو
 ٿو ڪندو هو.

ڪر لال ٿاڏو لکيٿو: ”هيسلمير جو راج وڪرمي سمنڊ
 کان اڳ ٿي (تجزي) کان وٺي سمنڊ ٿاڻي ٿي ٿي ٿي.“ (۲)

ان طرح افغانستان جو ورڻ سماج ٿيو.

(۱) فاهيان - ۱۹-۲۰

(۲) Tod's Rajasthan, vol. 1.

افغانستان!

هندو اصل سنسکرت نالو اپ گڻ سٿان آهي .
 پراچين ڪال ۾ پڻ ڄاڻندڙ (لوڪشاهي) راڄ کي گڻ راڄ
 چيو ويندو هو. پراچين ڪال ۾ هتي ٻه آريه ڪٽرين جو
 گڻ راڄ هو. هي آهستي آهستي زور وٺندا ويا ۽ گڻ راڄ
 مان اپ گڻ راڄ قائم ڪيائون. سندن زور گهڻو هو. ان
 ڪري سندن ان علائقي جو نالو ئي اپ گڻ سٿان ٿي
 ويو جو بعد ۾ **اڀگڻسٿان** ٿي ويو ۽ اڄڪلهه افغانستان
 ٿي ويو آهي .

قندار، جو افغانستان ۾ آهي انجو اصل نالو گانڌار
 ديش آهي، جو پوءِ گندار ٿي ويو ۽ اڄڪلهه قندار ٿي
 ويو آهي. ان ئي گانڌار ديش جي راجڪماري گانڌاريءَ
 سان مهاراجا ڌرتراشٽر جو وواھ ٿيو هو.
 غزني به هندن جو ئي آباد ڪيل آهي. راجپوت راجا
 گجسنگھ، افغانستان تي راڄ ڪندو هو ڪري انجي نالي سان
 راجڌاني جو نالو **گجندي** ٿي ويو جو اڄڪلهه بگڙي غزني
 ٿي ويو آهي .

هي افغانستان پوڏ ڪال تائين هندن جي هٿ ۾ هو
 ۽ هندوستان جو ئي حصو هو. چوٿين صدي ۾ به جڏهين

هوما سياست پندوڪالمر پرتي دن مدائيتر ڪشور نيمتر ٻڪتڻ۔
 نرواڻ اگني سڀ سور پاورف گھرو چري نوبڪا لتبهي
 بيشمار، ستيه لبه يقينه ڪشينا لهج يولي راسا متي وليم
 پارسيدڪالا۔

اوتاس:- ”جهن مهمن جي سڪل ڪانه، اکر،
 ڪروڙ ۽ ڏوپ آدي سان روز پنجه دفعا منتون سان هون
 ڪرڻ وارا، ۽ سندو نادلن سان گھوڙيل سوربه جي طرح
 اگنيءَ کي مندرون ۾ سدائين رکڻ وارا، ستيه ۽ لياڻ۔ ۾
 لشچيه رکڻ وارا، ۽ يولين (چوان چوڪڙين) سان اليست
 (دور) رهڻ وارا (يعني ٻوٽو آچار وارا)، اسين پارسي
 لوڪ آهيون۔“

ان طرح ايران جو ورڻن سماپت آيو۔

ان طرح پاشا جي سمالتا به ايران ۽ پارسين کي انهي
آري ثابت ڪيو.

ايران ۽ آرين جو سڀيڌ لڳا تار هلندو آيو آهي،
ڇاڪاڻ ته گهڻي سمي گذرڻ بعد به هي پنهنجي پوتر
ڌرم سان پوتر جيون گذاريندا هئا. جڏهين اسلام جي
خواخوڙ الوار، هنن پوتر آئمان تي به حملو ڪيو، تڏهين
هي وڻيدڪ ڌرم ڇا پڪا پوڄاري پنهنجو ڌرم بچائي،
هندوستان هليا آيا. ان سمي پارت جي پشچمي ڪناري
تي بمبئي پرنسپل ۾ سڃن ڪرڻ (موجوده سڃان)
نالي راڄ ۾ جتي ان وقت راجا جيم ڊيورائڻ راڄ ڪندو
هو، اچي پنهنجيگر آيا. ان وقت سندن ڌرم ڪهڙو هو،
اهو سندن ان وياڪيا مان معلوم ٿئي ٿو، جا سندن پيدائش
دورا ٺاهي راجا کي ٻڌائي، رهڻ جي آڳيا ورتي ويئي
هئي. تازي کوجنائن ۾ سندن اها وياڪيا سنسڪرت ۾
هڪ آئي آهي، ان موجب ته سندن جيون ان وقت
بلڪل پوتر ۽ پارٽي پراهمڻ جهڙو هو. اهي سنسڪرت
جا شلوڪ ۽ وياڪيا مضمون وڌي وڃڻ ڪري هڪ ڪوڙ
ٿا ڏجن، پر فقط هڪ شلوڪ ان وقت سان ڏنو وڃي ٿو، جنهن
مان ئي معلوم ٿيندو ته هو ان وقت ڇا هئا.

راجا کي پنهنجي واقفيت ڏيندي سندن پيدائش چوي ٿو:-
”ڪاشنئي شطما شڪڪير گرو مليجئي، ڪاشن

ارميتي	ارميتي	پکتي - بر لوي
اڻو	اشو	واڻ
دھ	دھ	دھ
دڻسٽ	دڻسٽ	دھ - رار
گالڌرو	گالڌرو	گالڌرو
پوشن	پوشن	- وال
اڻرون	اڻرون	پروھت
گاڻا	گاڻا	پوئر گھيٽ
چند	زند	چند

هائڻ هني زند اوستا جا ٺڪرا، جيئن چو ٿيئون،
سنسڪرت سان ملائي ڏيکاريا ٿا وڃن:-

(۱) زند - وسپ درکش جڻيتي

وڻيدڪ سنسڪرت - وشو درکشو جڻوئي

سنڌي ارم - غري آتما جولاس ٿي ويندو آهي.

(۲) زند - بقا هڻوئي ايشام واجر

سنسڪرت - بدا شرڻوئي ايشام واجر

سنڌي - جڏهين هو انهن شبدن کي ٻڌندو آهي.

(۳) زند - تد لوا بوسا اوش مي وچ اهو؟

سنسڪرت - ت ت لوا پرشتا رتر مي وچ اسر؟

سنڌي - هي اهو! مان توکان پڇان ٿو، تون مولڪي

(گيترا شيد جيئن جو ئيئن آهن)

پترا	پترا	پترا
ماتا	ماتا	ماتا
پاڻ	پراڻ	دھتر
ڌي	د گدو	پشو
جالو	پشو	گو
گانء	گاڙ	اکش
پيل	آکشن	مشتو
وچرو	ستو	مکشي
مک	مکشي	شرد
سر دي	سرق	وات
هوا	باد	اير
بادل	اير	يو
جو	يو	وڻيديه
وڻيديه	وڻيديه	لمستي
لمستي	لمستي	منس
من - وچاو	منو	يم
شاسڪ	يم	رتوج
يگي ڪندڙ	رتو	ورڻ
	ورين	ورتو هن
	ورتو گهن	وايو
	وايو	ار يمن
د پوتائن جا نالا	ار يمن	

اسمی	اعمی	مان آعیان
ستی	هیستی	هو آهن
سور	الهور	جیون
ووسوت	وولیت	سورده یا لالو
(سکرت "هم" زند بر "ز" ئی ویو آهی)		
ش	زست	هت
هوتا	زوتا	هون کند
آهولی	آجولی	آهولی
باغو	ناجو	بالهن
اعی	ازی	ناک
وراء	وراج	سونر
عردیه	زردیه	عردیه
هم	زمر	زمر - تڈ
هوی	زهی	بکارط
میذا	مزدا	ایشور - مچیه
(سکرت "ج" زند بر "ز" ئی ویو آهی)		
حن	زن	الهن کړا
حالو	زالو	گوڈو
وجر	وزو	وجر
جهوا	عروا	جپ
اجا	ازا	پکری
پچس	پوت	پوچیه
	پسن	پوجا

شري هئڪسڊولر لکي ٿو:۔ يوجن برنوف

(Eugene Burnouf) جي گرشن ۽ پوڙيم صاحب جي
 قيمتي ليکن مان جي هن (Comparative Grammer)
 نالي ڪتاب ۾ ڏنا آهن، اها ڳالهه صاف ظاهر آهي ته
 زلد پاشا پنهنجي وياڪرت ۽ شبد ڪوش (ڊڪشنري)
 جي وچاري کان ڪڍڻ پيءُ آريه (Indo European)
 پاشا جي بنسبت، سنسڪرت مان وڌيڪ تعلق رکي ٿي.
 زلد جي ڪيترن ئي شبدن ۾ فقط زلد اکر بدلي، انهن
 جي جاء تي اهڙائي سنسڪرت اکر رکي ڇڏڻ سان،
 اهڙي شذ سنسڪرت بطبعي پوندا آهن. (۱)
 هاڻي هتي سنسڪرت ۽ زلد شبدن جي مشابهت
 ڏيکاري وڃي ٿي:۔

سنسڪرت	زلد	سنڌي
(سنسڪرت "س" زلد ۾ "هم" ٿي ويو آهي)		
اسر	اهر	ايشور
سوم	هوم	ولسپتي
سپت	هپت	سپت
سنڌو	هندو	سنڌو
سيدا	هيئا	سيدا
ماس	ماه	مهتر

(۱) Chips from a German Work shop, vol. 1,
 Preface, P. X.

ڪو هو جيڪو مهالما ٻڌ ان کان پوءِ ڪيو. (۱)
 اٿرو ويد! زند اوستا ۾ اٿرو ويد جو ۽ ورتن اچيو.
 هوم بست (۱-۴) ۾ لکيل آهي: ”ڪيريسدي،
 راجاني جي ڪارڻ ڏاڍو ڪهندي ٿي ويو ۽ ۴ جيڪو
 چوندو هو ته مهندي راج ۾ سڀ وڌاري جي لاش
 ڪرڻ واري اٿروا جي آئوشتش آڀام جو ٺهلاءُ نه
 ٿي، انکي هوم، راجالي کان ڪنالي هيٺ وڌاري
 ڇڏيو. (۲)

ان شلوڪ ۾ آيل ”آئوشتش آڀام“ اٿرو (ويد) سڏها
 جو ”آپستيم آڀو“ ٿي آهي، (۳) چوسنڌا جي اٿرين
 مٿس ”شدو دوي ۽ آپستيم آڀو ڀونڌو“ ۾ آيل آهي.
 پاشا! مسڪرم ۽ زند اوستا جي پاشا، ٻئي نام
 ٺهڻو ملندڙ آهن. سروليم هوس لکيو: ”حذعن
 مون زند پاشا جي شد ڪوش (De Perron's Zind
 Dictionary) جو اڀاس ڪيو، نه اهو معلوم ڪري،
 ته ان جا ۱۰ لفظ جا - يا ۷ لفظ شد مسڪرم جا
 آهن، اڀاس نه ٿي سگهي. ايتري قدر جو اٿرون ڪيترن
 ڀولين بلڪل مسڪرم ويا ڪرڻ موجب آهن. (۴)

(۱) Zoroastrianism, in the Light of Theosophy.

(۲) Haugh's Essays, p. 182

(۳) Ibid. P. 182

(۴) Sir W. Jones's works, Vol I P. 82-83.

يار تواسين ۾ ۸ کان ۱۶ ورهين تائين آهي.
 وواه. ٻه چوڪڙي جو ۲۴ ورهين ۽ چوڪڙيءَ جو
 ۱۶ ورهين بعد ئي ڪيو ويندو آهي. هڪ ٻار ۾ هڪ ئي
 وواه ڪري سگهيتو.

اگني پوجا! ڀارت ۾ يگي اگني جي تمام عزت
 ڪئي ويندي آهي. پارسي ۾ اگني پوڄڪ مشهور آهن،
 ان لاءِ وڌيڪ لکڻ جي ضرورت ڪانهي. پارسي اگني
 کي آتش چوندا آهن پر زرد اوستا ۾ آذر لفظ ڪم آيل آهي.
 جو اصل ۾ سنسڪرت جي اذر (مصدر) مان اڪتو
 آهي. معنيٰ ٻنهي جي ساڳي آهي.

ان طرح پارسي ڌرم جي هڪ هڪ ڳالهه وڻيدڪ
 ڌرم سان ملندڙ آهي، جو مختصر طور لکيو ويو آهي.
 ٻين لفظن ۾ جيڪر ائين چئجي ته زردشتي ڌرم وڻيدڪ
 ڌرم جو پرچارڪ منڊل آهي ته صحيح ٿيندو. پارسي
 ودوان شري خورشيد جي - اين - سار پائي پنهنجي
 ڪتاب ۾ لکي ٿو: ”ٻوٽو وڻيدڪ ڌرم ۽ زردشتي ڌرم
 هڪ ئي آهن. زردشتي مت الهن بڻاين ۽ مٿيا وشواسن
 جي خلاف ڀڳڻ لاءِ پيدا ٿيو، جن شڌ ٻوٽو وڻيدڪ
 سڀيئي ٽي ٻوٽو وجهي ڇڏيو هو ۽ پروهت ۽ پر جا گهاٽڪ
 راجائن جي سوارت جي ساڌن، پراچين (آريه) ڌرم جو
 اسٽان ڪسي ورتو هو. زردشت پراچين سڀيئي ۾ اهوئي ڪم

”هيءَ دسر تمام پراڻي سمه کان هليدي آئي آهي،
جڏهن پراچين آرپه گوموئر بيماري کي دور ڪرڻ جا
ڪم مڃندا هئا.“

هندن جي سنسڪارت ۾ پنج گويد (يعني گود، عا
بند، پدارت، ڏهي، ڪير، گوموئر، اليادي) ۽ گوموئر جي
استعمال جو ورڻ ڪندي ڊاڪٽر هاگ اڳتي لکيو ٿو:-
”هي رواج تمام پراڻي وقت کان ملندو آهي،
جڏهن ڪ گوموئر، سڀني جسماني بيمارين جي لاءِ هڪ
وڏي اثر ڏانءِ دوا سمجهي ويندي هئي. يورپ جي
ملڪن ۾ به اسانجي سمه لائين، هارين جا وڻندڙ گوموئر
۽ گوموئر (چٽور) جهڙين دوائن جو استعمال ڪندا آيا
آهن.“ (۱)

سنسڪارا پارم ۾ منس جي لاءِ سورهن سنسڪار
خطيون شادي اليادي کي تمام اهميت ڏئي وئي آهي.
پارسين ۾ به اهي سنسڪار ٿوري تبديلي سان موجود
آهن. جهڙي طرح وئيدڪ دور ۾ يگيو پويست سنسڪار
(خطي) کان اڳ ڪنهن کي وڌيا پڙهڻ جو اذڪار ڪونهي،
جهڙي طرح پارسين لاءِ به اهي جيسين ڪنهن جو ڪشتي
يگيو پويست سنسڪار نه ٿي ويندو آهي، تيسين پار
جاليءَ ۾ ڌارمڪ اذڪار پرايست نه ٿيندا آهن. پارسين
اهو سنسڪار ۷ کان ۱۵ ورهين جي عمر تائين آهي ۽

ٻڌاڪر ٿو چن مانس آهي. پر انسان کي مانس کائڻ جي ضرورت ڪانهي. تڏهين هو ڇو انهن جي جيون جي هتيا ڪري ٿو؟ توهين (انسان)، اهڙي قسم جا ڪم ڪرڻ ڪري پاڻي بچي ويا آهيو، ان ڪري ذرمانا ۽ ايشور يگت توهان کان تمام پري ڇڏيا آهن.»

گڏو پوڄا ۽ گڏو هڻڻ! ڀارت ۾ گڏو جي خاص عزت ڪئي ويندي آهي ۽ ڪيترن وقتن تي گوموتر (گهڻوت) جو استعمال ٿيندو آهي.

ساڳي طرح ڀار سين ۾ به آهي. هو به هندن جي طرح گڏو پوڄي ۽ گوموتر جو استعمال، ڪيترن ڌارمڪ ڪارين ۾ ڪندا آهن. زلد اوستا ۾ گڏو جي عزت ڪئي وئي آهي، ۽ گڏو کي ديا وارو جالور چيو ويو آهي. هڪ هنڌ بيل جي لاءِ لکيل آهي: — ”بيل ۾ اسانجي واک شڪتي آهي، بيل ۾ اسانجي وجهه آهي، بيل ۾ اسانجو پوڄن (ڪيتي مان ان) آهي، بيل ۾ اسانجي ڪيتي جو ڪم آهي، جو اسانجي لاءِ اڃا ٿو پيدا ڪرائي.“ (۱)

گوموتر کي زلد اوستا ۾ گوهيل چيو ويو آهي، جو هو ڪيترن سنسڪارن ۾ ڪم آڻيندا آهن. ڊاڪٽر هاگ ان باري ۾ روشنم والي سنسڪار جو ورڻن ڪري ٿو، جو نون (۹) راتين تائين ٿيندو آهي ۽ جنهن ۾ سنسڪار ڪرڻ وارو گوموتر پيئندو آهي. هو صاحب اڳتي لکي ٿو:—

۱) سمجھايو آهي.

ساڳي طرح اهي ۳۳ ديوتا زردشتي زور ۾ ۱۰ ڀاڱا وڃن ٿا.

نري ڊاڪٽر هانگ چوي ٿو: ”ويڊن هي انهن ۳۳ ديوتائن جي زلد اوستا (پاس ۱-۱۰) جي ۲۳ رٿن سان پيٽ ڪري سگهجي ٿي.“ ”ويڊ ۽ زلد اوستا جي ديوتائن جي تعداد جي سبب ۾ ٺاهڻ، حيرت انگيز سمائتا پائي وڃي ٿي.“ (۲)

هانس فر ڪائڻ! ويڊڪ زور اوستا مانس کان پوءِ آهي. زلد اوستا موجب ۱۰ مانس کان پوءِ آهي. هڪ هنڌ لکيل آهي: ”ڪيترائي وڃاڙوان ٺاهيا ويا آهن، لڏهين ۾ هو ٻراڪرم ڪن ٿا، جهڙوڪ اهي منس، هي بيگناهه جالورن جي هٿيا ڪري، انهن جي مانس سان پنهنجو پيٽ ٿا پالين.“ (۳)

وري حوالشير ۾ هڪ سميلن جي ٻالھ لکيل آهي، جنهن ۾ انسان ۽ جالورن جا پرڻيندي بشف جي لاءِ گڏ ٿيا هئا. ان ۾ لومڙي انسان کي چيو: ”جنتون جنهن کي مارڻ هي لاءِ مڃيو آهن، ڇاڪاڻ ته انهن جو

(۱) See, Terminology of the Vedas and European Scholars.

(۲) Haug's Essays. p. 276

جواب ۾ به هدايت آهي. هڪ سوال جي جواب ۾ لکيل آهي:- جواب:- ”پروهمس، رٿاروه (ڪتري)، وڌيڪ سان ڪيتي ڪندڙ ۽ ڪاريگر، جيون جون اهي حالتون ۽ درجا آهن، جي شاسڪن (حڪمرانن) جي ڌيان ڏيڻ لائق آهن. هي انهن ڌارمڪ ليمن جي پورائي ٿا ڪن، جن ڌريعي سماج جو سڃاڻي جي ميدان ۾ واڌارو ٿيندو آهي.“ (۱)

ايتري قسم جي سمالتا ويدڪ ڌرم سان بلڪل ملندڙ آهي. پروفيسر ڊارميسٽيٽر زنداوستا جي انوار ۾ لکيٿو:- ”اسين ان ۾ (ارڻات ڊنگروت ۾) چئن ورڻن جو ذڪر ڏسون ٿا، جو حيرت سان اسان کي ان ورڻن جي ياد ٿو ڏياري، جو براهمن جي پستڪن ۾، ورڻن جي انپتي جي وشي ۾ آهي، ۽ جو خاطريءَ سان ڀارت وريش کان ورتو ويو آهي.“ (۲)

ٽيٽيهه (۳۳) ديوتا! وٽيدڪ ڌرم موجب منس ۳۳ ديوتا آهن. ليڪن اهي ايشور ڪولهن، لڪو انهن جي پوڄا ڪرڻي آهي. پر پوراڻڪ ڪال ۾ انهن ۳۳ ديوتائن جي پوڄا شروع ٿي ۽ ۳۳ مان ۳۳ ڪروڙ ٿي پيا. ان ۳۳ ديوتائن جي مضمون کي شري پندت گرو دت اير-اي نهايت وستار سان ۽ سليس نموني پهچي ڪتاب ۾

(۱) Zend Avesta part 1: p. XXXIII (S.B.E.S.)

(۲) Ibid.

(۱) هورستاران - (Horistoran) براعمط.

(۲) نورستاران - (Nuristoran) نوری.

(۳) سورستاران - (Soristoran) وئسہ.

(۴) روزستاران - (RoZistoran) رودر.

ناما مہاباد ہر لکيل آهي :-

”هي آباد! ايسر جي اچا، آبادين جي دُورم جي
ورود کالهي، هيئن چئن ورڻن مان جيڪو ان مارگ
لي هلندو سو سوڙگ پائندو. هورستاران، نورستاران،
-ورستاران ۽ روزستاران“

انهن شدين جي، پارسين جو سڀني کان پويون لکڪ
شاسن ٻڌون، هن طرح ٿيڪا ٿو ڪري :-

”هورستاران کي بهلوي پاشا ۾ اٿورنان چئبو آهي،
اهي پروسس آهن ۽ ان لاءِ بڻايا ويا آهن تہ دُورم جي
رکشا ڪن، انجي اتي ۽ جاچ ڪن ۽ راج پوسند
سهانئا ڪن.“

”اورستاران کي بهلوي پاشا ۾ وٿيستاران چئبو
آهي، هي راجا ۽ يوڏا آهن، راشتر جو نار انهن تي آهي.“
”سورستاران کي بهلوي پاشا ۾ واستر يوشان چيو
ويهندو آهي. هي ڪيتي، ڪاريگري ۽ واپار ڪندا آهن.“

”نورستاران کي بهلوي پاشا ۾ هوٽسشان چئبو آهي.
هي البڪ پرڪارن جي شورا جا ڪم ڪندا آهن.“
انهن چئن ورڻن جي ضرورت ٿي. زند اوستان جي سوال

انپتي جو ڪم لئين طرح لهندو آهي. پڙهڻ، ڪرڻ يا
۽ ڪيان آهي مه ڇرخ جي آديءَ ۾ پر گهٽ ٿيندا آهن،
اڃي بلڪل اهڙائي هوندا آهن، جهڙا اڳئين مه ڇرخ ۾
پر گهٽ ٿيا هئا.

(شاسن)

ويڊن انوسار:- سندا جي ”رنيچ ستيڻچ اڀيدا نپسو“
آدي منترن ۾ بلڪل ٺيڪ اهڙائي پاڻ پوئل آهن.
پنر جلم! ويند ڀداد ڪرل ۾ هڪ هنڌ لکيل آهي:-
”خان از ٽني ۽ ٽني رولده است.“

ارڻاس:- ”جيئو آتما هڪ شير کان ٻئي شير ۾
ويندڙ آهي.“

ٻئي هنڌ لکيل آهي:- ”ٺا چُون ڪند چندا
الجام ياود.“

ارڻاس:- ”جنهن جيڪي ڪيو اڃو نهڙوئي ڦل پائي.“
ٺاها مهاواد ۾ آهي ت:- ”پنهنجن ڪرمن ۽ ڪيان
انوسار هر هڪ منس، سرڳ ۽ نڪشتون ۾ جڳهه پائيندو
۽ سدا رهندو آهي. جنهن شپ ڪرم ڪيا آهن ۽ جو
سبسار ۾ اچڻ چاهين، اهو راجا، منتر، حاڪم، يا
شاهوڪار جو جنم وٺندو آهي. جيئن هو پنهنجن ڪرمن
جو ڦل پائي سگهي.“ اتيادي.

وڻيدڪ ساهتيه ۾ به انهن ئي ٻانوَ وڃيٿو.

چار ورڻ! وڻيدڪ ڌرم انوسار زردشتي ڌرم ۾،
چار ورڻ مڃيا ويا آهن:-

ان طرح اهو سڌ ٿي ويو ته پارسِي ڌرم سڌو ويدڪ
ڌرم سان اڪتل آهي. عام سمائتاون ڏيکاريون
وڃن ٿيون :-

ديوتائن جا نالا! وئيدڪ ۽ زردشتي ديوتائن جا
نالا هڪجهڙا آهن. (۱)

وئيدڪ زردشتي

متر متر

شرو شرو

تاسم ديوي تڙ ٺهاليه ديوي

اريجا ارهمن

پگ پگ

ارمئي ارمئي

ناراشمس تڙ وسنگه

وايو وايو

وړو وړو

پير گشيتر ۽ يمزاج! اوستا ۾ پير (نر) گشيتر
(راجا) بهي جو نالو ساڳيو آريه ڳالھ ڀارتي يمراج آهي. اوستا
اوسا پير گشيتر، وولگهام جو پٽ آهي ۽ ڀارتي ماهيم پير يمراج
کي ووسوان جو پٽ چيو ويو آهي، جي پٽي ساڳيا ئي آهن.
سرشتي ۽ پورٿم! اوستا ۽ وئيدڪ ماهيم ۾
سرشتي ۽ پورٿم جو نالو ساڳيو ئي ورتل آهي. اوستا اوسا :-
”مه چرخ (سرشتي الهتي) جي آديءَ ۾ سسار ۾

دکشت ایشیا تشا مئش و هشتا

اونت نا پوتروش در یگوتو خیانت چکشستو

آت تو ویسپینگ انگریزنگم اشا انا آدری

(گاتا، ۱۸-۱۲)

ارتات پـ ”هی (اهر) مزد! مون نوکی آبادی

کرت وارو سمجهیو. جدھین تھنجو سندیش آئیندو

انگرا مون وت آو، تھن ظاھر کیو تھ ستوش سپ

کان سنی وستو آھی. هک پورن منش گدھین تھ پانی

کی راضی ائو رکی سکھی. چاکار تھ هو سپه جوئی

پکش (طرف) وئندو آھی.

ان مئین شاوکه پر انگریزنگم شبد انگرا جی

لاء آو آھی. ان کری شری زردشت، جنھن انکرا

دوارا پرماتما جو سندیش پار وفت اچھ جو بدائیئو، اھو

اٿرو ویدئی آھی. اٿرو وید، چند وید سڏبو آھی، ان

کری پارسی ترم جو اپدیش، جنھن ساهتیہ دوازا ئیو،

سو: چند اوستا سڏجڻ لڳو، جو بگڙی زلد اوستا ئی

ویو آھی. شری مڙکھولر لکیتو: ”ان وشواس سان

تو چوان تھ زلد شبد سسکرت چند شبد جوئی بکاڙ

آھی، جنھنکی (مهرشی) پاٽی تھ پین ودوان وئیدک

پاشا جی لاء چھو آھی.” (۱)

وڌوان جيڪا مذهبن جي لاش ڪئي آهي، اها ڪي قدر ان ٻالهيءَ کي مضبوط ڪري ٿي. عربي پاشا جو پڻ مذ (اورين) بدعت ۽ قرآن جو نهايت قابل حاو سيل مياش پندجتي قرآن جي پومڪا ۾ لکيتو: ”حشر محمد پندجا وشواس (عتيدا) يهودين کان ورتا آهن ۽ يهودين پارسين کان.“ (۱)

هاڻ سوال آهي ته پارسين اهي وشواس ڪٿان ورتا؟ ان وٽ ۾ شري هارٽن هاگم چويو: ”پارسين جي پراڻي ساهتي، گاتا ۾ مهاتما زردشت ۽ ڪي پراڻي ايسوري گيان (ويد) کي سوڳار ٿو ڪري، آئروا جي وڏائي ٿو ڪري ۽ ان ئي انگرا جي نعبت ٿو ڪري، جيئجو ويدن ۾ ورٿن آهي.“ (۲)

ڪا جي ’مذهبن شلوڪ ۾ انگرا جو ورٿن اچيو آهي هن طرح آهي:-

شبيتمير آئترو مزدا مين ڏي آهرا
شيت ماووهو پتري - جسم منگوا

- (۱) Mohammed borrowed from the Jews who learned the names and offices of those beings from the Persians, as they themselves confess. (Talmud Hieros and Rosh-bashan. Sale's Koran, P. 56)

- (۲) Haug's Essays, p. 294

هندوستان ۾ رهڻ ڪري هر هڪ رهاڪو، اهو چاهي
ڪير به هجي، هندو آهي، ۽ هندو ڪو ڌرم ڪونهي.
هندو فقط قوميت جي نشاني آهي، ڌرم نه وڻيدڪ ڌرم
يا آريه ڌرم آهي. نيڪ ان طرح پارسي فقط قوميت جي
نشاني آهي، ڌرم ڪونهي، سندن ڌرم جو نالو آهي
”مزد يسني زردشتي.“ يسن گرانٽ جي ٻارهين اڌ ڀاءُ،
موجب هر هڪ زردشتي پنهنجي ڌرم ۾ هيٺ لکيل
شبدن ۾ پنهنجو وشواس ظاهر ڪندو آهي:-

”مان هاڻي کان ديون کي دور پڇاڻان ٿو. مان ديون
جي خلاف **زرديسي زردشت** جي سنگهه جو مزد
آباسڪ آهيان. مان ان ئي هڪ مزد (ايشور) تي، جو
شپ گڻن جي ڪاڙ آهي، پوتر آهي، جيوتي سوروب
آهي، ست پدارتن جو بڻائيدڙ آهي، جنهن گڻو آدي
پشن جي رچنا ڪئي ۽ **اُشوئي** (پوترتا) کي پيدا ڪيو،
جنهن آڪاش جي پندڻ جي رچنا ڪئي، جنهن جي
پورڪاش ۾ یش وارا ماڻهو رهن ٿا، پنهنجو سڀ ڪم
اڻڻ ٿو ڪريان. (۱)

اٽرو ويد ۽ ايشيائي مذهب! عام پڙهيل مذهبي
طبقن ۾ اهو گهڻو ڪري چيو ويندو آهي ته مسلمانن،
يهودي ۽ پارسي آدي مذهب اٽرو ويد مان نڪتا آهن.
۽ اٽرو ويد ۾ ڪٿي به ائين لکيل ڪونهي. پر يورپين

آريہ ڌرم ۽ موجوده زردشتي ڌرم ۾ جو تفاوت آهي،
 انجو مول آڌار به اهوئي متعبد ٿيو. زردشت، اندر جي
 جاء تي وروڻ کي وڌيڪ مڃيو ۽ ان تي ڪري انند
 (اندر جي خلاف) يا آسر ڌرم کي ڌار ڪيو ۽ اندر
 تي پوڄا ڪيو. اهوئي ڪارڻ آهي جو زنداوستا ۾
 پاوت، ديوتا، آسر ۽ پارتو آسر، ديوتا ٿي ويو، ۽ ان تي
 ڪري ايسور جو مک نالو ديوي جاء آسر رکيو ۽ ايسور
 کي اسرهيدا چيو ويو جو بگڙي اهرهزدا
 (Ahur Mazdā) ٿي ويو.

ان ڪري عرصي زردشتي بدعتي ڌرم ۽ آچار به
 هن طرح وشواس ظاهر ڪندو آهي: - زنده اوستا ۾
 لکيل آهي -

”مان زردشت دوارا چيل، فقط مزد جو آپاسڪ آهيان،
 ۽ زردشت جو پيروڪار آهيان. زردشت ديون جو مخالف
 آهي ۽ اهر مزد جي نيمن جو مڃيندڙ آهي.“ (۱)
 ان طرح ايران ۽ ايران جي مشهور ڌرم آچار به زردشت
 تي روشني وجهڻ بعد هڪ ڪپڙ ڌار ڪي سمائتاون
 ڏيکاريون وينديون.

ان کان اڳ اهو معلوم هئڻ گهرجي ته پارسي ڌلي سان
 ڪو ڌرم ڪونهي، پارسي نه سندن پراچن ڄاڻي جو نالو
 آهي، ۽ اهائي سندن قوميت آهي. جهڙي طرح

اڪو برهمڻي وياس نام از هند آمد بسدانا ڪي
اڪل چنا نست. (۱)

ارڻات :- وياس ڀنالي هڪ پراهمڻ هئد (ڀارت) کان
آيو، جنهن جهڙو ڪوبه پمديت ڪونه هو.

پوشيه ڀرڻ ۾ مهاڀارت کان اڳ والهيڪ (موجوده
بلخ) شهر ۾ ٿيل هڪ شاهي سوترامڻي يگيه جو ورڻ
اچيو. ان مهايگيه ۾ ايراني راجا گشتا سڀ ڀارتيه وڌوانن
ڪي به نيند ڏني هئي. ان ئي يگيه ۾ شامل ٿيڻ لاءِ
مهرشي وياس اتي ويو هو ۽ ايراني وڌوان زردشتر سان
ڀيٽ ڪئي هئي. وياس ۽ زردشتر جي ڀيٽ جو ورڻ
ڏند اوستا ۾ به ڪيل آهي :-

”چون وياس هئدي بلخ آمد - گشتا سڀ زردشتر
بخواند.“ (۲)

ارڻات :- ”جڏهن هئدي وياس بلخ آيو ته گشتا سڀ
زردشتر کي سڏايو.“

سنسڪرت ڀاشا جي مشهور ڀستڪ اندر وچيه ۾
به بالهيڪ (بلخ) شهر جي سوترامڻي يگيه جو ورڻ ڪيل
آهي. ”ان يگيه ۾ وروڻ جي ڳالهه تي ڀارتيه ۽ ايراني
وڌوانن ۾ متپيد ٿي پيو. ڀارتيه وڌوانن اندر جي نائيد
ڪئي ۽ ايراني وڌوان وروڻ جي طرف رهيا. ڀارتيه

(۱) ڏند اوستا - آيت ۶۵.

(۲) ڏند اوستا - آيت ۲۶۳.

هن وقت لائين ٿورڻن پڌ جو زمانو عيسوي سن ڪار
۱۲۰۰ ورهيه اڳ مڃيو ويو آهي. يعني ان موجب زرتشت
اڄ کان اٽڪل ۳۸۰۰ ورهيه اڳ ٿيو. هن وڏوالن اوسطو
(Aristotle) ۽ يوداڪس (Eudoxus) جو من
آهي تہ زرتشت جو جنم فلاسٽر افلاطون (Plato) کان
ڇهه هزار ورهيه اڳ ٿيو. مشهور الهاس ليڪٽ پليني (Pliny)
جو چوڻ آهي تہ ٿورڻن پڌ کان پنج هزار ورهيه اڳ
مهالما زردشت جو جنم ٿيو. ٿمپلون جي الهاس ليڪٽ
بيزوسس (Berosos) جو چوڻ آهي تہ زردشت
ٿمپلونيا جو راجا هو. جنهن هڪ راج ولس جو بنياد وڌو.
ان ولس عيسوي کان ۲۲۰۰ ورهيه اڳ کان ۲۰۰۰ ورهيه اڳ
لائين ٿمپلونيا تي راج ڪيو.

ان ٻاري ۾ پارسي وڏوان چپ آهن. ڪن جو وڏوالس
آهي تہ سندن ذري گرو، دارا (Darius) جي پٽا
هستيمٽيس جي وقت ۾ هو ۽ عيسوي کان اٽڪل ۵۵۰ ورهيه
اڳ ٿيو.

پر حقيقت اها آهي تہ زردشت انبڪ ٿيا آهن، ان
ڪري اها مزاحيه ٿي آهي. ڇاڪاڻ تہ هڪ زردشت
مهاپارم جي زماني ۾ به ضرور هو جنهن جي مڙشي
ويد وياس سان پيمت ٿي هئي جو (ويد وياس) اميرڪا
ويندي بلخ ۽ ايران ۾ به ويو هو. زند اوستا ۾ لکيل آهي تہ:

باقي پهلو اهي آھن جيڪي پهلوئي پاشا ڳالھائيندڙ
هئا. ان ڪري آريه ساهتيه ۾ ملندڙ پلڙو يا پهلو ۱۱۱
وجود ايران جي پهلوين لاءِ ئي آھن، ۽ ٻئي هڪ ئي
آھن. مسٽر سمٿ (Vincent A. Smith) پنهنجي
تاريخ جي صفحہ ۴۱۶ ۾ پڻ ان ڳالھ کي سوڌو ڪيو آھي.
ايتري پوءِ ڪا بعد اچو ڏسون تہ زردشتي (پارسي)
ڌرم ۽ آريه ڌرم ۾ ڪهڙي سمالتا آھي.

اھو ياد رکڻ گھرجي تہ زردشت هڪڙو ڪوٺ ٿيو
آھي پر انيڪ ٿيا آھن. جهڙي طرح پارٿ ۾ منو، وياس،
جنگ، رام، راوڻ ۽ ارڃن انيڪ ٿيا آھن، تهڙي طرح
زردشت بہ انيڪ ٿيا آھن. ۽ جيئن پارٿ ۾ هر هڪ کي
جدا جدا ثابت ڪرڻ لاءِ انھن سان گڏ گوٽر يا پيءُ جو
نالو ٿيندو آھي، جيئن :- راماپڻ جي شري رام کي داشرئي
رام ۽ راوڻ کي دش گروا راوڻ چئبو آھي، ان طرح
وياس بہ انيڪ ٿيا آھن، مهاپارٿ واري مھرشي ويد
وياس جو اصل نالو ڪرشن دوئيپائين آھي. ۽ ٻڌانھن

هي مهاٿما زردشت، جنھن زندہ اوستا جو پرچار ڪيو،
سو بہ ”سپٽمر زرتشت“ هو، ڇاڪاڻ تہ سندس جنم
سپٽمر گوٽر جي هاڃي وٺس (هاڃي ايران جو براھمڻ

ورگ هو) ۾ ٿيو هو. مهاٿما زرتشت جي جنم ڪال لاءِ
انيڪ رايا آھن. گريڪ اٿناس ليکڪ زنتوس جو وچار
آھي تہ زرتشت ٽروجن جنگ کان ۶۰۰ ورھيه اڳ ٿيو.

اڙندو، بندو، دڙو، ڪهڙو، ٻون، شڪ، ٻارو،
پهلو، چين، ڪرات، دڙو ۽ ڪش ٻالڻ سان مشهور
ٿي وئي. (۱)

مهاڀارت ۾ د پارسِيڪ (پارسي)، يون، هرو،
(پهلوي پاشا ڳالهائيندڙ) پهلوي، ڪش، ٻارو، آدي ۽
آيل آهن. (۲)

اهي ٻئي پراچين شاوڪ ڪافي ثبوت آهن، ۽ پارت
۽ ايران جي لاڳاپي کي ثابت ٿا ڪن. مهاڀارت ۾ آيل
پارسِيڪ، انهن پارسين لاءِ ٿي آيل آهي، جي ايران ۾
رهندا ۽ پارسي پاشا ڳالهائيندا هئا. پارس شدد مهاڀارت
۾ آيل آهي، جو اڄڪلهه پارس مان فارس ٿي ويو آهي.
ٻارو ايران جا پارت ٿي آهن جنکي پارتين چيو آو
وڃي. پارتين قوم جو انهناس هن سڀي ٿين اڃا ڪو
ملي سگهيو آهي. سواءِ انهي د مودوشي د پڙهياهو
(Artaxerxes Mnemon) ڪوئي پڙهيا هو جو
پارتن (Parthian) جو اوشاسي (Arasaces) ٿي
سان راجا ٿيو. (۳)

ان ڪري انهن پارتن (Parthians) لاءِ وڌيڪ
ڪچو نٿو لکي سگهجي.

(۱) موسمر ٿي اڌيا ۱۰- شلوڪ ۴۳-۴۴.

(۲) مهاڀارت، سپارو، اڌيا ۳۳- شلوڪ ۱۷.

(۳) History of Persia- P. 330-331

- (۱) «آرين جي ڀرتاپ جي ڪارڻ.» (۱)
 (۲) «مزددا دؤارا ڪيل آرين جي ڪيرائيءَ جي ڪارڻ.» (۲)
 (۳) «اسين مزددا دؤارا قسائم ڪيل آريم مهملاءَ آهوني ڏيون ٿا.» (۳)
 (۴) «آرين جا ديش ڪهڙي طرح اڻڄاڻو بڻجندا.» (۴)
 (۵) «ڏسو آريم ڄاڻي ان لاءِ تڙپڻ ڪري ٿي.» (۵)
آريم ساهتيه!

هاڻ اهو ثابت ڪرڻ کانپوءِ ته ايران کي آرين ئي آباد ڪيو، پارسيين جي ساهتيه ۾ به ان جا پرمات موجود آهن، هاڻ ڏسڻو آهي ته آرين جي ساهتيه ۾ ان باري ۾ ڇا آهي. اهو ته هر ڪو ڄاڻي ٿو ته ايران ۾ پارسي، پهلو ۽ پارٿين اهي ئيئي قومون موجود آهن. پهلوئي خاندان ته هن وقت ايران تي حڪومت ڪري رهيو آهي، پارٿين نالو سڀني ٻڌو آهي، ۽ پارسي ڀارت ۾ موجود آهن. منوسموني ۾ اڪيل آهي ته: «پراههڻن جي به ملڻ ڪري، ورشل ٿيل ڪتري ڄاڻي ٻاهر ڪڍي ويئي، جا

(۱) Serozah 1, 9. Vol II P. 7

(۲) Ibid 1. Bud. 1. 25. Vol II P. 11

(۳) Ibid II. 9. P. 15

(۴) Ibid I. Bud 9

(۵) Ibid I. Bud 3-4 P. 108

آهي، ان ڪري سوسوئي جو هر هوتي ۽ سوبو
 جو هريو لي واپو آهي. انواءِ هڪ شهر ”پوت“ جو
 الي ”پوت“ لي واپو جو بکري اڻڪله پوفوت
 لي واپو آهي، ۽ ڪاشي ۽ جو ڪاسي (Cassoci) لي
 واپو. ان طرح انهن آرين ايران کي آباد ڪري نئين آبادي
 وسائي، انهي ڪارڻ آهي جو ايران ۾ آريه لفظ جو
 استعمال اڳي عام طرح ٿيندو هو. پراچين ايران جي راجا
 داريو (دارا) پاڻ کي آريه پتو لکيو آهي. داريو
 جو هڪ شلا لک جيڪو بهستون (بستون) مان مليو
 آهي ان مان پتي سٽون (پراچين پارسي پاشا ۾ چئن
 لکيل آهي) ڏيئون وڃن ٿيون:-

”اڏم دار يو هس ڪشا پتم وڙ ڪ ڪشا پتم ڪشا پتم
 نام ڪشا پتم دهمز نام و سبز لالام ڪشا پتم اهيابا وڙ
 ڪشاپا دوتا پتم وشتا سبهيا پتر هڪا مضميه پارس پار سبهيا
 پتر آريه، آريه پتر.....“

اڏام:- ”مان داريو ۽ راجا، وڏو راجا، راجائن جو
 راجا، سڀني آباد ڏينهن جو راجا، هن وڏي برائي جو
 رکھڪ، وشتا سبهيا عظامي جو پتر پارسي، پارسي جو
 پتر، آريه، آريه جو پتر.“

سودان جي لال مان ۽ آريه نمد مليو، جوڙوڪ:-
 آريه راجن، آريو ورجنس اڏامي.
 انڪاءِ ۽ لڏاوت ۾ ۽ آريه لالو آيل آهي. جيئن ته:-

ایران Persia

هن ديش کي آرين آباد ڪري اڄو نالو آريايين
 رکيو، و بگڙي آريان کان ايران ٿي ويو آهي. بعد ۾
 پارسيڪا ڄائيءَ جي ڀارت مان وڃي اتي آباد ٿيڻ تي،
 ان ديش کي پارسيڪ ديش بہ چيو ويندو هو، جو
 بگڙي پرشيا ٿي ويو آهي. ان ڪري ايران ديش جا
 ايران ۽ پرشيا بہ نالا آهن، جهڙي طرح يونان جو گريڪ
 ۽ يونان ديش. هن ديش کي آرين تمام پراچين ڪال ۾
 اتر ڀارت مان وڃي وسايو هو. شري مڪسمولر لکي ٿو:-
 ”راهو هاڻي پوگول (جاگرافيءَ) جي شاهدي سان بہ سڏ
 ڪري سگهجي ٿو تہ زردشٽري (ايراني) لوڪ پرشيا ۾
 وڃڻ کان اڳ، ڀارت ۾ ئي رهندا هئا (۱) ۽ اتر ڀارت
 جي هڪ ڪالوني هئا. (۲)

انهن آرين ايران ۾ وڃي اتي جي لادين تي آريہ نالا
 رکيا. ايران ۾ بہ لاديون هر هوتي ۽ هريو آهن، جي
 سرسوتي ۽ سريو ڀارت جون لاديون آهن. چنڪاڻ تہ
 زرد اوستا (پارسين) جي پاشا ۾ س جو ھ ٿي ويندو

(۱) Chips from a German workshop, P. 235

(۲) Science of Languages.

ڪيترائي پارٽيه (آرٽو) جيان ۾ آيا هئا. هڪ پرائمري
 پارڊواچ ٻين پروهتن سان گڏ ڇهپا کان ليدو،
 اوساڪا (Osaka) ۽ ٿارا ۾ اچي جهانن کي سنسڪرت
 سکاري هئي. (۱)

ان طرح جيان هو وڙهن سماپي ليو.

سنسکرت	جپاني	سنڌي
ڪا	ڪا	چا
ڌڙو	دي	سوريه
اکش	اودشي	ڍڳو
نھوتو	پوتو	گھڻو
نتيه	ليچي ليچي	نت لٽ
ششي	شوسيني	شش
ڪڪ	ڪڪا	سون
ڪيش	ڪي	وار
سو	سوري	هو
اهڻين	آهين	آفيري
مارڪ	ماچ	وستو
ڌيان	گين	ڌيان
بر	اما	بر

ان طرح اهي مختصر نابتيون چيان ڪي به آرين جي شاخ ليون ٿابت ڪن. انهن جو به ٻوڏ ڪال ۾ ڀارت سان گھڻو رستو هو، جو ٻوڏ ڪال (مڊل بئي) ۾ ڏٺو ويندو، هتي مختصر طور اهو ڏٺو ويو آهي. جيتوڻيڪ هندو ڪال ۾ به آريه رشي چيان ۾ پرچار لاءِ پئي ويا آهن. پر ٻوڏ ڪال ۾ اهو سلسلو زور هو. جاپاني ودوان جي. ٽاڪا. ڪيوسو لکي ٿو: ”پراچين ڪال ۾ ڀارت جي گيان ۽ وگيان جو پراڻو چيان تي پيو هو.....“

Japan ھيان

نالو۔ آرڊين هن ديش کي آباد ڪري اهو نالو ھيان رکيو، هو بگڙي ھيان ئي پيو آھي.

ھن وقت ھيان جي بادشاھ کي جو ھڪاڊو (Mikado) چيو ويندو آھي، اھو اصل ۾ سڪوت جو ھڪيم ڏيو آھي جو مڪي ڏيو مان بگڙي ھڪاڊو ٿيو آھي.

ھيان سوڍه ولسي ڪترين آباد ڪيو ھو. ھيان وارا اڃا اڇڙوئي وشواس رکندا آھن، پنھنجي بادشاھ کي سوڍه جو است سمجھندا آھن، جو ٿامس ٿو ڪري ڏھي سوڍه ولسي آھن.

ھيان ۾ اڃا ٽائين پراچين آرڊ يعني اصلي رھاڪو رھندا آھن جن کي اينوس (Ainus) چيو ويندو آھي، هو آرڊين هو بگڙيل آھي. انھن مان ئي ھيائين جي الپتي ٿي آھي. ھي اتي اڃا ٽائين پراچين ويس ۾ رھندا آھن، ۽ ڏاڙھي ۽ وار رکائيندا آھن. (۱)

پاشا! حساني پاشا ۾ ڊڪيٽرا لفظ اڃا ٽائين سڪوت جا بگڙيل موجود آھن. ھڙوڪ:-

چيني سرڪاريون به ترقي ڏينديون رهيون آهن. براهمن
گرنشن ۽ چيني ڌرم گرنشن جي ڪيترين ڳالهين ۾ سمائتا
آهي. پراچين هندن جا مٿسڪا، شراڌ آدي
ان ئي روپ ۾ پراچين چينين ۾ پاتا وڃن ٿا. ايترو ئي
نه بلڪه ڪيتريون ئي تمام پراچين پارٽي ڪٿائون ۽ هندو
زمانن جون اتهاسڪ گهٽڻائون ڪڇ بگڙيل روپ ۾ چيني
ساهتيءَ ۾ ملن ٿيون. اهي سڀ سمائتاون شريعت لي-
جئيٽيل ۽ شريعت ٻڌيليءَ سخت ڪوچ بعد ثابت ڪيون
آهن. اهو سمجهڻ ته ٻوڏ ڌرم سان گڏو گڏ ئي هي سڀ
ڳالهيون چيني ساهتيءَ ۽ چيني سڀيتا ۾ داخل ٿي ويون
هونديون، سخت غلطي ٿيندي. ڇاڪاڻ ته انهن ۾
ڪيتريون رسمون اهڙيون آهن جي ٻوڏ سڀيتا جي هڪدم
اڀڙ آهن. مثال طور يگين ۾ پشو پلي جي پارٽي رسم
اهنسڪ ٻوڏ ڌرم پاڻ سان چين ۾ ڪڍي ئي لٿي وڃي
سگهيو. اهي سڀ رسمون ٻوڏ ڪال کان اڳ هندو ڌرم
سان ئي پوري مشابهت ٿيون رکن. ۳
انهن سڀني پراڻن مان چڱي طرح ثابت ٿئي ٿو ته پراچين
آريه (هندو) ۽ چيني اصل ۾ هڪ ئي جاتي جا هئا.

ان طرح چين جو ورڻن سمائت ٿيو.

شري	شرو	گرو
جيول-مان	جتان	سور-مند
حن	جن	ماڻهو
لنگ	لنگ	لنگان
امبا	ما	مانا
ڊ	ڊو	ڊرڙي
جستان	جستان	برڙي
ڌستان	ڌستان	سڌو
هوم	گهوم (۱)	هون
ڌڙو	لڙو	سورڙو

ٻوڏ ڪال ۾ ڀارم ۽ چين جو وڌيڪ ٿاڳاڙو هو، جڏهن
 ڀارم جا براهمڻ اتي ڌرم پرچار لاءِ ويندا هئا ۽ چين
 جا شرڏالو (عموم سالڪه آدي) گبان حاصل ڪرڻ لاءِ
 ڀارم ۾ ايندا هئا. اهو سمورو ورڻ ٻئي منڊل جي
 ٻوڏ ڪال ۾ ڏٺو ويندو. هتي ۾ فقط چين کي آرين جو
 آباد ڪرڻ ۽ انهن جي مستعيف ڪري ڏيکارڻو وڃي ٿو
 اهي سڀ ڳالهون اسانجي ڳالهه کي مضبوط ٿيون ڪن.
 سروليم جولس اڪيٽو: ”اسان کي تمام پراچين چيني
 لوڪن ۾ اهڙا وشواس ۽ ڌارمڪ ڪريڻاڻون پراپت ٿين
 ٿيون، جي تمام پراچين ڀارم ۽ وشواس ۽ ڌارمڪ ڪريڻاڻون
 سان هونديون ٿيون. انهن کي چيني فلاسٽر ۽

(۱) هوم جو سڌو بگڙيل گهوم لڻا ٿاڻس ٿو ڪري

۽ چين ۾ هون نگر عام ٿيندو هو.

شيئنئي مڃو ڪان ... (۱)

(۵) اڏيا ٿم سڌانت! ڀارت ۽ چين، ٻنهي ديشن جا آتما ۽ پرڪرتي سمنڊي پراچين سڌانت هڪجهڙا آهن. ڀارتيه سڌانتن جي ڇاپ چيني ٿرڻن ۾ پاتي وڃي ٿي، پروفيسر وليه ڪمار سرڪار لکيو آهي: ”چيني درشن (شاسترن) ۾ دويت ۽ ادويت سمنڊي وچار ۽ برهم جي باري ۾ ڪلپناون پراپت اين ٿيون. دويت جي مشال لاءِ چيني يڌڪ ۽ ڍن نشا ڀارتيه پسرش ۽ پرڪرتي، سورگ ۽ پرتوي، استري ۽ پسرش جا مثال وٺي سگهجن ٿا. ۷-۸ صديون اڳ جي چيني ۽ ڀارتي ڪرم ڪالڊ، وچار، آدرش آڏي هو بهو ملن ٿا. (۲) الڪانسواءِ ٻيون ڪيتريون سمانتاون آهن جهڙوڪ:- ايشور سمنڊي وچار، مرتڪ شراڌ، يوگ ۽ پراڻاڀام، لشڪام ڪرم، پورڻ يوگي ۽ مڪتي اهي ۽ ٻيا اليڪ ساهتيه. جا پرمات، ڀارتيه ساهتيه ۽ وچارن سان ملندڙ آهن، جي چين کي آرڻن جي آبادي ثابت ٿا ڪن.

ڀاشا! چيني ڀاشا ۾ ڪيترا شيد سنسڪرت جا بگڙيل موجود آهن، ڪجهه هٿ ڏلا وڃن ٿا:-

سنڌي
استان

چيني
تان

سنسڪرت
ستان

(۱) Text of Toism, S. B. E. Part II P. 297

(۲) Chines Religiou, through Hindu Eyes.

(۳) ورتو ښکړه! پراچين کال پر پارو پر ورتو ښکړه
تښدا هوا. چين پر نه الهن خو پراچين کال پر ورتو
هولندو هو.

ډاکټر ليکي، «شکلنگ عي الهاس» خي
پومکا پر لکډو آهي: «چين پر پراچين کال کان ئي
اگني تمام پورته کيدو سمهه ويدي آهي. الي
هر موسر عي شروع پر راشتره اگني تمام پورته کيدو
سمهه ويدي آهي. اني هر موسر عي شروع پر راشتره
اگني ان مطلب کان حلاني ويدي هتي، ان دواړو
موسر عي خراب اثر کان بچاډ هتي، ان مطلب لاء کن
خاص وټن جون کاليدون کم آنديدون ويديون هون.
الهه اگني خو انتظام هک مکې ماڼيو عي هت پر هولندو
هو. راجا تم. گوهم. گاډو. سين (عسوي سم کان
۲۱ ورهه. اډ کان. عيسوي سم کان ۲۰۸۵ ورهه. اډ
تائين) جي راج پر ان قس جو انتظام شروع ليو هو.»

(۴) وديا دان! پراچين پارو پر هکېتي کان سلسليوار
وديا دان هولندو هو. هک کان هتي، هتي کان تښن، ان
طرح وديا دان هولندو هو.

ان طرح چيني کالکزي گرل عي چهن اديا پر
چيل آهي: «مون هيء وديا قفا کان سکي، هن اها
ليزننگ جي پوني کان سکي، لزلک جي پوني،

اُپنشد۔ ”جيڪو الڪي لٿو ڄاڻي اهوئي الڪي ڄاڻيٿو، جيڪو الڪي ڄاڻيٿو اهو لٿو ڄاڻي، جيڪو چوڻو ت مان الڪي ڄاڻان ٿو اهو اصل ۾ الڪي لٿو ڄاڻي، جيڪو الڪي سمجهيٿو اهوئي الڪي ڄاڻيٿو.“

(۵) ڪانگري۔ ”هو ٻه يائين به اهڙو ئي هو جهڙو هيٺر آهي، هو سڀني شريون کي ٺاهي ۽ سڄائي ٿو. (۱) اُپنشد۔ ”هو پراچين ڪال کان رهسي وارو آهي، ان ئي هي سسار ۽ هي شرير ٺاهيا آهن.“

(۲) پندر جنم ۽ ڪرم سڌانت! پندر جنم ۽ ڪرم ڦل سڌانت ويدڪ ڌرم جا خاص اصول آهن. پراچين چيني گرنتن ۾ به اهي سڌانت هئا. ڪانگري بستيڪ (۱-۶-۶) ۾ لکيل آهي: ”هو پيدا ڪندڙ سڄو، پڄو، مهان آهي. هو توکي ڪهڙي روپ ۾ تبديل ڪري؟ هو توکي ڪيڏانهن وٺي وڃي؟ ڇا هو توکي ڪٺو يا جيست بستيڪ، بڻائي وڃهي؟“ (۲)

تيسرانگم بستيڪ ۾ لکيل آهي: ”منش جي پاڻ ۾ سڪ يا دڪ جي اچڻ جو خاص دروازو ڪولهي، اهي تڏهين ايندا آهن، جڏهين انسان الهن کي خود سڏيندو آهي، سنن ۽ خراب ڪمن سان گڏ ڇايا جي طرح الهن جو ڦل لڳو رهندو آهي.“

(۱) Kwangze, book XXII @ VI

(۲) Text of Toism S. B. E. Part 1. P. 244

ڪري انکي اسڀڻش چئون ٿا.
 ”اڄو ورڻن ٿو ڪري سگهجي ان ڪري اسين
 اڃي سڀني گڻن کي گڏي ڏسڻ جو پتو ڪريون ٿا ؟
 ايڪٽو کي پرايڊ ڪري ٿا وٺون.
 ”اسين ان سان ملون ٿا پر اڄو اڳيون حصو ٿا ڏسي
 سگهون، اسين اڃي پري ٿا ڪريون پر اڃي پٺ
 ٿا ڏسي سگهون.“ (۱)

اڀرندڙ - ”هو ٻڌڻ سان ٿو چاڻي سگهجي، انڪر
 عئل ۽ وڌيا دواڙا به ٿا چاڻي سگهون، انڊروپ ڪڍڻ
 کي ڏيکائي ٿو ڏيئي سگهي، اکين سان انکي ڪڍڻ
 ڪو نه ڏٺو، پنهنجي هردي دواڙا جيڪي وڌوان انکي
 چاڻي پائين ٿا اهي امرب ٿي ويندا آهن. هو وائي،
 من يا اکين سان پرايڊ ٿو ڪري سگهجي، اهو آهي،
 اهو چوندڙي به پرايڊ ٿو ٿئي، هو قائم آهي پر ڊوڙڻ
 وارا پٺتي رهڻي ٿا وڃن.“

(۴) ڪانگري - جيڪو انکي چاڻي ٿو اهو اڄو ورڻ
 ٿو ڪري سگهي، جيڪو اڄو ورڻ ڪري ٿو اهو انکي
 ٿو چاڻي، نه چا اڄو ”نه چاڻي“ ٿي ”چاڻي“ ڪولهي؟
 ۽ ”چاڻي“ ٿي ”نه چاڻي“ ٿا ڪي؟ پر ڪر، چئي
 سگهيو. انکي نه چاڻي وارو ضرور چاڻي ٿو. (۲)

(۱) Part 1. Book VII

(۲) Kwangze Part 1. book XXII

ٿي ويئي. اهاڻي ڏارو چيني هن وقت بگڙي ڏالچيني
ٿي ويئي آهي.

ان طرح اهي مٿيون ثابتيون چين ۽ ڀارت جي سڀيڻ
تي پوري طرح روشني وجهن ٿيون. هاڻ ڪجهه ڏار مڪ
۽ ساهتيه جون مشابهتون ڏاڍيون وينديون ۽

(۱) چيني ڌرم گرفت ۽ اُپنشد! هڪ چيني
ڌرم پستڪ ڪانگزي (Kwangze) ۽ اُپنشدن جي
مشابهت ڪئي ويندي ۽

(۱) ڪانگزي - اڇو مان توهان کي ٻڌائيندس ته
ڦاڻو (پراچين چين جو ايشور) ڇا آهي؟ جهڙي طرح
ڪيڙن سان شرير ڏيکيو ويندو آهي تهڙي طرح هن
سمپورٽ جڳت کي ڏيکيو آهي. (۱)

ايش اُپنشد - سسار جي هر شيءِ ۾ ايشور جي
ستا آهي.

(۲) ڪانگزي - ”انکي مهان کان مهان ۽ سوڪشم
کان سوڪشم شين ۾ به ڀڪاري سگهجي ٿو.“
ڪن اُپنشد - ”هو سوڪشم کان سوڪشم ۽ مهان
کان مهان آهي.“

(۳) ڪانگزي - ”اسين انکي ٻڌڻ چاهيون ٿا پر
ٻڌي ٿا سگهون، ان ڪري انکي آشروي ڇڏون ٿا.
اسين انکي پڪڙڻ چاهيون ٿا پر پڪڙي ٿا سگهون،

پراچين بستګۛ ھو کشموري اکړن پر لکل خوږ ټکاريو. ان بستګۛ پر ځک اډايه چين دېش لي ا ھو. ان بستګۛ پر ډ ټکاريو خو د چين دېش پر پارلې کتري وړو ټکا مالھو لي وېي آباد تما آغۛ. چين دېش به سو ټاگن پر وړو ټيل آغۛ، البادي. ھو بندېد، موجوده پو ګول (جاګراني) جي باري پر عام ګھټ جائيدو ھو، مون سمدس سامھون اېشېا ھو ځک نشو رکي کيس کشمير جو ځنډ ډ ټکاري بډۛ، ۛ پچو له بنديجي بستګۛ جي اډار لي ټډاء له اڅو چين دېش کښي آغۛ؟ هن ځکدم بنديجي آگر موجوده چين جي الر اوله حصي لي رکي چوډۛ- «چيني لوګ سب کان اول هن ځنډ آباد ليا ځنا. پر منډې چين بستګۛ پر بيان کبل ځاچين جو وستار هن ځنډ کان واني او پر ډکړا سمد لائن آغۛ».

هي ځک غصناک ناپتي آغۛ ځا چين کسي ځندن ھو آباد کيل ناسه لي کوي.

پراچين کال پر (چين پوړ ځا ټډايندا آھن)، برابر يادوا سي چين سان بعد پر واپار کندا وځبا. سندن ځھار چين پر لمر ځنډا نظر ايندا ځوا. اغي واپاري چين مان ځک چوډي آليندا ځنا، ځا ځف عام طرح استعمال کښي وېندي ځني. سسکرمه پر کالي (پوډي) کي دارو چيو وېندو آغۛ، ۛ اھا پوډي چين مان ايځ کي اچولانو دارو چيني رکيو وېو ۛ عام طرح مشهور

مٿيون ورڻن شڪر لیتی سارواري راج پربند سان
ملائق تي نيڪ نهڪي ايندو ۽ معلوم ٿيندو ته آرڻ
جو جهڙو انتظام ڀارت ۾ هو، دور ديش چين ۾ وڃي به
ان طرح ئي قائم رکيائون.

انڪانسواءِ منو سمر تي ۽ رامايڻ، مهاڀارت، ڪاليداس
(شڪنتلا ناک) وغيره سڀئي گرلتن ۾ چين جو ذڪر
اچي ٿو. رامايڻ ۾ ته اڪيل آهي ته ان (چين) ديش ۾
ريشم جا ڪيئن پيدا ٿيندا آهن.

علم طرح توهان ڏٺو هوندو ته رات جي وقت جڏهين
ڪنهن پوڙهي (پنهجي بزرگ) کي چيو آهي ته ڏاڏا!
ڪا آکاڻي ته ٻڌايو، ته هو گهڻو ڪري هر آکاڻي ۾ ٻڌائيندو
آهي ته فلاڻي کي فلاڻي راجا پنهنجي پٽ يا ڌيءَ
جي مائٽي، چين ولايت جي راجا سان ڪئي. يا فلاڻو
شاهوڪار غوراب پراڻي واپار جي لاءِ چين ولايت ڏانهن
روانو ٿيو. هر اهڙي آکاڻي ۾ هو چين کي ضرور ڪم
آڻيندا آهن، چاهي ڪين چين جي ذريعي خبر ڪانهي،
پر هو چين کي ياد ضرور ڪندا آهن. اهو ثابت ٿو ڪري
ته چين سان اسانجو تمام گهرو لاڳاپو رهيو آهي.

سروليمر جونس ڀارت ورش کي چين جي ماتري
ومي ثابت ڪري هڪ تمام دلچسپ پرمات ڏنو آهي.
جونس چوڻ آهي ته ”سنسڪرت جي هڪ ودوان
ڪشميري پنڊت مون کي ”شڪتي سنگهم“ نالي

”جدا جدا راج ولسن مان گڏائي گڏ ٻولن ۽ دشمن
و نالو به بدلجندو رهيو. هي نالو چاهو ولس کان وٺي
پنهنجي ولس ارڻاڻ ۽ عيسوي سن کان ۱۹۳۲ ورهه اڳ کان
۶۶۰ عيسوي تائين رهيو.“

مٿين ورڻن مان اهو صاف ظاهر ٿئي ٿو ته چين کي
نه آرٻن ئي آباد ڪيو ۽ اڄو نالو به رکيو.

ان ئي ڪتاب ۾ هڪ هندو (آرٻو) پرائس هي
سرڪار جو ورڻ هن طرح آهي: ”هتي جي سرڪار
جي رچنا هن طرح هئي: ”ليا به وياڳ (عدالتي کاتي)،
سول (Civil) ۽ فوجي ڪمن جو انتظام ڪرڻ لاءِ ان
مٿي (اڻست پرڏان) هئا. پريسنڊ وياڳ
(Executive Dept) جا ۹ مکيه اڻڪاري هئا، انهن
مٿين تي هڪ سڀڻي جو آدمشاري جو هڪ عملدار
هو، فوجي ڪمن جي لاءِ هڪ حافو صلاحڪار هو، پر جا
جي ڪمن ۽ واپاري ڪمهن (انسوسيشن) جا به مکيه
اڻڪاري هئا، سرڪاري ملڪيت جي انتظام لاءِ ئي
اڻڪاري هئا، هڪ ٽوڙن ۽ چوپاڻن جو عملدار هو،
هڪ پرڏان سڀڻي ۽ رسد کاتي جو عملدار هو، هتي
پنهنجي چيٽينگه - ٽو آڊي لائي ان اڻڪاري هئا.
۱۷ اڻڪاري (Brigade) جا عملدار هئا. ۱۷ اڻڪاري
۾ برگيڊ (Brigade) ڪالي راج شي پوري پياڳ
مختلف پرائنڊ ۾ مٿس هئا. ڪالي راج شي پوري پياڳ
۾ سڀا جا بدجنه اڻڪاري مٿس هئا.“

پٽ آيو هو.“ چيني ٽرلڻ جي اوسار به آھ۔ يُو هڪ
تاري (نڪشتر) جو ئي پٽ هو، اهو تارو ڦو (بڌ نڪشتر)
هو، اهو نڪشتر به آھ۔ يو جي مائٽي ڀائرا به ئي موهٽ
ٿيو جو۔ ان آھ۔ يو عيسوي سنه کان ۲۲۰۷ ورهيه اڳ۔
راج ڪيو۔ ان ئي سمراٽ، چيني سامراجيه کي نون ڀاڱن
پر ورائيو، (۱)

ان آيو (آھ۔ يو) کي ڪهڙا ئو پٽ ٿيا ۽ انهن ڇا ڇا
ڪيو، ان جو ورڻن به مٿئين ڀادري ڪارڪ واري ترجمي
پر لکيل آهي:- ”پهرئين پٽ هؤنگم۔ ڪو۔ ڦو سامراجيه
جي سورھين حصي کي وسايو، (نه معلوم ڪهڙو؟) ٻئي
پٽ هؤنگم۔ ڪو۔ لن، توائڻ يا تبس جو راڄ وسايو،
ٽئين پٽ هؤنگم۔ ڪو۔ لو، هڏين۔ رڏين يا چين
دش ڪي وسايو، چوٿين پٽ هؤنگم۔ ڪو۔ ڦو،
هڏيتائي راڄ وسايو، پنجين پٽ هؤنگم۔ ڪو۔ تو،
هؤنگشي (شايد منگوليا) راڄ کي وسايو، ڇهين پٽ
جو نالو به هؤنگم۔ ڪو۔ تو هو، هن ليڏن دش کي
آباد ڪيو، ستمين پٽ هؤنگم۔ ڪو۔ لون، اٺار دش
وسايو۔ اٺون پٽ هؤنگم۔ ڪو۔ سنڱم، ٻاراجين ڀنڀس
جائيءَ جو آدي پرش آهي، اٺين پٽ هؤنگم۔ ڪو۔
نب، ڀٽي۔ اب يا ٻيهر۔ اب کي آباد ڪيو۔“

ي پٽ جو زالو ٿي. هو گيٽو هو. شايد اهو ڪو
 پنهجي پٽ سان گڏ آيو هو ۽ هن پنهجي پٽ کي هت
 راج عالم ڪرڻ ۾ سهائتا ڪئي. راجا ٿي. هو گيٽو.
 پٽ ٿيا. اهي اڳي پٽ ڏاڏا پرست ٿيا ۽ انهن ئي
 اولاد مان سڀني ڄڻن جي آلهي ۽ واڏارو ٿيو.
 اهو آهي. پڙ راجڪمار پورٽ جي مهاراجا ۽ رواج
 پٽ آيو آهي. پراڻن ۾ ۽ اندو ورتن آهي. (۱)
 ڪرال ڄڻن ٿا پنهجي ڪتاب ٿاڍ راجستان ۾.
 ان باري ۾ اڪو آهي، ڄڻن ڪو ٿاڍ هي آهي.
 ”هڪ اوڳس جا پٽ هئا، هڪ جو نالو هو ڪير
 (سور) ۽ ۲-۱-ي جو نالو هو آيم يا آيو (چندر).
 اهي ٻن آيو. اناوي لڙڪن جو آدي پرش
 آهي. ٿاڍ جي اوسار ان مان ئي ڄڻي پيدا ٿيا. پر ڄڻن
 اندو پورو هيم ٿيو، ان مان ئي ڄڻي پيدا ٿيا. پر ڄڻن
 جو پنهجي آدي پرش جو نالو آهي. پڙ اڏاڻو آيو سان
 ئي ملهيو، ان ڪري آيو مان ئي ڄڻن جي پيدائش ٿي.
 انساو پراڻن ۽ ڄڻي ڪرڻن جي آيو يا آهي. پڙ جي ڄڻ
 جي باري ۾ جيڪو ورتن ملهيو آهي، بلڪل هڪجهڙو
 آهي. پراڻن (ونشو پراڻ ۴-۱) جي اوسار ”پڙ (ڪيتر
 لڙا (۱۱) کي ڏٺو، جڏهن هو سندس لڙڪي-رو
 لڳي ٿا ان مان پورو ٿاڻي پٽ ٿيو، ان پورو جو و
 (۱) پوڻ پراڻ، پاڪ ۲ اڏاڻا ۸

اڌ ڀاءُ چھون

ايشيا ڪند

چين China

ٺالو! پراچين ڪال ۾ چين کي چندرولشي ڪترين
ڀارت مان وڃي آباد ڪيو ۽ انجو ٺالو چينا رکيو جو
اڄڪلهه چائنا يا چين سڏيو اُڻو وڃي.

وستار! پرست چندرولشي راجا ڀرورا جو پٽ آيو
هو، جنهن کي ئي چيني لوڪ آهم - يو چوندا آهن، جو
سندن آدي پرش هو. ان آيو جي پيڙهي مان ئي جنهن
وڃي ان کي آباد ڪيو هو.

پرست چيني وڌوان يانگتسائي ۽ ۱۵۵۸ع ۾ هڪ
گرت لکيو هو، جنهن کي هو - يا ۱۷۷۱ع ۾ وري
سمپادت (Edit) ڪيو هو. ان ئي گرت کي پاڌري
ڪلرڪ انواد ڪيو آهي. ان ۾ لکيل آهي: - ”انهائيت
پراچين ڪال ۾ ڀارت ورش جي هو - لو - چي راج جو
آهم - يو نالي راجڪمار، يونن پراڻت ۾ آيو، ان راجڪمار

سوتنتر شاهدي ڏيئي سگهجي ٿي ۽ هن جو چوڻ آهي
 تہ ان حقيقت کان انڪار نٿو ڪري سگهجي تہ آسٽريلين،
 منگولين ۽ ڏکڻ هندوستان جي پاشائن جو وياڪرڻ جو
 نشو ڪئي آهي. (۱)

(وياڪرڻ جي) ”ان ضمير (Pronoun) جو بنياد
 نسبت ۽ اندوڻاڻا جي ضمير سان ڳنڍيل آهي ۽ آسٽريليا
 جي بدلي ۾ جنهن نموني اهو جمع ڪيو ويندو آهي،
 سو دراوڙن ۽ خاص ڪري تيليگو (پاشا) سان مشابهت
 ٿورڙي آهي. (۲)

ڏکڻ ۽ اولھ آسٽريليا جا اصلي رهاڪو ٿڌو ڪري
 مان، اون، هو، اسين ايتاديءَ لاءِ ساڳيا ئي لفظ استعمال
 ڪندا آهن، جهڙو مدراس نڪاري جا رهاڪو مهاڻا
 آدي ۽ برميڪه جو پريوڪ تہ اهڙو ئي آهي جهڙو مدراس
 جون پهاڙي جانيون (ڪنديون آهن).“ (۳)

ان طرح ان مٿين مختصر ورڻن مان اهو سڌو ئي
 سول آهي تہ آسٽريليا کي ۽ آرين کي آباد ڪيو آهي.
 انچوالو، پاشا ۽ ڪيتريون ٻالهيون الڪي پارٽي سڌ ڪرڻ
 لاءِ ڪافي آهن.

ان طرح آسٽريليا ڪنڊ سان پنجون اڌ ياءُ سمايت ٿيو!

(۱) Ancient and Medieval India.

(۲) Comparative Grammar of Dravidian Languages, P. 78.

(۳) Encyclopaedia Britanica, Vol. III. p. 778

آهي. پر آسٽريليا ۾ اهو آرڻ جو اسٽر هٿ آيو آهي، جتي انکي **بوهيرانگم** چيو ويندو آهي. هي ڪاٺ جو ٺهيل آهي ۽ مطلب ماڳيوئي اٿس، جهڙو آرڻ جي ساهتي ۾ ٻڌايل آهي ۽ نشان ماري ماري پٽو وٺ وٺي ايندو آهي. (۱) ان مان سڌ ٿئي ٿو ته آرڻ جي شيءِ آرڻ دوارا ئي اتي ويئي آهي.

پاشا! ڀارت جي ڏکڻ ڀاڱي جي هيٺ واري ٽڪري کي دراوڙ ڏيش چئبو آهي. پراچين ڪال ۾ ئي آسٽريليا ۽ دراوڙ ڏيش (ڀارت) جو پاڻ ۾ چڱو لاڳاپو هو، الڪري ڊڪن ڀارت جي ان دراوڙ ڏيش جي پاشا ۽ آسٽريليا جي پاشا ۾ گهڻي سمائتا آهي. شريمني **هٽمنگم**، ايڪ وڏو والڻ جا رايو اوتڪندي لکي ٿي:— ”مسٽر نارس (Norris) ان رائي سان بلڪل شامل آهي، پر اڳتي چوي ٿو ته انهن ۽ آسٽريليا جي پاشائن ۾ پڪ لاڳاپو آهي.“

”مسٽر جان هٽ (John Hutt)، جيڪو آسٽريليا ۾ گهڻو سحر رهيو هو، تنهن هڪجهڙي پٺيان ڪوچنائون ڪيون آهن ۽ انهن جي سڃاڻي لاءِ لنڊن جي رابرٽ ايشياڪ سوسائٽي جي ڊاڪٽر **روسٽ** (Dr. Rost) جي

(۱) Boomerang—A hard wood missile used by the natives of Australia shaped like the segment of a circle and so balanced that when thrown to a distance it returns towards the thrower.

پدر جنم! شري جنراجدا سڀ اير. اي، هڪ ليڪ
 (Northern Tribe of Central Australia, by Bald-
 win, Spencer and H. G. Gilen. جي حوالي سان
 ٿياسافست اخبار ۾ لکيو هوندو. ”جڏهن پير جنم جو
 سڌاڻڪ پهرين دفع ٻڌو آهي ته وڏياري سپاويڪ اٿس
 سمجهندو آهي ته اهو هندو سڌاڻڪ آهي، پر اها پرڻ
 سڃاڻي آهي ته پير جنم جتي ڪٿي وشواس ورپ ۾
 موجود آهي. آسٽريليا جي دور ديش ۾ به اهو (سڌاڻڪ
 وشواس ورپ ۾) ٻڌو ويندو آهي. آسٽريليا جي هڪ
 اصلوڪي رهاڪو لاء چيو ويندو آهي ته هو خوشي سان
 ٿاسيءَ تي چڙهيو.“ (۱)

پارٽ جا راجپوت به خوشيءَ سان، موت سان والد
 ڪندا جنم ۾ شامل ٿيندا هئا، ڇو ته کين اهو وسواس
 هوندو آهي، مري وري نئون جنم وٺي اينداسون.
 بيڪ ان طرح اهو هندو سڌاڻڪ آسٽريليا ۾ به آهي ته
 ٻڌ جو پارٽي استرو! پراچين ڪال ۾ پارٽ ۾ هڪ
 استر (خاص هٿيار) هوندو هو، جو وقتو ڪرڻ سان نشان
 مري، وري موني، ماريون وٽ ايندو هو. شري ڪوش
 جو سدشن چڪر نه اهڙو ئي هوندو هو جو ماري وري
 موني ايندو هو. اهڙو هٿيار سسار ۾ سواءِ آرين جي ٻيو
 هڪ ئي به ڪونه هو، آرين جي ئي ساهتي ۾ انڇو ورڻ

مد راس پرائيٽ ۾ به آيو ۽ ٺاير ۽ لالا اڃا تائين وائڻج آهن. جي آريه ۽ اناري جو بگڙيل روپ آهن. آيو نه پارس جا آريه آهن ۽ ٺاير وديشي لڳ آريه آهن، جي آرين مان بگڙي ويا هئا ۽ بعد ۾ وري پارس ۾ اچي آرين ۾ ملي ويا آهن. ان طرح ان ٺوڙي بحث مان سڌ ٿيو ته فقط ٻين ڳالهين ڪري ئي دراوڙ، دسيويا اناري ٿيا آهن. ۽ آرين مان ئي پتت ٿيڻ ڪري جدا جدا جاتيون ٺهيون آهن.

ايترو لکڻ بعد آسٽريليا جي پتت آريه ڪترين جون ڪجهه ڳالهيون جي ڀار تي هندن سان ملندڙ آهن، ڏيکارايون وينديون ۽ سڌ ڪيو ويندو ته آسٽريليا کي به آرين ئي آباد ڪيو آهي:-.

ريتي رواج! ۱۹۲۲ ۾ گجرات اخبار جي ڏياري

ان ۾ ڪي ليک ڇپيو هو، ان ۾ ايڪو لکيو هو ته:-
 ”آسٽريليا جي مڙل لواسين جي روپ ۽ ريڪا آدي مان يورپ وارن الهن جو الو ايندڙين رکيو آهي. الهن لوڪن ۾ هندن جي طرح تمام وڏو جاني پيدا آهي. هي هڪٻئي جي هٿ جو چوٽل کاڌو نه کائيندا آهن. ان ئي طرح هو پنهنجي جاني ۾ ڪنهن ٻيءَ جانيءَ جي ملاوٽ ٿيڻ نه ڏيندا آهن. هندن جانيءَ جي سپاءَ سان ملندڙ الهن ڳالهين مان معلوم ٿئي ٿو ته هي ماڻهو اصل ۾ آريه ڪل جاني هوندا.“ (۱)

ٿيا آهن. تڏرما چارئين الهن جا، سندن ڪرمن ائوسار لالا
 به اعزازي رکيا آهن. ان طرح دراوڙ ائياڊي اڻڄڻي پنهنجي
 آريه آهن. منو سمرتي پر لکيل آهي ته: ”پراهمڻن جي ۱۰
 ملڪ ڪري ورشل لبل ڪري جاني (سماج ڪان) ٻاهر
 ڪڍي ويئي، جا اولهه، درود (دراوڙ)، ڪموج،
 يون، شڪ، ٻاڙ، ٻهلو، چين، ڪراچ، درود ۽ ڪس
 االن سان پرست ٿي ويئي. (۱)

ان حالت ۾ اهو چوڻ غلط آهي ته دراوڙ ڪوئي
 ڪا جاني آهن. تڏر تي برابر نه هئڻ ڪريئي ڪن آريه
 سماج مان بههڪار ڪري اهي لالا ڏلا ويا ۽ آرين کان
 جدا هئڻ ڪري، ڪن اٿاڙهه (اڻ آريه) چيو ويندو هو.
 پر جيئن هو پارٽ ڇڏي وڌيڪن ۾ وڃي وساء تڏهن
 گهڻا اصلي ڪرم وٺڻ جي پوئو پوي آريه ورث کان
 جدا رهڻ ڪري بگڙڻ لڳا. دور ديشن ۾ اڪري وري
 پارٽ ۾ اچي وڃي ۽ آرين ۾ گڏجي وڃڻ تي سندن اهي
 نرايون پارٽ جي آرين ۾ به ملڻ لڳيون. ان ڪري
 ڪيترين نراين جو بنياد پارٽ ۾ ائين پيو آهي. هي
 آسٽريليا لراسي نه بلڪل دور هئڻ ڪري تڏر کان وڌيڪ
 پنهنجي ٿي ويا، ان ڪري الهن کي اٿاڙهه چيو ويندو آهي.
 دراوڙ ديش پارٽ جا دراوڙ هندو نه ڪن اٿاڙهه چوندا
 هئا ۽ پاڻ کي آريه. اهوئي ڪارڻ آهي جو دراوڙ ديش

رواه ٿيو ۽ رشي به اتي رهجي ويو. ان مان کيس وشروا
 نالي ٻيٽ ٿيو جو پرست راجا راوڻ جو پيءُ هو. ان سمي
 آسٽريليا، آفريڪا، مڊاگاسڪر، سلون آدي سڀ ڀاڱا
 ۾ گهڻو ڪري ڳنڍيل هوندا هئا. راوڻ تمام بلوان راجا
 هو. ان ڪري هن ڏکڻ وارا گهڻو ڪري سڀ ٻيٽ جيتي
 پنهنجي تابع ڪيا ۽ پنهنجي گادي آڻي لڌڪا ۾ ڪئي.
 ڇاڪاڻ ته لڌڪا ۾ سون تمام گهڻو ٿيندو هو ان ڪري
 لڌڪا کي سوني لڌڪا چيو ويندو آهي. هي آسٽريليا
 وارا پوءِ ڌيري ڌيري ڀارت ۾ به پريش ڪرڻ لڳا ۽
 ائين ۾ ملي جهلي ويا. ڌرتيءَ جي گردش ڪري جڏهن
 سڀ هڪٻئي کان جدا ٿي ويا ته سڀني جا لاڳاپا به ٽٽي
 ويا، جيتوڻيڪ ڀارت سان سڀني جو لاڳاپو هوندو هو.
 آسٽريليا جو به پراچين ڪال کان ئي دکن ڀارت جي دراوڙ
 ديش سان ڀڳي واسطو رهيو آهي ۽ ان ڪري ئي آسٽريليا
 جي پاشا دراوڙ پاشا سان ملندڙ آهي، سندن رسمون
 اناري آهن، اڃا تائين هو پير چنر جي سڌاڻت کي به
 مڃيندا آهن. اهي سڀ ڳالهيون کين ڀارت مان وڃي
 آباد ٿيل سڌ ڪن ٿيون. هتي مٿين ڳالهين کي ڏيکاريو
 وڃي ٿو.

اناري يا دراوڙ مان اهو اُرت به ڪڍڻ گهرجي ته
 ڪو هي آرين جو اولاد ٿي ڪونهن، پر مطلب اهو آهي
 ته اهي ٻيٽ ٿيل آهن، جي سمي سمي ڀارت ۾ ڀڳي

اڌياڻ پٺجئون

آسٽريليا ڪنڊ

آسٽريليا کي ٻه آرٽيٽي آباد ڪيو آهي. ايتريه براعظم
 ۾ لڪيل آهي:- ”وشوامٽر کي هڪ سڙ شين هئا، جن مان
 پنجاهه خراب ٿي پيا ۽ ٻرڻا کي ڏک ڏيڻ لڳا. وشوامٽر
 انهن کي آري سماج مان ڪڍي ڇڏيو. اهيئي سڀ
 آٽرو، بندو، شهر، بلند آدي ٿي ويا ۽ دسيو سڏائڻ
 لڳا. (۱)

انهن مان آٽرو ڏکڻ ڀارت ۾ رهيا ۽ اٽان وڃي دور
 ڏکڻ طرف سمنڊ ۾ هڪ ٽئون ديش آباد ڪيائون جو
 سندن نالي سان آٽرواليم سڏجڻ لڳو، جو پڪڙي
 آسٽريليا ٿي ويو آهي. هي ديش ڏکڻ اٽانس ۾ ايترو
 ٻرندو آهي ڏکڻ هڪي ڪا خاص اهميت آهي، الڪري
 مختصر طور هيڪي ڪپهه آهي لڪو وڃيٿو:-

تمام پراچين ڪال ۾ ڀارت مان وڃي پلستيم آسٽريليا
 ۾ ڏور ٻرڻا ڪرڻ ويو. ان وقت اتي راجا ٽرڻ بندو
 راج ڪندو هو، جنهن جي ڪنيا سان وڃي پلستيم جو

رواه ٿيو ۽ رشي به اٿي رهجي ويو. ان مان کيس وشروا
 لالي پٽ ٿيو جو پوسندڙ راجا راوڙ جو پيءُ هو. ان سمي
 آسٽريليا، آفريڪا، مڊاگاسڪر، سلون آدي سڀ ڀاڱ
 ۾ گهڻو ڪري ڳنڍيل هوندا هئا. راوڙ تمام ڀلوان راجا
 هو. ان ڪري هن ڏکڻ وارا گهڻو ڪري سڀ پٽ جيتي
 پنهنجي تابع ڪيا ۽ پنهنجي گادي آڻي لنڪا ۾ ڪئي.
 چاڪاڻ نه لنڪا ۾ سون تمام گهڻو ٿيندو هو ان ڪري
 لنڪا کي سوني لنڪا چيو ويندو آهي. هي آسٽريليا
 وارا پوءِ ڏيري ڏيري ڀارت ۾ به پريش ڪرڻ لڳا ۽
 آرين ۾ ملي جهلي ويا. ڌرتيءَ جي گردش ڪري جڏهين
 سڀ هڪجهڙي کان جدا ٿي ويا ته سڀني جا لاڳاپا به ٽٽي
 ويا، جيتوڻيڪ ڀارت سان سڀني جو لاڳاپو هوندو هو.
 آسٽريليا جو به پراچين ڪال کان ئي دکن ڀارت جي دراوڙ
 ديش سان ٻڙي واسطو رهيو آهي، ان ڪري ئي آسٽريليا
 جي پاشا دراوڙ پاشا سان ملندڙ آهي، سندن رسمون
 الاري آهن، اڃا تائين هو پير جنم جي سڌاڻت کي به
 مڃيندا آهن. اهي سڀ ڳالهون کين ڀارت مان وڃي
 آباد ٿيل سڌ ڪن ٿيون. هتي مٿين ڳالهين کي ڏيکاريو
 وڃي ٿو.

الاريه يا دراوڙ مان اهو ارتق نه ڪندڙ گهرجي ته
 ڪو هي آرين جو اولاد ئي ڪونهن، پر مطلب اهو آهي
 ته اهي پٽ ٿيل آهن، جي سمي سمي ڀارت ۾ ٻڙي

اڏيا ۽ پنجنون

آسٽريليا ڪنڊ

آسٽريليا کي ٻه آرڊن ٿي آباد ڪيو آهي. ايتري به پراڻي
۾ لکيل آهي: ”وشوامٽر کي هڪ سؤ شش هئا، جن مان
پنجاهه خراب ٿي پيا ۽ پرڃا کي ڏک ڏيڻ لڳا. وشوامٽر
انهن کي آري سماج مان ڪڍي ڇڏيو. اڄي سڀ
آٽو، بندر، شهر، بلند آدي ٿي ويا ۽ دسيو سڏائڻ
لڳا. (۱)

انهن مان آٽو ڏکڻ ڀارت ۾ رهيا ۽ ان وڃي دور
ڏکڻ طرف سمنڊ ۾ هڪ ٿئون ديش آباد ڪيائون جو
سندن نالي سان آٽو واليم سڏجڻ لڳو، جو هڪڙي
آسٽريليا ٿي ويو آهي. هي ديش نه ايتاس ۾ ايترو
پوسڻ آهي نه هڪي ڪا خاص اهميت آهي، ڪري
مختصر طور جيڪي ڪجهه آهي لکيو وڃي ٿو:-

تمام پراچين ڪال ۾ ڀارت مان وڃي پلستين آسٽريليا
۾ ڏور پرچار ڪرڻ ويو. ان وقت اتي راجا ٽرڻ بلڊو
راج ڪندو هو، جنهن جي ڪنيا سان وڃي پلستين جو

رواه ٿيو ۽ رشي به اتي رهجي ويو. ان مان کيس وشرو نالي پٽ ٿيو جو پوسند راجا راوڻ جو پيءُ هو. ان سمي آسٽريليا، آفريڪا، مڊاگاسڪر، سلون آدي سڀ ڀاڱ ۾ گهڻو ڪري ڳنڍيل هوندا هئا. راوڻ تمام ڀلوان راجا هو. ان ڪري هن ڏکڻ وارا گهڻو ڪري سڀ پٽ جيتي پنهنجي تابع ڪيا ۽ پنهنجي گادي آڻي لڌڪا ۾ ڪئي. ڇاڪاڻ ته لڌڪا ۾ سون تمام گهڻو ٿيندو هو ان ڪري ئي لڌڪا کي سوني لڌڪا چيو ويندو آهي. هي آسٽريليا وارا پوءِ ڌيري ڌيري ڀارت ۾ به پريش ڪرڻ لڳا ۽ آرين ۾ ملي جهلي ويا. ڌرتيءَ جي گردش ڪري جڏهن سڀ هڪجهڙي کان جدا ٿي ويا ته سڀني جا لاڳاپا به ٽٽي ويا. جيتوڻيڪ ڀارت سان سڀني جو لاڳاپو هوندو هو. آسٽريليا جو به پراچين ڪال کان ئي دکن ڀارت جي دراوڙ ديش سان ٻئي واسطو رهيو آهي. ان ڪري ئي آسٽريليا جي پاشا دراوڙ پاشا سان ملندڙ آهي. سندن رسمون اناريه آهن. اڃا تائين هو پير جنم جي سڌانت کي به مڃيندا آهن. اهي سڀ ڳالهون کين ڀارت مان وڃي آباد ٿيل سڌ ڪن ٿيون. هتي مٿين ڳالهين کي ڏيکارڻو وڃي ٿو.

اناريه يا دراوڙ مان اهو اُرت نه ڪڍڻ گهرجي ته ڪو هي آرين جو اولاد ئي ڪونهن، پر مطلب اهو آهي ته اهي پٽ ٿيل آهن، جي سمي سمي ڀارت ۾ ٻئي

اڏيا ۽ پنجنون

آسٽريليا ڪنڊ

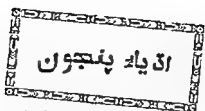
آسٽريليا کي ۾ آرٽن تي آباد ڪيو آهي. ايترو به پراهمڻ ۾ لکيل آهي: ”وشوامٽرڪي هڪ سؤ ششده هئا، جن مان پنجاهه خراب آي پيا ۽ پراڻا کي دڪ ڏيڻ لڳا. وشوامٽر الهن کي آريه سماج مان ڪڍي ڇڏيو. اهميتي سڀ آئڻر، بندو، شهر، پليڊ آدي آي ويا ۽ دسيو سڏالڻ لڳا.“ (۱)

الهن مان آئڻر ڏکڻ ڀارت ۾ وهيا ۽ اتان وڃي دور ڏکڻ طرف سمنڊ ۾ هڪ لئون ديش آباد ڪيائون جو سندن نالي سان آئڻر ايم سڏجڻ لڳو، جو بگڙي آسٽريليا آي ويو آهي. هي ديش نه آلهاس ۾ ايترو پوسڻ آهي نه هڪي ڪا خاص اهميت آهي، انڪري مختصر طور جيڪي هڪجهڙو آهي لکيو وڃي ٿو:-

تمام پراچين ڪال ۾ ڀارت مان وڃي پليستيم آسٽريليا ۾ ڏور پراڻا ڪوڙ ويو. ان وقت اتي راجا ٽرنڊ بندو راج ڪندو هو، جنهن جي ڪنيا سان وڃي پليستيم جو

وواهه ٿيو ۽ رشي به اتي رهجي ويو. ان مان کيس وشروا نالي پٽ ٿيو جو پوسڻ راجا راوڻ جو پيءُ هو. ان سمي آسٽريليا، آفريڪا، مڊاگاسڪر، سلون آدي سڀ ڀاڱ ۾ گهڻو ڪري ڳنڍيل هوندا هئا. راوڻ تمام ڀلوان راجا هو. ان ڪري هن ڏکڻ وارا گهڻو ڪري سڀ ڀيت جيتي پنهنجي تابع ڪيا ۽ پنهنجي گادي آڻي لنڪا ۾ ڪئي. ڇاڪاڻ ته لنڪا ۾ سون تمام گهڻو ٿيندو هو ان ڪري لنڪا کي سوني لنڪا چيو ويندو آهي. هي آسٽريليا وارا پوءِ ڌيري ڌيري ڀارت ۾ به پروش ڪرڻ لڳا ۽ آرين ۾ ملي جهلي ويا. ڌرتيءَ جي گردش ڪري جڏهين سڀ هڪجهڙي کان جدا ٿي ويا ته سڀني جا لاڳاپا به ٽٽي ويا. جيتوڻيڪ ڀارت سان سڀني جو لاڳاپو هوندو هو آسٽريليا جو به پراچين ڪال کان ئي دکن ڀارت جي دراوڙ نيش سان پئي واسطو رهيو آهي. ان ڪري ئي آسٽريليا جي پاشا دراوڙ پاشا سان ملندڙ آهي. سندن رسمون اناريه آهن، اڃا تائين هو پٺر جنم جي سڌانت کي به مڃيندا آهن. اهي سڀ ڳالهون کين ڀارت مان وڃي آباد ٿيل سڌ ڪن ٿيون. هتي مٿين ڳالهين کي ڏيکاريو وڃي ٿو.

اناريه يا دراوڙ مان اهو اُرت نه ڪڍڻ گهرجي ته ڪو هي آرين جو اولاد ئي ڪونهن، پر مطلب اهو آهي ته اهي پٽ ٿيل آهن، جي سمي سمي ڀارت ۾ پئي

آسٽريليا ڪنڊ

آسٽريليا کي ڏهه آرين تي آباد ڪيو آهي. ايترو به پراڻو
 ۾ لکيل آهي: ”وشوامٽر کي ڏکڻ سڙشمو هئا، جن مان
 پنجاهه خراب ٿي پيا ۽ پرڃا کي ڏکڻ لڳا. وشوامٽر
 انهن کي آريه سماج مان ڪڍي ڇڏيو. اهيئي سڀ
 آندڙ، بندڙ، شهر، بلند آدي ٿي ويا ۽ ڏسيو سڏائڻ
 لڳا. (۱)

انهن مان آندڙ ڏکڻ ڀارت ۾ رهيا ۽ اتان وڃي دور
 ڏکڻ طرف سمنڊ ۾ ڪي ٺٽون ڊيش آباد ڪيائون جو
 سندن نالي سان آندڙ ايم سڏجڻ لڳو، جو بگڙي
 آسٽريليا ٿي ويو آهي. هي ڊيش ڏکڻ الھاس ۾ ايترو
 پرمٽ آهي ڏکڻ هڪي ڪا خاص اهميت آهي، الڪري
 مختصر طور هيڪي ڪچو آهي لکيو وڃي ٿو:-

تمام پراچين ڪال ۾ ڀارت مان وڃي پلستيم آسٽريليا
 ۾ ڏور پرڃا ڪوٽ ويو. ان وقت الي راجا ٽرڻ بندو
 راج ڪندو هو، جنهن جي ڪنيا سان وڃي پلستيم جو

وواهه ٿيو ۽ رشي به اٿي رهجي ويو. ان مان کيس وشرو نالي پٽ ٿيو جو پوسندڙ راجا راوڻ جو پيءُ هو. ان سمي آسٽريليا، آفريڪا، مغربا گاسڪر، سلون آدي سڀ ڀاڱ ۾ گهڻو ڪري ڳنڍيل هوندا هئا. راوڻ تمام بلوان راجا هو. ان ڪري هن ڏکڻ وارا گهڻو ڪري سڀ پٽ جيتي پنهنجي تابع ڪيا ۽ پنهنجي گادي آڻي لڌڪا ۾ ڪئي. ڇاڪاڻ ته لڌڪا ۾ سون تمام گهڻو ٿيندو هو ان ڪري لڌڪا کي سوني لڌڪا چيو ويندو آهي. هي آسٽريليا وارا پوءِ ڌيري ڌيري ڀارت ۾ به پريش ڪرڻ لڳا ۽ آرين ۾ ملي جهلي ويا. ڌرتيءَ جي گردش ڪري جڏهين سڀ هڪجهڙي کان جدا ٿي ويا ته سڀني جا لاڳاپا به ٽٽي ويا، جيتوڻيڪ ڀارت سان سڀني جو لاڳاپو هوندو هو. آسٽريليا جو به پراچين ڪال کان ئي دکن ڀارت جي دراوڙ نيش سان يعني واسطو رهيو آهي. ان ڪري ئي آسٽريليا جي پاشا دراوڙ پاشا سان ملندڙ آهي، سندن رسمون اناري آهن، اڃا تائين هو پير جنم جي سڌانت کي به مڃيندا آهن. اهي سڀ ڳالهون کين ڀارت مان وڃي آباد ٿيل سڌ ڪن ٿيون. هتي مٿين ڳالهين کي ڏيکارو وڃي ٿو.

اناري يا دراوڙ مان اهو اُرت نه ڪڍڻ گھوڄي نه ڪو هي آرين جو اولاد ٿي ڪونهن، پر مطلب اهو آهي ته اهي پٽ ٿيل آهن، جي سمي سمي ڀارت ۾ يعني

اڌيا پنجنون

آسٽريليا ڪند

آسٽريليا کي ۽ آرٽن تي آباد ڪيو آهي. ايترو به نراهه
 ۾ لکيل آهي: ”وشوامي کي ڪو سڙو هئا، هن مان
 پنهان خراب لي پيا ۽ پر جا کي ڏک ڏيڻ لڳا. وشوامي
 الهن کي آري سماج مان ڪڍي ڇڏيو. ائين سڀ
 آندو، بندو، شهر، بلند آدي تي ويا ۽ دسيو سڏائڻ
 لڳا. (۱)

الهن مان آندو ڏک ڀار ۾ رهيا ۽ اٺن وڃي دور
 ڏک طرف سمنڊ ۾ ڪو لئون ديش آباد ڪيائون جو
 سندن نالي سان آندو اٺ ۾ سڏجڻ لڳو، جو بگڙي
 آسٽريليا تي ويو آهي. هي ديش ۽ ۽ الهاس ۾ ايترو
 پر سڏ آهي ۽ ۽ هڪي ڪا خاص اهميت آهي، الڪري
 مختصر طور هيڪي ڪچ آهي لڪو وڃيٿو:-

تمام پراچين ڪال ۾ ڀار ۾ مان رشي پلستيم آسٽريليا
 ۾ ڏور پرچار ڪرڻ ويو. ان وقت الي راجا ٽروڻ بلندو
 راج ڪندو هو، جنهن جي ڪنيا سان رشي پلستيم جو

ان طرح پاشا به ثابت ڪيو ته اها به سنسڪرت
جي ئي بگڙيل آهي.

مٿين سموري ورڻن مان بلڪل خاطري جهڙي ثابتي
ئي ته مصر ايجيپٽ (Egypt) آرين جو ئي آباد ڪيل آهي.
اهو ياد رکڻ گهرجي ته آفريڪا کنڊ ئي آفريڪا نالو
پراچين ڪولهي پرتازو آهي، جڏهين مسٽر آفريڪا لپنس
ائي ويو ته الڳي الڳي سان الڳو نالو به آفريڪا ئي ويو،
اصل ۾ الڳو نالو ڪش ڊيپ ۽ شيام ڊيپ آهي يا مشر
ڊيش يا اڃا پيٽ آهي جيئن مٿي ڏيکاريو ويو آهي.

ان طرح آفريڪا کنڊ سان چوٿون اڌ ٻاءُ سمابڪ ٿيو!

لاک	لیک	لاک
ماٹھو	لرا	لر
لاس	لشیش	لش
جھکٹ	لس	لس
پچائٹ	پیک	پیچ
چوگرہ	پری	پری
لور	پور	پور
گل	پش	پشپ
راج	وہک	راج
چپ	وس	رسنا
رف	اوت	رف
گل	سر	سر
شالہ	سٹائر	شالہ
الم	سٹ	سٹ
پوجا	سیو	میوا
چٹان	سیر	شلا
سدان	سٹتا	سٹا
شالتی	سب	سوپ
ساع	ساس	شواس
سٹید	ھوم	شوہم
چکٹ	ٹن	ٹن
کھر	آس	واس
اھشور	اسس	اھش

اڪش	اڪ	ڏسڻ
الي	الو	حد
انت	التو	عد
آپه	آپ يا آب	هاڻي
اپوپ	پوپ	روئي
ارڪ	ريڪ	گرمي
اڏر	رير	رنگ
آروھ	ارو	چڙھڻ
اس	اش	پعل
آتما	آئر	آتما
آشا	آشا	پرائه ڪال
اردو	اردو	وڏو
ڪندو	ڪانف	بندر
ڪارمر	ڪار	لوهار
ڪن	ڪن	ڪوئڻ
بھو	بھو	وڌيڪ (ڏيڻ)
پيڪ	هيڪا	ميينڊڪ
دلش	لنش	ڪاٺ
ڊاو	ڊيو	اگني
دٺ	نٺ	ڪاٺ
دو	ليپ	آڪاش
مانا	مت يا مات	ماتا
منيو	مين	ھمب

(۵) پراچين مشري ساهتيہ ۽ ويد! پراجن مشري ساهتيہ جا، دارشنگ ۽ بيا وچار ويدن جي وچارن سان تمام ملندڙ آهن. مسٽر بچ (Badge) پنهنجي بستيک ايجيپشن رليجن (Egyptian Religion) ۾ ان ناري ۾ خوب روشني وڌي آهي.

ان طرح اهي مٿيون سڀ مشابھتون اهو پوري طرح ثابت ٿيون ڪن ٿا مصر ديش ۾ آرين ئي وسارڻ ۽ انهن لاءِ رسم رواج، وچار ساڳيا ئي رکيا. هتان مصري ۽ سنسڪرت پاشا جي مشابھت ڏيکاري ويندي.

پاشا! شريعت جو ڪاڪ صاحب خوب کوچ بعد آرين جو مصر ۾ آباد ٿيڻ لاءِ هي خاص چار ڳالهون ٿو ٻڌائي ۽ (۱)

(۱) مشري دريائن ۽ پراڻن جا نالا پارٿي آهن.

(۲) راجائن جا نالا به پارٿي آهن جهڙوڪ رام ۽ رامسس

(Ramases)

(۳) مورتي ڪلا ۽ عمارتي ڪاوڙي جو ڍانگ به

پارٿي آهي.

(۴) شيدن جي الواد ڪرڻ جي شڪتي به پارٿي آهي.

انڪري هس ڪچ شيد الواد ڪري ڏيکاريا ويندا ۽

سنسڪرت	مصري	سنڌي
آدي	آب	آدي
اک	اک	مڙو

انهن جا وستر سدائين اوچل رهندا هئا. (۱)
 (۱۳) گرهه گوجر! پٿرائڪ ڪال ۾ ڀارت ۾ گرهه
 جو منش جي جيون تي پياڙ واري وچار زور ورتو ۽ اڃا
 تائين منش جي جيون سان گرهه جو لاڳاپو هلندو
 ٿو اچي.

مشر ۾ به ائين هوندو هو. هيروڊوٽس لکي ٿو:-
 ”مصري لوڪن مختلف ڊولائن جي ڀوڄا لاءِ ڏينهن،
 مهينا آدي مٿر ڪري رکيا آهن، هو گرهه ۽ لڪشترن
 جو سببند مشي جي جيون ۽ مريخ سان به جوڙيندا آهن.
 انهن جو وچار آهي ته خاص لڪشترن ۾ پيدا ٿيڻ وارو
 ماڻهو، خاص ڪن وارو ٿيندو آهي.“ (۲)

(۱۴) آچار وهندوار! هيروڊوٽس لکي ٿو:- ”مصري
 لوڪ سڀيتا ۾ گريڪ لوڪن کان اڳتي وڌيل آهن. انهن
 ۾ رواج آهي ته جڏهين ڪوئي جوان رستي ۾ ڪنهن
 بزرگ (پوڙهي) کي ملندو آهي ته هو اڃي لاءِ رستو
 ڇڏي ڏيندو آهي، اکر ويٺو هجي ته بزرگ جي اچڻ تي
 کڙو ٿي ويندو آهي، جڏهين هو پاڻ ۾ ملندا آهن ته
 هڪٻئي ۾ گوڏن تائين جهڪي پرڳڻا ڪندا آهن.“ (۳)

(۱) Ibid, p. 1000.

(۲) Historian's History of the World, vol. 1.
 p. 213.

(۳) Ibid,

پرو ائندون هيون ۽ سگيت هو ايهاس ڪندون
يون» (۱)

» ديوتائن کي حڏهين پلي ڏاي ويندي هئي ڏهين
اڃا کي نه مڪي پروهت جي سامهون ڪڙو رهڻو ٻوندو
هو، پروهت ڪڇ خاص پراڻنئون ٻڙهي راجا هي سواسه
۽ راج جي لاءِ پراڻا ڪندو هو، انهن ۾ راجا هي اُستي
ڪڇ واکيه به ٻڙهيا ويندا هئا» (۲)

» راجا ماس ڪائندو هو، ان ڪم جي لاءِ الهجي جيڪا
پنوشالا هئي ان ۾ هڪ به ڪانءِ نه هئي، ڪارڻ اهو هو
هو ڪانءِ جو ماس ڪارڻ پاپ سمجهيو ويندو هو» (۳)
مري لوڪن جي ڏارمڪن فرضن ۾ هڪ فرض اهو
به هو ته: » ديوتائن کي الاح هي پلي ڏيڻ ۾ ڪڏهين
ڪولاهي نه ڪريو» (۴)

» انهن معلوم ٿيڻو ته الاح کي پليءَ جي لاءِ ٻوٽو
سمجهيو ويندو هوندو، پٺن (چوپاڻن) کي چراگاهن مان
پڇائي ڪڍڻ جو سمجهيو ويندو هو، مري لوڪن جا
پروهت تمام صاف رهندا هئا، هو گهڻو ڪري وطن
جي ريشن (من وغيره) مان اٿيل ڪپڙا پائيندا هئا،

(۱) Ibid, p. 27

(۲) Ibid, p. 35

(۳) Ibid, p. 55

(۴) Ibid, p. 67

ڪٿري، ۽ وٽشيءَ جي عزت جي لائق مڃڻ لڳا ۽ شوقين
 کي گهر ٿا جي درشتي سان ڏٺو ويو.

ڏيري ڏيري مشر ۾ وڻ وڻ وڻ وڻ جا ٻيڏن تمام ڪنور
 ٿي ويا هوا. يولائي انهن ڪارن جو چوڻ آهي ته ”مشر
 ۾ هڪ پيشي وارا ماڻهو پئي پيشي ۾ شامل نه ڪيا
 ويندا هئا، انهن ۾ سماج جا مکيه ٿي حصا هوا، پروھت،
 سپاهي ۽ هاري. هي سڀ جدا جدا هنڌن تي رهندا
 هئا. انهن ۾ زمين برار وراھيل هئي.“ (۱)

(۱۲) سامراج ۽ گھرو جيون! مشري ۽ پارٽي گھرو

رٿي رواج ۽ سڳن گھڻو ملندڙ آهن. مصر نواسين جي
 ساڌارن جيون چون ائڪ نئيون نئيون ڳالهيون پارٽي
 جيون سان گھڻو ڪجهه ملندڙ آهن. انهن مان ڪنهن
 اڪيليءَ جي خاص اهميت ڪانهي، پر جڏهين اهڙين
 نئين نئين ائڪ ڳالھين ۾ تمام مشابهت ڏسجي ٿي
 تڏهين انهن ديشن جي سمجهڻ جي سٺا وڌيڪ ظاهر
 ٿين ٿي. هت مصري جيون چون ڪجهه ڳالھيون ڏيون
 وڃن ٿيون:-

”پرڻ روزگار جو ڪم ڪندا هئا ۽ استريون
 وانڌڪائي ملڻ تي چرخو هلائينديون هيون،

(۱) Social Life in Ancient Egypt, by W.M.F.
 petrie p. 11 to 12,

مصر ۾ بهترو هجي. (۱)

(۱۱) چار ورت! پادري روسيل جو چوڻ آي ته
 پارت ۽ مشر بهي ديشن ۾ هڪ سمالتا امام صاف شڪل ۾
 پالي وڃي، اها سمالتا ورت وپوستان جي آهي. سندس
 چوڻ آهي: ”بهي ديشن جا اوسي مختلف ورطن ۾
 وراڻيل آهن. انهن سڀني ورطن جا اڌڪار، سمن،
 اسٽي آدي هڪٻئي کان الڳل جدا آهن. اهي ورت
 نه بدلتا وارا آهن، پر ٻين تائين هلڻ وارا آهن. هندن
 جو وشواس آهي ته براهمڻ ٻه ماڻه جي مک مان، ڪٿي
 ٻالهن مان، وٽس جهنگهن مان، شودر ٻن مان پيدا ٿيا.
 بولالي الهاسڪار هيرادوئن جي انوسار مشري لوڪ نه
 براهمڻ ڪال ۾ ان ئي طرح چئن ورطن کي مڃيندا هئا.
 هن خود نه سماج جا چار حصا ڪيا آهن..... بعد ۾ سماج
 ۾ ٽي ورت عزت جي لائق مڃيا ويا، ٻروهمه (ڌرم)
 چارو (سباهي ۽ ڪاويڪر (واپاري). اهو ظاهر آهي ته
 مزدور آدي انهن ٽن ورطن ۾ شامل نه ٿيندا آهن، انهن
 جو هڪ جدا چوٿون ورت مڃڻو پوندو. (۲)

پارت ورت ۾ نه بعد ۾ سماج ۾ فقط دوچ - براهمڻ.

(۱) Our Past, present and future, by Gurudatta Vidyarthi M.A. p. 19

(۲) Ancient and Modern Egypt. Introduction by Rev. Michael Russel. p. 24-25.

مڃيو ويو آهي. (۱)

خاص اگني پارٽ جي بگيه اگني سان مشابهت
ٿي رهي.

(۹) ناگ پوڄا! پوراٽڪ ڪاٿائن انوسار هيءَ پراڻي
شيش ناگ جي سرن تي بيٺل آهي، شيش ناگ ٺاڻن جو
واڄا آهي، اهوئي مڃي پارٽ ۾ شيش ناگ جي پوڄا به
ڪئي ويندي آهي.

پراچين مصر ۾ به ڪنهن وقت اهو وشواس هو ته ”هي
سرساڙ“ ”سرن ڏيو“ مان پيدا ٿيو آهي، اهو مڃي
سرن ڏيو جي ائي پوڄا به ڪئي ويندي هئي. (۲)

هي سرن ڏيو پارتيه شيش ناگ جو اولاد ئي سمجهو.
(۱۰) **آپ ۽ اب!** هاڻي جو سنسڪرت ۾ هڪ نالو
”آپ“ آهي. پراچين مشر ۾ هاڻي ڏند ڪسي ”آپ“
چيو ويندو هو. انهن ٻنهي لفظن ۾ نهايت گهڻي سمائتا
آهي. پروفيسر لاسين (Lassen) چوي ٿو: سنسڪرت
جي **آپ ۽ مشر جي اب** انهن ٻنهي لفظن ۾ ابتري
وڌيڪ سمائتا آهي جو انهن ٻنهي جو مول هڪ ئي
سويڪار ڪوٺا ڪانسواءِ ڪير ٿو هلي سگهي. ممڪن آهي
اهو نالو پارٽ ورش مان پارتيه هاڻي ڏند سان گڏ ئي

(۱) Abid p. 39.

(۲) India in Primitive Christianity by Lillie
P. 36.

ٿيو. هو مشري. لوڪ ان ئي ڏينهن کان پنهنجو سال
سڃاڻيندا آهن. (۱)

(۷) ڀرجي ٿا رازي! ڀارتيه ساعته اٺو سار ڀر موت
ڇو ڊٻوٽا آهي، جيڪي آلمانن هي لوڪ ڇڏي
ويٺيون آهن، انهنجو هي نياڻ ڪندو آهي، ونس هڪ
ڀاپ ۽ ٻيو جي ٿورو جي ٿا رازي آهي، ان ئي ٿا رازي
جي آڌار تي هو آلمانن جو نياڻ ڪندو آهي.

ڀراچين مشري لوڪ به پنهنجي موت جي ڊٻوٽا
هات (Maat) وٽ هڪ اعڙي ئي ٿا رازي مڃيندا آهن.
جنهن سان هو آلمانن جي ڀاپ ٻيو ڪي ٿوري نياڻ
ڪندو هو. (۲)

(۸) يگيم اگني! ڀارتيه شاستر يگيم اگني کي ٻوٽو
سمجهندا آهن، ان موجب يگيم اگني ۾ رڪاوٽ
ٺاهڻ آهي.

ڀراچين مصر جي عالمن مان به معلوم ٿيو ته هو
ڪنهن خاص اگني کي ايترو ٻوٽو سمجهندا هئا جو انجو
وسايل ڀاپ سمجهيو ويندو هو. اتي ڪيترن ڏوهن
کي حائليدي هڪ خاص اگني کي وسايل ۽ ڀاپ ۽ ڏوهه

{۱} Children of the Sun, by W. J. Perry p. 442

{۲} The Teaching of Amen-emapt by E. A.

Wallis Badge. P. 32.

بطي ۽ ان بر سڀ کان اول چاروشي اگني، واڍو،
آدقم ۽ انگرا پيدا ٿيا. انهن چئني دواڙا ايشور هر هڪ
کي هڪ ويد جو گيان ڏنو.

پراچين مصري گائان الوسار: ”سڀ کان اول هي
پرتوي چئني طرف جل سان ڍڪيل هئي. جڏهين ڪڇ
جل سڪو ته باقي جل بر هڪ ٻج يا گل پيدا ٿيو، ان
انڊي مان ”را“ (Ra) جي آئيتي ٿي، ان مان چار
بالڪ پيدا ٿيا، انهن جا نالا ڪيو، نت، شو ۽ ڏيقت

آجن، انهن ئي چئني مان موجوده منس جاتي پيدا ٿي. (۱)
پراچين پوراٽڪ گائان جي الوسار: ”برهما جي
آئيتي ڪمل پشپ مان ٿي، ان ئي برهم اگني، واڍو
آدي چئن دشمن کي جنم ڏنو ان طرح ٻنهي گائان بر
گهڙي سمالتا آهي.“

(۶) جل پلاون! مصري ساهتيه بر جل پلاون جي
ڪٿا به موجود آهي. اهو اڳيئي لکيو ويو آهي ته
جل پلاون جي ڪٿا جنهن ديش يا ڌرم بر هجي اهو بنا
ڪڇ، وڌيڪ ڄاڻ جوڇ جي آرين جي ڇايا بر آهي.
مصري ساهتيه الوسار ”را“ جو جبر ليل لڊي جي
پينڪر پرليه ڪاري بوڌ جل پلاون (Deluge) جي ڏينهن

(۱) Ancient Egypt from Records, by M. E.
Monkton Jones. P. 26. ۽ History of Ancient
Egyptians, by Breasted P. 47.

ويڊ پر لکيل آهي ۽ "ٺڌهين" به سڀ هو نه اسين،
 نه وايو هئي نه هي آڪاش، ٺڌهين غور طرف گهرو انڌڪار
 هو، اهڙي سڀ شيون ان گهري سان ڄاڻيل هيون،
 ان ئي انڌڪار ۾ سڀ ڪجهه بنا ڪونه سڃاڻپ جي
 واپس هو. بعد ۾ "اڃا" جي آهستي ٿي. اها اڃا ئي
 آهستي ۽ شروع ٿي. مول آهي. (۱۰-۱۱۹)

ٺڌهين ٺٽا "ڪريانا ڪندڙ" ڄل ٿي موجود
 هو. ان ڄل ۾ سڀ شيون اڏو (جنهن جو حصو نه ڪري
 سگهجي) روڊ ۾ موجود هيون. اهو سروسڪتيمان ان
 ڄل جي اندر، ٻاهر سڀ جهڙو واپس هو. (۳-۴)
 (۴) آتما جي اهرقا! مشري لوڪ نه آهن جي

طرح اهو مڃيندا هئا ته آتما امر آهي، هو آتما کي "ڪا"
 (Ka) چوندا هئا. سندن وشواس هو ته آتما امر آهي،
 مرن کان پوءِ وري جنم وٺندي آهي، ان ڪري ئي هو
 مري ويلن جي شرن جي حفاظت هو پرهن ڪندا هئا،
 هو ان سان گڏ ڪجهه ڪاڏي جون شيون ۽ ٻه ٻه ڇا ڪمڙا
 نه رکي ڇڏيندا هئا، ان لاءِ نه پراڻي مري وري عمر
 وٺندو ٺڌهين کيس انهن شين جي ضرورت ناهي،
 ان تي وچار کان مشهور مهرون ٻڌايون ويون. مشري لوڪ
 ڪرم ڦل جي سڌاسه کي به مڃيندا هئا.

(۵) چاروشي! پاڻس وشواس دوستار

دنيا جي شروع ۾ ڇڏهين سندس سرشتي

(۲) هڪ ايشور بر وشواس! ويدن جي شڪندا
اوسار ايشور هڪ آهي، انجي مختلف شڪتين جي
ڪارڻ ان جا ائڪ لالا آهن.

مشري لوڪ به هڪ ايشور جي آپاسا ڪندا هئا،
سندن مکيه پزار ٿنائون رڱ ويد جي هر ٻئي گروپ سوڪڪ
سان ملندڙ هيون.

(۳) پرليم ۽ اُپتي! مصر جي پراچين ساهتيه ۾
پرليم جو جيڪو ورڻ ڪيل آهي سو وئيدڪ ساهتيه
جي پوءِ سان ملندڙ آهي. مسٽر ”بج“ لکيٿو:-

”مشري ساهتيه اوسار، هڪ سمير هو جڏهين نه
هي آڪاش هو نه هيءُ پرتوي هئي؛ تڏهين هر طرف
فقط ائب پاڻي ئي پاڻي هو، هي نهايت گهري الڌڪار
سان ڇايل هو، هي شروعاتي جل گهڻي وقت تائين
ان ئي حالت ۾ رهيو، ان ئي جل ۾ سڀني شين جا
مول تنو موجود هئا، جن دوارا بعد ۾ سڀني شين ۽ سمسار
جي اُپتي ٿي. ائب ۾ ان شروعاتي، جل، اُپتي جي
اڃا محسوس ڪئي، اُپتي جو پيو ڪم جيون ۽ اڃن
جي رچنا هو، ان ۾ مان ”وا“ (سورج ديوتا) جي
اُپتي ٿي، انجي ڇهڪندا آڪرن ۾ سرو وياڙڪ جي
دٿيوي شڪتي موجود هئي.“ (۱)

هي آسباس مان وڃي هندي اتي آنادي ڪئي. (۱)
 ٻيون مشابيهتون!

عراق ايتري پومڪا بعد اچو ته ڏسون ته مصري ۽
 پارٿي ساعتيه ۾ ڪيتري سمالتا آهي، ڪپڙا سندن رسم
 روح ۽ وڃار آهن، اهي ڪيتري قدر پارٿي لا سڏائين.
 (۱) هانتا (Maat) ۽ رت! مصري لوڪن جو ورسواس
 آهي ته: ”مات، جا نير، انتظام، سلسلي آدي جي
 ن بڻي آهي، سور، ڪي روز مٿو سمه ڪي پيدا
 ڪندي ۽ مٿو سمه ڪي آست ڪندي آهي، ان ۾
 ڪڏهن انڪ موجود نه ٿيندي آهي.“ (۲)

اها مات اصل ۾ ايشور جي هڪ شڪتي آهي.
 مٿر ويلس جي راءِ موجب: ”وٽيدڪ (آريئن جي)
 بهت ۾ رت، ايشور جي اها شڪتي آهي، جنهن د وارا
 برعالم ۾ انتظام قائم آهي.“ (۳)

ويد جي هڪ مٿر ۾ جو سنڌيا وقت پڙهيو ويندو
 آهي (وئڊج سٽيمڇ اينڊائيسو آدي. ”وڪ وڊ مڊل ۱۰“)
 اچيو ته ايشور سوشي جي شروع ۾ وقت ۽ ست ڪي پيدا
 ڪيو. اتي رت جو مطلب سنسار جي نيمن مٿي ڪائنات ۽
 نظام ٿي آهي.

(۱) Heeran's Historical Researches vol. II.
 P. 310.

(۲) Egyptian Religion by Bagde.

(۳) The Cosmology of Rig Ved, by Wallis

راجا اجاپيت تان بگڙي پيو آهي، جو ڪنهن وقت
 سنڌ جو راجا هو. سنڌ لواسين به اتي آبادي ڪئي ۽
 نچو نالو راجا اجاپيت جي نالي تي اجاپيت ديش رکيو جو
 بعد ۾ بگڙي ايجپٽ ٿيو آهي. ان سواءِ سنڌ ۾ اڳي هڪ
 ابوسين نالي بندر هو انجي نالي تي ئي اتي به هڪ
 بندر جو نالو ابوسين رکيو، جو بگڙي اڄڪلهه ابوسين مان
 ائبيسينيا ٿي ويو آهي. جهڙي طرح ڏکڻ آفريڪا ۾
 دوازين جو ٻڌڻن لي ويو.

نائيل! جهڙي طرح سنڌو کي هٿ پوتر سمجهيو
 ويندو آهي، ايجپٽ ۾ به نيل ندي کي پوتر سمجهيو
 ويندو آهي، ۽ نيل نالو آرين جو ئي رکيل آهي، ڇاڪاڻ
 ته نيل ندي جو پاڻي ٿوڙو ليلو ڪارو آهي ان ڪري
 آرين ان جو سنسڪرت نالو نيل ان تي رکيو دنيا ۾ نيل
 پارت ڪالسواءِ ڪٿي به ڪونه ٿيندو آهي، ان ڪري نيل
 لفظ جو نالو به دنيا ۾ ڪٿي ڪونهي، ان ڪري ئي نيل
 (نيلو) کي انڊيگو (Indigo) يعني پارٽي، چيو ويندو
 آهي. ان ڪري اهو به ثابت ٿي ويو ته نيل ندي جو
 نالو به سنسڪرت نيل آهي جنهن کي اڄڪلهه نائيل
 (Nile) چيو ٿو وڃي. ان طرح مصر ۽ ايجپٽ لالا به
 ثابت ٿي ويا ته سنسڪرت لالا آهن. سنڌ مان به
 آرين وڃي اتي آبادي ڪئي ۽ اهي نالا رکيا هئا. پروفيسر
 هيوزن به ان باري ۾ ڪوڄنا ڪئي آهي ته ائبيسينيا ۾ سنڌو

جي تمام سٺي ڄاڻو شوي هيروين جي وشناس اوسار،
”مصري پارلي لسل مان آهن؟“ (۱)

الكالسواء ۽ لڪ ۽ شرو جي بناوٽ ۾ به پروفيسر
هيروين ياروم ۽ مصر ۾ سماتا ٿا سم ڪئي آهي. (۲)
پراچين ڪال ۾ ڪي وائين (واپارين) جو آفريڪا
۾ وڃي آباد ٿيڻ جو به پروفيسر هيروين پتو لڳايو آهي. (۳)
ان طرح اهو ثابت ڪرڻ بعد ته آرين ئي مصر کي
ياروم جي پالڻ ۽ ديش مان وڃي اتي آباد ڪيو، وڌائين
جي ڪوچا اهو پوري طرح ثابت ڪيو آهي، سندن رنگ
روپ ۽ پراڻين ڪوٺڙين مان نه هئو پارٿاسي ئي ٿا سم
ٿين ٿا، هاڻ اهو ڏسڻو آهي ته مصر نالو ڇو آيو؟

مصر! پراچين ڪال ۾ وقت به وقت آريہ لوڪ پئي
آفريڪا ۾ ويا آهن، ۽ جدا جدا اوليون هڪٻئي ۾ وڃي
مصر (Mixed) ٿيون يعني گڏيون آهن. ان ڪري
سڀني جي ڀاڱ ۾ هڪ ئي ديش ۾ گڏ ٿيڻ ڪري اهو
نالو مصر (گڏيل) رکيو ويو. س، اهو ئي مشر نالو اڃا
ٿاڻن هلندو اچي، جنهن کي مصر چيو ٿو وڃي. به
حقيقت ۾ اڃا ٿاڻن صحت ۾ نالو مشر ديش آهي.

ايڇيٽ! مصر جو نالو ايڇيٽ آهي. اهو هڪ آريہ

(۱) Historical History of the World, P. 77

(۲) Heeran's Asiatic Nations, vol. II, p. 303

(۳) Heeran's Historical Researches, vol. II P. 309

هسٽاريڪل هسٽري ۾ لکيل آهي ۽
 ”هي ايجيپٽ نواسي، پٿڪن (Punic) جي شاخ
 آهن، هي پرشين گلف (ايراني نار) کان ٿيندا ڳاڙهي
 سمنڊ (Red Sea) جي ڏکڻ ۾ پانت (Pant) نالي
 ديش مان ويا.“ (۱)

انڪانسواءِ مصر نواسي پاڻ کي سوريه وڻشي چوندا آهن،
 سوريه جي پوڄا ڪندا آهن ۽ پاڻ کي منوجو اولاد
 چوندا آهن. اتي جو سوريه جو شهر هيلسپولس، پهريون
 راجا مينس (منو) ۽ وٿيوسوت منوجو بس ان لاءِ خاص
 ٿا بنهيون آهن. (۲)

پراڻين ڪوٽڙين جي ڇاڇ بعد به مصر نواسي آرين جو
 اولاد ٿا سڏين. ڀارتي ۽ مصري ڪوٽڙين جي مشابهت

(۱) Historical History of the World Vol. I.
 P.89.

(۲) “The reader will not readily forget the
 renowned city of the Sun, ‘Helispolis’, or
 ‘Menes’ the first Egyptian King of the race
 of the Sun, the Manu Vaivaswat or patriarch
 of the Solar race, nor his statue that of the
 great Menoo, whose voice was said to salute
 the rising sun.”

(India in Greece, p. 178).

(Egypt) يا مصر جيو ٿو وڃي. (۱)

اهو ٻيٽ ديش اصل ۾ ڀارت جو ٻيٽ ۽ ديش آهي،
 اڳتي هلي ان تي ٻه ميمبر واري مضمون ۾ روشني
 وڌي ويئي، هتي مٿي اهو ٿو ڏيکاربو وڃي ته اهو
 ٻيٽ، ٻيٽ ۽ ٻاٽ ۽ ديش ئي آهي، جو ڀارت جي مدراس
 پرنسپل ۾ اڃا تائين آهي. پراچين ڪال ۾ اڳتي ڏاڍي
 هستي هئي، ان ڪري ان ٻاٽ ۽ ديش مان ئي آريہ لوڪ
 مصر ۾ ويا. ڇاڪاڻ ته مصر نواسي پنهنجي ان اصلي
 ملڪ ۽ ٻيٽ جي بيمڪا تعريفت ڪن ٿا اڃا بلڪل ڏکڻ
 هندوستان سان ئي ملي ٿي. هنن جي وشواس موجب:-
 ”اهو هتان تمام دور آهي، ڇو سمجهي سگهجي
 ٿو ته ان سان ڏوڪرو، ان ۾ ڪجهه ٻيون ئي گهڻيون ۽ ٻيڙيون
 آهن، اتي آبوس جي لڪڙي تمام گهڻي ٿيندي آهي،
 چيتا، نگهڙ، لنگور ۽ ٻاٽر خوب ٿيندا آهن.“ (۲)

اهو ورڻ ٻاٽ ۽ ديش (ڏکڻ ڀارت) سان بلڪل
 ملهيو. اهو به مصر کان تمام دور آهي، عربي سمجهي
 پنهنجن ٻين سان سندس چرڻ ٿو چوي، گهڻيون ۽ ٻيڙيون
 عام آهن، چيتا نگهڙ نه آهن، ۽ خاص ڪري آبوس ۾
 خوب آهي. اهو ٻاٽ ڏکڻ ڀارت جي ڏکڻ ۾ سوا
 ڀارت جي ٻيو ڪٿي به نه ٿيندو آهي.

(۱) Theosophist, for March. 1881.

(۲) Historian's History of the World Vol. 1,
 P. 108.

مصر Egypt

مصر ديش کي به ڀارين تي آباد ڪيو آهي . ڀارت مان تمام پراچين ڪال ۾ آرين جو هڪ ٿولو دڪن ڀارت مان وڃي اتي پهتو ۽ انکي آباد ڪيو . مسٽر بوگسوي لکي ٿو:-

”اٿاس جي سهڙيءَ کان به اڳ ڀارتواسي ڀارت مان ڪري سڙي واه لتاڙي ايل نديءَ جي ڪناري تي نئون ملڪ وسالڻ ويا. (۱)

مصر لواسي ڀاڱي خود ڀارت مان آيل ٿا چون . ڪرل آڪاٽ لکي ٿو:- ”پنهنجي اٿاس جي الو سار مصري لوڪ هڪ رهيو واري زمين جي حصي پوٽر پونٽ (Punt) ديش کان آيا هئا، جو سندن ديوتائن جو اصلي اسٽان هو..... اسين ڏسون ٿا ته اهو پونٽ (Punt) ڪوئي بيوهند ڪولهي بلڪ ڀارت هو... ڀارت ورش، اٺ هزار ورهيه اڳ پنهنجي ديش جو هڪ ٿولو ٻاهر آباد ٿيڻ لاءِ روانو ڪيو هو، جي پنهنجي اوچ ميهيتا ۽ ڪلاڪي سان ڪري اتي ويا، جنهن کي اڄ ايجيپٽ

(۱) Hindi Vishwakosh "Upanwesh".

جموں	زمر تو	جمو
شہن	سہا	سہن
گانء	کومبی	کو
کے	گالو	کوڈوم
پہر	سیتا	سیتہ
سہ	سہا	سہ

ان طوح ذکر آفریکا و ورم سہا سہا

(ٻارن ٻچن) ۽ پشن (چوپاين) جي رکشا ڪرڻ.
 ان طرح آفريڪن لوڪن جا رسم رواج ڏيکاري ثابت ڪيو ويو ته اهي بلڪل آريا ئي آهن پر تمام لمبو عرصو گذرڻ تي اصليت کي ڀلجي هو ڪڇ، جو ڪڇ، ئي پيا آهن. ان هوندي به ههڙي جهنگلي جيون ۾ هو پنهنجن رسم رواجن کي پوري طرح محفوظ رکي سگهيا آهن، جي کين آرين جي آبادي ثابت ڪرڻ لاءِ ڪافي آهن. ايتري هوندي به هو خود اڃا چون ٿا ۽ سندن رشواس آهي ته: - هاڻ کان هزارها ورهيه اڳ اسانجا وڏا گهڙوئي ڪڇ، ڄاڻندا هئا. هو تمام سڪي ۽ آسولاءِ هئا. الهن جي ڳالهين کي اڄ اسين ڀلجي چڪا آهيون. (۱)
 سندن اهو چوڻ ثابت ٿو ڪري ته سندن رسم رواج خواهه ٻيون ڳالهون اڳي بلڪل آرين جهڙيون هيون.
 پاشا! هاڻ آفريڪا جي سواهلي پاشا جا ڪڇ، لفظ ڏيئي ڏيکاريو ويندو ته سمجهن اڃا تائين ماتري پاشا سنسڪرت جا شبد بگڙيل روپ ۾ موجود آهن:-

سنسڪرت	سواهلي	سنڌي
ڌيان	ڌاني	ڌيان
ڪرت	ڪانا	ڪاڻڻ
مريو	مائي	موت
ڌيؤ	ڄما	سج

مندرو آهي، ان ۾ ليکرو لوڪ پيٽڪا سڀسڪار ڪندا
آهن، ان موقعي تي هڪ ٻار لڏا ڪئي ويندي آهي
ها عن طرح آهي:-

انس ڪو ٽيڇو سڀون - انس ڪو ٽيڇو جڳو،
انس ڪو ٽيڇو اُٿندو - انس ڪو ٽيڇو پاڪ،
انس ڪو ٽيڇو ڪي تڪل ٿيندي -

انس ٿڪ - و - اڇ لڪو ڪا ٿڪا

ارٿا:- ”ايڏور! اسان ڪي سوانح ڏي، اسان ڪي
ٿر ڏي، اسان ڪي شڪتي ڏي، اسان ڪي اُمر اُن ڏي،
اسان ڪي سڀ ڪجهه اُمر ڏي، اسان ڪي ٻين ۽ ٻين (ٻيو ٻان)
هي رکندا ڪر.“

اهي ساڳيا ئي پاڻ وٽ هي هڪ معتبر ڪار آهن.
پورو ٻار ۱۱ مٽر ۸۳ ۾ عن طرح اڀرو ڪي ٻار لڏا
ڪيل آهي:-

آڳاٽي اُن سيم نو ديهينميو سيم، شمشڙ
ٻر ٻر داتا رم قارش اورجم نو ڏيهي
دوڍي چٽسڀدي -

(اڇر وٽ ۱۱-۸۳)

ارٿا:- ”هي اُن ها سوانح! اسان ڪي اُن ڏي،
اڇو اُن اُمر ۽ شڪتي اُن ڪرڻ وارو آهي، اسان ڪي
سوانح ڏي، پڇهڻي آڻيرواد سن اسان ڪي ڪڏن

هئا، مانس بلڪل نه کائيندا هئا، مانس کائڻ کي تمام
نشت سان ڏسندا هئا.

ڏکڻ آفريڪا جي بلندو نالي پراڻي ۾ ماڻهو گهڻو
ڪري اڃا تائين سبزي خور (Vegetarian) آهن،
هو مانس کائڻ کي پرو سمجهندا آهن. (۱)

(۱۴) يگيم اگني جي ساڪشي! پراچين ڀارت
۾ يگيه هڪ پوتر ڪرم سمجهيو ويندو هو. ان ڪري
جڏهين براهمنن کان ڪڏهين نياڻ ڪرايو ويندو هو،
تڏهين هو يگيه اگني جي سامهون ويهي ئي ان معاملي
تي وچار ڪندا هئا.

آفريڪا ۾ به ان سان ملندڙ چلندڙ رسم چالو آهي،
اتي جڏهين ڪنهن معاملي جو فيصلو ڪرڻو هوندو آهي
تہ خاص جڳهه تي ڳوٺ جا ماڻهو ۽ سندن مڪي اچي
ڪٺا ٿيندا آهن، ان شئي جڳهه جي وچ ۾ هڪ خاص
ڪاٺيءَ جي پوتر اڻي پرلدي رهندي آهي، انجي چوگرد
ويهي ئي ڪنهن معاملي جو فيصلو ڪيو ويندو آهي. (۲)

(۱۵) پرار ٽنائون! ڪسٽوس کان اٽڪل ۲۰ ميل
پري هڪ ننڍي ٻهاڙي آهي. هتي جي ماڻهن ۾ طلاق
جو رواج نه ڪونهي، هي لوڪ فقط هڪ ڳالهه تي طلاق
ڏيندا آهن اگر ٻيئي لکيل سنڌ هجي. ان ٻهاڙي تي هڪ

(۱) Ibid—P. 32.

(۲) To Khastum, by Rev. G. Lloyd.

(۱۱) اگني پوجا۔ يگم جو روپ لکڑی هتي اگني پوجا ۾ تبديل ٿي ويو آهي. اگني کي هي لوڪ ٻوٽو سمجهندا آهن. ٻارو ۽ چار اٺو سارو اگني ٻوٽو آهي، خاص ڪري هن لوڪن ۾ فتيوفا وٽ جي ڪالين دوارا ٻوٽل اگني ڪمار ٻوٽو سمجهي ويندي آهي. وڏن ڏينهن تي هن لکڙي جي آڏو ڪم ۾ آندو ويندو آهي. (۱) ٻارو ۾ به خاص ڪري اسب جي وٽ جي ڪالين کي يگم لاءِ لوڪ سمجهيو ويندو آهي.

(۱۲) ڊوٽڪ سنسڪار! آريڪن لوڪن ۾ جيڪو ٿوڪ مردن کي دفنائڻ جو رواج آهي، تڏهن به ان موقعي تي ٿيندڙ هڪ رسم مان معلوم ٿيندو ته هي پراچين ڪال ۾ لاش کي ضرور ٻارو جي طرح حلائفدا هئا. اڄڪلهه جڏهن مردن کي دفنايو ويندو آهي ته ائين ئي ٿوڪ تي اگني به جلائي ويندي آهي. هيءُ اگني شوڪ جي نشاني سمجهي ويندي آهي، جڏهن ڪنهن وڏي ماڻهو جو موت ٿيندو آهي تڏهن هڪ سال تائين به هن آڏو کي ٻوٽو رکيو ويندو آهي. (۲)

(۱۳) نراهنش پوجن! ٻارو ۽ آريه سڙي خور ٻوٽا

(۱) The life of a South African Tribe, vol. ii.
p. 32.

(۲) The customs of the World, vol. II. p. 341.

آفريڪن لوڪن ۾ هڪ ماڻهو جي ڳوٺ (ڪل) سان ويجهو سڀيٽ رکندڙ اٺن ڳوٺن ۾ هڪڙي جو وواھ ٿي سگهي. وواھ جي لاءِ ڳوٺ يا ٽولي (Tribe) جو ٻڌڻ ڪونهي. (۱)

ڀارت ۾ به مانا ۽ پٽا جي پيڙهيءَ ۾ وواھ ڪرڻ اڌر سمجهيو ويندو آهي. پنهنجي ئي ڪٽنب ۾ وواھ ڪرڻ هڪ بداخلاقي آهي، ٻيو اولاد گهڻو ڪري، وڌيڪ ٿيندو آهي، ويجهي ماڻهن ۾ روهه گهڻو ڪري جاهل قومن ۾ آهي. هي ماڻهو وواھ کي هڪ نهايت ضروري ۽ وڏي اهميت وارو ڪم مڃيندا آهن، بنا وواھ جي اولاد پيدا ڪرڻ گهرو ڀاپ سمجهيو ويندو آهي. اگر ڪناري ڪنڀا مان سمنان اٿن ٿي پوي ته انکي پيڪر ڏنڊ ڏنو ويندو آهي، ڪيترن هنڌ ته ان ڏوهه لاءِ موت جي سزا به ڏني ويندي آهي. (۲)

وواھ کان اڳ هڪ خاص سنسڪار ڪيو ويندو آهي، جنهن ۾ سڀ آسپاس جا لوڪ گڏجي سهڻو ڪندا آهن. جنهن شخص جو وواھ ٿيڻو هوندو آهي اهو ڌرم آچاريه وٽ وڃي آشيرواد وٺندو آهي. (۳)

هي سڀ رسمون ڀارتي وواھ سنسڪار سان ملندڙ آهن.

(۱) Ibid, p. 246.

(۲) Customs of the World vol. 1. p. 10.

(۳) To Khastum, by Rev. G. Lloyd.

وہندا هواء اهي ڪيڙا ڪن خاص ڀوتو وٺن هي چوڻن
مان ٺهيل ٿيندا آهن.

هڪ ٻرانب ۾ رواج آهي ته ٽارن کي آبادي کان دور
ڪڍڻ جي سبب ۾ وڪرو ويندو آهي، انهن کي ڪاري
ٻاٺي سان مٿو ڏوٺڻ جي آڳاٽو هوندي آهي، ڇاڪاڻ
ته اتي صابن جو ڪم ڪاري ٻاٺي کان ئي ورتو ويندو آهي،
ڪن پنهنجي مالا پتا سان نه ملڻ ڏاڍو ويندو آهي، هو
ڪڍڻ استري کي ڏسي لٽا سگهن، جڏهن هي ٻار
مدو ڏورو ڪري واپس ايندا آهن ته ڏهن هڪ خاص چٽن
ڪيو ويندو آهي. (۱)

(۱) وواهم سنسڪارا آڊريڪن لوڪن ۾ رواج
چون ته ڪيترين ڳالهين ٻارن سان ملندڙ آهن.
ٽولنگم ٻرانب ۾ آڏوشي رواج جي عمر ۲۵ ورهيه
مڃي ويندي آهي. هنن جو چوڻ آهي ته ”ٻراچين ڪل
۾ لوجوان پي ڪٽڪي ۽ پرستتا سان عمر گذاريندا هئا،
هو ۲۵ ورهين تائين لڄ و غم ۾ شامل نه ٿيندا هئا،
ڪرد چوڪڙو ۲۵ سالن کان اڳ شادي نه ڪندو هو.“ (۲)
وٽيدڪ سڌانت موجب نه رواج جي عمر ۲۵ ورهيه
ٿي آهي.

(۱) The customs of the world vol. II. p. 17

(۲) The Life of a South African Tribe vol. ii.
p. 100.

آهن نه اسانجو پٽ به ڪنهن ٻئي ڳوٺ ۾ ان طرح پکشا
وڻندو هوندو. ان ياترا جي عرصي ۾ مسائي نوجوان پوزي
طرح سان سنير جو جيون گذاريندا آهن.

(۹) **برهمچريه!** ويدن ۾ برهمچريه جي ڏاڍي مهما
آهي. اٿرو ويد ۾ چيل آهي: - ”برهمچريه سان ديوتا
لوڪ هوت ڪي به جيتي ڇڏيندا آهن.“ راجين
ڀارت ۾ برهمچريه سان جي لاءِ ٻارن تي خاص ڌيان ڏنو
ويندو هو، جيئن هو سولائي سان برهمچريه جو ٻالن
ڪري سگهن. ان لاءِ کين نپسيا، سادگي، سادگي پوڄن
آدي جو اپاس ڪرايو ويندو هو.

آفريڪا جي نواسين ۾ اڄ به برهمچريه جي مهما ان ئي
طرح ڳائي ويندي آهي. اوڀر آفريڪا جي ليگرو لوڪن
۾ هڪ ڪهاوت جو اُرت آهي: - ”هوت تنهنجي
هٿ ۾ آهي، اگر ڏينهن رات تون سنير سان
رهين ته هي تنهن جو حڪم هڪيندو.“ (۱)

ان برهمچريه ورت جي ساڌا لاءِ آفريڪا جي ڪجهه
ٻارتن ۾ نيگرو لوڪ خاص رتن ڪندا آهن، هو پنهنجن
ٻارن کي ڪجهه وڏي عمر تائين تي آباديءَ کان دور رکندا
آهن، کين وڻن جي ڇوڏن جا ڪپڙا پائڻ لاءِ ڏيندا آهن.
(ibid) - جهڙي طرح راجين ڀارت ۾ برهمچارين کي
ٻل ڪل وسٽر (وڻن جي ڇوڏن مان ٺهيل) پائڻ لاءِ ڏنا

آوبه ورت

ويڊا آهن. ان ئي طرح ٻيا ڊڪٽرا ڪم ڪيا ويندا آهن. (۱)

اهي سڀ ڳالهون آرٽن جي ويد آرٽ سسٽم سان گهڻو ملن ٿيون. ان ڏس ۾ يڪه اٽلي هي بگڙيل شڪل به آهي؛ آڌ کان ٿو ٽيڙ يڪه جي چوگرد پر ڪرما جو بگڙيل روپ آهي.

الهن ٻارن جي لتبه ڪرڻ ۾ هڪ ڪم اٽلي جي چئني طرف وهڻ به آهي، جو آرٽن جي لتبه اٽلي هوار جو بگڙيل روپ آهي.

پڪشا! پراچين ڀارت ۾ گروڪلن جا برهمڇاري خود پڪشا وٺي ان دؤار پنهتو گذارو ڪندا هئا. برهمڇاري جنهن گهر جي دروازي ئي مالا! پڪشا ٿيو، حو لئاد ڪندا هئا، تنهن گهر جي استري سٺي ۾ سٺو پوڄن ان کي پڪشا ۾ ٿيندي هئي. آئوڪن هسائي لوڪن ۾ ڪجهه بگڙيل شڪل به آهي ۽ اهو رواج پائو وڃي ٿو. مسائي پوڄوان، ارواحي جي وقت ۾ گهر جي هلي ويندا آهن، هو جنهن گهر ۾ ويندا آهن اتي جون استريون ڏيکاري ٿيون سان الهن جي مهماني ڪنديون آهن. اکر هن کان ٻيچو وڃي ڏهنهن الهن پوڄوان کي استري ۾ سان جو ٿيون پوڄن ٿيون ڏهنهن ڏهن جواب ٿينديون

۶
 ۽ ڪندا آهن، هو الڪي سندن رتا جي لاءِ رکيل وار چوند
 آهن. پر سندن رتا جي لاءِ هر ڀيرو اها جاءِ ۽ مٽي جي وچ
 واري جي ڇڳي جي ضرورت ڪانه هئي. پر حقيقت
 اها آهي ته پراچين ڪال ۾ ساري آفريڪا جا رهاڪو
 چوئي رڪائيندا هئا، پر بعد ۾ اسلامي ظلم جي ڪري
 ٻين سڀني ٽولين چوئي ڪٽائي ڇڏي جيئن ترڪي
 (Turkey) ۾ ٿيو، فقط هنن لوڪن کي چوئي باقي
 بچي آهي.

ا

(۷) ويد آرٽيپ سنسڪار! وٽيندڪ ريتي الو سار
 شڪشا آرٽيپ ڪرڻ تي هي سنسڪار ڪرڻ گهرجي.
 آفريڪا ۾ به ڪجهه اهڙا پيشا آهن، جن جي آرٽيپ ڪندي
 هڪ خاص سنسڪار ڪرائڻو پوندو آهي، انهن مان هڪ
 پيشو مال چارڻ جو آهي. انهن ٻارن کي آبادي کان دور
 رکيو ويندو آهي. انهن کي شهر ۾ اچڻ جي منع هوندي
 آهي، ڳوٺ جون استريون پوئجن ڪڍي انهن کي ان ئي
 جڳهه تي ڏيئي اينديون آهن.

جنهن ڏينهن هي سنسڪار ڪيو ويندو آهي، تنهن
 ڏينهن رستي تي ڪجهه خاص خوشبودار ڪاٺين دوازا آڱ
 جلائي ويندي آهي. ٻارن کي ڏهين ان جي سڳند
 ايندي آهي، ڏهين هو اتي ايندا آهن ۽ ان آڱ جي
 مٿان ٽپي ويندا آهن، ان ڏينهن انهن جا وار به ڪاٺيا

انجو پالڻ ڪندي آهي، ان سميت ٽائين سستان پيدا ڪرڻ
 ٿيڪ ۽ سمجهيو ويندو آهي.

ان طرح ٻن ٻارن جي جنم ۾ گهڻو ڪري گهٽ ۾
 گهٽ ٽن ورهين جو تفاوت ضرور ڏکيو ويندو آهي. (۱)
 اهي سڀ رسمون ڀارتي رومن سان برابر ملندڙ آهن.
 (۵) چندر روشن - آفريڪن لوڪن ۾ ٻار کي

پورو چندر جو درشن ڪرائڻ جو رواج آهي. (۲)
 ڪيترن ڀارتين ۾ اهو رواج آهي ته مائٽا بالڪ هي سامهون،
 هڪ ٻرندڙ لڪڙي کڻي اها چند جي طرف ڦٽو ڪندي
 آهي ۽ چوڻدي آهي: ”هي ننڍڙو چند آهي.“ (۳)
 ڀارت ۾ ٻه ڪن ڀارتين ۾ اڃا اهو رواج آهي.

(۶) شڪا (چوڻي) ! شروع ۾ جذعين منڍ وٽ ٻار
 ها وار ڪاٺيا ويندا آهن، تڏهين ان تي وارن جو هڪ
 ڳچو ڇڏي ڏنو ويندو آهي، پوءِ وڏي ٿيڻ تي گهڻو
 ڪري ماڻهو ان ڳچي کي ڪاٺي ڇڏيندا آهن. ٻياري
 آمريڪا ۾ ڪسوس ڀارت جي ليکڪو لوڪن جو هڪ
 ٻار پنهنجي مٿي تي ساري عمر لاءِ وارن هي چوڻي

(۱) Ibid—Pp. 55 & 59.

(۲) Ibid—P. 1.

(۳) The life of a South African Tribe, vol. ۵.

ڪائڻ کان اڳ، ٻار جي ماما اڃي مٿي تي پنهنجي اڇي
 جون ڪچه بولدون وجهندي آهي، بعد ۾ خود پنهنجي
 هٿن سان ان جا وار ڪاٽيندي آهي. انهن وارن کي
 جهنگل جي گهاٽي گاه ۾ ڦٽو ڪيو ويندو آهي. (۱)
 ڪيترن ڀرانتن ۾ منڍ ڪندي وقت، مٿي تي وارن
 جو هڪ ڳچو (چوٽي) ڇڏي ڏنو ويندو آهي. (۲)
 ڀارت ۾ نه ائين ئي ٿيندو آهي. منڍ جا وار جهنگ
 ۾ وڻ جي هيٺان يا گاه ۾ ڦٽا ڪيا ويندا آهن ۽ ڇڻي
 وقت وارن جو هڪ ڳچو (چوٽي) ڇڏيو ويندو آهي.
 (۴) فيڪلا- وئيدڪ رواجن اوسار ٻار تمام ننڍي
 اوستا ۾ ئي ميڪلا ڌارڻ ڪرائي ويندي هئي. ان ميڪلا
 جو ورڻ اٿرو ويد جي برهمچريه سوڪت ۾ به اچيو
 آفريڪا ۾ ٻار کي ميڪلا ڌارڻ ڪرائڻ جو رواج آهي.
 جڏهين ٻار گوڏن ۾ هلڻ لائق ٿيندو آهي، تڏهين
 سندس چيلهه ۾ ڪچه جو هڪ ڏاڳو ٻڌو ويندو آهي،
 اڍڪي اٺي پري ڇوڏا آهن. هي گهڻو ڪري هڪ سال
 جي عمر ۾ ٻڌو ويندو آهي. جيستائين ٻار کي پري ڌارڻ
 نه ڪرائي ويندي آهي، تيستائين پتي پٽي جي لاءِ
 سماگر ڪرڻ لهايت ٻرو سمجهيو ويندو آهي. ٻار جيستائين
 نه ورهين جي عمر جو نه ٿيندو آهي، تيستائين ماما ئي

(۱) Ibid---p. 12

(۲) Ibid---50.

آريڪا جي هڪ ٽرائيب (Tribe) ۾ اهو رواج
 ۾ جڏهين پوريون ٻار پيدا ٿيندو آهي، تڏهين
 خاص جشن ڪيو ويندو آهي، هڪ جڳهه تي چئني
 آهي ۽ بالڪ کي جلدي ٻار جي جملي آڏو جلائي ويندو
 ويندو آهي، ان سمي پاران جا شبد ۾ چيا ويندا آهن. (۱)
 پارت ۾ به ٻار جي جملي تي جاٽ گرم سسڪا
 ڪيو ويندو آهي ۽ گهڻو ڪري مٿيان رواج ئي ٿيندا آهن.
 (۲) ان پراڻن سنسڪار - آريڪن ٻار کي ٿيڪائين
 پوءِ ان کان لاءِ ٺٽو ويندو آهي، جيستائين ڪنهن
 شئي کي خود پڪڙي کڻي ٿو ويندو آهي، جيستائين ڪنهن
 ڪي به ان سمي ٿاڻين ۾ ٻار کي ان ٺٽو پسند ڪندا
 آهن، اهي ان سمي ٿاڻين ۾ ٻار کي ان ٺٽو پسند ڪندا
 آهن، جڏهين هو خود گهر کان ٻاهر نڪرڻ لائق ٿي
 ويندو آهي. ان وقت به هڪ رواجي گهر و جشن ڪيو
 ويندو آهي. (۲)

پارت ۾ به گهڻو ڪري ائين ئي ٿيندو آهي ۽ ان کي
 ان پراڻن سنسڪار چيو ويندو آهي.

(۳) هلڊن سنسڪار - (منڊا) جڏهين ليگرو ٻار
 ڪپڙو ٺٽو ٿيندو آهي ۽ اڃا وار ڪاٺيا ويندا آهن. وار

(۱) Customs of the World, vol. 1, p. 6.

(۲) Ibid—p. 47.

سڀيتا جا مالڪ هوندا. خود ليگرو لوڪن جو اهو وشواس آهي ته نهايت پراچين ڪال ۾ سندن جاتي ڪيترين ئي اهڙين ڳالهين کي ڄاڻندي هئي هي هو اڄڪلهه لڳا ڄاڻن. حقيقت ۾ جيئن مٿي ڏيکاريو ويو آهي هي به آريه جاتي جي شاخ آهي، جا سنسار جي چڪر ۾ پنهجي پراچينتا جي گھڻن کي پلجي اڄ جهنگلي جاتي بڻجي پيئي آهي. هاڻ آفريڪا جي انهن آدم نواسين جني رسم رواجن اتيادي دوارا ڏيکاريو ويندو ته هي آريه آهن ۽ سندن رسمون اڃا به ڀارت جي رسمن سان، وچار هندو وچارن سان ملندڙ آهن.

سنسڪارن جو رواج!

ڀارت ۾ سورهن سنسڪارن جو پراچين ڪال ۾ عام رواج هو. آفريڪا ۾ به ليگرو جاتي ۾ اهڙي قسم جا سنسڪار ڪڇ، بگڙيل شڪل ۾ اڃا تائين موجود آهن، جن مان ڪڇ، جو ورڻن هٿ ڪيو ويندو:-

(۱) جات ڪرم سنسڪار! ليگرو لوڪن ۾ ٻار جي پيدا ٿينديئي هڪ رواجي گهر و جشن ڪيو ويندو آهي. ڏاڻي ٻار جي اڀي (ڏن) کي ڪاٺي ڇڏيندي آهي ۽ انجي انگن کي پنهجي مرضي موجب ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي آهي، ان بعد آشورواد سنهڻدي ڪڇ، پراچين گيت چئي ٻار تي ٿوڙو پاڻي ڇٽڪيو ويندو آهي. (۱)

آرٻو ورڻ

آهي اهو به سسڪرڻ تي آهي. ان بعد جي نڙ ڏي
 ۽ جهنگل (ٻن) آهي، ۽ ڪناري لاءِ اهو دروازو
 آهي. ان ڪري آرين اڄو نالو دوار ٻن رکيو جو پکڙي
 در ٻن آهي. جيتوڻيڪ ٻج پاشا به اڃا به دوار ٻن سڏيو
 آهي پر الڪڙي به اهو در ٻن (Daurban) بندو ٿي
 ويو آهي.

اصلي رهاڪو نيگروا ان بنيادي ڀومڪا بعد ۾
 آريڪا آرين جي آبادي آهي، هاڻ اٽان جي اصلي
 رهاڪن جي دسر روايتن جو ورتل ڪيو ويٺو. هي
 اصلي رهاڪو هن وقت جيتوڻيڪ تمام جهنگلي آهن ۽
 کين اسپر چيو ويندو آهي، هو ڳوٺو ڪري اڳاڙو رهندا
 آهن، ڪنهن ڪنهن پرنسپل به نه پوڻ ۽ استرايون لڪل
 نڪرو رهندا آهن، پنهنجي لڳ بچائڻ لاءِ فطرت خاص الڳ
 جي اڳيان هڪ ٻن لنگڻن ڪاٺي خاموش رهندا آهن. منجهن
 ڪا به لڳي ڪاٺي، سڀيتا جي رواجي شين کان به ڳوٺو
 پري آهن، ان ڪري سندن آدمشاري ڳوٺجدي
 ٿي وڃي.

پر انهن اسپر نڪرو لوڪن به به اڃا اڳا خاص ڪم
 شخصي طرح ۽ متعدي طرح پالا وڃن ٿا، جي ڪمال
 جي سڀيتا جون نشانون آهن. منجهن اڃا ڪچر
 ٻون رسون آهن جي ڏسي ائين محسوس ٿئي ٿو
 ته اهي اسپر لوڪ به ڪنهن سمي سمار به آهن.

هتي ۽ انجو نالو ڪش دويپ رکيو ۽ بعد ۾ مه ڀارت ڪال
ڪانپوءِ شري ڪر شط (شيام) جي پوئين مان به ڪن وڃي
اتي آبادي ڪئي ۽ انجو نالو شيام دويپ رکيو. شري
ولفرڊس اڪيٽوڊ. ”آفريڪا ٻن ڀاڱن ۾ ورهايل هئي،
اوڀر واري ڀاڱي کي ڪوش ديپ ۽ اوله واري ڀاڱي
کي شيام ديپ چيو ويندو هو.“ (۱)

هي ڳالھ اسانجي پراڻي زماني کي ڪٿي ويجهو يعني
نقط پدج هزارن تائين اڳتي ڇڏيو آهي. انڪانسواءِ
آفريڪا جي ڏکڻ ۾ جيڪا ڪيپ ڪالوني آهي انکي
آفريڪا جو سرڳ چيو ويندو آهي، اتي هرمانس نالي
هڪ شهر آهي. جو آب هوا لاءِ تمام سٺو آهي ۽ انجي
آب هوا بيمار ماڻهن لاءِ صحت بخش آهي. (۲)

اهو هرمانس لفظ سٺ سنسڪرت آهي. جنهنجو
مطلب آهي هنش جي بيماري کي هاريندڙ (ناس
ڪندڙ) ڇاڪاڻ ته انجي آب هوا سٺي هئي آرين اچو
۽ نالو اهڙوئي رکي ڇڏيو.

انڪانسواءِ اوڀر واري ڪناري تي جيڪو ڊرين بندر

(۱) Africa was divided into two parts, the
Eastern was called Kaush-Deep, and the
Western was called the Sham Deep.

(Asiatic Researches, vol III. P. 295).

(۲) Holiday playgrounds, by river and sea p. 12.

۱۰ ڪولهي، پر ڏکڻ وادي (آفريڪا) ۾ آهي جتي
سون جون ڪاٺيون ۽ آهن (۱) جنهن سون مان مڙهيل ڏنڊن
سان هاڻي ڏان ڪيا ويا هئا.

ان علائقي جي کوٽائي مان (حتي اڄڪلهه) مٺڇ جهنگلي
نوءِ وڻ رهن ٿيون) جيڪي مندر ۽ ڪنڊهر مليا آهن جي
سڄي ملڪ ۾ ٿلهل آهن اهي ڏيکارين ٿا ته اتي پراچين
ڪال ۾ تمام سڀهه جاني رهي چڪي آهي. هاڻي به اتي
اڳي بيشمار لهندا هئا. چنڊو پوءِ شڪار ۽ هٿيا ڏارو لاس
ڪيو وڃي آهي (۲) اڳي هاڻين جو ڳوٺو هئڻ ان ڳالهه کي
مضبوط ٿر ڪري ته وراثت پورف هاڻي ڏان هڪڙا هئا.

ان معلوم ٿيڻ بعد مشنر ڏيک ۾ آهي ۽ اتي سون
۽ هاڻي به بيشمار هئا ۽ کوٽائي مان ۱ سڌ ٿيڻو ته اتي هڪ
سڀهه جاني رهي چڪي آهي، اهي سڀ ڳالهه وڻن ان ڳالهه
کي مضبوط ٿيڻ ڪن ته شري پورف جو بگيه وارو مشنر
ڏيک ۾ اهوئي آهي جو اڄڪلهه مٺڇ يا مٺڇا لسي وڃي
آهي. اهو آرڊن جو آفريڪا کي آباد ڪرڻ جو پهرين وڻ
ڪال آهي، جنهن جو اتي وڃي آباد ٿيا.

واماڻ ڪال ڪالٽوءِ شري وار جي پٽ شري ڪش
هي ستن مان ۾ ڪن وڃي آفريڪا ۾ آبادي ڪئي

(۱) Mannual of Geography.

(۲) The Inter Geography, by seventy
Authors, Pp. 1000—1001).

اڌ ڀاءُ چوڻون

آفريڪا ڪنڊ

پوهڪا! آفريڪا ڪنڊ ۾ خاص ڪري ٻن ڀائرن اڻاڻس مضر (Egypt) ۽ ڏکڻ آفريڪا جي جهنگلي جانين ليکرو ۽ زولو جو جدا جدا ورڻن ڪرڻو آهي. هٿ اول ڏکڻ آفريڪا جو ورڻن ڪيو ويندو.

پراچين ڪال ۾ پارت مان هڪ ورائي ڪٿي جاتي جهل نالو ڌارڻ ڪري، آفريڪا هلي ويئي، جتي جهل مان جولو يا زولو مان زولوئي ويئي. آفريڪا جا موجوده زولو پراچين پارت جا جهل ڪٿي ئي آهن.

مهاراجا ڀرت جي سمي ۾ هي ديش چڱو وسي ويو هو، جڏهين شري ڀرت شهنشاھ ٿيو ته هن اتي به هڪ مهاڳي، ڪيو هو. ايتريه برهمڻ جي ۲۱ اڌ ڀاءُ جي انٽ ۾ هڪڙا پنج منتر آهن جن ۾ لکيل آهي ته ”دشيمت جي بت ورات ڀرت مشٽار نالي ديش ۾ سون سان سڃيل، وڏن وڏن سفيد ڏنڊن وارا هاڻي دان ڪيا. ان وڏي دان ڪرڻ ڪري شري ڀرت ڪسي به ڪرم چيو ويو آهي. اهو مشٽار ديش پارت ۾ ڪٿي

تي هندو ڌرم جو گهرو اثر آهي. ڪرئل آڪاٽ جي لفظن ۾:- ”بمبيلوليا، مصر، يونان، روم ۽ اتر يورپ جا درشن شاستر ۽ ڌرم، پارتواسين جي وچارن سان پري يورپ آهن. پٿاگورس، سقراط، افلاطون، ارسطو، هومر، جيمس هيسپڊ، سسرو، ورجل آدي فلاسفرن جي وچارن جي پيمت ڪيل، مڊو، وياس، گوٽر، والميڪ، ڪٿاڊ، جئيمس، لارڊ، مريچ آدي مهرشين سان ڪرڻ تي صاف ظاهر ٿي ٿو وڃي ته پشچتي دوشن شاسترن جو آڌار يورپي (پارٽي) دوشن شاستر آهن. انهن وچارن ۾ ايتري هڪجهڙائي آهي جيتري آرسنيءَ جي سامهون جي شيءِ ۽ انجي ٻاڄي ۾.“ (۱)

ان طرح يورپ جي مکيه ملڪن جو ورڻن مٿي ڪيو ويو ۽ ثابت ڪيو ويو ته انهن ديشن کي به آرين آباد ڪيو. ليڪن اهو نه سمجهڻ گهرجي ته يورپ جا باقي ملڪ ائين ئي ٺهي پيا پر انهن کي به آرين ئي آباد ڪيو. فرانس، سويڊن، لاروي، سڪينڊنيويا، آسٽريا وغيره به آرين جون ئي آباديون آهن. ڪي سڌي طرح سان آرين آباد ڪيون ڪي انهن جي شاخن، ليڪن پراچين ڪال کان ئي آرين جي حڪومت ۽ قهلاڻ دليا ۾ هو. مسٽر چارلس ڊورس لکيو:- ”انهاس جي آرنپ سان

سرسه	هرتا	سمه
اشت	آکتا	انت
دش	دېک	دځ
شتر	کتن	سز
ويشلو	ايکوس	گهر
پري	پاس	گومت
ډامر	ډامس	شهر
شنا	کنوس	کتر
شوان	گان	کتر
اشمن	اکمن	پهاږ
بون	بون	هرا
لاږ	اوس	پيري
دوارو	هيوړا	دروارو
آديس	آديس	نگږ
ادوش	دېدوک	ډلو
سندو (هندو)	الډو	سندو (هندو)

ان طرح مشتمل سموري مشاهف مان اهر چگي طرح
 ثالث لي وړو ډولان يعني گريس آرين جو آباد کيل
 آهي. ابترې مشاهف هولدي اهر هندوستان جا هندو
 نوجوان دختر سان چلي سگهن ټا ډ اکړ ډولان يوروب جو
 کړو آهي ډ هندوستان ډولان جو کړو آهي. بون لشن ډ
 بده. جو کړو آهي. ډولان جي هر وړو وړو ډ فلاسافي

آهي. شري پوڪاڪ صاحب جي لفظن ۾، جو صاحب
يوناني ۽ پارٽي، ساهتيه جو وڏو ودوان آهي، فقط پارٽي
سپيٽا کي يونان ۾ ثابت ڪرڻ لاءِ هن هڪ ڪتاب
نوڻاڻاڻا ان گريس، لکيو آهي. هو صاحب لکي ٿو:-
يونانين جي پادشا، ريتي، رواج، لادين پڙستن جا نالا ايتري
قدر جو اتهاس به پارٽي سان ملندڙ جلندڙ آهي. (۱)
هتي ڪجهه سنسڪرت ۽ يوناني پادشاهن جا لفظ ملائي
ڏيکاريا ويندا:-

سنسڪرت	يوناني	سنڌي (ارت)
پتر	پيتر	پتا
ماتر	متر	ماتا
پراتر	فراٽر	پاڙ
دوهتر	ٽوڪاٽر	ڌيءَ
پتر يمي	پٽو ويس	ڪاڪو
شوسرو	هڪويرا	سس
شواسر	سورس	سهر
شوشا	نويس	نهن
دور	ڊي آر	ڏير
پراتر	پريما	هڪ يا بهريون
دو	دوؤ	ڊي
تري	تري	ٽي

(گه) ٻيوس جي مارڇڻ تي ايتيڊو ئي ٿرڻ جو راجا ٿيو.
 وارو جي مارڇڻ تي ويٺو ٿي لڌڪا جو راجا بڻيو.
 (۱۶) هومر، اليڊ ۾ گريڪ سينا جو سينا پتي هڪ
 اهڙو شخص رکيو آهي، جنهن کي گريس جي راجا
 ”وشوڪرها“ جا بڻايل شستر ڏنا هئا. اهي سينا پتي
 کي الڊر (Jove) پنهجو رڪ، ٽوڙو ۽ سارڻي به
 ڏنو هو.

شري رام کي لاڙڪا جي مارڇڻ لاءِ وشوامتر ڏنو
 استر ڏنا هئا. لڌڪا جي، ٻڌ ۾ الڊو کيس وشوڪرها جا
 بڻايل استر ۽ پنهجو رڪ، ٽوڙو ۽ سارڻي ڏنا.
 ان طرح هان اهو سمجهڻ ۾ لڌڪا کي ڪا به ٿيندي
 نه يونان جي هومر جو اليڊ، ٻارڻ جي والهيڪي جي
 رامڻي جوئي ٿرڻو آهي. نه فط رامڻي بلڪه ٻين گرتن
 ۽ ڪٿائن تي نه ٻارڻ جي چاب آهي.

متر آرگري لکيو ته: ”يونان جي ٻراچين ڏيو مالا
 (Mythology) جو آڌار ٻارڻ آهي.“ (۱)

پاشا! هن بعد سنسڪرت ۽ يوناني پاشا جي مشاهبت
 ڏيکاري ڏيندي، جنهن مان معلوم ٿيندو ته يوناني پاشا
 نه سنسڪرت جي نگريل آهي. ڇاڪاڻ ته پاشا به ڪنهن
 ديش جي سڃاڻپ لاءِ هڪ خاص ڪوٽي
 آهي. ان طرح سنسڪرت جي چايا يوناني پاشا تي نه

(۱۴) هئڪٽر، ٿراڀ شهر جي مکيه ڦاٽڪ، جو لوھ جو ٺھيل شاھي دروازو، جو پٿر جي ديوار ۾ لڳل ھو اڪيڙي ڇڏيو. ٿراڀ جي ڀت ۾ ڪيترائي مھارڻي وڏا وڏا پٿر ڪٽي شترو سينا تي ڦٽا ڪندا ھئا. راجاڀڻ ۾ به ھنومان ديوارا لڪا جي وصال ڦاٽڪ جي

پيڇو جو ورڻ آھي. لڪا جي ڀت ۾ راکشس ۽ وار وڏا پٿر ھڪٻئي تي ڦٽا ڪندا ھئا.

(۱۵) ٿراڀ ۾ سڀني کان وڌيڪ سمجھو اينٽينر ھو جو پيرس جي ٻن ڪمن سان شامل راء نه ھو. لڪا ۾ وڀيشڻ سڀني کان وڌيڪ سمجھو ھو، ھو راوڙ جي ڀاڻ ڪاري سان شامل راء نه ھو.

(ڪ) ٿراڀ ۾ وڃي مئنيلس اوس مارجي وڃي ھا اڳر اتي اينٽينر نه ھجي ھا.

لڪا ۾ وڃي ھنومان جو بچاءُ گھڻو ڪري ناممڪن ھو اڳر اتي وڀيشڻ نه ھجي ھا.

(ڪن) اينٽينر پوري يتن سان پيرس کي اپڊيش ڏنو ھو ته تون ھيلن کي موٽائي ڏي.

وڀيشڻ پورو يتن ڪيو ھو ته راوڙ پگوتي سينا کي موٽائي ڏئي.

(گ) تنگ ٿي اينٽينر، پيرس جو طرف ڇڏي مئنيلس سان ملي ويو.

وڀيشڻ تراش ٿي راوڙ جو طرف ڇڏي ڏنو ۽ شري ۾ جي شرط ورتي.

آريہ ورث

(۸) نراہ جي ٻڌ ۾ ڀولائي سڀنا پينهار هئي. سڀ
جهاز، رت ۽ گهوڙا سوار به هئا.
لڪا جي ٻڌ ۾ شري رام جي سڀنا به اڪثر هئي.
جنهن ۾ رت به هئا.

(۹) نراہ سڀنا جي سڀايتي هڪڪڙن جا ٻار وري
سندس ٽرڪش ۾ موٽي ايندا هئا.
هيگهندا جا ٻار وري سندس ٽرڪش ۾ موٽي
ايندا هئا.

(۱۰) اڪلس جي پٻاڪ ٽوڙا سان نراہ لڪر جي
سڀنا ڏکي ويندي هئي.
هلوهان جي شاعري ٽوڙا سان لڪا جي سڀنا
دلچسپ ويندي هئي.

(۱۱) نراہ جو وڏو هارس، جڏهن پلاس دوارا ماڻهي
وڃي زمين تي ڪرايو ته سڀ ايڪڙ زمين گهيڙي ويئي.
ڪلپ ڪرڻ جڏهن زمين تي ڪرايو ته ائين معلوم
ٿيو جو نه ٻهڙ ڪري پيو.

(۱۲) مجلس کي وري سندس پتي هيلن پراڻن
تي وڃي پئي.

شري رام کي اڳواڻي سڀنا وري ملي.
(۱۳) نراہ جي ٻڌ ۾ ديوتا لوڪ آڪاش ۾ ويهي
سڪ جي روپ ۾ ٻڌ ۾ ڏس ٿا.
لڪا جي ٻڌ کي ديوتا وصالن ۾ ويهي ڏسندا هئا.

(۳) اليد جي لايڪا (Heroin) هيلن نالي هڪ ڪنيا آهي.

راماڻي جي لايڪا ڀڳوتي سڀڻا آهي.
(۴) اليد جو لايڪ هئڻس، هيلن کي انجي پتا دوارا ڪيل سويهور ۾، ٻين سڀني مخالفن کي جهڪائي وري ٿو.

راماڻي جي شري رام ڀڳوتي سڀڻا کي انجي پتا دوارا ڪيل سويهور ۾، ٻين سڀني ڀوڌن کي جهڪائي ورت ڪيو.

(۵) راڄ کان ڪڍي ڇڏڻ تي هڪ دفعي مئلس جي غير حاضري ۾ پيرس انجي گهر اچيو ۽ ان جي ذريعي هيلن کي چورائي سمند پار وسيل ٿراري شهر ۾ وٺي وڃيو.

شري رام جي غير حاضري ۾ راڻ ڀڳوتي سڀڻا کي چورائي سمند پار لڏڪا ۾ کڻي ويو.

(۶) ٿراري جا محل، زمين جي سڌوت کان تمام مٿاهين تي ٺهيل هئا.

لڏڪا جي راڄڌاني رواجي سڌوت کان تمام مٿاهين تي وسيل هئي.

(۷) هڪ اولڇي محل تي چڙهي ٿراري جي هڪ مکيه ماڻهو ٿراري سيدا جي سيدا پٽين جا نالا ٻڌايا هئا.

ويشڻ هڪ اونچي ٻهاڙي تي چڙهي لڏڪا جي سيدا پٽين جا نالا شري رام کي ٻڌايا هئا.

ڪاوي ڪرنت البڊ جي وچ ۾ ڪئي. فرانسيسي وڊوان مسٽر فاؤچي (M.H. Fauche) راماپڻ جي فرانسيسي انواد جي پومڪا پر لکيو آهي: ”راماپڻ جي وچ ۾ هومر جي ڪاوين کان اڳ جي آهي. هومر پنهنجا وچار اٽان (راماپڻ مان) ئي ورتا آهن.“ پهرين ٽن اڌ ٻائڻ جي بلڪل پوري پوري ئي مثال سمائڻا کي ڏسي ئي آرٿر ليلي اهو لکڻ لاءِ مجبور ٿيو ته ”زوالهڪي راماپڻ کي پڙهي ڪري ئي هومر پنهنجن ڪرنتن جي وچ ۾ ڪئي آهي.“ ايترو ئي نه بلڪ هن صاحب الهن بهن ڪرنتن جي مشابهت ڪرڻ پر ئي هڪ ٽيون ڪرنت ٺاهي وڌو آهي. (۱)

ايتري پومڪا بعد ٺوهالڪي راماپڻ ۽ البڊ جي مشابهت ڏيکاري ويئي.

(۱) البڊ جا مکيه پائر (Heros) ۽ پائر آهن، حمور هڪٻئي ۾ البڊس برابر آهن جي ڪڏهن هڪٻئي کان جدا ٿيڻ.

راماپڻ ۾ شري رام ۽ شري لڪشمڻ جي جوڙي مشهور آهي.

(۲) الهن بهي کي سندن پتا آرگس راج کان ڪڍي ڇڏيو هو.

پتا جي آڳاٽا سان بن ويئي شري رام سان گڏ شري لڪشمڻ به راج ڇڏيو هو.

(۱) ڏسو رامائيند هوهر.

راماين ۽ اليدا!

راماين هندن جو هڪ مها ڪاوي آهي، پراچين آرين جي سڀيتا جو پورو پورو ائھاس، مھرشي والميڪي ان زماني جي سڀيتا ۽ شري رام جي چتر کي اهڙو چٽيو آهي جو پڙھڻ سان هرديءَ گد گد ٿيو وڃي. راماين هندن (آرين) جو هڪ پوٽو پراچين ڪاوي آهي، سندس ڪوتا جي سندرنا دل موھيندڙ آهي.

پروفيسر وليمس (M.M. Williams) جي لفظن ۾:-
 ”راماين کان وڌيڪ موھيندڙ ڪاوي سنسڪرت ساهتيءَ ۾ ٻيو ڪونهي. پاشا جي نردوشتا، ڍانگ جي سرلتا ۽ سندرتا، ساڻ ئي شاعري سان ڀرپور ڀاوانن جي ڪثرت، ويرنا پورٽ گھڻائين جو چتر ميه ورڻ، ڀرڪرڻي جا وصال درشيه، مدش جي هرديءَ جي قوليل ڀاوانن ۽ رهسين جي گنجير ويوگ جو سندر ملاپ آهي. انکي ڪنھن يگ (زمانائي) ڪاويءَ جي برابر ڀرڪي سگھجي ٿو. راماين هڪ آبد دايڪ وانگي سمان آهي، جتي ڪٿي ان ۾ بدن جا درشيه به آهن. هي اٺت چشمن سان سيدجھيل گلن ڦلن سان ڀرپور آهي.“ (۱)

اهڙي سندر ڪاوي پراچين ڪال ۾ سنسار تي رنگ چاڙھيو. ان سندر ڪرانت هي آڌار تي ئي يولان جي مهاڪوي هوڊر راماين جي ڍانگ تي پنھنجي سندر

پر لکيل آهي ته ”ستيه دواران سڀ کان شريست
ٻڌايت ڪري سگهجي ٿو.“ (۱)

يولائي ساڻس ٻه لکيل آهي: ”شڪ دفعي ٻه ٽا ڪو
کان ٻڌيو ويو ته: ”منش ديوتا ڪهڙي طرح ٻڌو
سگهيو؟ هن جواب ڏنو: ”جهڙو ڳالهائڻ سان.“
کان وڏي ديوتا اورو مگدس (اگر مرڻا) جي وٽ
۾ نه چيو ويندو آهي ته اهو شريست پر ڪاش وارو آهي ۽
الهي آتما ستيه سڀروپ آهي.“ (۲)

ٻنجه پوت! ڀارو ڌار شڪ هن سسار جي الهيتي
موجب شونيم (جهڙو ڌار ٿيل مجبدا آهن. ان
ٻولي اوستا مان آڪاش الهن ٿيو، آڪاش مان وايو، وا
مان اگني، اگني مان جل ۽ جل مان پرتوي ٻڌا ٿي.
ٻه ٽا ڪورس هي سسار اڀر پيدا ڪيس جو چوڻ
آهي ته: ”سڀ کان اول شونيم (chaos) مان آڪاش
انجن ٿيو، ان مان آڌ، ان دوارا پرتوي، ان مان ٻاڻي
۽ وايو پيدا ٿيا.“ (۳)

مٿين ٻنهي سڌايتن ۾ ٻنجه پوت ساڳيائي عيضا ويا
آهن، فقط الهن جي سلسلي ۾ ڪجهه فرق آهي.

(۱) يوڊ درشن، ساڌن ڀاد، معتر ۳۱.

(۲) K. cook's, The Fathers of Jesus p. 335.

(۳) W Ward's History, Literature & Mythology of the Hindoos. p. 21.

ٻيون سمائٽائون!

يوناني ۽ ڀارتي وچاري ۾ ٻيون به ڪيتريون سمائٽائون آهن. جن مان ڪجهه هٿ ڏنيون وڃن ٿيون:-
اهنسا! ڀارتي وچاري ۾ اهنسا کي ٻرم ڌرم سمجهيو ويو آهي.

يوناني دانشڪ غزنڀينو فئنس (Xenophanes)،
آچار، پٽا ڪورس جي باري ۾ لکيو آهي:- ”هڪ دفعي
هو ڪنهن رستي تان وڃي رهيو هو، هن ڏٺو ته ڪوئي
ماڻهو ڪتي کي ڏاڍي بيدردي سان ماري رهيو آهي،
نڏهين ڏيا آڻي هن چيو ”پنهجڻو هٿ روڪي ڇڏ؛
هڪي مار لاءِ ان جي ڪروڙا پورڻ ڇيڻن ذريعي مان
ان ۾ هڪ ماڻهو جي سمان آتما کي ڏسي رهيو آهيان،
جا تنهنجي مار کان دڪ محسوس ڪري رهي آهي.“ (۱)
يوناني ايتي وان غزنڀينو ڪريٽيس جو چوڻ آهي:-
”پنهجن بزرگن جو سمن ڪريو، ۽ ديوتائن کي قلن
(ميوٽ) جي پيٽ چڙهايو، جالورن جو مانس نه
(چڙهايو).“ (۲)

ستيم! ڀارتي ساهتيءَ ۾ ستيم (سچ) کي سڀ کان
وڏو درجو ڏنل آهي. ويدن ۾ چيل آهي ته هي پرتوي
ستيم جي آڌار تي قائم آهي (اٿرو ويد). يوگ ڊرشن

(۱) K. Cook's, The fathers of Jesus, p. 314

(۲) Higher Aspects of Greek Religion, p. 45

آریه ورث

بیل (OX)! یاریه دیولائن ۾ مقادیو سر و شریک
آهی. بیل (دیگو) مقادیو حی سواری آهی، ان کڙ
بیل تمام پوتر سمجهو ویندو آهی. اڪله مندن
”پراچن اینٿس (Ethens) ۾ بیل (ox) کی ان ئی طرح

تمام پوتر ۽ اوڏو (عتیا نه ڪرڻ لائق) سمجهو ویندو
هو. بل هی عتیا ڪرڻ وڏو باب سمجهو ویندو هو،
اڻو ڪم (عتیا) ڪرڻ لی قاسی ٿالین نه سزا ڏنی
ویندی هئی. (۱)

رڻو یگم! یاریه ورث ۾ پراچن ڪمال ۾ رڻو
(موسمی) یگم ڪبا ویندا هوا. هر رڻو (موسم) جی
آریب نمڻ نی ان موسمی جی آریب ۽ ڦلن (Fruits)
جون آهونون یگم ۾ ڏیون ویندیون هیون.

ملهڻو: ”عزمهنی هی آریب ۾ ڪپه خاص وڻن جا پن،
۽ ان موسمی هی اسف حا اللاح آدی ماکي ۽ ۾ پچائی پراچن
دواج موجب آڏو وڏا ویندا هوا. ان اڻی ۾ وسیتہ
عون ئی آهونون ڏیون ویندیون هیون. ڦل
(سوانس)، ماکي ۽ اڻ ڪنل ان (Wool) نه ڪپه ماڻهو
نی هی اریب ڪندا هئا. (۲)

(۱) Potter's Antiquities of Greece, Vol. 1, p. 2

(۲) Greek Votive offerings, p. 53

يوري شريار وارو آهي. انجي چاهري جي مسڪراھت تمام پيمڪر ٿيندي آهي، ان سان هڪ ڏنڊو رهندو آهي، پلوٽو موت جو ديوتا آهي، مروت (مري ويل) آتمائون انجي دربار ۾ پهچنديون آهن. (۱)

ڪرشن ۽ اپولو (Apollo)! ڪرشن جو ورڻ مختصر هن طوح آهي:- ”ڪرشن گڻوپال آهي، انجي هت ۾ هڪ دويہ استر (سدرشن چڪر) آهي، ان ناگ کي ماريو، ڪرشن سنگيت جو ڏاڍو پريمي آهي، انجو رنگ شياڻو آهي، هت ۾ هڪ بيسري رهندي اٿس.“ ”اپولو جي هت ۾ ڀال ۽ پنيءَ تي ٽرڪش آهي، اتي هت ۾ هڪ خاص وچائڻ جو ساز آهي، هي به چرواهو (گڻوپال) آهي هن هڪ پيمڪر ناگ کي ماريو. هي سنگيت جو خاص پريمي آهي. (۲)

ڪالي ۽ لارون! ڪالي ديوي جي جيڪا مورتي ڪالي گهاٽ تي سٽاپت آهي، ان ۾ فقط انجو سر آهي شريار ڪونهي، ڪاليءَ کي چورن ۽ ڊاڪن کان رکشا ڪرڻ واري ديوي مڃيو ويندو آهي.

”لارون جو به فقط سر ئي مڃيو ويندو آهي. هوءَ به چورن کان رکشا ڪرڻ واري ديوي آهي.“ (۳)

(۱) Hindoo Religion, Introduction, p. 31

(۲) Ibid-p 34

(۳) Ibid-p 37

(۱۰) شکشا جو مکہ سڌائس ”سادو رهڻ ۽ ا
وچار“ هڻڻ ٿهرجي.
(۱۱) وديالڪ ۽

(۱۱) وديالہ : متاوديالہ شعور کان دور ايکالہ
استان تي بظانہ گھرجن : (۱)
اھي ساڳيا مڌالہ

دیو قائن ج سمانتا !

پارو وروش پر عن بورا اٿڪ د پوتان جو ورڻ بد ڪال
کان اڳ هي ساعتمه پر پاڻو وجهيو، اهي ساڳيا ئي د پوتانون
لالن هي گمدايي سان پوتان به به آهن جن مان ڪجهه جو
ورڻ هئا ڪهو وجهيو۔
بيرون پلاؤ ٽو! پارو سا

يهر ۽ پلاؤ ٿو! ڀارت ساعته ۾ اهو ورڻ هن طرح آهي :-
 ”نهر پندر، ڪاري رنگ وارو آهي، ان جون اکيون
 ٿڌ ڪندڙ آڏ جي سمان لال آهن، هو پاڙي (Bullaf)
 تي چڙهي هلندو آهي، ان جي سر تي مڪت آهي،
 مڪت ۾ ٿڌو رهندو آهي. ان ڪري اڄو لالو ڌڻ ڌو
 آهي. هو موب جو ديو آهي، ان ڪري ان جو لالو
 پاڙي ديو آهي. مري ويل آلمانون وڻيتر ٿي پئي پاري
 پوئان ۾ پلاؤ ٿو ديو ٿا هون.“

شڪشا جا سڌاڻت! پليٽو شڪشا جي ٻن بنيادي سڌاڻن جو ورڻن ڪيو آهي، اهي ڀارتيه شڪشا جي پراچين سڌاڻن سان بلڪل ملي ٿا اچن. پليٽو جا ڪچه سڌاڻت هي آهن:-

- (۱) شڪشا (تعليم) مقرر هئڻ گهرجي.
- (۲) شڪشا (Education) ڏيڻ راشتر (سرڪار) جو فرض آهي.
- (۳) چوڪڙن ۽ چوڪڙين کي گڏ شڪشا (Co-Education) ڪڏهين به ڏيڻ گهرجي. (۱)
- (۴) شڪشا (تعليم) جي عرصي ۾ وڌيڪ ڀاڱن جي آچار تي سخت ضابطو رکڻ گهرجي.
- (۵) وڌيڪ ڀاڱن کي فاحش ساعت ۾ ڪم ڪرڻ کي ڪوتاهون نه ڏيڻ گهرجن.
- (۶) چاهي راجا جا ٻار هجن ۽ چاهي هاريءَ جا، سڀني کي گڏ شڪشا ڏيڻ گهرجي.
- (۷) وڏي عمر ۾ وڌيڪ ڀاڱن کي سنگيت ۽ انيٽ (نالچ) نه سڀڪارڻ گهرجي.
- (۸) چوڪڙن ۽ چوڪڙين کي ۳۰ ۽ ۲۰ سالن جي عمر تائين ٻه هڪٻئي رهڻ گهرجي.
- (۹) استري ۽ ڀرڻ کي شڪشا جو سمان اڌ ڪار آهي.

اڄو ورتن پڙهي ته ائين تو خيال اچي، ڇو ته ڀارت
 جي گروڪل کي ڪٿي وڃي اتي رکيو ويو آهي، ڏرو،
 گروڪل ۽ ان ۾ فرق ڪونهي. خاص ڪري خوشبودار
 شين جون آهونون ڏيڻ نه هون سان ملندڙ آهي ۽ اڄو
 ڪار، لارن لڪرڻ کان اڳ تائين ٿيڻ (حواح به آريه
 گروڪلن ۾ نه ٿيندو آهي) هڪ خاص ادميت واري ڳالهه آهي.
 سٽيگم! ڀارت ۾ سٽيگم يعني پراچين ڪال
 کي سٽي ۽ شالتي جو زمانو چيو ويو آهي ۽ ائين سمجهو
 ويندو آهي ته ان وقت ماڻهو شالتي، سڃا ۽ هڪٻئي
 ۾ پير رکندڙ هئا. ان ئي سٽيگم کي پيشچر ۾ گولڊن ايڄ،
 نالي سان ياد ڪيو ويندو آهي. پليٽو به ان سٽيگم جو
 ورتن ڪيو آهي:-

”نوئين جيوت:-“ شروع ۾ منڍ هڪٻئي کي سڃا
 ڇو پيار ڪندا هئا، ڇاڪاڻ ته هو تعداد ۾ ٿورڙا هئا ۽
 ۽ سدائين ۾ انهن جي لاءِ هڪجهڙي ڪٽي هئي. ڪير ڪڏهن
 کي هڪ جهڙو، ٿان هڪ لاءِ نه چوندو هو، ٿڌهن نه
 عربي هئي، نه وچاري جي حراري، نه سودا ٿيندا هئا،
 دو سون ۽ چاندي جا نه لوڻي نه هئا، انهن ۾ نه ڪوئي
 ڏي ٿو نه غريب، اگر اسين انهن جو ڪجهه سمجهو
 پراڻي ڪري سگهون ته اسان کي ان ۾ انهن ڳالهين جا
 ڪافي پرمات ملي ويندا. (۱)

۾ ڪٿي آپاسنا گهر ۾ ويندا هئا، جنهن ڪري آتما کي
 شانتِي پراپت ٿئي. ان بعد پڙهائي ٿيندي هئي، وڏا
 وديارئي وٽن جي چايا ۾ ويهي ڪري ٿي پڙهندا هئا،
 وديارئي روزانو پاڻ کان وڌن جي لاءِ ايشور کي پراڻا
 ڪندا هئا، هي سوريه جي پرڪاش کي اوچ جهون ۽
 رات جي اندڪار کي پائي جهون جو پڙيندي سمجهندا
 هئا، ان پائشالا ۾ سدائين مڌر رس وارو ۽ سادو پوڄن ٿي
 وديارئين کي ڏٺو ويندو هو، پوڄن سدائين لرامش
 (Vegeterian) يعني بنا مانس جي ٿيندو هو، ٻن ٻهرن جو
 وري پراڻا ٿيڻ ڪيون وينديون هيون، ٻن ٻهرن کالپوءِ
 وديارئي شارپڪ ويانام ڪندا هئا، ويانام کالپوءِ سواڌ ياب
 ۽ آپاسنا ٿيندي هئي. ان بعد صبح جو پڙهيل پاٺ
 تي، اسڪ وچار ڪيو ويندو هو، سڄي لھڻ تي وري
 ايشور جون اولڇي سر سان پراڻا ٿيڻ پڙهيون، وينديون
 هيون، آپاسنا جا گيت ڳاتا ويندا هئا، پراڻا کان پوءِ
 ڪجهه خاص وٽن جون ڪافيون ٻاري پوٽر پراڻا ٿيڻ جي
 اچار سان ان ۾ خوشبودار شين جون آهوتيون ڏنيون
 وينديون هيون، اهو ڪاريه تيستائين ٿيندو هو جيستائين
 آڪاش ۾ تارا نه ڪري اچن. ڏينهن جو ڪاريه رات
 جي پوڄن سان سماپت ٿيندو هو. پوڄن کالپوءِ ننڊن
 ٻارن (وديارئين) کي وڏا وديارئي زور زور سان پاٺ
 ياد ڪرائيندا هئا. (۱)

رکٽ گهر جي، ان سميت ٽالين پتا جو ان تي اڌڪار نه هئڻ گهر جي.»

آرين ۾ نه پنهنجن روهين ٽالين ٻار کي مائا جي آڏين رکيو ويندو هو ۽ ان تي طرح ٻار تي ڏيان ڏلو ويندو هو. بچيل لاء ڪيترائي ڀارتيه سنسڪار بگڙيل شڪل ۾ پراچين يونان ۾ پالا وڃن ٿا. يونان جي ايتڪ پرائم ۾ ٻار جي جنم کانپوءِ ايڊيڊروميا (Ampidromia) نالي هڪ سماروهر ڪيو ويندو هو، ان ۾ ڪٽنب جا پاڻي ٻار کي ڳوڻ ۾ کڻي اگني جي چئني طرفن ڇڪر لڳائيندا هئا، اهو سمجهيو ويندو هو ته ان دؤران نار ٻوٽو ٿي ويندو. (۱)

يگم اگني!

پراچين يونان ۾ گهر جي اگني نه هوندي هئي:-
 «هر گهر ۾ هڪ «ٻوٽو ڪند» هوندو هو، ان ۾ ڏينهن رات اگني ٻوٽڙ رکي ويندي هئي، اهو سمجهيو ويندو هو ته ان دؤارا گهر ٻوٽو رهندو. هر شهر ۾، ڪنهن خاص ٻوٽو اسٽان تي شهر جي شالتي رکيا جي مطلب سان ساري شهر جي اگني هروقت ٻوٽڙ رکي ويندي هئي.» (۲)

شڪشا پڌ تي! پتا ڪورس جي پالاشالا جو ورڻ پاوت ورش جي پراچين ڪروڪلن سان ڳهڻو ملندڙ آهي. ان پالاشالا ۾:- «پراڻو ڪال سنان کانپوءِ وڏي ڀارڻي ڪل هٿن

(۱) Cults, V. P. 356.

(۲) Op. cit., vol V, pp. 350-354.

جي بچاءَ واپاري ۽ هاري (وئشن) - بطحي ويندا آهن،
 بين لڳرواسين جا دوست نه ٿي ڪري ٿڪليف ڏيندڙ
 زميندار بطحي ويندا آهن، تڏهين هي ٻاهر جي دشمنن
 جي نسبت اندر جي دشمنن کان ٿي وڌيڪ ڏڄندا رهندا
 آهن. ان طرح سارو راشن آبادي جي طرف ڪسڪندو ويندو
 آهي. ان ڪري ميهڙجو آهو رايو آهي ته اسانجي رڪشن
 (ڪٽرڻ) کي مٿئين طرح سان ئي رهڻ گهرجي. (۱)
 وڻندڙ ڪي ساهتي ۾ به ڪٽرڻ لاءِ گهڻو ڪري اهڙو ئي
 آندڻ آهي.

سنسڪار! پٽاگورس نه فقط ٻيو جنم جي سڌايت
 ڪئي، بلڪ هو ٻار تي سنو اٿو. وجهڻ لاءِ سنسڪار
 ڪي به تمام ضروري ٿي سگهجي. گريڏاڻن جي ٻاري ۾
 سبڊس چوڻ آهي: - ”جيڏهين مانا پتا اهو ڄاڻن ٿا ته
 ٻار جي آتما هي جنم وٺڻ کان اڳ به موجود هئي، تڏهين
 کين گريڏاڻن کي هڪ آتما جي لقين جنم وٺڻ کي آوازن
 طور سمجهي ٿي کين هڪ ٻوٽي ۾ جي طرح ڪرڻ
 گهرجي، ڇاڪاڻ ته جنم وٺندڙ آتما تي مانا جو گهڻو
 پرياءُ پوندو آهي، مانا ۽ پتا ٻنهي کي گريڏاڻن ۽ رتو چريا
 جي پورڻ، شڪشا وٺڻ گهرجي، مانا جڏهين گريو ٿي ٿئي
 ته انجي صحبت تي گهڻو ڌيان ڏيڻ گهرجي. ٻار کي
 يثوري ٿيڻ موجب ستن ورهين تائين مانا جي آڌين تي

جهڙي طرح مهاڻا عيسائي منبج ڀارت ۾ اچي ٻڌ ڌرم جي
 شڪشا ڪرڻ ڪري. اڄو پرچار پنهنجي ديش ۾ ڪيو
 ۽ اهڙي ٻڌ ڌرم جو روپ بگڙي عيسائي مذهب ٿي
 ويو آهي تهڙي طرح شري ڀٽا گورس نه ڪيو.
 ۽ جهڙي طرح مهاڻا ڪرائيسٽ پارٽي وڌيا جي رنگ.
 ۽ رنگي ٻڌ ڌرم جو پٿن وٽ ۾ ڀارت ۾ پرچار ڪيو.
 تهڙي طرح شري ڀٽا گورس (Pythagorus)،
 انڪسارڪس (Anaxarches)، پرهو (Pyrrhus) آڏي
 يوالا وڌوائن نه ڪيو. الهن سيني کي ڀارت ۾ اچي آريه
 ڌرم جي شڪشا ڪرڻ ڪري پئي ۽ پوءِ وڃي ان اهو
 پنهنجي ديشن ۾ پرچار ڪيو. (۱)

ورن ويوسٽا! ڀارتو، ديش رکڪڪ ڪترين لاءِ لکيو
 آهي ته: ”شهر جي سيني اواسين مان فقط الهن کي ٿي
 سون يا چاندي کي جهڻ جو اڌڪار نه هئڻ گهرجي،
 سون چاندي کن پنهنجي ڳو ۾ نه نه رکڻ گهرجي، نه
 کيسي ۾ وڃي گهڻ گهرجي، ان دواڙا شراب آڏي
 پئڻ گهرجي. حڏهين هي ماڻهو زمين، مڪان ۽ ڏن
 جا شخصي طرح مالڪ ٿي ويندا آهن، تڏهين هو رکڪڪ

was indigenous to India and was brought into
 Greece by Pythagoras.

(History of Literature)

(۱) History of Philosophy, Vol. I. p. 65.

جي بچاءَ واري ۽ هاري (وش) بطبي ويدا آهن
 ٻين اگرواسين جا دوست نه ٿي ڪري تڪليف ڏيندا
 زميندار بطبي ويدا آهن، تڏهين هي ٻاهر جي دشمن
 جي نسبت اندر جي دشمن کان ٿي وڌيڪ ڏيندا رهندا
 آهن. ان طرح سارو راشن تباهي جي طرف ڪسڪندو ويندو
 هي. ان ڪري منهنجو آخرو رايو آهي ته اسانجي رڪشڪن
 (ڪٽرين) کي منهنجي طرح سان ئي رهڻ گهرجي. (۱)
 وڌيڪ ساهتيءَ ۾ به ڪٽرين لاءِ گهڻو ڪري اهڙو ئي
 اڀڙيش آهي.

سنسڪار ۽ پٽا گورس نه فقط ٻين جنم جي سڃاڻت
 کي ٿو مڃي، بلڪ هو ٻار تي سنو اثر وجهڻ لاءِ سنسڪارن
 کي به تمام ضروري ٿو سمجهي. گريڏان جي ٻاري ۾
 سندن چوڻ آهي: ”جڏهين مانا پٽا اهو ڄاڻن ٿا ته
 ٻار جي آتما هي جنم وٺڻ کان اڳ به موجود هئي، تڏهين
 کين گريڏان کي هڪ آتما جي ٽئين جنم وٺڻ کي آوازن
 ٿو سمجهي ٿي کين هڪ پوٽر ڪم جي طرح ڪرڻ
 هجي، ڇاڪاڻ ته جنم وٺندڙ آتما ئي مانا جو گهڻو
 ڀاءُ بوندو آهي، مانا ۽ پٽا ٻنهي کي گريڏان ۽ رتو ڇريا
 ٿو ورتو. شڪشا وٺڻ گهرجي، مانا جڏهين گريڏي ٿي
 اچي، صحت تي گهڻو ڌيان ڏيڻ گهرجي. ٻار کي
 جي ٽيمن موجب ستن ورهين تائين مانا جي آڌين تي

جهڙي طرح مهالما عيسيٰ مسيح ڀارت ۾ اچي ٻڌ ڌرم جي
 شڪشا ڪرڻ ڪري. انجو پرچار پنهنجي ديش ۾ ڪيو
 ۽ اهوئي ٻڌ ڌرم جو روپ بگڙي عيسائي مذهب ٿي
 ويو آهي تهڙي طرح شري ڀٽاگورس نه ڪيو.
 ۽ جهڙي طرح مهاتما ڪرائيسٽ ڀارتي وڌيا جي وڌيڪ
 ۽ ريلگي ٻوڏ ڌرم جو ڏين روپ ۾ راجا ڪيو،
 تهڙي طرح شري ڀٽاگورس = (Pythagoras)،
 انڪسارڪل (Anaxarches)، پرهو (Pyrrhus) آدي
 يوناني ودوانن نه ڪيو. الهن سڀني کي ڀارت ۾ اچي آريه
 ڌرم جي شڪشا ڪرڻ ڪري ۽ پوءِ وڃي ان جو
 پنهنجي ديشن ۾ پرچار ڪيو. (۱)

ورن ويوسٽا ٻاٽو، ديش وڪشڪ ڪٽر ٿي لاء لڪو
 آهي ته: ”شهر جي سڀني اواسين مار فقط الهن کي ئي
 سون يا چاندي کي ڇهڻ جو اڌ ڪار نه هئڻ گهرجي،
 سون چاندي کين پنهنجي گهر ۾ نه رکڻ گهرجي، نه
 کيسي ۾ وجهي گهٽ گهرجي، ان دوا-شراب آڏي
 بيٺڻ گهرجي، جڏهين هي ماڻهو زمين، مڪان ۽ ڏن
 جا شخصي طرح مالڪ ٿي ويندا آهن، تڏهين هو وڪشڪن

was indigenous to India and was brought into
 Greece by Pythagoras.

(History of Literature)

(1) History of Philosophy, Vol. I. p. 65.

مښ ۾ عقل جو پید ان کړي ٿیډو آهي جو مښ
 جنم ۱۰ معلوم ڪنهن آتما، ڪنهن ساهواري جي جوڙ
 کالپوء پراپت ڪيو هوندو آهي. اصل ۾ هيء پرتوي
 هڪ جهاز جي، سمان آهي ۽ اسين سڀ پراڻي الهن يا ترين
 جي طرح آهيون جي مختلف طرفن ڏانهن وڃي رهيا
 نوندا آهن. سڀني قسمن جي اليڪ درجن ۾ وڙچيل
 شارپوڪ ۽ مانسڪ ڪشت، اڳ ڪيل مانسڪ ڀرمڻ ۽
 گرمڻ جو قبل ئي معلوم ٿين ٿا، ڇاڪاڻ ته آتما ئي
 مانسڪ ارادن يا شارپوڪ ڪريائن جا سنسڪار پوندا
 آهن. لامروار وقت ۽ حالت جي اوسار هي پندر جنم جا
 سنسڪار گهر يا ظاهر ٿيندا رهندا آهن.

مٿيون ورڻن ويدڪ پندر جنم سان ڪيترو پورو پورو
 ملندڙ آهي ان لاء ڪجهه اکرڻا جي ضرورت ڪانهي.
 صاف صاف ظاهر آهي ته الهن وچارڻ ئي يوه درشن
 (شاستر) ۽ اڀڻڻ جي شڪشا جو پورو رنگ چڙهيل
 آهي. ڇاڪاڻ ته يوان ۾ اها شڪشا ويٺي ئي ڀارت مان،
 يوان جو پرست دارشڪ پڻاگورس ڀارت مان ئي وڌيا
 پراپت ڪري پٽ گرو جي ڊکري پراپت ڪري ويو جو
 پٽ گورو کان پڻاگورو ۽ ان مان پڻاگورس ئي ويو آهي.
 هو پندر جنم جو سڌانت ۾ پڻاگورس پنهنجي اصلي مائر
 مي ڀارت مان سڳيو ۽ الجو پر چار يوان ۾ ڪيو (۱)

”ڪو به ماڻهو ساماڄڪ ڪنهن ۾ ڀور ٿيڻا پراپت ڪري نه
 سگهان ڪنهن جي هڪٿي نه پراپت ڪري سگهندو، اهو
 انسان هجي جنم ۾ ڪنهن ساماڄڪ جهڙو يا ڪٿلي، مٿس
 آدي جو شر ٻڌ ڌار ٿي ڪري ڄاهي پنهتتي ڀور ٿي ساماڄڪ
 اٿي ڇو نه ڪري، پر ڪنهن کانسواءِ هو نه ڀولائين جي درجي
 ۾ نه ٿو اچي سگهي.“ (۱)

اڌڙي طرح پڻ ٿا ڳوسن جو ڇو ٿي آهي:-

”اگر ٻن جنم جي سڌاڻي ڪي سوڀڪار نه ڪري
 اهو قبول ڪيو وڃي ته مٿس جو جنم هڪ دفعي ئي
 ٿيندو آهي، نه مٿس سماج ۾ هو جنم کان ئي مسئلا ٿون
 پيدا ٿيندو ٻن آهين، انهن جو ڪو جواب نه ڏيئي سگهيو
 ڪٿي ماڻهو غريب ۽ ڪمزور شر ٻڌ سان جنم وٺن ٿا ۽
 ڪٿي ماڻهو شاعروڪار گهرن ۾ سندن ۽ ٻيلوان شر ٻڌ سان
 جنم وٺن ٿا اهو ڏسي ڪنهن مضبوط نياءَ ڪاري العظام
 ڪندڙ جي هستي-سوڀڪار ڪرڻي پوي ٿي. اها ڳالهه ليڪ
 آهي ته هن جنم کان اڳ انسان جا اٺيڪ جنم ٿي چڪا
 آهن، ۽ اڳتي ٻن اٺيڪ جنم ٿيندا، آڏاڪن جو هي طريقو
 هر جڳهه واپس آهي ۽ آلمانن جي حالت جو پيد ٻاڙ ٻن
 جنم جو مضبوط ثبوت آهي. سڀ آلمانن اڳئين جنم ۾
 پنهتجي سوليتري ۾ مختلف استعمال ڪن ٿيون، ان
 ڪري هن جنم ۾ انهن ۾ مختلف حالتون نظر اچن ٿيون.“

(۶) کولبروک جو چوڻ آهي ته - "او وٺي اٿالڪي
عجب ٿو لکي ته - پيٽا گورس (Ocellus)
جائگه تي سڌالت پارلي دار شڪل سان گهڙيلن تان،
پيٽا گورس سورنگ، پوئوي مڏيه لوڪ جو ورثو ڪيو
آهي. البتو چوڻ آهي ته مڏيه لوڪ برڪشيس، سورنگ
پر ٿولا ۽ پوئوي لوڪ پر مشر رهندا آهن."
..... ميهجو اهو دور وشواين آهي ته پارلي
وچار ڪي (پلاسٽر) تي آئين گراڻي (بوالي) فلاسٽون جا،
گرو آهن." (۱)

پارليو ساعتہ ۱۲ بجي انهيءَ ئن لوهڪن چوئي ورتلن آهي.
 پورائڪ وشلوس، انوسار ايون نهئي لوڪن ۾ ٿي پوئيا،
 راکس ۽ مٿن نواس ڪندا آهن. ”.....“
 ان طرح ٿوري ۾ ڪجهه ڌار شڪ وڃان جي مشاهدي
 ڪري ٿيڪاڙيو ۽ پوءِ ٻولان ۾ آوڻ جي ٿي آبادي آهي،
 جنهن کان بعد ۾ يورپ ڪيان حاصل ڪيو. ڪيئي اڪيئي
 نه نهئي جا وڃاڻ ايترو ٿا ملن جو ان ۾ ڌرو به ڪس
 ڪاڏ ٿي رهي. پروفيسر وچرد گراف جي لکڻ ۾:
 ”يوناني ۽ پارليو روشن (شاستر) ۾ ايتري وڏي ڪي سمائلا
 آهي، جو نهئي روشن جي روشن (شاستر) جو اڀياس
 ڪندڙ، ڪو نه وڌيڪ ٿي ان کي مضمون ڪرڻ کان سواءِ

(i) Loc, cit. 441 et. seq.

هستي ڪانهي، هڪ ئي سروسڪتيمان ايشور جا آهي
 مختلف لالا آهن. هڪ پراچين سنسڪرتي ۾
 چويٽر جون اصل ۾ ئي اکيون پراچين ٿيون آهن، اهو
 ٽن اکين وارو ايشور ئي آهي، ماڻهو ان جون جدا جدا ڪلهڊائون
 ڪن ٿا. ڪن ماڻهن جو چوڻ آهي ته ايشور سورگ ۾ پوڻوي ۽
 سمند جي رکشا ڪندو آهي، ان ڪري انجون ئي اکيون
 بڻايون ويون آهن. ٽن اکين جو اهو مطلب ليکڪ آهي
 يا ان واري ۾ اسين ڪجهه ٿڌا چڻي سگهون، پر ان مان
 اهو ضرور ظاهر ٿئي ٿو ته چويٽر، انجڻون ۽ پلوٽو اصل
 ۾ هڪ ئي ايشور جا مختلف لالا آهن. (۱)

ويد ۾ به ايشور جي ٽن اکين جو وڙڻ آهي. ويد
 ۾ لکيل آهي: - ”اسين ان ٽن اکين واري ايشور جي
 اڀاسا ٿا ڪريون.“ انهن ٽن اکين جو مطلب فقط اهو
 آهي ته ايشور ۾ ڏيولوڪ، التريڪش لوڪ ۽ پوڻوي لوڪ
 جي رکشا جي شڪتي آهي ۽ انهن ٽن جي هڪ ئي
 وقت نظرداري ڪرڻ ڪري ئي ايشور کي ٽن اکين وارو
 چيو ويو آهي، ۽ ئي مختلف لالا به سرشتي جي الهتي،
 استي ۽ پرک انهن ٽن ڪمن ڪري ايشور جا ٽي لالا
 پيا ويا آهن. ستيا رک پراچين پهرئين سمناس ۾ اهو
 وستار پوروڪ سمجهيل آهي. پوراڻڪ حساب اوسار
 ايشور جي مورتي ٺهڻ جون به ٽي اکيون آهن جدجو به
 اهوئي مطلب آهي.

ٻارڻ ورڻ جون موجوده پٿرائڪ ڪاٺائون به ٻراچن
ڌور جو بگڙيل روپ ٿي آهن.

(۳) مشهور ڊاروينڪ (فلاسٽر) ڊروڪر جو چوڻ
آهي ته: ”يونان جي پلوٽارج، ڪليمنس، اليگزينڊرس،
اُورس آڊي وڃارڪن جي مٿي الوار هي سمورڻ
سار هڪ ڏينهن ختم ٿي ويٺو ۽ بعد ۾ ان جي رڪه
(باقي) مان ساڳي طرح جي نئين هڪجهڙي انٽي
ٿيندي. ممڪن آهي اُورس هي وڃار مصر جي لوڪن
کان ورتو.“ (۱)

وينڪ وڃار ۾ ليڪ ائڙو ٿي آهي. سنڌيا جو منتر
”عورائري الجايس“ ان ڳالهه کي پوري طرح ورڻ
ڳو ڪري.

(۴) ٽيوٽس جي مٿي الوار: ”اُورس پڙهڻ جي
گرت ۾ گهڻا ڪٽي آهي ۽ ايشور اصل ۾ هڪ آهي،
ان جا ٽي جدا جدا نالا آهن.“ (۲)
ٻارڻه ساهتبه موجب ۽ ايشور هڪ آهي ان جا ٽي
برهما، وشنو، مهيش، جدا جدا نالا آهن.

(۵) ڪڊورٽ جو چوڻ آهي: ”اصل ۾ حوٻيتر،
ٻيٽيون ۽ پلوٽو، الهن ٽنهي ديوتائن جي ڪا خاص

(۱) Seneca, Natural, Lib. iii Chap. 30.

(۲) Intellectual system, book i, chap. iv. sect 17.

جي نيتي کي جنم ڏنو، اچي جنم ڀومي يولان نه هئي.
ڪچ، پراچين يوناني ڪٿائن جي آڌار تي هو منس جو
اولاد ٿي نه هو، هو سوريه ڏيو جو پٽ هو، (۱)
ڀارت جو مهاراجا منو به سوريه ولس جو آهي، ۽ منو
هڪ خاص نيتي کي جنم ڏنو.

هاڻ اچو دارشڪ (فلسافي) جي وچارن تي:-

(۱) يوناني ودوان هيروڊوٽس جو چوڻ آهي:-
”اصل ۾ ايشور هڪ ئي آهي، موجوده ديوتائون،
جنمجي پوڄا ڪئي وڃي، اصل ۾ ان ئي مهان شڪتي
جا مختلف روپ آهن. پراچين لوڪ به اهوئي مڃيندا
هئا، پر بعد ۾ الهن ديوتائن جي جدا جدا پوڄا جاري
ٿي وئي.“ (۲)

ويدڪ سڌاڻس به اهوئي آهي ته ايشور هڪ ئي آهي.
۽ ان جا اٺيڪ نالا آهن. بعد ۾ پوراڻڪ ڪال ۾ الهن
نالن جون مورتيون ٺاهي، پوڄا جاري ٿي پئي،
مهرشي ڏيانند ستيارت پر ڪاش ۾ ان تي پوري روشني
وڌي آهي.

(۲) يوناني يوسيبس (Eusebius) جو چوڻ

آهي:- ”يونان جون موجوده سمج ۾ چالو پراچين ڪٿائون
(Mythology)، پراچين ڌرم جو بگڙيل ۽ بدليل روپ
آهن.“ (۳)

1. Encyclopidia Britannica, "Minos"

2. History of Greece, Vol. i. P. 10.

3. Praep. Eevan Lib. ii. cap. 1.

ايتري پومڪا بعد اچو ته لوڪائڪي ٿيڪا وڌون ته يونان
 ته آرين جو ئي آباد ڪيل آهي:-

نالو- تمام پراچين ڪال به آرين پارت مان وڃي،
 حذمين هن ديش کي وسايو ته تمام گهڻا پهاڙ ٿي،
 ايترو نالو گري ايش رکيو. سنسڪرت به گري پهاڙ
 کي چيو آهي ۽ ايش مکيه پامائڪي کي چيو آهي، ان
 ڪري گهڻن پهاڙن وارو علائقو ڪري ايترو نالو گري ايش
 رکيو هر بگري گريش مان گريس (Greece) ٿي
 ويو آهي.

پوءِ بعد به پارت مان وري بيا ڪري پٽيه ڪري
 يونان شد ٿاڙو ڪري ويا، ۽ وڃي گري ايش به ويا.
 چاڪاڻ ته پاڻ يون هئا ۽ پارت سان گهڻو سببت به اچڻ
 ڪري سندن وچ جي شدت جو نالو يون ديش ٿيو جو
 پوءِ يونان ٿي عام ٿيو آهي.

ان طرح گريس ۽ يونان ٻئي سنسڪرت به آرين جا
 وڪيل بيهندا پراچين لالا آهن.

هلو ۽ هلوئس! مشهور ٿيئي ڪار مهاراجا هلو
 پارت درس به سماج شاستر جي سڌاوتن جو هڪ خاص
 طرح جوڙجڪ ڪيو آهي.

يوناني گرائن جي الوسار هلوئس ڪريبت پرائس جو
 تمام پراچين راجا آهي. ڪريبت جي تمام پراچين راج ولس
 جو بنياد ان تي وڌو هو. هلوئس ڪريبت به هڪ خاص قسم

جي ڀيٽي کي جنم ڏنو، انجي جنم ڀومي يولان نه هئي.
ڪجهه پراچين يوناني ڪٿائن جي آڌار تي هو منس جو
اولاد ٿي نه هو، هو سوويه ڏيو جو پٽ هو، (۱)
ڀارت جو مهاراجا منويه سوويه ولس جو آهي، ۽ منو
هڪ خاص ڀيٽي کي جنم ڏنو.

هاڻ اچو ڊارٽنڪ (فلاسافي) جي وچارن تي:-

(۱) يوناني ودوان هيروڊوٽس جو چوڻ آهي:-
”اصل ۾ ايشور هڪ ئي آهي، موجوده ديوتائون،
جنمجي پوڄا ڪئي وڃي ٿي، اصل ۾ ان ئي مهان شڪتي
جا مختلف روپ آهن. پراچين لوڪ به اهوئي مڃيندا
هئا، پر بعد ۾ انهن ديوتائن جي جدا جدا پوڄا جاري
ٿي وئي.“ (۲)

ويدڪ سدانت به اهوئي آهي ته ايشور هڪ ئي آهي.
۽ ان جا ائڪ لالا آهن. بعد ۾ پورا ائڪ ڪال ۾ انهن
نالن جون مورتيون ٺاهي، پوڄا جاري ٿي پئي،
مهرشي ڏيانند ستيارت پر ڪاش ۾ ان تي پوري روشني
وڌي آهي.

(۲) يوالی یوسیبیس (Eusebius) جو چوڻ
آهي:- ”يونان جون موجوده سمير ۾ ڇالو پراچين ڪٿائون
(Mythology)، پراچين ڌرم جو بگڙيل ۽ بدليل روپ
آهن.“ (۳)

1. Encyclopidia Britannica, "Minos"
2. History of Greece, Vol. i. P. 10.
3. Praep. Eevan Lib. ii. cap. 1.

ايتري پوءِ ڪا بعد اچو ته توھان کي ڏيکارا وڃن ته يونان
 ۾ آرين جو ئي آباد ڪيل آهي۔

ٺالو۔ تمام پراچين ڪال ۾ آرين پارت مان وڃي،
 مذهبن هن ديش کي وسايو ته تمام گهڻا بهار ڏسي،
 ايترو ٺالو گري ايش رکيو۔ مسڪرم ۾ گري بهار
 کي چيو آهي ۽ ايش مڪه يا مالڪه کي چيو آهي، ان
 ڪري گهڻن بهارن وارو هنڌ ڪري ايترو ٺالو گري ايش
 رکيو جو انگريزي گريس مان گريس (Greece) ٿي
 ويو آهي.

پوءِ بعد ۾ پارت مان وري ٻيا ڪتري پست ٿيڻ ڪري
 يون شدد ڌارڻ ڪري ويا، ۽ وڃي گري ايش ۾ رهيا۔
 چاڪاڻ ته ٻانڀ يون هئا ۽ پارت سان گهڻو سببند ۾ اچڻ
 ڪري سندن رهڻ جي هنڌ جو ٺالو يون ديش ٿيو جو
 پوءِ يونان ٿي عام ٿيو آهي.

ان طرح گريس ۽ يونان ٻئي مسڪرم ۾ آرين جا
 وڪيل پھچيا پراچين ٺالو آهن.

هلو ۽ هلوئس! مشهور ايتي ڪار مهاراجا هلو
 پارت ورڻ ۾ سماج شاستر جي سڌالتن جو هڪ خاص
 طرح جوڙجڪ ڪيو آهي.

يوناني گرائن جي اوسار هلوئس ڪريٽ پرائس جو
 تمام پراچين راجا آهي. ڪريٽ جي تمام پراچين راج ولس
 جو بعد ان ٿي وڌو هو، هلوئس ڪريٽ ۾ هڪ خاص قسم

GREECE يونان

”... اگر اهي لوڪ جيڪي اسين پراچين ٿا چئون، موجوده جاتين جا آبا هئا ته ساڳي طرح پراچين ڀارت به پراچين ڪال جي سڀني سڃيڻن جو گروڊيو هو.“

(Bible in India).

ٺيڪ ان طرح! اگر يورپ کي يونان سڃيڻا سڃاري ته يونان جو گروڊيو ڀارت ئي آهي. اگر ڀارت جي شش يونان دليا کي حيرت ۾ مھو ڪيو آهي ته اصلي گروڊ سمجهو ٿا ته ڇا هوندو؟ ڪائونٽ جارجسٽيريا جي لفظن ۾:-

”آريه ورث فقط براهمڻ دور جي ڀالنا نٿو ڪري، بلڪ هندن جي ان اوچ سڃيڻا جو اڻپتي اسٿان آهي جا آهستي آهستي پشچم ۾ اٿوپيا (Ethopia)، مصر، فنيشيا (Phoenosia)، يورپ ۾ چين، جاپان، ڏکڻ ۾ لنڪا، جاوا، سماترا ۽ اتر ۾ فارس، ڇالڊيا (Colchoea) ۽ ڪالچز (Colchis) تائين ڦهلاجي ويئي. اٿان کان ڀارتيه سڃيڻا جي هيءَ لهر يونان دور وغيره ۾ به ڦهلي.“ (۱)

that I am, and he said thou shall say unto the children of Isarail---He hath sent me to you."

(Exodus, ch. 3. verse 13-14.)

اڻ ٿاڻا: ”ايشور هوزر (موسا) کي ٻڌايو، مان آهيان،
 مان ئي آهيان توکي اسرائيل جي ٻارن کي چوڻ
 ڪهرجي تهن مولڪي تو وٽ موڪليو آهي.“
 ان طرح ٻيون ۽ ڪيتريون ايشورن جي واکين ۽ ون
 وياڪيائون ايشورن ڏور ڳوٺن ۾ ملن ٿيون. جي ڪن ٻارن
 آرين هي شاخ ٿيون ٿاڻا ڪن.

(ان طرح ايشورن جي وياڪيا سمجه لي.)

ڪي ڏاڍو ڪشت ڏيندا هئا، پر ان ۾ هو ڊڪ مڪسوس نه ڪندا هئا.

”سندن پڪو وشواس هو ته شرير نه ناس ٿيڻ وارو آهي پر آتما آجر آمر آهي، شرير کي هو آتما جو پڇروئي مهجندا هئا.“ (۱)

اهو مٿيون ورڻن تمام مختصر ڏاڍو ويو آهي. انجي مشابهت ڀارت جي پراچين آريه تپسوين سان (ڪالڊ پيو اڌ ۲-۳) ڪرڻ سان صاف معلوم ٿيندو ته هي ڀارت جي ئي شاخ آهي. تپسيا، پر همچريه، يگيو پويست، ميڪلا، ورڻ ويوستا، آتما جي امرتا آدي سمورين ڳالهين کين پورو آريه ٿيون ثابت ڪن.

هاڻ باقي هڪ مثال ڏيئي ليڪه ختم ڪيو ويندو:-

ايسنيز اوڪن جي ڌرم گرنتن ۾ گهڻو ڪري اُپنشدن جي وائيدڪ شڪشا جي وياڪيا ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي آهي.

ايشن اُپنشد ۾ ”اهم اسمي“ واکيه اچيٿو. انجي وياڪيا ايسنيز ڌرم گرنت ايڪسودس (Exodus) جي لفظن ۾ ئي هن طرح آهي:-

“I am that I am and God send unto Moses---I am

لڏ نه ٿي ڳالهائيندا هئا، ان وقت تائين هو ٻراچين ڪال کان هليو ايندو ٻراڻن جي وٽي ڪندا رهندا هئا، سڄي اڀر کان پوءِ هو ڪم ڪري ٿڌي پاڻي سان سنان ڪندا هئا، سندن پوئين شالون خوب صاف رهنديون هيون، سڀني جي رهڻ جو هڪجهڙوئي ٻرندو ٿيندو هو، هڪئي قسم جو پوئين ٺهندو هو، پوئين ڪندي هو نلڪل شالو رهندا هئا، ٻراڻا ڄاڻو ڪندو ٿي ٿي هو پوئين آڻي ڪندا هئا، پوئين ڪم ٿيڻ تي وري ٻراڻا هڪئي ويدي هئي، سندن وچن قسم کان نه وڌيڪ هوندو هو.

”سندن سموردا ٻر جيڪو شامل ٿيڻ چاهيندو هو، ٻهرائين اچي ٻر ڪشا ورتي ويدي هئي، ان کي هڪ سٺو رسي (جڙو) ۽ ميڪلا ڌارو ڪرائي ويدي هئي.“
 ”هو ڌرا اُٻاڻ ڪرڻ تي خود ڏنڊ وٺي (يعني سزا جوڳو) لاءِ تيار رهندا هئا، وڏن جي آڱيا جو هو عزت سان پالڻ ڪندا هئا، پنهنجي ڪمن جي الوار هو چئن شريطن (ورڻن) ۾ ورڇيل هئا، انهن چئن ورڻن مان سڀ کان گهٽ ورڻ هو ماڻهو سڀ کان اوچي ورڻ جي ماڻهو کي ڇڏي نه سگهندو هو، اگر هر ڇهي وڃي نه آيو ورڻ واري کي پوئين ٿيڻ لاءِ سمان ڪرڻو پوندو هو. انهن جي عمر تمام وڏي ٿيندي هئي. هو پنهنجي شري

ڪي وڏي آواز سان پڙهندو هو ۽ باقي سڀ خوب ڌيان سان انگي ٻڌندا هئا، وچ وچ ۾ شڪا سماڏان به ڪيو ويندو هو. هو لوڪ تپسيا، ڏيا، پوترتا، نياءَ، پراڻو پاڻو، سان پنهنجي جيون کي بچائڻ جو ڪم ڪندا هئا، سندن جيون جو مول مٽر هو هٽسليم، ايشور ۽ سٽيم سان پريمر! روزانو هو تپسيا سان ايشور پراپتي جي لاءِ ڪم ڪندا هئا، پاڻ وٽ ڌن رکڻ کي هو پاپ سمجهندا هئا، لوپ جو ٻاڪل ناس ڪرڻ جو ڪم ڪندا هئا، عزت جي خواهش کي ڀڌڻ سمجهي هو اندريه دمن جي لاءِ ڪم ڪندا هئا، منجهن پوري طرح هڪجهڙو ٻڌڻ هو، سندن سڀني شين تي هر هڪ ايسٽيز جو هڪجهڙو اڌڪار هو، ايتري قدر جو پوجن، وسڻ، اوتڻ آدي ضروري شيون به سڀني جي هڪجهڙي ملڪيت (Common property) سمجهي ويندي هئي. پنهنجي جيو آتما جي لاءِ شهرن ۾ وڃي هو ڪجهه ڪلاڪ ڪم به ڪندا هئا ۽ پنهنجي سموري آمدني کي روزانو ڪنو ڪندا هئا.

”ايسٽيز اوڪ واه کان لڌت ڪندا هئا، پنهنجي

سمير داه ۾ ٻين ارڪن جي ٻارن کي انهن جي پريڪشا وٺي شامل ڪندا هئا. ڌن کي هو بيڪار سمجهي پاڻ ۾ پراڻو پاڻو وڌائڻ جو ڪم ڪندا هئا، سڄو ايترو ڪان اڳ (پراڻو ڪال جو) هو سنساري ڳالهين جي باري ۾ هڪ

پر ان ئي نهايت وستار سان لکيو آهي ۽ ثابت ڪيو آهي
 تہ اوم لفظ جي اکر مان ئي سرشتي البن ئي آهي.
ايسٽيز لوڪ!

هن جائيءَ جا لوڪ ڊيڊسي (Dead sea) جي
 ڪنارن تي ڦهلل هئا، هن جالي جي هڪ مک شاخ
 تيرا پيونس جو ورڻن ئي چڪو آهي ايسٽيز لوڪن جون
 ڪيتراون ڳالهون پراچين پاران ٿيسوين سان تمام ملندڙ
 آهن. انستڪاو پيدا يا آف رليجن انڊ ايٽڪس ۾ انهن
 لاءِ لکيل آهي:-

”هي لوڪ پٽلستانين ۽ سريا ۾ جهوپڙيون ٺاهي يا
 وڻن جي هٿان وهندا هئا. هي لوڪ سدائين ايسٽيز ڀڳتي
 ۾ مڪن وهندا هئا، پشو هتيا يا پليدان بلڪل نه ڪندا
 هئا، شهرن کان باهر ننڍيون ننڍيون ٽولون ٺاهي وهندا
 هئا، هو ترڪ ڪي وڊرڪ ۽ گيان مارڪ ۾ انڪ سمهندا
 هئا، آچار شاستر جي ٻڙهڻ ئي تمام وڌيڪ زور ڏيندا
 هئا، پراچين رواجن جو اکر ۽ اکر پالن ڪندا هئا، اُپاسنا
 جي لاءِ سهڻي جدا جدا جڳهه ڪري رکي هئي، پراڻ
 ڪال ايشور اُپاسنا ڪالموءَ پنهنجو سارو سم ۽ آچار
 شاستر جي پراچين نيمن ۽ آڪيائن جي عمل ۾ لڳائيندا
 هئا. هي لوڪ مختلف چندين ۾ ڪوئا نه ڪندا هئا،
 هفتي جي آخري ڏينهن موڪل ڪندا هئا، ان ڏينهن
 سڀ لوڪ هڪ اسٽان تي جمع ٿي پنهنجي عمر جي
 حساب سان امروار وهندا هئا، هڪ چٽو ڌرم گرنت

هيون، هو سدائين خوب ڀر سن رهندا هئا، ڪنهن شخص جو سڏمان هو انجي جمر ۽ جاتيءَ جي آڌار تي نه بلڪه انجي ڳڻن جي آڌار تي ئي ڪندا هئا.

ٽيئرا پيوٽس لوڪ - سدائين پڻا ڏورين دار شڪن (Philosphars) جي وچون جي آڌار تي ڀر ڀرهم جي ڌيان ۾ ٿين رهندا هئا، ايشور جو هي پوتر نالو **جٽريگرميشن** (Jetragrammation) هو، اڄڪلهه انجو انواد ”جهووا“ ڪيو ويندو آهي، ان شبد جي هر اکر ۾ مختلف مطلب پيريل آهن، ايشور جا سڀ ڳڻ انهن مطلبن ۾ سماجي ٿا وڃن. ان ئي نالي جي آڌار تي پراچين ايسٽيز ساهتيءَ ۾ لکيل آهي ته، ايشور جي مکيه نالي جي اکرن مان ئي سنسار اُڻين ٿيو آهي. **ٽيئرا پيوٽس** لوڪ پرميشور جي ان نالي جي مول مٿر جو رهسيو پنهنجن شمين کي تمام گهٽ ريتي سان ٻڌائيندا هئا.

ٽيئرا پيوٽس لوڪن جي مٿئين ورڻن ۾ ڀارتيه ٽپسوي پراهمن جي ورڻن جي ڪيتري سمائتا آهي، ان لاءِ وڌيڪ لکڻ جي ضرورت ڪانهي. هڪ ڳالهه ڏانهن خاص ڌيان ڏيڻ جي ضرورت آهي، ايشور جو سڀ کان اتم وئيدڪ نالو **اوم** (ॐ) آهي، انجي ۾ هر هڪ انگ ۾ اليڪ مطلب پيريل آهن. مهرشي ڏيانند، پنهنجي لاجواب تصنيف **شتييارٿ** پرڪاش جي پهرئين سمناس

پئلسٽائين Palestine

پراچين ڪال ۾ هڪ ايسٽينز لوڪ رهندا هئا. ايسٽينز هڪ خاص سمجھدائيه جو نالو هو. هنن جالي حورن اليڪ شاخون هيون، جن مان هڪ مڪه شاخ جو نالو ٿيو. پيوٽس هو. هي سڀ پراچين آرين جي هڪ شاخ مان هئا، سندن ريتيون رواج سڀ ڪن پارٽن اسي ثابت ٿا ڪن.

انهن ٿورا پيوٽس لوڪن جي باري ۾ خاص ڄاڻو بلچر جي مس فيراز جي اوسار مختصر هڪ لکيو وڃي ٿو:-

”ساري ايسٽينز جالي ۾ ٿورا پيوٽس لوڪ ٿي پيا. وقت ڪچه نه ڏن نه رکندا هئا، پر ٽڏهين نه هو سڀني کان وڌيڪ سڪي هئا، ڇاڪاڻ ته سندن گهر جون ٽامي گهٽ هيون. اوپ جيڪو اڀاءُ هي طرف وٺي ويندو آهي ان کان هو بلڪل دور هئا. ٿورا پيوٽس سدائين برهم گيان جي طرف ئي ڌيان ڏيندا هئا، پنهنجي جالي جي پراچين ريتي اوسار دارسڪ (Philosophical) وچارن کي نه انڪار روپ ۾ لکندا هئا، هو اتي ستڪار جا ڏاڍا خواهشمند رهندا هئا، ٻين ديشن کان آيل ماڻهن جي لاءِ سندن دروازا سدائين کليا رهندا هئا، سندن سسٽائون نه ڌرم ۽ پراڻڪار جي لاءِ ئي بڻايون وينديون

ميدان ۾ جنگ ڇڙڻ تي خواه ٻين فوجي وقتن تي نعرو
 هنيو ويندو جو ”هر“ ”هر“ هوندو هو. بعد ۾
 راجپوت اڃو هر هر مهاديو ڪري استعمال ڪندا هئا.
 اهڙي ساڳيو هر هر جو نعرو اڃا پڻ لوڳن ۾ آهي جو هو
 اهڙن موقعن تي هڻندا آهن ۽ جو آهي هررا (Hurrah)،
 اهو اصل ۾ ڪترين جي ”هر هر“ جو بگڙيل روپ آهي، ۽
 عام طرح ”هپ هپ هرا“ ٻڌو ويندو آهي.
 ان طرح اهي سڀ ثابتيون انگلند واسين کي ۾ آرين
 جو اولاد ۽ انگلند کي ۾ آرين جو آباد ڪيل ثابت
 ٿيون ڪن.

ڀارت ۽ انگلند جو رستو تڏهين کان اڃا تائين هلندو
 اچي ۽ وچ ۾ جيتوڻيڪ بلڪل بند ٿي ويو هو، پوءِ ٽيري
 ٽيري ڪلندو ويو جڏهين هندوستان ۽ شاهي جهاز
 خوبصورت ڪپڙو کڻي هندوستاني ڪپڙي لاءِ انگلند
 جي آمبون ۽ شهزادن کي حيرت ۾ مڙهيو ڪندا هئا، ان
 بعد ائين هلندو ٿو اچي.

(ان طرح انگلند جو ورڻن سماعت ٿيو.)

ڪري نه هي به ڀارت جي آرڊين جو اولاد آهن، جي
وڃي اتي آباد ٿيا آهن. مسٽر گادويف هممس به اڏائيندڙ
نه هي (ڊروئڊ) لوڪ ڀارت مان اچي انگلنڊ ۾ آباد
ٿيا هئا. (۱)

هاڻ انگلنڊ جي موجوده انگريزي پاشهه کي سنسڪرت
مان بگڙيل ثابت ڪري ڏيکاريو ويندو ٿو.

سنسڪرت	انگريزي	سنڌي
مدو	مٿن	ماڻهو
پتتر	خادر	پتا
ماتر	مدر	ماتا
پراڻر	پرڏو	ڀاءُ
سوسا	سسٽر	ڀيڻ
دهتر	ڊاٽر	ڌيءَ
سون	سن	پٽ
وڌوا	وڏو	وڏو
ايڪ (اون)	ون	هڪ
دوڙ	ٽو	ٻه
ٽر	ٿري	ٽي
ششڪ	سڪس	ڇهه
اشڪ	ايت	اٺ
ششني	سڪستي	سڪ

(۱) See, celtic Druids.

پارٽ ۾ پراهمڻ ٿي ڪترين وغيره جي ٻارن کي شڪشا
مشت ڏيندا هئا، سندن مائٽ پرههڻارين کي روز پوهن
ڏيندا هئا، پراهمڻ موش هولدا هئا، سندن گولٽ نه
چندن ۾ هولدا هئا.

(۱۵) اڳو ڪوئي ڊروئذ، پنهنجي ڪنهن اڌڪار ڇو
اڃاڻو ڏاندو وٺندو هو ته الڪي ڌارمڪ ڪمن کان بهشڪار
ڪرڻ جو ڏند ڏاڍو ويندو هو. اهو ڏند انهن لوڪن ۾
سڀ کان ڪنور سمجهيو ويندو هو. ان ڏند دٻارا ڏند
پوڳيل لوڪ تمام پري حالت ۾ آي ويندا هئا، سماج جي
سڀني اڌڪارن کان هو محروم رهجي ويندا هئا. (۱)

پارٽ ۾ پراهمڻ کي يڪي نه ڪرڻ ۽ ويد نه پڙهڻ
وغیره جي حالت ۾ سماج مان بهشڪار ڪيو ويندو هو،
۽ هو پٽ ۾ مڃهيا ويندا هئا.

ان طرح اهي مشابيهتون الڪلند جي ڊروئذ ۽ ڪيلٽ لوڪن
جي پورو پورو پارٽوآسي ثابت ٿيون ڪن. اهي ڊروئذ،
ڪيلٽ قوم جي دماغ تي اهڙي طرح حڪومت ڪندا
هئا جهڙي طرح پارٽ جا پراهمڻ هندن جي دماغ تي. (۲)
گل (Gaul) قوم جا فلاسفر نه انهن ڊروئذ لوڪن
جا شس هئا جي مراس ۾ آباد هولدا هئا.

سندن سموري حقيقت اهو خاطري سان ئي ثابت

(۱) Historian's History of the World.

(۲) Theogony of the Hindus, P. 104

(۱۱) ڊروئڊ لوڪن جي سياڻن دواران ئي ڪيلٽ جاتي جا ماڻهو پنهنجن جهڳڙن جو فيصلو ڪرائيندا هئا، اهي سياڻون هڪ طرح سان عدالتن جو ڪم ڪنديون هيون.

ڀارت ۾ جيڪي فيصلا راجا خود ڪري سگهندو هو اهي پراهمڻن دوارا ئي ڪرايا ويندا هئا.

(۱۲) هي لوڪ لڪشترن جي ڳڻتي، پڙتوي جي حالت آدي مشن تي خوب وڃار ڪندا هئا، هر ڪم ۾ لڪشترن (گرهن) جي حالت جو خيال رکيو ويندو هو. ڀارت جا پراهمڻ به جيوتش ۾ انهن گرهن جو اڀياس ڪندا آهن ۽ هر ڪم ۾ گرهن جو ڌيان رکيو ويندو آهي.

(۱۳) ڊروئڊ ٻارن کي ۲۰ ورهين جي عمر تائين پورهيو ڏنو رکيو ويندو هو. ان عرصي ۾ هو تپسيا پورو ڪوڊيا اڀياس ڪندا هئا.

ڀارتي ٻارن کي ۲۵ ورهين تائين پورهيو ڏنو رکيو ويندو هو ۽ ان عرصي ۾ هو وڏن جو اڀياس ڪندا هئا.

(۱۴) ڊروئڊ لوڪن ئي ڪيلٽ ٻارن کي شڪشا ڏيندا هئا، شڪشا جا گرنت گهڻو ڪري ڇنڊن ۾ هوندا هئا، ڊروئڊ لوڪ ان ڪم کي تمام پسند ڪندا هئا، هو ٻارن کي مفت پڙهائيندا هئا، ٻارن جا مائٽ پنهنجي مرضي سان کين پوڄن وغيره ڏيندا هئا، ان مان ئي سندن گذارو ٿيندو هو. (۱)

کي ئي بدائيندا هئا، جهڙي طرح سوامي ورجائند ۽
سوامي ڏيانند.

(۹) ڊروئڊ لوڪ پاڻکي نه فقط ڌارمڪ وڌيائن جو
ئي وڌيائن سمجهندا هئا، بلڪه هو ڀاڳورٽڪ وڌيائن،
لڪشتر وڌيئا (Astronomy) وڌيائن، ڇڪتا آديءَ
پر به پاڻ کي امام قابل سمجهندا هئا، هو انهن سڀني
وڌيائن کي جيترو سندن گيان هو پنهنجن وڌيائن کي
ڀڙ هائيندا هئا.

پارٽي پراهمڻ نه رڳو ڌرم ڪرم، بلڪه هر وڌيئا
ماهر هوندا هئا، ۽ اهڙي سڀ وڌيائن ڏوروڪل پر
وڌيائن کي ڀڙ هائون وينديون هيون.

(۱۰) ان زماني جي ڪيليت جاني جا ڌارمڪ ڪرم
۽ جشن، بنا ڊروئڊ لوڪن جي موجودگي جي نه ٿي سگهندا
هئا. انهن ڊروئڊ پڙهڻن ڌواران ئي ماڻهو ڏاڍاڻن جي
اڳيان بلون نه ڇڙ هائيندا هئا، ڏيس پر سدائين ٿڙائي ۽
شائلي پنهني وقتن ۾ انهن جي سخت ضرورت سمجهي
سمجهي ويندي هئي، اتر ڪڏهن ٿڙائي انهن لوڪن
جي صلاح کانسواءِ شروع ڪئي ويندي هئي نه هي
وڃر ئي روڪي نه ڇڏيندا هئا.

پارٽي پر نه پراهمڻن کانسواءِ ڪوبه ڪرم نه ڪيو ويندو
آهي، پراچين ڪال پر پڻ شروع ٿيڻ تي هي وڃر پئي
روڪي سگهندا هئا.

۱- ذبورج جو ڪڏهين به تياڳ نه ڪرڻ.

اهي ڌاروڪ اُتيءَ لاءِ بنيادي اصول آهن. (۱)
 آتما ۽ ڌرم جي باري ۾ ڊروئڊ لوڪن جا اهي وچار
 آرين سان بلڪل ملندڙ آهن، گيتائي ان پيٽ لاءِ
 ڪافي آهي.

(۵) ڊروئڊ لوڪ وڏي عمر تائين تي شهر کان پري
 جهنگلن ۾ وڃي سسنان غفائن ۽ ڪٽيائن ۾ رهندا هئا.
 جيئن ڀارت جا وان پرستي يا سنياسي.

(۶) ان ۾ لواس ڪندڙ ڊروئڊ لوڪ، پنهنجي آچرڻ
 جي پوتوڻا جي ڪارڻ سماج ۾ ودوانن جي بدسبت به
 وڌيڪ عزت پائيندا هئا.

ڀارت ۾: سنياسيءَ جي عزت بدسبت ودوانن جي
 وڌيڪ ئي آهي.

(۷) اوچ ڌاروڪ وديا، وديالين ۾ به خاص اوچ
 ڪٿين جي لائق ٻارن کي ڏني ويندي هئي.

ڀارت ۾ به ائين ئي هوندو هو، لائيق کي گيان ڏيڻ
 مورڪتا سمجهيو ويندو آهي.

(۸) ڊروئڊ لوڪ ڪڇهه اوچ وديائن کي گيت رکندا
 هئا، اهي رهسيهه ان لائقن تي ظاغر نه ڪيا ويندا هئا.
 ڀارتيهه آچار به خاص خاص ڳالهيون لائق وديارئين

(۱) ڊروئڊ لوڪ آتما کي امر سمجهندا هئا، سندن وشواس هو تہ آتما پنهنجن ڪرمن جي اثر سان مختلف جوتن ۾ جنم وٺندي آهي. رومن لوڪن جو چوڻ آهي تہ ڊروئڊ لوڪ ان آتما جي امريتا جي سڌايت ڪرائي موت کان تہ ڊڄندا هئا. (۱)

(۲) ڊاؤڊووس سڪسولس، ڊروئڊن جي ان سڌايت طرفه خاص ڌيان ڇڪايو آهي تہ: ”آتمائون امر آهن، سالن جي مٿر عرصي کانپوءِ اهي وري جنم وٺنديون آهن ۽ ٻي شير ڌار ٿي ڪنديون آهن.“ (۲)

(۳) سٽرابو (Strabo) جو چوڻ آهي تہ، اسانجي ديش جا پراچين ڊروئڊ لوڪ آتما ۽ سسار جي امريتا کي سوڀڪار ڪندا هئا، انهن جو اهو تہ وشواس هو تہ اگني ۽ جل، هن سسار ۾ غرڃي ويٺا آهن. (۳)

(۴) ڊروئڊ لوڪن جي انوسار، ڌرم جو مطلب شخصي آچار جا سڌار، شائني، پراڻڪار ۽ سٺن ڪمن لاءِ انعام ڪرڻ هو. همين سڌرن سان انسان پنهنجي مقصد کي پورو ڪري سگهيو.

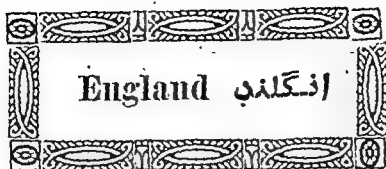
آ- ايتور ئي وشواس رکڻ.

آ- منيه آچرڻ.

(۱) Historian's History of the World, vol, xviii.

(۲) Celtic Religion, by Prof. Edward Anwyll.

(۳) Prof. E. Anwyll's, celtic Religion.

انگليند England

تمام پراچين ڪال ۾ انگلينڊ ۾ اڃا جڏهين انڊو-ڪينو
سائنس ۽ ٻيا ڪيترائي ڪارڻ آباد ڪونه ٿيون هيون، ته
اتي ڪيلٽ (Celt) قوم جا ماڻهو رهندا هئا. هي
ڪيلٽ ڀارت جا ڪيترائي هئا. پٽ هئڻ ڪري ڀارت
مان ڪرائڻ لاءِ ڌارو ڪري هيءَ ڪيترائي جاني هماليه
طرف ويئي، اتي ڪلات نالو ڌارو ڪري، انهن جي
هڪ شاخ (جنهن مان ٿاٿاري، ترڪ ۽ مغل پيدا ٿيا)
ايشيا ماڻڻ ۾ آباد ٿي، اتان انگلينڊ جي ڪيلٽ قوم ٿي
پيئي. اها ئي ڪيلٽ قوم انگلينڊ جي پراچين جاني آهي.
سندن پروهتن کي ڊروئيڊ (Druid) چيو ويندو هو.
جي پارت ۾ ڊروئيڊ براهمن مان هئا، ۽ ڊراوڊ مان بگڙي
ڊروئيڊ ٿي پيا. اهي ڊروئيڊ، پراچين ڀارت ۾ براهمن جي
طرح سماج ۽ ريتي رواجن جي نگراني ڪندا هئا، انهن
جو هڪ خاص سمپرڊايه سمجهيو ويندو هو، ڊروئيڊ
لوڪن ۽ ڀارت جي براهمن ۾ ڏاڍي مشابهت آهي،
جا ثابت ٿي ڪري ته هي به آرين جو اولاد آهن. هي
مختصر طور ڪجهه ڏيکاريو ويندو ٿو.

ڪر شڻ ۽ ٿوپين جي ياد اچيو وڃي.

جڏهن ديش (جرمني) جي ديومالا، رھڻي ڪرائي
سو پاءُ ۽ عناوئن پر ايتري مشابھت آھي الھي آرين جو
آناڊ ڪيئن نه ڏسجي؟

ڪچھ پاشا جا شمد سنسڪرت جا بگڙيل ڏسڪاريا
وڃن ٿا۔

سنسڪرت	جرمن	سنڌي
پتر	فالز	پتا
مالز	هينر	مالا
شوسري	شيتو	پھڻ
وو	دو	اطل
سيو	سيو	سڻ
آناٺاس	ار	لوهه
سدو	مالس	منو
منسڊ	ميش	منش

(ان طرح جرمني جي وياڪبا سھابيت ٿي.)

تمام پراچين ڪال ۾ انگلند ۾ اڃا جڏهن اڏنگلو
سنڱسن وغيره جاتيون آباد ڪونه ٿيون هيون، ته
اتي ڪيلٽ (Celt) قوم جا ماڻهو رهندا هئا. هي
ڪيلٽ ڀارت جا ڪٿري هئا. پست هٿ ڪري ڀارت
مان ڪراٽ نالو ڌارڻ ڪري هيءَ ڪٿري جاتي هماليه
طرف ويئي، اتي ڪلات نالو ڌارڻ ڪري، انهن جي
هڪ شاخ (جنهن مان تاتاري، ترڪ ۽ مغل پيدا ٿيا)
ايشيا مائنر ۾ آباد ٿي، اتان انگلند جي ڪيلٽ قوم ٿي
پيئي. اهائي ڪيلٽ قوم انگلند جي پراچين جاتي آهي.
سندن پروهتن کي ڊروئڊ (Druid) چيو ويندو هو.
جي پارت، ڊاروڙ پراهمڻن مان هئا، ۽ ڊراوڊ مان بگڙي
ڊروئڊ ٿي پيا. اهي ڊروئڊ، پراچين پارت، پراهمڻن جي
طرح سماج ۽ ريتي رواجن جي نگراني ڪندا هئا، انهن
جو هڪ خاص سمپر دايه سمجهيو ويندو هو، ڊروئڊ
ڪن ۽ ڀارت جي پراهمڻن ۾ ڏاڍي مشابهت آهي،
ثابت ٿي ڪري ته هي به آرين جو اولاد آهن. هت
تصر طور ڪجهه ڏيکاريو ويندو ٿو.

جرمني Germany

مسٽر موئر (Muir) چويٿو: ”اها ڳالهه ڪيترن ليکڪن لوت ڪئي آهي ته جهڙي طرح آرين مڊوڪي پنهنجو آدي پرش مڃين ٿا، تهڙي طرح جرمن ديومالا ۾ ٿيو ٿائيس (Teoitions) جي آدي پرش کي مانس (Manus) چيو ويو آهي. انگريزي شبد مئن (Man) جرمن مائون (Maun)، اهي ٻئي هئو سان بلڪل ملندڙ آهن. جرمن مينش (Mensch) ۽ هئشيم ۾ نه پوري مشابهت آهي (۱).“

براچين اتهاسڪار ٿيسٽس لکيٿو: ”هو (جرمن) پراڻه ڪال اٿي سنان ڪري مٿي جي وارن (چوئي) کي ڳميد ٿي پيدا هئا ۽ پراڻو چوڻو پائيدا هئا. ٿاڊ صاحب قبول ٿو ڪري ته اهي سڀ ڳالهون پوري آهن ٿڌن ملڪن ۾ ڪيئن (ازخود) ٿي سگهن ٿيون.“ (۱)

ڪرل ٿاڊ چويٿو ته ”جڏهين يورپ ۽ انگلنڊ ۾ سڪسن (Saxon) قومن جي وڏن وڏن گرجن جا چتر ۽ انهن جي ڪاريگري ۽ مورنين کي ڏسجي ٿو ته

(1) Ancient and Mediaeval India, vol, 1, P.118

(2) Tod's Rajasthan, Vol. 1, P. 63,80

ڪيو آهي. اٽليءَ ۽ ڀارت جو پاڻ ۾ رستو ۽ ڇاپارٽ ڪال
 ٽئين ۾ هوندو هو. جڏهن مهاراجا بدشتر جي راجسوبيگي
 ۾ روم جا عيوضي مهاراجا بدشتر لاءِ سوکڙيون کڻي اچي
 شامل ٿيا هئا. (۱)

ان کان بعد ۾ ڀارت ۽ اٽلي جو چڱو رستو هيو آهي.
 ڀارت مان ڪيترو مال اٽلي ۾ ويندو هو، جهڙوڪ ڪپڙو
 ۽ دوائون وغيره. انهن شين جو ايترو ته اتي ڪاٻو هوندو
 هو جو اتان جا لڻا شڪايت ڪندا هئا ته ڀارت روم کي
 سون کان مٿي ڪري ڇڏيو آهي. هر سال روم
 ۽ اٽلي ٻراڻن (اٽلي) مان چاليهه لکن روپين جو سون
 ڀارت ۾ ايندو هو. اهو رستو ته ٻري ته ٻري ٿيندو ويو
 ۽ اڄ اهو زماني ۾ ڇوڪر ممڪن ٿي ڪونهي ته ڪو اٽلي
 ڀارت جي سستان آهي.

(ان طرح اٽليءَ جو ورڻ سمجهڻ لڳو.)

کي بدا خون جي (يعني مانس نه) بل ڏئي ويندي هئي، سڀ ماڻهو خاص قسم جي روئي کائيندا هئا. پوڄن کانپوءِ ماڻهو هڪجهڙي سان هٿ ملائيندا هئا، گهوڙيتا کل چوڇو ڪندا هئا.

اهي رسمون ڀارتي وواھ جي رسمن سان برابر ملندڙ آهن.

(۱۰) مري ويلن جي يادگيري ۾ انجي مريو جي ڏينهن هڪ سمجھوڇ (پرستي پوڄن) ڪيو ويندو هو. پوراڻڪ اصول موجب ڀارت ۾ به مري ويلن جي مريو جي ڏينهن تي شواڌ ڪيو ويندو آهي.

(۱۱) ماڻهن جو وشواس هو ته مرڻڪ جو سنسڪار وڌي پورو ڪرڻ سان انجي آتما کي هڪ خاص سڪه مخصوص ٿيندو آهي، مرڻڪ جي پوين جو اهو فرض هو ته هو سندس انٽر سنسڪار ڪن، ائين نه ڪندڙ کي پاڻي سمجهيو ويندو هو.

ڀارت ۾ به بلڪل ائين ئي مڃيو ويندو آهي.

(۱۲) مرڻڪ جو سنسڪار ڪرڻ کانپوءِ ان ڪم ۾ شامل ٿيندڙ، پاڻ کي تيستائين اپوتر سمجهندا هئا، جيستائين هو هڪ خاص سنسڪار نه ڪندا هئا.

ڀارت ۾ اڃا تائين ائين سمجهيو ويندو آهي. شمشان پوٽيءَ مان موٽڻ تي اشدان ڪرڻ اڳ اپوتر سمجهيو ويندو آهي. ان طرح اهي سڀ مٿيون ڳالهائون ان ڳالهه کي ثابت ڪرڻ لاءِ ڪافي آهن ته اڳي کي به آرين ئي آباد

سنسڪار!

(۶) رومن لوڪن جو اهو وشواس هو ته ٽرب ۾ ٻار ۽ سندس مائٽا جي وڪشا جوڻو لو سينو (Juno-Lucino) ديوتا کان سواءِ ٻيا ويهه ديوتا به ڪندا آهن، ان ڪري ٻار پيدائينديئي سنسڪار ڪيو ويندو هو.

ڀارت ۾ به ٻار جي جنم تي چاٽ ڪرم سنسڪار ڪرڻ جو رواج هو.

(۷) ٻار جي جنم کان ۱۰ ڏينهن اندر ۽ ڪندا جي جنم کان ۸ ڏينهن اندر الهنجو لالو رکيو ويندو هو. پراچين آرين ۾ نام ڪرڻ سنسڪار ۱۱ ڏينهن تي ڪيو ويندو هو.

(۸) ٻار پنهنجي عمر جي سترهن سال کانپوءِ ڪنهن گرهه ديوتا جي مندر ۾ وڃي پنهنجا پراڻا ڪپڙا لاهيندو هو، ان سمي ڪچ ڏان پوڄا ڪئي ويندي هئي، پروهڪ تي ڪچ پيت به ڏني ويندي هئي ڪچ ڏن جو پيٽر جي صندوق ۾ وڌو ويندو هو.

ڀارت ۾ ٻار جي ۲۵ سال ۽ ڪندا جي ۱۶ سال گروڪل مان وڌيا سماپت ڪرڻ تي سماورتن سنسڪار ڪيو ويندو هو، ۽ ان ڏينهن گروڪل ۾ ڪچ پيت (دڪمڻا) ڏني ويندي هئي.

(۹) واهه جي سمج ڳهوٽ ۽ ڪندوار رڍ جي کلن سان ٻڪيل، ڪرسبن تي وهندا هئا. ان سمي چرپيتر

يوروپ ڪند

پراچين ڀارت ۾ به ديوتائن جي پوڄا بنا مورتِي
ڪٿي ويندي هئي.

(۳) هر هڪ رومن مقرر وقت تي يڳي ۽ ٻيو
اشت ديوي جي پوڄا ڪندو هو، انهن پوڄائن کي و
يورپ ڪرڻ واري کي ئي ڌار هڪ سمجهيو ويندو
ڀارت ۾ به يڳي، سنڌيا وغيره لاءِ وقت مقرر هوندو
هو ۽ وڏي سان ڪندڙ کي ڌرماتما سمجهيو ويندو هو.

(۴) پوڄن جي وقت هڪ ٽالهيءَ ۾ پوتر پوڄن رکي،
ان تي گهر ۾ هميشه بڙندڙ اڱني جو ڪچو حصو وڌو
ويندو هو، ان ۾ سڀني ديوتائن جي نالن تي هڪ هڪ
آهوتي ڏاي ويندي هئي، ساڻ ساڻ ڪچو سڳندت شيون
به وڌيون وينديون هيون.

ڀارت ۾ به آريه لوڪ ان طرح بليوئڻشو ڏيو يڳي
ڪندا هئا.

(۵) امير لوڪ پوڄن ڪرڻ کان اڳ هڪ خاص ٽالهي
۾ پوڄن جي هر هڪ شيءِ جو ٿوڙو ٿوڙو حصو رکي هڪ نوڪر
جي هٿان، گهر جي سامهون سڌائين بڙندي رهندڙ اڱني
ڪند ۾ وجهڻ لاءِ موڪليندا هئا، نوڪر واپس اچي
جيستائين اهو نه چوندو هوندو ديوتا ڀرسان آهن تيستائين
هو پوڄن نه ڪندا هئا.

هي طريقو به آرين جي بليوئڻشو ڏيو يڳي جي ڪري
سان بلڪل مليو.

”اڙي طرح اسين ڏسي چڪا آهيون، ڀارت جي
پٿرين پٿر سڌو ڇو ڀاڄين کان ئي اڙوئي الر ۽
ڇڙوڪ جهڙين جي گڏ ڪيل گرٽ (Digest of
Justinian) جو موجوده قانون تي.“ (۱)

ڇار ورتا! ڀاڄين رومن (انگريزي) پر به سماج ۾ ڇار
ورڻ آريہ جي طرح ٿولدا هئا:-

(۱) ڀاڄين = Priests

(۲) ڪٽري = Senators

(۳) وڻيه = patricians

(۴) ڇوڙ = Pleabions

ڌارمڪ آڇار وڇار!

(۱) ڀاڄين رومن لوڪ ڀروختن جو ڏاڍو سمن
ڪندا هئا، سندن ڇوڙ جو ماڻهن تي جادو جو اثر ٿيندو
هو، کين رومن جلسن تي مليل وستر تي پائي اچڻو ٿيندو
هو، سندن انگي ڪنڊن جي آڱ ڪي ٻولر سمجهيو ويندو
هو، ان آڱ جو روايتي ڪمن لاءِ استعمال ڪيو ٿيندو هو.
ڀارت پر به ڀاڄين ڀروختن جي گٽر ۾ سدائين بگيه
انگي ٿرڻدي رهندي هئي. سماج ۾ ڀروختن جو ڏاڍو
سمن هو، سندن بسترن تي ٻيو ڪو نه سمجهي نه سگهندو
هو، سندن ڇوڙ ڪي ٻولر سمجهيو ويندو هو.

(۲) ڀاڄين رومن ليومنا (Lumina) ۽ ڪپهه پين

دٻولن جي پوڄا سا مورتي لاهڻ جي ڪندا هئا.

پراچين ڀارت ۾ به ديوتائن جي پوڄا بنا مورتِي جي ئي
ڪئي ويندي هئي.

(۳) هر هڪ رومن مقرر وقت تي يڳي ۽ پنهنجي
اشت ديوي جي پوڄا ڪندو هو، انهن پوڄائن کي وڏي
پوروڪ ڪرڻ واري کي ئي ڌارمڪ سمجهيو ويندو هو.
ڀارت ۾ به يڳي، سنڌيا وغيره لاءِ وقت مقرر هوندو
هو ۽ وڏي سان ڪندڙ کي ڌرماتما سمجهيو ويندو هو.

(۴) پوڄن جي وقت هڪ ٽالهيءَ ۾ پوتر پوڄن رکي،
ان تي گهر ۾ هميشه پرندڙ اڱني جو ڪچو، حصو وڌو
ويندو هو، ان ۾ سڀني ديوتائن جي نالن تي هڪ هڪ
آهوئي ڏاي ويندي هئي، ساڻ ساڻ ڪچو سڳندت شيون
به وڌيون وينديون هيون.

ڀارت ۾ به آريه لوڪ ان طرح بليوئڻشو ڏيو يڳي
ڪندا هئا.

(۵) امير لوڪ پوڄن ڪرڻ کان اڳ هڪ خاص ٽالهي
۾ پوڄن جي هر هڪ شيءِ جو ٿوڙو ٿوڙو حصو رکي هڪ اوڪر
جي هٿان، گهر جي سامهون سدائين پرندي رهندڙ اڱني
ڪنڊ ۾ وجهڻ لاءِ موڪليندا هئا، اوڪر واپس اچي
جيستائين اهو نه چوندو هوندو ديوتا پرسن آهن تيستائين
هو پوڄن نه ڪندا هئا.

هي طريقو به آرين جي بليوئڻشو ڏيو يڳي جي ڪريا
سان بلڪل مليٿو.

”ادڙي طرح اسين ڏسي چڪا آهيون، ڀارت جي
 پهرين پُرس مڊو جو پراچين ڪال لي ادڙني اثر جو
 جهڙوڪ جستيجين جي گڏ ڪيل گرنت (Digest of
 Justinian) جو موجوده قانون تي.“ (۱)

چار ورت! پراچين رومن (اٽليءَ) ۾ ۱ سماج ۾ چار
 ورت آرين جي طرح هولدا هئا:-

(۱) پراهمڻ = Priests

(۲) ڪٽري = Senators

(۳) وٽس = patricians

(۴) سودر = Pleabians

ڌارمڪ آچار وچار!

(۱) پراچين رومن لوڪ پروهتن جو ڏاڍو سڌمان
 ڪندا هئا، سڌن چوڻ جو ماڻهن تي جادو جو اثر ايندو
 هو، کين رومن چلسن تي مليل وسٽر تي ٻائي اڇڻو ٻولندو
 هو، سڌن اڳتي ڪنڊن جي آڱ ڪي ٻولر سمجهيو ويندو
 هو، ان آڱ جو رواجي ڪمن لاءِ استعمال ڪو نه ٿيندو هو،
 ڀارت ۾ ۱ پراهمڻ پروهتن جي گهر ۾ سڌائن پکي
 اڳتي نرلدي رهندي هئي. سماج ۾ پروهتن جو ڏاڍو
 سڌمان هو، سڌن سترن تي ٻيو ڪو نه سمجهي نه سگهندو
 هو، سڌن هوشيع ڪي ٻولر سمجهيو ويندو هو.

(۲) پراچين رومن ٿيوهڻا (Numina) ۽ ڪچه ٻين

د ٻولائن جي پوڄا سا مورتي لاهڻ جي ڪندا هئا.

(1) Bible in India.

۽ هن ساري مقدمي ۾ يا انجي هڪ حصي ۾ وياڄ ايندو آهي، جيئن ڳالهه لکي نه رهي.

And in this way, we must say that the interest comes into this suit, and the whole and the part of the case, lest the matter come stripped.

(۱۲) ههريشي برهستي :- ”امانت رکندڙ کي

امانت جي خبرداري سان سنڀال ڪرڻ گهرجي ۽ امانت رکڻ واري جي بهرئين دفعي گهرڻ سان ئي ان کي واپس ڏيئي ڇڏڻ گهرجي.“

رومن نيتي :-

“Est autem apud Julianum...scriptum, 'eum qui rem deposuit, statim passe depositi actionem agree. Hoc enim ipso dolo facere eum qui suscepit quod reposcenti rem non

ارڻاٿ :- ”جڏهن ماڻهو ڪا شيءِ امانت ڪئي آهي، اهو امانت جي لاءِ هڪدم ڪارروائي ڪري سگهي ٿو، جنهن وقت اها شيءِ رکي ويئي هئي، اگر هو گهرندڙ کي واپس نٿو موٽائي ته اهو نڪي ۽ جي برابر آهي.“

ڪيسٽائين اڪيو وڃي رومن نيتي جو هڪ هڪ قانون هندو نيتي جو نقل آهي، ۽ ثابت ٿو ڪري ته اهي آريه جيڪي ساڻ ڪٿي ويا اهوئي اتي ئي رائج ڪيائون ۽ ۽ اڄ به اهو ڪجهه اسانجي لاڳاپي ظاهر ڪرڻ لاءِ محفوظ رکيو ويو آهي. شري چڪاليت جي لفظن ۾ :-

وئي ٻڌي ۽ اهو نه ٻڌايو ويو هجي ته هن ۾ ڪهڙي
شي رکيل آهي، اها کيس بنا ڄاڻڻ جي ئي اهڙي جي
اهڙي هونائي ڏيڻ گهرجي.

روهن نيتي :- نه اهڙوئي نٿل ڪيو آهي، ۽ ان
موجب نه امانت جئين جو نٿن واپس ڪرڻ گهرجي.

(۱۰) ههارجا هئو :- ”اگر امانت ڪي چور ڪئي
وڃن، جيست ڪائي ڇڏين، پاڻي پوري ڇڏي، يا آڱ
ڄماڻي ڇڏي، نه امانت رکندڙ ان کي واپس ڪرڻ لاءِ
ڏهه سوار ٺاهي، جيستائين ڪ اهو نقصان يا گم ٿيڻ سندس
پنهنجي ڪم جو نتيجو نه هجي.“

روهن نيتي :- اڪ ان طرح آهي. ڏسو ليم :-

(۱۱) مهرشي برهسپتي :- ”امانت مان، امانت
وٺندڙ، جيڪو مائدو وٺي اهو کيس ان سان گڏ واپس
ڪرڻ گهرجي.“

روهن نيتي :-

“Hanc actionem bonoe fidei esse dubitari non
oportet. Et ides, et fructus in hanc actionem venire, et
omnem causam, et partam dicendum est ne nuda res
veniat.”

اڄ لاءِ :- ”شپ شرڏا جي ان ڪم ۾ ڪرڻ لاءِ ٺاهي،
۽ اهڙي ئي طرح اسان کي چوڻ گهرجي ته هن کيس ۾

روهن نيٽي :-

“Si depositum quoque, es die dep̄siti actum sit periculo ejus, apud quem depositum fuerit, est si judicii accipiendi tempore potuit, di reddere reus, nec reddi dit.”

اڙٿاٽ :- اڳر امانت جي ڏينهن تي خيانت ڪئي وڃي ته اهو ان ماڻهو جي جوابداريءَ تي آهي جنهن وٽ رکي ويٺو هجي، اڳر ڪم کي هٿ ۾ وٺندي وقت امانت رکندڙ اها واپس ڪري سگهيو ٿي ۽ هن اها واپس نه ڪئي.”

(۸) دهرشي يا گيم واکيم :- ”اڳر امانت رکندڙ مالڪ جي اجازت کان سواءِ امانت جو استعمال ڪري ته هو سزاياب ٿيندو ۽ کيس امانت رکيل شين جي قيمت وياج سميت ڏيڻي پوندي.”

روهن نيٽي :-

“Qin rem depositam, invito domino, sciens prudens-que, in usus convertit, etiam furti delicto succedit.”

اڙٿاٽ :- ”جيڪو ماڻهو مالڪ جي ڀڃڻا کان سواءِ پوري سمجهه ۽ نتيجي کي ڄاڻندي، امانت جو استعمال ڪري ٿو اهو چوري جي ڏوهه جو به ڏوهي آهي.”

(۹) دهرشي يا گيم واکيم :- ”جا شيءَ صندوق ۾ بند ڪري امانت رکندڙ جي هٿ ۾ امانت ڪئي

روهن نيتي به

“Depositum est quod custodiendum alicui datum est.”

اڙٺاڻ به: ”امانت (Depositum) اها شيء آهي جا

ڪنهن کي مٽشوظ رکڻا هي لاء ڏني ويندي آهي.“

(۶) مهرشي برهسپتي به: ”جيڪو امانت رکندڙ،

امانت رکيل شيء کي پنهنجي ئي پرواهي سان نشت ٿيڻ

ٿو ڏئي ۽ پنهنجي ملڪيت جي خاص ڌيان سان رکڻا

ڪري ٿو، اهو ان شيء جي قيمت وڃاڻ سميت ڏيڻ

جي لاء مجبور ڪري ڪوڙيتو.“

روهن نيتي به

“Nee enim salva fide minorem us quam suis rebus diligentiam Praestaltit.”

اڙٺاڻ به: ”اگر هن (امانت رکندڙ) برسي امانداري آهي

نه هو انهن شين جي سنڀال ۾، جي کيس ان طرح سرحد

ڪيون ويون آهن، پنهنجي رت ۾ هي شين جي لست

گهٽ سرحداري نه ڏيکاريندو.“

(۷) مهرشي ياگيم ولڪيم به: ”جا شيء راجا،

انشاق يا چورن دوارا نشت ٿي ويئي هجي، اها امانت

رڪندڙ واپس نه ڏيندو. پر اگر اهو نقصان ان وقت ڪالپوءِ

ٿيو هوندو جڏهن (واپس) گهرڻ تي به هن ان شيء کي

واپس ڏيڻ کان انڪار ڪيو هجي ته کيس امانت جي

قيمت ۽ اولهه وٺي ڏيڻ ڏيڻو پوندو.“

مان ڪنهن لاءِ به جيستائين ڪاٺي پي ڏوه واري ڳالهه نه هجي، اُڌر وٺندڙ ماڻهو کي ڏميوار نه بڻائڻ گهرجي.”

(۳) **هرشي ڪاٺياڻين:-** ”جڏهين ڪنهن مقرر وقت تائين استعمال جي لاءِ اُڌار ڏنل شيءِ کي ان مدي يا ان استعمال جي ختم ٿيڻ کان اڳ موٽائي ڏيڻ لاءِ چيو وڃي ته اُڌار وٺندڙ کي اها واپس ڪرڻ لاءِ مجبور ٿيو ڪري سگهجي.”

روهن نيٽي:-

”Adjuvari quippe nos, non decipi beneficio oportet.”

اڻاٽ:- اُڌار (مدد طور مليل شيءِ) مان اسان کي (پوري وقت لاءِ) سهايتا ملڻ گهرجي نه ڪ اسين لهجي وڃون (يعني وڃ مان شيءِ واپس ورتي وڃي).“

(۴) **هرشي ڪاٺياڻين:-** ”پر ڪٿي مالڪ جا

سوارٽ (پهنجڻا مطلب) اُڌار ڏنل شيءِ جي ضروري گهرج سان پورا ٿيندا هجن ته اُڌار وٺڻ واري کي مقرر عرصي کان اڳ به انکي واپس ڪرڻ لاءِ مجبور ڪري سگهجي ٿو.”

روهن نيٽي:- به ائين ئي قانون مقرر ڪيل آهي.

(۵) **هرشي ڪاٺياڻين:-** ”جڏهين ڪوبه ماڻهو،

وشواس سان، واپسيءَ جي شرط تي پهنجي شيءِ ٻئي جي سپرد ٿو ڪري ته انکي امانت چئبو آهي.”

سان اڏار ڏاڍو ويو هجي، انجو ڪو به وياج نه لهندو آهي. ”
روهن نيتي هوجي:-

“Commodata restitue proprie intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta, restitibi utenda data est.”

اڻاٺ:- ”ڪاٺي ۾ شيءِ نهڪ طرح سان اڏار ڏنل
اڏهين سهڻي ويڙهي آهي جڏهين اها ٽوهان کي سا
هواڙ ورتي يا مٿس ڪئي، استعمال ڪرڻ لاءِ ڏني
ويڙهي آهي.

(۲) ههري ڪاٺياڻ:- ”اگر ڪا شيءِ پڙهجي
خواب ڪري نشت ٿي وڃي نه اڏار وليڏو، ان لاءِ ذميوار
ڪونهي، جيستائين ڪ سندس ڏوهه نه هجي.“
روهن نيتي:-

“Quod vero senectute contigit, vel marbo,
vel vi latronum—creptum est, aut quid simile ac-
cidit, dicendum est nihil eorum esse imputandum
putandum ei qui commodatum accipit, nisi
aliqua culpa interveniat”

اڻاٺ:- ”اڏي شيءِ جي ناري ۾ ڪڍڻ کي سڏ
بي عرصي شراب هڪري ڇڏيو هجي يا ڄا بيماري يا
ٻين جي حملي يا اڏي ٿي ڪڍڻ ٻئي اتفاق سان نشت
ٿئي هجي، پئي سگهجي ٿو ته انهن قدر تي اٺائين

هندو ڌرم جي طرح روم ۾ به پنهنجي گونر ۾ (پتا جي ڪل جي ستن ۽ ماما جي ڪل جي پنجن پيڙهين ۾). وواهه ڪرڻ جي سخت منع هئي.
 ڀارت ۾ جيڪو پتا هڪ سان پنهنجي ڪنيا جو مڱڻو ڪرڻ کاپوءِ وري ٻئي سان انجو وواهه ڪندو آهي اهو نيچ ۽ پاڻي سمجهيو ويندو آهي.
 هاڻ رومن نيتي ٻڌو:-

“Item si alteri spons alteri nupta sit, ex sententia edicti punitur.”

(Leg 13, § 1, lib. III.)

اثرات:- ”ان ڪري اکر ڪنيا جو مڱڻو (sponsalteri) هڪ پرش سان ۽ انجو وواهه (nupta) ٻئي سان ڪيو ويندو آهي ته انوراج نرٿيه (قانوني طرح) اوسار سزاياب (puniter) ٿيندو آهي.“
 رومن نيتي موجب به طلاق ڏيڻ جي منع آهي.
 استري ۽ پرش جو وواهه سنسڪار بعد شرير ۽ آتما جو سمبند ٿي ويندو آهي، ناجائز ۽ باڙاري پرش جي رومن نيتي به خلاف آهي. انڪانسواءِ ان باري ۾ ٻيون به اليڪ ڳالهون آهن جي رومن وواهه سنسڪار کي هندو ريتي سان ملائين ٿا.

سرڪاري ٽيمر! ٻنهي ملڪن جي پراچين راج نيمن

(قانونن) ۾ به سمالتا آهي جا ڏيکاري وڃي ٿي:-

(۱) دهرشي ڪاٿياڻين لکيڻو:- جيڪي شپ اڇا

آريہ ذمہ وچن سان جڏهن (گهوت ۽ ڪڍوار هي) رصامندي کي وواه لاء تمام ضروري آيو ٻڌائي اٿوئي
 ذمہ ۾ نه ضروري سمجهيو ويو هوندو.

“Sponsalia sicut nuptiae consensu contrahentium flunt.” (Law 2, clause 11.)

اڻ ٿاڻا :- ”مائٽيون شادين جي طرح گهوت ۽ ڪڍوار جي رصامندي سان ڪيون وينديون آهن.“

هندن ۾ ڪڍواري ڪنيا، جوان لڳ ڀڳ ٽن ٻنهي ڪٽنب سان رهندي آهي، (اگر اڳيئي يعني جوان لڳ کان اڳ مڱيو ٿي ٻوي نه هون لڳ ڀڳ ٽن مانن (ٻيڪن) ۾ رهندي آهي) جوان لڳ ڀڳ ٽي ٻيا ٻئي کي سندس موڪلي سڄا ڏيندو آهي ۽ پوءِ وواه سندس موڪلي پتي ان ڪنبا کي گهر وٺي ويندو آهي.
 ساڳي ڳالھ رومن لپي ۾ آهي :-

“In potestate manente filia, pater sponso nuntium remittere potest.”

(Leg 10, de sponsalibus)

اڻ ٿاڻا :- ”جيڪڏهن (ڪڍواري) ڪنيا پتا جي گهر ۾ آهي، هو پتا (Pater) ڏانهن سندس موڪلي سگهيو.“

استري کي گهر ۾ وٺي وڃڻ، پارت جي طرح ذمہ ۾ وواه جو آخري سندس موڪلي اهو ڏاڍي ذمہ ڏاڻا سان ۽ ناچن سازن سان ڪيو ويندو هو.

جي ان پرش وٽ هلي وڃڻ کان اڳ ۽ ان (پرش) جي
ان (ڪماري کي) اڳتي (يڳي) ۽ جل جي ڪريا دوارا
گهرڻ ڪرڻ ارادت وواه سنسڪار ٿيڻ کان اڳ. هو
ڏهه (decem) سون جون مهرون پيٽ ڪري.

رومن ريتي ۽ برهڻ جو ملائڻ (جيئن هندن ۾ ويڙي
وقت استري پرش جو هٿيارو ٻڌو ويندو آهي) ۽ ڪنوار
جو مني روئي کائڻ (Confarreatio) منو سمرني
جوئي نقل آهي.

هندن جي وواه ۾ به جدا جدا ڳالهون ٿينديون
آهن، مڱڻو ۽ وواه سنسڪار. مڱڻو سدائين وواه سنسڪار
کان ڪڍي وقت اڳي ٿيندو آهي، اهائي ريتي، اهوئي
جدا جدا وقت روم ۾ به جاري آهي، مڱڻو (Sponsalia)
لفظ (Leg. 2, tit. I. L. XX III of the Digest)
وچن ڏيڻ (a spondendo) لفظ مان نڪتو آهي، ڇاڪاڻ
تہ پراچين لوڪن ۾ رواج هو تہ هو ٿيندڙ پٽي جي لاءِ
مڱڻو ڪري ڇڏيندا هئا.

ان ئي ساڳئي هنڌ هيٺ ۱۷ نمبر ۾ لکيل آهي :-
”ضروري ڪارڻ ٿي پوڻ تي گهڻو ڪري مڱڻي جو
وقت فقط هڪ يا ٻه سال ئي نه بلڪ ئي، چار يا وڌيڪ
ورهين جو به لڳو ٿي سگهي ٿو.“ هندو رواج موجب به
مڱڻي ۽ شادي جي وچ ۾ ضروري ڪارڻ سبب ايترو
عرضو پئجي سگهي ٿو.

دومن ساحتہ پر موسا اڀرائن (پرين) سان آند ڪندو هو. موسا پرفيشس (Puranasus) ڀرت ڪيو هو، سري ڪرشن سنگيت جو پريمي آهي. هوڏانهن موسا کي ڀريون گڏو ٻڌائينديون هيون.

ان طرح مختصر ڊيونائن جي مشاهبت ڏيکاري وئي ۽ صاف ظاهر آهي ته هيٺن ڊيونائن جي مشاهبت ائين ئي ڪانه ٿي. ان ڪري ثابت آهي ته اٽلي جا ڊيون پارت جا ئي ڊيون آهن جي پارت جي آرين اتي وڃي قائم ڪيا. هاڻي ڪجهه ٻيون مشاهبتون ڏيکاريون وينديون.

ريٽيون رواج!

مڱڻو ۽ وواڻه. آرين جي رواج موجب جل ۽ اگني (پکي) وغيره ڪريائن سان پتا جي ڪنيا کي ڏيڻ ۽ ڀتي جي سويڪار ڪرڻ سان وواڻه سنسڪار ٿيندو آهي. وواڻه پر ڀتي ڀتي ڀتي ماکي يا مٺاڻ کائيندا آهن. وواڻه کان اڳ مڱڻو ضروري آهي:-
دومن رواج موجب:-

“Virgini in hort as deductoe.....Die Nuptiarum priusquam ad eum transiret, et priusquam aqua et igne acciperetur, id est nuptioe celebrarentur.....obtulit decena aureas dono.”

(Leg. 66, & i. Digest of Justinian)

اڻاڻس:- واکا پر حشاط سان آندل ڪماري (Virgini) کي.....وواڻه جي ڏينهن، ان ڪماريءَ

مشابهت آهي، جو ان رومن نواسين ۾ سستان جي رکشڪ
ديوي سمجھي ويندي آهي، هي دورتي پرش ۽ استري
بهي شڪلين ۾ (گڏ) ٺاهي ويندي آهي.

پارٽ جي پوائي ديوي جو چتر ۽ پنهجي پتي شو
سان گڏي بدبو ويندو آهي، هي پوالي سنسڪرت
ساخت ۾ جگد مڊا يا جگماتا سڏي آهي. هي سستان
جي رکشڪ ديوي آهي. استري پرش جي ميل دوارا
هيءَ ارڏناريشور بڻائي ويندي آهي.

(۹) ڊايونيسس (Dianisos) ۽ رام! پراچين رومن
ساخت ۾ ڊايوليسس جا ائڪ نالا پاتا وڃن ٿا. هن الي جنتا
لاءِ قانون وغيره بڻايا، سامونڊي واپار جي ائتي ڪئي
۽ پار جي ماڪن کي فتح ڪيو.

پارٽ جو شري رام ۽ وڏو ٺاهه هو، هن سمند پار
ڪري لڪا کي وڃڻ ڪيو، جهڙي طرح شري رام جي
چريتر جي آڌار تي رامائڻ جي رچنا ٿي ساڳي طرح
ڊايوليسس جي چريتر جي آڌار تي روم ۾ ۽ هڪ گرلٽ
ڊايوليشيا جي رچنا ٿي. والهيڪيءَ جو رامائڻ ۽ نوٽس
جو ڊايونيشيا (Dianisica) پتي هڪ درجي جا
گرلٽ آهن.

(۱۰) موسا (Moses) ۽ ڪرشن! پٿر لڪ ساھتھ
انوسار ڪرشن ڪوپين سان گھمندو هو، گانن کي چاريندو
هو، هڪ دفعي هن گوروڌن پرست ڪي ۽ ڪيو هو.

(۷) منروا (Minerva) ۽ سرسوتي! هي لي منروا هتيوار ڌارڻ ل ڪندي آهي، هي شاتي ۽ واري ديو رومن سامهه ۾ ڇٽل ۽ وڌيا جي پرنسڊي سهڻي ويندي آهي، منروا واڻي جي ديو آهي، منروا سنگيم ڪا جي پرميٽ آهي، سندس هٿ ۾ سدائين (ولائي) ويٺا (Flute) رهندي آهي.

يارت ۾ نه سرسوتي وڌيا ۽ ڇٽل جي پرنسڊي آهي هو ۽ واڻي ۽ هي ديو آهي. سندس هٿ ۾ به سدائين ڪا ويٺا (وجان) جو پراچين سندس ساز (وينا) آهي، هو سنگيم جي به ديو آهي.

ڪيترن ڪاڻا وڌوائن (Mythologists) خاص ڪري گريلڊس جو چوڻ آهي ته رومن منروا ۽ مصر جي اس (Isis) اهي ئي ديويون اصل ۾ هڪ ئي آهن.

پلوٽارڪ، هيريسٽس جي هڪ مندر تي ڪوٺيل هي جملو اوت ڪيو آهي جو پاڻ ۾ جي هڪ شاوڪ جي اوت سان هڪل ملي ٿو اچي: ”مان ئي سمورن زمين (Past) ورتان (Present) ۽ پوئين (Future) اهيان، منهنجو ٻڌو اڃا تائين ڪيئن مرن ٿو ڪو ڪيو آهي.“ ان پرامن جي اڌار تي چئي سگهجي ٿو ته مصر جو اس (Isis) ۽ پاڻ ۾ جو ايتور (Ishwar) هڪ ئي آهن.

(۸) جونو (Juno) ۽ يوناني! پوالي ۽ جوار ۾ ٽپي

(۵) جونو (Juno) ۽ پاروتي! جوڻو هڪ
ديوي آهي جا اولمپيوس (Olympios) پربت
تي نواس ڪندي آهي. ان ڪري انجو نالو اولمپين
جونو (Olympian Jnou) رکيو ويو آهي.

پربت ۾ ۱۰ پربت جي پتري پاروتي ڪيلاش پربت
تي نواس ڪندي آهي، اُتي ديويون رومن ۽ پارتيه
ساعتين ۾ استرپن جي لاءِ اُدارتا، پريم ۽ گنڍيوڻا وغيره
لاءِ مشهور آهن.

پاروتي جو پٽ مور تي سوار ٿي ديو سينا جو سيناپتي
ٿو بڻجي، هوڏالهن جوڻو جو پٽ به ديوتائن جو رکندڙ
(Warder) آهي، ڇهن منهن ۽ ٻارهن اکين وارو سڪند
(ڪارڪ) پاروتي جي رکشا ٿو ڪري، هوڏالهن به
ايترن ئي منهن ۽ اکين وارو آرگس (Orgus) جوڻو جي
رکشا ٿو ڪري.

(۶) مينروا (Minerva) ۽ درگا! رومن ساهتيه ۾
ٻن منروئن جو ورڻن آهي، پهرين منروا هٿيارن واري
ديوي آهي. هي شڪتي ۽ ڪروڙ جي ديوي آهي.
سدائين پايڻ ۽ دشمن جو خاتمو ڪرڻ لاءِ تيار رهندي آهي.
پارت جي درگا به راکشن سان يڌ ڪندي رهندي
آهي، يڌ ۾ وجهڻ پراپت ڪري هيءَ چنڊي يا
وڻ چنڊي سڏي آهي، پارتيه ساهتيه ۾ به درگا ئي
(رومن منروا وانگر) شڪتي جي ديوي آهي.

پارٽيه ساهتبه ۾ پڙگورشيءَ جي ڌيءَ شري (جنهن
 ها ڪهلا ۽ لڪشمي به ببا نه لالا آهن) ڌن سميتي جي
 دٻوي سمجهي ويندي آهي، شري جو مطلب ئي ملڪيت
 آهي، سرس ۽ شري ٻئي استريون آهن. ڀارت ۾ ڪيا
 جي وڃهه شريءَ جي مورتي هڪ آئي آهي اها روم
 جي سرس جي مورتي سان ملندڙ آهي، ٻيهي کي ڄاڻي
 جي هيٺان هڪ ئي اهوئي جي پيٽي ٻڌل آهي.

(۴) جوبيٽر (Jupiter) ۽ ڌيوپٽر يا اندرا
 اوڏ جي ڪوٽا ذريعي اهو معلوم ٿو ٿئي ته جوبيٽر
 اڇلي (ٻاڏن جي گرج)، سولٽرنا ۽ اڌڪار جو دٻوٽا
 آهي. رومن لراسي انيڪ جوبيٽرن کي مڃيندا هئا،
 انهن مان هڪ جوبيٽر خود آڪاش جو آهي، جنهن جي
 آئين نالي مورتي ٺاهي ٻوڙا ڪئي ويندي هئي،
 جوبيٽر سڀني دٻوٽائن جو راجا آهي.

پارٽيه ساهتبه ۾ اڇلي، آڪاش ۽ سولٽرنا جو دٻوٽا
 اندر آهي، اندر ئي سڀني دٻوٽائن جو راجا آهي، اندر
 جو هڪ نالو آهي ڌيوپٽر (پتا) ان جي معنيٰ آڪاش
 جو راجا آهي.

رومن ساهتبه ۾ جوبيٽرن جي لاءِ ٻوٽا انيس جوو
 (Ennius Jove) ڪم آيل آهي اهو انيس به اندر لٽا
 سان مليو، اندر، وجر (خاص استر) ڌار ٿا ڪندو آهي
 ۽ جوو به وجر ڌاري آهي.

انهن سڪن تي سٿرن جو پرتيمني جهاز جو مستول (لنگر) آهي، جهاز جي مستول جو لاڳاپو مهاراجا منوجي جهاز سان آهي.

پوهيءَ (Pomey)، اليگزينڊر پوليهسٽر مان هڪ حوالو ڏنو آهي، جنهن مان سٿرن جي ڪهاڻي تي گهڻي روشني ٿي پوي. اليگزينڊر جو بيان آهي ته ”سٿرن غير معمولي بارش (يا سيلاب) هٽڻ جي باري ۾ اڳڪٿي ڪندي حڪم ڏنو هو ته جل پلاون (Deluge) کان ماڻهن ۽ جانورن کي بچائڻ لاءِ هڪ شاهي جهاز تيار ڪيو وڃي.“

پليٽو (افلاطون) هڪ هنڌ هڪ ڏند ڪٿا جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن موجب سٿرن ۽ سائڊيل ٻنهي کي **ٿيٽس (Thetis)** سمند جو اولاد چيو ويو آهي. انهن ڪٿائن موجب سٿرن جو جل پلاون سان پورو پورو لاڳاپو ثابت ٿئي ٿو. پليٽو جو چوڻ آهي ته سٿرن جو مطلب ”سهميم“ آهي ۽ سائيل جو مطلب ”پرڻوي“ (Space) آهي، جل پلاون کاليوءَ سمير ۽ پرڻوي جي ڌيءَ سرس انجي ”زيادتي“ پيدا ٿي.

(۳) سرس (Seres) ۽ شري! سرس، سٿرن

جي ڌيءَ آهي، هيءَ سڙپاڳيه (سپاڳ) ۽ ڏن سمپتي (مال ملڪيت) جي پرتيمني آهي، سرس جي معنيٰ آهي زيادتي (واڌارو)، يعني ڏن سمپتي جو واڌارو.

لکيل آهي جا مشتمل طور هن طرح آهي ته: ”رونيو سوک
 من، ندي جي ڪناري آچهن ڪري رهيو هو ته سندس
 هٿ ۾ هڪ ننڍي مڇي اچي ويئي، مڇليءَ روئي ڇيس
 منهنجي رکشا ڪريو ته وڏيون مڇيون مون کي ختم
 ڪري وينديون“ ڏيا ڪري مهاراجا مدوان کي هڪ
 ڪنڊ ۾ وڌو، پر مڇلي ايترو وڏي ٿي ويئي جو ڪنڊ
 ۾ اٿڻو سمائجڻ مشڪل ٿي پيو، تڏهين مهاراجا مدوان
 کي امر وارو لاءِ، اندي ۽ سمند ۾ رکيو. سمند ۾ رکڻ
 وقت هو سمجهي واپس نه هليءَ مڇلي نه آهي، انهن تي
 هن کائڻس ان شڪل بدلاجڻ هو ڀڄيو. جواب مليو:-
 ”هائي دل ۾ جل بلاون (Deluge) يعني شاعلي سبب
 (اوڏ) اچڻ وارو آهي ان کان توکي خبردار ڪرڻ آيو
 آهيان.“ اهو ٻڌي مهاراجا من هڪ وڏي جهاز ٺاهڻ جو
 حڪم ڏنو ۽ ان ۾ سڀني ساعوارن جا جوڙا جوڙا رکيا ۽
 انهن جي ۽ پنهنجي رکشا ڪئي. ”بس! جل بلاون
 (Deluge) آيو ۽ هلبو ويو. دنيا وري لهي. پاڻوس ۽
 سڀ ٻراڻ ۾ لکيل آهي ته وشتو جي ڪري سان ان
 بگ جو ”ستيه ورت“ منوڪي ٺاهيو ويو (ان ڪري ئي
 ان بگ جو نالو ستيه بگ (ستجڪ) پيو.

رومن اواسين ۾ اهوئي ستيه ورت سڏن ٿا لال سان
 مشهور آهي. اٽلي جي ٻراڻن سڪن تي سڏن جي لاءِ
 جيڪو نشان پاڻو وڃيڻو اهو به خاص اهميت وارو آهي،

مڪيه ديوتائن مان آهي، ان جا ٻه سر مڇيا ويندا آهن،
رومن لوڪ جيئس کي پتا سمجهندا هئا، هي سڀئي شين
جو پيدا ڪندڙ خيال ڪيو ويندو آهي. ديوتائن ۾ انجو
نمبر پهرين آهي، هي رستن جو رکشڪ ۽ شپ ڪارين
جو آرنپ ڪندڙ آهي. پراچين ڪال ۾ روم جو سال مارچ
مهندي کان شروع ٿيندو هو پر بعد ۾ جيئس جي نالي
تي ئي سال جو پهرين مهينو جنوري ڪيو ويو. سڄي
آلڙيءَ ۾ ان جا ۱۲ مندر هئا، جيئس کي ٽئين پيدا ٿيندڙ
ٻار جو رکشا ڪندڙ سمجهيو ويندو هو.

ڀارت جو گڻيش به ديوتائن ۾ مڪيه آهي، گڻيش جي
غير معمولي دماغ ڏيکارڻ لاءِ ان تي سڀئي ساهوارن کان
وڏي هاڻي جو سر لڳايو ويندو آهي (يعني ٻه سر)، گڻيش
به ديوتائن ۾ پهرئين نمبر تي آهي، ان ڪري هر ڪم
آرپ ڪرڻ تي گڻيش جو آواهن ڪيو ويندو آهي،
ان ڪريءَ بعد ۾ ڪوبه ڪرنت شروع ڪرڻ تي ”شري
گڻيشايد نمه“ لکجڻ لڳو. سڀئي شپ ڪارين تي گڻيش
جي ئي مورتي اسٽاپت ڪئي ويندي آهي. رستن
ميدانن ۽ مدرن جي دروازن تي به گڻيش جي مورتي
اسٽاپت ڪئي ويندي آهي. ياترا کان اڳ ۽ شادي جي
شروعات ۾ انجي ئي پوڄا ڪئي ويندي آهي.

(۲) سَٽَرَن (Saturn) ۽ ستيرورن! پراڻن ۾

شت پت پراهمڻ جي آڌار تي جل پلاون جي هڪ ڪٿا

اٽلي ITALY!

پراچين ڪال ۾ ڪٿي آرين جو ڇڏو، جڏهين يورپ
 هي ان زمين تي پهتو ته اها زمين ڪن پسند آئي، ۽
 ان زمين کي صفا ڪري جهنگل ساڙي آباد ڪري
 رهڻ لڳا. اهي ڪٿي ڇاڪاڻ ته سوره وڻي هئا، ان
 ڪري پيئجي ان علائقي جو نالو آڊلي. (سوره) آلي،
 وڪيو جو گڏجي ٿيو آڊياليه اهو لفظ بگڙي هٽا اٽاليه
 ٿيو. لٽن (Latin) پڻا ۾ نه هٽڻ ڪري اهو آڊلي
 مان اٽلي (Italy) ٿي پيو آهي. عرب وارا ان کي
 اڃا تائين اطاليه (اٽاليه) چوندا آهن ۽ سنڌي ۾ اهو
 انگريزي جي اٽالي مان بگڙي اٽلي ٿي ويو آهي.
 ان طرح آريه اٽليءَ کي آباد ڪري ويهي رهيا. آريه
 هٽڻ ڪري ڀارت ۾ عام طرح سان اڇڻ وڇڻ ڪري
 سندن رسم رواج، وچار، قانون، ۽ ديوتائون سڀ ڀارت
 ڇڏائي آهن. اول پراچين ديوتائن جي ڀيٽ، ڪٿائون
 (Mythology) رسم رواج ۽ وچار، قانون وغيره
 ڏيکاريا ويندا:-

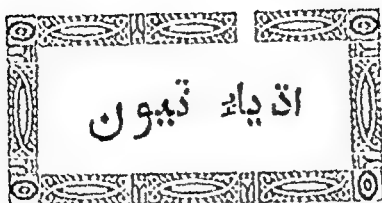
ديوتائن جي مشابهت!

(۱) جينس (Janus) ۽ گڻيش! جينس اٽلي جي

طرح خود ان وقت ۾ (يورپ جي) پراچين ڪال جي
 سافهون ۾ هڪ ضروري پراچين ڪال هو، جنهن جو
 هو اڀياس ۽ عمل ڪندو هو. ان کان وڌيڪ سولو ۽
 وڌيڪ واجب پيو ڇا ٿو ٿي سگهي؟ ڇا جانيون هڪٻئي
 کان اڳ ۽ پوءِ نٿيون ٿين؟ ڇا هڪ جاتي جو سخت
 مهنت سان حاصل ڪيل گيان سندس پنهنجي ئي ملڪ
 ۾ محدود ٿي بند رهندو آهي ۽ جنهن پيڙهيءَ کيس
 ائين ڪيو هو، ان سان ئي گڏ تباهه ٿي ويندو آهي؟
 ڇا ان حقيقت ۾ ڪا غلطي ٿي سگهي ٿي ته ڇهه هزار
 ورهيه کان اڳ ڀارت، (جو اوچل، سڀي ۽ جنتا سان ڀريل
 هو) مصر، فارس، يهوديا، يونان ۽ روم تي اهڙي ۽
 اوتروئي اڻ مڃندڙ چاپ لڳائي هئي، اوتروئي گهرو
 سنسڪار وڌو هو جيترو انهن ملڪن سان ئي وڌو آهي. (۱)
 ايتري پوءِ ڪا بعد هاڻ انهن سڀني ملڪن اٿي،
 جرمني، يونان، انگلند وغيره کي آرڊن جو آباد ڪيل
 ثابت ڪيو ويندو:-

ٿيو، جيئن ٻوٽو آريہ ڄاڻي ۽ ڇو هو اولاد آھن، اعڻي
ٻوٽو ٻوٽي ۽ ڄاڻي، سار جي سڀيٽا ڇو آدي اسان
آھن. اکر اهو سمجھيو ٿو وڃي تہ يورپ تي يونان ۽ روم
جي سڀيٽا جو پراء آھي، تہ وشواس رکو تہ يونان ۽ روم
جو ڪرو ڀارت تي آھي، سسار جي سڀي سڀيٽائن جو
آدي مول چشمو ڀارت ورش آھي. شري چڪليس
جي ٿي شدن ۾۔

”جڙي طرح اسانجي موجوده سماج، عرف دم تي
راجھن ڪل کي اڳيان تي ڪري، جڙي طرح اسانجي
ڪوٺن ٿومر (Homer) ۽ راجل جو، سرون ڪلڙ
(Sophocles) ۽ يورپيٽر جو، پلٽس (Plautus)
(Maccius) ۽ ٽرس جو نٿل ڪيو آھي، جڙي طرح
اسانجي نلاسٽرون سٽرات (Isocrates) پٽاگورس
(Pythagours)، انسٽرون (Plato) ۽ ارسطو
(Aristotle) کان اڳي حاصل ڪيو آھي، جڙي
طرح اسان جا الياسڪار نائينس لويس، ملست
(Sallust caius crispus) پٽا نيسٽس
(Tacitus caius cornatius) کي آدرش ۽ پڇي
ٿا، جڙي طرح اسان جا ليڪچرار ڊماسٽيز يا سرون
(cicero Marcus Tullius) کي پڇيڻو مثال ٿا
سمجھن، جڙي طرح اسان جا ڊاڪٽر عيوڪرٽيز
(Hippocrates) جي گرٽس جو اپياس ۽ اسانجي ڏور
شاستر جسيٽين (Justinian) جو نٿل ڪن ٿا، ساڻي

اڌياڌ ڌيون

يورپ ڪڍڻ - پوهڪا

”پارٽ ورش سنسار جو جنم اسٿان آهي، هتان ئي اسان سڀني جي ماما (آريه ورث) پنهنجي سنڌان کي نهايت دور پشچر تائين روانو ڪري اسانجي اڻهتي اسٿان جي نه مڃندڙ برمان جي روپ ۾، پنهنجي پاشا، پنهنجي ايتي، پنهنجي سداچار، پنهنجي ساعت ۽ پنهنجي ڌرم جو ورثو اسان کي ڏنو آهي.“

(Bible in India, Preface)

اسانجي لاءِ اهو پشچر (دش) يورپ آهي، جنهن لاءِ شري ڄڳاليت هي شپ وڃڻ چيا آهن. ان اوسار هارڻ اهو سد ڪيو ويندو ته ساري يورپ کي آرين ئي آباد ڪيو آهي، ارتات جرمني، انگلنڊ، آئلي، يونان ايتادي سڀ دش آرين جا آباد ڪيل آهي ۽ اڄ اسان اهن تي اها سڳ درشتي ڪان پراچين آريه ورث جي چاپ موجود آهي.

پر وڌياري ان ڳالهه کان بلڪل وڌيڪ ڪيا ويا آهن ته جنهن پوٽر پوهي آريه ورث (پارٽ) ۾ سندن جنم

جلائندا آهن، ڪش جو هڪ مندر ۽ ٻيا ٻه ڪيترا هندو
مندرا اڃا اتي موجود آهن. پرتين ۽ لدين جا لالاسڪرت
آهن، اتي جي مايا ڄاڻي جا لوڪ اڄ به هندن سان
شڪل شبيهه ۾ بلڪل ملندڙ آهن. آرين اتي پاندو سندس
ٻه چالو ڪيو هو، سندن سگهه آرين جي سگهه ۽
لاح سان برادر ملندڙ آهي، سندن ساز پيسري ۽ ٻولڪ
آهي، رامايڻ ۽ مهاپاروت جي پاروت جي طرح اتي عزت
آهي، سندن ڪيٽي ۽ جا، اوزار هندن سان ملندا ۽ لالا
هندي آهن، مطلب ته ايتريون ثابتيون ان وقت ۾ آهن
جو بنا ڪنڪي اهو چئي سگهجي ٿو ته اميريڪا کي پراچين
آرين پاروت ملڻ وڃي آباد ڪيو آهي.

(ان طرح اميريڪا ڪند سان بيواڌياڻ سماهه ٿيو.)

جو واپار هلي (سنسڪرت جو اهوئي ۽ -ياسن اميرڪن
پاشا به متياسن آهي. (۱)

ان طرح ميڪسيڪو اميرڪا جو مکيه هنڌ آهي،
جنهن جو نالو به آرڻ رکيو هو. ميڪسيڪو به چاندي
تمام گهڻي ٿيندي آهي ۽ سنسڪرت به چانديءَ کي
مڪشڪا (मक्षिका) چئبو آهي ان ڪري پراچين آرڻ
ان جو نالو به مڪشڪا رکيو جو بگڙي ميڪسيڪو
(Mexico) لي ويو آهي.

شري ڪرشنا! پراچين اميرڪن، ڪرشنا ڀڳت به
هئا جهڙي طرح هندو، سسناڻو شهر به هڪ ديوار تي
شري ڪرشنا جي مورتي چٽيل ملي آهي جتي هو گان
جي اڳيان بسري وڃائي رهيو آهي.

انڪالسواء پيون به ڪيترن ئي سمائتاڻون آهن جي
پوري طرح سڌ ٿيون ڪن نه اميرڪا کي آرڻ تي آباد
ڪيو آهي. اتي جا رهاڪو اڃا تائين آرڻ جي طرح
سومراڳ (بگيه) ڪندا آهن، ڪيترا مڻي ئي پڳڙيون
ٻڌندا آهن ۽ دسھڙو ۽ ڏياري ملهائيندا آهن، مردن کي

(1) Kapira, in America is the name of a
region which abounds in monkeys.
Matsyasan in the name of the part
which supplies fish for Maxico.

(Leader, Allahabad. 6th April 1928)

ڀارت ۾ ان وٽ ۾ ميس، ووش، ڪرڪ، سيه،
ورشڪ، مڪر، مين (مڇي) آدي جالورن ۽ ٻڪرن جا
لاڙا ڏيان ڏيڻ جوڳا آهن.

سنسڪرت ڀاشا! خاندان اٽڪس جي راڄائن جي
هڪ ڳڻهي ڀاشا هئي سنسڪرت، جا هو لفظ ٻنهي
جائي جي ماڻهن کي ئي سڃاڻيندا هئا. پيروءَ جي موجوده
ڀاشا ۾ سنسڪرت جا ڪيترا لفظ ڀرپور ڪيا ويندا
آهن. اميرڪن ڀاشا ۽ انڊوگرام ڪيتري قدر سنسڪرت
گرام سان مشابهت ٿا رکن، شري پريسڪوٽ ٻنهي
انهاس (ص ۹-۵۸۸) ۾ تمام چڱي طرح سمجهايو آهي.
هڪ خاص ۲-۳ لفظ ڏا وڃن ٿا:-

اميرڪن ڀاشا ۾ هڪ لفظ اٽڪلڪل (Unkulunkulu)
آهي، جنهن جي معنيٰ آهي ولس ارباب ڪل، شري
مئڪسمولر جي راءِ موجب اهو سنسڪرت ڪل سان
مشابهت ٿو رکي جنهن جي معنيٰ ۽ ولس (ڪل) آهي.
الڪالسراء اميرڪا ۾ علائقا آهن جن مان هڪ کي
پولڙن جي زيادتي جي ڪارڻ ڪپيرا (Kapira) چيو
ويندو آهي. اهو شبد ڪپيرا سنسڪرت ڪپي ڪپي
شبد مان ٺهيو آهي، جنهن جي معنيٰ پولڙو آهي. ٻيو
هتسياسن آهي جتان ميڪسيڪو لاءِ مڇي وڙهي ڪئي
ويندي آهي. سنسڪرت ۾ مڇي مڇي کي چئبو آهي
۽ آسن معنيٰ جاء، يعني مڇين جي جاء (يا جتان مڇي)

سنسڪرت نالو آهي. سڪي جي ٻئي پاسي ڇنڊ جو نشان آهي. پرمانا کي ”هون“ ڪري چوندا هئا جو ”پوه“ جو بگڙيل آهي. اميریکا نواسي اڃا تائين سوڙيه جي پوڄا ڪندا آهن. هون ۽ يگيه ڪرڻ جو رواج اڃا تائين اتي آهي. سال ۾ ٻه وڏا يگيه آرين جي طرح ڪندا آهن. (۱)

جل پلاون (Deluge)! جل پلاون جي ڪٿا جيئن ڀومڪا ۾ لکيو ويو آهي تہ جنهن ديش ۾ هجي اهو سڌو آرين جو آباد ڪيل سهجهڻ گهرجي، ان طرح اميریکا ۾ بہ ڀاتي وڃيڻي. (۲)

وڌگيانڪ سماندا! انھاسڪار پريسڪوت ظاهر ڪيو آهي تہ ”مئڪسيڪن لوڪن جي سال جو شمار، مھنن جي وڙڇ، مھنن ۽ ڏينھن جا نالا اڻيادي پراچيه ديش (ڀارت) جي سال جي شمار سان گھڻو ملندڙ آهن. پراچين ميڪسيڪن لوڪ ڇنڊوما جي اوسار پنھنجي سال جو شمار ڪندا هئا، ڏينھن ۽ مھنن کي ظاهر ڪرڻ لاءِ ميڪسيڪن لوڪ جانورن ۽ پکين جا نالا استعمال ڪندا هئا. ڀارت ۽ بين پراچيه ديشن ۾ بہ ان ڪاري جي لاءِ پراچين جا نالا پريوڪ ڪيا ويا آهن.“ (۳)

(1) Modern Review, Calcutta, 1924

(2) Conquest of Mexico, P. 561-2

(3) Ibid, P. 587

ڇوڏا هئا. سورهن ورهين جي عمر ۾ اولهين ڄاڻي
هي لوهڙائي جي لباس ڪئي ويندي هئي ۽ صر،
استقلال، حوصلو ۽ طاقت ۾ انهن جي پريڪشا (امتحان)
ورلي ويندي هئي. جيڪو ان پريڪشا کي پاس ڪندو
هو اهو بالغ ڇوڙو جو اڌ ڪاري ٿيندو آهي.

امريڪا جي اها رسم ڀارتي آرڊن مان ملندڙ آهي.
ان رسم جي متعلق اسبيني اتهاسڪار مولينا هڪ هيٺ
لکيو: ”ڇيو وڃي ٿو ۽ الڪس باقاعده پگھو ڀويس
(ڇڻو) پائيندا هئا. سورهن سالن جي ڀار کي ڇڻو ڀارائي
هنڊو هڪ دائمي ٿالو رکيو ويندو هو ۽ ان کي آڻڻ وارا
هو هڪ جزو ٿيڻو ويندو هو.“

ڪرن وٽ ڀارتي آرڊن جي طرح الڪس لوڪن
جي ڪمن کي سوراخ ڪرڻي انهن ۾ واڙيون وڌيون وينديون
هون. اولهين ڄاڻين جو ٻاهرڙيون نشان اهي واڙيون ئي
هوندو هو. اهو سسڪار ڪندڙن جي ڪن ٽوپائڻ جي
سسڪار اڻاٽ ڪرڻ وٽ سسڪار سان ملندڙ آهي.

هون يگير! امريڪا ۾ پراچين ڪال کان آڻا لوڪ
هون بگير ڪندا ايندا آهن. ”ووهاريو علائقي جي گرامرس
جي ڪڏهن مان ڪوٺائي ڪندي هڪ هون ڪندو ٿو
آهي، جهڙو ڏاڍا مٿي ۱۱ فوٽ ۽ سر ڪمٽلس ۳۴
فوٽ آهي. ڪڏو ڪڏ هڪ سڪو ٿو وڌو آهي، جڏهن ئي
سسڪر ۾ راجا اٿاڻياد جو ٿالو لکيل آهي جو شڌ

آهي، پر جڏهين اسين ڏسون ٿا ته بعد ۾ رهيل رڪه کي هڪ ٻرتن ۾، ڪڍو ڪيو ٿو وڃي تڏهين مشابھت تمام وڏي ٿي وڃي ايتري سوڪشم مشابھت جو پاڻو وڃڻ ڪا رواجي ڳالھ، ڪانهي، جيتوڻيڪ فقط ان هڪ ڳالھ، جو ملي وڃڻ پنهنجو پاڻ ۾ ڪوئي برماڻ ڪونهي پر جڏهين ان کي ٻين ڳالھين سان ملائي ڏٺو ٿو وڃي ته پراچين ديشن (پارٽ ورش) سان ڪجهي جي لاڳاپي جي خاطري وڌي ٿي وڃي. (۱)

چوڻي ۽ جڙيو! اميريڪن لوڪ چوڻي پڻ رکائيندا هئا پرش هڪ وارن جي جهڳٽي کانسواءِ (جنهن کي Scalp lock چيو ويندو هو) سڄو مٿو ڪوڙائيندا هئا..... (۲)

يگيو پويت (جڙيو)! آئراڪس (پراچين اميريڪن) لوڪ يگيو پويت سنسڪار کي به مڃيندا هئا، ان سنسڪار ڪرڻ تي هو چوندا هئا ته اسانجو ٻار وري پيدا ٿيو آهي. آرين ۾ به اهوئي مڃيو ويندو هو ته يگيو پويت ڪرڻ وقت ٻار ٻيو جنم ورتو ان ڪري ان کي دوج چيو ويندو هو اڻاٽ ٻيو جنم ورتل. ان رسم کي هو ”اراڪو“

(1) Ibid, P. 587

(2) The men Shaved all of their heads except one lock, called Scalp lock (The Science, Newyork, 1916.).

ايشيڪر ڪرڻ) ۾ فيڇين ۽ اپاچين جي راجائن جو ورڻن آهي ۽ چيو ويو آهي ته اهي بئچر طرف آهن. جاگرافيءَ جا ڄاڻو ڄاڻن ٿا ته اميرڪا جو وچون ڀاڱو ڀارت جي بئچر ۾ آهي، ۽ مطلب جي ڳالهه اها آهي ته اميرڪا جي ميڪسيڪو مشيٽ ۾ آپاچير نالي وڏو نواسي اڃا تائين رهندا آهن.

ان طرح بئچن تي ڳالهيون مان اميرڪن آرڊر سڏ ٿين ٿا.

هاڻ ان بعد ڪجهه ٻيون مشاهديون ڏيکاريون وينديون ۽—
اگني سنسڪار! ”پراچين ميڪسيڪن لوڪ مري ويلن جو اگني سنسڪار ڪندا هئا، اڻ ٿاڻ مردا ساڙيندا هئا، پوءِ هالن (هڏين) ۽ وڪ کي هڪ ٽرن ۾ گڏ ڪري هڪ هنڌ رکي مٿان سماڏ ٺاهي ويندي هئي. ڪارلي لکيو ٿو:— ”بيشڪ هي مري ويلن کي ڄاڻڻ جو طريقو، باقي وڪ کي هڪ هنڌ ڪٺو ڪرڻ، وري انجي مٿان هڪ سماڏ جو ٺيار ڪرڻ، اهي سڀ ڳالهيون ابتدائي ڀارت جي رواجن جي ياد ٿيون ڪرائين ٿيون.“ (۱)

ان ئي ڳالهه تي ويچار ڪندي الياسڪار پريڪوٽ لکيو ٿو:— ”مردن جي شرن کي ڄاڻڻ جا ڪا به ڳالهه ڪاليجي، شرن کي ڪيئن نه ڪيئن طرح سمجهڻ نه ڪرڻ تي

(1) See the quotation of Carli in Prescott Conquest of Mexico, P. 596, foot note 37.

وقت ۾ رويندا رهيا آهن. سنسڪرت جي چنڊي پاڻ
۾ لکيل آهي :-

”شپ ۽ شپ راکشن کي جڏهين ڏيويءَ ماري
وڌو تڏهين باقي جيڪي بچيا اهي ڀڄي ڀانئال
هليا ويا.“

انڪالسوا اها به سڀني کي سڏ آهي ته بلي (بلي)
نالي راجا کي به پاڻال ديش ۾ موڪليو ويو هو. (سپتتي) هاڻ :-
امر ڪوش ۾ لکيل آهي ته :- ”پاڻال، رسال ۽ بليءَ
جو گهر آدي سڀ هڪ آهن. ناگلوڪ به ان کي ئي چيو
ويندو آهي.“

بس! سڏ ٿيون ته ان ئي ناگلوڪ ارتاڻ پاڻال (اميریکا)
۾ راجا بلي ويو. اڃا تائين ان راجا بليءَ جي پراچين
راجڌاني ڏکڻ اميریکا ۾ بوليويا (Bolivia) نالي سان
پرست آهي، ۽ اهوئي اميريڪن نواسين جو پراچين ۽ آدي
استان آهي، ڇاڪاڻ ته گهڻو ڪري پراچين جاتيون
(Tribes) اڃي ئي آسپاس نظر اچن ٿيون. (۱)

(۵) ڄاڻ! ڀارت ديش ۾ ئي انهن لاءِ وڌيڪ ڄاڻ
پاڻي وڃي ٿي جيئن مٿي به ڏيکاريو ويو آهي. ڀارت جي
نھايت پراچين ساهتيه ۾ ۽ ويجهڙائي جي ساهتيه، سڀني
۾ اميریکا جو ورڻ آهي. ايتريه برهمڻ (ايندر مها

طرح پوٽر ويڊڪ ڏورم جي شاخ آرگنٽ پوٽ ڏورم دنيا جي بين پاڻن ۾ ڦهليو ٿيڙي طرح اميريڪا ۾ به عام زور سان ڦهليو. انجي ماضي نشاني اميريڪا جو گوالي ڏانا لکڻ مشهور آهي جو گوتماليم جو بگڙيل آهي. ٻيو هڪ مورتي مٿانما ٻڌ جي هٿ آئي آهي جنهن جي هيٺان هڪ سڪرن ۾ ساڪڻاڻ لکيل آهي جو شاڪيم هني (ٻڌ) جو بگڙيل آهي.

ٿورو شري آرٿر ڪرسٽي (Arthur Christy) اميريڪن ڪويءَ وٽس (Whithier) جون ڪيپ ڪوٽائون ڳولي هٿ ڪيون آهن جن ۾ مٿانما ٻڌ ڪي ”شانتني پٽر“ (Son of peace)؛ پوٽر چٽي ياد ڪيو ويو آهي. (۱)

بينگلي پٽريڪا ”پارٽيم“ جي ڀوڳيه سڀاڌڪا، ڪالي عرصو ٿيو ته اڻوسڻ ڪيو هو ته ”پنجين شتادي (صدي) ۾ نوڌ پوچارڪن اميريڪا ۾ پوچار جي ڏورم مچائي رکي هئي.

ان طرح ٻڌ ڏورم جي پوچار ٿيڻ ۾ پارٽوسي اميريڪا ۾ ويٺا رهيا.

پراچين ڪال ۾ حراآباد ڪيل ديس ۾ هڪ وارٽي نه پر وقت ۾ وقت آريه يا واکس حواس پست ٿيل پارٽوسي پٽي ويٺا رهيا آهن. ان طرح اميريڪا ۾ نه

ٺرآمد ٺاهڻ جو رواج هو. هو به مردن کي مصالحه لڳائي
وڪندا هئا. (۱)

انڪانسواءِ ڀارت ۽ ايجيپٽ سان ملندڙ سندن ٻي به
ڳالهه (ڀارت جي) سوريه پوڄا آهي. اتي سوريه ديوتا
جا به نشان پاتا وڃن ٿا. تازين کوجنائن ۾ مسٽر هيوت
(T. Hewith Myring) هڪ مٽي جو پڪل ٽڪرو
(Terra-Cotta) لڌو آهي جو سوريه ديوتا جو هو. انجي
پراچينتا عيسوي سنه کان پنڄهه هزار ورهيه اڳ آهي. (۲)

اميریکا ۽ ايجيپٽ جي گڏي ڏيکارڻ جو اهو مطلب
آهي جو انهن جو پاڻ ۾ به گهڻو سڀيڻو هو ٻئي هڪ مانا
(آريه ورت) جو ستنان هڻڻ ڪري ڳنڍيل هئا. مصرين
جو رنگ روپ به ساڻن ملندڙ هو. ”هارمسورٽ هسٽري
آف دي ورلڊ“ ۾ لکيل آهي ”ان جا ماڻهو گهڻو
ڪري اتر اميریکا جي الڊين وانگر هئا. (۳)

(۴) پراچين آمدرفت! پراچين ڪال کان ئي ڀارت
۽ اميریکا جي خوب آمدرفت هئي. مهاتما ٻڌ جي
ڪال ۾ به اها آمدرفت تمام زور هئي جا پڄين صدي
عيسوي تائين به تمام زبردست هئي. چاڪاڻ ته جهڙي

(1) Harmsword History of the World, Pp.5774-5826.

(2) Ibid, P. 5817.

(3) Ibid, P. 2014

۱) نالڪ ڪولمبس کان ڪچر صديون اڳ امريڪا جي
 پيرو ۽ ميڪسيڪو ديش ۾ به سوسٽيڪا
 نشان شپ دائڪ سمجهيو ويندو هو. (۱)

اهوئي سوسٽيڪا نشان پارٽ ۾ ڪٽيش نه سمجهيو
 ويندو آهي ۽ شپ دائڪ به ۽ ان طرح امريڪا ۾ به
 حوڪمن پورو آريہ ثابت ٿو ڪري.

(۲) رنگم روپ! رنگ روپ جي لحاظ کان نه
 امريڪن پارٽواسين جهڙائي آهن. اهوئي ڪارڻ آهي
 حوڪمن وقت ڪولمبس اتي ويو ته رنگ روپ ۽ زهر
 رواج ڏسي کيس سواءِ ريڊ انڊين (Red Indians)
 ڇوڻ هي ٻيو ڪو نالوئي ڪونه آيو.

(۳) ڪاريگري ۽ رواج! ڪاريگري ۽ رواج نه ڪن
 آريہ ٿا سڏيڪن. دلها ۾ ايجيٽ (جو به آرين جو آباد ڪيل
 آهي ۽ اڳتي علي آفريڪا کنڊ ۾ ڏيکاريو ويندو) جا پرامد
 (Pyramids) تمام پوسڏ آهن، انهن ۾ وڪيل هزارها
 ورهين جا مردا به پوسڏ آهن. اهي ٻئي ڳالههون ڪاريگريءَ
 هي نظر کان تمام وچتر آهن. پر مزو اهو آهي ته امريڪا
 ۾ اهي ٻئي ڳالههون ساڳي طرح ٻالھون وڃن ٿيون
 جهڙي طرح مصر ۾ ”پرامن امريڪن ۾ به اهوئي
 رواج هو ۽ اتي به مردن (مومن) وڪڻ جو ۽ انهن لي

بعد ۾ ڀارت مان لاڳ وٺڻ جا آريہ نہ اٿي ويا هئا
جي نہ الھن پراچين لواسي آرين سان هڪٻئي ۾ گڏجي ويا.
شاھ امير بکا کي آرين جو وسيل سڏ ڪرڻ لاءِ ڪي
خاص ڳالهيون اسٽر ڪري ان انوسار لکيو ويٺو.

(۱) سندن ڌارمڪ وشواس (۲) سندن روپ رنگ
جي پيٽ (۳) ڪاريگري ۽ رواج (۴) پراچين ڪال جا
آمدرفت جا رستا ۽ (۵) سندن وشنو ۾ اسٽر (قائم) ڪيل
وستار پورو ڪرڻ جا.

(۱) ڌارمڪ وشواس! پراچين ڪال ۾ هي
(امير بڪن لواسي) نالو ڪي پوجا ڪندا هئا. اڃا تائين
اٿي ڪنهن وارن نالڪن تي وشواس ڪيو ويٺو آهي،
هو سندن پيٽجو ذاتي رواج آهي. هڪ ڀارت ۾ نہ ڪيترا
نالڪن جي پوجا ڪندا آهن. امير بڪن ۾ اهو رواج بهي
ڌارئي ديش مان ڪوئ پيو آهي ۾ ڀارت مان وڃڻ ڪري
اهو سندن ڀارتي رواج آهي. (۱)

ان ڪري پراڻوآسي ڪين لاڳ چوندا آهن ۽ اها ڳالھ
عام طرح سندن ۾ پوسڻ آهي نہ ٻائال ۾ نالڪو رهندا
آهن. اها ڳالھ فقط پوسڻ تي نہ بلڪه هتي ڀارت ۾
ناگم لوڪ موجود آهي، حتان هو ويا آهن. بيمڪال جو
ناگا ٻروٽ اڃا پوسڻ آهي. بيمڪال ۾ لاڳ نالي ٻڌ به هڪ
خاندان حواجا تائين پوسڻ آهي. چوٽا ناگپور الھن جي ئي

سالڪٽڪٽ (ڪيمٽسالڪٽل) جي وري پاڻال ديش
(اميرڪا) مان موٽي اچڻ جي ڪٿا نه رامايڻ ۾ لکيل
آهي. رامايڻ جي انوسار:-

”گهڻي وقت تائين وشتو جي ڏپ کان ڊنل سمالي
(سالڪٽڪٽ) پاڻال ديش (اميرڪا) ۾ گهمندو رهيو.
ان بعد هو وري موٽي آيو ۽ پٽن پوٽن سان لڳا ۾
رهڻ لڳو.“ (۱)

ان طرح سڌ ٿيو ته اٺ لک سال اڳ به اڙتات رامايڻ
ڪال ۾ ڀارت ۽ اميرڪا جو پاڻ ۾ گهرو سڀند هو.
ليڪن رامايڻ کان اڳ آرين اميرڪا کي وڃي آباد
ڪيو هو. هي اميرڪا کي آباد ڪندڙ آرين جو ٿولو
سوريه واشي ڪترين جو هو. اهي سوريه واشي ڪتري
ڪولمبس جي زماني کان پوءِ به اتي حڪومت ڪندا
رهيا، جڏهين ڪ اسپين وارن الهن تي حملو ڪري کين
عيسائي بڻائڻ ي ڪوشش ڪئي، پر هن وڃڻ لڳو
مرڻ تائين لڙندي پنهنجي آريه ڌرم جي رکيا ڪئي ۽
آخر لشت ٿي ويئي. مردن جي مري وڃڻ تي آريه
سنتان وڃڻ استرڀن دشمن جو مقابلو ڪيو. لاچار بچاءُ جو
ٻيو ڪورستو نه ڏسي وڃڻ راجپوت ديوين جي طرح جوهر
ڪيو ۽ سنتي ٿي پنهنجي جان ڏني پر ويدڪ ڌرم کي
نه ڇڏيو. (۲)

(۱) ساڳيو - شاوڪ ۲۹.

(2) Hindu America, by Chimanlal.

اڻ ڪالڊ ۾ هڪ تمام دلچسپ ڪٿا لکيل آهي. ان ۾ راکشن جي ايتي جي ڪٿا لکندي سالڪٽڪٽ وٺڻ جي راکشن جي ايتي جو ورڻ ڪيل آهي. انهن جو اٽڪ وٺڻ ڪيو ۽ ان کان هار کائي سالڪٽڪٽ وٺڻ جا راکشن ڇڏڻ مٿس لوڻ لڌا هئا. پائال ڏيڻ (اميريڪا) هليا ويا. انهن جو نيتا سمالي ڏسڻ ۽ راميٽ ۾ لکيل آهي:-

”هي شري رام! ان طرح انهن راکشن، ڏوڏو ٻڌ ۾ وٺڻ کان هار کائي ۽ سندن ڪيترن ئي ڏاڪڻ ڇڏڻ ۾ مارجي ويا.“

”جڏهن اهي وٺڻ سان جنگ ۾ ڪري سگهيا نه بيهي، اسٽرين کي سان ڪري ڏيندڙ ڏيڻ لڌا ڇڏي پائال هليا ويا.“

”هي شري رام! اهي راکشن سالڪٽڪٽ وٺڻ جا هئا. انهن جي وٺڻا ٻڌڻ هئي. سندن نيتا جو لالو سمالي هو.“

”جن راکشن جو لوڻ ڪيو اهي ٻڌڻ آهن. سمالي، ماليوان ۽ مالي ابادي جن راکشن جا نيتا هئا اهي راکشن جي راکشن کان وڌيڪ اٽڪ هئا.“ (۱)
ان طرح وٺڻ کان هار کائي سالڪٽڪٽ راکشن پائال ڏيڻ (اميريڪا) هليا ويا.

(۱) والميڪي راميٽ، اڻ ڪالڊ، سرگ ۸، شاوڪ

اميریکا اواسين کي ڪيتي جي سکيا ڏني، ڏان جو ٻار يوگ (استعمال) ڪرڻ سيکاريو ۽ حڪومت ڪرڻ جي وسيلو ماهر ڪيو. ڪينٽسالاڪٽل اميريڪن ماڻهن لاءِ ايترو نه اڀرائڪ ۽ ڪارائتو سد ٿيو جو بعد ۾ انجي ديوتائن جي لوح پوڄا ٿيڻ لڳي. ان (دهسيه پيرل) انسان اميريڪا ۾ سٽيگ (Golden Age) جو آرپ ڪيو. انجي اثر ڪري ڌرتي ڳلن ڳلن سان ڀرجي ويئي. ايترو زياده اناج ٿيڻ لڳو جو مڻهو استعمال نه ڪري سگهندا هئا. ٻين ٻين ڍاڳن جي ڪپهه انهن ٿيڻ لڳي. مطلب ته ان شخص جي پريڻڙو ڪري اميريڪا ۾ نئون يگ (زمانو) آرپ ٿي ويو. (۱)

”ٻار هي ڪينٽسالاڪٽل گهڻي وقت تائين اميريڪا ۾ ڪول رهيو. ڪنهن ديوتا جي ناراضبي ڪري؟ ڪارڻ ڇا هو، انجي ڄاڻ ڪانهي، کيس ملڪ ڇڏي وڃڻو پيو. جڏهين هو ميڪسيڪن ڪاڙي جي ويجهو پهتو تڏهين هن پنهنجن پوئلڳن کي الوداع ڪئي ۽ سمند پار ڪري هليو ويو. (۲)

اهو ڪينٽسالاڪٽل ڀارت جي آريءَ جاري ۾ هو، آريءَ ساهتيه ۾ انجو نالو سالڪٽنڪٽ لکيل آهي جو ڪڙي ڪٽ ڪٽل ٿيو آهي. والديڪي راءِ ايڻ جي

(1) Prescott-conquest of Maxico, P. 21.

(2) 1 bid, p. 30.

راجڪماري آلوي سان وراه ڪيو هو. (۱)
 ان کان به تمام گهڻو گهڻو اڳ رامائڻ ڪال به به ڀارت
 ۽ آمريڪا وچ ۾ آمدرفت جاوي هئي، آريہ لوڪ بهي
 ديشن به چڱي طرح ايندا ويندا هئا. اچا تائن اتي
 مهاڀارت ۽ رامائڻ جون ڳالهيون قصن ڪهاڻين جي طرح
 ٻڌايون وينديون آهن. ميڪسيڪو (Mexico) ۾ ديهڙي
 جي طرح هڪ وڏو ڏڻ ملهائون ويندو آهي، جنهن ۾ رام
 راوڻ جي پٽ ڏيکاري ويندي آهي. هندن جي طرح
 راوڻ ۽ ڪنڀ ڪرڻ وغيره جا وڏا ٻوٽا ٺاهي انهيڪي
 باغ ڏيئي جلايون ويندو آهي. ۽ سواءِ ڏياري به منائيندا
 آهن جنهن کي اتي سيٽا راهي (Situa Rami) چيو
 ويندو آهي. (۱) وچ آمريڪا ۾ ڪيترن هنڌ شري
 هندوان جون مورتون وڪامنديون آهن. الڪا-واه:-
 آمريڪا جي براچين اواسين کي اڄيڪ جهڙو ويندو
 آهي. انهن ۾ هڪ ڏند ڪٿا هئي ته سندن سڀنا جو
 مڙل، پٽيچر يا اتر پٽيچر (ڀارت وريش) آهي. انهن براچين
 اوا جن جي هڪ ڏند ڪٿا اوسار:-
 ”ڪيٽسڪٽل نالي هڪ سفيد ماڻهو براچيه ديش
 (ڀارت) کان سندن ديش ۾ آيو. اچي ڏاڙهي امام لبي
 هئي، قد ڊگهو، وار ڪارا ۽ رنگ سفيد هو. هن

(۱) مهاڀارت سپاڀرو.

(1) Harmsworth History of the World, P. 5867.

اميريڪا ڪنڊ

پراچين آرڊن موجوده اميريڪا ڪنڊ کي وسائي انجو نالو پاڻال ديش رکيو. ڇاڪاڻ ته ڌرتي گول آهي، اگر ڌرتي جو گولو (Globe) ڏسبو ته ڀارت جي بلڪل هيٺان (يعني بلڪل پٺئين پاسي) اميريڪا ديش آهي. ان ڪري هيٺان هٽ ڪري آرڊن انجو نالو پاڻال ديش رکيو.

پروڊيائڻين جي دماغ ۾ اهوئي ڀريو ويو آهي ته اميريڪا کي ۱۴۹۸ع ۾ ڪولمبس ڳولي ڪڍيو ۽ ان کان اڳ اميريڪا جي ڪنهن کي خبر ڪانه هئي، ان ڪري اميريڪا کي نئين دنيا (New World) چيو ويندو آهي.

ليڪن جنهن وقت نئين دنيا کي جهوني دنيا جي نون ماڻهن ۱۴۹۸ع ۾ ڳولي ڪڍيو، اها نئين دنيا پنجه هزار ورهيه اڳ شري ارڄن جو ساھراڻو ملڪ هو. مهاڀارت ڪال ۾ شري ارڄن، اميريڪا ۾ به ويو هو، جتي هن اتي جي لاڳ وٺڻ جي راجا کي جيتي ان جي ڪنيا

三

三

ان جا پرہیز سنو

آريه ڪترين جي آلهتي جيڪي پڙسڻ آهي. بس! ادوني آهي وڃس هاءِ ۽ سام جو جي حضرت اوج جا بت چيا وڃن ٿا، پر اصل ۾ مهاراجا مڌو کان هليل ۽ سوريه ۽ چندر ولس آهن ۽ انهن ئي هاءِ ۽ سام لائن کي اڄڪلهه عيسيتڪ ۽ سيميتڪ چيو ويندو آهي.

ان طرح اسان هيٺون صحن ۾ ادو ڏيکارڻ جو پتو ڪيو ته مهرشي ڊيالڊ جيڪي لکيو سو بلڪل ليڪ آهي ته آرين جو ٺهلاءُ هتان ئي ٿيو. ان لاءِ اسان سرشتي جي آلهتي ئي ٿورڙو بحث ڪري ۽ ڏيکاربو ته سرشتي آلهتي هتي ئي آهي، هتي ئي سرشتي ۽ جو آدي راجا مهاراجا مڌو ٿيو، جنهنڪري بعد ۾ اوج چيو ويو ۽ ان کان ئي ۽ ولس سوريه ۽ چندر هليا، جنڪي هاءِ ۽ سام چيو ويو ۽ اوريه طرح سڏيو ته مڌس سرشتي اول هتي ئي ۽ آلهتي اصل ۾ آريه لوڪ آهن. هاڻ جڏهين ڪافي وقت گذرڻ بعد سندن آبادي وڌي ته هنن سنسار ۾ ٺهائجڻ شروع ڪيو. پڙسڻ آريه اوڙو ٻاهر ويا، ڏهڻو ڪري پست ٿيل آرين سنسار ۾ گهڻو ٺهائجڻ شروع ڪيو. آرين جي ان ٺهلاءُ کي اسين اڳتي هلي جدا جدا سڏ ڪنداسون، ۽ لمبروار پنجن ئي ڪنڊن آمريڪا، يورپ، آفريڪا، آسٽريليا ۽ ايشيا کي آرين جو آباد ڪيل سڏ ڪيو ويندو.

ان طرح آرين جي آلهتي ۽ ٺهلاءُ جو پهريون اڌ بيان ٿيو.

مڇڙو شبد مڇليءَ تان ئي ورتل آهي. ان ئي طرح مصر جو ائون شبد به سمسڪرت آءِ، لاڙ، آڙ آديءَ تان ئي ورتل آهي. انگريزيءَ جو نيوي (Navy) شبد به لاڙ جي لاءِ ئي استعمال ٿيندو آهي، حضرت اوح کي به شروع ۾ ڦوڻا چوندا هئا، ان ڦوڻا جو ئي اوح بڻجي ويا آهي. اهو اوح يا ڦوڻا، آڙ يا لاڙ کانسواءِ ٻيو ڪجهه ناهي. ان ڦوڻا جو سنڀند مڇو جي چل پلاون سان ئي آهي، ان ڪري لاڙ ۽ ڦوڻا ٿي مڇليءَ ۽ مڇو جو سنڀند سمجهڻ سولو آهي. اوح، ڦوڻا اڻڻا لاڙ مڇو جي مڇلي ئي آهي ۽ مڇو جي مڇلي اوح، ڦوڻا اڻڻا لاڙ آهي. ٻنهي جو اڻڻا مڇو ئي آهي نه آڙي پرش مڇو مڇليءَ کي ڏسي لاڙ (پيري) بڻائي ۽ ان سميت چل پلاون کان پنهنجي ۽ ٻين جي رکيا ڪئي. بس! اهو ئي آهي حضرت اوح ۽ مهاراجا مڇو جو رهسپور.

هام ۽ سام! مڇو جو نالو هو وٺيو سوت مڇو، ووسوان سوريءَ کي چئبو آهي، ان ڪري وٺيو سوت مڇو وٺي اڪشواڪو وغيره سوريءَ وٺي سڏبا آهن. آلا الائي ڪنيا به سوريءَ وٺين جي ئي آهي، جنهن کان سومر (چندر) وٺي هليو آهي. حضرت اوح جا ٻئي پٽ هير ۽ شير (اڻڻا هام ۽ سام) سوريءَ وٺي ۽ چندر وٺي آهي. سوريءَ کي هير ڳري اڻڻا هر ٿي ڳري به چيو ويندو آهي، شير نه سومر کانسواءِ ٻيو ڪجهه آهيئي ڪونه. مڇو ان آرين جي ايتي ۽ سوريءَ ۽ چندر (هام ۽ سام) کان

آهي، اها ورت مالا فيشبا مان ورتي ويئي آهي. فيشبا
 ۾ اها ابجد کان آري لي ڪرڻ تي سمجھ
 ٿيندي هئي، ان ڪري هندو پنڊت الڪي ڪرڻ تي
 نه چئي ڪروشنري چولدا هئا. عربي ۽ فارسي وارن
 ان ۾ ص، خ، ض، ز، ظ، غ جا ڇهه اکر وڌيڪ
 وڌائي ڇڏيا آهن. ان جا ڪيترا ٽڪرا رومن ۾ به موجود
 آهن ۽ الف-بي جي ڪارڻ الائيٽ چيا ويندا آهن.
 T. S. R. - N. M. L. K. - D. C. B. A ابجد،
 ڪلمن ۽ ڪرڻ هروڙهر اٿل آهي. ان ابجد ۾
 هڪ ڪلمن آهي، ان ڪلمن ۾ ڪ، ل، م، ن (ڪاف،
 لام، ميم، نون) شامل آهن، انهن اکرن ۾ ”اؤن“ اکر
 امام دلچسپ ۽ اهاڻڪ آهي. مصر جي پاشا ۾ نون
 شمس جي معنيٰ ۾ مڇلي آهي ۽ جوفيشيا ۾ ايل لالي مڇلي
 جي شڪل جو ئي وار آهي، ۽ سيني سيمپٽڪ پاشائن
 ۾ نون اکر لاءِ استعمال ٿيندو آهي. (۱)

ان اکر جي بدووت الڪروزي ۽ عربي ۾ ا ح ۽ مڇلي
 جي آڪار جي ٿيندي آهي. مڇليءَ جو ٺاڻ (پيريءَ)
 سان گهڻو سمند آهي. لاڙ (سري) جي وچ ۾ مڇلي جي
 وچ ۾ ئي قائم آهي، ٻيئي جو هڪ ئي روپ آهي.
 اهوئي پراڻو وارا لاڙ (پيري) کي مڇو به چولدا آهن.

(1) The origin of the Alphabet, by Herbert
 Boynes. Theosophist, Aug: 1914).

انهن مصرين جو به اولاد اميرڪا جا ڪڇ، مول اواسي چيا ويندا آهن. اهي به سوري ولسي شري رام جو رام سميتو نالي اتسو معائيندا آهن، کوجنا ۾ اتي به سوريه جو مندر مليو آهي.

منو جي مڇلي ارتاٽ نوح جي جل پلاون (Deluge) جي ڪٿا مصر، بيبٽن، سيريٽا، چالديا، فارس، عرب، گريس، ڀارت، چين ۽ اميرڪا آدي سنسار جي سڀني ڏيڻن ۽ سڀني ڄاڻين ۾ پائي وڃي ٿي. ان مان اها ڳالهه وڌيڪ مضبوط ٿي وڃي ٿي ته هيم ۽ شيم کان ئي نوح يا منو کان ئي ساري منش ڄاڻي جي اڻپتي ٿي آهي. بائيبل ۾ جو نوح جون پيڙهيون لکيل آهن اهي خيالي آهن، آدم کان نوح تائين ۱۱ پيڙهيون ٿين ٿيون، پر انهن جي ورهين جو انداز ۲۲۶۲ ورهيه لکيل آهي. ان ئي طرح نوح جي پٽ شيم کائن ابراهيم تائين ۱۱ پيڙهيون جا ۱۳۱۰ ورهيه لکيل آهن. ان مان صاف ٿي ٿو وڃي ته اهو ڳاڻائو وشواس جوڳو ناهي. حضرت نوح کي پيدا ٿي لکين ڪروڙين ورهيه ٿي چڪا آهن، جيڪو سنه نسبت مهاراجا منو جو آهي اهوئي حضرت نوح جو به آهي.

هاڻي توهان کي نوح جي ٻيري (طوفان) ۽ منو جي مڇليءَ جي آدم ڪٿا جو رهسپار ٿا ڏيکارين ته ڪهڙو دلچسپ آهي:-

عربي لپيءَ ۾ ورط ملاڪي ”ابجد هووز“ چيو

اسان مٿي جيڪي لکيو آهي اهو فقط ٻوڙين وڏن وٽان
 هي رابن سان بيهه آهي، پر ان کانسواءِ ڪو ٻيو مس نه
 آهي ۽ هو عرب جي پراچين وڏن وٽان هو آهي. عرب جي
 وڏن وٽان سرشتي اليتي وڏن ڪندي سرشتي اليتي
 حضرت لوح جي طولان کان شروع ڪئي آهي، حضرت
 لوح کي ٻه پٽ هئا ۽ سام هئا جن مان دنيا جون ٻه قومون
 هئا ۽ سام ٺهڻ، جيڪي انگريزي ۾ سيمينٽڪ ۽ سيمينٽڪ
 چيو ويندو آهي، ان ڪري هاڻ ان تي ٻه روشني وڌي
 ويندي ۽ ڏيکارڻو ويندو ته حضرت لوح ٻيو ڪو ماڻهو
 ڪونهي پر آرين وارو اهوئي مهاراجا مدو آهي ۽ همار ۽
 سام ان کان هليل سور، (خير) ۽ چندر (سور) آرين
 جون ئي ٻه شاخون اڏانهن وٺي آهن، چندر پراچين عربن
 وڏن ڪيو آهي.

ڪجهه لکڻ کان اڳ اول اهو سوال اٿس ته خود
 حضرت لوح ڪير هو؟ جواب طاهر آهي ته حضرت لوح
 آريءَ هو. حضرت لوح هو آريءَ جو پٽ ڪيٽن پرمائن سان سڏ
 آهي. لوح جو طولان وٺيو سورس مٿو هي مڇلي واري
 ڪٿا جوئي اٿراد آهي. لوح جي وڏي پٽ هير جو
 اولاد جيڪو مٿي ۾ ويندو آهي، بيههتو سبب راجا
 مٿس ان پڌاليتو، پاڻ کي سور وٺي چوڻو ۽ وٺيو سور
 مٿو جي مول وٺڻ سور کي بيههتو اٿست سمجهندو
 آهي. (۱)

ارتات دليا کي وسايو. موجوده دليا جا سڀ انسان
انهن ئي آدي انسانن آرين جو اولاد آهن، جدجو وڌيڪ
ورڻن اڳتي ڪيو ويندو.

شري وان شرور لکيٿو: ڀارت جا لوڪ ئي ساري
دليا جي ديشن کي آباد ڪرڻ وارا آهن.... ان کان به
نهایت پراچين ڪال ۾ (جو اتهاسڪ ڪال کان تمام گهڻو
اڳ جو آهي). آريه لوڪ ڀارت کان ايران ۾ ويا. ان وقت
به انهن وٽ اهڙو ڌرم هو جو نهايت سادو، پوتر ۽ نهايت
اعليٰ هو. جيڪو فلاسافي، شاعري ۽ راڳ وڌيا سان پُر پور
هو. جنهنڪي ساري دليا جي مذهبن جي مانا چڱي نه
بيچانه ٿيندو. بس! هندوستان نه صرف سنسار جي سڀيتا
۽ وچارن جو پتا آهي بلڪه دليا جي پيدائش جو به
چشمو آهي.”

ٿراس جو ودوان شري ڪروزر پنهنجي ڪتاب
جي صفحو ۱۷ تي لکيٿو: ”اگر ساري سنسار ۾ ڪوئي
اهڙو ديش آهي، جنهنڪي انساني نسل جي جنم ڏاڏا
هٿ جي دعويٰ ۽ فخر بجا طور تي سگهيتو ۽ ساڻ ئي
شروعاتي دليا جي وڳيان، سڀيتا ۽ فلاسافي جي انهي
۽ اوج جو ايمان ٿي سگهيتو ۽ وڌيا جي ڪنن جو چشمو
چڱي سگهجيٿو ته مان وشواس ۽ بنا ريب جي ان باري
۾ چوندس ته اهو ڀارت ورش آهي ۽ جنهن کانسواءِ ٻيو
ساري دنيا ۾ اهڙي فخر جو دعويٰ دار هٿ جي جريب
ٿو ڪري سگهي.”

پر سڀ کان مکيه ڳالهه اها آهي ته جيئن اسين چئون
 لا ته سمنار جون سڀ ڄاڻيون آرين جي ستنان آهن ۽
 ڀارت مان وڃي دليا پر آاد ٿيون آهن ته اهي نه اصل
 پر جنم ڀومي ڀارت جو هئا ڪري پنهنجي ان انتهائي
 اسٽان مڙوڪي اڃا تائين باد رکيو ويٺا آهن. ڀارتي آريه
 پنهنجي جنم اسٽان کي هيرو ڇولدا آهن ته سندن شاعرن
 نه ان هيرو اسٽان کي مختلف ڊگه سان ياد ڪندڙون
 آهن. جهڙوڪ:- زند پاشا وارا ابرائي ان هيرو کي هورو،
 بولان وارا هيروس، دکن ترڪستان وارا هيروو، مصر
 وارا هيروئي ۽ اسپينا وارا هورخ ڇولدا آهن.

ان زبردست زندهه عشق جي موجودگي پر وڌيڪ
 تحف جي ضرورت ئي ڪانهي. ان طرح اسان مٿي ثابت
 ڪيو ته اسان جي پهرين پيدائش ڀارت ۾ ئي ۽ اها
 پيدائش بنا مالا پتا جي يعني امڪاني ئي ۽ اهي ئي آدي
 اسان آريه هئا جن مان دنيا جا سڀ اسان پيدا ٿيا.

جڏهن اهي آدي آريه لوڪ ائين ٿيا ته ايشورڪين
 سمنار ۾ سڀ عهدوار ۽ وگيان وغيره لاء اهو ڀولر گمان ٿي
 آدي سرشتي ۽ پر ڏلو جو آهي ڀولر گمان جو ڀولر پندار
 ويد. ان ڀولر ويدن مان ئي آرين ٿيان وگيان برابر
 ڪيو. ان موجب پنهنجو جيون ظاير ۽ آبادي ڪئي.
 جڏهن سندن آبادي گهڻو وڌي ويئي ۽ منجهن ڪي
 پسم ٿيا ته اهي آريه ورت ڇڏي سمنار ۾ آباد ٿي ويا

پرست پاشا وگيان جو ودوان مسٽر ايلر لکيو: ”مندر جي اڀتي ڪشمير ۾ ٿي.“ ڪي يورپين ودوان وچ ايشيا ۾ ٿا ٻڌائين.

شري خورشيد جي دستر (بارسي ودوان) ڪن ڌرمي ڳالهين جي آڌار تي هندو ڪش ٻهڙ تي ٿو ثابت ڪري. پر اهي ڳالهيون خود ليڪن جي چوڻ موجب به شڪي آهن. پروفيسر مڪسمولر پڻ اڳي وچ ايشيا ۾ لکيو هو، پر پوءِ وچ ايشيا لفظ ڪڍي ڇڏيو ۽ لکيو ته ايشيا ۾ ڪٿي پيدائش ٿي. (۱)

ان طرح سڀني ودوانن جا وايا مختلف ۽ شڪي آهن. هاڻ اڳ سڀني کي جدا جدا ڪنڊن تي رکجي نه وڃ ٿيندو هماليه جو ميرو استان. بس! آرين جي چوڻ موجب آدي سرشتي هماليه تي ٿي جا اٽڪل سڀني ودوانن کي منظور آهي. شري لالا پوڳي لکيو: ”هماليه ئي اسانجي ۽ اسانجي ديوتائن جو آدي جنم استان آهي.“ (۲)

نئين کوجنا به پتو لڳايو آهي ته هماليه تي (پراچين) پراڻين جا فوسيل (پجرا) پاتا وڃن ٿا. (۳)

(1) Good words, Aug. 1887.

(۲) آريا ورناتيل آريا نجي جنم ڀومي (مرهٽي) صفحہ ۲۷۲.

(3) (Manual of the Geology of India, P. XXIV.)

پر آدم ۽ ڌوا اڙتائڻ اهي استري ۽ پرش هڪ نه پر اليڪ
الهن ڪيا ويا جن مان سرشتي ۽ چو وستار ٿيو.

ساڳيو مڃا وڌوان مڙشي ڏياندد، ستيارت پرڪاش
پر لکيتو: ”آدي سرشتي پر سوين هزارين منش (آمنشي)
الهن ٿيا ۽ سرشتي ۽ پر ڏسڻ سان نه اهوئي وشواس ٿيڻو
نه منش اليڪ مانا پتا جو اولاد آهن.“ (۱)

پرونيسر مڪسولر لکيتو: ”ڇيرو وڃيڻو نه آدي
(شروع) پر هڪ ئي منش ڪون هو، پر اسين
هر طرح سان اهو خيال ڪري سگهون ٿا نه آدي ۽ هر
ڪجهه پرش ۽ استريون آهن ٿيا.“ (۲)

س! اهي جيڪي آدي سرشتي ۽ پرش ۽ استريون
الهن ٿيا اهي آريه آهن، جن مان ساري سنسار هي
منش جالي ۽ جو جنم ٿيو آهي.

هاڻ باقي رهيو اهو سوال ته اڃا آدي سرشتي ڪٿي
ٿي؟ آرين جي گرڻن الو-ار منش جي پهرئين پيدائش
ٿيبت جي اوريان يارو پر شماليه پٽاڙ جي هيرو ٿالي
مٿان ٿي ٿي.

شاھي عالم ڏياندد لکيتو: ”ڏيا جي پيدائش ٿيبت
ٿي ٿي.“ (۳)

(۱) ستيارت پرڪاش سمناس انون.

2 Chips from a German workshop, vol. 1. P. 237

(۲) ستيارت پرڪاش سمناس انون.

بس! اهوئي هڪ رهنسپ آهي جو ايشور کان واءِ پيو
ڪو به ٿيو ڄاڻي سگهي، ۽ انجو جواب فقط ايشور جو
پوئر گيان پيدار ويد تي ڏيئي ٿو سگهي ته آدي سرشتي
آمڻي تي آهي ۽ اهائي هڪ سچائي ۽ حقيقت آهي
جا ودوانن کي به منظور آهي.

موجوده زماني جو دنيا جو سڀني کان وڏو ودوان
مهارشي ڏيانند سرسوتي پنهنجي عالمان نصيف ستيارت
پرڪاش ۾ پڻ ان ڳالهه کي ئي قبول ٿو ڪري ۽ لکيو
”آدي سرشتي مڻي نه ٿيندي آهي پر آمڻي ٿيندي
آهي.“ (۱)

مسٽر ٽي. ايل. سٽرلينڊ لکيو: ”آدي سرشتي
آمڻي ٿيندي آهي ۽ ان آمڻي سرشتي ۾ اُتر ۽ سڌول
شرير ٺهندا آهن.“ (۲)

۽ ان ئي آمڻي سرشتي ۽ وقت ايشور ڪچر اسٽريون
۽ پرش پيدا ڪندو آهي، جن مان اڳتي هلي دنيا جي
پيدائش وڌندي آهي. قرآن ۽ بائيبل جي اوسار به شروع
دنيا ۾ ايشور حضرت آدم ۽ هوا کي پيدا ڪيو جنهن
مان سڄي دنيا ٺهي. اهو آدم سنسڪرت شبد آدي
جو بگاڙ آهي معنيٰ آهي اڳاٽ شروعائي انسان،

(۱) ستيارت پرڪاش، سملاس انون.

انٽرو لٽي بلڪ ان ذوق ۾ الي سزائون ۽ ڏاڍون
ويڊاڊون آهن.

پروفيسر پريٽرڪ گيڊس چويٿو: ”اڃا قبول ڪرڻ
گهرجي ته منس جي وڪاس جا پرمات شڪي آهن ۽
سائينس ۾ انهن لاءِ ڪا به جڳهه ڪانهي.“ (۱)
ان ڪري انٽري لي باڪ ٿيوري ۽ ٻالھ کي مڃڻ لي
مورڪتا آهي.

هاڻ سوال آهي ته آخر انسان ڪيئن پيدا ٿيو؟ وڌ
چون ٿا ته آدي سرشتي امٽئي (بنا مالا پتا جي) ٿي.
يعني پهريان انسان جي ايشور انهن ڪما اهي بنا مالا پتا
جي ٿيا، جنهن کي امٽئي سرشتي چيو ويڊو آهي.
هيءَ اها شيءِ آهي جنهن کي وڳيان نٿو سمجهي سگهي،
پر سائنسي وقت آهي وڳيانڪا، ۽ هي اهو رهس آهي
هو فٽ ايشور او حاطي. انسان کي سواءِ قياس ڪرڻ هي
طبع ڪانهي هو ان رهس کي سمجهي سگهي. مٿر
ٿامسن لکيٿو: ”وڳيان دواڙان اسين ٿا ڄاڻون ۽ زمين
ٿي ساهوارن پراڻين جي سرشتي ڪيئن ٿي.“ (۲)
مٿر پٿرڪ چويٿو: ”هن اڃا زمين ٿي پراڻي
ڪيئن انهن ٿيا؟ ان سوال جو اسين اهوئي جواب ٿا ڏيون
ته اسين ماڻهو ٿا ڄاڻون.“ (۳)

(1) Ideals of Science and faith

(2) Introduction to Science, P. 142.

(3) Evolution, P. 70. by Prof. Patrick Geddes

اهڙي اوستا ۾ جنهن ڳالھ لاءِ خاطري ڪانهي اها شيءِ قبول ڪرڻ يوزگيه ناهي. اڄ شڪي ۽ شايد شبدن جو استعمال وڳيان جي وروڌ سمجهيو ٿو وڃي. ان ڪري ڇاڪاڻ ته وڪاس واد (ڊارون ٿيوري) هڪ بي بنياد، واهيات ۽ شڪي ٿيوري آهي ان ڪري اهڙي ڳالھ جو اڄ مان ڪولهي ۽ نه ڪو اهڙي پراڻي بيوقوفي تي بحث ڪرڻ جي ضرورت آهي. اڄ خود وڳيائي ان ٿيوري کي بيڪار سنڌ ڪري رهيا آهن.

گذريل مهياڙي يڌ جي سمي ڪرسچن هيرلڊ (Christian Herald) ۾ هڪ خبر ڇپي هئي ته برٽش سائيئس سوسائٽي جو سيشن وارون (آسٽريليا) ۾ ٿيو، پروفيسر وليم ويسٽن پڙڌان هو. هن مهاشيه پنهنجي وياڪيان ۾ چيو ته ”ڊارون جو وڪاس واد بلڪل ڪوڙو ۽ وڳيان جي وروڌ آهي.“ ٻين ودوانن به يڌ ڏانهن اشارو ڪندي چيو ته ”هي جنگ ان ڳالھ جو پرمات آهي ته منس جهڙو پهريائين هو ٺهڙوئي هيٽر آهي.“ (يعني وڪاس (ايووليوشن) نه ٿيو آهي).

انڪالسواء اميريڪا جي ڪيترين رياستن (States) پنهنجن سڪوان ۾ ڊارون جي سکيا کي قانون جي خلاف قرار ڏنو آهي ۽ وڪاس واد جي چرچا کي ڏوهه ٺهرايو آهي. (۱)

ڊاڪٽر ڊارون جهڙي ودوان جو دماغ ان اعليٰ اصول جي طرف کوچڻ لاءِ نه وڃي، ليڪار ڳالهين جي طرف رجوع نه ٿيو. جنهن لاءِ ڊارون جوابدار ڪونهي، پر سندس مذهبي تعليم آهي. دنيا جو ڪوبه مذعب ايشور، ڌرم ۽ وگبان جي ڪا به ڪيا ڪونه ٿو ٿئي، سواءِ ويدن جي. جيڪي ماڻهو اهو چولندا آهن ته سڀني مذهبن ۾ گيان ۽ علم آهي اهي ڌرم ۽ ايشور جي اهميت کي بلڪل ڪونه ٿا سمجهن، اڳ سڀني ۾ سچائي آهي ته پوءِ ان طرح جدا جدا ڪپڙي رڌڻ جو ڪهڙو مطلب؟ اس! ايشور ۽ ڌرم سببدي ڪچه به گيان نه ملڻ ڪري ان وقت جا ودوان ايتري ڳالهين ڏاڍين رجوع ٿي ويا جن جو بعد ۾ وگبان سان وروڌ ڪيو ويو. وڪاس واد حاميٽيڊر ٻڌ پندرجي ڳالهين کان لکيل بخش نه ٿي سگهيا آهن، ۽ ڪيترائون ايتريون ڳالهيون، جن لاءِ هو خود به خاطري سان ڪچه نه ٿا چئي سگهن ته ممس ڇا آهي! ممس هي جيون جو رهس ڇا آهي؟ ان لاءِ هو اڃا بدائيت کان معذور آهن. خود ڊاڪٽر ڊارون جي پٽ پروفيسر چارچ ڊارون ٽارپٽ ۱۶ آگسٽ ۱۹۰۵ع ۾ ڏکڻ آمريڪا ۾ پرنس انسوسٽيشن جي پوڙان جي حقيقت ۾ چيو هوندو: ”جيون جو رهس اڃا به ايترو ئي ڳوڙهو آهي جيترو پهريائين هو.“ (۱)

(1) "The mystery of life remains as impenetrable as ever."

دارون ٿيوري موجب، جيئن مٿي لکيو ويو:-

انسان جي پيدائش ايشور ڪاٺ ڪٽي پر از خود هڪ جڙ شيءِ مان وڪاس (Evolution) ٿيندو آخر چيئن ٿيڻ تي ان مان ڀولڙو ٿيو، ان مان وڪاس ڪندو آخر آدمي ٺهي پيو. ۽ اهڙي قسم جا منڍ دنيا جي مختلف هنڌن تي ٺهي پيا ۽ انهن جي سڀيتا ڌيري ڌيري ترقي ڪندي ويئي، موجوده انسان ان اصلي وڪاس ڪيل بالدر (ڀولڙي) جو اولاد آهي. اهو آهي ڊاڪٽر دارون جو وڪاس واد (Evolution Theory) ۽ انساني پيدائش جو سلسلو، جنهن کي اسان جا هندوستان سورا ا. سويڪار ڪندا آهن.

جيتوڻيڪ دارون ٿيوري اثبات ابوليوشن ٿيوري ۽ جو سلسلو ٻاهرئين لهوني اهڙو ڏيکاريل آهي جو هر هڪ لاسٽڪ کي برابر اپيل ڪندڙ آهي. پر اصل ۾ اڳ ڳهرو وڇاڻ ڪري ڏٺو وڃي ته ان ۾ سار اصل ڪونهي، فقط ٻاهريون ڪچو ٻوٽو آهي، جنهن کي سڄي وڳيان جي ڪا به پشٽي ڪانهي. جنهن سمي دارون ان ٿيوريءَ جو بنياد رکيو ان وقت ڌرم، ايشور ۽ وڳيان جي وش ۾ يورپ ۾ انڌ ڌنڌ هو، ان باري ۾ ڪا به ڄاڻ ڪانه هئي. عيسائي مذهب ته انهن عقل جي ڳالهين کان بالڪل دور آهي، ان مان اهڙي قسم جي ڪا به ڳالهه نه ملي سگهي جنهن منان ڪا تسلي ٿي سگهي. ان ڪري

۾ عام طرح نه کلي سگهيو، ان ڪري ان ئي آڌار تي، لاچار
 اڃا تائين ۾ اهي رايو رکيا پيا ويندا آهن ۽ سڄي الهاس
 ڪر بلڪل ان ساجي ۾ ٽوڙي رکيو ويو آهي. ڇاڪاڻ
 تہ الهاس لکڻ سان اول اهو نه مد ڪرڻو ئي آهي نه نه
 آخر دنيا شروع ڪيئن ٿي؟ ان ڪري ڊارون ٿيوري
 موجب اهو سوچڻ ڪري نه منهنجي آهستي آهستي
 ڪئي پر خود بخود ٿي وئي، ان ڪري اهي انسان
 جا اول مختلف هنڌن تي رهندي پاڻ کي آلت ڪندا
 ويا ۽ سندن سڀيتا ڏيري ڏيري آلت ڪندي وئي،
 اول منهنجي ڪاغذ، ٿل ۽ گوشت تي گذارو ڪندا هئا ۽
 پوءِ جا اوار ناهي ڪم آڻيندا هئا، بعد ۾ انهن منهنجي آلت
 ڪئي ۽ ڏيري ڏيري لوهه جا ڏانگا لڏا اوزار ٺاهي
 ڪم هلائڻ لڳا ۽ پوءِ وڌيڪ آلت ڪندي موجوده
 سڀيتا جو بنياد پيو آهي. ان ڪري يولان، مصر ۽ روم
 جون سڀيتائون ڪنهن هڪ چئني جون ڏاڏائون ڪولين
 بلڪ خود مختار سڀيتائون آهن، هن سمي سمي پئي
 آلت ڪئي آهي ۽ پارس ۾ ائين ئي ٿيو، ان حالت
 ۾ اساجي ٿيوري لوڏي ۾ اچي ٿي وڃي. ان ڪري
 بهتر آهي تہ ڪجهه لکڻ کان اڳ، ان ڊارون ٿيوري تي
 ڪجهه لکيو وڃي. جيڪو ٿيڪ موجوده ودوانن خود ئي
 ان ٿيوري کي بلڪل خارج ڪري ڇڏيو آهي، ان
 هوندي ۾ گهڻو ڪري عام ان کان ناواقف آهي ان ڪري
 ان وقت تي تمام ٽوڙي ۾ روشني وڌي ويندي.

انهن آدي منهن هتي آئين ٿي پوءِ وڃي پر توڙي جي باقي پاڻن کي وسايو.

پر ايو طبقو جيڪو اهو ٿو مڃي ته منهن جي آيتي ايشور نه ڪئي پر خود بخود ٿي آهي، انجو مکيه ڪارڻ دنيا جا موجوده مذهبن آهن، جن جي بيهڪار ڳالهين ۽ ايشور جو وڃڻ روپ ورڻ ڪرڻ، ايشور کي هڪ هندو مڃڻ، بنا مطلب ۽ عقل جي دنيا جي پيدائش جو بيان ڪرڻ انيادي واعايت ڳالهين کي جن جو وڃڻ (سائينس) سان ڪونه واسطو ڪونهي، فقط مورڪتا سان پُرل ڳالهين کي ڏسي ويچارڻ. ڪوچندا ڪندڙن ۽ ودوانن کي هڃڻو ٿي، انهن مذهبن اهورڪتائن کي طلاق ڏيڻو پيو. هاڻ جڏهن مذهبن ۽ ايشور جو عقل سان ان طرح ڪو واسطو ٿي ڪونه رهيو ته آخر ڪونه طريقو ٿيڻ گهرجي جنهن مان هن سرشتي جي آيتي جو ڪارڻ سا ڪچر ڳيان ملي سگهي. ان ڪري لاچار انهن ودوانن کي ايشور کان منڪو ٿي. ڪن يقين ڳالهين کي گهڙ ٿو پيو، نتيجو اهو اڪثر جو انيڪ ڳالهين ان باري ۾ گهڙجي ويون.

آخر ڊاڪٽر ڊارون چي آئين ۽ وڃڻ مسئل (ٿيوري) ودوانن کي ايل ڪئي، جنهن موجب آئين سڌ ڪيو ويو ته انسان جي آيتي پوڙي مان ٿي آهي. جيتوڻيڪ ان ٿيوريءَ کي به بعد ۾ هلي ۽ هن وقت به بلڪل خارج غلط سڏ ڪيو ويو آهي ۽ پر ان هوندي به ڇاڪاڻ ته سڄي ڪوچندا ان ئي آڌار تي ٿي ويهي ۽ ويدن جو رهيو.

سرشتي ۽ حي آريہ کان هلندو آيو، جنهن تي هو هن
 ٻولي پوءِ آريہ ورث تي آئين ٿيا. انهن تي هتي سندن
 اصلي اسٿان رهيو. جيتوڻيڪ: ان سيمي (مهاڀارت) لائن
 ڏوي ڏيڙي هو سسڪاري جي پنهنجي ڀائرن (مهاڀارت) وٽ
 وڃي انهن کي آباد ڪيو ۽ وسايو، (بعد ۾ زماني جي
 گردش ۾ انهن اصليت کان گهڻو بدلي ڇڏي وئي) مهاڀارت
 لائنن هو پڻههجي جدا هڪجي قائم ڪري سگهيا، پر
 ڀارت سان ساڳي طرح ئي ٻڌا رهيا.

هن ٽئين ڪالڊ ۾ اسين اوهان کي هڪ ٽئين حقيقت
 ٻڌائي رهيا آهيون، ته دلها کي آرين تي وڃي وسايو
 آهي. اوهان هملتانين اهوئي پتي ٻڌو آهي ۽ خبر آهي
 ته آريہ اوڪ اتر اولهه ايسٽا کان ڪيسوي سمن کان به هزار
 ورهيه اڳ هندوستان ۾ آيا، اڳي هتي ڍرواڙ وغيره
 اڃا آريہ رهندا هئا. ان سواءِ اهو ته سڀني جون ٻوليون،
 رومن ۽ مصري سڃيٽائون وقت ۾ وقت ٻاهه ٿي
 ٿي رهيون آهن جڏهن ته اتر ڪري سڃيٽائي پتي آيو
 آهي. پر اسين ان سان بلڪل شامل نه آهيون. ان جو
 مک ڪارڻ اهوئي آهي ته اسين اول ته اهو ٿا سوچون
 ڪريون ته هلش جي اڳتي اول اول ڀارت پوءِ
 تي ٿي ۽ انهن آدي هلشن کي ايشور اڳين
 ڪيو ۽ کين سلسار ۾ وهندڙ ڪيڙيان لاءِ ويدن
 جو ڪيڙيان ڏنو، ۽ ان آڌار تي اهو سڌ لا ڪريون ته

اڌياڻ پھريون

(آرين جي اُڻپتي ۽ سنسار ۾ ڦهلجڻ)

۾ منو سمرتيءَ جو پرمات ڏيندي لکيڻو۔
مهاودوان مهرشي ڏيانند سر سوئي، ستيارت پرکاش

”آدي سرشتيءَ کان وٺي (اڄ کان) پنج هزار ورهيه
اڳ تائين آرين جو ساري سنسار تي چڪروئي راج هو.
ارڻات پوڳول (پرڻوي) تي هڪڙوئي (آرين جو) راج
هو. ٻين ديشن ۾ مانڊاڪ يعني لنڊا لنڊا راجائون هوندا
هئا. ڪورون ۽ پانڊون تائين هتان جي راج ۽ شاهي
ضابطي هيٺ ساري دنيا جا سمورا راجا ۽ پرڄا هلندڙ
هئا.“ (۱)

اسان به هيٺائين پنجه هزار ورهيه اڳ، ارڻات مهاڀارت
ڪال تائين جوئي ڀارت جو اتهاس لکيو آهي. ڇاڪاڻ
تہ مهاڀارت تائين آرين جي ڊڊي جو زمانو هو جو سندن،
(۱) (سنڌي ستيارت پرکاش، سهلاس ۱۱،
پنجه ۴۸۳)۔

Oh INDIA! will you not help us ?
Be patient with us, INDIA!

Remember we are your children
You are old and learned and
wise before we existed.

Our path is steep and thorny.
Help, us, MOTHER INDIA!

We, your real VEDIC CHILDREN,
are turning our gauze to our
motherland together.

We can become the great regenerating
and moralising force of
this world.

—By Lourd Flinch, Paris.

هائڻ ويدڪ ڪال ڪان وٺي مهاڀارت ڪال
قائمين، آرين جو سنسار ۾ ڦهلاءَ ڏيکاريو ويندو.
تم ڪيئن آرين آميرڪا، يورپ، آفريڪا،
آسٽريليا ۽ ايشيا ڪنڊن تي آري ورت مان
وڃي آباد ڪيو.

ڊگيندر جي موت بعد سريندر ڪشمير جو راجا ٿيو، هي تمام ذريعا هو. سريندر بنا اولاد جي مري ويو ان ڪري سريندر سان گوند جو راج وٺڻ سماپت ٿيو ۽ گوڏر ڪشمير جي راج سنگهاسن ٿي ويندو. گوڏر جو پٽ سورڻ مهاڻا ٻڌ جي زماني ۾ هو. سونتر راج جي روپ ۾ ڪشمير جي هستي گهڻي وقت تائين قائم رهي، انت ۾ مؤري سمراٽ اشوڪ انکي پنهنجي شاهي سامراج ۾ ملائي ڇڏيو.

ٻي راج

سنگد (چندر)، ڪوشل ۽ ڪشمير کان سواءِ پنجال ۾ ۲۷، ڪاشي ۽ ۲۴، ههڙ ۽ ۲۸، ڪلنگ ۳۲، اشوڪ ۲۵، ۲۵، ۲۸، ۲۸، ۲۳ ۽ ۲۰ راجائن راج ڪيو. سامراجي وادي شڪتي شالي راجائن جي ڪوششن سان ڌيري ڌيري اهي راج به نشت ٿي ويا اولتي ۽ وڌيڪ راجائن جو مگد جي سمراٽ رنجي جي مھامتري ۽ پرديوت وٺڻ جي بنياد وجهندڙ پلڪ خاتمو ڪيو. ان طرح ڪاشي ۽ جو خاتمو ڪرڻ لاءِ ڪوشل ۽ مگد جا راجائن لڳاتار ڪوشش ڪندا رهيا. ڪلنگ، ڪافي سمه تائين پنهنجي سونتر تا قائم رکي سگهيو پر مگد جي راجا مهاڀدم ان تي حملو ڪري ان کي پنهنجي آڌين ڪري ڇڏيو. ان طرح ٻيا راج به سامراجي واد (Imperialism) جي شائق راجائن دواڙا ڌيري ڌيري نشت ڪيا ويا.

(ان طرح مهاڀارت ڪال جو اٽھاس سماپت ٿيو.)

پنچھکا ندر کورہا جتا پران جیگرہ گولند راجا، شری
 کرشن جی پاء بلیدر (ہلرام) عثمان مارچی واو ۽ کشمیر
 جی فوج پندھی اراڈی پر کامباب لی لی ۽ اندک
 درشن سنگھ لشت نہ گنو۔

ان گولند (پورٹس) جی موی کالبوہ ملدنس انت
 دادودر (پہ اون) راجا ایوہ پندھی بتا جی موی
 ندلو ولتا لاء هن نہ اندک ووشن سنگھ لی مہلو کمرہ
 هن لدھی وری کشمیر جی سیدان غار کاڈی ۽ دامودر
 (پہ اون) سنگ پر مارھی واو۔

موی جی ولس دامودر جوان لی لہو کس اچا کو اولاد
 سکود عروہ ان کری اندک ووشن سنگھ جی پوڈان
 شری کرشن جی صلاح سان دامودر جی وڈرا استری
 یشو وٹی کی راج گدی لی ومارو واو۔ یشو وٹی گراڈی
 علی ۽ لکے سمب لی کس پتر آئین لہو، جیدھچو لالو
 گولند رکیو واو مہمکی گولند (پتو) چہو وپندو آھی۔
 گولند (پتی) کالبوہ کشمیر جی گاڈی لی ۳۵
 راجا لون وپنا۔

اکالبوہ او لالی راجا کشمیر جی گاڈی لی وپلو۔
 جن لو اور لالی شہر آباد کیو جھن پر ہشمار پتر ہون
 سدو عمارتون ہون۔

لو کالبوہ کش گادی لی وپو ہی ڈاہو ادائی راجا ۱۴
 کش کالبوہ کگیلندر راجا ایوہ جی لمار شکتی
 لی راجا عروہ هن لکشملا جی لک ولس چو ناکل مالو
 سو عروہ مچاپاروب پڈ کالبوہ لکشملا پر راج کمدو عروہ

۾ ڪوئل راجا پُرسين جت هڪ شڪتي شالي راجا ٿي.
 ويو، جو سامراجيه تيار ڪرڻ لاءِ لڳا تار ڪوشش ڪري
 رهيو هو. هڪ طرف هو مگد جي طاقتور سهراڻ
 اجات شترو سان لڙي رهيو هو، ٻئي طرف لڙڻ لاءِ
 جي ننڍن راجن (شاڪيه راجا تتر ۽ ڪاشي راجيه) کي
 هضم ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. ڪوئل جي
 سوريه وٺڻ ۾ ڪل ۳۲ راجائون ٿيا جن جي وٺاواڻي
 هن طرح آهي:—

- (۱) برهدل (۲) برهنڪش (۳) اُروڪشيپ (۴) وٽس
 - (۵) وٽس ويوه (۶) پرتي ويوم (۷) پااو (۸) دواڪو
 - (۹) سهديو (۱۰) برهدشو (۱۱) پانورٿ (۱۲) سپرتيه
 - (۱۳) سپرتيه (۱۴) وردديو (۱۵) سنڪشتر (۱۶) ڪنو
 - (۱۷) اترڪش (۱۸) سورڻ (۱۹) امترج (۲۰) برهدراج
 - (۲۱) ٽومن (۲۲) ڪرتنجه (۲۳) رٽنجه (۲۴) سنجيه
 - (۲۵) شتوڌن (۲۶) شاڪيه (۲۷) راهل (۲۸) پرسينجيت
 - (۲۹) ڪشدرڪ (۳۰) ڪنڊڪ (۳۱) سرت (۳۲) سمتر
- سمتر سان ڪوئل جو پراچين سوريه وٺڻ سمائت
 ٿي ويو.

ڪشمير جو راج وٺڻ!

مهاڀارت ڪال ۾ ڪشمير تي گوڏنڊ (پهر يون) راج
 ڪري رهيو هو. هي راجا مگد سمراڻ جراسنڊ جو مٿر
 هو ۽ هن انڌڪ ورشٽ سنگھ تي حملن ۾ جراسنڊ جي
 مدد ڪئي هئي. ڪشمير جي فوجن ڄمنا جي ڪناري

(۲۰) ميڏاوي (۲۱) 'لر پڄم (۲۲) مردو (۲۳) لر (۲۴)
 لر عدوت (۲۵) وسودان (۲۶) شتالڪ (۲۷) ادين
 (۲۸) وهنر (۲۹) دلڊ پالي (۳۰) ارامتر (۳۱) ڪشمڪ.
 ڪشمڪ سان پندر ولس (پورو ولس) هي ولساوي
 سمايت لي. لڳڪڙو ڪالبره پندر ولس هي شڪتي
 ڏهنندي وئي، مڪڙ جو سامراجي واد ڏهري ڏهري
 دور ولس لڳو، جيڪا هتي مهاڀارت ڪال م هسناپور
 کي حاصل لي اها اڃي ڪنڪا پڙڻ سان ڪڍ لي ڪم لي
 وئي، ان سمي مڙ پڙيش پر ڪڙشل راجا پڙيش
 شڪتي وڌائي رهيا هئا اهو به پندر ولس (پورو ولس)
 هي عالمي پر مدد هئي.

مهالما پڙ هي زماني پر ڪوشامي هي راج سنگهاڻي
 لي راجا ادين (۲۷) راج ڪري راجا هو ڇهين
 هي ۴ اولهي هي راجا پڙيش هي پان پر ڏاڍي
 ڪمڪش هئي.

ڪڙشل جو دور ولس!

مهاڀارت ڪال پر ڪڙشل جو راجا پڙيش هو. هي
 ڪورون جي طرفان مهاڀارت پڙ پر لڙيو هو. مهاڀارت پڙ
 ڪالبره ڪڙشل راج ۽ ڪمزور لي وڏو هو. اڏيڪا لي
 هسناپور جا شڪتي شالي سمراڻ موجود هئا، الڪري
 هي طلسم ۽ پڪڙي سگهيو. پر ڏهري ڏهري ڪڙشل
 جا راجا ڪن شڪتي شالي گهڻا ويا، ڪن جو پڙ ڪال

اشوميد دت کانپوءِ اڃو پت اڌ سيمه ڪرڻ راجا
ٿيو. پراڻ اول اول هنجي ٿي راج ۾ نهڻ شروع ٿيا. (۱)
اڌ سيمه ڪرڻ کانپوءِ سندس پٽ ٺڳڪشو گادي تي
وينو هنجي سمي ۾ گنگالدي ۾ شاهي آڻڻ آئي جهن
۾ هستناپور ٻڌي ويئي. ٺڳڪشو هستناپور ڇڏي
ڪوٽ شاهي کي پنهنجي راجڌاني بڻايو. هي گهڻا تمام
اهميت واري آهي جو هن بعد ڇندر وڻش جي شاهي
سامراجي جي راجڌاني هستناپور جي جاءِ تي ڪوٽ شاهي
بڻجي ويئي.

ٺڳڪشو کانپوءِ ڇندر وڻش ۾ ۲۳ ٻيا راجائون ٿيا ڪل
۳۱ راجائون ٿيا جنجا لالا هي آهن:-

- (۱) ٻڌشتر (ارجن) (۲) اڀيميو (۳) پريڪشت (۴)
- جدميچي (۵) شتاليڪ (پهريون) (۶) اشوميد دت (۷)
- اڌ سيمه ڪرڻ (۸) ٺڳڪشو (۹) اُش (۱۰) ڇتر وڻ (۱۱)
- سچد وڻ (۱۲) ورشنت (۱۳) سشيپ (۱۴) سنيڪ (۱۵)
- وڇ (۱۶) ٺر ڇڪشو (۱۷) سڪيل (۱۸). پوپلو (۱۹) سنيڪ

(۱) اهو ياد رکڻ گهرجي ته هي جوڪي مورڪ ماڻهو
پراڻن کي ۽ مهاڀارت کي هندن جو پنجنون ويد چوندا
آهن، اها درجي اول جي مورڪتا آهي. پراڻ هندن جا
اتهاس گرنت آهن، ڌرم گرنت ڪولهن ۽ تمام ويجهي
زماني جا آهن، ان ڪري انهن کي پنجنون ويد وغيره
چوڻ وڌي ۾ وڌي جهالت آهي.

سندس بت جلميجيم هستابور جي گادي تي ويٺو.
 جميجيه پنهنجي بتا جي عتيا جو بدلو وٺڻ جو ٻڪو
 ارادو ڪيو، ان ڪري هن اشوميڌ يگه جو لشڪه ڪيو.
 پراڻن ۾ لکيل آهي ته ان يگه جي پريائڻ سان لاڳ لڳا ٿا
 اٽني ۾ ڪري ڪري مرن لڳا. ناگ راج ٽڪشڪ، وٺس
 جي پريائڻ کان بچڻ لاءِ گهڻي ڪوشش ڪيا پر اٽس ۾ ڌو
 نه اٽني ۾ ختم ٿي ويو. ان ڪٿا جو مطلب نٿو اچي،
 نه جميجيه جي ڪوشش سان لاڳ فوجن ۽ ٽڪشڪ جو
 خاتمو ٿيو. مهاڀارت جي الوار جميجيه ٽڪشڪا تي حملو
 ڪيو ۽ ان کي جيتي پنهنجي ماتحت ڪيو. ان طرح
 لاڳ راج ٽڪشڪ جو خاتمو ڪري جميجيه پنهنجي سامراج
 ۽ سمراٽ بد جي رکشا ڪئي.

جميجيه جي ٽي دٻار ۾ (وشي) وڻيشهڀاين،
 (مهرشي ويد) وياس دوارا ٽاليل مهاڀارت جو ڀاڱو ڪيو
 هو، ان درستي کان وڃي جميجيه جو شاسن ڪال خاص
 اهميت وارو آهي. پراڻن ۾ جميجيه کي پرنسپل ڇيو
 ويو آهي جنهن مان هو هڪ مشهور فائدو معلوم ٿئي ٿو.
 وڃي جميجيه ڪالپوءِ شتائينڪ هستابور جي گادي
 تي ويٺو. هنجي ڏينهن ۾ ڪا خاص ڳالهه ڪانه آهي.
 بلبلان ۽ ودوان هو.
 شتالڪ ڪالپوءِ سندس بت اشوميڌ ڌن راجا ٿيو.

ڏيئي سگهيو نهن تي راجا کي ڪڙوڻ اچي ويو ۽ هن
مئل نالوگ رشيءَ جي گلي ۾ وجهي ڇڏيو. رشيءَ سڌاري
۾ هڻڻ ڪري ڪجهه به ڏيان ڪونه ڏنو. ايتري ۾ رشيءَ
جو پٽ اتي اچي پهتو ۽ پنهنجي پتا جو ايمان ڏسي
راجا کي شاپ (سراپ) ڏنو ته پنهنجو موت نالوگ جي
ڏانگن سان ٿيندو. ان الوار، ٽڪشڪ ٺاڱ جي ڏانگن
ڪري ۾ پڪشيت جو موت ٿيو، جيتوڻيڪ راجا بچڻ جا
گهڻيئي آپاءَ ڪيا. مهاپاروت ۽ پراڻن ۾ انهن اپائن کي تمام
دلچسپ ڏيک سان ورڻ ڪيل آهي.

پراڻن ۾ ٽڪشڪ ٺاڱ دوارا ۾ پڪشيت جي ڏانگن کي
ڪٽا جي طرح ٺاهي لکيو ويو آهي. ۾ اصل ۾ اها هڪ
وڏي راز کي ٿي ڪولي. پراڻن هڪ وڏي اهميت واري
راجپوت ڪهڻا کي الڪار روپ ۾ ظاهر ڪيو آهي.
ڳالهه اصل ۾ هيءَ آهي ته اتر اولهه ڀارت جي راجڌاني
پراچين ڪال ۾ ٽڪشڪلا هئي، هتي ٺاڱ وٺڻ جا راجا اٺون
راج ڪندا هئا. مهاپاروت يڌ کانپوءِ هي راجا تمام طاقتور
ٿي ويا هئا ۽ هنن ساري اتر اولهه ڀارت تي پنهنجو
راج قائم ڪري ڇڏيو هو. راجا ۾ پڪشيت جي سمي ۾
ٺاڱ راجا جو نالو ٽڪشڪ هو. پنهنجي راج کي وڌائڻ جي
خيال کان هن هستناپور تي حملو ڪيو ۽ ۾ پڪشيت کي
ماري وڌو. متعيط ورڻن کي نظر ۾ رکن پراڻن جي اها
وياڪيا چڱي طرح سمجهه ۾ اچي ويندي. ۾ پڪشيت کانپوءِ

جی راجپوتڪ اتھاس کي الی ئی ڇڏیو ٿو وڃی، نوڌ
کال (بٽی منڊل) ۾ وڌاڪ ورتڻ ڪیو ویسڌو.
هستناپور یا چندرولش!

مهاپارم کالموءِ هستناپور جو چندرولس سڀنی کان
وڌاڪ طاقتور هو. بالڌو هن پینڪر ٻڌ کان اڳ نه
سامراجیه واد ڦاٽر ڪرڻ ۾ ڪامیاب ٿیا هئا، سندن
مخالفت هوندي نه هو آخر ۾ سڦل ٿیا. مهاپارم ٻڌ کالموءِ
راجا ٻڌشتر هـ. ستاپور جی راج سنگھاسن ٿی وینو، اتر
وٻاڪل ٿی بالڌو پاٿرن بدواس سوڀڪار ڪیو، ارڃن
جی ٻوٽی پریکشت کي ٻڌهتجو شاهي سامراجیه (سلطنت)
ڏیڻی دروڀدي سمیت خود ھمالیہ طرف ھلیا ویا.

راجا پریکشت، ارڃن جی بت اڀھندیو جو بت
هو. اڀھندیو مهاپارم ٻڌ ۾ مارجی ویو هو، ان ڪری
سندس بت پریکشت ٿی ٻڌشتر کان پوءِ گادي ٿی وینو.
پراٿن ۾ راجا پریکشت جی باری ۾ ڪیتراون ئی ڪٿائون
لکیل آهن، انهن ۾ هڪ ٽڪشڪ ڏاگ دوارا ڏسڪچڻ
ھی ڪٿا تمام پرمڌ آھی. ان موجب :-

راجا پریکشت هڪ دفعی شڪار ڪرڻ لاءِ جهنگل
۾ ویو. رستو ٻلجی هرڻ جو پیچو ڪندي وڃی شیمڪ
رشیءَ جی ڪٿیا ۾ پهتو. شیمڪ رشی سماڌيءَ ۾ هو،
پر پریکشت انجو ڪوبه خیال نه ڪری کائس هرڻ جو
پيچ لڳو. رشی سماڌي ۾ هڻڻ ڪری. ڪو نه جواب نه

نگيندو رتن (اندي ورتن) سان پرديوت وٺس جي
انهن پانچن راجائن ڪل ۱۶۸ ورهيه راج ڪيو.
ششونلڪ وٺس! (ع-س کان ۱۹۹۵ اڳ کان ع-س
کان ۱۶۳۵ ورهيه اڳ تائين).

(۱) ششونلڪ - ع-س کان ۱۹۹۵ اڳ کان ع-س
کان ۱۹۵۵ ورهيه اڳ تائين. پرديوت وٺس جي پوئين
راجا اندي ورتن کي ماري ششونلڪ گادي تي ويٺو.
ششونلڪ بهرپائين ڪاشيءَ ۾ رهندو هو. اندي ورتن کي
ماري پاڻ مگد جي گادي تي ويٺو. ڪاشيءَ جو راج
پنهنجي پٽ کي ڏنائين. هن ڪل ۴۰ ورهيه راج ڪيو.

(۲) ڪاڪورڙا - ع-س کان ۱۹۵۵ اڳ کان ع-س
کان ۱۹۱۹ ورهيه اڳ تائين. هن ۳۶ ورهيه راج ڪيو.

(۳) ڪشيترو - ع-س کان ۱۹۱۹ اڳ کان ع-س
کان ۱۸۹۳ ورهيه اڳ تائين. هن ۲۶ ورهيه راج ڪيو.

(۴) ڪشيترو گيم - ع-س کان ۱۸۹۳ اڳ کان ع-س
کان ۱۸۵۳ اڳ تائين. هن ۴۰ ورهيه راج ڪيو.

(۵) بمبسا - ع-س کان ۱۸۵۳ اڳ کان ع-س کان
۱۸۱۵ ورهيه اڳ تائين. هن ۳۸ ورهيه راج ڪيو. هي
مهاٿما پٽ جي زماني ۾ هو. بمبسا مگد جي راجڌاني
اجگره جو بنياد وڌو. انڪه ديش کي پنهنجي آڌين
ڪيو. هي تمام پراڪرمي مهاراجا هو.

هن ڪالپوءِ ٻوڏ ڪال آرنپ ٿيندو. ان ڪري مگد

کان هک ټولن ولس شروع ٿيو جو سندس نالي سان
پروڊيوس وٺس ٿيو.

ٻيڄي جي راج ۾ ڪيتريون گهٽتائون ٿيون. خاص
اهائي ۾ اولتي جي پراجيڪٽ راج وٺس جو خانو ڪم وٺو.
مهاپار ڪال ۾ اولتي تمام شڪتي شالي راج هو، اتي
جا ٻئي راجاڻن ۾ اڪثريت هون سينا وٺي مهاپار ٻڌ ۾
شامل ٿيا هئا. مهاپار ٻڌ کانپوءِ اولتي راج ڪمزور ٿيندو
ويو، جنهنڪري ٻيڄي مڪڙ راج ۾ ملائي ڇڏيو ۽ ان طرح
ويت هوٽل وٺس جو ۴ خانو ڪم وٺو.

(۱) پروڊيوس - ع - س کان ۲۱۳۳ اڳ کان ع - س کان
۲۱۱۰ ورهيه اڳ تائين، ڪل ۲۲ ورهيه راج ڪيو. ڪالٽس
پوءِ سندس پٽ پالڪ گادي تي ويٺو.

(۲) پالڪ - ع - س کان ۲۱۱۰ اڳ کان ع - س کان
۲۰۸۶ ورهيه اڳ تائين. هي پروڊيوس جو پٽ هو. هن
۲۴ ورهيه راج ڪيو.

(۳) وشڪيوش - ع - س کان ۲۰۸۶ اڳ کان ع - س
کان ۲۰۴۶ ورهيه اڳ تائين. هن ۵۰ ورهيه راج ڪيو.

(۴) سوريڪ - ع - س کان ۲۰۴۶ اڳ کان ع - س کان
۲۰۱۵ ورهيه اڳ تائين. هن ۲۱ ورهيه راج ڪيو.

(۵) ڏيگندردن - ع - س کان ۲۰۱۵ اڳ کان ع - س
کان ۱۹۹۵ ورهيه اڳ تائين. هن ۲۰ ورهيه راج ڪيو. هي
پروڊيوس وٺس جو پويون راجا هو.

(۲۱) ستيم جت - ع-س کان ۲۳۰۱ اڳ کان ع-س کان ۲۲۱۸ ورهيه اڳ تائين. هن ۸۳ ورهيه راڄ ڪيو.

(۲۲) ويرجيت - ع-س کان ۲۲۱۸ اڳ کان ع-س کان ۲۱۸۳ ورهيه اڳ تائين. هن ۳۵ ورهيه راڄ ڪيو.

(۲۳) رڀندجيه - ع-س کان ۲۱۸۳ اڳ کان ع-س کان ۲۱۳۳ ورهيه اڳ تائين. هن ۵۰ ورهيه راڄ ڪيو. هي راجا بنا اولاد جي ايشور وٽ پهتو. هي رڀندجيه هن بارهه درت وٽ وٺي ويا. بارهه درت وٽ وٺي ۲۲ سهديو کان وٺي ۲۳ مارچاري کان وٺي ۲۲ راجا ٿيا هن وٽ وٺي. ع-س کان ۳۱۳۹ اڳ کان ع-س کان ۲۱۳۳ ورهيه اڳ تائين ڪل ۱۰۰۶ ورهيه راڄ ڪيو.

پرديوت وٽس! (ع-س کان ۲۱۳۳ اڳ کان ع-س کان ۱۹۹۵ ورهيه اڳ تائين).

مکڙ جو پويون راجا رڀندجيه بنا اولاد جي مري ويو. هن کي فقط هڪ ڪنڀا هئي. رڀندجيه جي سڀني پٽي جو نالو پلڪ هو. پلڪ رڀندجيه جي هٿيا ڪئي. ۽ پنهنجي پٽ پرديوت کي راڄ گڏي ٿي وهاريو. پلڪ خود سنگهاسن ٿي لٿي ويهي سگهيو. ڇاڪاڻ ته سندس ڪوئي اڌ ڪار ڪو نه هو. ان ڪري هن پنهنجي پٽ پرديوت جي لاءِ اڌ ڪار انهن ڪري وڌو. هن رڀندجيه جي ڪنڀا جو وراهه پرديوت سان ڪيو ۽ پرديوت ليمر اٺوسار رڀندجيه جو وارث بڻجي ويو. ان طرح پرديوت

۳۵ ورہیہ راج کيو۔ هي راجا ڏاڏو براکرمي، وڏوان
۽ لالپوارو جو۔

(۱۱) شاجي - ع-س کان ۲۷۳۵، اڳ کان ع-س کان

۲۶۷۷ ورہيہ اڳ تائين۔ هن ۵۸ ورہيہ راج ڪيو۔

(۱۲) ڪشيمر - ع-س کان ۲۶۷۷، اڳ کان ع-س کان

۲۶۴۹ ورہيہ اڳ تائين۔ هن ۲۸ ورہيہ راج ڪيو۔

(۱۳) سورت - ع-س کان ۲۶۴۹، اڳ کان ع-س کان

۲۵۸۵ ورہيہ اڳ تائين۔ هن ۶۴ ورہيہ راج ڪيو۔

(۱۴) سنڌيتو (پهريون) - ع-س کان ۲۵۸۵، اڳ کان

ع-س کان ۲۵۵۰ ورہيہ اڳ تائين۔ هن ۳۵ ورہيہ راج ڪيو۔

(۱۵) نرورتي - ع-س کان ۲۵۵۰، اڳ کان ع-س

کان ۲۴۹۲ ورہيہ اڳ تائين۔ هن ۵۸ ورہيہ راج ڪيو۔

(۱۶) ترفيتو - ع-س کان ۲۴۹۲، اڳ کان ع-س کان

۲۴۴۴ ورہيہ اڳ تائين۔ هن ۳۸ ورہيہ راج ڪيو۔

(۱۷) درڊسين - ع-س کان ۲۴۴۴، اڳ کان ع-س

کان ۲۳۹۶ ورہيہ اڳ تائين۔ هن ۵۸ ورہيہ راج ڪيو۔

(۱۸) سڳل - ع-س کان ۲۳۹۶، اڳ کان ع-س کان

۲۳۶۳ ورہيہ اڳ تائين۔ هن ۳۳ ورہيہ راج ڪيو۔

(۱۹) سمڻي - ع-س کان ۲۳۶۳، اڳ کان ع-س کان

۲۳۴۱ ورہيہ اڳ تائين۔ هن ۲۲ ورہيہ راج ڪيو۔

(۲۰) سنڌيتو (ٻيو) - ع-س کان ۲۳۴۱، اڳ کان ع-س

کان ۲۳۰۱ ورہيہ اڳ تائين۔ هن ۴۰ ورہيہ راج ڪيو۔

کان ۳۱۳۹ ورهيه اڳ هي پڙهندڙي پتا جي موت بعد گادي تي ويٺو. هينجي سمي ۾ مگڌ راج وري هڪ ئي ويو. هي ڪل ۵۸ ورهيه راج ڪري مري ويو.

(۳) شرت شروا - هن عيسوي سنه کان ۳۰۸۱ اڳ ان عيسوي سنه کان ۳۰۱۷ ورهيه اڳ تائين ڪل ۶۴ ورهيه راج ڪيو.

(۴) آيو تايه - هي شرت شروا جو پٽ هو. هن ع-س کان ۳۰۱۷ اڳ کان ع-س کان ۲۹۸۱ ورهيه اڳ تائين ڪل ۳۶ ورهيه راج ڪيو.

(۵) نراهنه - ع-س کان ۲۹۸۱ اڳ کان ع-س کان ۲۹۴۱ ورهيه اڳ تائين. هي ايوتايه جو پٽ هو. هن ۴۰ ورهيه راج ڪيو.

(۶) سڪشتر - ع-س کان ۲۹۴۱ اڳ کان ع-س کان ۲۸۸۳ ورهيه اڳ تائين. هن ۵۸ ورهيه راج ڪيو.

(۷) برهتڪرما - ع-س کان ۲۸۸۳ اڳ کان ع-س کان ۲۸۶۰ ورهيه اڳ تائين. هن ۲۳ ورهيه راج ڪيو.

(۸) سيناغت - ع-س کان ۲۸۶۰ اڳ کان ع-س کان ۲۸۱۰ ورهيه اڳ تائين. هن ۵۰ ورهيه راج ڪيو.

(۹) شرتنجيم - ع-س کان ۲۸۱۰ اڳ کان ع-س کان ۲۷۷۰ ورهيه اڳ تائين. هن ۴۰ ورهيه راج ڪيو.

(۱۰) مهاپل - ع-س کان ۲۷۷۰ اڳ کان ع-س کان ۲۷۳۵ ورهيه اڳ تائين. هي شرتنجيم جو پٽ هو. هن

انہج جون وٺائوليون (Chronology) هيٺ ڏيئون
ونديون.

ساڳئي پاتڇال، ڪاشي، هٽيٽيم اليادي راجڙ
۽ ڪشمير جون واشاوليون سڀ هيٺ ڏيئون وڃن ٿيون:-
مگڌ جا راج وٺس!

بارهندرت وٺس! (عيسوي سن کان ۳۱۳۶ اڳ
کان عيسوي سن کان ۲۱۳۳ ورهيه اڳ تائين).

(۱) سهديو- مهاڀارت پڌ کان اٽڪل ۱۴ ورهيه اڳ
مهاڀارا جراسنڌ جو خالو اڪيو ويو ۽ جراسنڌ کي ماري
سندس پٽ سهديو کي گادي تي وٺايو ويو. پر سهديو
جو ماري مگڌ تي اڌڪار ڪيو، جو جراسنڌ جي ماريو
ڪالپو نه ٿيڻ مگڌ جو سامراج نه ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويو بلڪه
مگڌ راج به ٿي ڪا ٿي ويا. مهاڀارت ڪال به سهديو
کانسواءِ ڏنڊ ۽ ڏنڊ ڌڙ نالي به ٻيا راجائون اوڀر مگڌ به
راج ڪري رهيا هئا، انهن جو راج مگڌ جي پراڻي راجڌاني
گراورج به هو. انڪانسواءِ سهديو جو پيو ڀاءُ به هو جيڪو
نالو حيم سين يا جيت سين هو. مهاڀارت پڌ به سهديو
بالڏون جي طرف ۽ ٻيا ٽيئي ڪورون جي طرف هئا.
مهاڀارت پڌ به سهديو مارڻي ويو هو. جراسنڌ ۽ سهديو
جي وٺس کي بارهندرت وٺس چيو ويندو آهي، سهديو
جو موت عيسوي سن کان ۳۱۳۹ ورهيه اڳ ٿيو.

(۲) هارجاري- هي سهديو جو پٽ هو، عيسوي سن

هستناپور جا ڪورو ڀانڊون جي ان سامراجيه واد
 ڪي حسد سان ڏسڻ لڳا. آخر اٽڪلون ڪري ڀانڊون
 ڪي بن موڪلي پاڻ ان تي اڌڪار ڄمائي ويٺا جنهن تان
 هيڏي شاهي جنگ لڳي جائي مهاڀارت ڀڏ آهي.

ان ڀڏ ۾ نالي طور ته فقط ڪورو ۽ ڀانڊو لڙي رهيا
 هئا پر اصل ۾ ساري ڀارت جون شڪتيون ان ۾ شامل
 هيون. نتيجو اهو ٿيو جو اٽڪل ٻه لک ٻه سئو
 ٽي ويا، فقط شڪتي شالي راج قائم رهي سرگهيا.
 مهاڀارت ڪال ۾ پنجاب ۾ اٽڪل راج هوا ۽ اهي گهڻو
 ڪري سڀيئي ڪورون جي طرف شامل ٿيا هوا، مهاڀارت
 ڀڏ ۾ انهن جون فوجون ۽ راجاڻون مارجي ويا، نتيجو اهو

ٿيو جو سڀ راج ڪمزور ٿي ويا. پنجاب جي ڪنهن
 به طاقتور راجا لاءِ اهو سولو ٿي ويو ته هو انهن کي نشت
 ڪري پنهنجي راج کي ڦهلائي سگهي. پنجاب ۾ اهوئي
 ٿيو. ٽيڪششلا (Taxila) جي راجا فاکا ٽيڪشڪ
 پنجاب جي گهڻو ڪري سڀني راجين کي جيتي ٽيڪششلا
 راج قائم ڪيو، جنهن بعد ۾ ڪروڊيش تائين حملا ڪيا.
 اها ئي ساڳي حالت ٻين هنڌ به ٿي.

مهاڀارت ڀڏ کانپوءِ مڌيه ڏي ڀڏ ۾ ٿي مڪيه راجيه هوا.
 هستناپور ۾ چندرواش راج، مگد راج ۽ ڪوشل ۾
 سوريه ونشي راج. انهن کانسواءِ ٻيا به اٽڪل راج مڌيه ڏي
 ۾ رهيا پر اهي گهڻو ڪري انهن جي ئي آڌين هوا.

ٿي ويو. انڪ، ونڪ، بندر ۽ اوڀر ڀارت جا ٻيا راج
مڪڙ جي اثر کان آڃا ٿي ويا، پر انگريز راجا ڪرڻ نٿين
شڪستي قائم ڪئي. ڊاڪٽر ٿايل ڊيش جو راجا ٻسڪ ۽
سولٽر ٿي ويو ۽ هن ٻانڊون سان دوستي ڪئي. چيڊي
۽ ڪارولس جو ٽيون سگهو. (فيڊرلشن) ٿيو جنهن جو
راجا شروپال ٿيو. پر اهي راج ۽ ٻانڊون جي سا، راجپوت
۽ انڪ وڃهندڙ هئا. راجا شروپال بدشتر جي آنتي ٿي
سهي سگهيو، جو جراسنڊ جو سيناپتي هو ۽ هيٺر ٻانڊون
هي ٿي ۽ هر طرح وڳهن وڃهن جي ڪوشش ڪرڻ
لڳو. نتيجو اهو نڪتو جو شري ڪرشن شروپال جو ۽
خاتمو ڪيو. چيڊي راج شروپال کي ماري اٿي پت
ڌرشتڪيتو کي گدي ٿي وڃاريو ويو. اهو ڌرشتڪيتو
ٻانڊون ۽ شري ڪرشن جو مٿر هو ۽ مهاڀارت ۽ ٻڌ ۽ ٻانڊون
۽. طرف وٺي شامل ٿيو هو.

ان طرح سا، راجپوت واد جو رستو ٻانڊون لاءِ ٿي ڪٽي
ٿي ويو ۽ سولائي سان وڃڻ ڪري سگهيا. چيني طرف
هلا ڪري راجائن کي ماتحت ڪيائون. هي سامراج
پراچين آدرش ٿي ڪڙو ڪيل هو ۽ ٻڌ ان سمي جو سڀ
کان وڏو مهاڀوش شري ڪرشن ان ۽ سهاڻڪ هو. مڪڙ
۾ي ناشڪاري سامراج واد کي ناس ڪري ٻانڊو
ٻهڻو سامراج لاهي سگهيا ۽ بدشتر کي ڀارت جو سمراٽ
ٿيو ويو.

سان پالڊون پھريائين جراسنڌ جو خاتمو ڪرڻ ضروري سمجهيو. شري ڪرشن جو جراسنڌ کي ختم ڪرڻ جو خاص اھو بہ ڪارڻ ھو جو شري ڪرشن بہ انڌڪ ورشن سنگھ جو پوڙڏان ھو. جراسنڌ ان تي ڏاڍا حملا ڪيا ۽ ھڪ دفعي ڪال يون لالي طاقتور راجا کي بہ حملي ڪرڻ لاء تيار ڪيو ھو. جراسنڌ جي سامراجي واد جي ڪارڻ ئي انڌڪ ورشن سنگھ مٿا ڇڏي دوارڪا ۾ رھڻ لاء لاچار ٿيو ھو ۽ وري جراسنڌ اڌار مڪ راجا ھو. سامراجي واد جي پراچين آدرش کي ٽياڳي راجائن کي لشت ڪندو ھو. ڀارت جا پراچين سامراجي وادي مھاراجائون، راجائن کي لشت نہ ڪندا ھئا اھي نقط ڪائناتن آڌيتا سويڪار ڪرائيندا ھئا، پر جراسنڌ راجائن ۽ راجن جون پاڙون ٻئي ڇڏيون. ان ڪري شري ڪرشن جھڙي ماڻھو لاء ضروري ھو تہ ھو مگد جي ان سامراجي واد جو خاتمو ڪري پراچين آدرش انوسار اندر پرست جي سامراجي واد کي مدد ڪري.

راجا ڀڌشتر مگد جي سامراجي کي لشت ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيو. جراسنڌ مارو ويو ۽ الڳي قيد مان ڪيترن راجائن کي سونئتر ڪيو ويو مگد جي گادي تي جراسنڌ جي بت سھديو کي وھاريو ويو جنھن پالڊون کي پنھنجو سوامي سويڪار ڪيو. جراسنڌ جي موت ڪري مگد راج ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويو. پراگ جيوئش (آسام) ۾ پگد سونئتر

حملا اتي به لينا رهيا پر دوارڪا پر انڌڪ ورش سڳهه
پههجي سولترا قائم وڪڻ پر سٿل ليو.

انڌڪ ورش سڳهه کانسواء جهاسند بين به ڪيترن
پرچا لترا راجن تي حملا ڪيا. ان سعي اتر به شور سين،
پدرڪار، بود، شالو، پتچر، سٿل، هڪند،
ڪلند، ڪنٽي ۽ شالواين ابيادي گڻ راج عوا،
جن تي حملا ڪري جهاسند انهن کي به جيتوڻي هو، ان
ڪري هو پههجي پراڻي استان کي ڇڏي پشچر طرف
وڃڻ لاء لاچار ليا هوا.

ان طرح اتر جو ڪوشل راج جهاسند جي ارادن جو
نڪار بڻيو. اهو راج به جهاسند کان ڪيترائي ڏاڏ طرف
هليو ويو هو ۽ ان طرح دڪش ڪوشل جي استابا لي.
راسند پنڇال راج جو به خالو ڪيو هو. بين به ڪيترن تي
راجن کي مڪڙ جي مهاراجا پههجي آڏين ڪيو هو.

ان طرح سامراجيه جي ڪوشش پر مهاراجا ڪال به
مڪڙ جي راجائن کي سٿل ٿي هئي. پر مڪڙ کانسواء ٻيا
راج به ان لاء بتن ڪري رهيا هوا. مهاراجا ڪال به
اندر پرست هي راجا پڌتر پههجن پاتون جي مدد
سان سامراجيه وستر جو ارادو ڪيو هو. پراچين ڪال به
راجپوتڪه ڪرڻ هرڪ راجا پههجو ڌرم سمجهندو
هو. پر مڪڙ جي مهاراجا جهاسند جي عوردي ان به سٿل
ليڻ مشڪل هئي. ان ڪري شري ڪرشن جي مدد

سان پالڊون پھريائين جراسند جو خاتمو ڪرڻ ضروري سمجهيو. شري ڪرشن جو جراسند کي ختم ڪرڻ جو خاص اهو به ڪارڻ هو جو شري ڪرشن به انڌڪ ورشن سنگھ جو پڙڏان هو. جراسند ان تي ڏاڍا حملا ڪيا ۽ هڪ دفعي ڪال پڙڻ نالي طاقتور راجا کي به حملي ڪرڻ لاء تيار ڪيو هو. جراسند جي سامراجيه واد جي ڪارڻ تي انڌڪ ورشن سنگھ مٿا ڇڏي دوارڪا ۾ رهڻ لاء لاچار ٿيو ۽ وري جراسند اڌارمڪ راجا هو. سامراجيه واد جي پراچين آدرش کي نياڳي راجائن کي لشت ڪندو هو. ڀارت جا پراچين سامراجيه وادي مهاراجائرن، راجائن کي لشت نه ڪندا هئا اهي نقط کانئن آڏينتا سويڪار ڪرائيندا هئا، پر جراسند راجائن ۽ راجن جون پاڙون پٽي ڇڏيون. ان ڪري شري ڪرشن جهڙي ماڻهو لاء ضروري هوندو هو مگڌ جي ان سامراجيه واد جو خاتمو ڪري پراچين آدرش انوسار اندر پرست جي سامراجيه واد کي مدد ڪري.

راجا ڀڌشتر مگڌ جي سامراجيه کي لشت ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيو. جراسند ماريو ويو ۽ الهجي قيد مان ڪيترن راجائن کي سولنتر ڪيو ويو مگڌ جي گادي تي جراسند جي پٽ سهديو کي وهاريو ويو جنهن پالڊون کي پنهنجو سوامي سويڪار ڪيو. جراسند جي موت ڪري مگڌ راج ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويو. پراڳ جيوتش (آسام) ۾ پگدت سولنتر

حملا آئي ۽ ليعندا رهيا پر دوار ڪار اندڪ ورين سڳهه
 بههجي سولتري ٿا ٿاڻر وڪڻ ۾ سٿل ٿيو.

انڌڪ ورين سڳهه ڪالسواء ڄراسند ٻين ۾ ڪيترن
 ٻوجا لٽر راجن تي حملا ڪيا. ان سڄي اثر ۾ شور سين،
 پدريڪار، بود، شالو، پتچر، سٿل، هڪند،
 ڪلند، ڪنٽي ۽ شالواين اڻيادي گڻ راج ۽ را،
 هن تي حملا ڪري ڄراسند انهن کي ۾ جيتو هو، ان
 ڪري هو بههجي پراڻي استان کي ڇڏي ٻيڻ طرف
 وڃڻ لاءِ لاچار ٿيا هئا.

ان طرح اثر جو ڪوشل راج ڄراسند جي ارادن جو
 شڪار ٿيو. اهو راج ۾ ڄراسند کان ڪيترائي ڏاڏ طرف
 عليو ويو هو ۽ ان طرح دڪنڻ ڪوشل جي اسٽاپا ٿي.
 راسند پنڇال راج جو ۾ ڪالو ڪيو هو ۽ ٻين ۾ ڪيترن تي
 راجن کي مگڙ جي مهاراجا بههجي آڏين ڪيو هو.

ان طرح سامراجي جي ڪوشش ۾ مهاراجا ڪال ۾
 مگڙ جي راجائن کي سٿل ٿي ڪئي. پر مگڙ ڪالسواء ٻيا
 راج ۾ ان لاءِ ٻين ڪري رهيا هئا. مهاراجا ڪال ۾
 اندر پرست جي راجا ٻڌن ٻههجن ٻانڙن جي مدد
 سان سامراجي وٽان جو ارادو ڪيو هو. پراچين ڪال ۾
 راجوڳي ڪرڻ هرڪ راجا بههجو ٿور سمجهندو
 هو. پر مگڙ جي مهاراجا ڄراسند جي هوندي ان ۾ سٿل
 ٿيڻ مشڪل ڪئي. ان ڪري شري ڪرڻ جي مدد

چيڊيءَ جو راجا ششوپال جراسند جو مکيه مددگار هو. ان طرح ڪروڙ جو راجا وکر، انگم جو راجا ڪرڻ ۽ ونگم ۽ ڀونڀر راج جراسند جي مکيه مددگارن مان هئا. پراڻ جيوتش (آسام) جي راجا ڀڳدت ۽ دڪشٿاڙيم جي راجا پيمشڪ کي جراسند پنهنجي ماتحت ڪيو هو. پيشم جي ڪمالد ۾ ڪروڙ جراسند جا ساٿي هوا. مڱڻ جي ان پرتاپ شالي مهاراجا پنهنجو غصو خاص ڪري پرجا تنتر راجن تي ظاهر ڪيو هو. ڇو ته سامراجيه وادي (Imperialists) وڏي رڪاوٽ پرجا تنتر راج (Democraitic) ٿيندا آهن، انهن کي سوتنتر ۽ سمانتا جا وچار سخت ڪشمڪش لاءِ تيار ڪري ڇڏيندا آهن ۽ هو غلاميءَ جي جيون کان موت کي وڌيڪ پسند ڪندا آهن. پهريائين انڌڪ ورشٽ جو مشهور سنگهه (Federation) راج مٿا جي ويجهو هو، سامراجيه وادي جراسند ان پرتاپ شالي سنگهه کي لشت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. ارڙهن دفعا مڱڻ جي فوجن ان تي حملو ڪيو. پر هي شاهي سنگهه لشت نه ٿي سگهيو. آخر ۾ پراچيه ديش جي سامراجيه وادي راشٽرن (League) جي گڏيل فوج، انڌڪ ورشٽ سنگهه کي جيتيو. لاچار هو پنهنجو پراڻو اسٽان ڇڏي تمام پري پشچم ۾ دوار ڪا جي ويجهو وڃي آباد ٿيا. جراسند جا

(۲) کشدوڪ.

دڪشڻ کان!

(۱) آندڙ يا آندڙڪ.

(۲) ڪڪڙ.

(۳) آندڪ.

الڪالسواء ڪورون جي سهايتا لاءِ آڻاواڪ، ڇڄل،
چواڪ، ويڇڪ، وڪڻجڻ اڻيادي نئون ۽ ڪيترن
جانبون ۽ ننڍا ننڍا راجائون شامل ٿيا هئا.
مٿين سڀني راجين ۾ ڪافي پرڄا نٿي راجيو هوندو ۽ ڪافي
راجيو نٿي هوندو. ڪيترا ننڍا ننڍا راجيو پاڻ ۾ گڏيل هوندا
هئا جنڪي سنگهه راجيو (Federation) چيو ويندو هو.

سامراجيवाद (Imperialism) ۱

مهاڀارت ڪال ۾ جيئو ٿيڪ پارٽ ورش ۾ اليڪ راج
هئا پر اها پرورڻي (لهر) زور هڻي ٿي ساري پارٽ اي
ڇڪرو ٿي راج قائم ڪيو وڃي. ان لاءِ اليڪ شڪتي
شاهي راج وٽس ڪوشش ۾ هون، ٻهريائين ٻهريائين
سور ۽ وٽس راجائن ان طرف ڪوشش ڪئي. مهاڀارت
ڪال ۾ مگد جي راج وٽس ان طرف ڌيان ڏنو. ان سم
مگد جو راجا جراسند هو. جراسند ڪيترن راجائن کي
جيتي ٻڌهڻي ڏني ڪيو هو. جراسند جي راجڌاني
گر پورج هئي. پر اچي ڏيڻ، مڌي پارٽ ۽ مڌي ڏيڻ
ما ڪيترن راجن ۾ پورج جي ماتحتي سوڳار ڪندا هئا.

(۸) واهليڪ ديش - (بلخ يا بخارا) .

(۹) آمبشت - هتي جو راجا شرتديش هو .

(۱۰) شوي - (سبي) بلوچستان .

اُتر کان !

ڪورون جي سهايتا لاءِ اتر کان ڪيتريون ئي بهاري
جانيون آيون هيون جي هماليه بهاري تي نواس ڪنديون
هيون، ڪشن، ڪرات، پلند، هندپاد، ائيادي انهن
۾ مکيه هيون .

مڌيه ڀارت کان !

(۱) يادو - انهن جو نيتا ڪرت ورما هو . هي
موجوده پڙنده جي ڏکڻ ۽ ڏکڻ اوڀر ۾ رهندا هئا .

(۲) آوڻتي - هن ديش جا وند ۽ انوونڊ نالي
ٻه راجا هئا . هي ٻه تمام شڪتي شالي هئا . انهن جون ٻه
اڪشوهڻيون (۴۸۷۴۰ رڪ، ۴۴۷۴۰ هاڻي، ۱۳۱۲۲۰ گهوڙا
۽ ۲۱۸۷۰۰ پيڊل) سينا ڪورون جي سهايتا لاءِ آئي هئي .
(۳) مهشمتي يا ماهشڪ - انجو راجا بل هو .

(۴) ودرپ .

(۵) تشد .

(۱) ڪنڌل .

پشچم کان !

(۱) شالو - انجو راجا اُگر ڪرما هو .

(۲) مالو - هي هڪ گڻ راجه هو ۽ پنجاب ۾ هو .

- (۳) گانڌار (افغانستان) هن جو راجا شڪلي
(ڏوٻڙن جو مامو) هو.
- (۴) قورگرت هجڙو راجا سسرها هو.
- (۵) هندو - عتي جو راجا شليم هو.
- (۶) ڪامبوج - هتي جو راجا سدڪشپ هو.
- (۷) ڪيڪيم ديش - (سرحدِي ڀرڳڻو).

سؤوير! هي به سئندو راجا جي ئي مالڪ هوندو
هو پراچين ڪرلتن ۾ سئندو، سؤوير نالي سان گڏ ايندو آهي.
سؤوير هي راجڌاني جي وشت ۾ هڪ پراچين پراڪرت
شلوڪ ملندو آهي، جنهن مان معلوم ٿيندو ته سؤوير جي
راجڌاني روروڪ هئي.

(Notes Indiennes, Jan-Mars,
1925, P. 48)

عربي ڪرلتن ۾ ان لڪر جو لالو ال - رورو آهي. اهو
روروڪ شهر شايد موجوده روهڙي (روڙهي) ئي آهي.
(Journal of Indian History, Vol XXII)
No I. P. 18

سؤويرن جا مهارت راجا شترلتيپ ۽ آجبلدو به
پرسد را ا نيا آهن. مهارت به ٻڌ ۾ وڌل، دت مٿر ۽
سمتو نالي ٽن نراڄان کي شري ارجن جيتهو هو. اوهارڪ
لنڪ ۾ هڪ سؤوير راجا جي ڪٿا آهي، جو ڀارت ٻڌ
ڪانو ۽ حليميجيم هي سم ۾ هو.

جو راجا ٿيو. جيدرٽ جو وواھ ڌرتراشٽر جي ڪنيا ارڻات
دريوڌن جي ڀيٽ ۾ ڏهه ڀلا سان ٿيو هو. مهاڀارت جي
يڌ ۾ مهاراجا جيدرٽ ڪورون جي طرفان لڙيو هو،
جنهن ۾ کيس ارڃن ماريو هو. هڪ اڪڙو هٿي سينا جو
مالڪ هو. سندس ننڍو ڀاءُ اُگر ڏنوا (سنڌي) ۽
مهاڀارت يڌ ۾ شامل ٿيو هو. جيدرٽ جي مرن کانپوءِ
سندس پٽ سرت جو راجا ٿيو. سندس وقت ۾
ارڻات مهاڀارت يڌ کانپوءِ يڌشٽر اُشوميت يگيه ڪيو، ان
شوميت جو گهوڙو ارڃن جي وڪشا ۾ گهمندو سنڌ ديش
۾ هليو آيو. ان سمي ئي سنڌ وراج سرت جو مرن ٿيو
هو ۽ سندس ننڍو پٽ گاديءَ تي ويٺو. هو لاڀالغ
هو ان ڪري ارڃن بيا ڪنهن ڪشت جي گهوڙي
سڙو لنگهي ويو.

ڪاٿمتر (۲-۶-۴۹) جو ٿيڪا ڪارڊ وٺسڻ لکيڻو
۴- سنڌي ستو زياده استعمال ڪندا هئا.

اهو سنڌو ڪنڊي جو راج گهراڻو ٽيهين صديءَ تائين
به موجود هو ۽ ۷۲۰ع کان ۹۲۰ع تائين ان سنڌي راج
گهراڻي جو راج ڪاٺياواڙ به هو. هي پاڻ کي جيت وقت وٺي
سنڌائيندا هئا ۽ سنڌ مان وڃي اتي ڪاٺياواڙ به آباد ٿيا
هئا. ان گهراڻي جي راجائن وقت جنگي آرماءُ به هون
هنن عربن کي سامونڊي لڙائيءَ ۾ هڪ دفعي چيٽيو به هو.

(۵) ونگم۔ (بيگال) هي به راجا ڪرڻ جي آڏين هو.

(۶) ڪلنگ۔ عجبو راءِ شرتايت هو.

(۷) پلڊو.

(۸) اٽڪل.

(۹) هيڪل.

(۱۰) آندو.

هتيه ديش ڪان!

(۱) شور سين۔ پراچين ڪان ۾ مٿا هي ويٺو

هي شڪتي شالي راجه هو.

(۲) وٽس.

(۳) ڪوٺل۔ هن ديش جو راجا ورهڊل هو.

اٿر اولهه ڪان!

(۱) سنڌو ۽ سؤوڻو۔ عجبو راجا جيدرڪ هو. هي

۱. نهار شڪتي شالي راجا هو. (۱)

سنڌو! مڃاڻوڪ ڀڄ ڪل ۾ سنڌو هڪ مڃاڻوڪ هو. سنڌو راجا کي سنڌو (سنڌ) ۽ سؤوڻو پئي پئجيو پوڏاڻ راجا مڃيندا هئا. سنڌو راجا جي اندر ڏهه راجا پيا نه هئا. جن ۾ سي، وسائي ۽ سؤوڻو نه هئا. مڃاڻوڪ ٻڌ وقت سنڌو راجا ورت ڪشتر سنڌي راج ڪري رهيو هو. عيسا وقت ٻڌ آريه ٿي نه مڃاڻوڪ ورت ڪشتر جو راج ٻڌت سمجهي ٿيو، ان ڪري سندس وڏو ٻٽ جيدرڪ سنڌ

۲۱۸۷۰ رت، ۶۵۶۱۰ گھوڙا ۽ ۱۰۹۳۵۰ پيدل) سينا وٺي
پانڊون جي سهايتا لاء آيو هو.
اتر اولھ کان!

(۱) ڪيڪيم ديش جا پنج راجڪمار اتر اولھ کان
پانڊون جي سهايتا لاء آيا هئا. هونءَ تہ ڪيڪين ڪورون
جو سامھ ڏنو هو پر راج گھراڻي جي اندروني جڳھڙن
ڪري پنج راجڪمار پانڊون جي طرف شامل ٿيا.
(۲) اڀيسار - هن ديش جو راجا چترسين هو.
دڪش کان!

(۱) پانڊي - هن ديش جو راجا سارنگدوج هو
هن ڊراوڙ ديش کان بہ ڪيتريون سيناون آنديون هيون
(۲) چول ديش.
(۳) ڪيرل راجيہ.
(۴) ڪانچي.

اهي مٿيان سڀ پانڊون جي سهايتا لاء آيل هئا.
ڪورون جي سهايتا لاء هي آيا هئا -
اوڀر کان!

(۱) پوروي مگد.

(۲) وديھ.

(۳) ڀراگه جيپوتش يا آسام - هنجو راجا ڀگدوت

هو. هنجي سينا پر چين بہ شامل هو.

(۴) انڱم - هنجو راجا ڪرط هو.

(۳) چيڊي - هن ديش جو راجا ششونال جو بت
ڏوشتڪيو هو.

(۴) ڪاروش راجه.

(۵) دشارڻ راجه.

(۶) ڪاشي - هن ديش جو راجا آيڊيو هو.

(۷) پوروي ڪوشل.

(۸) پشچمي مگد - اهو راجا سهنديو هو. جراسند

هي موت ڪالو مگد جو راجه اليڪ حصن ۾ ورهاڻي
وڌو هو. پشچمي مگد تي سهنديو جراح هو. هي پندڙي
سنا ۾ ولڏيا چل ٻهاڙن تي رهندڙ ڪٽه. ٻهاڙي جاليون
۾ ولي آيو هو.

پشچم کان!

پالڏون جي سڀايتا لاءِ پشچم کان يادو لوڪ شري
ڪرشنا جي ڪمانڊ هيٺ شامل ٿيا هئا. يادو گجرات
۽ انجي اوڀر علائقن ۾ رهندا هئا. انهن مان ئي گڏ
اوج، الڌڪ، ورشن، ساتوت، هاڏو (شري
ڪرشنا ماڏوسڪه جو هو جنهن ڪري شري ڪرشنا
ن ماڏو ۾ پهتو ويٺو آهي)، دشارهه، آهڪ، ڪڪر،
الهادي انهن جاليون ۾ موجود هيون. انهن سڀني ۾
رساندر راجه هو. انهن مان ڪي ڪورون جي سڀايتا
لاءِ آيا ۽ ڪي پالڏون جي. ساوڪن جو مکيه (سردار)
مدان، سالڳي هڪ اڪشوٽي (۲۱۸۷۰ هائي،

مهاڀارت ڪال پريششت (Appendix)!

مهاڀارت جي زماني ۾ ڀارت ۾ ڇڪڙو رتي راج هوندو هو. سارو ڀارت ننڍن ننڍن حصن ۾ ورهايل هوندو هو ۽ اهي سڀئي راجائون ڇڪڙو رتي راجا جي ماتحت حڪومت ڪندا هئا. ان ڪارڻ آزاد راج ۽ هوندا هئا. مهاڀارت جي لڙائي ۾ جيڪي جيڪي ننڍا راجائون ڀالڊون ۽ ڪورون جي مدد لاءِ آيا اهي هي هئا:—
مڌيم ديش ڪان!

(۱) پنڄال — هن ديش جو راجا دروپد هو. هي ارڄن جو سهرو هو. پنڄال جو راجا دروپد پنهنجي ديش جي ٻين سردارن وغيره ۽ پنهنجن ڏهن پٽن سان ڀالڊون جي سهايتا لاءِ آيو هو. پنڄال سينا ۽ سهوري ڀالڊون جي سينا جو سينائي (Commander in Chief) راجا دروپد جو پٽ وپر درشتاڻي هن هو. پنڄال سينا ۾ اتر علائقي جون ڪجهه سوتلتر جاتيون به شامل هيون.

(۲) مٽسيم — هن ديش جو راجا ورات هو. راجا ورات شري ارڄن جو سينو هو. ڇاڪاڻ ته راجا ورات جي ڌيءَ اُترا جو واده ارڄن جي پٽ اُپميو سان ٿيو هو. مٽسيم ديش جي راجا ورات پاڻ سان اراو لي ٽڪرين ۽ رهندڙ ڪجهه سوتلتر جاتيون به پاڻ سان آنديون هيون.

ءوء ٻڌڻي سان ئوريل ٿڌءء معلوم ٿيندو هو. ٽيا اعڙا ٿڌءء
ٺهيل هوا جي ٻڌڻي سان ئوريل ڪٽي ٿي ۽ فرش جي طرح
معلوم ٿيندا هوا. ڪڪ اعڙي ٿي ٿڌءء ۾ (فرش سمجهڻي)
دوبوڙن ڪري ٻيو هو ۽ ڪڪ ڪل فرش کي ٿڌءء
سمجهڻي ڪٻڙا مٿي ڪري هليو هو. (۱)

الڪالسراء اعڙا دروازا بنايا ويا هوا جي کليل هوندي
۽ ديوار جي طرح معلوم ٿيندا هوا، ٻئي طرف ديوارن جا
ڪچا حصا اعڙي طرح ٻڌايا ويا هوا جي کليل ديوارن
جي طرح معلوم ٿيندا هوا. دوبوڙن ان کان ۽ ڏوڪوڪاڏو
هو. اهو سڀا پون ان قابل انحصار ۾ (هوشيار ۽ اٽڪ
ڪارڪون جي مدد سان) ۱۴ مهينن ۾ تيار ڪيو هو.
ان طرح ان سمي عمارتي ڪارڪري ڪمال دوجي
جي هئي.

الڪالسراء ان زماني ۾ جالنون جي. ڪلن مان ٺٽي بهانور
تيار ڪيا ويندا هوا، ڳجهڙا ڳجهڙا رستا ۽ خرنگهون تيار
ڪيون وينديون هيون. هاڻي ڏندن جي مٽيءَ سان
خوبصورت چٽيون ۽ تيار ٿينديون هيون. رنگين ڪپڙو
عام آهنڊو هو. شاعري رستن تي اڄڪلهه جي طرح روشني
ڪرڻ لاءِ لٽيا ڪوڙي آهن ٿي ٿيون ٻارون وينديون هيون.

(۱) 'اعڙي' ٿڌءء جو ڪڪ مخالف ٻوڏ ڪال ۾ مڪده

جي مهاراجا بهيسار جي وقت ۾ ٺاهيل هو.

و هيو آهي. مهاراجا يڏسڻ راجسويگي وقت هڪ راج سيا
 تيار ڪرائي هئي جا ان وقت جي مشهور انجنيئر هيڊ تيار
 ڪئي هئي، ان سيا جي لمبائي ڏهه هزار هٿ هئي، ان
 جا ٻون اگني، سج ۽ چنڊ جي طرح ڇمڪندا هئا.
 انجي اوچين چوٽين بادلن جي طرح آڪاش کي گهيري
 وڪيو هو، انجي ڪم آندل هر هڪ شيءِ اثر هئي، ڪوت
 به سٺو پٿر ڪم آندو ويو هو. ان به تمام سندر چتر لڳايا
 ويا هئا. ان سيا ٻون جي مقابلي جو ٻون ساري سنسار
 به ان وقت ڪو نه هو. ان جي حفاظت لاءِ وڏا وڏا
 مقرر ڪيا ويا هئا. وڻن کي سون سان سينگارايو ويو هو.
 اڱڻ به هڪ تلاءُ ٺهرايو ويو هو. ان به نقلي وليون تيار
 ڪيون ويون هيون انهن وٺين جا پن خوبصورت مٿين
 سان ۽ انهن جون ننڍون پٺن مٿين مان ۽ گل سون جا
 تيار ڪيا ويا هئا. تلاءُ به خوشبدار پاڻي ڀريل هو. ان
 تلاءُ به نقلي مڇيون ۽ ڪڇون پڻ تيار ڪيا ويا هئا. تلاءُ
 جون ڏاڪڻيون، بلوري پٿر جون ٺهيل هيون. سڀ کان
 وچتر ڳالهه اها هئي جو جيتوڻيڪ تلاءُ به پاڻي ڀريل هو
 ته به اهو تلاءُ هڪ سندر باغيچي جي طرح معلوم ٿيندو
 هو. تلاءُ جي چڻي طرفن سندر چيو ٿا ٺهيل هئا. ان
 سندر تلاءُ کي ڏسي راجا به ڏوڪو کائي ويٺا هئا. ان
 رشا (شاهي) سيا ٻون جي ٻئي طرف سڳندت گلن
 سان ڀريل وڻ هئا. هڪ ٻيو چمتڪار اهو هو جو ان سيا
 وٽ به اهڙن مڇياڪن سان هڪ فرش تيار ڪيو ويو هو

چارڻ جي پرجا کي پوري سوئتر ٿا هڻي. فقط اهي ٻيلا
سرڪاري سمجهيا ويندا هئا جن ۾ هاڻي پاليا ۽ ڦاسايا
ويندا هئا. پريان جي معيلى اها ڪانهي ته ڪو سرڪار
جو انهن تي ضابطو نه هوندو هو، فقط پرجا کي انهن ٻيلن
۾ ڪجهه نه ڪرڻ جي پوري آزادي هوندي هئي.

عام جنگتا جا ساڌارڻ ليم! ”ماڻهن کي رستن
تي، گاڏين جي وچ ۾، ٻني ۽ اناج جي وچ ۾ ڪڏهن به
پاڇاڻو ۽ پيشاب نه ڪرڻ گهرجي. شوڄ، ڪاپوءَ لڏي ۾
سنان ڪري سنڌيا ڪرڻ گهرجي. روز به دفعا صبح
شام جو سنڌيا ۽ هون ڪرڻ گهرجي. هٿ پير ۽ منهن
وغيره ڏوٽي ڪري پوچن ڪرڻ گهرجي. کائڻ وقت
اصل نه ڳالهائجي. ان ۽ کاڌي جي سِين جي ڳالهه ڪرڻ
گهرجي. آند سان پوچن ڪرڻ گهرجي. کائڻ وقت ڏک
اصل نه ڪرڻ گهرجي (ڏک سان کائڻ ڪري امرت نه
ڏهر ٿي پوندو آهي سڻي ۾ سٺو پوچن کائڻ به طاقت نه
ڏيندا، پر خوشي سان کلي کلي کائڻ سان سادو کاڌو به
وڏي طاقت ڏيندو ٿيندو آهي). اٿتي (مهان)، مانت
۽ نوڪر سڀني کي هڪجهڙو پوچن ڪرڻ گهرجي، صبح
۽ شام انهن ٻن وقتن کي ڇڏي ٻئي ڪنهن به وقت
پوچن نه ڪرڻ گهرجي. ويٺي ويٺي مٽي پورڻ، ڪڪر
پچڻ، ڏنڊن سان نهن کائڻ، اهي عادتون خراب ۽
وڏي عمر کي گهٽائيندڙ آهن. چاهي ديش خواهه پر ديش

پهچائيندو هو ان طرح ٿيندو اها وصولي آخر ۾ سرڪاري
بخالي ۾ پهچندي هئي. پرڄا کان سندن آمدني جو ڇهون
حصو ٽئڪس، رکشا طور ورتو ويندو هو، ايمالداري سان
ڪمابل ڌن تي ڪجهه ٽئڪس پرڄا تي خرچ ڪرڻ لاءِ
لڳايو ويندو هو. ڪاٿين، لوڻ، رستن، جهازن ۽ هٿين
تي لڳايل محصول وصول ڪرڻ لاءِ سرڪاري عملدار
شور ٿيل هوندا هئا. پر محصول وٺڻ وقت اهو خاص
ڌيان ڏنو ويندو هو جيئن پرڄا کي ان ڪري ڪا خاص
تڪليف يا واپار تي پروا نٿي. جنگ جي وقت راجا
پرڄا کان قرض طور به ڌن وٺندو هو.

سرڪاري عملدار پرڄا کي ٿيندڙ ۽ طالع ٿيندا آهن،
راجا کي انهن کان سڌا آهن پرڄا جي رکشا ڪرڻي ٿيندي
هئي. واپاري ڪيترو مال خريد ڪيو آهي، ان تي ٻيا
خرچ ڪيترا لڳا آهن، سندس ڪتب جو خرچ ڪيترو
آهي، اهي سڀ ڳالهون ڏسي ئي ان مال تي محصول
لڳايو ويندو هو، جيئن پرڄا کي تڪليف نه ٿئي. ڪنهن
به گهرو ڌنڌي تي ايترو ٽئڪس لڳايو ويندو هو جنهن
۾ ٻيئي جو پلو ٿئي. لالچ ۾ اچي گهڻو ٽئڪس لڳائي
ملڪ جي هنرن کي شڪ نه ڪيو ويندو هو. انهن رڙن
ڳالهين تي تمام سختي سان ڌيان ڏنو ويندو هو.

پرڄا جي مال چارڻ لاءِ مشق چراگاهه هوندا هئا.
جهنگل ۽ چراگاهه راجا جي لڳي ملڪيت نه سمجهيا
هئا. سندن پر آباد ٿيڻ، گهمڻ، ڦرڻ ۽ دورن کي

راجا ٽر ۽ دشمن ۽ سياسي ڪان صلاحون وٺندو رهندو هو ۽ جيئن اهي مهاڻاڻو کيس چوندا هئا، وڃا ڪري راجا ان موجب ضرور ڪندو هو. پر ڇا جي آواز کي ايشور جو آواز سمجهي راجا انجو هڪدم ڏيان رکندو ۽ ان موجب ڪندو هو.

ويوسٽاپڪا نڀيا (Legislative Assembly)!

هن ويوسٽاپڪا سڀا (ليجسليٽو اسيمبليءَ) ۾ ڪل ۳۴ ميمبر هوندا هئا. چار پراهمڻ جي آڀر وٺي ماهر، وڃا شيل، ودوان ۽ شد هري وارا هوندا هئا، اٺ يٺ وڌيا ۾ ماهر ڪٿي، ۲۱ ڏن ۽ شالتي جا پندار وٺي ۽ هڪ شودر، جو ڪڙوان ۽ ۵۰ ورهين جي عمر وارو سن وڃاڻ وارو ۽ حسد کان خالي، ڪل ۳۴ ميمبر هوندا هئا.

هيءَ سڀا (اسيمبلي) جيڪو فيصلو ڪندي هئي، اهو اول پرڃا ۾ عام رائي لاءِ ڦيرايو ويندو هو جنهن کي جنتا جا نيتا به پوري طرح سمجهي سگهن.

راجڌالي اڇاڻو هنڌ تي ڪٿي ويندي هئي. راج تلڪ ٿيڻ وقت وڏا جشن ڪيا ويندا هئا. وغيره.

ڍل! هر هڪ ڳوٺ ۾ هڪ انتظام ڪندڙ هوندو هو. پوءِ نمبر وار ڏهن، ويهن، سؤ ۽ هزار ڳوٺن تي وڏا عملدار هوندا هئا. عملدارن جو ڪم صلح، سالت، قائم رکڻ ۽ ڍل وصول ڪرڻ هوندو هو. ڳوٺ جو ڪاهورو ڳوٺ مان ڪٺو ڪيل ڍل کي پاڻ کان مٿي عملدار ڏانهن

کي جيتڻ لاءِ وڃڻ وڃڻ ويو. (جاني مورچا) ناهيا
ويندا هئا. فوجن جي آرام ۽ وهائڻ لاءِ سندن تپو اڳيا
ويندا هئا. اٺاڻ سان رات جو پڻ ڪرڻ لاءِ وڻن ۽ ڄاڻن
تي روشني جو بندوبست ڪيو ويندو هو. هر هڪ رات
تي گهڻو ڪري پنڊت پڻ ۽ هر هڪ هائي تي ٽي ۽
هر هڪ گهوڙي تي هڪ نئي ٻاري ويندي هئي، جنهن
دوست دشمن جو پتو پڻ ٿي سگهي. هڪڙا آواز نه ڪندڙ
رات به تيار ڪيا ويندا هئا، جنهن جي پڌ هي ميدان ۾ اچڻ
تي ان مان ڪوبه آواز ڪونه نڪرندو هو.

راجا جو شاسن!

مهاپارم ڪال ۾ راجا جي شاسن (حڪومت) جو
روپ اڳي کان ڪجهه بدليل هو. اڳي راجا تي پرائمڻ جو
ڏنڊو هوندو هو جنهن کان ٻي راجا لاءِ ڀورو ڪاڇو
ڪندو هو. ليڪن مهاپارم ڪال ۾ راجا جي هتي
ڪجهه زور هئي پر ان هوندي به هو پنهنجي مرضي سان
من ماني نه ڪندو هو. ڇاڪاڻ ته پرڃا سمجهدار ۽ نفع
لڻان کي سمجهندڙ هئي. راجا جي من ماني ڪرڻ تي
پرڃا کڙي ٿي ويندي هئي، جنهن ڪري راجا کي
جهڙو ڀوندو هو. ان ڪري پرڃا جي ٻي کان راجا
سدائين پرڃا جي ڀلي ڄاڻ ۽ پرڃا جي مرضي موجب ئي
ڪم ڪندو رهندو هو، جيڪو ڌرم ڀورو ڪاڇو راج ڪندو
هو انکي ئي راجا سمجهيو ويندو هو. پرڃا جي ڀلي لاءِ

ڪيو ويندو هو. ڪنهن سان ڏهه مشغول، ڏهه کان ڀڳل،
 پٽ ڏيکاريندڙ، نِي هٿيار ۽ بنا زرهه جي ڪنهن کي نه
 ماريو ويندو هو. گهوڙن، رٿن جي سارڻين، شستر استر
 تيار ڪري ڏيندڙ يا شستر ڪٽي ايندڙ اوڪرن کي نه
 ماريو ويندو هو. شتر و سينا جا باجا (بند) وغيره نه
 ڀڳا ويندا هئا. راجدوت جو جيون پوتر سمجهيو ويندو هو
 ان ڪري انکي جيل ۾ رکڻ ئي مهاپارٽ سمجهيو ويندو هو،
 ان ڪري ڏهه انکي نه بلڪل ڪجهه نه ڪيو ويندو هو.
 اهڙي شتر و کي نه ماريو ويندو هو جنهن جا پراڻا ڪرڻ
 ئي هجن، جنهنجو ڪو پٽ نه هجي، جنهن جو هٿيار
 ڀڄي پيو هجي، جو آفت ۾ پيل هجي، جنهنجي ڏلڻ
 جي ڏوري ٿئي پئي هجي ۽ جنهنجو گهوڙو مري پيو
 هجي. زحمي شتر و جي پنهنجي ڏيڻ ۾ مرهم پئي
 ڪري ڇاڪاڻ ته ٿين تي انکي پنهنجي ڏيڻ ۾ موڪليو
 ويندو هو. ڏهه ۾ گرفتار ٿيل ڪنهن سان نه تمام عزت
 سان پيش اچيو هئو. ڏهه جي ميدان ۾ پوڄن
 جو به عهدو انظام هوندو هو سپاهين جي سامان لاءِ ملڻي
 استور به هوندا هئا.

اگر جنگ ڪرڻ لاءِ پئي فوجون ميدان ۾ کڙيون هجن
 ۽ ڪو براهمن ان لڙائي کي روڪڻ جي ارادي سان اچي
 نه هڪدم ڏهه روڪجي ويندي هئي. جيڪو ڪشوري
 ائين نه ڪندو هو تنهن کي پاڻي سمجهيو ويندو هو
 ۽ کيس ايمان جي درشتيءَ سان ڏٺو ويندو هو. شتر و

(۶) پاشيت استر۔ ڇڪڙي تار شيشي يا ڪنڊي
جي شين مان لنگڻائي بجلي پيدا ڪري شتروءَ جو ناس
ڪيو ويندو هو۔

(۷) اشي استر۔ هي اٺن چڪرن سان ٺهيل ڏاڍو
خوفناڪ استر هوندو هو، جتي رڪ تي استمال ڪرڻ
سان رڪ ٽٽوڙن سوڌو پسر ٿي ويندو هو ۽ بجليءَ جي
ڪڙڪ زمين ۾ ڇلي ويندي هئي۔

(۸) انترڌان استر۔ هي به ڏاڍو پيانڪ استر
هوندو هو، هن ۾ ٻين ڪيترين مڙين کانسواءِ هي هڪ
ڳوٺ جو ڳوٺ کي ناس ڪري سگهندو هو۔

(۹) ڦاگم ڦانس۔ جتي شتروءَ تي ڦٽو ڪرڻ سان
سندس شرير کي ڇڪڙي قابو ڪري ڇڏايندو هو۔
ان کانسواءِ ٻيا ٻيا ڪيترائي استر هوندا هئا۔

يڏا ڇا ٿيم! يڏا هي شروع ٿيڻ ۽ خاتمي ٿي وڌڻ
جي ڇڪڙي ۾ مٽو ٿي ويندي هئي، ڇڪڙي سان سٺو
وڌو ڪيو ويندو هو۔ زباني جيڪڙو ٿي ٻولندو هو ته
زباني طور تي ٻيو ويندو هو۔ ميدان ۾ يڏا پڇڙي پڇي
ويندڙ کي نه ماريو ويندو هو۔ وٿي وٿيءَ سان، هاڻي سوار
هاڻي سوار سان، ٽٽوڙ سوار ٽٽوڙ سوار سان، بيدل بيدل
سان بند ڪندا هئا۔ حملي ڪرڻ کان اڳ اطلاع
(War Declaration) ڏيئي حملو ڪيو ويندو هو۔
وشواس ڏياري يا ٽيڪيڪس ۾ وجھي پئي ٿي حملو نه

هوا، انڪائي پوءِ تارن جي طرح چمڪندڙ شيهي جا گولا
چوڙيا ويندا هوا. ان بعد چئن چڪرن واريون وچتر ڍنگ
جون شتگهيون (ڏويون توپون)، وڏا وڏا گولا ۽ اهڙا
چڪر جن جون ڌارون چڙهي طرح تيز هونديون ظاهر
ٿينديون هيون، اهي جيئن جيئن وڌنديون وينديون
هيون، تيئن تيئن اهو (نارايڻ) استر ۾ وڌندو ويندو هو.
ان نارايڻ استر دوارا شسترن کي ائين ماريو ويندو هو
جيئن آڱر ۾ کين پڇيو ويو هجي.

ڪڇم پيا وچتر استر!

(۱) برهم استر - هن مان اٽڪ ٻاڙ نڪري شترن
کي لاس ڪندا هوا.

(۲) سؤر استر - هن سان اوندهه هٽائي سگهجي هئي.

(۳) اگني استر - اوه جو ٻاڙ يا گولو ٺاهي ان ۾
اهڙيون شيون وڌايون وينديون هيون جنکي باهه لڳائڻ
سان هوا ۾ دونهون ڦهلاجندو هو يا اُس يا هوا جي ڇهڻ
سان پري ڦاٽي پوندو هو.

(۴) وُرڻ استر - هي اهڙين شين جي ملائڻ سان
ٺهندو هو جنهن جو دونهون هوا جي ڇهڻ سان ئي
هڪدم بادل بڻجي وسط لڳندا هوا ۽ باهه کي وسائي
ڇڏيندا هوا.

(۵) دوهن استر - هن ۾ نشيدار شين ملائڻ ڪري
الهي دونهين سببان دشمن جي فوج کي بيهوشي وٺي
ويندي هئي.

۾ ڀولي ٿيندا هئا. ڪيترائي نوجوان بنا ڀڳهار جي ديش
ٻوٽن کان هن سبب ۾ ڀولي ٿيندا هئا.

سرڪار طرفان هٿيار پيوهارن کي ٺيڪ طرح رکيو
ويڻو هيو. سڀنيون قلعن ۾ وهنديون هيون جنهن ۾
ٻڌ وياڳ جا (ملٽري) ٻاڪٽر به رهندا هئا. جن وقت
وڏ ڪٽ، جبر قسار (Operation) جا اوزار
(Instruments) رهندا هئا ۽ هن کي به نااعدي ڀڳهار
ملندو هو.

شستر آسترو! ان زماني ۾ خوفناڪ شستر آسترو موجود
هئا. خاص طرح آسترون جو وڏيڪ استعمال ٿيندو هو.
لوپ ۽ بندوق جي طرح اڳتي جي سهايتا سان هلندڙ
خوفناڪ آسترو موجود هئا، جڏهن خاص استعمال ٿيندو
هو، بندوقن ۽ ٽوپن جي گولن کان سڄي رڻ ڀومي (جنگ
جو ميدان) آڱ جي طرح ڇهڪي اٿندي هئي. ڪن
خاص آسترون جو ورڻ ڪيو وڃندو.

(۱) آشنِي آسترو - ان ۾ هڪ مٿ ۾ چو گولو وڌو
ويڻو هو. ان جي هيٺان چڪر لڳل هوندا هئا گولا هئا
پر ٽي ٽائي ٻوندا هئا ۽ اهڙيڪ رڻ ڀومي ڌماڪو (Shock)
پهچائيندا هئا. ان ۾ نادلن جي طرح سخت ڪٽڪوڙ
ٿيندي هئي.

(۲) نارايڻ آسترو - هن مان اول اڳئين ڀاڱي مان
رڻ ڀاڱا اڪرندا هئا ۽ سڀني طرفن ۾ ڦهلجي ويندا

ڪري ڏنا. تيار ڪيو. ڏت شروع ٿي، وڏا وڏا ڀوڌا
مارجي ويا. آخر ارڙهن ڏينهن جي خوفناڪ ڏت کانپوءِ
ڏت سمايت ٿي ۽ ڀانڊون جي وجهه ٿي. وجهه کانپوءِ ڏت ستر
گادي تي ويٺو پر من نه لڳس. پنڄڻي پاڻر ڀڙ مت مائت
مارجي ويل ڏسي وياڪل ٿي پيا ان ڪري راج ارڃن
جي ٻوٽي پوريڪشت ڪي ڏيئي سڀ ڀانڊو درويدي
سميت هماليه ٻهاڙ طرف هليا ويا.

ان طرح مهاڀارت جي شاهي جنگ ختم ٿي جنهن ۾
فقط هندوستان بلڪ تمام دنيا جي قسمت جو فيصلو
ڪري ڇڏيو. هن مهاڀاري جنگ ۾ تمام دنيا ۽ ڀارت
جا وڏا وڏا ودوان ۽ وگيائي ختم ٿي ويا. جنهن ڪري
هندوستان جي پراچين آرين سڀيتا ۾ فرق اچڻ لڳو جو
سڀ ايندڙ ڀاڱن ۾ لکيو ويندو.

ليڪن مهاڀارت جي سمه ڀارت جي سڀيتا ڪهڙي
هئي انجو مختصر ورڻ هن ڪيو ويندو:-

فوجي انتظام! ان سمي ۾ فوج ٻن قسمن جي
هوندي هئي هڪ اسٽر سينا (Standing Army) ٻي
سويم سيوک سينا. اسٽر سينا جو انتظام تمام سندر هوندو
هو، سپاهين کي ٽيڪ وقت تي پگهار ڏنو ويندو هو.
راشن سرڪاري طور ملندو هو، کين سني عزت ۽ مان
ڏنو ويندو هو. سويم سيوک سينا ۾ ڏيش تي مصيبت
ايندو ڏسي ڏيش جا نوجوان سويم سيوک بڻجي سينا

بدنن ئی وکارن کی ۰ جی الدوبن کی وس ۰ کيو هو.
 ۰ استريون چيکي آهن اهي اچا ۰ کامنا روپي ۰ استريون
 آهن جی منش کی دن کمن ۰ قاسائڻ جی کوشش
 ۰ کمدون آهن، ۰ شري کوشڻ ائين هي پرواهه ۰ کري
 ان بدنن وکارن واري کاري لالک کی جيتيو آهي، ان
 چتر ۰ کوشڻ جو چتر بالڪيڻ جو گدو ۰ ورو آهي، ان
 جو ارم اغو آهي نه هيئن بارو جو من باب کان پري
 هوندو آهي لهڙي طرح شري کوشڻ نه بلڪل سڌ ۰
 پوتر عروڊ ۰ وار منجهه آهي، ۰ بس! اها آهي اصلهه!

ان طرح سوريه اسف ڪوڙ، ڪوڙن پرمه جو چيچو
 ئي ڪڍڻ وڃهه سب وهه (راز) واريون ڳالهيون آهن
 جو بعد ۰ اعلي مطلب نه سمجهي ان جو غلط استعمال
 ڪيو ويو آهي، ۰ اهوئي آهي اصلي پارٽ هي مٿان لپتا،
 مها ودوان، مهاليتي وان پوگيراج پکوان شري کوشڻ جو
 منتشر جهون.

ارڙهن ڏينهن جي ڀڌ! جڏهن شالتي جی
 ڪا به آشا نه دعي تڏهن لاچار ڀڌ آرپ ئي، ۰ پيئي
 طرمن جون سينئون ڪرو ڪشيتر ۰ اچي ڪنيون ٿيون.
 مٿو ڏينهن ئي پراڻ ڪال سب بوڌا الی سدان ۰ سنڌيا
 اباڏي ڪري اچي ڀڌ ۰ شامل آيا. ۰ ارحن ڀڌ جی ميدان
 ۰ ۰ اول مٿن ماننن کي ڏسي موهر ۰ اچي ويو. تڏهن
 ۰ پوگيراج شري کوشڻ کيس ڪشيري ڌرم جو ابدیش

ناري شبد جو مطلب استريءَ ڏانهن ڦيرائي پاڪندين اها
ڪلڪنت ايجاد ڪري شري ڪرشن سان جوڙي ڇڏي
جا غلط آهي. اصل ۾ هر انسان جي طرح ڪرشن جون
ٻه سورهن هزار نارون (نسون) هيون جي هر انسان جي
شرو ۾ آهن.

راڏا! ليڪن مزي جهڙي ڳالھ نه اها آهي ته شري
ڪرشن جي راڏا نالي ڪا استري (راڻي) هئي ئي
ڪانه. راڏا واري ڳالھ ۾ من گهرنت آهي جا بعد ۾ ڪن
جهڙي ڇڏي آهي، اصل ۾ راڏا جي انھاس ۾ هستي ئي
ڪانهي نڪا ان نالي سان شري ڪرشن کي ڪا استري هئي.
ڪاليا مردن! پوءِ ڪي چتر توهان ڏٺو هوندو ته
شري ڪرشن شيش ناگ تي چڙهيو بيٺو آهي، جنهن
کي پنڊه سر (قطيون) آهن، ٻنهي پاسن (منهن) کان
ٻه استريون ٻه آلهيون ڀريل جهلي بيٺيون آهن. ان چتر
۾ شري ڪرشن کي پرمانا سمجهي اهو اُرت ڪڍيو ويو
آهي ته شري ڪرشن شڪتيمان آهي جنهن شيش ناگ
جهڙي خوفناڪ ناگ کي ماري مچايو.

حقيقت ڇا آهي ته شيش ناگ کي جيڪي پنڊه سر
(قطيون) آهن انجي معنيٰ آهي پنڊه. وڪار اڻ ٿات ڪار،
ڪروڌ، لوڀ، مود، اهڪار، جن کي شري ڪرشن
جيتيو آهي.

ڇاڪاڻ ته شري ڪرشن يوگيراج هـو جنهن انهن

سڪيون سڀ آلمانون آهن. شري ڪرشن ڀرماتما ۽ ڪڙا
 ڪرم آهن. مطلب اهو آهي ته آلمانون (سڪيون) ندي
 (سنسار) ۾ وهندي برا ٻيلا (رنگين ڪڙا) ڪنديون
 ٿيون رهن، جن کي ايسور (ڪرشن) ڄاڻي ٿو (ڇاڪاڻ
 ته برا ٻيلا ڪرم يعني ڪڙا نه وٺس آهن) ۽ آلمانن
 (سڪين) کي چوي ٿو ته توهان جا سٺا ۽ خراب ڪه مان
 ڄاڻان ٿو يا مون وٽ آهن (يعني ڪڙا مون وٽ آهن)
 ان ڪري مولڪان ڪوبه شرم نه ڪري، مون وٽ اچو
 (يعني ندي روئي سنسار کان ٻاهر اچو).

اها آهي اصليت جنهن کي ٻاڪند گندوروب ٿي چڏيو.
سورهن هزار راڻيون! ٻيو هڪ گهرو هيو
 ويندو آهي ته شري ڪرشن کي سورهن هزار نارايون
 هونديون هيون ۽ سڀني وٽ شري ڪرشن موجود
 هوندو هو، جتي ٿيو هر ناراي سان ڪرشن ليلا ڪندو
 نظر ايندو هو.

اها حقيقت ڇا آهي ته ناراي استريءَ کي نه چيو
 آهي ۽ شري ڀرماتما ناراي (سون) آهن الهن کي نه
 ناراي ۽ نارايون چيو ويندو آهي. ڇاڪاڻ ته منهنجي
 آتما پنهنجي حاري شري ڀرماتما ۽ آهي ۽ شري ڀرماتما
 هزارن (نارايون) ٿينديون ٿي آهن ان ڪري هر ناراي
 سان آتما گڏ هوندي آهي ۽ ڇاڪاڻ ته آتما شري ڀرماتما
 آهي ۽ نارايون شري جي اندر آهن. ان ڪري ئي ان

شري ڪرڻ سان اهڙين ڳالهين جو واسطو جوڙي ڇڏيو
جي ايشور سان ئي لاڳاپو رکندڙ هيون ۽ ايشور جو اڀرڻ
آهي ته هي انسانو! سنسار ۾ رهندي جيڪي ڀاپ ٿا
ڪريو سي توهان کي سنساري ماڻهو به ڏسن ٿا ۽ انهن
جي ڪندي شرم نه ٿيڻو، جڏهين مرڻ بعد يا پنڳتي
ڪندي مون ڏانهن اچڻ جو ارادو ٿا ڪريو ته شرم حياءُ
ڇڏي اچو، مون توهان کي ائين ڪيو آهي مان توهانجا
سڀ ڪرم، برا خواه چڱا ڄاڻان ٿو ان ڪري مون وٽ
اچڻ وقت ڪو به شرم نه ڪريو، برا ڪرم هوندا ته شرم
ڪرڻ سان به انجي سزا ضرور ملندي (نيرٿن تي ڌڪن
کاٽڻ سان ڪو ڀاپ ڪونه ڇڏندا) ان ڪري شرم ڪرڻ
جي ضرورت ڪانهي.

هاڻي توهان جيڪو ڇتر بازار ۾ ڏٺو هوندو جنهن ۾
شري ڪرڻ وٽ تي چڙهيو ويٺو آهي، ۽ سکين جا
ڪپڙا به ڀاڙ سان کڻي وڃي وٽ تي ويٺو آهي، سڪيون
شرم کان وٺس لٽيون وڃن ۽ ڪپڙن جي گهر ٿيون ڪن
ته شري ڪرڻ چوين ٿو ته اُگهاڙو ٿي ٻاهر اچو ته ڪپڙا
ڏيانو. تڏهين به سڪيون شرم کي هٿ ڏيئي وڃن ٿيون.
ماڻهو چوندا آهن ته هر ڳالهه ۾ شڪشا آهي. ڀلا ٻڌايو
ته هن ۾ ڪهڙي شڪشا آهي؟ ڇا ندي ۾ اُگهاڙو سنان
ڪرڻ ڀاپ نه ڪونهي؟ ڇڏو اکر شڪشا نه آهي ته ڪهڙو
سڀي ماڻهو ائين ڪرڻ کي چڱو سمجهندو. پر حقيقت
اهڙي آهي ته ان ڇتر ۾ جيڪا ندي آهي سو سنسار آهي.

اڪو گيتا کي سمجهي سگهندا اڪو ائين لاء گيتا جي
ضرورت آهي. پر عالم ۽ ودوان لاء گيتا گهاگهڙ
پر ساگر برابر آهي.

. ڪرشن ليلا ۽ چمتڪار! شري ڪرشن لاء ڪن
چمتڪارن ۽ ليلائن جو ورڻن ڪيو ويٺو آهي، جو
سڌي طرح بلڪل غلط ۽ پاڪند آهي. شري ڪرشن
السان هو ان ڪري هو ڪو اهڙو ڪم نٿي ڪري
سگهيو جو انسان جي طاقت کان ٻاهر هجي. اصل جا آهي
نه ڪن ودوانن ڏور ۽ ايسور جي ڪن ڳوڙهن مسئلن کي شري
ڪرشن کي مهاڀر شرجائي ان سان جوڙي ڇڏيو، جهڙوڪ
ڪالبا مردن ۽ سڪي لالا وغيره. بعد ۾ ڪن مورڪن اصليت
کي نه سمجهي شري ڪرشن جي چريتر تي ڪلڪ لڳايا
آهن هي بلڪل غلط ۽ بلڪل غلط آهن. شري ڪرشن
جل هي طرح نرمل، ڪير جي طرح شڌ ۽ سون جي طرح
جهڪندڙ دلداري آسمان ۾ روشن ستاري جي طرح
آهي، جنهن جو حصو بلڪل شڌ ۽ ڀونر آهي اگر موجوده
دلداري دماغ رکندڙ ان زماني جي ان اعليٰ دماغ شري
ڪرشن جي روز ڀوجا (عمل) ڪن نه ڪن ڏينهن هو
. شري ڪرشن لطيفي سگهن ٿا. اهڙي بعد ڪن ۲-۳
الهيون کي سمجهايو ويٺو.

ڪرشن ليلا! ڇاڪاڻ ته انهن اعليٰ دماغ ودوانن
نري ڪرشن کي انسان مان ايسور بڻايو هو ان ڪري

اصلي درجي تان ڪيرائي ڇڏيو. شري ڪرشن انسان
 آهي. ايشور ڪونهي. نڪو ڪو ايشور جو اوتار
 آهي. اگر شري ڪرشن جي جيون ئي گهرو وڃار ڪجي
 ۽ ڪو جنا ڪئي وڃي ته شري ڪرشن پنهنجي اصلي روپ
 ۾ هڪ مهاودوان ثابت ٿيندو.

ڀڳوت گيتا! مهاڀارت جي ڀٽ جي آراپ ۾ جڏهين
 ارڃن مت مانت ڏسي موه ڪري ڀٽ کان ڇڙ ڪڍ لڳو
 تڏهين شري ڪرشن ارڃن کي چڱي طرح سمجهائڻ جو
 ڀٽن ڪيو ۽ ڪشتري ڌرم جو اُپديش ڪيو جنهن جي ڀٽ
 سان ارڃن کي جوش آيو ۽ ڀٽ لاءِ تيار ٿيو. ان طرح سان
 جيڪو اُپديش شري ڪرشن ارڃن کي ڪيو اهو مهرشي
 ويد وياس پنهنجي مهاڀارت ۾ لکي ڇڏيو. جنهن کي
 پوءِ خاص طرح سان جدا ڪري اڄو نالو گيتا رکيو ويو.
 اصل ۾ گيتا ڪا شاوڪن ۾ شري ڪرشن خود ڪانه
 ٺاهي هئي. شري ڪرشن ان گيتا جي اندر جيڪو گيان
 ڏنو آهي اهو هر هڪ انسان لاءِ فائديمند آهي. گيتا جي
 روز پات ڪرڻ سان ڪو ڌرم ڪونه ٿيندو ۽ ڪو به
 ملندو. پر گيتا ۾ جيڪي لکيل آهي اهو سمجهڻ ۽ ڪرڻ
 سان انسان پنهنجي جيون ۾ انقلاب آڻي سگهي ٿو گيتا جو
 گيان ڪمزور لاءِ طاقت جو خزانو آهي. باقي مورڪن ۽
 رڳو پات ڪندڙن لاءِ ته سو ڏيڍ سؤ ڀا آھن جي طوطي
 وانگر ياد ڪرڻ جي برار آھن ۽ اھي مورڪ پات ڪندڙ

سڀ ڀارت جي قسمت کي لڌڪو جڏي ايشور ڏانهن
راڻي ليا.

ڌرتراشتر ۽ خاص ڪري شري ڪرشن ڏاڍي ڪوشش
ڪئي جيئن هيءَ يڌ نه لڳي پر ڀارت جي قسمت جو
ميسلو لڳو هو، ڀارت کي ٻا ڏينهن ڏسڻا هئا جنهن
ڪري اها يڌ روڪڻي نه سگهي ۽ ڀارت جي قسمت
جو ميسلو ڪري تي رهي.

دهانديتي وان شري ڪرشن!

مهاڀارت ۽ شري ڪرشن جو شرير ۽ آتما جو سبب
آهي ان ڪري شري ڪرشن هي جيون تي ڪٽهه روشني
وجهڻ ضروري آهي:-

شري ڪرشن ان سمي جو مهاودوان، مهاڙي وان،
راجيڻي ۽ جو مهاودوان ۽ يوگيراج هو. ان سمي نه شط
ڀارت بلڪه ساري سنڀال ۾ شري ڪرشن جهڙو ودوان
۽ راجيڻي جو ماهر ڪونه هو. اهڙي ودوان جو جيتري
قدر ۽ سڀاڻ لڳڻ گهرجي اهو ايتري قدر گهڻو ڀارت
۾ نه شري ڪرشن انسان مان ايشور بڻجي ويو. پارلواڻي
کيس ايشور سمجهي وجهڻ لڳا ۽ ان عزت جو اهو نتيجو
لکڻو جو شري ڪرشن سڀ ايشور سمجهيو اهو وڃي.
حقيقت ۾ شري ڪرشن اسان جهڙو ماڻهو هو. پر ڪن
پاڪڊين شري ڪرشن جي چرित्र کي بعد ۾ تمام گندو
ڪري ۽ ساوڻي ڳالهين جوڙي شري ڪرشن کي سندس

اصلي درجي تان ڪيرائي ڇڏيو. شري ڪرشن انسان
آهي. ايشور ڪونهي نڪو ڪو ايشور جو اوتار
آهي. اگر شري ڪرشن جي جيون ئي گهرو وچار ڪجي
۽ کوجنا ڪئي وڃي ته شري ڪرشن پنهنجي اصلي روپ
۾ هڪ مهاودوان ثابت ٿيندو.

ڀڳوت گيتا! مهاڀارت جي ڀٽ جي آراپ ۾ جڏهين
ارجن مت مانت ڏسي موه ڪري ڀٽ کان ڇڙ ڪٽ لڳو
تڏهين شري ڪرشن ارجن کي چڱي طرح سمجهائڻ جو
يشن ڪيو ۽ ڪشتري ٿور ڊو اڀديش ڪيو جنهن جي ڀٽ
سان ارجن کي جوش آيو ۽ ڀٽ لاء تيار ٿيو. ان طرح سان
جيڪو اڀديش شري ڪرشن ارجن کي ڪيو اهو مهرشي
ويد وياس پنهنجي مهاڀارت ۾ لکي ڇڏيو. جنهن کي
پوء خاص طرح سان جدا ڪري اڄو نالو گيتا رکيو ويو.
صل ۾ گيتا ڪا شاوڪن ۾ شري ڪرشن خود ڪانه
هي هئي. شري ڪرشن ان گيتا جي اندر جيڪو گيان
لو آهي اهو هر هڪ انسان لاء فائديمند آهي. گيتا جي
پاٺ ڪرڻ سان ڪو ٿور ڪونه ٿيندو اڪو ڀڄي
ندو، پر گيتا ۾ جيڪي لکيل آهي اهو سمجهڻ ۽ ڪرڻ
انسان پنهنجي ڇهون ۾ انقلاب آڻي سگهي ٿو گيتا جو
ن ڪمزور لاء طاقت جو خزانو آهي. باقي مورڪن ۽
پاٺ ڪندڙن لاء ته سو ڏيڍ سؤ ڀا آهن جي طوطي
گر ياد ڪرڻ جي برابر آهن ۽ اهي مورڪ پاٺ ڪندڙ

سڀ ڀارت هي قسمت کي لڏاڻڪو ڇڏي ايشور ڏانهن
راهي لاءِ.

ڏور لڏاڻڪو ۽ خاص ڪري شري ڪرشنا ڏاڏي ڪوشش
ڪئي جڏهن هيءَ ٻڌ نه لڳي پر ڀارت جي قسمت جو
فيصلو ٿيو هو، ڀارت کي ٻا ڏينهن ڏسڻا هئا جڏهن
ڪري اها ٻڌ روڪڻي نه سگهي ۽ ڀارت جي قسمت
جو فيصلو ڪري ئي رهي.

مهائيتي وان شري ڪرشنا!

مهاپارت ۽ شري ڪرشنا جو شري ۽ آتما جو سڃاڻ
آهي ان ڪري شري ڪرشنا جي جيون ئي ڪچر روشني
وجهه ضروري آهي:-

شري ڪرشنا ان سمي جو مهاودوان، مهائيتي وان،
راجستيءَ جو مهاودوان ۽ يوگراج هو. ان سمي نه ننگ
ڀارت بلڪه ساري سنسار پر شري ڪرشنا جهڙو ودوان
۽ راجستي جو ماهر ڪونه هو. اهڙي ودوان جو جيتري
قدر ۽ سڌمان ننگ گهرجي اهو ايتري قدر ٿيو جو ڀارت
۾ نه شري ڪرشنا اڀسان مان ايشور بڻجي ويو. پارٿاسي
کيس ايشور سمجهي پوئو لڳا ۽ ان عزت جو اهو لڳو جو
اڪثر جو شري ڪرشنا سڄي پٽ ايشور سمجهيو اُڻو وڃي.
خبيثت ۾ شري ڪرشنا اسان جهڙو ماڻهو هو. پر ڪن
ٻاڪڏين شري ڪرشنا جي چرित्र کي بعد ۾ تمام گندو
ڪري ۽ سادائي ڳالهون چوڙي شري ڪرشنا کي سندس

گيتا جا ڀڳت ۽ روز پهرئين آڌيا ۽ ۱۸۰۹۸۰ ۾ اهو پڙهندا آهن
۽ انجي خبر ڪنهن ڪسي ڪانهي. ان ڪري هتي
اڪشوهڻي جي واقفيت ڏني وڃي ٿي.

اڄڪلهه جيئن فوج جا سيڪشن يا دستا ٿيندا آهن
۽ انجي حساب سان سموري سينا يعني فوج جو جوڙ
لڳائي سگهيو آهي ته ان طرح پراچين ڪال ۾ جوڙ لاءِ
وڏيون سيناون هونديون هيون جنڪي اڪشوهڻي چيو
ويڏو هو. هر هڪ اڪشوهڻي ۾:- ۲۱۸۷۰ رت ۲۱۸۷۰
هاڻي، ۶۵۶۱۰ گهوڙا ۽ ۱۰۹۳۵۰ پيدل، اهو انداز هوندو هو.
ان حساب سان ارڙهن اڪشوهڻين ۾ ڪل انداز هن
طرح ٿيو:-

۳۹۳۶۰ رت	۳۹۳۶۰	هاڻي	۱۱۸۰۹۸۰	گهوڙا ۽
۱۹۶۸۳۰۰ پيدل	۱۹۶۸۳۰۰	هر هڪ رت تي چار يودا ۽		
هر هڪ هاڻي ۽	تي	ان يودا هوندا هئا.	ان طرح سان	
چئن جي حساب سان	۳۹۳۶۰ رتن تي	۱۵۷۴۶۴۰ سپاهي		
الن	”	”	”	هاڻين ” ۳۱۴۹۲۸۰
هڪ	”	”	”	۱۱۸۰۹۸۰ گهوڙن ” ۱۱۸۰۹۸۰
هڪ	”	”	”	پيدل ” ۱۹۶۸۳۰۰
ڪل	۷۸۷۳۲۰۰			

يعني مهاڀارت جي ڀت ۾ ڪل انهن لک ٽيهن هزار
۽ سو سپاهي شاهل ٿيا ۽ ختم ٿيا. پڇاڙي ۾ جو ارڙهن
ڏينهن جي پيڻڪر ڀت کانپوءِ فقط اٺ چٽا بچيا. باقي

(ششوبال جو پٽ جو پالڊون جو مٿر ٿيو) ڏرشتڪيتو
مگڌ جو راجا (جراستڪي ماري شري ڪرڻڻ سندس
پٽ ڏرشتڪيتو کي گادي تي وھاريو جو سندس
مٿر ٿيو). جيتسڀين پالڊي ڏيئس جو راجا ۽ ٻيا به ٿيا
ٺنڊا راجائون ۽ ٻهڊڙون سڀنائون وٺي اچي شامل ٿيا.
شري ڪرڻڻ به پالڊون جي طرف ڪم ڪرڻ سوڳار
ڪيو. ان طرح پالڊون وٽ سٺ اڪڙوھڻيون سڀا ڪئي
ٿي وئي ھنھن ۾ ۱۵۲۰۹۰ ھاڻي، ۱۵۳۰۹۰ رت،
۴۵۹۲۷۰ گھوڙا ۽ ۷۶۵۴۵۰ پيدل ٻوڏا ھئا.

ھوڏاھن ڪورون به ٿياري ڪئي. مدد لاءِ ٻين
راجائن کي لکيو. جنھن ۾ چن جو راجا ڀگڊ، پورشروا،
اران جو راجا شلي، پوج جو راجا ڪرم ورما، سنڌ جو
راجا جېدرت، ڪامبوج ۽ ٻيون ھن جو راجا سدڪش،
مھشمئي، ڏڪش جو راجا نيل، اولئي جو راجا، ڪيڪ،
ڏيئس جو راجا ۽ ٻيا ٺنڊا ٺنڊا راجائون ڪورون جي سھائتا
لاءِ سڀنائون وٺي ھستياپور اچي پھتا. انھن سڀني جون
سڀنائون ٻارھن اڪڙوھڻيون ھئي جنھن ۾ ڪل ۲۴۰۵۷۰
ھاڻي، ۲۴۰۵۷۰ رت، ۷۲۱۷۱۰ گھوڙا ۽ ۱۲۰۲۸۵۰
پيدل ٻوڏا ھئا.

ان طرح ڪل ارڙھن اڪڙوھڻيون سڀا جنگ جي
ميدان ۾ اچي گڏ ٿيون.

اڪڙوھڻيون ڇا آھن؟ عام طرح اڪڙوھڻيءَ جي
ڪنھن کي ھر ڪاھي ۾ اڪڙوھڻي ڪھڙي بلا آھي.

تڏهين درويدي چيو ته پانڊون کي سوتلتر ڪيو وڃي
تو تراشڻ ائين ٿي ڪيو.

بدواس! پر توڙيون وري يڌشتر کي جوڻا لاء تيار
ڪيو. يڌشتر اهو شرط رکيو ته اگر هارين ته ۱۲ ورهيه
بدواس ۽ هڪ ورهيه اڳيات واس (يعني اڪي رهڻ)
ڪنداسون. ان شرط تي به يڌشتر هاريو ۽ ۱۲ ورهين لاء
ان واس ويا. مانا ڪنتي ته مهاڻا ودرجي گهر رهڻ باقي
پانڊو ۽ درويدي ۱۲ ورهيه بن رهيا. تيرهن ورهيه
اڳيات واس ڪرڻ لاء راجا ورات وٽ ويس بدلي پهتا
۽ اوکري ڪرڻ لڳا. سال پوري ٿيڻ تي جڏهين ورات
جي سيدايتي ڪيچڪ کي پير ماري وڌو ۽ ڪورون
ورات ديش تي حملو ڪيو ته ارڃن انهن کي ماري پڇايو،
تڏهين معلوم ٿيو ته پانڊو پانڊ راجا ورات وٽ آهن.
شري ڪرشن، سيدرا ۽ اڀيمنيو کي وٺي ورات لڳو پهتو
۽ اڀيمنيو جو وواھ ورات راجا جي ڪنيا آٿرا سان ٿيو.
يڌ جي تياري! بدواس پورو ڪرڻ تي جڏهين
پانڊو موٽي اندر پرست آيا ته درويڙن کين راڄ ڏيڻ
کان انڪار ڪيو. شري ڪرشن ٺاهه جا گھڻيئي ڀڻ ڪيا
پر درويڙن نه مڃيو ۽ آخر ۾ ائين چيو ته سڄي جي نوڪ
جيتري زمين به نه ڏيندس. لاچار يڌ جي تياري ٿي.
پانڊون مدد لاء راجائن کي لکيو.

مهاڀارت يڌ جي سينا! ورات ۽ درويڙ راجا ۽
ستيه ورست يادون جو راجا، ساتيڪي چيڊي ۽ جو راجا

جوتڻا! ٻاندون جي وڌائي ڏسي ڪورو جلندا رهيا
۽ ٻاندون کي نيچو نوائڻ جا گياٺ گيڙڻ لڳا. آخر ۾
شڪلي جي صلاح سان (جو ڪورون جو عامو هو) ٻاندون
کي حوثا لاء کيار ڪيو ويو. جيئن ۾ بدشتر سڀ ڪجهه
راح ٻات سڀ ڄاڻايو (دروپدي کي ڪو نه ڄاڻايو ويو هو
اڃو بعد ۾ ملاوت ٿيل ۽ غلط ڳالهه آهي. دروپدي کي
لنگو ڪرڻ جي ڪوشش جو مطلب اڃو ڪونهي ته ڪو
دروپدي ڄاڻايل هجي ان ڪري ائين ٿيو. پر ڳالهه اها
هئي ته ٻاندو بيوس ٿي پيا هئا انجو اڃو نتيجو لنگو
جو کين هڙي ذلعت ڏسڻي پيئي ۽ اکر شري ڪرڻ
اهڙي ۾ نه اچي وڃي ها ته ڳالهه تمام خراب ٿئي ها).
تڏهين دروپڏن جي آڻيا سان دشمن دروپدي کي
دربار ۾ آندو ۽ کيس لنگو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي،
نيڪه انوکڙي ڪرڻ ڏرڻ ۾ اچي ويو جيئن دروپديءَ
کي اچائي ورتو. (اڃو غلط آهي ته دروپدي جي ساڙهي
وڌندي ويئي ۽ دروپدي اڻڀاري نه ٿي سگهي ۽ شري
ڪرڻ جي شڪتي سان ائين پئي ٿيو. حقيقت ۾
آهي ته شري ڪرڻ ليڪ سمجه ٿي از خود اچي پيو
۽ ڇاڪاڻ ته شري ڪرڻ جو سهڻي ٿي ڏٺو ۽ رعب
ڏوندو هو ان جي روڪڻ سان ڏٺو دروپدي جي
عزت بچي ويئي). ڏورانشتر کي نه ان ٿي غصو آيو ان
ڪري دروپديءَ کي سڏي چيائين پتري! جيڪي ڏهر ٿو
هڻي سو ڏهر. دروپڏن جيڪي ڪيو هو معاف ڪر.

ٿڌهين درويدي چيو ته پانڊون کي سونتر ڪيو وڃي
ڌرتراشٽر ائين ٿي ڪيو.

بنواس! پر ڌريوڌن وري ڀڌشٽر کي جوٺا لاء تيار
ڪيو. ڀڌشٽر اهو شرط رکيو ته اگر هارايو ته ۱۲ ورهيه
بنواس ۽ هڪ ورهيه اڳياٽ واس (يعني اڪي رهڻ)
ڪنداسون. ان شرط تي به ڀڌشٽر هارايو ۽ ۱۲ ورهين لاء
بنواس ويا. ماما ڪنٽي ته مهاڻا وڌر جي گهر ۾ رهي باقي
پانڊو ۽ درويدي ۱۲ ورهيه بن ۾ رهيا. تيرهين ورهيه
اڳياٽ واس ڪرڻ لاء راجا ورات وٽ ويس بدلي پهتا
۽ اوکري ڪرڻ لڳا. سال پوري ٿيڻ تي جڏهين ورات
جي سيداڀتي ڪيڪ ڪي پير ماري وڌو ۽ ڪورون
ورات ديش تي حملو ڪيو ته ارجن انهن کي ماري پڇايو،
ٿڌهين معلوم ٿيو ته پانڊو پاڻ راجا ورات وٽ آهن.
شري ڪرشن، سيدرا ۽ اڀيميو کي وٺي ورات لنگر ۾ پهتو
۽ اڀيميو جو وواڙ ورات راجا جي ڪنيا اُٿرا سان ٿيو.
يڌ جي ٿياري! بنواس پورو ڪرڻ تي جڏهين
پانڊو موٽي اندر پهتو آيا ته درويڌن کين راڄ ڏيڻ
کان انڪار ڪيو. شري ڪرشن ٺاهه جا گهڻيئي پتن ڪيا
پر ڌريوڌن نه هڃيو ۽ آخر ۾ ائين چيو ته سڄي جي نوڪ
جيتري زمين به نه ڏيندس. لاچار يڌ جي ٿياري ٿي.
پانڊون مدد لاء راجائن کي لکيو.
مهاڀارت يڌ جي سينا! ورات ۽ درويڌ راجا ۽
ستيه ورست يادون جو راجا، ساڻيڪي چيڊي جو راجا

[illegible]

دواھ شري ڪر شپا جي ڀيٽ سڀيڌا سان ٿيو جنهن مان
اڀيھڻيو جو جنم ٿيو.

راجسو يگيم ۽ پھرين دھلي درٻار!

ڀانڊو طاقتور ٿيندا ويا ۽ چڱي طاقت پڪڙي يڌشتر
راجسو يگيم ڪر شپا جو وڇار ڪيو. شري ڪر شپا کان صلاح
ورتي ويئي، جنهن ڇيو نه جيسين مگدھ جي راجا جراسند
کي نه جيتيو ويو آهي تيسين راجسو يگيم لڏو ٿي سگهي.
ان ڪري يڌشتر جي آڳيا وٺي شري ڪر شپا، ارجن ۽
پيم، جراسند جي راجڌاني راجگرھ ۾ براهمڻ جو ويس
ڪري پهتا ۽ جراسند کي دٻو ڏي ڪر شپا لاء تيار ڪيو.
پيم جراسند سان ملهه ڏي ڪئي جنهن ۾ جراسند کي پيم
ماري وڌو. جراسند کي ماري مگدھ کي جيتي ٿيئي
اندر پرست پهتا، ۽ چڱي طرفن ي راجائن کي شامل
ٿيڻ لاء پيم، ارجن، لڪل ۽ سھديو سيمانئون وٺي روانا
ٿي ويا ۽ سڀني کي وس ڪري هڻي اندر پرست آيا
۽ راجسو يگيم شروع ٿيو. التمر ڏينھن جڏھين يڌشتر سڀ
کان اول شري ڪر شپا جو ستڪار ڪيو ته چيڊي ۽ جو
راجا ششوپال ڪروڌ ۾ پرجي شري ڪر شپا کي ڳاريون
ڏيڻ لڳو. جڏھين حد ڪري چڪو تڏھين شري ڪر شپا
سدرشن چڪر سان سندس سر کائي ڇڏيو. دٻور ڌن
کي ڏاڍو غصو لڳو پر ان سمجھ ڪپهه نه ٿي ڪري سگھيو.
ان طرح راجسو يگيم سماپت ٿيو ۽ يڌشتر چڪرو ٺٽي
سمرات سويڪار ڪيو ويو.

ڪرشنا (درويدي) جو وواھ ٿيڻ لڳو. ڪو به ٻڌو ٻڌاڻ
 نه ڄڻي سگهيو. تڏهن ارجن اٿيو ۽ اٿاڻ چٽيائين،
 درويدي جو وواھ ارجن سان ٿيو. (اڃا لاکل غلام آهي
 نه ڪو درويدي کي پنهنجي پٽي هٿ، ڀوڳتا جي ڪري
 اهڙو ٻاپ جو ڪلڪ ڏيوي درويدي تي لڳايو ويو آهي.
 اصل ۾ درويدي جو هڪ ئي پٽي ارجن هو.)
 اندر ڀرست! ان سوانهر ۾ سڀني کي معاف ٿي
 ويو نه ٻانڌون ڇڏيو آهي. شري ڪرشنا نه هي سوانهر
 ڏسڻ آيو هو سو پنهنجي پٽيءَ ڪٿي سان مليو ۽
 درويدي جي وواھ تي ڪيترا رٿن ڀڄت ڪيا.

ڏاڏاڻو ڪڏهن ٻڌو نه ٻانڌو جيئڙو آهن ۽ سندن
 سمنڊ تلوان راجا درويدي سان ٿيو آهي نه ڏاڏو ڏکي ٿيو
 پر مٿان ائين چوڻ لڳو ته ٻانڌو اسان کي درويڙن
 کان گهٽ ٻيڙا ڪوٺين، ۽ وڌوان وڌي کين وٺي اچڻ
 لاءِ موڪلين. ٻانڌو آيا. کين راجا به حصا ڪري ڏنا
 حصو جڏهن ۾ جهنگل ڳوٺا هئا سو ٻانڌون کي ۽ ٻيو
 درويڙن کي ڏنو. جيئن وري جهنگڙو نه ٿي. شري
 ڪرشنا جي سهائتا سان ٻانڌون ڪنڊو ٻن کي حلائي
 صاف ڪري ڪيترن ماڻهن کي اتي وسايو ۽ پنهنجي
 راجڌاني قائم ڪئي جڏهن جو ٿورو اندر ڀرست رکيو.
 ٿورڙن ئي ڏينهن ۾ اندر ڀرست ڏاڏو منهنجو ۽ آباد ٿي ويو.
 ارجن کي درويدي مان پنهنجي پٽ ٿيا. سندس ٻيو

د بورن ۾ لاک. ڀريل آهي، هڪ ڏينهن انکي آگ لڳائي
ويدي، مون توهان لاءِ اڳيئي بندوبست ڪري ڇڏيو آهي
جيئن ئي آگ لڳي ته ان ۾ سرنگ ٺهيل آهي جتان ڪري
توهان گنگا جي ڪناري هڪ هنڌ پهچندا. ڀڄڻ وغيره
بيچ، ئي ڀائر مانا ڪتي سان روانا ٿيا ۽ ان ئي محل ۾
رهيا هڪ ڏينهن آگ لڳي ۽ هي سڀئي سرنگ رستي
سلامتي سان ڀڄي نڪتا ۽ جڏهن ڪناري تي پهتا ته
اتي مهاڻا وڏي جي اول تي بندوبست سان موڪليل
ماڻهون، ڀڄڻ کي هڪ هوا جي طرح تيز رفتار ڀيٽر ڪلا
يڪت نوڪا (آڳوٺ) ڏيکاري جنهن تي پالڊو سوار
ٿي ٻن ۾ گم ٿي ويا. دريودن وغيره پالڊون کي
سڙي ويل سمجهي ڏاڍو خوش ٿيا.

دروپديءَ جو سويهور! درويڊ ديش جي راڄ
دروپڊ جي ڪنيا درويڊي، ان سمي واه جي لائڻ
تي چڪي هئي. راجا درويڊ جو وچار هو ته درويڊي
جو واه ارجن سان ٿئي پر ارجن جو پتو ڪونه هو ڇاڪاڻ
ته هو ٻن ۾ لڪي رهندا هئا. لاچار راجا درويڊ سويهور
وڃيو جنهن ۾ سڀ راجاڙون ۽ يوزا آيا، ارجن ۽ پالڊو
ڀائر براهمن جو ويس ڪري سويهور ۾ آيا. جڏهن سڀ
لڳي ويئي تڏهن راجا درويڊ جو پت ڏرڻ شروع
پنهنجي پيٽ ڪرشنا (دروپديءَ جو پيو نالو) سان سڀ
۾ آيو ۽ اعلان ڪيو ته جيڪو نشان چٽيدو ان سان

آي ويا لڏهن دوڻا چاري سيني کي سندن قابليت
 ڏيکارڻ لاءِ جلسو ڪيو جنهن ۾ سڀ گهر جا ڀائي ۽ ڀيا
 وڏوان اچي شامل ٿيا. شروع ۾ پير ۽ دريوڏن جي گدا
 بند ۽ ملهه پڌاڙي حوصاڪ ٿي حورو ڏسي عام جمعا
 خوفزدہ ٿي ويئي. ان بعد ارحن پنهنجا ڪمال ڏيکاريا.
 واري سان آڪنيا ستر مان اڪئي، ورٿاستر مان چل، وايو
 ياستر مان وايو، پارحميا ستر مان نادلن کي، ابتدا ڪري
 ڏيکارايو. انڪالسواء آڪاش ۾ گهمندڙ لوهه جي وراهه
 (سولر) جي منهن ۾ پند ناڻ ڏڪڻي پٺيان ڇڏيا ۽
 پنهنجي سر وري گڏجي سولر جي منهن مان لڪتا. سندس
 سڀ ڪمال ڏسي جمعا ڏاڍو ڀوسن ٿي. پر ارحن جي
 ان بهادريءَ دريوڏن کي وڌيڪ حاسد ڪيو. ان طرح
 ڪورون ۽ پاندون جي حسد عي باد اٿان ئي ڏکڻ لڳي.
راج تلڪ! مٿين گهٽا کان هڪ سال بعد مهاراجا
 ڌرٿراشتر پڌشتر کي يوراج (گادي جو وارث) ٺاهيو، جنهن
 ڪري دريوڏن وڌيڪ سڙڻ لڳو ۽ پٽس کي پڙ ڪاٺ
 لڳو. ڌرٿراشتر سندس وس ۾ اچي ويو ۽ پڌشتر کي
 چيائين ته گهرو جهڳڙن کي مٽائڻ لاءِ توهان کي گسڪا
 هي ڪناري وار ٿاڻا فگر ڏانهن ڪڍڻ ڏينهن لاءِ موڪلڻ
 چاهيون ٿا. پڌشتر سو ڪو چاڙهو نه ڏسي وڃڻ لاءِ لاچار
 ٿيو. ويڌي سميهه هاڻا وڏو پڌشتر کي سمجهائي ڇڏيو
 ته اتي ڪو بهال توهانجي لاءِ تيار ڪيو ويو آهي انهي

وڪرڻ ۽ چتر سين ٿيا. (اهو ڳوڙو آهي ته ڌرتراشٽر
 کي سڙ پت ٿيا) مهاراجا پانڊوءَ کي ٻه استريون هيون
 ڪنٽي ۽ مادري، ڪنٽي شري ڪرشن جي پٽا وسوديو
 جي پيٽ هئي ۽ مادري ايران جي راجڪماري
 هئي. مهاراجا پانڊو راج پات سڀ پيشمر ۽ ڌرتراشٽر کي
 سولائي پاڻ پنهنجي استرين سان بن ٻر گهمڻ لڳو. ڪنٽي
 کي ۳ پٽ ڀڄڻ، پير، ارجن ٿيا ۽ مادري کي ٻه
 پٽ نڪل ۽ سهديو آيا. بن ٻر ئي پانڊو جو مڙيو ٿيو
 ۽ مادري به مري ويئي. تڏهين ڪنٽي پنجن ئي پٽن
 کي وٺي هستناپور پهتي. اهي پنڄئي مهاراجا پانڊو جا
 پٽ هئڻ ڪري پانڊو ۽ ڌرتراشٽر جا چارئي پٽ ڪورو
 سڏجڻ لڳا.

راجڪمارن جي شڪشا! انهن سڀني راجڪمارن
 کي مشهور ڌار وڌيا جي ماهر. آچار ۽ دروڻ وٽ
 شڪشا لاءِ ڇڏيو ويو. آچار ۽ دروڻ کين استر شستر وڌيا.
 ٻه خوب قابل ڪندو ويو انهن ٻه دريوڏن ۽ پير پئي گدا
 ڀڏ ٻه ماهر نڪتا ۽ ارجن مختلف قسمن جي تير اندازي
 ۽ استر وڌيا ٻه ماهر نڪتو. جنهن وقت سڀ راجڪمار
 گڏ پڙهندا هئا تنهن وقت پانڊون جي وارا ٿا ڏسي ڪورو
 جلندا هئا. ڪورون ڇيڙ ڇاڙ شروع ڪئي. هڪ دفعي
 پير کي ستي پئي ڪڍي گنگا ٻر ڦٽو ڪري آيا جتان هو
 ٻڃي. نڪري آيو. ان طرح گڏ رهندي جڏهين سڀنيار

ڪنهن به هستي لالو ڪڪ پرتابي راجا ٿيو هو، جيئن
گنگا جي اولاد ڪماري تي هٿيارو نالي شهر وسايو.
مٿي راجا هستيءَ جو پريو ڪرو ٿيو. مهاراجا ڪرو
جي ڪيترن پيڙهين بعد شانتو نالي راجا ٿيو. شانتو
جي ڌرم پتي گنگا جي ڪرپ مان پيشم ابن ٿيو.
مهاراجا شانتو ڪڪ رواجي ماڻهو جي ڪنيا نستي وڃي
تي موٽ ٿي ٿيو، پر ڇوڪري جي پتا کائڻس وڃڻ
ورتي منهنجي ڪنيا مان جيڪو ستن ٿيندو اهو ٿاڏي
ٿي وڃندو. شانتو جي پٽ پيشم پتا جي خوشي پر قرار
ڏيڻ لاءِ ٿاڏي تان هٽ ڪيو ۽ پرتگيا ڪئي ته مان وراه
نه ڪندس جيئن منهنجو اولاد ٿاڏي لاءِ جهڳڙو نه
ڪري. ان بعد شانتو جو وراه ان ڪنيا ستيه وٺي سان
ٿيو. ستيه وڃي ڪرپ مان مهاراجا شانتو کي به پٽ
ٿيا هڪ چتر انگڊ ۽ ٻيو وچتر وريو. چتر انگڊ نه ڪڪ
نه به مار جي ويرو ۽ وچتر وريو جهڙين جوان ٿيو نه اهو
وراه. ڪاشيءَ جي راجا جي پٽ ڪيائڻ امباڪا ۽ امباڪا
سان ٿيو. ٿورڙن ڏينهن بعد وچتر وريو به مري ويو.
امباڪا ۽ امباڪا کي پٽ ڌرتراشتر ۽ پالڊو ٿيا.
ڌرتراشتر نه ڄمڻ کان ئي سورڊاس هو باقي ٻالڻو لائق
ٿيڻ لڳو ٿاڏي ٿي ويٺو. ڌرتراشتر جو وراه کانڌار
(وجوده کانڌار = افغانستان) ڏيڻ جي راجڪماري
کانڌاري سان ٿيو جيئن مان ڌرتراشتر، دشاسن،

اڪبر جي وقت ۾ جڏهين هندو پٺڏن جي عزت بادشاهه جي درٻار ۾ آيل لڳي هئي، ان وقت سنسڪرت جي وڏن وڏن ودوانن کان ۽ پڪين لکائون ۽ جوتشين جي سڌائتن سان کوچ ڪري اڪبر جي مها منٿري (وزير اعظم) ابوالفضل جيڪي لکيو آهي ان مان پتو لڳي ٿو ته ”ڪاچڪه جي لڳندي پئي بهريون راجا ڀڄي ڀڄي ٿو هو. وڪرم جي سبب آرنڀ کان اڳ تائين ڀڄي ڀڄي جا ۳۰۴۶ ورهيه گذري چڪا هئا.“

(آئين اڪبري، صفحو ۲۴۹، ڪلڪت ۱۸۶۷ جو ڇاپو).
ان طرح وڪرمي سبب ۲۰۰۲ برابر عيسوي سن ۱۹۴۶ ۾ مهاڀارت ڀڄي ۵۰۴۶ ورهيه ٿيا آهن. اڻاٺ عيسوي سن کان ٿي هزار ورهيه اڳ.

مهاڀارت يا ڀارت! مهاڀارت گرنٿ جو اصلي ۽ پراچين نالو ڀارت آهي. تمام ويجهڙائيءَ ۾ ودوانن انجي تمام وڏو ٿي وڃي ٿي انجو نالو مها ڳنڍي مهاڀارت رکيو آهي.

مهاڀارت ڇا آهي؟ مهاڀارت مهرشي ويد وياس جو ٺاهيل هڪ گرنٿ آهي، جنهن ۾ ڪورون ۽ پانڊون جي وچ ۾ لڳل ڀڄي جو وسار سان ورڻ ۽ ڪجهه ٻيو اهاس لکيل آهي. پر انجي رڃا فقط ڪورون ۽ پانڊون جي ڀڄي آڌار ٿي ٿي هئي.

ڪورون ۽ پانڊون جي اُڀڻي! چنڊرونشي

اڏياڻ ڇوڙون

مهاڀارت ڪال

(ع-وي سڌ کان ٽي هزار ورهه اڳ جي سڀيتا جو انھاس)
 ڪال ٺوڻڻم۔ مهاڀارت جي زماني کي هن وقت
 لائين پنج هزار ورهه ٿي چڪا آهن۔ مهاڀارت ”گدا ڀرو“
 ۾ لکيل آهي تہ پير ۽ درٻوڙن جي ٻڌ ڪالڀوه ڪروڙ
 لکيل ٻارن کي شري ڪرشن حڏهن سمجھائڻ آيو تہ
 الڪي ڇو نہ؟

”پرا پٽم ڪلي يگم وڌي“

اڌاڪ:- ”جڻا تہ ڪلڄڪ ٻراڻس ٿي ويو“ ان مان
 معلوم ٿيندو تہ ڪلڄڪ جي ٻراڻس ٻر ٿي مهاڀارت ٻڌ
 لڳي۔ ڪلڄڪ کي ڪيترو عرصو ٿيو آهي؟۔
 پنڊت ماڌو آچاريہ چوڻس جي وڏي ودوان سڀيتا
 ۱۸۱۱ وڪرمي ۾ ٺايل پنڊجي ڪرنت راجا ولي ۾
 لکيو آهي تہ۔ ”ڪلڄڪ جي آرڻ کان وڪرم جي
 سڀيتا لائين ۳۰۴۴ ورهه بعد آھن۔ اڌاڪ ۳۰۴۴ +
 ۲۰۰۲ = ۵۰۴۶۔

دوائن ۾ ملائڻ، ملاوت ۽ جدا ڪرڻ، ٻن ڌائن کي ملائي
 ثقلي ڌاتو تيار ڪرڻ، انهن تي پالش ڪرڻ، ڌائن جو
 رنگ، زبرداهڻ، چترڪاري جي ڪم آڻڻ، انهن جا
 اوزار ۽ برتن وغيره تيار ڪرڻ انهن ڪمن ۾ ايندو هو.
 اڪانسواءِ ثقلي ڌائن جي نپاس (Analyse) ڪرڻ جا
 طريقا به شڪر ٺيڻي سار مان معلوم ٿين ٿا.

ڌرم ۽ ساماڄڪ اوستا!

ان سمي جي ڌرم ۽ ساماڄڪ اوستا به شڪر ٺيڻي
 سار مان معلوم ٿيڻي جا ڪجهه گهٽ وڌ-شڪل ۾ ان سمي
 موجود هئي جنهن جو ورڻن پراهمڻ گربٽ ڪال ۽ منو
 منرني ڪال ۾ ڪيو ويو آهي.

ان طرح ڀارت جي ڪمال ترقي جو زمانو جو موجوده
 ڪمال جو بنياد آهي يعني شڪر ٺيڻي سار ڪال جي
 سڀيتا جو اتهاس سماپت ٿيو.

(۱۳) وٽ پٿر - قرض -

(۱۴) شدي پٿر - پرائيويٽ جو پرماني پٿر -

(۱۵) ساميڪ پٿر - جانت ستاڪ ڪمپنيون
(Joint Stock Companies) جا ڪاغذ (Share
(Papers).

(۱۶) ڪشيپ پٿر - بن ماڻهن جو ڪنهن معاملي تي

اهو ٺاه جو ڪورٽ ۾ وڃڻ کان اڳ ئي وڃي.

انهن سڀني ليکيم پٿرون (Documents) تي پنهنجي
پنهنجي کالي جي سرڪاري مهر اڳندي هڻي مهر لڳڻ
ڪالو هڻي اهي محضر سمجهيا ويندا هئا.

ڪاڏيون (Mines) ! ان سڀني کائين جو استعمال،

انهن مان ڏاڻو ڪڍڻ وغيره خوب هو. ستن قسمن جا
ڏاڻو سمجهيا ويندا هئا باقي هڪهڻي جي ملاوت سان
پهدا آهن. چون سڀني کان اتم آهي، انجو استعمال
سڪن (Coins) زارون، دوائن ۽ سجاوڪ ۾ ٿيندو هو.

مرد ۽ خوب زارو يعني ڪمن ۾ ڪمڊل ٻانهن جي ڏورن
تي سوار پٽو، منڊيون، ڳڙجي جا هار وغيره استعمال
ڪندا هئا جن تي هيرا مڙهيل هوندا هئا. ان سواءِ

سرڪاري انعام (Medals) ۽ ڪنهن ڪم جي ڪري
ڏنا ويندا هئا انهن ۾ بدلن جون جدا جدا شريطين
(Orders) هونديون هيون. راجا جي لسانی وارو پلوسيني
ڪسان سڪ (Grand Master of the Orders)

سمجهيو ويندو هو. ڏاڻن جو بهو استعمال:- ڏاڻن کي

راجکیم پٽر (Documents)!

هر هڪ ڪم لاءِ ثابتي لاءِ پرمات پٽر (ڊاڪيومينٽس)
هولدا هوا جي ڪمن جي آڌار تي ۱۶ هولدا هوا. انهن
جا لالا هي آهن.

(۱) جيم پٽر - ڪورٽ جو فيصلو.

(۲) آگيا پٽر - ماتحت راجائن ۽ ضلع عملدارن
(Collectors) کي خاص اذڪار ڏيئي ڪين ڪو خاص
ڪم سوليٽ

(۳) پرگيان پٽر - پروهتن کي سرڪاري حڪم.

(۴) شاسن پٽر - پر جا ڪي س-وچا (Govt: Notifications).

(۵) پرساد پٽر - مهربالي طور سرڪاري آمدني

جو ڪجهه حصو ڏيڻ.

(۶) ڀوگم پٽر - ڪجهه سمي لاه ڪنهن کي ڪا

شيءَ ڏيڻ.

(۷) ڀاگم پٽر - ملڪيت جا حصا.

(۸) دان پٽر - ڪا شيءِ ڪنهن کي ڏيئي ڇڏڻ.

(۹) ڪريم پٽر - خريدڻ يا وڪڻڻ.

(۱۰) سادي پٽر - گروي لاهو جنهن تي شاهدن

جون صحيحون ٿينديون هيون.

(۱۱) ستيم پٽر - ٻن شهرن جو هڪجهڙي بر لاه.

(۱۲) سلوت پٽر - رضالاهو.

۱. سڙايون! آچار ۽ شڪر چٽي رستن جو سندر ورڻن
 ڪيو آهي اتي انهن رستن تي سڙايون يعني ڌرمسالائون
 به ڄام هٽڻ ڳهرجن، رستن ۽ شائون تي ٻهري جو سندر
 ٻڌڻ هٽڻ ڳهرجي. ان سواءِ ڪو شهر به نه سراءِ هٽڻ
 ڳهرجي. شهر جي عملدار جو فرض آهي ته روز سراءِ
 جي عود لباس ڪري. ڇڏين سراءِ به ڪوئي ٻاڙي
 اچي نه ياڙي ڪان سراءِ جي انتظام ڪندڙ (Manager)
 کي هي سوال ڪرڻ ڳهرجن: ”تون ڪٿان ۽ ڪهڙي
 مطلب سان آيو آهين؟ توکي ڪٿي وڃڻو آهي؟ تون سان
 اها ماڻهو آهن يا نه؟ تون ڪو هٿيار يا سواري آهي؟
 پنهنجي ڄاڻي، ڪل، ۽ رهن جي جاءِ جو اورو پورو
 پتو ڏي. اهي سڀ ڳالهون مئنيجر کي پنهنجي رچيو
 به درج ڪرڻ ڳهرجن، ياڙي ڪان هٿيار وٺي کيس چٽي
 ڇڏڻ ڳهرجي نه سراءِ مهربان ٿي سمهي، رات جو سراءِ
 به جيترا آدمي هجن انهن جو ڳاڻائو ڪري دروازو بند
 ڪري ڇڏڻ ڳهرجي. صبح جو سيني ٻاڙين کي ڄڻائي
 کين هٿيار ڏيڻ ڳهرجن. رات جو سراءِ تي پورو هٽڻ
 ڳهرجي. ٻاڙين کي شهر جي حد تائين جدا ڪرڻ لاءِ شهر
 جي ڪنهن آدمي کي ساڻ ڪري ڏيڻ ڳهرجي.“

وڌيائون! ان سمي هر هنر ۽ ڌرم، ڪلاان (Arts)
 وغيره ۽ ۳۲ وڌيائون (Sciences) جنهن به راجهستي
 (Politics) ۽ آرٽ سائنس (Economics) پاشا وڳيان
 (Philology) وغيره سڀ تعليم ڏني ويندي هئي.

”جيڪو اسٽان تمام اڀڄائو (زرخير) ۽ ٻاڻي ڪافي انداز ۾ هجي، جنهن تي سٺا سٺا باغ لڳائي سگهجن، جتي ڪاٺ وغيره سولائي سان پراپت ٿي سگهي، جيڪو هنڌ ڪنهن اهڙي ندي جي نزديڪ هجي جنهن ذريعي سمند ۾ وڃي سگهجي، جنهن کان پربت دور نه هجن، جو سندري ۽ سڌو هجي، اهڙي اسٽان تي راجڌاني بڻائڻ گهرجي.“

انڪانسواءِ راجڌاني ڪهڙي طرح هئڻ گهرجي ان ۾ تلاءُ، قوهارا، نل، باغ، راندين جا ميدان، وندرگاه، درمشالائون، سرايون، ڪوٽ، خوبصورت عمارتون، ٽوپن سان پهرو رهڻ وغيره ۽ راج محل ۾ سنان جي جاءِ، رنڌڻو، آبسنا لاءِ گهر، ڏوپين لاءِ جڳهه، گهوڙي شالا، هاڻي شالا، سپاهين (پهريدارن) جون بئڙڪون وغيره. هر هڪ عمارت ڪهڙي نموني ڪيترو ڊگهي، ويڪري، ۽ اوليحي هئڻ گهرجي انجون دريون دروازا غرض ڪهڙي طرح هئڻ گهرجن وغيره اسيمبلي هال ڪيترو ڊگهو، ويڪرو ۽ اوليحو هجي، ان ۾ قوهارا، وچائڻ جا ساز، وڏا وڏا پنڪا (Fans)، گهوڙيالا، آرسيون ۽ چتر لڳل هجن. انڪانسواءِ ان جي ٻاهرين پاسي وزيرن، ليڪن، اسيمبلي ميمبرن ۽ عملدارن جي رهڻ جو بندوبست ۽ پيو چا هئڻ گهرجي وغيره جو پورو پورو ورڻن شکر نيتي سار ۾ موجود آهي.

- ۱۰ پڌارڻ = ۱ پرست ... ۱ سیر = ۴ = ۱۶
 ۵ پرست = ۱ آڀ ڪ ... ۸ = ۶ ... ۸۰
 ۸ آڀ ڪ = ۱ ارمڻ ۱ مڻ = ۱۲ = ۱ = ۶۴
 ۲۰ ارمڻ = ۱ سور ڪا ۲۶ = ۱ = ۱۲ = ۳ = ۷۲

(اٽڪل هڪ ٺٽ)

”هڪ چار آڱر ويڪري، چار آڱر ڊگهي ۽ پنج آڱر
 اولهي برتن ۾ جيترو پاڻي ايندو آهي ان کي هڪ پرست
 (وت) چئبو آهي.“

آچار ۽ شڪر ۾ ماپ ٺيڪ مڃيا آهن، هڪ پر جا پٽي ۽
 چو پيو (مهاراجا) مڊو جو. اهي ٻئي ماپ هن طرح آهن:-
 پر جا پٽي مڊو ماپ (پيمانو)

(۱) ۸ پو ۵ پو ۱ آڱر = ۱ آڱر

۲۴ آڱر ۱ هٿ = ۱ هٿ

۴ هٿ ۵ هٿ = ۱ ڊنڊ

ان طرح:- ۷۶۸ پو ۶۰۰ پو ۱ ڊنڊ = ۱ ڊنڊ

(۲) ۵۰۰۰ هٿ ۴۰۰۰ هٿ = ۱ ڪروش

ان طرح:- ۵۰۰۰ × ۵۰۰۰ ۴۰۰۰ × ۴۰۰۰

ارڻات . ارڻات

۲۵۰۰۰۰۰ ورگ هٿ ۶۰۰۰۰۰۰ ورگ هٿ = اورگ ڪروش

(۱) ۲۵۰۰ پريورتن ... ۱ ورگ ڪروش = ۱ ورگ ڪروش

ان طرح:- ۱۰۰۰۰ ورگ هٿ ... ۱ پريورتن ڪيشت ڦل

ان طرح:- ۱۰۰ هٿ ... = پريورتن جي هڪ ڀڄا

(اي) ۲۵ ڊنڊ ... ۲۵ ڊنڊ = ۱ نورتن

سڄي دنيا ۾ ڏنل وڌيڪي هئي پر زمين جي اڃاڻو
 ڪم ڪيو ڏنل جو اتي مشورو ٿيندو هو. آڇاڻو شڪر
 ڪم ڪيو پر چيو آهي ته سرڪار کي ڏنل تڏهين
 وقت گيرجي جڏهين ڪارين کي ڪيئي مان
 پورو پورو ٿيڻ ٿيندو هجي.

پیشکش کیلئے دعا کرتے ہیں

ٻيٽ (Forests)! آچار به شڪر پئوڻڪ سڀيتا ٻرايلن
کي نه چڱي اهميت ڏني آهي. ان موجب ان وقت
ينر مان نه سرڪار کي ڪاٺين، ڳاڙهه وغيره جي چڱي
آمدني هوندي هئي. اهي ٻيلا ٽيڪن تي ڏنا ويندا هئا
۽ بڪناور کان آمدني جي اڌار تي محصول ورتو ويندو
هو. ان طرح ٻيٽ نه سرڪاري آمدنيءَ جو خاص ذريعو
هوندو هئا.

توزن و سنجش (Weight & Measure)!

شکر بیتی سار پر شکر وئی کان وئی شکر تین لالہ
ہی وئی عرو وئی آہی۔ اہی وئی عن طرح آہی:-

وزن (Weight) موجوده وزن سان

۱ گندہ ... ۱ ولی

۱۰. گداز = ماش ۱۰. نیون

۱۰ ماش = ۱ مكرش ۱ كولو ۴ "

۱. کمرش = ۱ بدارڈ ... ۲ چٹاکون ... ۴۰

جهڙي طرح ٻين شين جي اڳهن ۾ روز تبديلي ايندي رهندي آهي تهڙي طرح سون ۽ چاندي جي سڪن جي اڳهه ۾ نه اچڻ گهرجي. خاص ڪري ڌاتن جو اڳهه ڪرڻ نه واپار جي لاءِ خاص نقصانڪار آهي. ان ڪري :-
 ”ڌاتن ۽ ڪاٺين جي اڳهن ۾ گهٽتائي نه اچڻ گهرجي. انهن جي قيمت جو نقصان سرڪار جي نقص ڪان ئي ٿيندو آهي.“

ڪيتي! ڀارت ورش جي پومي تمام اڀڄاڻو هئڻ ڪري هي ديش تمام پراچين ڪال کان ڪيتي ۾ مکيه مڃيو ويندو آهي. ڀارت ۾ ڪيتي کي سدائين آدر جي درستي کان ڏٺو ويندو آهي. آچار ۽ شڪر ۽ واپار ڏاڏي جي بيميت ڪيتي کي وڌيڪ اهميت ڏني آهي ۽ لکيو آهي :-

”ڌن ڪمانڊ جو هي سڀ کان اتم ذريعو آهي. هر انسان کي ڌن ڪمانڊ لاءِ ڪيتي واپار يا نوڪري جو سهارو وٺڻ گهرجي :-

”سرڪار کي گهرجي ته عوءِ راشتر (ملڪ) جي هير ۽ ڪيتي ٻنهي جي ترقي لاءِ ڪاريگرن ۽ هارين کي ضرورت موجب سهايتا ڏئي، کين انهن ڪمن ۾ پنهنجي طرفان مقرر ڪري.“

ان طرح ان زماني ۾ ڪيتي تمام ترقي ٿي هئي. هارين جون استريون به کين ٻين ۾ وڃي سهايتا ڪنديون هيون.

جيتوڻيڪ ان چتر دوران ان زماني جي چالدي جو
 خريدي اڳھ موجوده خريدي شڪتي جي بسبب
 وڌيڪ معلوم ٿيڻو. ٿڌهن ۾ اهو مل ڪال جي ڀارت
 جي بسبب تمام ئي گھٽ آهي. اڪس جي سمي ۾ انهن
 پشن جي قيمت هن چتر ۾ بيان ڪيل اڳھ کان تمام گھٽ
 هئي. انجو مطلب اهو ئي آهي ته ڀارت ورش مٿان
 جي نظر کان شڪر بتي سار جي سمي ۾ مل زماني جي
 بسبب وڌيڪ ٿوري ٿي ٿو.

لٽع! ”راڻاڻن کي ڏنڊي ۾ پنهجي خرچ جو ۴
 کان ۲۱ ٽائون (يعني ۱ کان ۶ سيڪڙو) لٽع وٺڻ گهرجي.
 هي لٽع آسانيءَ حالتن ۽ لاڳت جي اڳھ موجب ئي مقرر
 ٿيڻ گهرجي.“

آسانيءَ حالتن جو مطلب آمدورفت جو خرچ، مارڪيٽ
 جي زمين جي سسواڙ ۽ سرڪاري محصول وغيره.

(اصلي) قيمت ۽ اڳھ! ”هڪ شيءِ جي ٺيار
 ٿيڻ ۾ يا حاصل ٿيڻ ۾ جيترو خرچ ٿيو آهي اها انجي
 اصلي قيمت آهي. هڪ شيءِ جو اڳھ، خاص ڪري انجي
 حاصل ٿيڻ ۾ تڪليف ۽ انجي ڪارائيءَ ٺهڻ جي آڌار
 تي ئي مقرر ٿيندو آهي.“

ان موجب ”شين جا اڳھ خرچ حاصلات ۽ ڪارائي
 هڪ ڪري بدليجا رهندا آهن، پر مٿان جي سڪن
 ۽ هيرن وغيره جي اڳھ ۾ تبديلي نه اچڻ گهرجي. يعني

رواجي پشو (چوپايا) :-

نالو	قيمت	موجوده روپين ۾
گانءَ	۱ پل	۸ روپيا
بڪري	۱	۴
ڍڍ	۱	۲
پاڏو	۱	۸
هالي	۲۵۰ کان ۵۰۰ تائين	۲۰۰۰ کان ۴۰۰۰ تائين
گهوڙو	" "	" "
اٺ	۷ يا ۸	۵۶ يا ۶۴
مينهن	"	"

اُٿر پشو (چوپايا) !

نالو	قيمت	موجوده روپين ۾
گانءَ	۸ کان ۱۰ پل	۶۴ کان ۸۰ روپيا
بڪري	۱	۸
ڍڍ	۱	۸
مينهن	۸ کان ۱۵	۶۴ کان ۱۳۰
ڍڍو	۶۰	۴۸۰
نهایت عمدو گهوڙو	۵۰۰ سورڻ	۸۰۰۰
"	اٺ ۱۰۰ پل	۸۰۰
"	هالي ۲۰۰۰ لشڪ	۶۶۶۶

ان چتر دؤار ان زماني جو ساماڳڪ جيون ۽ شين جي اکهن جو اندازو سولائي سان ڪري سگهجي ٿو.

سگهي. جتي نالا وغيره ابتدا ۾ ٿي ٻليون ٺاهيون
وڌندڙون هيون. رستن جي ٻنهي طرف ٺاهيون ٺهندڙون
هيون جيئن انهن ذريعي سمورو پاڻي ليڪال ٿي وڃي.
شهرن ۾ رستن سان لڳ ڇڪي عمارتون ٺهندڙون هيون
تڏهوڪي مهين سڌائين رستي جي طرف ٺهندو هو ۽ ٿورو
جي پنهنجن طرف گهٽيون ۽ گند لڪرڻ جون ٺاهيون
ٺهندڙون هيون.

ان طرح شڪر ٿيئي سار مان رستن جو ورڻن امام
آمر معلوم ٿيندو.

هنڊ يون (Markets) | ”معدن (مارڪيٽن) ۾
دوڪان ۽ گدام الڳ الڳ سامان جي لحاظ سان ٻڌل
گهرجن. رستن جي ٻنهي طرف ڏن جي حساب سان
ساڳئي ڏنڌي وارن ماڻهن کي وسائڻ گهرجي. هي ٻرندڙ
شهر ۽ ڳوٺ بهي ۾ هجي.“

ٻري کان آيل واپارين جي رهائش جو نه پورو ۽ اٽل
ٻرندڙ ڪيو ويندو هو.

نشين جي قيمت ۽ نفع (Price & Profit) !

قيمت! شڪر ٿيئي سار ۾ ڪپهه پشن (چوپاين)

جون قيمتون ڏنل آهن، جن مان ان سمي جي واپاري
جان معلوم ٿيندي. اتي اهو معلوم هئڻ گهرجي ته مون

جي قيمت ان سمي چالديءَ کان سورھوڙ ٺهندڙي هئي
ان حساب سان:-

”پدايم - بگد لڊي (پيڇري) کي چٽيو آهي، هيءُ
۴۶ فوٽ ويڪري ٿيندي آهي.“

ڊيٽي - ڳوٺ جي گهٽين کي چٽيو آهي هيءُ ۷۶
فوٽ ٿيندي آهي.

مارگه - ساڌارڻ (رواجي) رستن کي چٽيو آهي هي
۱۵ فوٽ ويڪرا ٿيندا آهن. اهي ٿيئي مارگ هر هڪ
ڳوٺ ۾ ڪافي هٿ ڳهرجن. جنهن ڪري انجو سنبند
راڄڌاني سان ئي سگهي.“

الڪالسواء ”راج مارگ (شاھي رستا) جي هڪ شهر کي
ٻئي شهر سان ملائيندا آهن ۲۵ فوٽن کان ۴۵ فوٽن تائين
ڪشاده هٿ ڳهرجن. راج مارگ جو اديشن سامان چڻو
هيڏانهن هوڏانهن ڪٿي وڃڻ آهي. جتي ضرورت هجي
چاهي شهر ۾ چاهي ڳوٺ ۾ راج مارگ ٺهرائڻ ڳهرجن.
انهن سڀني (رستن جو لاڳاپو) راڄڌاني سان هٿي ڳهرجي.“
”گهٽيون ۽ پيڇرا ڳوٺن ۾ ئي هٿ ڳهرجن، وڏن
شهرن ۽ راڄڌاني ۾ نه. انهن رستن تي سرائون به ڄام
هٿ ڳهرجن. اهي سرائون (ڌرمشالائون) پاڻي جي ويجهو
۽ محفوظ هئڻ تي هجن. انهن جا ڪمرا هڪ ٻوار ۽
هڪ ٻيڪتي (قطار) ۾ هجن.“

رستن جي بناوٽ! رستا خوب صاف رکيا ويندا
هئا. رستا وچ ۾ ڪچو مٽرو ۽ ٻنهي پاسن کان لپٽاڻو
۽ هيٺيرو بڻايا ويندا هئا جيئن انهن تي پاڻي نه پيو.

۽ وادا. (۵) لائي (حجار)، ذوبي ۽ پيگي. (۶) ٺهائي،
 درزي، سمن کٽي ويندڙ (بيلٽ). ٻڌ ۾ بند وڃائيندڙ،
 (جهازن جا) خلاصي، کائين ۾ ڪم ڪندڙ، شڪاري،
 ڪراٽ ۽ مرمس ڪندڙ. (۷) ڪوري (Weavers)،
 چمار (چوڙي جو ڪم ڪندڙ)، گهر صاف ڪندڙ، تير
 لڳائيندڙ. (۸) گوٺيا ۽ ونشيائون، الهن سڀني کي سندن
 ڪمن جي گهٽ وڌائي جي آڌار تي سرڪار جي طرفان
 مقرر ڪرڻ گهرجي.

اهي سڀ هر هڪ جيڪو جيڪي ڄاڻي سو ڪري
 سگهندو هو. الهن سڀني جون جدا جدا شرطيون (Gilds)
 ٺهيل هونديون هيون.

آواگهن جا مارگم (Traffic)!

ان زماني ۾ آواگهن (آمد و رفت) جا مارگم (رستا)
 اڀرندي مرمس ۽ حطاط جو ڪچو ٺاهڻ سندن نموني
 هوندو هو. رستن تي پاترين (مسافرن) لاءِ ڏور شالائون
 وغيره هونديون هيون. آچار ۾ لکيو آهي:-

”سرڪار جو فرض آهي ته مسافرن جي آرام لاءِ رستن
 جي حطاط جو پورو بندوبست ڪري، جيڪي رستن
 تي ٽولٽ ڪن تن کي قاسي جي سزا ملڻ گهرجي.“
 ”راشتر (سرڪار) کي گهرجي ته رستن تي هر سال
 پتر ڪٽائي اڀرندي مرمس ڪرائيندو رهي، اهو ڪم
 چورن ۽ قيدان کان ڪرائڻ گهرجي.“

سماج جي آرٽڪل (هالي) دشا!

اڇاريه شڪر سماج جي آرٽڪل دشا (هالي حالت) تي ۽ تمام وستار سان روشني وڌي آهي ۽ آديش ڪيو آهي ته ”منش ڪي جهڙي طرح به ڏاوان (شاهوڪار) بچجن جو ڀتين ڪرڻ گهرجي.“ ڏن ڪمانڊ جا هي اٺ اڀاء آهن:-

- (۱) ودوتا (علميت) جي آڌار تي ڪمانڊ (پڙهائڻ آدي) (۲) سرڪاري لوڪريون. (۳) سينا پرڙهي تي.
- (۴) ڪيتي. (۵) وياڄ ڪمانڊ. (۶) واپار (بڏو يا رڙڪي)
- (۷) شلپ (عمر ڪاريگري) (۸) پيڪ.

شلپ ۽ واپار! اٽڪل ۵۰ اڌڙا ڏنڊا آهن جڏي سرڪار کي ضرورت رهندي آهي ان ڪري سرڪار کي انهن ڏنڊن جي ڪندڙن ماڻهن کي انعام ۽ سهايتا ڏيڻ گهرجي. انهن ۾ (۱) ڳائيندڙ، وڃائيندڙ، لڳندڙ، مسترا، چترڪار آدي به شامل آهن. باقي ۾ ڪجهه جا نالا هي آهن:- (۲) شلپي (Engineers) ڦلعا لاهيندڙ، شڪر جو لاشو ڪڍندڙ (Architects)، باغيچا ٺاهيندڙ ۽ سڙڪون (رستا) ٺاهيندڙ آدي، (۳) مشينون ٺاهيندڙ، لڳائي، وڌيون وڌيون توڙيون ۽ بدو وڌون ٺاهيندڙ، هٿڪيون (لنڊيون) مشينون، بارود، گولا، ٻاٺ (تير)، تلوارون، ڏنڊ، چيپا، هٿيار، اوزار آدي ٺاهيندڙ (۴) سونارا، چوهرجي، دٺ، آڇوشت (زير) ٺاهيندڙ

اگر ٻاراج آدي گهڻي ڪم هڻڻ ڪري خود ان
 لکي (اڪائونٽ) کي نه ڏسي سگهن ته ان تي لکي
 جڏهن ”الکي فلاڻي ماڻهو کي ٺيڪ طرح سان ڏيکارڻ
 وڃي آهي.“ پر مٽريءَ کي مٿس ڪري اچي ٺيڪ ٺيڪ
 جاج ٻڙ لال ضرور ڪرڻ گهرجي. اگر راجا وقت سمجهي
 نه هجي ته هو ان تي ”ڏسي ڇڏو“ اهڙي لکي ڇڏي: ”

آمدني ۽ خرچ جو ليڪو! ”رجسٽر (ڪٽڻ ٻڪڻ
 يا مرادي) ۾ ٻه ٻاڻين آمدني لکي ۽ ٻيو خرچ، يعني اڌ
 پوش (صفا) تي آمدني لکي ۽ اڌ تي خرچ، اهو
 اڌ اڌ حصن ۾ جيڪي جيڪي انگ لکيا ويا آهن تڏهو
 جوڙ (Total) ٻنهي جي هيٺان ڪري جڏڻ گهرجي.
 جيتري قدر ٽي سگهي انگ (برابر) هڪ ٻئي جي
 هيٺان ٿي لکڻ گهرجن. اگر اسر (Items) وڌيڪ هجن
 ته انهن کي هڪ سٽ (Line) ۾ به لکي سگهجي ٿو.“

ان مان اهو ثابت ٿيو ته ڪنهن به واپار (ڪالي) ۾
 راشري (سرڪاري) آمدني خرچ ڪندي ان تي ساري
 مٽري منڊل (وزارت) جي اتفاق رائي جي ضرورت
 هئي. چاهي اهو ڪهڙو به ڪارو چوڻ هجي، هر هڪ ليڪ
 تي سيمي مٽرين (وزيٽن) جون مهرون به لڳايون وينديون
 هيون. انهن منظوري راجا کان ورتي ويندي هئي. پر
 اها سويڪرتي (منظوري) نالي ماڻر تي هوندي هئي.

ان طرح مالي ڪارو سمجهڻ ٿيو.

ڏيڻ، ڪهڙي وياڳ (ڊپارٽمينٽ) ۾ خرچ ٿيو وغيره جا خانا ٺهيل هوندا هئا. انهن رجسٽرن تي وڏن آفيسرن جون صحيحون ٿينديون هيون، انهن جي اجازت سان ئي ڪو خرچ ڪري سگهيو هو.

اڪائونٽ جي منظوري! ”اڪائونٽن تي التمر منظوري راجا جي ورتي ويندي آهي. راجا کي گهرجي ته صحيحه (Signature) ڪرڻ وقت خرچ جي ڄاڻ پڙتال ڪندو ڪري. ان اڪائونٽ تي پراڻو واک (چيف جسٽس) دوت ۽ پندت کي اهو لکي ته ”هي ليڪ (اڪائونٽ) پنهنجي ورودي ڪونهي يعني ٺيڪ (Correct) آهي، پنهنجون صحيحون ڪرڻ گهرجن. وري اماني کي ان تي لکڻ گهرجي ته:-

”هي ليڪ لکيل آهي.“ وري سمتر ان تي لکي ”هن تي ليڪ طرح سان وڃار ڪيو ويو آهي.“ ٽڏهين پرڏان هي لکي ”هي لکيو (اڪائونٽ) ستيه ۽ يقارت آهي.“ وري پرتيندي لکي ”هي سويڪار ڪرڻ لائق آهي.“ وري پوراڄ ۽ پروهت لمنبر وار هي لکي ته:- ”هي سويڪار ڪيو وڃي.“ ”هي ٽمولڪي منظور آهي.“ سڀني سمترين (وزيرن) کي صحيحه ڪرڻ سان گڏوگڏ پنهنجي مهر به ڪري ڇڏڻ گهرجي. انت ۾ راجا ان تي ”سويڪرت آهي (منظور آهي) اهو لکي پنهنجي مهر ڪري ڇڏي.“

پراوینڊنٽ فنڊ (Provident Fund) ! ” مالڪ جي نوڪري ڪندي جنهنجو ديهانت ٿي وڃي اهو پگهار سندس پٽ وٽ پهچائي ڏيڻ گهرجي. جيستائين سندس پٽ نا بالغ وڃي انکي سھائتا ڏيندو رھڻ گهرجي تڏھين هو بالغ ٿي وڃي تڏھين سندس لياقت انوسار انکي نه ڪنھن نوڪري تي مقرر ڪيو وڃي. ملازم جي پگهار جو پھتون ۶ چوٿون حصو مالڪ کي پان وٽ رکي ڇڏڻ گهرجي ۽ ۲-۳ سالن کاليوءَ سندس پگهار جو اڌ يا ٻورو حصو انکي ڏيئي ڇڏڻ گهرجي.“

ڪرمچارين تي ڏنل جو ڀرپاءُ! ڪلور وائي جو ڀرپوءَ (سُخت ڪلام)، پگهار جو گھٽ هٽڻ، ايمان يا سُخت ڏنل، انهن سڀني دوا ۽ راجا ڪرمچارين (ملازمن) جي دل ۾ شڪوت ۽ جو به ٿو پوئي. برخلاف اچي ملازمن کي ڏن ڏيڻ سان ڪين راجا پوري طرح پنهنجي وس ۾ ڪري ٿو ڇڏي. اڌم (نمار هلڪا) ماڻهو ڏن چاهيندا آهن، مڏير (وچولي درجي) وارا ڏن ۽ مان نئي چاهيندا آهن، پو اُتر ڀرڻ فقط مان چاهيندا آهن. ڇاڪاڻ ته مان ئي وڏن ماڻهن جو ڏن آهي.“

آپ ويهه حا ليڪم پترو! واشتريه (سرڪاري) آبه (آمدني) ٿا ويهه (خرج) جا خوب وسٽار سان رجسٽر آڏي لھل ھولدا ھوا جيئن ان معاملي ۾ ڪنھن ترڪاو جي تڙ نه ٿي سگھي. انهن ۾ آمدني، خرچ، وٺ،

کي موڪل ڏيڻ ضروري آهي پر ضرورت پوڻ تي
تيوهارن (وڏن ڏينهن) ۾ ڪاٺن ڪم وٺي سگهجي ٿو.
بيماري جي موڪل ۽ پگهار! ”بیمار ٿيڻ تي
اگر ملازم پنجن مهينن جي موڪل وٺي ته انکي ان عرصي
مان ٽن مهينن جو ئي پگهار ڏيڻ گهرجي. ۽ وڌيڪ لمبي
هڪ سال تائين بيماري جي موڪل وٺڻ تي اڌ پگهار ڏيڻ
گهرجي. ضرورت پوڻ تي پندرهن ڏينهن بيماري جي
موڪل بنا پگهار ڪاٺ جي (پگهار سان) ڏيئي ڇڏڻ
گهرجي. اگر ملازم بيمار پوي ته گهٽ ۾ گهٽ هڪ ورهيه
تائين ته انکي خارج نه ڪري اچي جڳهه تي اوتري
وقت لاءِ بيو هڪ ماڻهو رکي ڪم هلائڻ گهرجي. اگر
تمام لاڙ ۽ قابل ملازم هجي ته هو جيستائين بيمار رهي
کيس اڌ پگهار ڏيندو رهڻ گهرجي.“

پينشن! ”جنهن شخص (ملازم) لڳا ٽار ۴۰ ورهين
تائين سرڪاري خدمت (لوڪري) ڪئي هجي تنهن
کي ان لوڪري کانپوءِ سندس آخري ڏينهن واري پگهار
جو اڌ پگهار عمر تائين پينشن طور ڏيندو رهڻ گهرجي.
اگر سندس مرنو کانپوءِ ان جو ٻار، پٽ يا ڪنڀا نابالغ
هجي، اڻوا استري جيتري هجي ته سندس پينشن جو
اڌ انهنکي ڏيندو رهڻ گهرجي.“

انعام! ”هڪ سال کانپوءِ ملازم کي سندس پگهار
اٺون حصو انعام طور ڏيڻ گهرجي. اڻوا ڪيل ڪم جي
اٺين حصي جو پگهار ڪم ڪرائي ئي ڏيئي ڇڏڻ گهرجي.“

جي لباسن اوسار کيس پگهار ڏني. لائق انسان کي ايترو
پگهار ضرور ڏيڻ گهرجي جنهن مان سندس ۽ سندس
ڪٽنب جو گذارو پلي طرح آي سگهي. جيڪي ملازم
لائق هوندي به گهٽ پگهار تي وکيا ويندا آهن اهي
راجا جا خود بظايل شترو آهن. اهي راجا کي هر طرح
جي حاجي پهچائيندا آهن ۽ آئند اچڻ تي اهي شترو
سان ملي ويندا آهن.»

”شودرن (هاڪي درجي جي لوڪرن) کي ايترو ئي
پگهار ڏيڻ گهرجي جنهن مان سندن پوڄن ۽ ڪهڙي
آدي جو گذارو پلي برڪار ٿي سگهي. وڌيڪ پگهار
ڏيڻ تي اهي مالن، شراب آدي ۾ خرچ ڪندا آهن،
جنهنجو پاپ پگهار ڏيڻ واري تي ئي ٻوندو آهي. نوڪر
مند (ٻلا يا مسند)، مڏيه (وچولا) ۽ شيڪور (ٿڙب)
انهن ٽن برڪارن جا ٿيندا آهن. انهن جو پگهار به سر،
مڏيه ۽ شريشت انهن ٽن برڪارن جو هئڻ گهرجي.“

لوڪرن کي هوڪل (Recese) لوڪرن کي
گهرجي ڪم لاءِ هڪ ڏينهن ۾ هڪ ٻهر (۳ ڪلاڪ)
۽ رات جو ٽي ٻهر (۹ ڪلاڪ) چوڻي (ريس) ڏيڻ
گهرجي. ان طرح اٺن ٻهرن (۲۴ ڪلاڪن) مان چار ٻهر
(۱۲ ڪلاڪ) لوڪرن کي هوڪل ملندي. جيڪي لوڪر
قطا ڏينهن جي لاءِ ئي آهن تن کي ڏينهن ۾ اڌ ٻهر (۱۲
ڪلاڪ) چوڻي ڏيڻ گهرجي. جلسن وغيره تي به لوڪرن

باقی $\frac{1}{2} = \frac{1}{2}$ وقتي ضرورتن لاءِ خزانن ۾ جمع
ڪندو وڃي ٿو.

انجو اهو مطلب ٿيو ته ٻرجا جي انهي لاءِ سرڪاري
آمدني جو اڌ ($\frac{1}{2}$) خرچ ڪيو ويندو هو.
بچت ڏن جو خزانن ۾ رکيو ويندو هو اهو سڪن ۾ ئي
ڪونه هوندو هو.

”هر سال جيڪو ڏن ايندڙ ضرورتن جي لاءِ بچايو
وڃي اهو سڀ ڏن سڪن (Coins) ۾ ئي نه بچائڻ
گهرجي، پر ان جي ڪنهن حصي جو اڃا، دوائون،
ڪاٺين جون شيون، گاهه، ڪاٺيون، استر، شستر، بارود،
لتن، ڪپڙا وغيره خريد ڪري جمع ڪندو وڃڻ
گهرجي، اهو سامان ضرورت پوڻ وقت ڏاڍي ڪم
ايندو آهي.“

راج ڪرمچارين جا پگهار!

ويتن (پگهار)! ”سرڪار نه ڪنهن جو پگهار
ڪائي ۽ نه ڪنهن کي دبر سان ڏئي.“

”جيتري پگهار سان ملازم جو پنهنجو سندس مائٽا
پتا آڏي ڪٽنب جو پالن ٿي سگهي اوترو پگهار مڌير
(وچولو) پگهار آهي. انهن جي پالن کانسواءِ ڪجهه وڌيڪ
ملڻ تي شريشت (انم) پگهار سڏبو آهي. جنهن پگهار
سان فقط هڪ ئي ماڻهو جو پالن ٿي سگهي ان کي هين
(ليجه) پگهار چئبو آهي. راجا کي گهرجي ته هو انسان

ہی ہرانو اسی (۹۰) کھڑکے جو تہہ جو ہو: این
(Coins) پر اتھری قیسم ہی ڈاٹو 'عمل' م ہولدی
عنی، جیسکو اتہہ این ہی نکل جو ہو: آجہادہ شکر
ہی انوسار مناسا ہی ڈی 'تہہ' کی درودہ جو
وہندو آہی۔ درودہ: ڈی 'تہہ' کی آہی جو
Wealth & Money پر آہی۔

بتیت! مئی وزو: روہو سوہتر ہی مئی پھدتی
کالی جو سارو جیمہ مئی عتو عتو۔
خروج حا ویاگہ!

ای سہی نہ کر بکرج، وہ پرتی۔ وہ تہہ: وگالجن
وشرہ جہی کی سرکرو صریہ وشرہ (Schizophrenia)
ڈا وینڈا عوا۔

جو طرح کپڑی طرح نیرو عوا: تہہ عتو عتو
(کلیکتو) کی عتو عتو واپس کے عتو: (آمدنی)
کے لک کپڑش آہی عتو عتو عتو عتو آہی،
وہ (کٹو) عتو عتو عتو عتو

تہہ ہی تعلماون عتو عتو عتو عتو
تہہ عتو عتو عتو عتو عتو
تہہ عتو عتو عتو عتو عتو
تہہ عتو عتو عتو عتو عتو
تہہ عتو عتو عتو عتو عتو
تہہ عتو عتو عتو عتو عتو
تہہ عتو عتو عتو عتو عتو
تہہ عتو عتو عتو عتو عتو
تہہ عتو عتو عتو عتو عتو
تہہ عتو عتو عتو عتو عتو

تہہ عتو

هئي جو آلت ٽڙ ٿي کين وياج سميت واپس ڏنو ويندو هو. ڏن وڌائڻ جا سڀ ذريعا اختيار ڪيا ويندا هئا جيڪي ماڻهو پنهنجي ڏن جو جائز استعمال نه ڪندا هئا تن جي ملڪيت کسي سرڪار پنهنجي ڪندي هئي، اڀادي اهي سرڪار جي آمدني جا ساڌن هوندا هئا. هدارا پڌتي (Currency)!

ان سمي مدر (ڪي = Coins) جو بلڪل عام رواج هوندو هو سارو ڪاروبار ان دواڙا هلندو هو. آچار به شڪر انجو وستار سان ورتن ڪيو آهي:-

”اهي چيزون جي سلسلار ۾ تمام گهٽ پالينون وڃن ٿيون، هيون جي اڳ، سان وڪامندڙون آهن. ڪنهن شيءِ جو مول (اڳ) سمي ۽ اسٽان جي اوسار مٿس ٿيندو آهي. غير ضروري شين جو ڪو اڳ، ڪو نه ٿيندو آهي. مهالگا اڳ، مڌير (وچولا) اڳ، ۽ سسٽا اڳ، سڀ عظيمدن جي وهندڙ اوسار مٿس ٿيندا آهن.“

ان سمي ڏانن ۽ هيون جو اڳ، هن طرح هو:-
 ”هڪ رٿي هيري جو اڳ، پنجه سورڻ مدرائون (سولن مڪن) جي برابر ٿيندو آهي. اکر هيري هڪ رٿي کان وڌندڙ ۽ شڪل ۾ وڏو هجي نه اٿڻو اڳ، ۲۵ سورڻ مدرائون ٿيندو آهي.“

ان مضمون ۾ مختلف مٿين ۽ هيون جا اڳ ڏال آهن. مولين جو اڳ، هن طرح ڪڍيو ويندو آهي:-

ڪا مولی جون چوٿارون رٿيون وزن هجي انکي

ڪنڊ ڪر - ڪاٺين جي پيدائش تي محصول جو اڳھ
هن طرح آهي:-

”سون تي پنجاه 50% سيڪڙو، چانديءَ تي سوا
ٽيٽيهه (33 $\frac{1}{3}$ %)، لوهه ۽ جست تي سوا ڇهه (6 $\frac{1}{4}$ %)، ۽
عيرن، ڪاٺ جي شيشي ۽ شيهي تي پنجاه (50%) سيڪڙو
ڪنڊ ڪر لڳائڻ گهرجي.“

جنگلات - هي ٻيلن جي ڳاڙهه ۽ ڪاٺين وغيره تي
محصول هوندو هو. هنجو اڳھ هي آهي:-

”ٻيلن جي اُٻج جي انوسار هي اڳھ 33 $\frac{1}{3}$ % سيڪڙو
20% - 12 $\frac{1}{2}$ % - 10% يا 5% سيڪڙو هئڻ گهرجي.“

پشو ڪر - هي ڀالتو جانورن تي محصول هوندو هو،
هنجو اڳھ:-

”ٻڪري، ري، ڳاڙهه، مينهن ۽ گهوڙن جي جيتري
سڪيا (انداز) وڌي انهن جي قيمت تي 12 $\frac{1}{2}$ % سيڪڙو
محصول لڳائڻ گهرجي. ۽ ٻڪرين، ڳاڙهن ۽ مينهن جي
ڪير مان جيڪا آمدني ٿئي ان تي 6 $\frac{1}{4}$ % سيڪڙو محصول
لڳائڻ گهرجي.“

انڪانساء جڳهين تي هائوس ٽيڪس (House Tax)،
وياج، رستن دوڪانن ۽ مارڪيٽن تي به محصول ورتو
ويندو هو. وقت تي راشتر جي ڀلي کان محصول جو اڳھ
ڪڏهين وڌائي به سگهيو هو. يڌ جي سمي يا ٻي آفت اچڻ
تي سرڪار شاهوڪار سينين کان قرض طور ڏن وٺندي

ٺي پدمتو سامان وڪڍي رهيو هجي ٿڌين ان ٺي
محصول نه لڳائڻ گهرجي. محصول ٿڌين لڳائڻ گهرجي
جڏهن وڪروڪندڙ کي ڪافي لاپ ٺي رهيو هجي.
پوهي ڪر- (پوک) ڍل جو اڏهه زمين جي اُڀر

اوسار مختلف شئيون گهرجي. ”انهن زمينن تي جيڪي
ٺلاءُ، پهر، کوھ، نوساف يا ٺڌي سان آباد ڪيون وڃن
ٿيون تن جي اُڀر اوسار اُڀر جو ڇوٽون، ٺڌون يا اڏ
حصو ڍل لڳائڻ گهرجي. جيڪا زمين غير آباد ۽ بدتر هجي
ان تي اُڀر جي جڙين پٽي تي ڍل وٺڻ گهرجي.“

”اعاڻي ڪيتي سٺل سمجهڻ گهرجي جيئن دوارا
زميندار کي پنهنجي ڪل خرچ (جيئن سرڪاري ڍل
۾ شامل آهي) کان بيٺو لاپ اوس ٿئي.“

”جيڪو ماڻهو اڃا ٿڌون ڪم آڻي ڪن، ٿڌن زمين
ٺي ڪيتي آڻي ڪن اڏا جيڪي کوھ، پهر يا ٺلاءُ
آڏي کوٽائي رهيا هجن انهن تي زميندارن سرڪار کي
ڍل نه لڳائڻ گهرجي جيستائين خرچ کان آمدني بيٺي نه
ٿئي.“

”سرڪار کي هارين جي آمدني ڏسي ٺي انهن تي
ڍل لڳائڻ گهرجي.“

”راجا کي زميندارن کان ڍل ان طرح وٺڻ
گهرجي جهڙي طرح هاليهي وٺڻ مان گل چاندو
آهي، جيئن زميندار جو ناس نه ٿئي. ڍل
ٺلي جي واپارين جي طرح نه وٺڻ گهرجي.“

(۶) آڪر - ڪاٺين دؤارا آمدني.

(۷) ٺڌي - راشٽر (سرڪار) جيڪو ڌن امالت (Deposites) طور سڀني شاهوڪارن وٽ رکيو هجي
الهي آمدني (وياج).

(۸) اسواهڪ - جڏهن سمپتي (ملڪيت) جو ڪوئي مالڪ نه هجي (يعني لاوارث ملڪيت).

(۹) ٽرسڪرا هٿ - ٽرسڪر جاتين دؤارا پراپت.

انهن ٽن ساڌن مان چوٿون، ستون، اٺون ۽ ٽيون
اٺي چار ساڌن راشٽر (سرڪار) جا دائمي (Permanant)
ساڌن ڪولهن انهن جي آمدني جي پڪي خاطري ڪانهي.
انهن سڀني لاءِ شڪر ٺيٽي سار ۾ هي هدايتون آهن:-

واڌيڪ ڪر - (شڪ) هيءُ ڪر (محصول) ٽئڪس
۽ ايڪسائيز (Excise) انهن ٻن نمونن ۾ لڳايو ويندو هو:-

”گراهڪن (خريدارن) ۽ واپارين جي مال تي لڳايل
راج ڪر (سرڪاري محصول) کي شڪ چئبو آهي. اهو

محصول سرحدن تي (Tax) ۽ مارڪيٽن ۾ (Excise)
لڳايو ويندو آهي. هر پدارت (شيءُ يا جنس) تي ڪنهن

نه ڪنهن شڪل ۾ هڪ دفعي محصول ضرور لڳڻ
گهرجي. ڪنهن پدارت تي ٻيڻو محصول نه لڳڻ گهرجي.

ڪنهن پدارت (شيءُ) جي موليءَ (قيمت) جو ۲۴ حصو
ان تي محصول لڳائڻ گهرجي. ۲۴ يا ۲۶ حصو محصول
لڳائڻ سان به شين جي قيمت ۾ ڪو خاص گهٽو فرق
نٿو اچي. اگر ڪو ماڻهو خريدي قيمت کان به گهٽ اگه

هالي ٽاٽو (Finance Department)!

راجڪير آيو ويو! آچارو شڪر سرڪاري آه ويو
(آمدني ۽ خرچ) تي چمڪي وستار سان لکيو آهي اهو
معلوم ڪري پراچين پارس جي ڪمال جو هڪ نئون
باب اسانجي سامهون ٿو اچي. آمدني جا ذريعا، خرچ
جا طريقا، سرڪاري ملازمن کي پيشن، سڪن جي
قيمت، انهن جو باقاعده استعمال، مطلب آه مالي کاتي
جي هرحص جو آچارو شڪر بيان ڪيو آهي. سورهين
صديءَ جي فرانس جي مشهور راجنيتي جاتوبوڊن
(Jean Bodin) سرڪاري آمدني جا فطرتي ذريعا
ٻڌايا آهن لکن آچارو شڪر هزارها سال اڳ ان آمدني
جا اُو ذريعا ٻڌايا آهن.

آمدني جا ذريعا / شڪر لپتي سارو آمانه (درويهو
وزير) جي مرضن جون هدايتون ڪندي کيس هنن اون
ساڌن (ذريعن) سان آه (آمدني) پراپس ڪرڻ هي
هدايت ڪئي آهي:-

(۱) پاڻي - پوي ڪر (ڊول).

(۲) شڪر - وڻج واپار تي محصول.

(۳) ڏنڊ - مقدمن (ڏنڊن) مان آمدني.

(۴) اڪر شلپچيا - پرڪري (قدرت) دواڙا انهن

ٿيندڙ بدارت.

(۵) آرٿيڪ - بيلن مان پيدايش.

واپار ٿيون ڪن تنجھي آمدني (Income) جي وراعت
 حصيدارن (Shareholders) جي حصن جي انداز
 سان ئي ٿيڻ گھرجي. جيڪي حصيدار (شيئر هولڊر)
 حصن جي شروع کان مقرر ڪيل رقم برابر، گھٽ يا وڌيڪ
 مقرر وقت تي ڏين ۽ ڪمپني طرفان حصيدارن جي لاء مقرر
 ٿيل پيا ڪم به ڪري ڏين تنجو پنهنجي حصي (Share)
 جي انداز سان آمدني تي پورو اڌ ڪار آهي.

ڪڇم ٻيا نيمر! ”جيڪو چور کان، مالڪ جي پڇڻ
 کانسواء ڪنهن ٻئي شخص کان يا ڳجهي طرح ڪوئي
 سامان خريد ٿو ڪري ته اهو به چور جي طرح سزا جي
 لائق آهي.“

”جڏهن وياج ئي ورتل رقم جو وياج مور کان بيٺو
 ٿي وڃي ته پوءِ ان تي وڌيڪ وياج نه لڳائڻ گھرجي.“
 ”ڪنهن نقلي شيءِ کي اصلي چئي وڪٽڙ کي
 چوري جي سزا ڏيڻ گھرجي.“

”راڄا روزاني چاندي جي وڪري جو بندوبست،
 چوٿون، ٿيون يا اڌ حصو آڪس جي شڪل ۾ وصول
 ڪري ان کان وڌيڪ نه.“

”جيڪو ماڻهو ذاتن ۾ ڪوت ملائي الهن کي وڪڻي
 انکي ٻيئي سزا ڏيڻ گھرجي.“

ان طرح مختصر طور نياپه وياڳه سماپت ٿيو.

۱. موجب زمين تي لاڳيتو رهائش جي اڌڪار کي سويڪار
ڪرڻ گهرجي:-

”پڪڙين شخص جو هي ڪڏهن زمين سان ڌرو ۽ استعمال ڪرڻ ۽ لاڳاپو ٺاهي ته ان زمين تي هو پنهنجو اڌڪار ٺهڻ ثابت ڪري سگهي ڇاڪاڻ ته ان اڌڪار تي ڇو نه لکائي ورتي هجي. ڪڏهن شخص جي ڪا به لکائي مقرر ڪ يا غير مقرر ڪ ملڪيت نه اڳي ته ڪڏهن ٻئي شخص جي هٿ ۾ رهي ته ان تي اڌڪار ٺهڻ وري. ڪڏهن شخص جي زمين اڳي تار واهن سان ٽائين ڪڏهن ٻئي ماڻهو جي هٿ ۾ رهي ته ان تي اڌڪار اڌڪار ٺهڻ وري. بنا دستاويز (ڪاٺي ۽ اڳي ڪوئي ماڻهو لکيا تار سٽ سالن ٽائين ڪڏهن زمين کي استعمال ۾ آڻيندو رهي ته اها زمين اڳي ئي وڃي. هيٺين تي مدي گذرڻ بعد نه مٿيان قانون لاڳو ڪونهن:- گروي، سرحد جي زمين، ٺاهيلن جي جائداد، ٽرسٽ جي ملڪيت، داسين جو ڌن، سرڪاري ڌن ۽ وڏو ٺاڻ لاءِ ڌن ملڪيت.“

آهڻي ۽ جا حصار! ڪڏهن ڪڏهن (Company)
مان جا آمدني ٿيندي آهي ان جا حصار (Shares)
ڪرڻ لاءِ شڪر ٺيڻي سار ۾ غريب وستان سان ورڻ آهي.
مختلف ڪمپنين ۾ آمدني جي حصن جو طريقو مختلف
ٿيندو آهي. ڪجهه هي آهن:-

”چيڪي ڪمپنين جون، اٽلج ۽ رس البادي جو

(Stamp Vendor) جي هٿان لکيل شاهدي سميت يا بنا شاهدي جي ٿيندا آهن. لڳ ڀڳ لک (ٽان آفیشل) هنن ستن ڪمن لاءِ ٿيندا آهن: حص، دان، وڪرو، قبوایت، ملڪیت، پائيواري ۽ قرض، راجڪيہ (آفیشل) لکيت هنن ٽن ڪمن لاءِ ٿيندا آهن: سرڪاري حڪم، اوٽيس ۽ فيصلا، پنشن جي حصن سنبندي سڀني لکتن (دستاویزن) تي ڏن جي اڌ ڪارڻن جون صحيفون ضرور هئڻ گهرجن نه ته اهي اهڙو معتبر نه سمجهيا ويندا. ملڪيت ۽ ڏن جي سڀني دستاويزن تي شاهدن ۽ زميندار يا ڳوٺ جي مڪاموري جون صحيفون هئڻ گهرجن. سرڪاري دستاويزن تي راجا جي مهر ۽ ان کاتي جي آفيسر جي صحيفي هئڻ گهرجن. انهن دستاويزن تي ڪال، سال، مهينو، پڪش، تاريخ، سهر، برائيت، شهر، اسٿان، جاني، شڪل، شبيهه ۽ عمر اڻيادي (وغیره) سڀ داخل هئڻ گهرجن. جن دستاويزن تي اهي سڀ داخل نه هوندا اهي تمام ڪمزور سمجهيا ويندا، جدو جلدو سلسلو يا پاشا ٺيڪ نه هوندي اهي بيڪار سمجهيا ويندا، جيڪي دستاويز مدي ختم ٿيڻ کانپوءِ لکيا ويندا يا جي پاڳلن، ٻارن يا استرین کان لکايا ويندا اهي معتبر نه سمجهيا ويندا.

(اڃا به اهو چوڻ جي گنجائش رهندي نه آريه لوڪ لکي پڙهي ڪونه ڄاڻندا هئا؟)

زمین جو دور ٿي هئڻ! آچار به شڪر جي راءِ

استرين جي شاعدي استرين جي ڪيسن ۾ وٺڻ گهرجي.
 سون، ڏاڙو، ايمان (بيجڙي) ۽ زالن جي پڄاڻي وارن
 ڪيسن ۾ شاعدين کي ڳوٺي اعميمه نه ڏيڻ گهرجي.
 ٻار، زال، مائٽ ۽ دشمن جي شاعدي نه وٺڻ گهرجي.
 ڪورٽ ۾ آيل شاعدي کي شاعدي ڏيڻ لاءِ چيو وڃي ۽
 هو الڪار ڪري نه الڪي. سزا ڏيڻ گهرجي. ان طرح
 ڪنهن وائڻ کي شاعدي ڏيڻ لاءِ سڏايو وڃي ۽ هو
 اچڻ کان الڪار ڪري يا ڪوڙ ڳالهائي نه ان کي نه سزا
 ڏيڻ گهرجي.”

”شاعدين جي اچڻ تي ڇهه کي گهرجي نه ٻوڪڻ
 سڄو سڄو ڇوڙ لاءِ پنگي طرح سهڻائي (جيئن اڳڪاهه).
 ڪورٽ ۾ ڇهه ڇوڙهندو آهي نه ايسور کي ساڳي سهڻائي
 سڄو ڇوڙ (ڇوڙ) ۽ انهن جي شاعدي ٻڌڻ کانپوءِ وڪولن
 کي کائڻ آڏي پڇا ڪرڻ جي آڱا ڏئي.“

”پر ڪنهن ڪيس جو فيصلو ڪرڻ لاءِ فقط شاعدين
 تي ئي نه ٻاڙڻ گهرجي. بيمارڪا نه شاعدي ڪيترائي دفعا
 برسر، لوب، ٺٻ ۽ ڪروڙ کان ڪوڙ ڳالهائي وڃي ٿو آهي.“
 ۱. **مدرا پٿر (Stamp Paper)**! مدرا پٿر (مشتاب
 پيس يا دستاويز) کي لکت چيو ويندو آهي. اهي لکت
 ٻن قسم جا ٿيندا آهن. **واڪي (Official)** ۽ **لڙڪ**
(Non Official)، اهي وقت ۽ ملڪ جي لحاظ کان
 بدعتي عهدي سان لکيل يا ڪنهن ٻئي عهدي لاءِ

ڪيسن جا ڏنگم! رواجي حالت ۾ جهڙي ڏنگ سان نمبر وار ڪيس اچن انهن کي اهڙي ئي ڏنگ سان علائق گهرجي، يا ڪيس جي پوزيشن جي لحاظ سان انهن جو نمبر (Serial) مقرر ڪرڻ گهرجي. جيڪو ڪيس جيترو وڌيڪ اڌڪ (سنگين) هجي اهو اوڻو جلد ليڪال ڪرڻ گهرجي يا ڪيسن جي نمبر موجب ڪيسن جون تاريخون (شوايدون) مقرر ڪيون وينديون.

شاکشي ساڪم (Witness)! ڪيسن ۾ شاکشين (شاهدين) جو درجو وڌيڪ اهميت ٿو رکي ان ڪري ان باري ۾ آڇاڙيه شڪر وستار سان ايم مقرر ڪيا آهن جي مختصر طور هي آهن:-

ٿيو ۽ چل، تنو سڄي شاهديءَ کي چڱو آهي ۽ چل ڪوڙي شاهدي کي، ڇهه کي انهن ٻنهي جي سڃاڻپ ڪرڻ لاءِ پورو يقين ڪرڻ گهرجي. شاهديون وٺڻ ۾ دير نه ڪرڻ گهرجي نه ته انهن مان وڏو پرم ۽ ڏوڪو پيدا ٿي ٿو سگهي. سڀ شاهديون مدعي ۽ مدعا عليه ٻنهي جي موجودگي ۾ وٺڻ گهرجن.

شاهدين لاءِ هدايتون! جنهن ماڻهو خود ماغ، حافظو ۽ ڪن خراب نه آهن، جيڪو ماڻهو گهڻن ڏينهن کانپوءِ به پنهنجي ڳالهه نه ٿو بدلي اهو ئي شاهد بڻجڻ جي لائق آهي. شاهد گهڻو ڪري ڪنهن جڳهه جو مالڪ، سونٽر، عقلمند، پرديس ياترا نه ڪندڙ ۽ جوان هئڻ گهرجي.

ن هجن، زبان جا هي نفس آخس ججه کي انهن جو زبان
وڪي ٿيڻ جي به ان مان ڪيترائي مطلب اڪرڻ ۽ ڪوڊ
مطلب نه هئڻ، جوابگيا آهن. دليل جي خلاف هئڻ،
وڪجي وڪجي ٻڌائڻ به تمام قيمت ٻڌائڻ. پاشا
نڪل شد ۽ سولي هئڻ ٿيڻ جي.

”فريندي جو فريند ائين اونهن کي دعوت هئڻ
ٿيڻ جي. اهڙي سرڪار جو نونوش سرڪار لکڻ به
جوابدار جو بيان لکڻ ٿيڻ جي.“

”هتي طرف لکڻ بعد ٻيڙي ٻيڙي کان سوال
ڪرڻ ٿيڻ ۽ پوءِ جوابدار کي سرڪاري ملازمن کان
سوال چون ججه کي ٻاڙ تي ڪرڻ ٿيڻ جي.“

آڏي پيا (Cross-examination) فريادي يا
جوابدار جا ٻڌڻا ٻه يا ٽوڪي سان ٿيڻ هتي يا غلط
ٿيڻ هتي هتي انکي جدا جدا قسم جا سوال (آڏي
۽ ٻا ڪري ٻڌڻ ٿيڻ جي).

گيسن جا قسم! ”گيسن جي سموري ڪارروائي
ٻيڻي ٻيڻي فريندي ۽ جوابدار جي“ موجود ٿي پر هئڻ
ٿيڻ جي. جيڪي ججه ائين ٿا ڪن تنکي چوري هتي
سڀ ٻڌڻ ٿيڻ جي. فريندي ۽ جوابدار ٻيڻي جا بيان باقاعده
ڪي ڪي ڪيس تي وڃڻ شروع ٿيڻ ٿيڻ جي. (ار لاءِ
قسم ٻڌڻ ٿيڻ جي). ڪي ڪيس جا چار حصا ڪري
سٽي ٽي فريندي جو بيان ٿيڻ ڪرڻ، جوابدار جو
”ججه آڏي پيا ۽ ٻا ڪري“

وڏا ڏوهه! ”هنن ڏوهن جي جوابدارن کي وڪيل
ڪرڻ جو اڌڪار نه هئڻ گهرجي. انهن ڪيسن ۾ جوابدار
خود پنهنجو طرف مضبوط ڪري ٿو. خون، چوري وڃڻ،
ٺاٻاڪ شيءَ جو استعمال ڪرڻ، ٻانهن ڀڄائڻ، زوري
ڪرڻ، جعلسازي ۽ ڌاڙو.“

ضمانت (Bail)! ”اگر ڪوئي ماڻهو ڪورٽ ۾
راجا جي آڳيا سان مغروري يا خالداري گهمندڙ جي زور
تي اچڻ کان انڪار ڪري ته انکي وري ان ڏوهه لاءِ
نه ڪيس جي آڌار تي سزا ملڻ گهرجي. ڪيس هلندي
ٺهري ڏي يا جوابدار کي اگر ضروري ڪم ٿي پوي ته انهن
کي ضمانت تي ڇڏي سگهيو. جيڪو ماڻهو انهن جي
ضمانت ڪئي انکي ڪورٽ ۾ هجي ۽ پرڏيڳيا ڪرڻ
گهرجي ٿو. مان پرڏيڳيا ٿو ڪريان ته هي ماڻهو (جوابدار)
جيڪي ڪجهه نه ادا ڪندو اهو مان ادا ڪندس. هنکي
مان فلاڻي تاربخه تي ڪورٽ ۾ ضرور حاضر ڪندس.
ان ڳالهه جو توهان (ڪورٽ) ڪو فڪر نه ڪريو. جيڪو
ڪم هي نه ڪندو اهو مان ڪري ڏيندس. هي ماڻهو
فلاڻو ڪم ڪندو آهي توهان وشواس رکڻ هي ڏوڪو نه
ڪندو.“ ان طرح جيڪو ماڻهو ضمانت ڪئي اهو ايماندار
شاهوڪار، هوشيار ۽ عزت وارو هئڻ گهرجي.“

فرياد (Complaint)! ”فرياديءَ کي پنهنجو
طرف (Prosecution) اهڙي طرح رکڻ گهرجي جنهن
۾ شڪ جو گمان نه هجي ۽ سندس دليل شڪي ۽ ناممڪن

مهندس (وڪالت) جي (في) ڏيڻ گهرجي. ڪنهن ڪيس
 ۾ طرح جو انداز وڌندو وڃي ٿيڻ ٿيڻ وڪيل جي في
 گهٽ ٿيندي ويندي آهي. اها في ڪيس جي طرح
 جي آڌار جو ۱۰-۱۰-۱۰ يا ۱۰-۱۰-۱۰ گهٽ ۾ گهٽ ۱۰ حصو
 ٿيڻ گهرجي. اگر ڪنهن طرف جا وڪيل مقرر ڪيا
 وڃن ۽ انهن جي في ۱۰ لک سان مقرر ٿيڻ گهرجي. ”
وڪيل جي لياقت! ” وڪيل، سموري، ٿيڻ ۽

رواڻن جو چالو هئڻ گهرجي. ٺهڻي (قانون) جي آڌار
 تي ئي ڪيس پنهنجو طرف مضبوط ڪرڻ گهرجي، هو
 اگر رشوت اٿي ٿي ٻئي پنهنجي فائدي ۾ فيصلو حاصل
 ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ۽ انکي ۱۰ سزا ملڻ گهرجي.
 ضرورت پوڻ تي ڪيس لاءِ راجا کي خود (سرڪاري)
 وڪيل مقرر ڪرڻ گهرجي. اهو وڪيل اگر لالچ ۾ اچي
 پنهنجي فرض ادائي ڪرڻ ۾ ڪسي ۽ انکي ۱۰ سزا ملڻ
 گهرجي، فريادي خواه حوآندار کي راجا پنهنجي مرضي
 موجب وڪيل ڪرڻ لاءِ متصور نه ڪري. جيڪو ماڻهو
 نه فريادي نه جوابدار مان ڪنهن جو مائٽ آهي ۽ نه
 وڪيل آهي اهو اگر ڪنهن ڪيس جي فريادي خواه
 حوآندار جي باري ۾ بنا پڇڻ جي ڪجهه ڳالهائي ۽ انکي
 ۱۰ سزا ملڻ گهرجي. ڪيس آرٽ ٿيڻ تي اگر فريادي
 يا جوابدار جو مرتب ٿيڻ پوي ۽ ان ڪيس کي سندن پست
 يا ڪو مائٽ جاري رکي سگهندا.

ڪيس ۾ ڦاٿل، ڌارون (مال چاڙهندڙن) هارين، ڪاريگرن،
 ڀٽ ۾ ويل ۽ نابالغن کي به سمن ڪڍي نه گهرائي.“
 ”پر اڳ ڪم تمام گهڻو ضروري هجي، انهن کانسواءِ
 نه ٿي سگهندو هجي نه راجا کي انهن کي به سمن ڪڍي
 سڏائڻ گهرجي.“ پر ان اوستا ۾ سندن گهرائڻ ۽ پهچائڻ
 جي لاءِ تيز رفتار سواريءَ جو پورو بندوبست راجا
 کي ئي ڪرڻ گهرجي.“

پروٽيڊي (Pleader) ! ”نيتيءَ (قانون) کان
 ناواقف مدعي يا مدعاليه پنهنجو طرف مضبوط ڪرڻ
 لاءِ ڪنهن لائق نيتي وان (قانوندان) کي پنهنجو
 پروٽيڊي (پليڊر يا وڪيل) مقرر ڪري سگهين ٿو.
 مورڪ، پاڳل، پوڙهي، استري، ٻار، ۽ بيمار جي ٻارن
 سندن ڪوبه مائٽ يا ٻيو مقرر ڪيل ماڻهو سندن طرف
 پيش ڪري سگهين ٿو. اگر ڪنهن فريادي يا جوابدار جي
 ڪيس کي سندن، ٻيءَ، ماڻ، مائٽ، درست، ياڻ يا
 ٻيو ڪو واقف وڌيڪ چڱي طرح پيش ڪرڻ چاهي ته
 انهن کي ان لاءِ آڱيا ڏيڻ گهرجي، جيڪو جنهنجي چوڻ
 سان ڪم ڪري اهو ڪم ان چوڻ واري جو ئي سمجهيو
 ويندو، انجو پنهنجو نه. وڪيل جيڪي ڪجهه چوي ٿو ته
 اهو سندس اصل جو بيان سمجهڻ گهرجي.“

وڪيل جي في ! ”ڪيس کڻڻ ٿي جيڪو ٽن
 پراڻن ٿئي انجو سورھون (۲۱) حصو وڪيل کي سندس

کي پوري طرح ٻڌڻ کانپوءِ راجا ان فریادي کي ڪورٽ کان باهر موڪلي ڏني. پوءِ ان ڏوهه نه قبول ڪندڙ جوابدار کي راجا پنهنجي آڱيا سان ٻڪڙائي ڪورٽ ۾ حاضر ڪرائي. جوابدار جي ان طرح ٻڪڙڻ کي آسٽن (وارلٽ) چئبو آهي. اهو آسٽن (وارلٽ) اسٽان، سمی، پاٿرا ۽ ڪاريه جي لھاءُ کان چئن سمن جو ٿيندو آهي. جوابدار کي گھرجي ته ٻلجي نه ڪڏھين ان آسٽن جي ايترائي نه ڪري.“

”پر جھڪو ڪامورو جوابدار ئي وارلٽ لعميل ڪندي انکي ناچاڙو طرح ٽنگ ڪري اهو خود ڏوهي آهي.“

سمن (Summon) ! جنھن جو ڪيس ھجي ۽ جنھن تي ڪيس ھجي يا جنھن تي ڏوهه ھئڻ جو شڪ ھجي انکي راجا پنھنجي مهر سان نشان ڪيل آڱيا (سمن) سان ڪورٽ ۾ گھرائي. انهن سمنن دواڙا راجا بيمارن، ٻارن، ٻڏن، ٽنڀن ڪم ۾ مشغول، مصيبت زد، دڪن، سرڪاري ڪم ۾ مشغول، جلسن ۾ مصروف ۽ ٽڪليشن ۾ پيل اوڪرن کي به سڏائي. اڪيلي نوجوان ڪنيا، ڪٽنب جي مڪو، استري، گريب وٺي، اوچي ڪل جي ڪنيا، ۽ وڏا استرين کي به راجا سمن دواڙا زبردستي ڪورٽ ۾ نه گھرائي.“

”ساڳي طرح شادي جي ڪمن ۾ مشغول، بيمار، بڪيه ۾ مشغول، اوچتو مصيبت ۾ آيل، ڪنهن ٻئي

اهڙي طرح اڱر ڪورٽ جا چوري به ڪڏهين ان طرح ڪڇ جو ڪڇ لکي ڇڏين ته راجا انهن کي به چوري جي سزا ڏئي.

فريادي کي سزا! ”اهو فريادي سزا جي لائق آهي جيڪو تيزي ۽ سختي سان ڳالهائيندڙ، مغرور ۽ ڪروڙي هجي يا ججن جي برابر ڪرسيءَ تي رهڻ جي ڪوشش ڪري.“

فرياد ۽ شاهدي! فريادي جي ليڪيل پرار ٿندا کي آوڻن پٽر چئبو آهي. چيف جسٽس خواهه ٻين ججن (يعني هيٺين ڪورٽن) جي سامهون بيان ڏيندي پاشا اهڙي سولي هيٺ گهرجي جنهن کي هر هڪ سمجهي سگهي. مدعيءَ جي ان آوڻن پٽر کي فرياد سمجهڻ گهرجي. ڇو اکر واجب سمجهي ته مدعي طرفان ٻڌايل شاهدن کانسواءِ ٻين جون به شاهديون وٺي سگهجي ٿو يا انهن مان ڪڇ شاهديون بيڪار سمجهي ڇڏي ڏئي (يعني ڊٽ ڪٽي) ان فرياد کي فريادي جي صحيح ڪرائي ڪورٽ جي مهر هڻي ڇڏجي.

”ڪورٽ جا چيڪي چوري (Jury) حسد ۽ لالچ جي ڪري بي انصافي ڪن، راجا انهن کي چوري سزا ڏيئي ان عهدي تان خارج ڪري ڇڏي.“

وارنٽ (Warrant)! ”راجا فريادي جي بيان جي، واجب ۽ بي واجب ڳالهين تي وچار ڪري فرياد

ڏال ڪارٽن انوسار راجا راج جي سڀالن ۽ پندڙائين جي
سوارٽن جو پٽاءُ ڪري.

”سدائين کان هلندو ايندڙ راج ۽ جاتي جي نمين ۽ روايت
جي آڌار تي نيا ڪرڻ گهرجي جيئن راجا بگڙي
نه پوي.“

ڪورٽ جي ڪارروائي! ”مدعيءَ کي آرٽي
۽ مدعا نامہ کي پڙهي آرٽي چئبو آهي. ڪڏهن نه منڊي
هي آرٽي لپڻ تي اول مدعي، ڪورٽ ۾ ويٺل راجا
(اچت) کي چڙهي پڙهڻ ڪري پندڙو بيان لکي ۾
سدس سامڻون پيش ڪري. راجا الڪي لسلي ڏيئي
شلف ڪري، ان فرياد جي آري ۾ پندڙو قانون ٻڌائي.
پوءِ اوڀرن (عرض) ڪندڙ آرٽيءَ (مدعي) کي چوي
ته: اٿو! سج ۾ چڙ! توکي ڪٿڙي ٽڪيل
آهي؟ ڪيئن لاءِ توکي شڪايت آهي؟ توکي ڪيئن
دمت ڪڏهن، ڪٿڙي طرح، ڪٿي ۽ ڪيئن نه
پڇي؟ اٿن چئي هو آرٽي (مدعي) جو جواب ٻڌي
تس آواز ۽ دلڪ مان اهو سڃاڻڻ جو پتو ڪري نه سگهيو
ست جي وچو آهي يا نه؟ ليڪڪ (سرشتيدار) مدعي
جي سڀني کي ڪورٽ طرفان منظور ڪيل پاشا ۾
ٽڪيل پيشي.

”محڪمي جيڪو مدعي يا مدعاليه جي ٻانه کي ڪٿي
ڪٿي ٽڪي پيشي ٽڪي راجا چوري جي سزا ڏئي.“

رڪندو هو تنهنجي ڌاڙي ۽ چوري وغيره جي معاملن
 کي ڇڏي باقي آسٽائي (Civil) ڪيسن جي فيصلن
 جا اڌڪار ڏيندو هو. پنهنجا ۽ ننڍين ڪورٽن کان ٿين
 ۾ ويندو هو. راجا (يا چيف جسٽس) جي ڪورٽ

شدوايون! ”هڪ ئي ڪيس ۾ چوري ڪميشن ۾
 تبديلي ڪري يا ان جون گهڻيون شدوايون ڪري وڃار
 ڪيو ويندو هو.“

”ڪورٽ جو رين سان جدا جدا هڪ دفعو ٻه دفعا
 ئي دفعا يا چار دفعا به وڃار ڪري فيصلو ڪري.“
 ”راجا کي گڏ ۽ ليڪ ۽ اهڙي قسم جا رڪن گهرجن
 جي سڀ شاستر ۽ اوليٰءَ جي نقصن کي جانندڙ ۽ جدا
 جدا پاشائن ۾ قابل هجن.“

فيماڻي آليم (Court)! نياڻه آليم (ڪورٽ) کي اڳي
 ڌرما ڏيکارڻ چيو ويندو هو ڇاڪاڻ ته ڪورٽ ۾
 ڌرم شاستر ۽ نيتي شاستر جي آڌار تي ئي ڪيسن ۽
 جهڳڙن جو فيصلو ڪيو ويندو هو. آڇاري، اڪيٽوڊ.

”هن ڌرم سپا (ڪورٽ) ۾ وهنوارن کي ٽسڻ جي
 ڇا وارو راجا، قابل منترين ۽ براهمن سان داخل ٿئي ۽
 پاڻ جي آسٽ تي ويهي آيل مقدمن کي ٽسي، مدعي
 مدعاليه بهه ڏي هڪ نظر رکي، راجا بهه طرفن
 بيان وٺي، روزانو ديش ۾ ٿيندڙ مثالن ۽ شاسترن ۾

يوگہ (لائق) ڪشٽري ملي وڃي تہ ان دوارا هي وياڳ
هلائڻ گهرجي. ڪشٽري جي لاه وڃوڏي ۽ پرونسبه به مٿس
ڪري سگهجي ٿو.

(ان اوسٽا پر جامف پامف جو ڪو بدن ڪول هوندو
هو مس جني يوگيتا (لياقت) تي ئي سڀ ڳالهه جو مدار
سمجهيو ويندو هو).

نيامي سڀيا (Jury Commission) ! ”ليا به سڀيا
(چوري ڪميشن) جا سڀيا سد (ميسر) فراخ دل سڀيا
۽ نطن وارا، شترو سان به ليا ڪرڻ وارا، سڃاڻ، جست،
ڪام ڪروڙ کي روڪڻ وارا، منو ڳالهيائيندڙ ۽ چئن سڀيا
چالين جي اٽڙن يوگہ (لائق) ماڻهن کي راجا ليا به سڀيا
خو سڀيا سد (چوري) بڻائي.

ان طرح عاريت، ڪاريگرن ۽ مزدورن جي سڀائن هي
ميسرن جو باڳ ۾ کوٽي ڇڏيو ٿي ٻوندو ٿي انهن جو
فيصلو سندن ڌرم ۽ زواجن انوسار ڪيو ويندو هو.
حوري به انهن ئي سڀائن دوارا مٿس ڪيا ويندا هئا،
فوحسي، تبسون ۽ پتڇاڻ وغيره سڀيا جا فيصلو انهن
جي حورين دوارا ڪيا ويندا هئا، چوري ۽ ٻين ڪنهن
سڀيا جي فوٽلي جي خاص عدايت ٿولدي هئي. سڀيا
ٻين نه چئي چپ چپ وڃندڙ يا ڪوڙ ڏيکائيندڙ کي
ٻنهي سمجهيو ويندو هو.

وڃي ڪي سڀيا ۽ پتڇاڻين تي پورو پورو وڃڻ

ان زماني ۾ نياڻا، وياڳ (عدالتي ڪانو) جوڙجڪي ڪائي
 کان بلڪل جدا هوندو هو، راجا انهن ٻنهي جو لاڳاپو پيدا
 ڪندڙ هوندو هو. يراڊ وواڪ (چيف جسٽس) ان ڪائي
 جو مکيه اڌ يڪش هوندو هو. ”لياڻا، وياڳ جو جوڙجڪي
 ڪائي جي ماتحت نه هئڻ سان ئي پورو پورو لياڻا (انصاف)
 ۽ راجا ئي ذمير شاستر اوسار راج ممڪن ٿي سگهي ٿو.
 اگر ججه ۽ حاڪم هڪ ئي ماڻهو هوندو ته اٽياچاري ۽
 سوار ٿي عملدارن تي لياڻا ۽ قانون جو ضابطو رکندڙ ڪو نه
 رهندو. ان اوسٽا ۾ حاڪمن جو لاڙو بگڙڻ طرف ئي
 رهندو پر راجا جي دڪ ڀرپڻ آهن ئي ڌيان ڏيڻ وارو ڪو نه
 سگهي شالي انتظام نه رهندو. ان ڪري راج جي ڪلياڻ
 کي درستي (نظر) ۾ رکي لياڻا وياڳ ۽ جوڙجڪي ڪائن
 جو جدا هئڻ نهايت ضروري آهي.“

پرڏان لياڻا ڌيش (Chief Justice)!

”راج جي پرڏان لياڻا ڌيش (چيف جسٽس) جو ڪم
 گهڻو ڪري راجا کي ڪرڻ گهرجي. پر جن حالتن ۾ هو
 ائين نه ڪري سگهي ان اوسٽا ۾ پنهنجي جاء تي ويدن
 جي سني ودوان، جتيئندري، اوچي ڪل واري ٻين جي
 دل نه ڏکونيندڙ، مضبوط ارادي واري، پرلوڪ ڪان
 ٻڌيندڙ، ذماتما ۽ ڪروڌ کان رهت پراهمڻ کي لياڻا
 وياڳ (عدالتي ڪائي) جو اڌ يڪش بڻائي. اگر ڪوئي
 پراهمڻ ان جهڙو نه ملي يا پراهمڻ جي ٻيٽ ۾ ڪوئي

آریم ورت

راجپوتی جو دہوتا مشري کرشنا
Shri Krishina

”وڃي ٿيڻ تي راجا کي گهرجي ٿو. هو سمجهن
 (سپاهين) کي سندن بهادري انوسار ان هٿ آيل مال
 مان پورو حصو ڏيئي کين خوش ڪري. وڃي راجا کي
 شتروءَ کان واجب (جنگ جو) عيوض وٺي انجو سارو
 ملڪ يا انجو حصو پنهنجي راج جي ماتحت ڪرڻ گهرجي.
 ان کانپوءِ ان وڃي ڪيل ديش جي پرچا کي به خوش
 ڪرڻ جو پتن ڪرڻ گهرجي.“

ان طرح ٻڌ کانپوءِ رواجي سينا کي وڃي (فته) ڪيل
 ديش ۾ ڪلي ڦڙت ڪرڻ جي آچار به شڪر سخت خلاف
 آهي، ۽ ان تي ٺيڪ ٺيڪ عمل ٿيندو هو. سليمان
 سوداگر لکي ٿو:-

”هندوستان ۾ هڪ راجا ٻئي سان ٻڌ آرنپ ڪندو آهي
 ته انجو اهو وچار بلڪل گهٽ هوندو آهي ته هو ٻين جي
 راج تي پنهنجو اڌ ڪار ڄمائي. جڏهين ڪوئي راجا ٻئي
 تي وڃي (فته) ٿيندو آهي ته هو هارائيل راجا جي
 ڪٽنب مان ڪنهن هڪ کي جيتيل ملڪ جو راجا بڻائي
 ڇڏيندو آهي.“

ٻوڙالي راجدوت مڱسٽينز لکي ٿو:- ٻڌ جي سمي
 مخالف ڌاريون هڪٻئي جو خاتمو ڪنديون آهن، ليڪن
 هارين کي تڪليف نه ڏيندا آهن. شترو جي ديش کي
 ساڙي تباهه ۽ برباد نه ڪيو ويندو آهي ۽ نه انجي ڪيتي
 خواهه وطن کي برباد ڪيو ويندو آهي.
 ان طرف ٻڌ وياڳر سمايت ٿيو.

ڏٺان رکڻ ڳوڙ جيءَ. پر ڪوٽ ٻڌ پر سڀ ڪم جي ڏوڪياري
جائز آهي. ان پر شط وڃي ۽ شتر وڃي لاش آهي متعدي
هڻڻ ڳوڙ جيءَ.

”ڏورم ٻڌ پر:- هائي سوار هائي سوار سان، بيدل
کي بيدل سان، ڳوڙ سوار کي ڳوڙ سوار سان ئي ٻڌ
ڪرڻ ڳوڙ جيءَ. ايترو ئي نه بلڪه جڏهن وقت جهڙو هٿيار
هجي الڪي اڳڙي ئي هٿيار واري سان وڙهڻ ڳوڙ جيءَ.“
”ڏورم ٻڌ پر هنن ماڻهن کي نه مارڻ ڳوڙ جيءَ:- نه
کان لڪي ويهل، نه رسڪ، نه ڇوڙ ٻڌڻ، ڪلڻ وارن
وارن واري، ”مان نه ڇوڙ آهيان“ ائين چوندڙ، سڙ،
بنا ڪوڄ (ڀرڻ) جي اڳڙي، اتي هٿيار، نه وڙهندڙ،
(ٻڌ) ڏسندڙ، ڪڏهن ائين سان وڙهڻ پر مشغول ٿيندڙ،
ڪاٺيندڙ، ڪڏهن ائين ڪم پر لڳل، نه ڏٺل ۽ ڇڏڻ کي.“
”هنن ماڻهن کي نه ڪڍين پر نه مارڻ ڳوڙ جيءَ:-
”ٻوڙ آهي، ٻار ۽ آخري کي.“

”پر اهي ڪم سڀ ڏورم ٻڌ ها آهن. ڪوٽ ٻڌ پر
ائين مان ڪو نه ٿيڻ لڳو. ٿيندو آهي، ان پر وڃي
ڪرڻ ئي متعدي هڻڻ ڳوڙ جيءَ.“

وڃي ڦال جي وراهست! ٻڌ پر هڪو هٿيندو
آهي ٿيڻ ڦال طرف جي سميتي (ملڪيت)
ٿي ٻورو اڌڪار ٿي ويندو آهي. ڦال طرف جي
-ون، چالدي ۽ الح اڀاديءَ ٿي وڃي طرف جو اڌڪار
ٿيندو آهي.“

(۲) ٺنڀهين ويوهه - مگر مڇي جي شڪل جهڙو،
چار ٺنگون، لمبو ۽ سنهون، منهن ۽ چپ سان.

(۳) سوڇي ويوهه - هي اٺ چئن جهڙا چڪر
هوندا هئا. منهن فقط هڪڙو هوندو هو.

(۴) سروتو پڌر ويوهه - هن ويوهه جا فقط اٺ
پاسا ٿيندا آهن.

(۵) شڪت ويوهه - رت جي شڪل جهڙو.

(۶) سروي ويوهه - هي ٺاڻڪ جي شڪل جهڙو
ڪنڊليدار ٿيندو آهي.

يڏ جا قسم! ”مانترڪ يڏ اتر ۽ آگنيا سترن سان
ٿيندڙ يڏ وچولي درجي جي آهي، شسترن سان ڪيل
تمام هلڪي درجي جي ٿيندي آهي، شسترن سان ڪيل
تمام هلڪي درجي جي ٿيندي آهي. منترن (خاص
وڏي) سان ڪيل يڏ کي مانترڪ يڏ چئبو آهي، توپ
۽ بندوق سان گولا بارود وسائڻ کي ٺاڪستر چئبو آهي.
هي سڀ کان وڌيڪ خوفناڪ ٿيندي آهي. تير پالا
اڻيادي شستر هلائي جا يڏ ڪٽي ويندي آهي اها گهڻو
ڪري بندوق ۽ توپن جي لاهوجودگيءَ پر ئي ڪرڻ
گهرجي. هڪڙي ۾ ڪا مڪي يا وار پٽي جا ويڙه
ڪٽي ويندي آهي اها باهو يڏ آهي.“

ڌرم يڏ ۽ ڪوٽ يڏ! آچاره شڪر ڌرم يڏ ۽
ڪوٽ يڏ ۾ فرق ڪيو آهي. ڌرم يڏ ۾ گهڻن ٺيهرن ۽

”سام دان اڻيادي طريقن ۾ ڀڃي ۽ شد ڏٺن ۾
 سڃاڻي رهيا هئا. اٺر آهن. سڀني لڙائين ۾ انهيءَ استعمال
 ضرور ڪرڻ گهرجي.“

”ٻڌ آرٻ ڪرڻ کان اڳ ئي پنهنجي شڪتي جي
 جان ڪري ڇڏڻ گهرجي. اڳ شڪتي گهٽ هجي ته
 ٻڌ آرٻ آڻي نه ڪرڻ گهرجي. پر هڪ وار ٻڌ آرٻ
 (شروع) لڳائي جيستائين ڏورو به ٻل (طاقت) يا ٻيو
 نافي هجي ٻڌ بند نه ڪرڻ گهرجي. ڪشٽي جي لاءِ ٻڌ
 کان وڌيڪ ٻيو ڪوبه اٺر ڪاريءَ ڪونهي. ڪٽ آڻي ستي
 ستي سماري کان هاءِ هاءِ ڪندو مڙڻ هڪ ڪشٽي لاءِ
 پاب آهي.“

• ويوهه (Military Array) ! پراچين ڀارت ۾ ٻڌ
 يعني ۽ ۾ ويوهه رچنا جو درجو تمام اهميت وارو آهي.
 ائين سمجهيو ويندو هو ته ويوهه بطايق ۾ خوب ماهر لڀندي
 سڀا نه وڌي سڀا کي وجهه ڪري سگهي ٿي. اهي ويوهه
 ڪيترن قسمن جا ٿيندا هئا، ڪنهن ۾ سڀا کي ٿلهائي
 ڇڏيو ويندو هو، ڪنهن ۾ سوڙهو ڪيو ويندو هو ۽ ڪنهن
 ۾ الڪي هڪ خاص شڪل ۾ کڙو ڪيو ويندو هو. انهن
 الڪي ويوهن مان ڪجهه هي آهن:-

(۱) ڪروڙلچ ويوهه - هن ۾ ڪروڙلچ، ٻڪي جي
 شڪل ۾ سڀا کي کڙو ڪيو ويندو هو. ان ويوهه جو گارو
 سوڙهو، ٻچو، وچولي درجي جو ۽ ٻڪو ٿلهو ٿيندا هئا.
 اهو ويوهه ان شڪل ۾ هلندو (March) به ڪندو هو.

(۲) ٺيهين ويوهم - مگر مڇي جي شڪل جهڙو،
چار ٽنگون، لمبو ۽ سنهون، منهن ۽ چپ سان.

(۳) سوچي ويوهم - هي اٺ چئن جهڙا ڇڪر
هوندا هئا. منهن فقط هڪڙو هوندو هو.

(۴) سروتو پڌر ويوهم - هن ويوهم جا فقط اٺ
پاسا ٿيندا آهن.

(۵) شڪت ويوهم - رت جي شڪل جهڙو.

(۶) سڙي ويوهم - هي ٺاڻگ جي شڪل جهڙو
ڪنڊليدار ٿيندو آهي.

يڏ جا قسم! ”مانترڪ يڏ اٽر ۽ آڻيا سترن سان
ٿيندڙ يڏ وچولي درجي جي آهي، شسترن سان ڪيل
تمام هلاڪي درجي جي ٿيندي آهي، شسترن سان ڪيل
تمام هلاڪي درجي جي ٿيندي آهي. منترن (خاص
وڏي) سان ڪيل يڏ کي مانترڪ يڏ چئبو آهي، توپ
۽ بندوق سان گولا بارود وسائڻ کي ٺاڪستر چئبو آهي.
هيءَ سڀ کان وڌيڪ خوفناڪ ٿيندي آهي. تير پالا
اڻيادي شستر هلائي جا يڏ ڪٽي ويندي آهي اها گهڻو
ڪري بندوق ۽ توپن جي لاموجودگيءَ پري ڪرڻ
گهرجي. هڪٻئي ۾ مڪامڪي يا وار پئي جا ويڙه
ڪٽي ويندي آهي اها باهو يڏ آهي.“

ڌرم يڏ ۽ ڪوٽ يڏ! آچار به شڪر ڌرم يڏ ۽
ڪوٽ يڏ ۾ فرق ڪيو آهي. ڌرم يڏ ۾ گهڻن ٺيهن ۽

”سامر دان الياڊي طريقن ۾ پيدائڻ ۽ شدت ڏيکڻ ۾ سماشورين لهايم اٽر آهن. سڀني لڙائين ۾ انهنجو استعمال ضرور ڪرڻ گهرجي.“

”ٻڌ آرٻ ڪرڻ کان اڳ ئي پنهنجي شڪتي جي حاج ڪري ڇڏڻ گهرجي. اگر شڪتي گهٽ هجي ته ٻڌ آرٻ ئي نه ڪرڻ گهرجي. پر هڪ وار ٻڌ آرٻ (شروع) لڳڻ ئي هيستائين ذرو به بل (طاقت) يا پوڄه ناهي هجي ٻڌ بند نه ڪرڻ گهرجي. ڪستري جي لاءِ ٻڌ کان وڌيڪ ٻيو ڪوبه اهر ڪار به ڪونهي. ڪٽ اڳ ستي ستي نيماري کان هاءِ هاءِ ڪندو مرڻ هڪ ڪستري لاءِ باب آهي.“

• ويوهام (Military Array) | پراچين پارٽي ٻڌ بڻجي ۽ ۾ ويوه رچنا جو درجو تمام اهميت وارو آهي. انهن سمجهڻو ويندو هوندو ويوه بڻائڻ ۾ خوب ماهراندي سڃاڻ ۽ وڏي سڃاڻي وجهه ڪري سگهڻي. اهي ويوه ڪيترن قسمن جا ٿيندا هئا، ڪنهن ۾ سڃاڻي ڦهلائي ڇڏيو ويندو هو، ڪنهن ۾ سوڙهو ڪيو ويندو هو ۽ ڪنهن ۾ انکي هڪ خاص شڪل ۾ کڙو ڪيو ويندو هو. انهن الڳ ويوهن مان ڪجهه هي آهن:-

(۱) ڪروڙلچر ويوه - هن ۾ ڪروڙلچر پکي جي شڪل ۾ سڃاڻي کڙو ڪيو ويندو هو. ان ويوه جو ڪو سوڙهو، ٻڌ، وچولي درجي جو ۽ پڪ ٿلها ٿيندا هئا، اهو ويوه ان شڪل ۾ هلندو (March) ۽ ڪندو هو.

يڏ نيتي! (War Policy) راجا کي راج جي رکشا
 لاءِ يڏ نيتي ۾ قابل ماڻهن جي سدائين ضرورت رهندي
 آهي، انهن کانسواءِ سٺي سينا ۽ سٺا شتر هوندي به
 راجا يڏ ۾ سڦلتا پراپت نه ڪري سگهندو. شڪر ڏيئي
 سار ۾ انکي شد گڻ ڏيئي چيو ويو آهي.

شد گڻ! ”اهي شد گڻ سنڌي، وگرهه، ڀان، آسن،
 ساشريه ۽ دويڏي ڀاڙ آهن.“

”اڃي تاريخن ۾ سان به بلوان شتر وٺي وڃن ان
 کي سنڌي چئبو آهي.“

”جن تاريخن سان شتر کي تنگ ڪيو وڃي يا تابع
 ڪيو وڃي انکي وگرهه چئبو آهي.“

”پنهنجو اڏ سڌ ڪرڻ ۽ شتر کي ختم ڪرڻ لاءِ
 ڪوچ ڪرڻ کي ڀان چئبو آهي.“

”جڏهن اوسٽيا ۾ پاڻکي مڙهڻ وڃي شتر کي تباهه
 ڪري سگهجي انکي آسن چئبو آهي.“

”جن تاريخن سان ڪمزور به بلوان ٿي ويندو آهي
 انکي ساشريه چئبو آهي.“

پنهنجي سينا کي الڳ الڳ حصن ۾ ڦهلائي ڇڏڻ
 کي دويڏي ڀاڙ چئبو آهي.“

”نهن شد گڻن ۾ خوب ماهر وڙهڻ جي صلاح وٺي
 راجا کي يڏ جو اعلان ڪرڻ خواه ڏي جي هر هڪ ڪارروائي
 ڪرڻ گهرجي.“

ڀالو - ويه فوت لمو، سري تي ڏلڻ وانگر نيز
ڀالو لڳل هجي.

ڇڪو - ٻارهن فوت گول، پاڪيءَ جهڙي نيز
ڪناري وارو ۽ سٺي وچ وارو هجي.

ڀاش - هي ڇهه فوت لمو ڏندو ٿيندو آهي، جنهن
تي ٽي نيز اوڪون ۽ هڪ لوھ جي زنجير لڳل هجي.

ڪوچ - هي گوڏن کان مٿي ٽالين لمو هجي، ان
تي اوه جي آڙي به لڳل هجي ۽ ڏسڻ ۾ سهڻو هئڻ گهرجي.

ڪرڇ - هي مضبوط لوھ جو ٺهيل هجي اڇو هڪ
سرو خوب نيز هجي.

”جنهن راجا وٽ اهي شستر (هٿيار) ڪافي ادار
۾ هجن ۽ جنهن جا مئٽري (وزير) پڻ ٻيئيءَ ۾ خوب
ماهر هجن تنهنکي ئي ڪنهن سان پڻ ڇيڙڻ گهرجي،
نه ته پنهنجي راج کان به هڪ ڏنڌو ٻڌندو آهي.“

انهن سڀني هٿيارن ٽوپ، بندوق، ٽاروڻ وغيره جو
استعمال فقط پڻ ۾ ڪونه ٿيندو هو پر وڻاجي حالت ۾ به
پوليس ۽ فوج جا سپاهي بندوقون کڻي شهر جو اڇاڻ
ڪندا هئا. يعني انهن اعليٰ استرن جو استعمال ڪرڻ
ڪو خاص فطر يا غير معمولي ڳالهه ڪانه سمجهي ويندي
هئي. بلڪ اڇڪله جي طرح انهن جو عام استعمال ٿيندو
هو. آڇاريه شڪر لکيتون:-

”شهر جي چوگرد واري ديوار تي سدائين بندوقون
هٿن ۾ کڻي مضبوط سپاهين جو ٺهرو رهڻ گهرجي.“

رنگ ضرورت موجب سفيد ڪارو يا مٽي جهڙو رکي
سگهجي ٿو.

”ٽوپ ۾ گولن کي رکي انهن کي باهه ڇهائي نشان
ٿي ڦٽو ڪجي. ٽوپ کي ٻهريائين صاف ڪرڻ گهرجي،
پوءِ تمام خبرداريءَ سان بارود الجھي سري واري جڳهه
تي رکڻ گهرجي، ان تي گولي کي رکڻ گهرجي ۽ پوءِ
گولي تي ڪپڙو بارود وجهي ان بارود کي باهه ڏيکاري
گولو نشان تي ڇڏڻ گهرجي.“

پيدا هٿيار! ان زماني جي ٻين هٿيارن جي وستار
سان لکڻ جي ضرورت ڪانهي مختصر طور انهن جي
واقفيت ڏلي وڃي ٿي:-

ڏنڻس- اهڙو هجي جنهن دوارا چار فوت لمبو نير
سولائي سان ڇڏي سگهجي.
گدا- اٺ ڪنڊي ۽ چائي جي اوچائي ٽائين
لمبي هجي.

پٽيش- ماڻهو جي قد جيڏي لمبي، ٻنهي طرفن
کان تيز هڪ طرف منيو لڳل هجي.
ايڪٽار- ٿورو گول، هڪ طرف کان تيز ۽ چار آڱر
ويڪرو هجي.

ڪشر پرائٽ- وڇر ويڪرو، مضبوط مٺ وارو ۽
چنڊ جي طرح ڇمڪندڙ هجي.
ٽلوار- چار هٿ لمبي ۽ پاڪي جهڙي تيز هجي.

(گاڙي) تي کٽي هليو آهي. ٻڌ ۾ وجه ۾ اڀرڻ ڪرڻ
لاءِ هي مکيه ذريعو آهي.»

ٻارود (Gun Powder) ۱ ٻارود ۾ ٻراڇين، ڪال ۾
ٻارود ٺاهيو ويندو هو جو بندوقن ۽ ٽوان ۾ ڪم ايندو هو.
ٻراڇين وڌ وائڻ اڻ ٻڌا (Formulas) لکيا
آهن. جي هڪ ڪوٺ ٿاڏا وڃن. پرونيسر ولسن لکيو ٿو:-
”هندن (آرين) جي وڻيدڪ (آڙو ٻڌ) ڪرڻن دواڙا
معلوم ٿيندو ته هو ٻارود جي شين مان چڱي طرح واقف
هئا. گندڪ (Sulphur) چارڪول (Charcoal)
شورو (Nitre) اهي سڀ ڪافي انداز ۾ وٺڻ شروع ڪيا. (۱)
گولا ۽ گوليدون (Shots) ۱ ”ٽوپ جا گولا لوه
جا ٿيندا آهن جي ٻن قسمن جا ٿيندا آهن:- بندوقن
جون گوليدون گهڻو ڪري شيوي جون ٺاهيون وينديون
آهن. اهي هڪڙن پٿي ڏالو جون به ٺاهيون وينديون آهن.»
”لال اسٽر (ٽوپ) لوه يا هڪڙن پٿي مضبوط ڏالو
جو ٺهڻ گهرجي، الڪي سڌائين صاف رکڻ گهرجي،
هٿيار بند سپاهين کي انجي چوگرد ٻيڙو ڏيڻ گهرجي،
قابل ماڻهو گهڻن ئي طريقن سان ٻارود تيار ڪندا آهن.
ڪوئلو، گندڪ، سورجي، پٿر، هرٿال، شيوي، هٽڪل،
لوه چورڻ، ڪپور، جتو، ايل، سرل وڻ جي رس
وغيره مان به ٻارود تيار ڪيو ويندو آهي. ان ٻارود جو

هائترڪ استرن جي غير موجودگي ۾ يائترڪ آستون ۽
تيز شسترن جو استعمال ڪرڻ گهرجي. انهن شسترن استرن
جا شڪل ۽ تيزي جي پيد ڪري ڪيترائي لالا ٿيندا آهن.

بندوق (Gun)! ”نالڪاستر ۾ ٻن قسمن جا ٿيندا
آهن. ننڍا (بندوق) ۽ وڏا (ٽوپ). ان (ننڍي)
نالڪاستر ۾ هڪ ٿيندي ۽ مٿي ٽائين ويل سوراخ واري
ٺلي ٿيندي آهي جا اڍائي هٿ (۵ فوٽ) ڊگهي ٿيندي
آهي. ان آستر جي هڪ سري تي هڪ ٻري (لشان)
ٺهيل ٿيندي آهي ان سان نشان پچائي چٽيو ويندو آهي.
انجي هيٺان هڪ جڳهه ٿيندي آهي جنهن ۾ بارود رکيو
ويندو آهي، ان آستر جو ڪندو (هٿيو) مضبوط ڪاٺ
جو ٺهيل ٿيندو آهي، ان دوارا بارود ۽ گولي ٻنهي کي
چڙيو ويندو آهي، لٽيءَ جو گول وچين آڱر جيترو ويڪرو
ٿيندو آهي، رکڻ جي لاءِ هڪ مضبوط ڌاتو جي شيخ
ٺهيل ٿيندي آهي، ان ڊگهي لٽيءَ رستي پيدل ۽
گهوڙيسوار ٻئي لڙائي ڪري سگهن ٿا. جنهن لٽيءَ جو
سوراخ جيترو وڏو مضبوط ۽ گول ٿيندو ان سان اوڻوئي
زياده دور نشان ماري سگهجي ٿو.“

ٽوپ (Top)! ”وڏي لال آستر (ٽوپ) جي لٽي
جي هڪ سري تي ڪاٺ لڳل ٿيندو آهي جنهن ذريعي
انجو منهن مرضي موجب گهمائي سگهيو آهي. انجو خاڪو
مضبوط لڪڙي جو ٺهيل ٿيندو آهي. ان کي چڪڙي

تاريخدان ٻاروت جي ان ڪمال جي ساڪل پري نه ٻاروت
پر ئي اول اول ٻاروت ۽ بعدوڻ جي ايجاد ٿي جنهن کانپوءِ
چين عرب ڊولان ۽ باقي يورپ وغيره دليا پر ان جو
پرچار ٿيو.

سنه ۱۷۹۸ع ۾ مسٽر لينگلي (M. Langle) فرانس
جي فريديچ اسٽيٽيوٽ جي سامهون هڪ ليک پڙهيو هو
جنهن ۾ هن اهو ثابت ڪيو ٿو: ”عربن هندوستان کان
ٻاروت ٺاهڻ سکيو ۽ پوءِ الهی کان يورپ جي ٻين
ملڪن (سکيو).“

ان ئي ڳالهه کي مسٽر جي. بڪمن (J. Backman)
پهري ڪتاب ”ايجادن جي تاريخ“ (History of
Instruments and Discoveries) ۾ ٿاڻس
ڪيو آهي.

ان رواجي يومڪا بعد اسين اصل مضمون ۽ دليا جي
شاهي عالم آجاري شڪر جي علم جي ذڪر تي ٿا اچون:

شسترون ۽ استرون جا پيدا

آچار، شڪر جي اوسار ان سمن جي شسترن استرن
جي هيٺين معلوميت ملي ٿي:—

”جي شسترو (هٿيار) مٿي مشين يا ٺاه جي مدد
سان ڇڏيا وڃن آهن کي شسترو چٽيو آهي. استر ٻن ٻن
جا ٿيندا آهن. مٿي جي مدد سان ڦٽائيندڙ ۽ مشين جي
مدد سان ڦٽائيندڙ. وجهه جي اڇا واري راجا کي پڻ ۾

اهو ٻاڪل غلط آهي. اسين اهو به مڃڻ لاء تيار نه آهيون
 نه ڪو، چين ئي اول بارود ۽ بندوق جي ايجاد ڪئي.
 بلڪ اسين اهو فخر سان چئي سگهون ٿا ته يڌي ڪم
 ايندڙ نه فقط بارود بندوق ۽ توپ بلڪ ان کان به اعليٰ
 درجي جون اهڙيون ايجادون ڀارت ڪيون جي اڃا تائين
 دنيا ۾ تيار ٿي نه سگهيون آهن. تيار نه پري رهيو انهن
 کي سمجهڻ به موجوده سائنسدانن لاء اڃا تائين مشڪل
 آهي. اگر شروع دنيا کان سلسلو شروع ڪجي ته به اسان
 وقت ان ثابت ڪرڻ لاء ڪافي ثبوت آهن. ان بعد راماپٽ
 ڪاپوء مهاپات جي جنگ اسانجي جنگي مظاهرن جو
 روشن ثبوت آهي. ان بعد به ڪري شڪر لیتی سار
 جو زمانو زکيو وڃي يعني اٽڪل چار هزار ورهيه اڳ ته
 ڀارت ئي هڪ اهڙو ديش هو جنهنجو گوشت گوشتو علم
 ۽ سائنس سان ڀرپور هو. جنهن زماني جي يورپ
 جي تاريخ اولدهه ۾ آهي. جڏهين اڄ جون اهي مهذب
 سڏائيندڙ قومون ان وقت جهنگلي زندگي ۾ سواء ڪاٺ
 پيٽ ۽ سمهڻ جي ڪجهه نه ڄاڻنديون هيون ۽ فقط جهنگلي
 ميون ۽ گوشت تي گذارو ڪنديون هيون. پٿرن ۽ ڪاٺ
 جي چڙين سان جهيڙا جهڻا ڪنديون هيون. ان سميه
 هندوستان جي نشان! توپ بندوق ۽ هوائي جهازن دوارا
 لڙائي ڪندو هو. ڀارت نه فقط سڀني علمن بلڪ ان بارود
 جهڙي رواجي چيز کان به محروم نه هو. جنهن ڪاپوء دنيا
 ڀارت کان سکيو. هن سميه هر هڪ ايماندار يورپين

”مارٽ سان ماڻهو ۽ جانور گيڙو ڪري ڏيائي وڃي سگهجن ٿا، خاص ڪري فوجين کي ڏنل ايادي (وغيره) نه وڃي ڪين سدائين ڌاروڪ (جمالي) ڏنل (مزا) ڏيڻ وڌيڪ بهتر آهي.“

فوجين لاءِ موت جي مزا گهڻن ڏوهن لاءِ آهي:-
 ”اٺين فوجين کي ماري (Shoot) ڇڏڻ گهرجي جيڪي دشمن يا دشمنن سان ڳچيو لاڳاپو رکندا هجن. سدائين اٺين سباهين جو پتو لڳائيندو رهڻ گهرجي جيڪي سينا ۾ دشمن جي نه تعريفي ۽ راجا جي ڪلا ڪندا رهندا هجن، اهڙن فوجين کي موت جي مزا ڏيڻ گهرجي. جيڪي فوجي آرام طلب هجن تن کي سينا مان ڪڍي ڇڏڻ گهرجي.“

فوجي وزير (War Minister)! ان فوجي کاتي جي مکيه آڌ بڪش کي سڳيو ڇهه ورهيندو هو هي معزري منڊل (وزارت) ۾ بند سڳيو (فوجي وزير) جو ڪم ڪندو هو. پنهنجي کاتي جي سڀني جوابدارن لاءِ هو پوري طرح جوابدار رهندو هو.

اسٽر شسٽرو! ڪن تاريخدانن جو خيال آهي ته ڀارت ۾ ٻارود ۽ سدوق ايادي جو استعمال مسلمانن جي هن ديش ۾ اچڻ کانپوءِ آيو، هو ٻارود جي ايجاد جو سحر و عربن کي ٿا ڏين. سندن چوڻ آهي ته مسلمانن سان ڀڄ ڪندڙي ٻارواسين کي ٻارود جي واڻيڻ لڳي. ليڪن

رڪٽ گهرجن. سرڪار اهو اعلان ڪري ته جيڪو فوجي سرڪاري حڪمراني الهراڻي ڪمندو تنهن کي موت جي سزا ملندي.

حاضري! (Roll call) شڪر ٺيڻي سار موجب فوجي شمار اڇڪلھ کان وڌيڪ مڪمل آهي ان موجب:-
 ”صبح ۽ شام ٻنهي وقتن تي فوجين جي حاضري ورتي وڃي. رجسٽرون ۾ فوجين جو نالو، جاني، لمبائي، موٽائي، عمر، رهائش، پرڳڻي ۽ شهر جو نالو لکيل هئڻ گهرجن.“

پگهار (Pay)! ”ليڪن ڪي گهرجي ته هو فوجين کي پگهار ڏيڻدي سندن نوڪري جو عرصو، پگهار جو اگھ، ڪي-ٽائين جو پگهار ڏنل آهي، ڪيترو باقي آهي، هن وقت ڪيس ڪيترو ڏاڍو ويو آهي، اهو سڀ درج ڪري، پگهار ڏيڻي فوجين کان پھچ جي لاءِ صحيح ڪرائي وڃن پٽر (Pay-Bill) (پگهار جي رسيد) کائي ڏئي. جيڪي سپاهي سڏيل (Trained) هجن تنهن کي پورو پگهار ۽ اون رٽائرڊن کي اڌ پگهار ڏيڻ گهرجي.“

فوجين لاءِ سزائون! فوجين لاءِ سزا عام رعايا جي سزا کان تمام سخت هئڻ گهرجي.
 ”فوجين کي سزا ڏيڻ لاءِ ڏنل جي بدران ڪين جسماني سزا ڏيڻ وڌيڪ بهتر آهي. آچار به لکي ٿو:-

بطحہ گھرجن. سينگن (سپاهين) کي سپرواسن (Civil Lives) سان ڏي وٺڻ ڪرڻ جو اذڪار نه هئڻ گھرجي. انهن جي لاءِ سڀني شين جا پمدار (سٽور) جدا هئڻ گھرجن. سپاهين کي ڪٿي به هڪ سال کان وڌيڪ ڏڏ نه رکڻ گھرجي.

فوجين لاءِ ٻيا ٽيڙا اهو سمجهڻ وارا وڃي، ته فوجي سپاهين تي عام جي ڀلي جي خيال کان، سٺو نظر رکڻ جو طريقو بلڪل نئون آهي. اڄ کان چار سؤ سال اڳ مغرب جي مهذب حڪومتن ڪراڻ ملسمان ملڪن جون فوجون مرفعو ملڻ تي، عام رعايا کي پنهنجي طاقت جي ڏور تي تمام لنگ ڪنڊيون هيون. ليڪن شڪر ٺهيءَ مان معلوم ٿيندو ته ان سمي فوجي سپاهين تي سرڪار جو سٺو ضابطو رهندو هو. آچار، فرمائي ٿو:-

”سرڪار کي فوجي قاعدن جو اعلان هر هفتي ٻاڙين ۾ ڪندو رهڻ گھرجي. فوجين لاءِ هي ٽيڙا گھرجن:-
هو محن ۽ زبردستي نه ڪن. سرڪاري ڪمن ڪرڻ ۾ ڏيل نه ڪن. راجه جي ڏوهاري ڏانهن مایوس نه رهن؟
راجا جي دشمنن سان دوستي نه ڪن. سرڪار جي خاص حڪم کانسواءِ، هر شين ۾ نه وڃن. هو آفيسرن جي ٽيڪائٽي نه ڪندا رهن. ساڻن دوستانه طور رهن. کين پنهنجا شتر استر ۽ پوشاڪ سدائين صاف ۽ تيار رکڻ گھرجي. فوجين کي پنهنجو کاڌو پاڻي ۽ نرين وغيره ساڻ

(March) نيز هلڻ (Quick March) ۽ هڪدم پٺتي هٽڻ (Back Ward) جو اڀياس ڪرائڻ گهرجي. ان طرح سڌي قطار (Straight line) ۾ گڏجي، هڪدم ليڻجي پوڻ، جهڪي کڙو ٿيڻ، گول (Round) گهمڻ سوچي ويوه، شڪت ويوه ۽ اردڇندر ويوه. اتيادي جو به اڀياس ڪرائڻ گهرجي. سان سان حصن ۾ ڦٽجي وڃڻ، هڪدم لمبي قطار ٺاهي بيوهڻ، هٿيارن کي طريقي سان گڏجي کڻڻ ۽ رکڻ، نشان چٽڻ ۽ گڏجي هٿيار هلائڻ جي شڪشا به ڏيڻ گهرجي.

”سپاهين کي ويوه، اڀياس جي شڪشا ڏيڻ لاءِ هنن ڳالهين جو به اڀياس ڪرائڻ گهرجي: شسترن کي هڪ سان گڏجي مٿي کڻڻ، هڪدم هيٺ ڪرڻ، ان طريقي کي جلد جلد ڪري سگهڻ، هٿيار هلائڻ، سوڙهو ٿي پنهنجو بچاءُ ڪرڻ، پنجن پنجن يا ٽن ٽن يا چئن چئن سينڪن (سپاهين) جو قدم هلائي هلڻ ۽ سڌو، الٽو يا کاٻي پاسي مڙڻ.“

فوجي دوڪان (Military stores)!

”سپاهين کي ڪنهن سان ڏي وٺ ڪرڻ جو سڌو اڌڪار نه هٿڻ گهرجي. سندن گهرجون پوريون ڪرڻ لاءِ جدا وسٽو پيداوار (سٽور) هٿڻ گهرجن، جي شهر کان ٻاهر ڇانوڻي ۾ هٿڻ گهرجن.“

”شهر کان ٻاهر ٻو شهر جي ويجهو، فوجين لاءِ ڇانوڻيون

”سپاهين جي يگهار مان سندن پوشاڪ جو خرچ
ڪائي وٺڻ گهرجي.“

جوتڻيون (Cantonments)! ”سڀا جي گهروڙن
۽ بيلن (دڪن) کي پاڻي جي ويجهو رکڻ گهرجي. هالن
۽ اٺن کي جهنگلن ۾ ۽ بيدل ساعين کي وڏن شهرن
جي ويجهو چاوتڻن ۾ رکڻ گهرجي. اچ ۾ ۴-۴ ميلن
جي مٿاڇلي تي ۱۰۰-۱۰۰ ساعين کي (پرڇا جي رکڻا
لاءِ) رکڻ گهرجي (جهڻن ديش ۾ شائتي رهي)“

”سڀي سڀي تي توصف موجب هالن، اٺن، گهروڙن
۽ بيلن دوارا، پڌرو سامان ۽ ڪهه کان بڻي هنڌ کڻي
وڃڻ گهرجي. نرساڻ جي منڍ کي ڇڏي رواهي حالتن
۾ سامان پوئوڻ جي لاءِ ڇڪڙا (ٿاڏيون) تمام سٺا
ٿيندا آهن.“

قوانڊ (Drill)! ”باهن (ننڍ وغيره) رستي لپار
ڪيل اشارا اهڙي طرح ڏيکها رکڻ گهرجن، جو انهن کي
پنهنجي سپاهين کانسواءِ ٻيو ڪو نه سمجهي سگهي.
گهروڙيسراڻ، عالي، سوار ۽ بيدلن جي لاءِ ناچن جا جدا جدا
اشارا مقرر ڪرڻ گهرجن. انهن سان ڪنهن حصي
(Section) جو ڪو سبڪ (سپاهي) چاهي اڳيان
پٺيان، ساڄي ٺاڻي، جتي به اوسيل هجي، ان کي پنهنجو
اشارو ٻڌي ڪدم ان تي عمل ڪرڻ گهرجي. سپاهين
کي روزانو ٽولپون (Grouping) ٺاهڻ، ٽهليجڻ، گهمي
وڃڻ (Turn) سوڙهو (Narrow) ٿي وڃڻ، هلڻ

۱	رفت
۲	توپون
۱۰	اد
۲	هائي
۲	هائي
۲	چکڙا (مال گاڏيون)
۱۶	بيل
۶	ليڪ (Clerks)
۳	مستري = صلاحڪار (Advisers)
ان صوبيدار کي پمھڇو ساليانو حساب (Budget) هن طرح تيار ڪرڻ گهرجي :-	

ساليانو	ماهور	ڪاتي
۱۸۰۰۰	۱۵۰۰	خانيگي ضرورتن ۽ دان لاء
۱۲۰۰	۱۰۰	۶ ليڪن جو پگهار
۳۶۰۰	۳۰۰	۳ مسترين جو پگهار
۳۶۰۰	۳۰۰	گهرو خرچ
۲۴۰۰	۲۰۰	تعليم
۴۸۰۰۰	۴۰۰۰	بيدل ۽ گهوڙيسوار سينا لاء
۴۸۰۰	۴۰۰	هائي اد وغيره
		اسٽر ڪوش (fund)
۱۸۰۰۰	۱۵۰۰	(Reserve) لاء بچت
۹۹۶۰۰	۸۳۰۰	ڪل

(اڪل هڪ لک روپيا)

... شيهي جو رنگ	... ۱۵-۱۸
... ماڪيءَ جو رنگ	... ۱۸-۲۱
... شڪ جو رنگ	... ۲۱-۲۴

”گهوڙو اگر ڪڏهن (اجاڻي) هٽڪار ڪري، ته
انکي پائڻ تي ڏک هٽو گهرجي، اگر هٽڪي نه ڪن
هي هٻان، سڌو نه هلي نه گلي تي، غصي نه هجي نه
اڳڻ ٽنگن جي وچ ۾، سٺ هجي نه ٻيٽ تي، نه لڏ
هتي نه ڄاڻي ۽ ئي ۽ اگر ليڪ نه هلي ته پئڻن حصي يعني
پسيءَ تي مارڻ گهرجي. گهوڙي کي ناچاڻو هڏڻ تي
ڪڏهن نه مارڻ گهرجي نه ڏيکڙي ٻوندو.“
”سڀ کان اڻ درجي هي گهوڙي کي هڪ ڪلاڪ
۾ ۶۴ ميل هلاڻ گهرجي.“

سڀني جي پالڻا! آچار به شڪر هي راءِ موجب راج
هي سڀا هي پالڻا (پرورش) سڀا کي جدا جدا صوبيدارن
وٽ رکي ڪوڻ گهرجي. صوبيدارن (۱) جي آمدني
هڪ لک روپيا سالاني هجي، تنهن کي عن طرح سڀا
رکڻ گهرجي:-

۱۰۰ پرلڪ (Reserve force)

۳۰۰ صندوق باز پيدل

۸۰ گهوڙا-سوار

(۱) صوبيدار معيل پولس جو سڀ السٽيڪٽر نه پر
صوبي يعني پرائم جو گورنر.

شڪر نيتي سار ڪال

۲۶۷

سڃاڻپ سان پرکي ڄاڻين ڪي رکڻ گهرجي. ۽ انهن کي
يڏجي لاء تيار ڪرڻ گهرجي.

گهوڙا! موجوده زماني ۾ يڏجي طريقتن وغيره ۾
حيتري آنتي ۽ تبديلي شڪل ٿي ٻي تيار ٿيل گهوڙا سوار
سيدا جو مان اڃا تائين نه گهڻو آهي. گهوڙي کي ان
طرح تيار ڪرڻ جو رواج ڀارت ۾ تمام پراچين آهي. آڇاريه
شڪر گهوڙن جي سڃاڻپ ۽ سڀاءِ وغيره جي وشيه ۾
جيڪي ڳالهون چيون آهن، اهي پڙهي حيرت ٿي وئي
۽ معلوم ٿو ٿئي ته گهوڙن جي باري ۾ سندس علم تمام
زبردست ۽ گهرائي ۾ ويل هو. نهولي طور فقط ٻه مثال
ڏجن ٿا:-

”سڀ کان اتم درجي جي گهوڙي جو مهن ۴۰.
اگر- اتم درجي جو ۳۶ اگر- وچولي درجي جو ۳۲ اگر
هلاڪي درجي جي گهوڙي جو ۲۶ اگر لمبو ٿيندو آهي. ۵.
گهوڙي جي عمر سارو اڃي ڏندن ۽ ڇاڙين جي رنگ
هن طرح تبديلي ٿيندي آهي:-
سال

... سفيد	...	۱
...	...	۲
... ڪارو ۽ لال	...	۳-۶
... ڳاڙهو ڪارو	...	۶-۹
... ڪارو	...	۹-۱۲
... پيلو	...	۱۲-۱۵
... سفيد	...	۱۵-۱۲

اوليتي عجي، سارئي جي جاءِ وٽ جي وڃڻ هٿ ڳهرجي
 وٽ جي اندر ضروري ڳهريل شستر هٿ ڳهرجن. انهن
 وٽن جي چيف ائڙي هٿ ڳهرجي، جنهن کي هر طرف
 ڳهمائي سگهجي. اهي سندر هٿ ڳهرجن ۽ انهن جا ڳهوڙا
 تمار ۽ مڊا هٿ ڳهرجن.”

هاڻي! تڏهن ٻڌ جي لاءِ هالي هڪ اڻاڻس
 ضروري ذريعو هو. هالن کي ٻالن جو مک ڪارڻ ٻڌ تي
 سمجهڻو پوندو هو، هالن جي سڃاڻپ، انهن جي ٻڌڻ،
 ويڳو ۽ انهن جي سڃاڻپ جي وٽ ۽ شڪر ڏيئي ۽ ڪترائي

جو بندوبست ڪندڙ، راج جي طرفان وقت ٻه ڀاڱا ڪندڙ
۽ خود رٽن جو بندوبست ڪندڙ، وغيره ٻن ٻن مڙهن
سان سڀا جا ڪيترائي حصا جڳري سڳوڻ ٿا.
مڙهن طرح سڀا جي جدا جدا حصن جا عهدا
ٿا آهن ۽.

سويپر - راج جي لڳي سڀا جنهن کي پگهار ڏيئي
وڌو ويٺو آهي.
هٿيتر - مٿي راج طرفان جڙوڙو، پوڙو وٺي مليل
مددي سڀا.

هٿل - راج جي ٻاڙي اسٽر سڀا (Standing Army).
ساديسڪ - لوان وٺوڙو.
سار - لڙائي ڪرڻ لائق سڀا.
اسار - ٻڌ ٿو ڪرڻ لائق سڀا.
شڪشت - اڃا سڀا جا ويڙهه (خاص مورچا) وغيره
ٻڌڻ ٻه قابل هجي (Trained).
آشڪشت - جنهن کي ويڙهه وغيره جو آزمودو نه
هجي (UnTrained).

گلميوٽ - جنهن سڀا جا لائڪ (Commanders)
راج طرفان مٿي ڪيل هجن.
آگلميوٽ - جنهن جا لائڪ سڀا جي طرفان
ڇوڏيا وڃن.

ڊٽا سٿر - جنهن سڀا کي سرڪار اسٽر (گيس ۽
ٺاڙو وغيره) ڏيئي هجي.

سياح عبدالرزاق لکيو: ”مون ڪئليڪٽ جي
بندر گاهه تي لهي ڏٺو ته هڪ قبيلي جي ماڻهن کي هڪ
هٿ ۾ پاڻي والگر صاف سندر هندي تلوارون ۽ ٻئي
هٿ ۾ بادلن جي ٽڪري جي طرح ڍالون هيون.“ (۱)
اهڙي بهادر هندو قوم جو اڄ اجهو اهو حال آهي
(جو) پنهنجي ڪمال تي زوال جو پردو ۽ ان تي ڌارين
جي تعريف جي تصوير!!!

پراچين ڪال ۾ ڀارت ۾ فوج جو انتظام ۽ لڙائيءَ جا
ڪهڙا ذريعا هئا تن باري ۾ هاڻ لکيو ويندو:-

سينا وياگم! ”سينا (فوج) ٻن قسمن جي ٿيندي
آهي. سوگمءَ ۽ انيم گمءَ خود هلندڙ (پيدل) سینا
کي سوگمءَ، رٿن، گهوڙن ۽ هائين انهي ٽنهي تي هلندڙ
سینا کي انيم گمءَ چئبو آهي. خاص طرح سینا جا ٻه حصا
ڪري سگهجن ٿا. ”پنهنجي سینا ۽ مٿر راشٽر جي
(مددي) فوج، انهن ٻنهي جا به وري ٻه حصا ٿيندا
آهن هڪ اسٽر سینا (Standing Army) ۽ ٻئي وقتي
پر تي ڪيل سینا، انهن ٻنهي جا به ضروري غير ضروري
اهي ٻه حصا ٿي سگهن ٿا. ان طرح تربيت ورتل
(Trained) ۽ اڻ سڌريل (Untrained). راج جي
طرفان انتظام هيٺ ۽ راج جي طرفان انتظام هيٺ نه رکيل،
راج طرفان شستر (هٿيار) پراپٽ ڪندڙ ۽ خود شترن

يٽ وياڳر (Military Department) !

اڄ سائينس جي نئين دور ۾ لڙائي جا اوان اوان هٿيار
 ڏسي غور ڀار توڙي صورت ۾ مڃو ٿا ٿين ۽ يورپ جي
 تعريف ۾ صحن جا صفحا ٿا ڪارا ڪن. ليڪن حقيقت
 اها آهي ته جنهن وقت اڃا باقي دنيا وارا ڪائنات جا
 ٽڪر کڻي هڪٻئي سان ڌڪي مار ڪندا هئا، ان زماني
 کان به گهڻو گهڻو اڳ ڀارتوڙي تلوار، توب، بندوق، امن
 ۽ هوائي جهازن سان لڙائي ڪندا هئا. ڀارت جا هندو
 (آري) ان زماني ۾ يورپ جي ٻولان ۽ دور کي پنهنجي
 سائينس ڏانهن متوجہ ڪندا هئا. دنيا ڀارتي تلوار کان
 متاثر هوندي هئي. ڀارتي بهادري دنيا جو هوش خطا
 ڪندي هئي. سڪندر جيڙو بهادر لشڪر به ڀارتي تلوار
 جو ٻولو به بهي هندوستان مان وڌو ڇڪو ٿي ويو. پر
 حاڪم ڪورنٽ، اڄ اسان کي بلڪل بي هٿيار ڪري
 ڇڏيو آهي. اسين بندوق ۽ بندوق نه ڄا بلڪه تلوار به نه
 ٿا رکن سگهون، پر وقت اچي ٿي ۱۴۴ قلم لڳائي لفظ
 لکڙي جي بهڙي به اسان کان ڪسي ٿي سگهجي. ان
 پيشا ۾ اڄ اسين پنهنجي طاقت جو ڪپڙو اندازو لڳائي
 سگهون سواءِ انجي نه ڏاڍن طاقت ڳانڍڻا وٺون.
 غير وقت هو جو شاهوڪار ۽ امير نه ڄا. پر هڪ ڪيتري
 عمارتي به ٻان سان شاندار تلوار لنگهائيندو ڦرندو
 ٿيڻ نه بلڪه هڪائيءَ جو لڪل ٽڪل ڪندو سمجهيو
 ٿيڻ ٿو ڪي ڪم سان تلوار ٻڌل هوندي هئي.

ڪان به پر جا کي سنگهه (Associations) بڻائڻ گهرجن. انهن سنگهن (انسوسيسشنس) کي به انتظام، انصاف ۽ پنهنجا نيم ٺاهڻ جا مرضي موجب اڌڪار هئڻ گهرجن. انهن انسوسيسشنس لاءِ شڪر لیتی ساز ۾ گڻ، ڀوڪ ۽ سنگهه اهي شين ڪم آيل آهن.

”هارين، مزدورن، ڪاريگرن، واپارين، سرڪن (Dancing Parties) ۽ سيمامين جي سنگهن ۽ نگر ستمين کي پنهنجا جهڳڙا پاڻ ۾ لپيرڻ جا اڌڪار هئڻ گهرجن.“

”ان طرح مقدمن ۾ جڏهين سر پهنه، مقرر ڪرڻا هجن ته انهن جي مقرري به مدعي ۽ مدعليه جي سنگهن دواڙا ڪرائڻ گهرجي.“

”راجا کي پنهنجا فرض ادا ڪندي ديش جي دسرو وواجن جو پورو ڌيان رکڻ گهرجي ۽ کيس ورڻن، نگر ستمين ۽ پنهنجائين جي پنهنجن ليمن ۽ وواجن جو به اڀياس ڪرڻ گهرجي. نياپه ڪندي انهن جو ڌيان ضرور رکڻ گهرجي ته پر جا ۾ خطرناڪ هليل ڪڙي ٿي ويندي آهي.“

ان طرح سازي پارت ۾ پر جا تتر راج هوندو هو جنهن ڪري پر جا پنهنجي نفع نقصان کي خود سمجهڻ جي تميز رکندي هئي. جنهن پر جا تتر راج قائم ڪرڻ لاءِ يورپ ۾ ۱۶-۱۷ صدي ۾ به خون ڇوڻ نديون وهنديون هيون. پارت ۾ اڃي چار ٿلهيل هئي.

تي ڪري سگهجي جهڙي طرح خود پادشاهه جي
حڪم جي. (۱)

نن! اجاره ڪرڻ وارا ورثي ڪيل جوڙجڪ
(Constitution) ۽ ٽيڪ اٽيڪ تي اصولن جهڙو آهي
اڄو هندوستان ۾ هزارها ورڇيه اڳ وائيه هوا. ان ۾
پوڄا جي اذڪارن کي ايتري اهميت ڏني وئي آهي.
ان ڪري ان ائڪٽ جو نالو ٽيمس پوڄا ائڪٽ
(Constitutional Monarchy) بلڪل پورو آهي.
ستائين سوراڄيم (Local-self Government) !

اڄو ڪيترن پيڙهي تي شاستر ۾ مٿاهه سوراڄيم
(Local-self Government) کي خاص اهميت
ڏني آهي. ان ڪري ۾ سندس ٻڌايل قانونن جي زماني
۾ به ٻهائيڪ لاءِ جي قابل آهي. ان کان هزارين ورڇيه
اڳ ڏاڍو ۾ انهن قانونن موجب:-

” هر هڪ شهر ۽ ڳوٺ ۾ جدا جدا ٽريٽي سميتون
(Boards & Municipalities) هئڻ ڪورجن انهن
۾ ڪجهه سڀا سڌ شهر واسين جا ۽ ولڊيل ۽ ڪجهه سرڪار
طرفان لاءِ ٺاهيل هئڻ ڪورجن. لڪر سميتن کي انتظام، انصاف
۽ ٻين سول (Civil) قانونن لاءِ ڪار هئڻ
تشرحين. (ايترو ئي ا. ٻاڪ) واپاري ۽ ٻئي جي. ٽيڪني

لکيل شڪل ۾ ٿي هجي پر ان ۾ راج جا رواج وغيره به شامل آهن.

(۲) ان حالت ۾ بادشاهه نه فقط اهو انتظام (Constitution) مڃڻ لاءِ ٻڌل آهي بلڪه کيس راج جا رواجي نيم به مڃڻا پوندا آهن. رعيت کان کيس فقط به انتظام هٿ جي آشا رکڻ گهرجي.

(۳) راج جي قانونن تيار ڪندي ان لاءِ رعيت جي عيوضين جي اتفاق رائي جي به ضرورت آهي. انڪانسواءِ ڪو به حڪم رعيت جي لاءِ مڃڻ جي لائق نٿو ٿي سگهي. (۴) رعيت تي مڪحول لڳائڻ ۾ به رعيت جي عيوضين جي اتفاق رائي جي ضرورت آهي.

(۵) راج جي انتظام ۾ بادشاهه جي لاءِ وزيرن جي مدد وٺڻ ضروري آهي. بادشاهه جي حڪمن تي ان کاتي جي وزير جي صحيح هٿ گهرجي.

(۶) وزيرن ۽ ٻين عملدارن جي ذميواري هروڀرو ٻڌل نه هٿ جي شڪل ۾ ضروري آهي.

(۷) راج جو عدالتي کاتو حڪمران جي ماتحت ڪونهي هو انهن جي نگراني ٿو ڪري.

(۸) شخصي ۽ پيشيائين جا حق فقط شخصي ۽ نه جا نه سمجهيا ويندا پر انهن کي مجلسي (ساماڄڪ) حق تسليم ڪيو ويندو. انهن جي ئي پرواهي ٿيڪ ان طرح

”سڀا ۾ وڃي ڪان اڳ (راجا) مٿي مٽل ۾ سڀا سڏڻ سان انڪار ۾ سڀي وٺي ٿي صلاح هڪري. اکر راجا جو سمجھجي ٿو ته صلاح مصلحت مٽل ۾ ۽ اکر ٿيڻ جو سمجھجي ٿو ته باغ ۾ عاف ميدان ۾ لٽي ڪورجي.“

ان طرح صاف مٿو آهي ته پراچين ڪال ۾ پارليامان ۾ راجا جو درجو اهايت اعليٰ وارو آهي، راجا جو سڀ کان وڌيڪ اعليٰ وارو شخص ۽ وڏي بلڪل محدود اختيارن وارو آهي. ”وراج ۾ انعام ۽ رول ۾ قانونن کان مٿي هڪو به بلڪه انهن ۾ مائٽ آهي. ان انعام کي لفظ پراچا لٽو (Constitutional Monarchy) چئي سگهجن ٿو.

برمني ۾ مشهور راجپوتي چاٿو بلبل ۽ پٺڻي ”ليواري آب دي شيت“ ٿي لٽو ۾ لٽو پراچا لٽو جي شڪل ۾ لٽي آهي:-

ليمن پراچا لٽو (Constitutional Monarchy) ۾:-

(۱) راجا جي عزم ۽ ان جون صلاحون راج جي انعام (Constitution) ۾ شامل ٿي وڃن ٿيون آهن. ان حالت ۾ بادشاهه نه راج جي انعام کان جدا ٿيندو آهي ۽ نه ان کان مٿي ٿيندو آهي. بلڪه هو انجو حصو ۽ حصو ٿيندو آهي. اهو ضروري هڪو به راج جي انعام

هيءَ سيا راج جي نيمن (قانونن) جو چوڙجڪ ڪندي هئي. ضروري انتظامي ڪمن لاءِ راجا کي صلاح ڏيندي هئي. سيا جي بينڪن ۾ چئني روٽن ۽ پئسچائين وغيره جا عيوضي، وزراعت جا ميمبر، خود راجا دوارا چونڊيل (ثاقيل) ميمبر ۽ سرڪاري عملدار شامل ٿيندا هئا.

سيا جي ڪارروائي! آچار به شڪر راج جي لنڊن عملدارن جا ڪم لڪندي دٿيواري جي لاءِ لکيو آهي ته:-

”هو جڏهين ڏسي ته سيا يون (اسيمبلي هال) ۾ سڀ اچي ويا آهن تڏهين راجا کي انهن جي نمستي بويڊن ڪري ۽ واپس اچي کين سندن جڳهه وٺڻ (وهڻ) جو اطلاع ڏئي.“

”سيا ۾ جڏهين پرودت (Minister of Religion) اچي تڏهين راجا کي اتي بيٺهي اچو سواکت ڪرڻ گهرجي ۽ ڪالٽس خوش چڱيلائي جو پڇڻ گهرجي. منٽري منڊل جي ٻين سيا سڌن جي به اهڙي طرح عزت ڪرڻ گهرجي. جڏهين سرڪاري عملدار اچن تڏهين راجا کي شان سان ويٺو رهڻ گهرجي ۽ عملدار کيس عزت سان پرڻام ڪن.“

”راجا کي پنهنجن دوستن، ماڻهن ۽ شرابو رکڻڪن (Body Guard) سان سيا ۾ وڃڻ گهرجي راجا جي وهڻ جي جڳهه سيا يون (هال) جي وچ ۾ هجي ۽ ٻيا سيا سڌ اچي چوگرد.“

نيم پورو ڪراچ! ”راج ۾ راجا کي شخصي اهميت
 ڏرو ۽ ڪا بهي. راج جي باري ۾ ڪو جيڪي موڪل
 (زناني) حڪم ڏئي، انهن کي سرڪاري حڪم نه.
 سمجهڻ گهرجي. اصلي نيم پورو حڪم نه راجا جي
 مهر آهي راجا جي مهر سان نشان ڪيل هر ڪم حڪم
 پرچا کي سر ۾ چهر ڪرڻ گهرجي.“
 ان ڪري آڻار ۾ حڪم لکڻ آهي نه:-

”سرڪاري عملدار راجا جي لکيل حڪمن کانسواءِ
 ڪو نه ڪم نه ڪن. راجا نه پڊيچو لنڊي ۾ لنڊو حڪم
 نه لکيل شڪل ۾ پڊو ڪري. انسان سپاهه کان پوءِ سان
 پوئل آهي، ان ڪري لکيل حڪم (Order) آهي. مقرر
 سمجهڻ گهرجي. جوڪو راجا ۽ سرڪاري عملدار لکيل
 حڪم کانسواءِ ڪم ڪن ٿا اهي حڪم ناهن بلڪه چور
 آهن. اهي لکيل حڪم هن لي راجا جي مهر لڳل آهي
 اصل ۾ راجا آهي. راجا شخصي طرح راجا ڪونهي.“

راجڪمار ۽ منٽري (وزير) کان وٺي واهي سرڪاري
 عملدار تائين سڀئي ڪامورن کي گهرجي نه ڪو پڊيچي
 روزاني، ماهوار، سالاني ۽ گهڻن سالن جون سڀ ڊائريون
 لکي راجا وٽ موڪلين. راجا جي مهر سان نشان ڪيل
 قانونن کي گڏ ڪندو رهڻ گهرجي. جيئن ٿيڻي سمجه
 گذرڻ تي نه ان اوسار ڪم ڪرڻ ۾ ڪم نه ٿئي.“
 سڀا (Assembly)! ان سڀ اسيمبليءَ کي سڀا ۽
 اسيمبلي ميمبر (M.L.A.) کي سڀا سڏيو ويندو ڪو.

پرجا جو سوامي نه پر سيوک آهي. هو پرجا تي مرضي ۽
 موجب راج نٿو ڪري سگهي. بلڪ هو راجا ئي نيسٿائين
 هي سگهي ٿو جيستائين هو پرجا جي اڌ ڪارن جي رکشا
 ڪري ٿو ۽ راج جي نيمن جو پالن ڪري ٿو. اگر هو چڙواڳ
 ۽ بوي نه پرجا کي اهو اڌ ڪار آهي ته هو ڪيس گاديءَ
 ۽ لاهي سگهي ٿي. ان لاءِ آچار ۽ شڪر لکيو آهي :-
 اگر راجا پنهنجي اڃا اڻوسار ۽ اڌار مڪ ۽ آچار پرشت
 بوي نه ان کي راج جو تباهه ڪندڙ سمجهي پرجا
 سي تان لاهي ڇڏي. ان جي جاءِ تي پرڏالا مائه
 پرئيسٽين (Minister of Religion) پرجا جي نيتائن ۽
 پرئيسٽين (Represantative) جي صلاح وٺي سندس
 خاندان (Royal Family) جي ڪنهن لائق ماڻهو کي
 مقرر ڪري.

انهي زماني جي انگلنڊ خواهه يورپ ۾ ان قسم جو
 سپنڊ ۽ ڪوڪو نه ٿي ڏسي سگهيو ۽ اهي ماڻهو ٿا آرين
 (هندن) لاءِ ليڪن نه آرين کي حڪومت ڪرڻ کان
 ايندي هئي! پرجا تندر راج جو نالو نشان ڪونه هئو.
 راجا کي چيئن ايندو هو ڪندو هو، ڪي به قانون مقرر
 ٿيل ڪونه هوندا هئا مطلب نه موجوده هندو جهنگلين
 جو اولاد آهن. پر مزو اهو آهي ته اڳ نه ڇڏيو اڃا ڪن فقط
 ۽ سو سال اڳ انگلنڊ ۾ تهذيب جا ٿرورا مس نظر ٿي
 آيا جنهن لاءِ سندن تاريخه شاهد آهي.

سرشتو پوري ثابتي آهي. جنهن جو ورطن پتي پاڻي ۾
 ڪيو ويندو ۽ معلوم ٿيندو ته ان سميه ڀارت ۾ پرڄا جي
 اڌڪارن کي قبول ڪرڻ ڪا تعجب جي ڳالهه ڪانه هئي.
 پرڄا جي لياقت! انگلند جي مشهور دانشور

(ملاسٽر) جي. ايس. مل (J.S. Mill) ڪنهن ديش
 جي پرڄا کي پرڄا نعت راج جي لائق ناست ڪرڻ لاءِ
 ۱. ڪم. ٿيون (پوکون) ڏيون آهن ۽

(۱) ديش جي پرڄا خود مشتياار حڪومت جي اصولن
 هي هلائڻ ۾ عملي طرح مددگار هجي.

(۲) ڪو نه لگرواسي ڪنهن پتي لگرواسي هي ڪم
 کي نه لڪائي. ماڻهو ان انتظام جي رستي ۾ رڪاوٽ
 نه هجن.

شڪر ڏيئي سار موجب راجا کي گادي تي وهندڙي
 کيس پرڄا جي لاءِ اهڙي ئي نموني ڪرڻ جي آڱيا ڏنل
 آهي. (۱) راجا راج جي اصولن هلائڻ ۾ پرڄا کان عملي
 طرح مدد جي آڻا رکي. (۲) سرڪاري حڪمن پالڻ ۾
 پرڄا ڪنهن به طرح رڪاوٽ نه هجي.

ان طرح ان سميه آريہ پرڄا ڪيترو بلوان ۽ سمجهدار
 سمجهي ويندي هئي انصاف معلوم ٿيندو.

پرڄا جا اڌڪار! پنڄمي ديشن ۾ جنهن اصول
 کي ۱۹ شتابدي (صدي) ۾ اچي سويڪار ڪيو ويو
 انصاف اصول ڀارت ۾ پراچين ڪال کان ئي رائج هو. ساري
 دنيا ۾ راجا سب کان ذميوار ماڻهو آهي، پر هو راج جي

هٿ ڏک مکيه ڪارڻ آهي. ريل ۽ تار دؤارا ساري ملڪ جا راز ڏک ٿي ٿيڻهن ۾ راجڌاني جي سرڪار (Central) کي معلوم ٿي ٿا وڃن. بنا آمدرفت جي ستن ذريعن جي ڏک وڏي ديش ۾ ڏک ٿي سرڪار ڪاهيائي. سان راج ٿئي هلائي سگهي. ان ڪري ان سميه آمدرفت جي ذريعن جو بڻ خاص ڌيان رکيو ويندو هو. هزارن ڪوهن جا احوال راجا کي ڏک ٿي ٿيڻهن ۾ پهچي ويندا هئا. سرڪار ان لاءِ سخت بندوبست رکندي هئي. هر شهر ۾ راجڌانيءَ ۾ خبر چار موڪلڻ لاءِ رپورٽر مقرر ٿيل هوندا هئا. رستن جو لهايف عمدو بندوبست هو ساري راج ۾. مضبوط رستا هوندا هئا. مسافرن جي آرام لاءِ سرائيون، گهوڙن لاءِ سرائيون ۽ وڻ هوندا هئا. مسافري جي اندازي ۽ حساب لاءِ رستن تي ميل درشڪ پٿر (Mile Stones) لڳل هوندا هئا (جن تي ميل لڳل هوندا هئا).

نيحت پرجا تنتر راج! شڪر نيتي سار جي زماني ۾ جهڙي طرح حڪومت جو سرشتو هو انکي. مڪت ڌاري پرجا تنتر راج (Crowned Republic) چئي سگهجي ٿو. پر اول اهو ڌيان رکڻ گهرجي ته اهي سڀ ڳالهيون ان وقت عمل ۾ اينديون هيون. اهي رڳو راجنيتي اصول ڪونه هئا. جنهن لاءِ بعد ۾ ٿيندڙ مهاڻا بد ۽ سمراٽ چندرگپت جي زماني جو حڪومت جو

هي عملدارن جو انداز، انهن جو عهدو ۽ عزت سڀ مقرر
 هوا. لياقت جي آڌار تي مقرر ٿيل ٿيندڙون هيون.
 نوڪريون سڀ پڪيون (Permanant) هونديون هيون.
 هر هڪ کاتي ۾ جدا جدا عهدن جي لاءِ آفيسر مقرر ٿيندا
 هئا. هر هڪ وڏي شهر ۾ هئي ڇهه عملدار مقرر ڪيا
 ويندا هئا ”ڇهه سٽي مئجسٽريٽ، رجسٽرار، ٽئڪس
 انسپيڪٽر ۽ رپورٽر، انهن سڀني عهدن تي بنا ڪنهن
 جات پات جي فقط لياقت جي آڌار تي ئي مقرر
 ٿيندي هئي. عهدن ۾ ترقي نه ٿيندي هئي. هڪ آفيسر
 کي وڏائي وڏو آفيسر ڪيو ويندو هو، ان جي جاءِ تي
 سندس مائٽ ۽ اسٽيٽ کي مقرر ڪيو ويندو هو. يا
 اکر انٽروٽ لائق هوندو هو، الڪي اها جڳهه ڏني ويندي
 هئي. (عملدار جي) لائق نه هئڻ جي حالت ۾ الڪي ان
 عهدي تان هٽايو ويندو هو. هر هڪ کاتي ۾ لباس ڪوڙ
 لاءِ انسپيڪٽر ۽ سپرنٽينڊنٽ مقرر ڪيا ويندا هئا.

گپت ڇروياڳم (سي. آءِ. ڊي. ڪاٿو) ان سلسلي
 ۾ گپت ڇرو يعني سي. آءِ. ڊي. (ختم پولس) ڪاٿو تمام
 ترقي ٿي هو. راج ۾ ان کاتي جو خاص درجو هوندو هو.
 هر ڪاري ۾ ان جو استعمال ڪيو ويندو هو. اهو ڪاٿو
 هندوستان ۾ تمام قديم زماني کان هلندڙ آهي.

آمدرفت جا ذريعا! موجوده حڪومت جي انتظام
 جي حوالي ۽ مضبوطي ۾ آمدرفت جي ذريعن جو سنو

روزانو پروگرام هن طرح هئڻ گهرجي. (۵ ڪ ڏينهن يعني ۲۴ ڪلاڪن ۾ ۳۰ مهورت ان حساب سان ئي روزانو پروگرام ٺهيل آهي) :-

۳۰ مهورت برابر ۶۰ ڊنڊ برابر ۲۴ ڪلاڪ

۲	مهورت - سرڪاري آمدني ۽ خرچ تي وچار.
۱	" - شوچ، سنان، آدي.
۱	" - ڌارو ڪ فرض، هون، سنڌيا وغيره.
۱	" - ويا يام.
۲	" - انعام وراهه.
۴	" - اٽاج، ڪپڙي، ڌان وغيره جا بازاری اگه.
	(Market Rates) مقرر ڪرڻ.
۱	" - پوڄن.
۲	" - لين ۽ پرائين شين جي ٽپاس.
۲	" - لپيا، آڌيشن (ججن) سان ملاقات.
۲	" - شڪار وغيره.
۱	" - سينا جي ويوه، اڀياس جي چڪاس.
۲	" - شام جي سنڌيا ۽ هون.
۱	" - پوڄن شام جو.
۲	" - سي. آءِ. ڊي آفيسرن سان ڳالهائون.
۸	" - آرام.

۲۴ ڪلاڪ

ڪل

۳۰ مهورت

سرڪاري نوڪريون! ان زماني ۾ هر هڪ کاتي

رستن کي ۽ روڪي، ڪنهن لولي لنگڙي يا ڪمزور
السان کي ۽ رستي تي روڪڻ ۽ ڳهرجي. ٻڌو، ٻومي،
سون، چالدي، وٽن، لشيدار شين ۽ زعفر وغيره جي
وڪري جي رجسٽري ڪرائڻ گهرجي. ڪوڊ وٽس
(ڊاڪٽر) سا اڌڪار پٽر (ليس) وٺڻ جي علاج لاءِ
ڪري سگهي. ڪنهن کي ۽ هي ڪم ۽ ڪرڻ گهرجن ۽
اسيم ٿار ٿيند، سم ڪاٺڻ، نوان سماجاڪ لهر پڌرا ڪرڻ،
ورڻ سڌر ٿا، ٿم ٿيل شين کي لڪائڻ، راج جي رازن
(Mystries) کي ظاهر ڪرڻ ۽ راجا جي ٿلا، پنهجو
ڌرم ٿيا؟ ڪرڻ، ڪوڙ ٻالھائڻ، ويچار، ڪوڙي شاعدي،
رشوت وٺڻ، قاعدي کان وڌيڪ، حصول وٺڻ، چوري،
خون وغيره گدا ڪم ۽ ڪرڻ گهرجن. اوڪون ڪسي
ڪنهن طرح مالڪ جي خلاف بڙڪائڻ ۽ ڳهرجي. نور،
لمبائي ۽ ماب سرڪاري طرح مٿو ٿيندا. جڏهن به
ڪوئي ڏوهه ٿئي ۽ ماڻهن کي ڳهرجي ۽ ائين ڏوهين
کي ٻڪڙي سرڪار (پوليس) جي حوالي ڪن ۽ ڏورن
کي کليو رستن تي ڇڏڻ جي منع آهي ۽

”جيڪو ماڻهو ائين ڪم ۽ انصافي ڪندو ندين
کي مان سزا ڏيندس.“

راجا جو روزانو پروگرام! راج جي ذميواري
سڀني کان وڌيڪ راجا تي ايندي آهي، ان ڪري راجا
کي پنهجو ڪم ۽ تمام باقاعدي رکڻ گهرجي. سندس

ڪنهن به قانون جي عمل ۾ اچڻ کان اڳ اچي پڌرائي
ڪرڻ ضروري هوندي هئي. راجا سڀ سرڪاري
حڪم لکائي يا پٿر تي کوٽائي چوراهن (چوسولن) تي
لڳرائي ڇڏيندو هو. انهن سڀني جي هيٺان لکيل
هوندو هو:-

”جيڪو به نالائق ماڻهو يا دشمن حڪم جي اڌرائي
ڪندو انکي پوري سزا ڏني ويندي.“

راجا کي گڏي تي وهندي هيٺين حڪمن جي
پڌر ٿي ڪرڻ گهرجي:-

”منهنجي راج جي عملدارن کي استرڻ، ٻارڻ،
ود يار ٿيڻ ۽ نوڪرن سان به سخت ڪلامي نه ڪرڻ گهرجي،
ڪنهن به ماڻهو کي آورو، ماپ، سڪي، رس، ڌان،
گيهه، کير، چرٻي يا تيل ۾ ڪڏهين به ملاوت نه ڪرڻ
گهرجي. ڪوبه ماڻهو ڪنهن کان ڪو بيان يا شاهدي
زبردستي ۽ رشوت ڏيئي نه لکائي، ڪوبه ڪنهن کان
رشوت نه وٺي، نوڪر کي لالچ ڏيئي مالڪ جي ڪم ۾
انڪاءُ نه وجهي، ڪوئي بدمعاش، چور، ويچارِي ۽ يا
راج دروهيءَ کي پاڻ وٽ پناهه نه ڏئي. ڪوبه وڌوان
ماڻهن جي بيعزتي نه ڪري. ڪوبه ماڻهو ٻئي پستي،
نوڪر ۽ مالڪ، گرو ۽ وديار تي ٻيءَ ۽ پٽ ۽ ڀائرن ۾
بر قوت وجهڻ جي ڪوشش نه ڪري. ڪوئي ماڻهو،
تلاءُ، ڪوهه، پٽيڙائي جڳهه، ڌرمشالا ۽ شاهي وغيره

آمدائي ٿيندي هيترو خرچ ۽ هيترو باقي رهندو، اهڙو
 بجيٽ ٺاهي ۽ راج جي متحرڪ ۽ غير متحرڪ ملڪيت
 ڪيتري آهي ان باري ۾ صلاح سهڪار راجا کي ڏئي.”
 ”راج ۾ ڪيترا شهر ۽ ڪيترا ڳوٺ آهن، ڪيترو
 حصو جهنگلن سان ڇانبل آهي، ڪيتري زمين ۾ ڀوڪ
 ڪئي وڃي ٿي، ڪيتري پيدائش ٿيندي آهي، ان تي
 ڪيتري ڊل لڳائي ويندي، غير آباد زمين مان ڪيتري
 بدچر آهي ۽ ڪيتري ۽ ٿي ڀوڪ ٿي سگهي ٿي، راج ۾
 ڪيتريون ڪاٿيون آهن انهن مان سڄي سال ۾ ڇا ڪو
 ڪري، ڪيتري جائداد بنا ڪيون مالڪ هي (لاوارث)
 آهي ڪيتري چوري ٿي آهي، ڪيتري ڊل جمع
 ڪئي وئي آهي، انهن سڀني ڳالهين جي رپورٽ اهاڻهم
 راجا کي ڏئي.”

الڪاسواءِ امانيه (روينيو وزير) جو حڪم راج جي
 مٿاڻا لکيا يعني گورنمينٽ گزٽ (Imperial Gazette)
 برڪاش (پڌري) ڪرڻ ۾ هوندو هو.

سرڪاري حڪمن جي پڌرائي!

ان زماني ۾ راجا جي مٿين مان نڪتل هر هڪ شدي
 ويند واهي (الپام) ڪوٺ سمجهيو ويندو هو، راجا جي
 حرم ۾ ڳالهه راج جو قانون ڪري نه سگهيو ويندو هو،
 سرڪاري حڪم يا قاعده راجا کان آخري منظوري وٺڻ
 تشو به ٿي قانون جي شڪل اختيار ڪري سگهندا هئا.

ڏيڻ جو پرابند ڪرڻ، ڪهڙي فوج اڳ هلي ۽ ڪهڙي فوج پٺيان اچي، ڪنهن وٽ وڃڻ جو جهنڊو (Royal flag) رهي، ڪير ڪهڙا هٿيار بهري وغيره سڀني ڳالهين جو اڀياس ڪرڻ، هٿيارن جي پوري جان، فوج ۾ ڪيترا سپاهي ڪم جي لائق ۽ ڪيترا بيڪار آهن، ڪيترا لوان (رنگروٽ) ۽ ڪيترا پراڻا آهن. انهن سڀني ڳالهين جي خبر رکڻ، فوج وٽ ڪيترو بارود، ڪيترا هٿيار ۽ گولا آهن، انهن جي خبر رکڻ ۽ انهن سڀني ڳالهين جي رپورٽ راجا کي ڏيڻ سچيو جو ڪم آهي.

”سام، دان، دند، پيد، انهن مان ڪنهن جو ڪٿي استعمال ڪيو وڃي، ڪنهن جي استعمال جو ڪهڙو نتيجو نڪرندو، اهو سڀ وچار ڪري انجي صلاح ڏنڻي راجا کي ڏئي.“

”ڪهڙي شاهدي سچي آهي ڪهڙي ڪوڙي، دليل ۽ ثابتي جي آڌار تي ڪهڙو طرف سڄو آهي، جوڙين جي راءِ، ڪهڙي طرف جي فائدي ۾ آهي، انهن سڀني تي وچار ۽ سوچنا جوڙين سميت پراڻو واک راجا کي ڏئي.“

”سماج جو آچار وهندوار ڪهڙو آهي، اهو ڪهڙي طرح ان تي ڪري سگهيو، ڪهڙا ڪم شاستر ۽ نيتي موجب آهن ڪهڙا خلاف آهن، انهن جي صلاح پنڊت قاهماڻي راجا کي ڏئي.“

”خزاني ۾ هيٽرو ڌن جمع آهي، هن سال هيٽري

ڪون ٿو ٿا هئا پر راجا تي انهن جو ڳڻڻو پراڻ ٿو ٿو
هو منتر جي مندر کان صلاح ورتي بنا ۽ ڪڇ ۽ لـ
ڪري سگهندو هو.

آچاريد شڪر منترين جي اهميت محسوس ڪندي
زوردار لفظن ۾ لکيو آهي ته:-

”انهن وزيرن کانسواءِ راج جو خاتمو ٿي ويندو. ان
ڪري وزيرن کي ڳوڙهي ته هو سدائين سڀني صلاح
ڏيندا رهن. جن منترين کان راجا لٿو ٿو ٿي انهن کان
راج جي اتني گهڻا بلڪل ناممڪن آهي. اهي فقط زالن
جي زورن جيان ئي راج جو نالي مائر ڪڇن ۽ شان وڌائين
ٿا. جن منترين جي ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو
مان لاءِ ئي ڪهڙو؟“

وزيرن جي لياقت ۽ اختيار ڏيڻ

”راج جي لاءِ ڪهڙو ڪم فائديمند آهي ۽ ڪهڙو
لڌاڪار، ڪهڙو ڪم تمام ضروري آهي وغيره انهن
سڀني ڳالهين جي صلاح راجا کي ڏيڻ پريٽيڊي جـ
ڪم آهي.“

-پني سرڪاري عملدڙن ۽ اسيمبلي جي قاعدي
نيقاعدي ڪمن جي چاڄ ڪرڻ پريٽيڊي جو ڪم آهي.“
”سڀا جا هائي، گھوڙا، رڪ، اند ۽ ڊاڪا سڀني
جي سهيل ڪرڻ، مڇي سياهين کي ويوهه اڀياس،
هند ۽ جيتڊين سان (ڳڻڻيون) ڳڻڻيون ڪرڻ جي شڪا

راج جو پرڏان فيايم آڏيشن (چيف جسٽس) هوندو هو ۽ ان ئي اڌڪار حاصل هئڻ ڪري وزارت جو ميمبر هوندو هو. هن جو ڪم ساري راج ۾ ڪورٽن جي چڪاس ڪرڻ، نيا سڀيندي معاملن جو فيصلو ڏيڻ ۽ ان باري ۾ راجا جي اڳيان ذميواري رهڻ آهي.

(۸) پريٽينڊي = عيوضي (Representative)

هي راجا جي پريٽينڊي (عيوضي) جي روپ ۾ وزارت ۾ شامل هوندو هو هنجو هڪ خاص درجو آهي. راجا جي غير حاضريءَ ۾ هيءُ ئي انجو ڪم ڪندو آهي. هي تمام هوشيار ۽ چالاڪ هوندو هو.

ڏهن واري اصول موجب باقي ٻه هي هوندا هئا:-

(۹) پروهيٽ = ڌرم سچو-يو (Minister of Religion)

هنجو ڪم راج جي ڌارمڪ ڪمن ۽ جلسن جو بندوبست ڪرڻ، راجا جو پروهيٽ بڻجي رهڻ ۽ راجا جي آچار وهدوار جي چڪاس ڪرڻ هوندو هو.

(۱۰) ڌوت = پريٽيشي منٽري (Minister of Diplomacy)

هن جو ڪم وديشي (ڌارين) ملڪن سان لاڳاپو رکڻ آهي. ضرورت پوڻ وقت ٻين ملڪن سان ٺاهه ۽ جنگ ڪرڻ لاءِ راجا الڪي ئي سڀ اڌڪار ڏيئي پنهنجي عيوضي جي روپ ۾ موڪليندو هو.

ان طرح انهن سڀني وزيرن کي گڏي منٽري مڊل چيو ويندو هو. اهي وزير راجا کي فقط صلاح ڏيڻ وارا

الڄو ڪم راج جي خانگي معاملن جو انتظام رکڻ، پوليس وغيره دواړا صلت شامل قائم رکڻ جي ڪوشش ڪرڻ، لڪر سميتن (سٽيمٽري بورڊن ۽ ميونسپالٽين) وغيره جو انتظام رکڻ پرڄا جي تعليم جو بندوبست ڪرڻ ۽ انهن ڳالهين لاءِ راجا جي اڳيان جوابدار رهڻ آهي.

(۴) پرڌان = سپيڪر (President of Council) هي اسيمبلي جو اڌ بڪش هو ۽ ان ئي اڌ ڪار هئڻ ڪري وزارت ۾ شامل سمجهيو ويندو هو. ان جو ڪم سيا (اسيمبلي) جي بيلڪن ۾ شالتي ۽ انتظام رکڻ آهي. (۵) سڃيڙو = جنگي کاتي جو وزير (Minister of War) الڄو ڪم ويجهه شڪشا (خاص قواعدن) جو انتظام ڪرڻ، فوجي خرچ تي ضابطو رکڻ، پنڌ جو پر پنڌ ڪرڻ ۽ انهن سڀني ڳالهين لاءِ راجا جي اڳيان ذميواري رهڻ آهي.

(۶) آهاڻيم = روينيو وزير (Minister for Revenue & Agriculture) انڄو ڪم پرڄا تي ڏاڍن مقرر ڪرڻ ۾ مالي وزير (سمٽر) جي سهائتا ڪرڻ، ڏاڍن وصول ڪرڻ جو انتظام ڪرڻ، زمين جي ماپ (Survey) ڪرڻ ۽ الڪي پوک جي لائق بڻائڻ لاءِ ڪوشش ڪرڻ ۽ ان ٿاري ۾ راجا جي اڳيان جوابدار رهڻ آهي.

(۷) پرڏوڙاڪ = چيف جسٽس (Minister of justice & Cheif justice) هي خود ساري

ڪونهي. ڪيس منٽري مڊل ۽ ڊوٻار عام (House of Commons) جي صلاح سان ئي سڀ قانون تيار ڪرڻا پوندا هئا. چوڻ چڪي ڪاٺي ۾ به ڪيس گهڻو ڪم منٽرين جي صلاح سان ئي ڪرڻو پوندو هو.

شڪر ايتي سار ۾ ڏهن منٽرين (وزيرن) جو ورڻ آهي. ٻارنن وزيرن جي به وزارت ٿيندي آهي. چترپتي هندو وٽ مهاراجا شيواجي پنهنجي آشت پرڏان مڊل جي بناوٽ ان ئي آڌار تي ڪئي هئي. ان موجب اول انهن ٽن وزيرن جي ڪمن جا حصا (ڪاٺا) ڪيا ٿا وڃن:-

(۱) **سمنٽر = مالي وزير (Minister of Finance)**
انجو ڪم راج جي آمدني ۽ خرچ جو انتظام ڪرڻ، بجيٽ تيار ڪرڻ، آمدني وڌائڻ جا طريقا سوچڻ ۽ ڏيڻ، محصولن جو پر بند ڪرڻ، واپار تي ضابطو رکڻ، خزاڻي جو بچاءُ ۽ راج جي هر مالي معاملي لاءِ راجا جي اڳيان جوابدار رهڻ آهي.

(۲) **پنڊ ٿا هاتيم = قانوني وزير (Minister of Law & order)**
انجو ڪم قانونن جي شڪل تيار ڪرڻ، وزارت جي مدد ڪرڻ، انهن جي سمجهاڻي ڏيڻ، قانونن کي ڌرم ۽ نيتي شاستر جي خلاف ٿيڻ کان روڪڻ ۽ ان معاملي لاءِ راجا جي اڳيان پوري طرح ذميدار رهڻ آهي.

(۳) **منٽري = هوم منسٽر (Home Minister)**

پوروڪ) پاڻ کي ايشور ۽ ديوتائن جي شڪت جو
پرلي لڏي سمجهي دل ڏيئي (عانون) جي آڌار تي
راج ڪري.

بوراج جي شڪشا! راج ۾ بوراج (راجڪمار) جو
خاص درجو آهي هو پوشه (مستل) ۾ راج جو ڏيکيندو
بطور ان ڪري راجا کي پنهنجي جنم ۾ ئي ان کي راج
جي اڀاءُ مڪيه ڪر ۾ لڳائڻ گهرجي. جنم ۾ پوشه
(مستل) لاءِ هو پوري طرح تيار ٿي سگهي. ان ڪري
راجڪمار کي لائق ۽ سڌاچارى انسانن جي هٿ هٿ
ايڪامٽ ۾ رکيو وڃي ۽ ساڻ ساڻ سي. آءِ. ڏي دواڙا
سندس احوال راجا کي ڄاڻيندو رهڻ گهرجي ڪنن لڳيا
سان بلوان ۽ قابل بڻائڻ جو پتو ڪرڻ گهرجي. لائق ٿيڻ
تي سندس بوراج اڀيڻ (لڳهه) ڪرڻ گهرجي. بوراج
نہ سڌاچارن اهو سمجهي نہ مان راج ڪارو سگهي! رڳو آڏمان
پتا جي هر آڱا جو ڀالن ڪندو رهي. ۽ پوڄا جي سڀني
حالتن ڄاڻڻ جو اڀياس ڪندو رهي. پوءِ نه راجا ۽ پوڄا
پيشي جي مرضي موجب ورثو ڪرڻ ۾ ئي سندس
پاڻي آهي.

مختصري منڊل (وزارت = Cabinet)

مٿي ڏيکاريل ويو آهي نہ آڇاڙهه شڪر جي الوار
وٺڻ جو درجو لفظ جوڙجڪي کائي جو مڪيه آهي. راج
جو ڏيکڻي ڪرڻو (Legislation) سندس هٿ ۾

”راجا جو درجو جوڙجڪي ڪائي جو مڪي
 (Executive Head) آهي، ان ڪري اهو سمجھي
 راجا کي سداچاري هئڻ گهرجي. راجا کي سدائين خبردار
 ٿي اندرين تي قابض رهڻ گهرجي کيس ڪڏهين به پنهنجي
 ڇاڻن (خواهشن) جو غلام نه بڻجڻ گهرجي. جيڪو ماڻهو
 پنهنجي من کي وس ۾ نه آڻي ڪري سگهي سو سمند
 تائين ڦهليل پرتويءَ جو راج ڪهڙي طرح ڪندو. ان
 ڪري راجا کي بي عيب ۽ سداچاري رهڻ گهرجي.“

”جيڪو راجا خود پنهنجي عيبن کي نٿو ڄاڻي اهو
 خود پنهنجو ختمو ڪري رهيو آهي. ان ڪري راجا
 کي سدائين گپت چرن (C.I.D) دوارا اهو معلوم ڪرڻ
 گهرجي ته پرڃا سندس ٽيڪاڻپي ڪهڙي نموني تي
 ڪري. جڏهين ڪا به پرڃا راجا کان ٿوڙوئي ناراض ٿئي
 ته کيس گپت چرن (سي. آءِ. ڊي) دوارا پرڃا جي پاڻ
 ڏانهن ناراض ٿيڻ جا ڪارڻ ڄاڻڻ گهرجن. ايتروئي نه
 بلڪه راجا کي سندس وزير ۽ عملدار سندس ڪهڙي قسم
 جي ٽيڪاڻپي ٿا ڪن، ڪير کيس ڪيترو پسند ٿو
 ڪري اهو سڀ سي. آءِ. ڊي دوارا ڄاڻڻ گهرجي. پر
 پنهنجي ڳلا ٻڌي راجا کي ماڻهن تي ناراض نه ٿيڻ گهرجي
 پر پنهنجي اوڻاڻن کي دور ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ
 گهرجي، پنهنجي وڏائي ٻڌي کيس خوش نه ٿيڻ گهرجي.“

ان طرح آدرشي راجا جو فرض آهي ته هو (نمبر

اتھاس نٿا معلوم ڪري سگهون پر ايترو معلوم آي سگهيو ته ان سمي سماج ۾ راجا جو ڪٿڙو درجو هو، راج ۾ ڪٿڙو هو، ڪٿڙو راج آدرش سهڻو ويٺو هو، شڪر ڪيئي مان معلوم ٿيندو ته ان سمي ۾ راجپوتي نظام اڀايت اعلوي هو. ان سمي هڪ قسم سان هندوستان ۾ ”هڪٿ ڌاري پرجا ٿنڀ راج“ (Crowned Republic) هو.“

راجا! آچار به شڪر جي موجب :- ”راجا جي بد (عهدي) تي موجود انسان جي شخصي طرح ڪجهه به عيوض ڪانهي. راجا پرجا جو اڀار پرندي (عوضي) ٿيندو آهي. ان ڪري ان اُمر ۾ لاءِ آچار به شڪر خاص عزت ۽ امر ٿا جا وڃار پرندي ڪيا آهن. پر اهو راجا سدائين پرجا جو آڳاٽو ڪاري ٿي ڏيکڻ ڏهڻ جي چاڪا نه ايترو راجا کي پرجا جي سيواڌاري هي روپ ۾ آڻي ڪيو آهي. ان ڪري شيوا هي بدلي راجا کي بگهار طور پرجا پنهنجي آمدني جو ڪجهه حصو (ٻل) ڏيئي. انڪري راجا کي سدائين پرجا هي پالنا ٿي ڪرڻ گهرجي.“

راجا کي سدائين پنهنجي منترين (وزيران) درٻارن ۽ صلاحڪارن جي صلاح وٺي راج جو ڪاروبار هلائڻ گهرجي. خود پنهنجي مرضي سان ڪوبه ڪم ڪرڻ گهرجي. جيڪو راجا نٿا پنهنجي مرضي موجب ٿي راج ڪاروبار هلائين ان کان پرجا ناراض ٿي ويندي ۽ ان کي سدائين ٿاڍي ٿاڻ ٻاهر جو ڏپ ٻيلو رهندو آهي.

راجا لاءِ شڪايت جو موقعو ئي ڪونه ملندو هو، حڪومت جو سرشتو بلڪل باانتظام هوندو هو. سڄي ديش کي پوريءَ طرح وڙجي رعایا جي ران کي مد نظر رکندي انجو پورو انتظام ڪيو ويندو هو ان طرح هر طرح سان پرڃا خوش ۽ آسودي هوندي هئي.

پليٽو جو ان سميءَ جو ورڻ ۽ يولائي راجدوت ۽ مڪستيز جو بيان اسانجي سامهون آهن. عيسائي کان سوين سال اڳ اهو راج پڙهندو جو چتر پيش ٿو ڪري جنهن ۾ اسيمبلي ۽ پرڃا جي پڙيندڙين (عروضين) جو روپ اهڙو سندر ٿو ملي جهڙو نشان به اڄ جي سيم. سڏائيندڙ ملڪن ۾ ڪونهي.

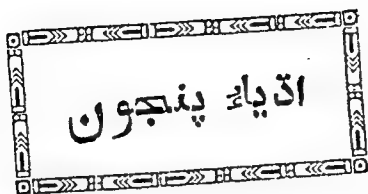
ان طرح جنهن زماني کي اڄڪلهه جيڪي تاريخدان جهنگلي زمانو ٿا سڏين، اهو ته آرين جو عجيب زمانو آهي جنهن تي دنيا جي تهذيب جي انگن جو اڄ بنياد رکيو ويو آهي. هياڻ هيٺ ان شاهي گرنت شڪر لیتِي سار جي آڌار تي جو آرين جي وڏي ودوان مهائيتي وان قاعدي قانون جي مها پند، آچار ۽ شڪر جو لکيل آهي، ان زماني جي سڀيتا لکي ويندي :-

راجا ۽ راج پڙهندو !

شڪر لیتِي سار هڪ نيتي (قانوني) گرنت آهي جنهن ۾ آچار ۽ شڪر جي سياسي ۽ ساماڄڪ اصولن جو ورڻ آهي. ان دؤار اسين ان سمي جي راجائن جو

هو. قاعدي قانون جي ڪن ڪن ڪاٺ هئي وغيره، ۽ هي اهوئي عيسوي سن کان ۲ هزار ورهيه اڳ جو زمانو آهي جو همت لکيو وڃي ٿو ۽ ٿيندا ته ان سڄي آرٻو لوڪ يعني هندو جاتي ڪيترو ڪمال ترقي کي حاصل ڪيل هئي. سندن قانون اهي قانون آهن جن تي موجوده قانون جو بنياد رکيو ويو آهي. سندن جهنگلي لپي ۽ هٿيار اهي ڪمال درجي جا هئا جن جو لاج هي زباني پر لسان نه ڪونهي. جهنگلي ڪچه آهي انجو بنياد ان ئي رکيو ويو آهي. قاعدي قانون خواجه ڪورتن جو سرشتو اهڙو آدرشي آهي جو اڄ جي ڪورتن پر ان آدرش جو حصو به مشڪل ملندو. جيترو ته ڪا طريقا اهوئي ناسم رکيا ويا آهن.

جنهن وقت مغرب جي مهذب قومن پر خون جون لڏاڻ وهنديون هيون، بادشاهه رعيت تي مرضي موجب راج ڪندو هو. تابعيون ڪندو هو، رعيت بادشاهه کي نگاهه ڪرڻ جي ڪوشش به هوندي هئي. هر انسان جا حق خون سان لال هوندا هئا. رعيت تماهي! تماهي! ڪندي ٿڙندي هئي نه انجي آه زاري کي ڪو ٻڌڻ وارو ڪو نه هوندو هو. ان زماني ۾ هندوستان ۾ ڪنهن خون لڏين وهنديون هيون، هر انسان خوش ۽ سببه هوندو هو، هر طرف سڪر شائتي لڳي پيئي هوندي هئي. راجا پنهنجي فرض ادائي ڪندي پرچا جي مرضي سان راج ڪندو، پرچا کي هر طرح خوش رکندو هو. پرچا کي

شڪر ڏيئي سار ڪال جو اتهاس!

شڪر ڏيئي ڇا آهي؟

تمام پراچين ڪال ۾ هڪ ڏيئي گرت هو جو آچار،
شڪر مختصر ڪري لکيو هو اهوئي گرت مهاڀارت ڪال
کانپوءِ وڌيڪ انڊيو ڪيو ويو ۽ اڄو لالو شڪر ڏيئي سار
رکيو ويو. ڇاڪاڻ ته اهو ڳنڍيل زمانو آهي ۽ ساڳئي
وقت دلچسپ به آهي ان ڪري رامايڻ ۽ مهاڀارت جي
وچ ۾ ان کي رکيو ويو آهي. شڪر ڏيئي سار وارو
زمانو عيسوي سنه کان اٽڪل ٻه هزار ورهيه اڳ جو آهي.
هي اهو زمانو آهي جنهن کي اڄڪلهه جا اتهاسڪار آرين
جو هندوستان ۾ اچڻ ٿا ٻڌائين. هاڻ ڏسو، جڏهين
اڄڪلهه تاريخدان اهو ٿا لکن ته عيسوي سنه کان ٻه هزار
ورهيه اڳ، آريه لوڪ هندوستان ۾ آيا ۽ ان وقت هو لکي
پڙهي ڪو به ڄاڻندا هئا، راجا هوندو هو جنهن کي جيئن
ايندو هو مرضي موجب ڪندو هو. جنگ لاءِ وڻن کي
سٺا هٿيار ڪونه هئا، ڏوهن جا فيصلو پڙيو-مڙس ڪندو

آز جي راجڙاڻي شواو وسڻي ڪئي ويئي. شين جي بونين
۽ لاهور وڃي آباد ڪيو ۽ آڙ جي ٺالي اي لاهور وسار
۽ لاهور ٺا (آڙ جي سڌان) ڇهه ڪي عشا اعليٰ سڃي سڌ
۽ پنجاب گهرايو ۽ چاچي ويا ۽ لاهور ٺا مان بگڙي لاهور ٺا
لي بيا آهي.

تڪش ۽ پشگل! عمن اڪهه ۽ پشگل وسم آمان
ڪما. عني پئي شري پوس جا پست عشا. پوس جي پوس
اعد ۽ پوروس ۽ پشگل جي ڪي عمر ڏاو جي پونو لي
لي بيا ۽ ديش جو ڏاو ان مان پونن ٺيا ۽ ديش جو ڏاو
ارنڙو وڌو جو اڇڪلهه پشگل سڌو آو وڃي.

سماهو ۽ شترو گهائي! عني پئي شترو گهين بيا
پست عشا. سماهو مٿا ۽ شترو گهائي وڌشا (واپدش)
۽ راج ڪرڻ لڳا

انگد ۽ چندر ڪيٽوا عني پئي شري اڪهه
۽ پست عشا. عني ٺا ۽ راج ٺا ڪيا ويا. انگد لاه
پوروس ۽ شترو ڪيٽو سڌس گادي وڌايش
ڪئي ۽ پست

ٻار ٿي شري رام جي آڳيا سان شري ڀرت لوط کي
ماريو ۽ شتروڪهن مٿا ۾ ٺي راڄ ڪرڻ لڳو.

گندرو وڃڻ! ٻي گهڻا ڀڃا جت ۽ گندرو ديش
وڃي آهي. پيشاور کان وٺي موجوده ڊيره غازيخان تائين
جو سارو علائقو اڳي گندرو ديش سڏبو هو. جو پوءِ ٿورو
وڌي ويو ۽ نالو گانڌار ٿيو (جو بگڙي قنڌار ٿي ويو
آهي). ڀڃا جت آشنو پتي ان کي وڃي ڪرڻ ٿي چاهيو.
ان ڪري هن پنهنجي پروهت گارگيا ننگرس کي
ان ڪم ۾ سهائتا وٺڻ لاءِ شري رام وٽ موڪليو.

شري گارگي شري رام کي چيو ”سندو (ندي) جي
ٻنهي طرف هي گندرو ديش ڏاڍو خوبصورت آهي ان
کي توهين وڃڻ ڪريو.“ عام رائي سان شري ڀرت جي
ڀڃن ٽڪڻ ۽ پشڪل پنهنجي پتا سان ڪيڪي ديش
ڏانهن ڪوچ ڪيو. گندرو ديش وڃي ٿيو. ائين ٽڪڻ
پشڪل جي نالن تي مشهور شهر آباد ڪيا ويا ۽
ٽڪڻشلا ۽ پشڪلاوت (پيشاور) شهر ائين ٿي آهن. اهي
شهر گانڌار ڀر ديش جي گندرو راڄ ۾ هئا. ڀارتي انهناس ۾
الهن ٻنهي شهرن جي ڏاڍي مشهوري رهي آهي.

لڙ ۽ ڪش! شري رام کي ٻه پٽ ٿيا لڙ ۽ ڪش،
ڪوسل ۾ ڪش جو راڄ ڪيو ويو ۽ راجڌاني سندس
نالي تي ڪشاوتي ٻڌائي ويئي. ڪش جي پوين بعد ۾
ڀارت مان هلي آفريڪا ۾ هڪ ڪالوني آباد ڪئي جنهنجو
نالو ڪش ڊويپ رکيو.

ڪندڙ هئا. مزدور کي سڄي ڏينهن جي مزدوري لاءِ - مون
 جو سڪو ملندو هو. سڄي راجڌاني ۾ ڪوبه اهڙو انسان
 ڪولہ هو جو بڪ کان ڏکي، غريب يا ڪنگال هجي،
 ڳهڻو ڪري ماڻهو - مون ۽ رتن پائيندا هئا. قسمن قسمن
 جا رت، ڄاڻي، گهوڙا، گاڏيون وغيره پشو رکندا هئا.
 شڪشا ۽ رکشا جو بوسند اهڙو آتم هوندو هو جو شهر ۾
 صامي، ڪاٺڙ، ڪروڙي، اودوان (اٺڙهيل) لاسڪي،
 اڳي هوٽل (روزانو هون) نه ڪندڙ ۽ چور وغيره هو
 نالو مشڪل سان پنڌ ۾ ايندو هو. سڀ ار ناريون ڏور
 شل هوندا هئا. پرچا هر طرح سڪي هئي. ساري اڏيا
 ۾ ڪوبه اهڙو ڪولہ نظر ايندو هو جو راج آڻيا (سرڪاري
 حڪم) نه پاليندو هجي ۽ راج جو پگت (Loyal)
 اهو هو راج راج!!!
 نه هتي ۰۰

ان بعد شري رام جو راج ٿيڪ ٿيو ۽ پنهنجي ارحا سان
 آند ۾ رهڻ لڳو (ان ڪالوءَ شري رام جو پگواي سوتا
 کي ڪينار جي چوڻ ٿي ڪلهي جڏڻ وغيره سڀ
 ڪوڙ آهي).

هڪدم گهٽنائون! شري رام ۳۲ ورهين جي عمر ۾
 ٿاڊي ٿي ويو ۽ اٽڪل ۳۳ ورهيه راج ڪيو. راج راجيه
 جي آڙ ۾ هي هڪ گهٽنا لڳڻ وڌ آهي. ان راکش
 راجا (لڙڻ) مڏوئن جي قلع ۾ رهائش ڪئي هئي. هو
 مڏرا (مٿرا) جو راج نه سڃاڻي چڪو هو. جڏهن هي
 - سمجھاري رهندڙ دشمن کي هونئو ڪندو هو انهن جي تي

جي گادي جو هنڌ هو. جتي مهاراجا د شرت راج ڪندو
 هو. ايونڊيا ان سمي هڪ شاهي شهر ۽ ڪيترن ميلن ۾
 هوندو هو. انجي چؤطرف نهايت اونهي پاڻي جي ڪاهي
 ڪوٺيل هئي. چؤطرف مضبوط قلع ٺهيل هو، جن تي
 سؤ شتگهيون (تمام وڏيون توپون جي هڪ دفعي جي
 چٽ سان سؤ ماڻهو ماري سگهنديون هيون) شهر جي رکشا
 لاءِ سدائين چڙهيون پييون هونديون هيون. شتگهيون ڪانسواءِ
 ڪيترن قسمن جا ٻڌ جا هٿيار ۽ اوزار به ضروري هئڻ
 تي قلعن تي ۽ بارود خاني ۾ موجود هوندا هئا جن ذريعي
 ٻڌ جا ماهر شهر جي رکشا ڪندا هئا. شهر جو اندرون
 حصو سندر ڪشادن ۽ شاهي رستن سان ڇاليو پيو هوندو
 هو. انهن شاهي رستن تي روزانو پاڻي جي ڇٽڪار ٿيندي
 هئي. رستن جي ٻنهي طرف ڪمارن تي سندر گلن
 جون ٻاريون لڳل هونديون هيون. انهن شاهي رستن جي
 ٻنهي ڪمارن تي هڪ قطار ۽ سدائي ۾ اڻڪ شاهي
 عمارتون هونديون هيون. انهن مان ڪيتريون تمام اوچيون
 ۽ هيون جواهرن سان چڙيل هونديون هيون. شهر جي
 سندن باغچا هوندا هئا جن ۾

کي ڪيو ۽ کيس گادي تي وڃاري پاڻ پڳولي سڀتا کي
ولي ڪڍي. والڙ سڀا ۽ شري هندوان کي سڙ ڪري
ٻاڙوڙ جي سندر ومان (هوائي جهاز) تي سرار ٿي اڀوڙيا
روانو ٿيو. (۱)

پرڻا هلاپ! ڇاڪاڻ ته ديواس حا چوڏهن سال
پورا اچي ٿا هئا ان ڪري دير سان اچڻ ڪري مٿان
شري يوت ڪڍي وڃي ان ڪري شري هندوان
کي پرڻا ڏانهن اطلاع لاءِ روانو ڪيو ويو. هوڏانهن شري
رام شري لڪشمي پڳولي سڀا رستي تي دشمن حا آڻيو
گهمندا اچي اڀوڙيا پهتا جتي سندن خوب مزاحمت ٿيو.
خوب شهر کي سهنگاريو ويو. ان ڏينهن کان وٺي ساري
يارف ۾ اهو ڏينهن اڃا خوشي ۾ ملهائو ويندو آهي ته
فقط يارف ۾ ساري دٻا ۾ ڪڍين ته ڪڍين شڪل ۾
ملهائو ويندو آهي. جنهن کي ڏياري (دٻا مال)
چيو وڃي ٿو!

اڀوڙيا ۽ راج ٿلڪ! اڀوڙيا ان وقت ڪوئل راج

(۱) پراجين ڪال ۾ جيڪي هوائي جهاز (ومان)
نهندا هئا اهي گهڻو ڪري مختلف شڪلن جا ٺهندا
هئا. جيڪي ومان چيو ويندو هو اهي ومان کي پکين
جي شڪلن ڳرڙ ۽ سڙ ڇوڙا ۽ ڪي ٻين شين کي وغيره
ڇوڙا هوندا هئا. راج جو ومان ٿلڪ جي گل جي شڪل
چوڙو هو ۽ ان هوائي جهاز جو نالو پڻ پڪ ومان هو.

ڪيائون آخر ۾ شري هندومان لنڪا ۾ وڃي راوڻ وٽ
سندس پٽو لڳايو.

رام راوڻ يٿا! اهو معلوم ڪري شري رام والڙن
جي سينا وٺي سيندڀتي هندومان سان لنڪا تي ڪاهه
ڪرڻ لاءِ روانو ٿيو. سمند پار ڪرڻ لاءِ ان سمير جي
وڏن الجيٽرن ٺل ۽ ليل ۾ سندس مدد ڪئي. کيس
شاهي پل ٺاهي ڏنائون. (۱)

پهريون دفعو جڏهن شري هندومان لنڪا ويو ته ٿري
ويو هو ڇاڪاڻ ته هو بهادر هو ۽ ائين ئي وڃي ٿي سگهيو
۽ اهڙو آيتو ويو هو جيئن پُون (هوا) لهرن کي ڇيڙيندي
آهي (ان ڪري شري هندومان کي پُون (هوا) جو پٽ
چيو ويندو آهي). پر هن دفعي شاهي سينا هئي جنهن
ڪري پل ٺهرائي وڃڻو پيو. لنڪا وڃڻ تي يڌ آرنب
ٿي جنهن ۾ راوڻ جي هار ٿي. ان يڌ هلندي راوڻ جو
ڀاڱو وپيشٿ ڀاڱو جي ڪڪرن ڪري ۽ لوڏڻ ڪري
اچي شري رام سان مليو ان ڪري راوڻ جي موت ٿيڻ
تي ۽ لنڪا جيتڻ تي شري رام لنڪا جو راجا وپيشٿ

(۱) اهو ڳوڙو آهي ته سمند هٿ جوڙي اچي شري
رام جي اڳيان بيٺو ۽ پاڻي اندو ٿي ويو وغيره. اهڙين
مورڪن جي ڳالهين ڪري ته پاڻ شري رام جي مهالن ٿي
گهٽجي ڇاڪاڻ ته تدبير جي اڳيان تدبير هٿ جوڙي
کڙي ٿيندي آهي.

رکندا ڪرڻ لڳو. ڪيترن ئي راکشن کي آسترن سان
 لاش ڪيائين. (آسترن ۾ اڃا طاقت آهي جو ڪوبه
 هڪ هوشيار ۽ هلائڻ ۾ ماهر ماڻهو هڪ ئي وقت سون
 سان مقابلو ڪري سگهيو.)

ان طرح ٽن ۾ رهندي هڪ دفعي سوروب لکا نالي
 راکشن شري رام کي ڏسي مٿس هوجت ٿي پيئي پر
 شري رام جي انڪار ڪرڻ تي هن شري راکشن کي
 پاران لڳائي پر ٽڙهين ان ۾ ڪس انڪرايو نه ڪرڻ
 ٿي لڳولي سنا کي مارڻ لاءِ هلي ٽڙهين شري رام
 شري لکشمي کي ان کي سزا ڏيڻ لاءِ حرم شري لکشمي
 کيس ڪروڙ (ٻڌڙيو) ڏيڻي ڇڏيو. يعني لک چپ
 ڪٽي ڇڏيو. انجو بدلو وٺڻ لاءِ ڪيترا راکشن آيا پر
 سڀني کي شري رام لاش ڪيو. ڇڏهين اها خبر سندن
 اڃا رات جي پيئي نه ڏاڍو غصي ٿيو ۽ مارڻ لڳي
 راکشن کي تيار ڪري هڪ سازش ڪئي. مارڻ کي
 هڪ جو روڊ ڏانهن ايندو هو. هڪ ڏينهن هو هڪ
 ٻڙهي شري رام هن جي ڪٿا سمجھي وئي وٽان لنگهيو.
 پڙهي سڄا ان کي ڦاسائڻ لاءِ چيو. شري رام ان جي
 ٻڙهي وٺي ڪس ٿر هڻي ڏهايل ڪيو ٽڙهين هن هڪ
 جي کل لاهي هاءِ سٿا! هاءِ لکشمي! ٻڪارون ڪيون
 پڙهي سڄا سڄي پٽ اهي رام جا ولاڙپ سمجهي شري
 لکشمي کي اوڏاهن موڪليو. اصل ۾ نه اهو دوکو
 ٻنهن رات جو اچي تيار ٿي آيو هو سو ساڌو جو و

تیار آهي اتي ان پراچين آرين جو اهو آدرش هو. شاهي
 تاج، ذرم ۽ ڀاڱي ڀريم جي اڳيان قدمن ۾ ڀيئون ڪرائجي
 ڪوبه انجي پرواهه نه ٿو ڪري. ڏني! آريه سڀيتا!!
 ڏنيه!!!). آخر ۾ شري رام جي نه مڃڻ تي شري ڀرت،
 رتن سان چڙيل چاڪڙيون زمين تي رکي شري رام کي
 چيو ته هن تي پنهنجا چرڻ رکو. شري رام ائين ڪيو.
 تڏهين شري ڀرت ادب سان اهي چاڪڙيون کڻي چيو
 هي ويرو! ايوديا جي سنگهاسن تي چاڪڙين جا هي جوڙو
 رکيو ويندو ۽ پيلا (جهڙا توهان کي آهن) وستر ڌارڻ
 ڪري ڦل مول (توهان چيان) کائيندو چوڏهن ورهين
 تائين مان به (توهان وانگر) ايوديا کان ٻاهر نواس
 ڪندس ۽ اتان ئي راڄ جو سمورو ڪاروبار هلائيندس.
 اڳ چوڏهن ورهيه سمايت ٿينديئي توهان ايوديا نه پهتا
 ته مان اڳي ۾ پرويش ڪري پسر ٿي ويندس. شري
 رام اهو ٻڌي روئي ڏنو. ان سميه جو دردناڪ درشيه
 ۽ ڀائرن جو ڀريم ڏسڻ وٽان هو. دنيا ۾ شري رام شري
 لڪشمڻ ۽ شري ڀرت جهڙو پراڻي ڀريم نه ٿيو نه ٿيندو!!!
 ان طرح نا اُميد ٿي. مهاتما ڀرت موٽي ايوديا آيو ۽
 جيئن شري رام کي چيائين تهڙي طرح چوڏهن ورهين
 تائين برابر ڪيائين.

رام بن ۾! هيڏانهن بن جا رشي ۽ مهرشي شري
 رام وٽ آيا ته راکشس اسان کي ستائين ٿا. بس! شري
 رام کي ڀيوت ڪم ڪونه هو. دشين جي آڳيا ٻڌي سندن

آريہ ورت جون دھان آتمائون سندسارم پنهنجي
 سپيتا جو مثال ڪري ڏيکارڻ لاء تيار ٿي پنهنجن
 دوستن مٿن کان موڪلائي راجا دشرت وٽ آڻيا وٺڻ
 آيا. راجا کين ڏسي روئي ڏنو. پر لاچار هو، تنهن کان
 روئي موڪليائين. ان بعد شري رام مانا ڪوشليا ۽ مانا
 سمتر ۽ مانا ڪيڪتي کي پوڻام ڪري موڪلايو. ۽
 رت تي چڙهي ن ڏالهن روانا ٿيا. پٺيان پرجا ها هاڪار
 مچائيندي هلي جهن کي ۽ شري رام جدا ڪيو. ان
 طرح شري رام ن راهي ٿيو.
 شري ڀرت! هيڏانهن پٺيان راجا دشرت پٽ هو
 دڪ نه سڃي سگهيو ۽ ايسو کي پراپت ٿيو. مهورشي
 وٽس ۽ معتري راج گدي خالي ڏسي پرت ۽ شترگهن
 کي لالائون مان گهرائڻ لاء قاصد روانو ڪيو جي جلد اچي
 ايڏا پڻهئا. جڏهن اتي اچڻ سان پتا جي موت ۽ پاڻ
 هي بدواس جو ٻڌائين ته دڪ ۾ پو پشان ٿي لڳو. معتري
 کيس راجا ٿيڻ لاء چيو پر پاڻ حڪم ڪيائين ته سڀا ٿيا
 ڪريو ۽ راج ٿلڪ جو سڀ سامان ڪڍو. سڀ تيار ڪرائي
 شري رام ساڻ پڻ ۾ اچي مليو. کيس گهڻيون مٿيون
 ڪيائين ته موٽي هلي راج ڪريو پر شري رام نه پنهنجي
 ارادي تي اڏول رهيو. ٻئي ڀاڻ ڪيترائي ڏين
 ڏڪڻي کي راج لاء مٿون ڪندا رهيا (اح جهن
 جي لالچ لاء پٽ پيءُ جو، پاءُ پاءُ جو خون ڪوڏ

ڪيڪئي ۽ پتا ڪي پڙ ٿام ڪري شري رام ٻاهر نڪتو
پر ڪنهن ڪي نه سمجس ڇهڙو ڏسي ڪو گمان ڪونه ٿيو.
پر ٿوڙي ئي سمجهي هر محل مان هاهاڪار جو آواز اچڻ
لڳو ۽ رام بدواس جي خبر هئا جيان ٿلهجي ويئي سڀني
هر مهاڏڪه چالنجي ويو سڄي روپي وايو منڊل ڏک جي سمند
جيان لهرون مارڻ لڳو. شري رام سڌو ماتا ڪوشلياوت
آيو. جا ماتا ڪچر مٿي اڏي پنهنجي مٿي ڪي مڪت سان
شويوان ٿيندو ڏسڻ لاء هر ديهه ۾ اُمنگ پري ويئي هئي
سا هي ٻڌي، شوڪ ساڳو ٻڌي ويئي، ماتا گهڻو ڪچر
روڪيو پر شري رام پنهنجي ارادي تي مضبوط هو،
مجبور ٿي ماتا آشيرواد ڏني. اتان ئي شري رام پڳوٺي
سيتا وٽ آيو جا ان وقت مهاراڻي ٿيڻ جا سڀا ڏسي
رهِي هئي سا اهو ٻڌي ويچارِي ڪومل هر ديهه ديوي!
ڏکي ٿيڻ لڳي. پر پيو ڪو چيلو نه ڏسي پتي سان وڃڻ
لاءِ تيار ٿي. شري رام کيس گهڻوئي سمجهايو پر پڳوٺي
سيتا ڀارت جي ڀوتڙ آڏا ديويءَ! نه چيو. مجبور
شري رام وٺي هلڻ لاءِ لاچار آيو. هوڏانهن پراڻي
پڳڙيءَ جو ديوتا! شري لڪشمڻ اهو حال ڏسي ته
ماتا سيتا کي به موڪل ملي ويئي سو به ڀاءُ کي مٿي
ڪرڻ لڳو ته مون کي به ساڻ وٺي هلو. شري رام جي
گهڻي سمجهائڻ تي به جڏهين شري لڪشمڻ نه چيو ته
شري رام لاچار ٿي اٿڪي به ها ڪئي. ان طرح ٿيئي

مٽري مدل ۽ ٻاهر جا آيل ڪيترا درشڪ پيا اچي.
 ڪٺا ٿيا. تڏهين مهرشي وشڪ راجا ڏانهن ماڻهو
 موڪليو. پر هوڏانهن نه معاملوئي منڍو پيو هو. راجا
 شري رام ڏانهن ماڻهو موڪليو جو اچي حاضر ٿيو. پتا
 ڪي وياڪل ڏسي حال پڇڻ لڳو. راجا ڪو به جواب ڪو نه
 ڏنو هائي ڪيڪئي چيو هي رام! تون پراڻا ڪرڻ نه
 پتا جي ڪيل پراڻا ڪي پورو ڪندين نه مان ٻڌائي
 سگهان ٿي. اهو ٻڌي شري رام ڪي خيال ٿيو ته مانا
 ڪيڪئي ائين چو ٿي خيال ڪري نه رام پتا جي آيا
 پالن نه ڪندو ۽ چيو آهوڏڪا! منهنجي باري ۾ هي
 ديو! اهڙا وڃن پئي چئي سگهو. مان پتا جي. وڃن.
 الوساڙ باهه ۾ ٽپي سگهان ٿو! تيز زهر کائي سگهان ٿو!!
 سمند ۾ ٽپي سگهان ٿو!!! جو منهنجو گرو پتا ۽ راجا آهي
 انجي آيا پالن لاءِ مان سدا تيار آهيان. اهو لک ڄاڻو
 نه رام جهڪي ڪچر چئي ڇڏيندو آهي انجي. غلاب
 ڪڏهين نه ڪندو آهي. اهو ٻڌي ڪيڪئي کيس
 سمورو حال چئي نڌايو. اهو ٻڌي ذبح جي دٻوٽا شري
 رام کي درو نه ڏک ڪو نه ٿيو. (عجب جو ملڪ جو والي ٿيو
 هڪ اهو شخص جو ڪلاڪ ڪالو، ملڪ جو والي ٿيو
 آهي سو ڪلاڪ جي اندر فقير ٻڄي جهنگل جي خاڪ
 ڇاڻڻ جو حڪم ٻڌي نه ذرا لٽو لڏي. پتا جي
 جي سامهون ڏليا هي شخص کي ۾ ته ٿو سمجهي: ڏا
 ۾ اندرو مثال آريه حائي تي ٻڌا ڪري سگهي).

راجا د شرف محل ۾ آيو ته کيس اها خبر ملي ۽ سڌو
 ڪيڪڙي وٽ ويو ۽ کائڻس ڪوپ ڏيڻ ۾ وهڻ جو سبب
 پڇيائين. ڪيڪڙي کائڻس هڪڙا ٻه وڃڻ ياد ڪرائي چيو
 ته هڪ ته رام جي جاء تي ڀرت جو راج تلڪ ٿئي ۽ ٻيو
 ته رام چوڏهن ورهين تائين دندڪ آرٽيم ۾ گيڙو ڪپڙا
 پائي هرڻ جي ڪل پهري تپسوي بڻجي رهي. اهر ٻڌي
 راجا اول ته چنتا ۾ اچي ويو پوءِ ڪروڙ ۾ ڀرجي چيو
 هي دشت! هن ڪل جي نشست ڪرڻ واري! رام تنهنجو
 ڇا بگاڙيو آهي. رام ته تنهنجي مائتا جي طرح عزت ڪندو
 آهي. تون نشيچي، رڪ مان رام کائڻسواءِ بلڪل جيئرو نه
 رهي سگهندس. پر ڪيڪڙي نه مڃيو. راجا گھٽيئي
 ورلاپ ڪيا.

رام بنواس! پهر رات رهندي شري رام ۽ ڀڳوتي
 سيتا اٿيا ۽ سنڌيا وغيره کان واپس ٿي راج تلڪ سنبڌي
 ڪن جي ٻاري ۾ وڃار ڪرڻ لڳا. نگرواسي به پوئين
 پهر اٿي سنڌيا وغيره کان واپس ٿي پنهنجي گهرن کي
 سينگارڻ لڳي ويا. توڙي ديو ۾ سڀ مندر صاف ۽
 سندر بڻجي ويا. نوان نوان ۽ رنگين اوم جا جهنڊا
 هر گهر جي مٿان ڦڙڪڻ لڳا. جڳهه جڳهه جي يگين
 ڪري سارو شهر خوشبو سان ڀرجي ويو. شاهي رستا
 صاف ڪري چنڊن جي پاڻي جي چٽڪار ڪئي ويئي.
 ايتري ۾ سڄي اڀريو ۽ لکين لارن يون آنند ۾ ڀرجي شري
 رام جو راج تلڪ ڏسڻ لاءِ درٻار ڏانهن ڌوڪڻ لڳا.

ئي راجا جي ٿاڻي ڪئي. پر ڇا جي منظوري ملي، دشمن
 شري رام کي سڏائي سموري ڪارروائي ٻڌائي. شري
 رام اٿان سڌو منزل ۾ آيو سڀني کي ٻڌايائين. سڀ ٻڌي
 ڏاڍو خوش ٿيا. ماري اڀوڙيا ۾ آندڙ منگل ٿيڻ لڳو.
 پر ٿيڻاڻهن ڪيڪڙي جي داسي منٿا بيولي ڪپڙ، سوڇي
 وهي هئي. سندس اڇا هئي نه سندس ڙاڻي چو پت
 ڀوت راجا لٿي سو اچي ڪيڪڙي کي رام جي راج ٿاڻي
 جو ٻڌائي چيو ته رام کي سڀاڻ راج ٿاڻي ملندو ۽ تون
 به ڪنگي وٺي آهين. رام جي پوراج ٿيڻ کانپوءِ تون
 ڪوشليا جي براري ڪري سگهندين ۽؟ اهو سڀ ٻڌي
 ڙاڻي ڪيڪڙي چو وهي داسي! رام جي راج ٿاڻي
 ٻڌائي ته مهديجي خوشيءَ کي وڌايو آهي ان ڪري
 هي مولين ڪو ڪار توکي اعزاز ڏيان. رام ۽ ڀوت
 مان ڪو خاص رڳو ڪونه ٿي ڏسان ٻئي مهديجي
 دشمن ۾ هڪ سمان آهن. ان ڪري راجا اڳو رام جو راج ٿاڻي
 ڏي ڪري ته مان ان ۾ خوش آهيان. پر ان لپڻ داسيءَ
 ڙاڻيءَ ڪيڪڙيءَ کي ايتريون هيٺيون مٿيون ٻڌايون جو
 لاچار ويڙهي ڪيڪڙي جو من ڏاڍي ويو. ۽ ڀوت کي
 راج ٿاڻي ڏيارڻ لاءِ ڪوبه ڀون (۱) ۾ وڃي ويهي.

(۱) پر ڇمن ڪال ۾ راجائن وٽ هڪ جدا محل هوندو
 هو جنهن کي ڪوبه ڀون چيو ويندو هو جنهن ۾ ڙاڻي
 لاراض ٿيڻ جي حالت ۾ وڃي رهندي هئي.

چاهيو ٿا ٽيئن هجي ته توهين به منهنجي راڻي جي تائيد ڪريو يا ٻڌايو ته اسان کي ان باري ۾ ٻيو ڇا ڪرڻ گهرجي. جيڪو وڃار مون ظاهر ڪيو آهي ان سان منهنجي همدردي آهي تڏهين به توهانجي سمجهه ۾ ان کانسواءِ اگر ٻي ڀلي جي ڳالهه هجي ته اها پاڻ ۾ چڱي طرح وڃار ڪريو. توهانجو جيڪو ٻيو وڃار هوندو اهو سوچ وڃار بعد مڪيه زهدو.

ان مشين بيان مان ۲-۳ ڳالهائون خاص معلوم ٿين ٿيون:-
(۱) مهاراجا دشرٽ پنهنجي سميه جو وڏو راجا هو جنهن جي ماتحت لنڊا لنڊا راج به هوندا هئا.

(۲) پر ايڏو وڏو مهاراجا ٿي ڪري به راج پرڻدي ۾ من ماني ريتي سان ڪجهه نه ڪري سگهندو هو. شري رام جهڙي سپوت کي به پنهنجي مرضي سان راجا ٿئي پٽائي سگهيو جنهن لاءِ کيس پرڃا جي سڀا ڪوٺائي صلاح وٺي پيئي.

(۳) راجا جي صلاح مصلحت لاءِ مٿي ته هوندا هئا پر خاص وڏن ڪمن لاءِ پرڃا جي خاص سڀا (House of Commons) به هوندي هئي جنهن ۾ پرڃا جي هر ورڻ جا پريتيدي به شامل ٿيندا هئا. ۽ ان سڀا جي منظوري کانسواءِ ڪوبه راجا نه ٿي سگهندو هو.

ڪيڪڙي ۽ منٿرا! راجا دشرٽ جي ائين چوڻ سان چڻ ته ماڻهن کي سوزگه ٿي مليو سو سڀني يڪمشت

راجا د شرم ۾ پوڙهو ٿيو ته هن اهو وچار ڪري نه
 پنهنجي جيتري ئي رام کي پوراچ بڻائي ڇڏيان پنهنجي
 پرجا جي راءِ ڀڃڻ لاءِ هن ساري راج جي مکيه ماڻهن جي
 وڏي سڀا ڪوٺائي جنهن ۾ رشي، مهورشي، براهمڻ،
 ڪستري، ونشي سڀئي جا پرندي اچي شامل ٿيا. ٽڙئين
 راجا سڀني کي مخاطب ٿي چيو:-

”ٿوهان کي معلوم آهي ته منهنجو راج ڪهڙو آهي
 آهي. اسانجي اڪوٽوڪو ولسي راجائن راج جي سڀني
 ليمن کي پوري طرح سان ٻالن ڪيو آهي. مان چاڪاڻ
 نه هاڻي ٻڌو ٿيو آهيان ان ڪري چاهيان ٿو ته راج جو
 نار پنهنجي هونءِ بست رام کي وجهان هو هيٺو اٽڪل
 لائق آهي. راجا به ان کي چاهي ٿي، هو جيترو به آهي
 راج جي نار کي سولائي سان کڻي سگهندو. ان ڪري
 مان چاهيان ٿو ته سڀني صبح هو رام کي راج ٿاڻي ڏيو
 وڃي. اڳر منهنجو اهو ارادو جو مون ليڪه سمجهيو آهي
 ۽ چڱي طرح سوچيو آهي ٿوهانجي پسند جيئن ٿو ٻڌين

کي جنم پڙ لاءِ ان ڪري ڏيڻ لڳائي ڏني هئي جو
 هن ابوڏيا جي ڪيترن ٻارن کي ماريو (لڏي) پر ڦٽو
 ڪري ڇڏيو هو. پر اسانجس جي ٻائي هٿ ڪري
 ڪو اٽڪو بست ٻائي ڪونه ٿيو پر سدس بست الشوهمان
 نام لائق هٿ ڪري راجا ٿيو جنهنجو بست مشهور آهي
 راجا دليپ ٿيو جنهنجو بست شري رام جو پڙڏاڏو هو.)

ٿيو. جتي شري رام جو وواھ ڀڳوتي سڀيتا سان
 ٿيو. ساڳئي ڏينھن شري لڪشمڻ جو وواھ ڀڳرتي سڀيتا
 جي ڀيڻ شري اُرملا سان ٿيو. ۽ باقي ٻن ڀائرن جو وواھ
 به راجا جنگ جي ننڍي پيءُ ڪشڻ وڃ جي ڪيائين
 سان ٿيو. ڀرت جو مهاراجا جنگ جي ڀائٽيءَ هانڊوي
 ۽ شتروگھن جو شرت ڪيرتيءَ سان وواھ ٿيو. وواھ
 ڪالپوءِ سڀ موٽي ايوڌيا آيا ۽ چارئي ڀائر جدا جدا پنهنجي
 استر ۾ سان رھڻ لڳا.

ٿوڙي سمير بعد ڀرت ۽ شتروگھن پنهنجي (ڀرت
 جي) مامي يذاجت سان گڏجي لاناڻن ڪيڪي ديش
 ڏانهن هليا ويا. شري رام ۽ شري لڪشمڻ پتا جي آڳيا
 سان راجڌاني ۾ رھڻ لڳا.

پوراڃ آپيشڪا! اهڙي سمير ڇڏھين! ڀرت ڀرت
 هئي ۽ شري رام انيڪ گھن سان ڀرت ڀرت هو. (۱)

(۱) پوراڃين ڪال ۾ جيڪو راجڪمار انهن گھن کي
 ڌارڻ نه ڪندو هو جن گھن ڪري ڀرت ڀرت راجائيءَ
 جي لائق سمجهندي هئي، اهو راجڪمار راجا نه بڻجي
 سگھندو هو. ايترو ئي نه بلڪ جيڪو راجڪمار بد صحبت
 يا بد اخلاق ٿي پوندو هو تنهن کي راجائي بد ته ڇا ان
 کي ان اهڙا اوسار سخت ۾ سخت سزا ڏي ويندي هئي.
 پوراڃين ڪال ۾ مهاراجا سگر پنهنجي پٽ اسمنڊس

ان طرح راکشن جي ڪم ۾ سان هڪ سڻا سان
 سماپت ٿيو ۽ مهورتي وشوامتر ۽ موش ٿيو.
 رام سوڀورا پتي پاتر وشوامتر سان گڏجي
 چڪ ٻريءَ ڏانهن روانا ٿيا ۽ راجا چڪ سان مليا. تن
 ڏينهن تي راجا چڪ پنهنجي ڪبا سڀتا جي لاءِ
 سوڀورا ڇڏو هو، جنهن ۾ ڏنل ڪٿو هو. هو هڪو نه
 کڻي سگهيو. شري رام ۽ شري لڪشمي جي اچڻ تي
 ڏنل گهرائي راجا چڪ وشوامتر کي چيو ته شري رام
 کي آڳا ڪريو ته هي ڏنل کڻي. شري رام آڳا وٺندي
 ڏنل کڻي ڏيکاريو ۽ جيئن ئي لير لڳي چٽيو ته ڏنل تي
 ٻيو شرط پورو ٿيو. راجا دشوت کي اطلاع ڏيڻ لاءِ
 ماڻهو موڪليو ويو. راجا دشوت منترن سان صلاح
 ڪري سندن رضامندي سان چڪ ٻري ڏانهن روانو

طرح وڌين ٿيون مان وڏا وڏا گولا لڪري جنهن ۾
 ڪرندا آهن اتي ڦاٽي پنهنجي لوهه يا شيشي جي ٽڪرن
 سان آسپاس جي ماڻهن کي پٿر ڪندا آهن ٿوڙي طرح
 انهن استرن مان لڪرلڙ ٿي وڃي شري رام اهڙن ايڪه استر
 ڪندا هئا. ۽ ڇاڪاڻ ته شري رام اهڙن ايڪه استر
 جي علامت ۾ ماهر هو ان ڪري اڪيلو نه انهن راکش
 سان ڪاميابي سان پڌ ڪري ٿي سگهيو. پر مالما ڪي
 رڃو شڪتي سان ئي انهن ڪيائين. پر مالما ڏجي
 نه ڪري ها.

اهو ٿا چون ته آريه مانس کائيندا هئا ۽ يگيه ۾ بليون
 چاڙهيندا هئا تنڪي اکيون کولي پڙهڻ ۽ سمجهڻ گهرجي
 ته جڏهين مهرشي وشوامتر يگيه ۾ رت ۽ مانس وجهڻ
 سان يگيه جو اپوتر ٿيڻ ٿو چوي ته بليون چاڙهي مانس
 وجهڻ ڪيئن صحيح ٿئي ٿو سگهي؟ ان مان اهو پوري
 طرح ٿو ثابت ٿئي ته آريه مانس نه کائيندا هئا ۽ نه يگين
 ۾ وجهندا يعني بليون نه چاڙهيندا هئا. جنهن ڪري
 اسانجو يگيه لشت ٿو ٿئي. اسانجو وشواس آهي ته اهي
 ٻئي راکس رام جي ساءهون ڀڙ ۾ نه بهي مسگهندا ۽ رام
 کانسواءِ ٻيو ڪوبه انهن جي مارڻ لاءِ تيار به نه ٿيڻدو
 ڇاڪاڻ ته رام وڏو ڀڙو آهي، ان ڪري هي راجن!
 رام جي ٻانهن اسانڪي سولهي ڏيو. راجا اول ته آنا ڪائي
 ڪئي پر مهرشي وشست جي چوڻ تي لاچار ٿيو. مهرشي
 وشوامتر رام سان گڏ لڪشهن کي به ساڻ ڪري اول ٽاڙڪا
 بن ۾ آيو جتي ٽاڙڪا کي ماريو. ان بعد وشوامتر رام ۽
 لڪشهن کي شستر استرن جون ڪيتريون خاص ڳالهيون
 سيکاريون ۽ يگيه شروع ڪيو. پهريان پنج ڏينهن ته
 ڪوبه ڪونه آيو. ڇهين ڏينهن راکشش آيا. شري رام پري
 کان ئي ماريچي کي جا جولاءان مانو استر سان گهاٻل
 ڪيو ۽ پڇائي ڪڍيو. وري آگيا ستر سان سماءو کي
 ماريو ۽ باقي راکشش کي وايو يا سترن سان ختم ڪيو. (۱)

(۱) اهي سڀ استر آرين جا ايجاد ڪيل هئا جهڙي

آهن، اسلام کان اڳ اهي به شري راز جي هندن جي طرح پوڄا ڪندا هئا.

تڏهين مان کيس ڪو به اولاد ڪونه هو. تڏهين وڏو بگهه ڪيائين جنهن ۾ ساري ڀارم جا راجائون شامل ٿيا هئا. سنڌ جو راجا پڻ ان بگهه ۾ شامل ٿيو هو. بگهه ڪالوءَ ٻارهن مهيني جيست جي شڪل پکڙ جي لومي (ٽائين ٽارپنڊ) تي راڻي ڪوشليا جي گرب مان هڪ ٽيڙي پٽ ٿيو. ان بعد راڻي سمتر مان به پٽ ۽ راڻي ڪيڪئي مان هڪ، ڪل چار پٽ ٿيا. راڻي ڪوشليا جي پٽ جو نالو رام ۽ سمتر جي پٽ جا نالا لڪشمڻ ۽ شترو گهن ۽ ڪيڪئي جي پٽ جو پورو نالو رکيو ويو.

ڄارڻي پٽو اچ لندا سڀا وڏا جڏهين وڏا گرھڻ ڪرڻ لڳا ٿيا ته جڙير ٻارائي سندن وڏا پڙ هالڻ جو بندوبست ڪيو ويو.

شري رام ۽ وشوامترا انهن ٽيهن ۾ مهرشي وشوامتر اڳوڻا ۾ آيو ۽ راجا دشومك سندس پوري شوا ڪئي. مهرشي وشوامتر راجا دشومك کي شروڌالو ڏسي چيو هي راجا! اسانجي بگهه ڪرم ۾ ڪجهه ٽيهن کان وڌيڪ ٿيو آهي. جڏهين اسين بگهه ٿا ڪريون ته هر ٻي ۽ سڄا هونائي راکس جي ڏاڍا ٻلوان آهن ۽ شتر استر وڌيا جا ماهر آهن، بگهه ويڏي ۽ ۾ مالن، رت ۽ آبو تر شيون وجهي بگهه پرشت ٿا ڪن. (جڳي ٽارپنڊان

ڪاٺيو پيو راجا دليپ ٿيو جو به ڏاڍو ٻراڪرمي هو. ان جو پٽ رگهو ٿيو جو وڌيڪ ٻرتاڻي هئڻ ڪري سندن ڪل جو نالو به رگهو ڪل ٿي ويو ان ڪري شري رام کي رگهو نندن يا رگهو ڪل رام چيو ويندو آهي. ان مهاراجا رگهو کي آڃ نالي پٽ ٿيو جنهن مان راجا دسرت هو ان ڪري دسرت کي دسرت آچيو ويندو آهي. ان ئي مهاراجا دسرت جو پٽ شري رام هو ان ڪري شري رام کي داشرتي رام چيو ويندو آهي ۽ اهوئي شري رام جو صحيح نالو آهي يعني داشرتي رام. چوڻهه رام نه گهڻا ٿيا آهن ان داشرتي رام چوڻ سان راماين وارو رام سمجهيو ويندو. ان طرح راوڻ به گهڻا ٿيا آهن. ان راماين واري دسگرڻو راوڻ کان به اڳ چندرونشي راجا ارجن هڪ راوڻ کي لڪا به وڃي ٻڌي مهشمي ٻريءَ به وٺي آيو هو. ان ڪري شري رام کي لڏائي طور داشرتي رام ۽ راوڻ کي دسگرڻو راوڻ چوڻ صحيح آهي.

شري رام جنم! مهاراجا دسرت کي ٽي راڻيون هيون. (۱) مهاراڻي ڪوشليا (دڪش ڪوسل جي راجڪماري) (۲) سمترا (مگد جي راجڪماري) (۳) ڪيڪي (ڪيڪي، ديش جي راجڪماري)، (ڪيڪي ديش موجوده افغانستان جي هندوستان طرف واري سرحد تي هو. اڃان تائين اتي ڪيڪڙس پٺاڻ رهندا

ڪيو ۽ آمريڪا کي ٽين يگ ۾ تبديل ڪيو. شري رام ان سمجھ جو ڪڪ لھام آدرشي انسان ھو ۽ سان سان مريادا پڙھون ۽ ھو (شري رام ڪو پرمالما ڪول ھو) ٺڪو اولار وٺي سسار ۾ آيو، جيئن اڄڪلھ مورڪتا کان مڃو وڃي ٿو.

شري رام کي پرمالما ٿو مڃو وڃي، اڃا تہ مورڪتا آھي. شري رام بہ اسان جھڙو ئي شري ڌاري انسان ھو. پر ان سمجھ جو ڪڪ آدرشي انسان ھو جنھن ڪري سندس ڏاڍي عزم ھئي سندس لوڪ وھوار ماڻھن جي دلين تي اڏو اثر ڪيو جو سڀ سندس آدرشي راج مان ڏاڍو پس ئي سندس گڻ ٻائيندا ھئا والھڪي جھڙي رشي وري سندس انھاس کي رامائيت جي روي ۾ ڇھڪائي ڇڏيو ۽ عزم ايڏي وڌي ھو رامائي جي گردش بعد راجا رام پرمالما بڻجي پيو ۽ انجي مورڪ ماڻھو سڃي پرمالما کان مدھن موڙي ٺٽي پرمالما بڻائي مورڪن لھي پوڄڻ لڳا. اصل ۾ شري رام کي پرمالما ھو اولار سمجھڻ پرمالما جي مھانتا کي ۽ شري رام جي بہ مھانتا کي ٽيٽائڻ آھي. پرمالما پرمالما آھي ۽ شري رام رام آھي.

شري رام ڪير ھو؟ شري رام آرين جي مشھور ڪل سورب وٺس ۾ مھاراجا اڪشواڪو جي ۶۳ پيڙھي ۾ آيو. ان وٺس ۾ مشھور راجا ھرشچندر ٿيو آھي. ان

مسٽر گرفت، راماين جي انگريزي ترجمي جي پومڪا
۾ لکيو ٿو:-

”راماين ۽ اليڊ جهڙا پستڪ، جيئن اسان کي پنهنجي ويچار
مان معلوم ٿئي ٿو، نهايت ۽ پراچين سرشتي سان سمجندڙ
رڪن ٿا. جيئن اسين بمبئي شهر جي ڪنهن گهر ۾ گهرون
تيئن اسين هن ۾ به پڙو وڃڻ ڪريون ٿا. جيتوڻيڪ ڪيترا
رنگ اڃا تائين به تازا معلوم ٿين ٿا ۽ انهن تي وڻاڻ جو
ڪوئي اهڙو نشان ڏيکائي نٿو ڏئي جو اسان کي ان سمي
جي ياد ڏياري. پر اهو اسان کي اوس معلوم ٿئي ٿو ته
هي، نه ته اسانجي سمجهه جا آهن ۽ نه اسانجن آبن ڏاڏن
جي سمجهه جا پر اسانجي ۽ اسانجي لکڻ اڻاڻت راماين
جي وچ ۾ لائينها سمجهه پيو آهي.“

ان طرح سان راماين اسانجي لکڻ موجب نهايت پراڻو
ٿو سڏ ٿئي، پر شڪولن ۾ پڙهائڻ وڃندو آهي ته راماين
عيسوي سنه کان ۱۴۰۰ ورهيه اڳ جو آهي، جو بلڪل
غلط ۽ ڪوڙ آهي، ۽ حقيقت اها آهي ته راماين کي اڻ
لکڻ ورهيه ٿي چڪا آهن.

شري رام ۽ راماين ۱ راماين ڪال جو سمورو اتهاس،
مهرشي والميڪ جي لکيل گرنت راماين مان ملي ٿو.
والميڪي راماين ئي اصلي راماين آهي. جنهن ۾ شري رام
جي سمجهه جو اتهاس ملي ٿو. هي هڪ سونهري زمانو هو
جڏهن ان سمي جي آرين يورپ وغيره ديشن کي آباد

اڌياڻ چوٽون

راماين ڪال!

ڪال فرم! رامايڻ جي زماني کي هن وقت تائين
 اٺ لک ورهيه ٿي چڪا آهن. مهاڀارت ۾ لکيل آهي ته:-

”اڀرتا ۽ دواپر جي سڌيءَ ۾، شستر ڌارين ۾
 سريشت شري رام ٿيو، جنهن اباڄاري راجائن ۽ دشمن
 کي ماري سـ هي رڪنا ڪئي.“

ان موجب نه سڄي گذري چڪو هو. دواپر به ختم
 نه هو ۽ ٿرينا آرب تي رهيو هو. يعني شري رام
 سڄي ۾ ڪو نه ٿيو هو جنهن جو وڃندو آهي، پر سڄي
 ۽ دواپر ختم ٿيڻ ۽ ٿرينا جي آرب تي ٿيڻ تي اهو ان
 حساب سان ۾

ٿرينا جي ڪا ڪڍيل
 ڪلچڪ جا ۱۹۴۶ تائين

ڪل

۱۹۴۰۰۰ ورهيه

۵۰۴۶

۱۹۹۰۴۶

۱۹۴۶ هن ۱۹۴۶
 ۾ اٺ لک ورهيه ٿي چڪا آهن

نه سٽڪار ۽ جالس جي موقعن تي پوشو، وسٽر ۽ پوڄن سان استرين جو هميشه سٽڪار ڪن.

”اگر خاص ڪلياڻ جي اڇا هجي ته پٽا، ڀاءُ، پٽي ۽ ڏاڏي کي استرين جي پوڄا (سڀ پرڪار سان سٽڪار) ڪرڻ گهرجي.“

ان طرح پراچين ڪال ۾ استرين جي پوڄا ٿيندي هئي پر اڄڪلهه ٿوري گهڻي تي پٽي ڏيو ڀاڳل ٿئي ته ڪٺ ٽنڊو، ڀڄ زال جو ڪنڊو، حال ته ڪريس منڊو پوءِ ڏٺو ويندو. پٽي (زال) کي ماري ڪري اولاد بگڙي پوندو آهي. گهر لڙڪ بڻجي ويندو آهي. استري ڏکي هئڻ ڪري سندن خراب ائين ٿيندو. استري خوش هوندي ته اولاد تندرست ۽ سندر ائين ٿيندو. مائٽي ئي سندن جي سٺي ۽ خراب هئڻ جو مدار آهي. ان ڪري پٽيءَ کي گهرجي ته پٽيءَ کي ڪڏهين به نه ماري نه ڳار ڪند ڪري. سدا الهي عزت ڪري ان طرح پاڻ ۾ ملي هلاڻ سان گهر ۾ سورگ جي خوشبو اچڻ شروع ٿيندي.

وان پرست ۽ سنياس! گرهست آشور پورو ڪري ۵۰ ورهين جي عمر ۾ وان پرست ۽ وان پرست ورو ڪري ۷۵ ورهين جي عمر ۾ سنياس ۾ وڃيو هو. انجو رڻن پراهمڻ گرامت ڪال ۾ ڪيو ويو آهي.

ان طرح منو سمر تي ڪال جي سڀيتا جو انھاس سمايت ٿيو.

جنهن پوڄن ۾ وار يا جيت پيو هجي يا جنهن کي ڪنهن
جاڻي ٻجهي پير هنيو هجي اهو به نه کائڻ گهرجي. پراڻين
جي هتيا کانسواءِ مانس ڪڏهين پيدا نٿو ٿئي ۽ پراڻي
جي هتيا سڪ ڏيندڙ ناهي ان ڪري مانس (ڪڏهين
به) نه کائڻ گهرجي. مانس جي پيدائش ۽ ساهوارن جي
هتيا، اهو سمجهي ته اهي دنيا رهت ڪم آهن مانس کائڻ
کان بچيو رهي.

مارڻ جي صلاح ڏيندڙ، انگن کي وڌي جدا ڪندڙ،
ماريندڙ، مانس خريد ڪندڙ، مانس وڪڻندڙ، مانس
(ٽالهي ۾ کائڻ لاءِ) پائي ڏيندڙ، ۽ مانس کائيندڙ سڀئي
ان گهاٽڪ آهن. جيڪو موڙ ۾ قاسي شراب پيئي ان
کي گهرجي ته شراب کي باهه جيان گرم ۽ لال ڪري
پيئي جنهن ڪري سندس شراب جلي ۽ پرائيشٽ ڪري.

صفائي جا نيمر! گهر کان پري مل موٽر (پاڻخان
وغيره) ڪري، پري ئي پير ڌوئي ۽ جوڙو ان ۾ پري ئي
ڦٽو ڪري، جو بنا لاچار حالت (بيماري وغيره)
جي راج مارڻ (شاهي رستي) تي گند ڦٽو ڪري ته ان
تي ۲ ڪار شايط (ميواسپالٽي طرفان) ڏند پوڻ گهرجي،
۽ پٽ گند ڪٽي ڇڏي، جل (ندي) ۾ مل موٽر، ڪف
يا ابوتر گند سان پريل اڳڙي يا بي ڪا ابوتر شيءِ يا خون
۽ زهر نه وجهي، ڪوٽ يا ديوار سان گهيريل شهر يا گهر
۾ دروازي کان ئي وڃي (يعني ديوار ٽپي نه وڃي) ۽

ڪڏهين نشست نه ڪري، چاهي سڀ وار رڪائي ڄڻائون
ڪري يا فقط چوئي رڪي باقي وار نه رڪي، شهر ۾ ڪڏهين
به کيس سڄو نه لهن گهرجي. نه ڪڏهين سڄو اڀرڻ
گهرجي. يعني ضرورت سان شهر ۾ ويل پر همچاري راندا
ڪڏهين به شهر ۾ نه ترسي، پڙهن جي جاءِ اڀوتر هجي
يا پڙهن وارو من يا شير کان اڀوتر هجي انهن ٻنهي حالتن
۾ پڙهن منع آهي.

اهڙي طرح ٻوٽو وايو منڊل ۾ رهي پر همچاري پاڻ
کي منس بڻائڻ جو بنياد پڪو ڪندو هو.

گرهست آشرم! پر هم چريه آشرم کانپوءِ ۲۵ ورهين
جي عمر ۾ گرهست آشرم ۾ داخل ٿيو هو، ان آشرم جي
وياڪيا پراهمڻ گرنت ڪال ۾ ڪيل آهي. هت ڪن خاص
ليمن جو ورڻ ڪيو ويندو.

گرهستين جا فرض! ”گرهستي پنهنجي آچاريه،
ڀتا، ماما ۽ وڏي سڳي ڀاءُ کان تڪليف ملڻ تي به انهن
جو ايمان (يعزتي) نه ڪري، (پراهمڻ نه ان ڳالهه جو
خاص ڌيان رکي) منس جي انتهيءَ ۾ جيڪو ڪليش
مانا ڀتا سهن ٿا انجو بدلو سڙورهن ۾ به ڪوئي لتو ڏيئي
سگهي. ماما ڀتا ۽ آچاريه جي هميشه مرضي موجب ڪم
ڪري انهن ٽنهي جي خوش هئڻ سان ئي منس جا سڀ
تپ پورڻ ٿيندا آهن. انهن ٽنهي جي سڀوا چاڪري
کي وڏي ٽيسيا چئبو آهي. ڌرم سڀندي ۽ ٻيا ڪاريه

وڃي، ڪرو ڪندو هجي ته اڻڄي ٻنهي ٻنهي وٽي
 چوڪي ضروري هجي ڳالهائي. ڪرو جو مڻهن پيو هجي
 طرف نه هجي ته اڻڄي سامهون وڃي، ڪرو پري هجي
 نه واپس وڃي، ڪرو لٽيل هجي يا نٿو هجي ته ڪس
 پرائم ڪري ان سان ڳالهائي. ڪرو جي ٿرڊ ڪو وڌيڪ وڌيڪ
 ڇو بسترو يا آسٽ (ڪرو جي بستري يا آسٽ کان) سڌا
 هيٺ هٿ ڪهرجي. ڪرو جي سامهون خرداريءَ سان
 وٺڻ ڪهرجي. پريڪٽ ۾ ڪرو جو ڪم جي شين کان سواءِ
 نالو نه وٺي. جتي ڪرو هي لندا ٿيندي هجي انهن هٿي
 وڃي ڪڍهين ۾ ڪرو جي ڪلاڻ ٻڌي. ڇوڙي طرح لاءِ
 يا ڪوھ ڪوٺڻ وارو ٻوڙي جي هيٺ چل لائين پھچي ٿو
 وڃي ٿوڙي طرح ڪرو جي سٺي طرح سيرا ڪندڙ
 پرهه چاري ۾ ڪرو جي اندر جيڪا وڌيا آهي ان کي پرايم
 ڪندو آهي. ڪرو جي سيرا ٽيسٽائين ڪندو رھجي
 جيستائين وڌيا سڀايت نه ٿئي. پڪڙا وٺي آڻي ڪرو جي
 اڳيان رکي ڪرو جيڪي ڪٿي پائي پريم سان کائي. ماکي،
 مانس، موشو، مالا، رس، استري، سيني ڪمن جي
 ڪٽائي، پراڻين جي ڪم، الڳن جي مالش، اکين ۾
 سرون، جتي ۽ جتي جو استعمال، ڪام، ڪروڙ، لوپ،
 لاج، گالو ۽ ٻاڇو وڃائڻ، جوتا، پٽي جي پيار، لندا،
 ڪروڙ ڳالهائڻ، استر ۾ جو خاص طرح ڏرڻ يا سڙڻ
 (ڇهڻ) پٽي جي ڪاڇي وغيره ڪڪرمين کي پرهه چاري
 ل نه ڪري. هر هنڌ اڪيلو سمهي، ويٺو کي

پر نه هڪلندو هو. ان ڪري هر هڪ ٻار وڌيا پڙهي پنهنجي جيون کي ٺاهيندو هو.

گروءَ پرهمچاري! گرو، پرهمچاريءَ کي پنهنجي آشرم ۾ آڻي ڪيائين ڏيئي انجو ٻاروڪو به سڌاري ٿو ڇڏي ۽ کيس هن جنم جا سڀ سڪا ٿو ڏئي اهڙيءَ گروءَ جي جيتري سڀوا ڪجي ٿوڙي آهي. گروءَ جو لوڙو هن جنم ۾ لاهي نٿو سگهجي. گرو پرهمچاريءَ کي ٻيو جنم ٿو ڏئي ان ڪري سسار ۾ ماڻا پتا کائپوءِ گرو، مان (عزت) جي لائق آهي. جيڪو گرو پرهمچاري جي پنهنجي ڪنن کي سٽي وڌيا سان پرپور ويدن جي شڪشا سان پڙيتو اهو ماڻا پتا جي برابر آهي. ان سان ڪڏهن به ڊوهه نه ڪرڻ گهرجي. گرو چاهي ٽاڪيد ڪري يا نه ڪري پر پرهمچاري کي گهرجي ته هو ڀتن ڪري پنهنجي پڙهائيءَ ۽ گرو سڀوا ۾ لڳو رهي.

شوپر، وچن، ٻڌي، اندرين ۽ من کي وس ۾ رکندي مورتا سان گرو جي ارادن جو ڌيان رکندي گرو جي نزديڪ نواس ڪري. گرو جي نزديڪ رهندي سڌا رو جي پوڄن کان هلڪو پوڄن ڪري، انجي وسڻن ان هلڪا وسڻ پوري، گرو جي سمهي اٿڻ کان اڳ مهڻي اٿي ۽ انجي سمهڻ کائپوءِ سمهي. اگر گرو وينو هجي ته وڌياري کي اٿي بيهي ۽ گرو وينو هجي ته ويجهو هجي، گرو پنهنجي طرف ايندو هجي ته سندس طرف

چئني ورڻن جا سمان ڏرم! ” افسا (ڪيئن
 سان ۽ دويش يا ڪيئن پراڻي جي هٿيا نه ڪرڻ)، ستيه
 (سٺهه مڇو ۽ سٺهه چوڻ ۽ سٺهه ڪرڻ)، آستيه (ڪيت کان
 مٿي رهڻ يعني جو مال آڻيائڻ يا چوري سان نه ڪٽڻ)،
 سٺڇ (جل وغيره سان شهر کي شد رکڻ ۽ ابرشيا دويش
 کي گياهي من کي پوئو رکڻ)، اندر به - گره (اندرون کي
 سڀ ڪرمن ۾ لڳائڻ جي لاءِ انهن کي ٻن ڪمن ڏي
 وڃڻ نه ڏيڻ)، اهي سڀ چئني ورڻن اراهن ڪشوري
 وٺيه ۽ شودرن جا مختصر ڏرم. (سمان) آهڻ.

آشرم ڏرم! ڇهڙي طرح منسي سماج جو بنياد چئن
 ورڻن تي کڙو ڪيل آهي ڇهڙي طرح هر هڪ منسي جي
 حيون جو بنياد چئن آشرمن تي بيٺل آهي. انهن چئن آشرمن
 جي پوري ڪرڻ سان ئي منس سچو منس ٿي سگهي ٿو. پورو
 آشرم برهر چريه آهي جو نهايت ضروري آهي ان تي ئي
 منس جي جيون جي پيڙهه کڙي ڪيل آهي. ان آشرم
 ۾ منس پاڻ کي گيان ۽ بل سان پورو ٿو ڪري ان ڪري
 اهو آشرم منس جو بنيادي آشرم آهي. پراچين ڪال ۾
 راجا جي فرضن ۾ اهو به ضروري هوندو هو راج جي
 هر هڪ ٻار جي پڙهائڻ جو بددوست ڪري ڪن خالن
 ۾ اهو سرڪاري طرح ڏوڪ ۽ ٽوڪ ۽ وڏو ٽوڪ ان ماڻهوءَ کي
 سزا ڏي ويندي هئي جيڪو پنهنجي ٻار کي گروڪل

ڏسون ڀارت تي بک ۾ ترپاد ٿي رهيو آهي. اکر اڄ به ان پراچين اوچي آدرش تي دنيا عمل ڪري ته ساميواڻ جهڙيون اکر يڪون سڀ هوا ٿي وڃن ۽ سنسار ۾ سڪ ۽ شاتي جي لهر ڊوڙي وڃي. پراچين آرين منشي سماج کي سڪي رکڻ لاءِ هر هڪ ڳالهه تي پورو پورو ڌيان ڏنو هو.

شودرا! پراچين ڪال ۾ جيڪي ٻه ماڻهو آچاراءِ جي شڪشا کي ڌار ٿي ڪري شريشت بڻجي ويندا هئا تنکي آريه چئبو هو ۽ جي شڪشا گرهڻ نه ڪري سگهندا هئا تنکي شودر چئبو هو. ليڪن اهو ضروري ڪونه هو ته الهن شودرن جو اولاد به ڪو شودر ٿيندو يا آرين جو اولاد هروڀرو آريه ٿيندو. اکر آرين جو اولاد به مند ٻڌي ٿي ويد نه پڙهي سگهي ته اهو به شودرن جي درجي هليو ويندو هو ۽ شودر جو اولاد اکر ذهين ٿي ويد وغيره پڙهي وڌوان ٿي ويو ته اهو پراهمڻ ٿيندو هو. هر هڪ ٻار خواهه پراهمڻ جو يا ڪنهن جو به هجي جيسين ويد نٿو پڙهي تيسين شودر ئي آهي. وديا پڙهڻ کانپوءِ ئي سندس دماغ تي مدار آهي ته هو پراهمڻ ڪش تري وئشي يا شودر ٿئي. اهو سڀ وديا ۽ دماغ تي منحصر آهي، ڪنهن جو اولاد ٿيڻ تي ڪواهي. اهو آهي منوسمري جو فيصلو.

شودرن جو ڪم خاص ڪري سيرا چاڪري ڪرڻ هوندو هو.

سڀني قسمن جي ماڻهن ۽ اورتن کي به چڱي طرح ڄاڻي،
 وڪري جي شين جي خولن ۽ نشن، ملڪن جا
 گڻ اوکڻ (اڻاڻا ڪهڙي ديش ۾ ڪڍڻ خاص شيءِ
 جي وڪري مان لاپ لپڻ ۽ ڪهڙن ديشن ۾ وڪري
 ڪري هاڃي لپڻدي) خاص شين جي وڪري ڪري
 ڪيترو لاپ يا ڪيترائي هاڃي لپڻدي. پڻ (ڊورن)
 جي واڌاري جي وڏي ڄاڻي. ڪهڙي ديش جي
 لوڪن کي ڪيترو پگهار ملڻ گهرجي (يا ڪهڙي ماءُ
 اتي مڙور ڪيترو روزانو يا ماهوار وٺي ڪم ڪري سگهن
 ٿا) ان ڳالهه کي (جدا جدا ديشن جي) ماڻهن جي مختلف
 پاشائن کي، وڪري جي شين کي ڪهڙي هٿ ڪهڙي
 طرح مضبوط رکڻ گهرجي، ان ڳالهه کي ۽ خريد وڪري
 جي اصولن کي ڄاڻي. (وڻيهه کي گهرجي نه) ڏور سان
 مال وڌائڻ لاءِ سٺن اڻائڻ ۾ لڳو رهي (اڌور سان ڪڍهين
 نه ڏن نه ڪمائي) ۽ پوري ڪوشش سان سڀني پراڻن
 کي ان ڏيندو رهي. ۴۰

ڪهڙو نه اڇو اڻديس آهي. اعترن ڏور ماڻها وڻهين
 جي موجودگي ۾ ديش جو ڪو به پراڻي بک هجي سگهي ٿو؟
 ۽ ان پراڻين اڇي آدرش جي ڪارڻ ئي ديش سڳي
 هوندو هو. پارٽ ۾ ڪو نه ڪيو ڪنگال ڪو نه هوندو هو
 ڏڪار اصل ڪو نه هوندو هو. سامهون جهڙين تحريڪن
 جي ضرورت ڪانه هوندي هئي. ليڪن جڏهن کان
 رين جي ان اڇي آدرش کي وساريو ويو آهي ته اڄ

نقصان جي سوچنا راجا کي نه ٿي بلڪ پنهنجي گيان سان انکي اهڙي طرح سهجهائي جو هو اڳتي ڪرڻ کان بلڪل دور رهي. ويد ايباس، لپ، گيان، اندرين جو سير، اهسا، گرو سڀوا اهي سڀ اثر ڪرم آهن پر انهن سڀني ۾ اثر گيان اثر آهي. اهو سڀني وديائن ۾ مکيه آهي ڇاڪاڻ ته ان دوارا ئي پر ماتما جي پراپتي ٿيندي آهي. جن ڌرم جو آڇو ڪري ويدن جي انگن اُپانگن دوارا ويدن کي چڱي طرح پڙهيو آهي اهڙي شريشت براهيم ڇوانڀ جي لائق آهن ڇاڪاڻ ته انهن دوارا ئي ويدن جا ڳوڙها رهسيه ظاهر ٿي سگهندا آهن.

انکي ڇڏيو آهي سڄي پڇي براهيم!

ڪشٽري! پر جا جي رکشا ڪرڻ، دان ڏيڻ، يگيه ڪرڻ، ويدن جو سواڌ ياد ڪرڻ، وشيه ڀوڳ ۾ نه ڦاسڻ اهي مختصر ڪشٽري جا ڪرم آهن.

وئشمي! پشن (ڇوپاين) جو بالڻ پوشڻ ڪرڻ، دان ڏيڻ، يگيه ڪرڻ، ويدن جو سواڌ ياد ڪرڻ، واپار ڪرڻ، وياج وٺڻ ۽ ڪيتي ڪرڻ اهي وئشمي جا ڪرم آهن. وئشمي کي گهرجي ته هو مڻيا، موني، مولگا، لوھ (ڌاتو)، ڪپڙا، خوشبو شيون، رس (مٺي ڪاري ڪٽي وغيره ڇهن سوانن واريون شيون) انهن سڀني جي سستي مهانگي هنڌ جي ڪارڻن کي ڄاڻي. سڀني قسمن جي ٻجن جي ٻوڪڻ جو طريقو، پٺين جا نقص ۽ خوبيون،

ڪڏهين نشست نه ڪري، پيا هي سڀ وار رڪائي جٽائون
ڪري يا فقط چوڻي رکي باقي وار نه رکي، شهر ۾ ڪڏهين
به کيس سڄو نه لھڻ گھرجي. نه ڪڏهين سڄو اُڀرڻ
گھرجي. يعني ضرورت سان شهر ۾ ويٺل ٻر همجاري رات
ڪڏهين به شهر ۾ نه ترسي، پڙهڻ جي جاءِ اڻوٽر هجي
يا پڙهڻ وارو من يا شرير کان اڻوٽر هجي انهن ٻنهي حالتن
۾ پڙهڻ منع آهي.

اهڙي طرح ٻوٽر واپو منڊل ۾ رهي ٻر همجاري پاڻ
کي منس بڻائڻ جو بنياد پڪو ڪندو هو.

گرهست آشرم! ٻر هم چريه آشرم کانپوءِ ۲۵ ورهين
جي عمر ۾ گرهست آشرم ۾ داخل ٿيو هو. ان آشرم جي
وياکيا براهمن گرنٽ کال ۾ ڪيل آهي. هت ڪن خاص
نيمن جو ورڻن ڪيو ويندو:-

گرهستين جا فرض! ”گرهستي پنهنجي آچاري،
ڀتا، ماما ۽ وڏي سڳي ڀاءُ کان تڪليف ملڻ تي به انهن
جو ايمان (بيعتي) نه ڪري، (براهمن نه ان ڳالهه جو
خاص ڌيان رکي) منس جي انتهيه ۾ جيڪو ڪليش
مانا ڀتا سھن ٿا انجو بدلو سڙ ورهين ۾ به ڪوئي لٿو نه يعني
سگهي. مانا ڀتا ۽ آچاري جي هميشه مرضي موجب ڪم
ڪري انهن ٽنهي جي خوش هجڻ سان ئي منس جا سڀ
ٽپ پورڻ ٿيندا آهن. انهن ٽنهي جي سيوا چاڪري
کي وڏي تپسيا چئبو آهي. ڌرم سڀيڏي ۽ ٻيا ڪاريه

[illegible]

پر نه هڪلیندو هو. ان ڪري هر هڪ ٻار وڌيا پڙهي پنهنجي جيون کي ٺاهيندو هو.

گرو ۽ برهمڇاري! گرو، برهمڇاريءَ کي پنهنجي آخري بر آتم ڳيان ڏيئي انجو پرلوڪ به سڌاري ٿو ڇڏي ۽ کيس هن جنم جا سڀ سڪ ٿو ڏئي اهڙيءَ گروءَ جي جيتري سڀوا ڪجي ٿوڙي آهي. گروءَ جو ٿوڙو هن جنم ۾ لاهي نٿو سگهجي. گرو برهمڇاريءَ کي ٻيو جنم ٿو ڏئي ان ڪري سنسار ۾ مانا پتا کانپوءِ گرو، مان (عزت) جي لائق آهي. جيڪو گرو برهمڇاري جي پنهي ڪنن کي ستيم وڌيا سان پڙهيو ويڌن جي شڪشا سان پڙهيو اهو مانا پتا جي برابر آهي. ان سان ڪڏهين به ڊوه نه ڪرڻ گهرجي. گرو چاهي تڪيد ڪري يا نه ڪري پر برهمڇاري کي گهرجي ته هو ڀتن ڪري پنهنجي پڙهائيءَ ۽ گرو سڀوا ۾ لڳو رهي.

شري، وچن، ٻڌي، اندرين ۽ من کي وس ۾ رکندي نه رڻا سان گرو جي ارادن جو ڌيان رکندي گرو جي نزديڪ لواس ڪري. گرو جي نزديڪ رهندي سڌا گرو جي پوڄن کان هلڪو پوڄن ڪري، انجي وسن کان هلڪا وستر بهري، گرو جي سمهي اٿڻ کان اڳ سمهي اٿي ۽ انجي سمهڻ کانپوءِ سمهي. اگر گرو وينو هجي ته وڌياري کي اٿي پهي ۽ گرو وينو هجي ته ويجهو وڃي، گرو پنهنجي طرف ايندو هجي ته سندس طرف

چئني ورتن جا سمان ڌرم! » اھسا (ڪنهن

سان بہ دويش يا ڪنهن پراڻي جي هٿيا نہ ڪرڻ)، ستھ
(سچہ مچھ سچہ چوڻ ۽ سچہ ڪرڻ)، آستھ (ڪبت کان
مٿائي رھڻ يعني جو مل آيا بہ يا چوري سان بہ ڪٽڻ)،
شوچ (جل وغيره سان شير کي شد رکڻ ۽ انرشيا دويش
کي ٽپائي من کي ٻوٽو رکڻ)، انڌرنہ - ڪرہ (انڌرين کي
سڀ ڪرمن ۾ لڳائڻ جي لاءِ ائين ڪي نون ڪمن ڏي
وڃڻ نہ ڏيڻ)، اھي سڀ چئني ورتن پراھمن ڪشٽري
وانشہ ۽ شودرن جا مختصر ڌرم (سمان) آھن۔

آشرم ڌرم! چٻڙي طرح منشي سماج جو بنياد چئن
ورتن تي کڙو ڪيل آھي ٻيڙي طرح غرھڪ منشي جي
جيون جو بنياد چئن آشرمن تي ٺھيل آھي۔ ائين چئن آشرمن
جي پوري ڪرڻ سان ئي منس سچو منس ٿي سگھي ٿو۔ ٻيو پون
آشرم برھم چرہ آھي جو بابت ضروري آھي ان تي ئي
منس جي جيون جي پيڙھ کڙي ڪيل آھي۔ ان آشرم
منس پاڻ کي گھان ۽ بل سان پر پورو ٿو ڪري ان ڪري
هو آشرم منس جو بنيادي آشرم آھي۔ پراچين ڪال ۾
اڃا جي نرسن ۾ اھو بہ ضروري ھو تہ ھو راج جي
غرھڪ ٻار جي پڙھائڻ جو بعد وٽس ڪري ڪن طالبن
۾ اھو سرڪاري طرح ڏوھ ھوندو ھو ۽ ان ماڻھو کي
سزا ڏني ويندي ھئي جيڪو پنھنجي ٻار کي ڪروڪا

ڏسو ته ڀارت ٿي بڪ ۾ ارباب ٿي رهيو آهي. اگر اڄ به ان پراچين اوچي آدرش تي دنيا عمل ڪري ته ساميواڊ جهڙيون ٽڪريڪون سڀ هون ٿي وڃن ۽ سڀسار ۾ سڪ ۽ شاتي جي لهر ڏوڙي وڃي. پراچين آرين منشي سماج کي سڳي رکڻ لاءِ هر ڪم ڳالهه ٿي پورو پورو ڏيان ڏنو هو.

شودر! پراچين ڪال ۾ جيڪي به ماڻهو آچار به جي شڪشا کي ڌارڻ ڪري شريشٽ بڻجي ويندا هئا تنکي آريه چئبو هو ۽ جي شڪشا گرهڻ نه ڪري سگهندا هئا تنکي شودر چئبو هو. ليڪن اهو ضروري ڪونه هو ته انهن شودرن جو اولاد به ڪو شودر ٿيندو يا آرين جو اولاد هروڀرو آريه ٿيندو. اڌر آرين جو اولاد به مند ٻڌي ٿي ويد به پڙهي سگهي نه اهو به شودرن جي ڊر جي ۾ هليو ويندو هو ۽ شودر جو اولاد اگر ذهين ٿي ويد وغيره پڙهي ودوان ٿي ويو ته اهو براهمڻ ٿيندو هو. هر هڪ ٻار خود براهمڻ جو يا ڪنهن جو به هجي جيسين ويد نٿو پڙهي تيسين شودر ٿي آهي. وديا پڙهڻ کانپوءِ ئي سندس دماغ تي مدار آهي ته هو براهمڻ ڪشٽري وئشي يا شودر ٿئي. اهو سڀ وديا ۽ دماغ تي منحصر آهي، ڪنهن جو اولاد ٿيڻ تي ڪو بهي. اهو آهي موسمر تي جو فيصلو.

شودرن جو ڪم خاص ڪري سڀوا ڇاڪري ڪرڻ هوندو هو.

سڀني قسم جي ماڻهن ۽ ٿورن کي به چڱي طرح ڄاڻي،
 وڪري جي شين جي خريداري ۽ ڏيڻ، ملڪن جا
 خط اوکڻ (اڻ ڄاتل ڪپڙي ڏيڻ ۾ ڪيترن خاص شين
 جي وڪري مان لاپ ٿيندو ۽ ڪپڙن ڏيڻ ۾ وڪري
 ڪري حاجي ٿيندي) خاص شين جي وڪري ڪري
 ڪيترو لاپ يا ڪيتري حاجي ٿيندي. ڏيڻ (ڏورن)
 جي واڌاري جي وڏي ڄاڻي. ڪپڙي ڏيڻ جي
 نوڪرن کي ڪيترو پگهار ملڻ ٿوري (يا ڪپڙي ۽
 ٽي مڙور ڪيترو روزانو يا ماهوار وٺي ڪم ڪري
 لاءِ) ان ڳالهه کي (جدا جدا ڏيڻ جي) ماڻهن جي مختلف
 پاشائن کي، وڪري جي شين کي ڪپڙي ۽ ڪپڙي
 طرح مختلف رڪن ٿوري، ان ڳالهه کي ۽ خريد وڪري
 جي اصولن کي ڄاڻي. (ونشيءَ کي ٿوري ڏيڻ ۾ ڏور سان
 مال وڌائڻ لاءِ سنن اپائڻ ۾ لڳو رهي) (ڏور سان ڪڏهن
 ڏيڻ ۾ ڪمائي) ۽ پوري ڪوشش سان سڀني پراڻن
 کي ان ڏيندو رهي.

ڪپڙو نه اوچو اڀري آهي. اڃان نه مالتا وٺين
 جي موجودگي ۾ ڏيڻ جو ڪو پراڻي نه هجي سگهيو؟
 ۽ ان پراجيٽ اوچي آدرش جي ڪارڻ تي ڏيڻ سگه
 هوندو هو. پاران ۾ ڪوبه نڪيو ڪمڪال ڪو نه هوندو هو
 ڏيکار اصل ڪو نه هوندو هو. ساميوان چيڙين ٽهريڪن
 جي ضرورت ڪانه هوندي هئي. ليڪن جڏهن کان
 آرين جي ان اوچي آدرش کي وساريو ويو آهي ته اڄ

نقصان جي سوچيا راجا کي نه ٿي بلڪ پنهنجي گيان سان انکي اهڙي طرح سهجهائي جو هو اڳتي ڪرڻ کان بلڪل دور رهي. ويد ايباس، تپ، گيان، اندرين جو سنير، اهسا، گرو سڀوا اهي سڀ ائم ڪرم آهن پر انهن سڀني ۾ ائم گيان ائم آهي. اهو سڀني وديائن ۾ مکيه آهي ڇاڪاڻ ته ان دوا ۾ ئي پرماتما جي پراپتي ٿيندي آهي. جن ٽن جو آڇو ڪري ويدن جي انگن اڻانگن دوا ۾ ويدن کي چڱي طرح پڙهيو آهي اهڙي شريشت براهمن چوانن جي لائق آهن ڇاڪاڻ ته انهن دوا ۾ ئي ويدن جا ڳوڙها رهسپر ظاهر ٿي سگهندا آهن.

انکي چڱو آهي ته ڇڏي پڇم براهمن!

ڪشٽري! پر جا جي رکشا ڪرڻ، دان ڏيڻ، يگيه ڪرڻ، ويدن جو سواڌ ياد ڪرڻ، وشيه پوڄ ۾ نه قاسط آهي مختصر ڪشٽري جا ڪرم آهن.

وئشيه ايشن (چوپاين) جو پاڻ پوشت ڪرڻ، دان ڏيڻ، يگيه ڪرڻ، ويدن جو سواڌ ياد ڪرڻ، واپار ڪرڻ، وياج وٺڻ ۽ ڪيتي ڪرڻ اهي وئشيه جا ڪرم آهن. وئشيه کي گهرجي ته هو مڻيا، موٽي، مولگا، لوھ (ڌاتو)، ڪپڙا، خوشبو شيون، رٿس (مٺي ڪاري ڪٽي وغيره ڇهن سوانن واريون شيون) انهن سڀني جي سستي مهالگي هٿ جي ڪارڻن کي ڇاڻي. سڀني قسمن جي ٻجن جي ٻوڪڻ جو طريقو ٻندن جا لقص ۽ خويون،

ستوش ڌارڻ ڪري، ڇاڪاڻ ته سڪه جو مول ستوش ۽
 ڏک جو مول آستوش ئي آهي. پنهجي وليدڪ (لڏ)
 لير (ڪرمين کي آسمه ڇڏي سدالين لڙائو ڪندو رهي.
 ڇاڪاڻ ته پتاشڪتي الهن ڪرمين جي ڪرڻ سان موڪش
 به پراپت ڪري سگهيو. (پوڄي جي) ڪامنا سان الڌرين
 هي وشه به نه ڦاسي، وشن به ڦاسڻ جي ڏهه ٿان وشن
 جي پاوا کي به من مان هٽائي ڇڏي. سواڌا به ڇا وروڙي
 جهڪي ڪاريه ۽ ڇن لڪي لڳائي ڇڏي ۽ ڇيترو لي
 سگهي ويدن جي پڙهائڻ به لڳو رهي ڇاڪاڻ ته اهوئي
 سندس مکيه ڪرم آهي. مٿي ڇا وار، اڏين ۽ ڏاڙهي
 ڪوڙائي، (من ۽ الڌرين جو) دمن ڪندي شبدوستو
 ڌارڻ ڪري آتما ڪرڻ ۽ شرابو سان ڀولو (پراهمڻ کي
 ڳهرهي نه) سواڌا به به ۽ پنهجي لڏا من جي پلائي به
 لڳو رهي.

بالس جي لڏ، جل پوڙيل ڪمندل، پگيو ڀوبه (ڇٽو)
 ۽ ويد ڌارڻ ڪري ۽ ڪن به سندو سون ۽ ڇا به ڪمندل
 پائي، پڙهڻ پڙهائڻ پڪه ڪرڻ پڪه ڪرائڻ دان ڏيڻ
 ۽ دان وٺڻ اهي ڇهه ڪرم پراهمڻ جا آهن. پڙهڻ وٺڻ
 جي لڳاتار ڪندي به دان وٺڻ کان دور رهي ڇاڪاڻ
 دان وٺڻ سان پراهمڻ جو پرم لڳي. جلد لشت لي ويد
 آهي. يعني انجي آتما دانا (دان ڏيڻ) جي آڏي
 لڳ لي ويدي آهي. اکر ڪو لالائي ماڻهو پراهمڻ
 ڪڇ، نشان ڪري نه ڏرمالها پراهمڻ کي ڳهرهي نه

ود يائن جي دان ڏيڻ سان، ويدن موجب ڪرم، آپاسنا ۽
 گيان انهن ٽنهي ود يائن جي گرهڻ ڪرڻ سان، لائق سستين
 اُتپن ڪرڻ، برهم، ديوي، پتري، وئشوديو ۽ اُتتي جي
 سيرا انهن پنجن مهايگين ڪرڻ سان، شلپ ۽ وديا وگيان
 (سائينس) وغيره جي ڄاڻ سان ئي هن شربر کي براهمني
 ارتات ويد ۽ پرميشور جي پڳتي جي آڌار روپ براهمن
 جو شربر ڪيو ويندو آهي (ارتات انهن ڪرم ڪرڻ
 سان ئي ان کي براهمن چئي سگهيو نه ٿو سگهجي).

ان طرح جيڪو برهم چرڻ ورت ڌارڻ ڪري، سخت
 تپسيا ڪري، پورڻ ڌارڻ ڪري ۽ ودوان بڻجي گرهست آشرم
 ۾ داخل ٿيندو ۽ گرهست ۾ رهندي به وديا دان آدي
 ڪرم (جيڪي مٿي لکيا ويا آهن) ڪندو اهوئي براهمن
 آهي. اهڙن براهمن لاءِ هيٺيون ڳالهيون به ضروري آهن:-
 ”براهمن کي گهرجي ته هو سمنان (عزت) کي زهر
 سمجهندو ان کان سدا ڊڄندو رهي ۽ ايمان (بيعتي)
 کي امرت سمجهندو سدا انجي ڪامنا ڪندو رهي،
 ڇاڪاڻ ته جيڪو (براهمن) ايمان ٿين تي به ڏکي ٿئي
 ٿئي سو سڪ سان آرام ڪندو ۽ سڪ سان ڄاڳندو آهي
 ۽ ماڻهن جي وچ ۾ سڪ سان هلندو چلندو آهي ۽ جيڪو
 ايمان ڪندڙ آهي اهو ناستي کي پراپت ٿيندو آهي.
 خاص تپ جي اڇا رڪندڙ براهمن کي گهرجي ته هو سدائين
 ويد آپاس ۾ لڳو رهي ڇاڪاڻ ته براهمن جي لاءِ ويد
 آپاس ئي سڀ کان اوچو تپ آهي. اگر سڪ چاهي ته

کي پوکيتو حسن شڪر نالي تيسوي راجا بهمهتي راج
پر پوکيتو آهي.

الکالسواء مدوسموني پر شوقسر جي آچار وهدوار جا
ايمز راج جا قانون يذ ۽ لياہ جا نيم سب موجود آهن.
مدوسموني آرين عمو امام پراجين گرنت آهي. پارس
ورس کانسواء ۽ باقي ساري سمسار پر سب قائدا ۽ قانون
مدوسموني جي آڌار تي ئي لياہ رکيا ويا آهن.

ورن آشرن ڌرم! ويدڪ ارتات پراجين ڪال ۾
ورن، جدو ئي نه ۾چيو ويندو هو. يعني پراهمڻ جو پت
پراهمڻ يا شودر جو پت ئي شودر نه ۾چيو ويندو هو
بلڪ جيڪو ڇوڙا ڪرم ڪندو هو اهو ان ورن جو
سمجهيو ويندو هو. اگر وئيه جو پت پراهمڻ جهڙو دماغ
وڪي ۽ اڙا ڪرم ڪري نه اهو پراهمڻ سمجهيو ويندو
هو. ۽ اگر پراهمڻ جو پت ڇت دماغ هجي ۽ اڪرشت
ڪرم ڪندو هجي نه اهو شودر سمجهيو ويندو هو. جيڪو
پراهمڻ وڌن کي لٽو چالي ۽ ان موجب آچرن لٽو ڪري
اهو نه شودر کان به ليجه آهي. هتي مدوسموني جي آڌار
ئي ورن ڌرم جو ورڻ ڪيو ويندو:-

پراهمڻ! پراهمڻ ڇڏي لاء هي ساڌن آهن:-

سپي وديائن جي ڙهڻ ڙهائڻ سان، برهم ڇڏڻ،
ستم ڀاشڻ وغيره وران ڀالڻ سان، اگني ڇوڙ (عون)،
ستم جي ڪرڻ ڪرڻ، اُستم جي لياہ ڪرڻ ۽ ستم

ود يائن جي دان ڏيڻ سان، ويدن موجب ڪرم، اُپاسنا ۽
گيان انهن ٽنهي ود يائن جي گرهڻ ڪرڻ سان، لائق سڀتان
اُتپن ڪرڻ، برهم، ديوي، پتري، وئشوديو ۽ اُتئي جي
سيرا انهن پنجن مهايگين ڪرڻ سان، شلپ وديا وگيان
(سائينس) وغيره جي ڄاڻ سان ئي هن شر بر کي براهمني
ارتات ويد ۽ پرميشور جي پگتي جي آڌار روپ براهمن
جو شر بر ڪيو ويندو آهي (ارتات انهن ڪرم ڪرڻ
سان ئي ان کي براهمن چئي سگهيو نه ته نه).

ان طرح جيڪو برهم چري ورت ڌارڻ ڪري، سخت
تپسيا ڪري، پورڻ ڌارمڪ ۽ ودوان بڻجي گرهست آشرم
۾ داخل ٿيندو ۽ گرهست ۾ رهندي به وديا دان آدي
ڪرم (جيڪي مٿي لکيا ويا آهن)، ڪندو اهوئي براهمن
آهي. اهڙن براهمن لاءِ هيٺيون ڳالهيون به ضروري آهن:-
”براهمن کي گهرجي ته هو سڀمان (عزت) کي زهر
سمجهندو ان کان سڌا ڊڄندو رهي ۽ اُپمان (بيعتي)
کي امرت سمجهندو سڌا انجي ڪامنا ڪندو رهي،
ڇاڪاڻ ته جيڪو (براهمن) اُپمان ٿيڻ تي به ڏکي ٿئي
ٿئي سو سڌا سان آرام ڪندو ۽ سڌا سان ڄاڳندو آهي
۽ ماڻهن جي وچ ۾ سڌا سان هلندو چلندو آهي ۽ جيڪو
اُپمان ڪندڙ آهي اهو ناستي کي پراپت ٿيندو آهي.
خاص ٽپ جي اڇا رکندڙ براهمن کي گهرجي ته هو سڌائين
ويد اپياس ۾ لڳو رهي ڇاڪاڻ ته براهمن جي لاءِ ويد
اپياس ئي سڀ کان اوچو ٽپ آهي. اگر سڌا چاهي ته

کي پوکيتو حصن شڪر لائي تہجسوي راجا پمہدجي راج
۾ پوکيتو آهي.

المکالسواء منوسمري ۾ شر قسم جي آچار وهدوار حا
امير راج حا قانون پڌ ۽ لياہ حا لمر سب موجود آهي.
منوسمري آرين جو تمام پراچين گرامت آهي. پارس
ورن کالسواء ۾ باقي ساري سمار ۾ سب قائدا ۽ قانون
منوسمري جي آڌار تي ئي تيار ڪيا ويا آهن.

ورن آشرن ڌرم! ويدڪ ارتات پراچين ڪال ۾
ورن، جنہ تي نہ مڃيو ويندو هو. يعني براهمڻ جو بت
براہمن يا شودر جو بت ئي شودر نہ مڃيو ويندو هو
بلڪ جيڪو جهڙا ڪرم ڪندو هو اهو ان ورن جو
سمجھيو ويندو هو. اکر وئشيہ جو بت براہمن جهڙو دماغ
رکي ۽ اهڙا ڪرم ڪري نہ اهو براہمن سمجھيو ويندو
هو. ۽ اکر براہمن جو بت ڇت دماغ هجي ۽ اڪرشت
ڪرم ڪندو هجي نہ اهو شودر سمجھيو ويندو هو. ڇڏو
براہمن ودين کي لغو ڄاڻي ۽ ان موجب آچرن لڌو ڪري
اهو نہ شودر کان نہ ليڃو آهي. هتي منوسمري جي آڌار
تي ورن ڌرم جو ورڻن ڪيو ويندو:-

براہمن! براہمن طبيڻ لاءِ عي ساڌن آهن:-

سپن وديائن جي پڙهڻ پڙهائڻ سان، پوهر چرند،
پاشن وغيره وراڻ بالڻ سان، اگني جو تر (دون)،
گرهن ڪرڻ، آستھ جي لياڳ ڪرڻ ۽ ستيه

ود يائن جي دان ڏيڻ سان، ويدن موجب ڪرم، اُپاسنا ۽
گيان انهن ٽنهي ود يائن جي گرهڻ ڪرڻ سان، لائق سڀتان
اٿين ڪرڻ، برهم، ديوي، پتري، وئشود ديوي ۽ اٿتي جي
سيزا انهن پنجن مهايگين ڪرڻ سان، شلپ ۽ وديا وگيان
(سائينس) وغيره جي ڄاڻ سان ئي هن شرير کي براهمني
ارتات ويد ۽ پرميشور جي پگتي جي آڌار روپ براهمن
جو شرير ڪيو ويندو آهي (ارتات انهن ڪرم ڪرڻ
سان ئي ان کي براهمن چئي سگهيو نه ته نه).

ان طرح جيڪو برهم چريه ورت ڌارڻ ڪري، سخت
تپسيا ڪري، پورڻ ڌارمڪ ۽ ودوان بڻجي گرهست آشرم
۾ داخل ٿيندو ۽ گرهست ۾ رهندي به وديا دان آدي
ڪرم (جيڪي مٿي لکيا ويا آهن)، ڪندو اهوئي براهمن
آهي. اهڙن براهمن لاءِ هيٺيون ڳالهيون به ضروري آهن:-
”براهمن کي گهرجي ته هو سڀمان (عزت) کي زهر
سمجهندو ان کان سدا ڊڄندو رهي ۽ اُپمان (بيعتي)
کي امرت سمجهندو سدا انجي ڪامن ڪندو رهي،
ڇاڪاڻ ته جيڪو (براهمن) اُپمان ٿيڻ تي به ڏکي نٿو
ٿئي سو سڀ سان آرام ڪندو ۽ سڀ سان ڄاڻندو آهي
۽ ماڻهن جي وچ ۾ سڀ سان هلندو چلندو آهي ۽ جيڪو
اُپمان ڪندڙ آهي اهو ناستي کي پراپت ٿيندو آهي.
خاص تپ جي اڇا رکندڙ براهمن کي گهرجي ته هو سدائين
ويد اپياس ۾ لڳو رهي ڇاڪاڻ ته براهمن جي لاءِ ويد
اپياس ئي سڀ کان اوچو تپ آهي. اگر سڀ ڇاهي ته

کي ٻيو ڳڻيو جيئن شڪر لالي نه ڇڏي راجا پنهنجي راج
۾ پوکيندو آهي.

ڪانسراءِ مدرستي ۾ شرفدار جي آڇار وهدوار جا
نمبر راج جا قانون ٻڌ ۽ ليا ۽ ڪا لير سب موجود آهن.
مدرستي آڇار جو نامو پراچين گرامت آهي. پراچين
پوش ڪانسراءِ ۽ ٻائي ساري سسار ۾ سب قائدا ۽ قانون
مدرستي جي آڇار تي ئي لبار مڪيا ويا آهن.

ورن آسرن ڌرم! ويدڪ اوتار پراچين ڪال ۾
ورن، جنه تي نه مڃيو ويندو هو. يعني پراچين جو پست
پراچين يا شودر جو پست ئي شودر نه مڃيو ويندو هو
شڪر جيڪو ڇڙا ڪرم ڪندو هو اهو ان ورن جو
سمجهيو ويندو هو. اتر وٽس جو پست پراچين جهڙو دماغ
رکي ۽ اڇا ڪرم ڪري نه اهو پراچين سمجهيو ويندو
هو. ۽ اتر پراچين جو پست ڇڏي ۽ اڪرشت
ڪرم ڪندو هئي نه اهو شودر سمجهيو ويندو هو. جيڪو
پراچين وڌيڪ کي شرجائي ۽ ان موجب آڇار لڳو ڪري
اهو نه شودر کان لڳو آهي. هتي مدرستي جي آڇار
تي ورن ڌرم جو ورڻ ڪيو ويندو.

پراچين! پراچين طبع لاءِ هي سائن آهن:-

سيمي وڌائين هي پڙهڻ پڙهائڻ سان، نوهر ڇڏڻ،
سب ڇڏڻ وغيره ورڻن پالڻ سان، اٽڪي ڏوٽر (ڏون)،
سب جي ترغي ڪرڻ، اُستيه جي لياڻ ڪرڻ ۽ سب

هوندو هو. راجا پنهنجي راج جون اوڻايون ۽ ٻيون سڀ
ننڍيون وڏيون ڳالهليون انهن دوارا معلوم ڪندو هو.

سڪن جا نمونا! ان زماني ۾ واپار وغيره ۾ سولائي
لاءِ مدرائن (سڪن = Coins) جو رواج هوندو هو جي
چاندي، سون ۽ ٽامي جا ٿيندا هئا. ڪجهه هي آهن:-

۳ پو برابر هڪ ڪر شپل - ۵ ڪر شپل برابر هڪ ماش

۱۶ ماش برابر هڪ سورڻ - ۴ سورڻ برابر هڪ پل

۱۰ پل برابر هڪ ٽرڻ - ۱۰ ٽرڻ برابر هڪ (چاندي

جو) شتمان. ان کانسواءِ:-

۲ ڪر شپل برابر هڪ چاندي جو ماشڪ - ۱۶ ماشڪ

برابر هڪ چاندي جو ٽرڻ يا چانديءَ جو پراڻ - ٽامي

جي ڪر شپل کي ڪار شاپل يا تمار ڪپل چيو ويندو

ويندو هو. ۴ سورڻ برابر هڪ لشڪ - ۴:-

۲۵۰ پٽن جو هڪو ساهس - ۵۰۰ پٽن جو مڏير

ساهس - ۱۰۰۰ پٽن جو اُتم ساهس ٿيندو هو.

اهي سڀ سڪا ۽ وٽ هوندا هئا.

اُتم راج! اُتم راجا ۽ اُتم راج چاڪي ڇڏي ان لاءِ

مئوسه رتي ۾ ڪيترا لير آهن هڪ لير سيني جو

ٺڪور آهي:-

”جنهن راجا جي راج ۾ نه چور نه پراڻي استري دانهن

بري نظر ڪندڙ، نه دشت وڃن ڳالهائيندڙ نه ڊاڪو نه

راجا جي آڳيا جو اُتگهن ڪندڙ آهي، اهو راجا ان آند

”پنهنجي ڏاڏي کي سڄو ثابت ڪرڻ لاءِ قسرن کائڻ
 گيرجي. اکر لاچار شاهد نه هجي ته پوءِ قسرن کائڻ گيرجي.“
 ان زماني ۾ ڏوهين کي سزا تمام سخت ڏني ويندي
 هئي جنهن ڪري ڏوهه تمام گهٽ ٿيندا هئا. اکر ڪو
 ويڃاري کي موت جي سزا ملي ته پوءِ ويڃار ڪرڻ کان
 اڳ ان مصيبت کي باد ڪري ڪنهن ٻئي ويڃار کان باز
 اچڻ جي ڪوشش ڪندو. پر جي انهي جاءِ تي ڪو
 مهينا جيل جي سزا هجي ته ويڃاري انتهائي هروڀرو ٻرواڻ
 نه ڪندو. ان ڪري اڄ جيل انهن ڏوهين سان پُر يا
 ٻيا آهن جي عادلتي ڏوهاري آهن؟ سزا پوري ٻاهر
 نڪرڻ تي چوندا آهن ته ٻاراڻا جيتري دال روئي هئي
 تيتري جيل ۾ پوءِ ڪيتري ٻرواڻ! پر اهي ننڍي ۾ ننڍي
 ڏوهه لاءِ وڏي سزا هڻڻ ڪري اهي ڏوهه بند ٿي
 ويندا هئا.

وڏيشڪ وياڳڻ (غير ملڪي کائڻو)! هي کائڻو ٻڌڻ
 دوت جي آڌين هوندو هو (جيتوڻيڪ اڄڪلهه ٻڌيشي
 معاملن جو وزير چيو ويندو آهي) انهي مانتا ٻيا به
 ڪيترائي دوت هوندا هئا جي ٻين ٻين ڏينهن ۾ راجدوت
 (پوليٽيڪل ايسٽ) جي حيثيت ۾ ڪم ڪندا
 رهندا هئا.

گپت چر (سي. آءِ. ڊي)! ان زماني ۾ گپت چر
 C.I.D. (خفيه پوليس) جو به خاص بندوبست

سڄي چوڻ سان شاهد پوٽر ٿيندو آهي ۽ سڄي چوڻ سان
 ڌرم وڌندو آهي ان ڪري سڀني ورڻن جي شاهدن
 کي سڄي ئي چوڻ گهرجي. آتما جو شاهد آتما آهي
 (ارثاٽ پنهنجو ڪلياڻ مدش پاڻ ئي ڪندو آهي) ان
 ڪري تون منشين جو اُتم شاهد پنهنجي آتما جو اُپمان
 ۾ ڪر (ارثاٽ جيڪي پاڻ پنهنجي آتما ۾ هجن تنجي
 خلاف نه ڇڏي) هي ڪلياڻ جي اڃا ڪندڙا تون جو
 ”مان اڪيلو آهيان“ ائين پنهنجي من ۾ ڄاڻين ٿا اهو
 ٺيڪ ناهي ڇاڪاڻ ته پنهنجي هر ديه ۾ ٻيو ڀاءُ پاپ کي ڏسڻ
 وارو گيالي ٻرما آتما نٿي موجود آهي. وڪيل جي ان
 طرح خبردار ڪرڻ بعد نيايا ڏيش (جڳ) شاهدن جون
 شاهدون وٺي ۽ انهن شاهدين ۾ جيڪي معتبر هجن
 تن ۽ قانون جي آڌار تي نيايه اڏيش فيصلو ڏئي. انهن
 شاهدين ۾ جيڪي شاهد ڪوڙ ڳالهائين تن کي به سزا
 ملڻ گهرجي.

ڪوڙي شاهدي! لوب، موه، ڊپ، مترتا،

ڪام، ڪروڌ يا اڳيان کان ڪوڙ ڳالهائيندڙ شاهدن کي
 کي جدا جدا قسمن جون سزائون ڏنيون وينديون هيون.
 ڪن حالتن ۾ ته ڪوڙي شاهد جي زبان کي چيد ڪيو
 ويندو هو. راجا، ڪاريگر، نت ويد پڙهندڙ، پراهمڻ،
 پرهمنجاري ۽ سنياسي انهن سڀني کي به (لاچار حالتن ۾)
 شاهد بڻائي سگهيو هو.

انهن سڀئي مڻدن ۾ سڄن ڏوهن کي ڏوهه جي آڌار تي جدا جدا سزائون ڏيڻون وينديون هيون جي سڀ مدوسرن تي ۾ لکيل آهن. انڪا سواءِ ٻيا هر روز جا ٿيندڙ عام ڏوهه انهن سڀني جو ورڻن ۽ انهن مان هر هڪ لاءِ جدا جدا ڏوهه جي آڌار تي سزائون وغيره سڀ جو مدوسرن تي ۽ ۾ ورڻن آهي.

شاهديءَ لاءِ فير! ”اڀاءُ آلي (ڪورٽ) ۾ وادي (مدعي) ۽ ٻئي وادي (مدعاليه) کي پنهنجي مڻدن کي سڄو ثابت ڪرڻ لاءِ شاهد ڀيڻ ڪرڻ گهرجن. ۾ زوري، چوري، ويچار، سخت ڪلامي وغيره جي مڻدن ۾ شاهدن تي هر ويرو پروسو ڪرڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته اهي ڪم ڪم ٿيندا آهن. استرڀن جي مڻدن ۾ استرڀن جي شاهدي ضروري آهي. لاڳاپي واري مائٽ جي شاهدي معتبر نه ٿيندي آهي. ڪورٽ ۾ شاهدن سوڌو مدعي ۽ مدعاليه ٻنهي حاضرين نه وڪيل شاهدن کي ڪردار ڪري ڇڏي ٿو. ”هنن ٻنهي (مدعي ۽ مدعاليه) هن ڪم ۾ جيڪي ڪجهه ڪيو ۽ ان باري ۾ جيڪي ڪجهه ٿون ڄاڻين ٿو اهو سڀ سچو سچو ڇڏو ڇاڪاڻ ته نهن جي هتي شاهدي آهي. جيڪو شاهدي ۾ سچو ڇڏو آهي اهو اٽل ۽ سڪدائي جنم پائيندو آهي ۽ هن جنم ۾ اٽل ڪير ٿي ڪي پائيندو آهي. ڇاڪاڻ ته ڇا سچي واڻي آهي الڳي وڌائي وڌن ڪئي آهي.

دوائون، رس، قول، هؤل، ميوات، بن، پاڇي، ڇمڙي،
 بانس جي ٺهيل شين، مٽي جي باسٽن، ۽ پٿر جي ٺهيل
 شين جي وڪري تي جيڪو نفع ٿئي انجو ڇهون حصو
 محصول طور ورتو ويندو هو. پيرين رستي ندين جو پار
 (پٽ) اُڪارڻ يا سفر ڪرڻ انجو محصول حالتن موجب
 گهٽ وڌ ٿيندو هو. پر اهو نمونو فقط ندين لاءِ هوندو
 هو، ندين وارو طريقو سمند ياترا سان لاڳو نه هوندو هو.
 نيايم آليم (عدالتي ڪانو) ! نيايم آليم (ڪورٽ) ۾
 جيترو قسمن جا ڪيس ايندا هئا تن جا ۱۸ مکيه قسم
 هوندا هئا:-

- (۱) قرض (۲) امانت (۳) بغي مال کي وڪرو ڪري
 ان تي جهڳڙو (۴) بغي سان ملي ڪا سازش ڪرڻ (۵) ڏال
 مال جي موٽائي وٺڻ تي جهڳڙو (۶) ڀڳهار يعني ڪنهن
 جي نوڪريءَ مان ڪڍڻ وٺڻ يا گهٽ ڏيڻ تي جهڳڙو
 (۷) ڀرتگيا ڪري انجي خلاف يعني انجام ڏيڻ تي
 (ڀرتگيا ڀنگ) (۸) (پيسي جي) ڏي وٺ (۹) ڍوڙن
 جي مالڪ ۽ ڌار جي وچ ۾ جهڳڙو (۱۰) زمين جي حدن
 جو جهڳڙو (۱۱) ڪنور وائي (سخت ڪلامي) (۱۲)
 مارڪٽ (۱۳) چوري (۱۴) زوري ڪنهن ڪم جو ڪرڻ
 (۱۵) ٻانهن ڀڄائڻ يا پراني استري سان ويچار ڪرڻ
 (۱۶) استري ۽ ٻرن جو هڪٻئي ۾ لاڳاپو بگڙڻ (۱۷)
 وراهست ۾ جهڳڙو (۱۸) چوٽا ڪرڻ.

نالي ويو هو ٿو لڏا هوا. انهن جي ڪرڻ سان توڙي سڀا
جي ٺولدي به وجهه پراپت ٿي سگهندي هئي.

وڃيم کانپوءِ! شترو جي ديش کي وجهه ڪري
راجا وجهه ڪيل ديش ۾ گمائي مهاڻائن ۽ ڌارمڪ پرائمڻ
جي عزت ڪندو هو. شترو ديش جي انهن ماڻهن کي
جھڪي ٻڌي جي ڪري بلڪل غريب ٿي ويا ٿولدا،
لڏجي پوڻاڪ ۽ خوراڪ راجا ڏيندو هو. وجهه ڪيل
ديش جو راجا مار جي ويو هجي نه انجي مکيه ماڻهن، منترين
۽ راجا جي باعزت ماڻهن جي مرضي موجب اٿي جي
سنگهاسن تي ڪنهن لائق پُرش کي وهاريو ويندو هو،
۽ ان سميه جھڪي ڪڍڻ واجب ۽ ضروري ڪرڻو هوندو
هو ڪم وٺندو هو. ڌرم اڪول جا راجپوتي آهي
ان موجب ان راجا ۽ منترين کان پوئوگيا پتر (افرار لاهو)
لکائي ورتو ويندو هو ان بعد مکيه ماڻهن کي ساڻ ڪري
ان لکين راجا جي عزت (سواڪس) ڪم وٺندو هو. ان
بعد راجڏاليءَ ڏانهن ڪوچ ڪيو ويندو هو.

ڪروڙياگم (روينيو ڪانو)! ديش ۾ جھڪا پوک ۽ واپار
ٿيندو هو راجا ان تي ڊل ۽ محصول وٺندو هو. جالورن
۽ سون هي واپار جي نشع جو پڄاڻو حصو اناج جي
نشع جو پڄاڻو حصو اناج جي اڀس جو اٺون چوٿون
يا ٻارھون حصو وٺن، ساڪي، گجھ، غوڻوٺاڪ،

ڪي رپورٽ موڪلي ۽ آخر ۾ سموري رپورٽ راجا کي
ملڻ گهرجي.

يڏا واپاڳم (جنگي ڪانو)!

ان سميه ڪيترن قسمن جا قلع ٺهندا هئا جن مان
ڪجهه هي آهن:-

ڌنر درگم - ڌنر ڌاري (تير ڪمان وارن) سپاهين
سان محفوظ قلعو.

ههي درگم - زمين جي اندر مٽي سان ٺهيل.

ابدردگم - جل سان گهيڙيل.

وڪشم - چئني طرف جهنگلن سان گهيڙيل.

نردردگم - مضبوطي سان محفوظ ٿيل فوجي قلعو.

اهي قلع هٿيارن پٿورن (شترن استرن) ڌن، اٺاج،
سوارين، ودوان براهمن، ڪاريگرن، ڪلن، گاهه چاري
۽ جل سان ڀرپور هوندا هئا.

راج پون! مکيه قلع ۾ جيڪو انهن سڀني ۾ مضبوط

هوندو هو ان ۾ راجا رهندو هو ۽ ان ۾ ئي راجڌاني
ٿيندي هئي.

ويوهه! ان وقت يڏا ۾ وجهه پراڻو ڪرڻ لاءِ سڀني
کي نموني اموالي جي ويوهه (مورچن) ۾ ٺاهيو ويندو
هو. جي ويوهه ڪيترن قسمن جا هوندا هئا مکيه هي آهن:-
دند، شڪت، وراهه، مڪر، سوچي، گرڙ، پدم ۽ وجر.

(عوضي) ويدن جو جائو ۽ پورو ڌرمائو ۽ وڏوان پرائمڻ
 هوندو هو (ڪشٽري بلڪل نه). ان پرائمڻ پريٽي جي
 سهائتا لاءِ ٽن ٽن وڏن وڏن ويدن جي، وڏوان پرائمڻ
 جي هڪ سڀا مٿو ٿيندي هئي انهن ڇهن پرائمڻ جي
 سڀا جو نالو ”پرهما جي سڀا“ رکيو ويندو هو. مٿس
 ۾ اڃو فيصلو راجا جي فيصلي طرح سمجهيو ويندو هو.
 راج جا جدا جدا وياڳ ۽ راج پريٽي لاءِ لڳ
 هلائڻ لاءِ جدا جدا وياڳن (ڪالن) لاءِ جدا جدا مٽري
 (ووزر) هوندا هئا جي پهندي پهندي ڪالي جي سڀال
 ڪندا هئا.

شاسن وياڳ ۽ راجا جي آڌين شاسن وياڳ (جوڙجي
 ڪار) ۾ ڪم ڪندڙن ۾ جيڪو مکيه هوندو هو اهو راجا
 اڌ ڪاري سڏبو هو. جنهن جو ڪم پهندي ساهڻ
 عملدارن جي ڪمن جي جاچ پڙتال ڪرڻ هو. ان عهدي
 تي راجا جو مٽري مٿو ڪيو ويندو هو. ان اڌ ڪاري
 ڪالو شاسن وياڳ ۾ هر شهر جي هڪجي عزت
 هوندي هئي ان ڪالو سهرگراها ڏيپتي (هزار
 ٻولن جو عهد بدار)، شت گراها ڏيپتي (سؤ ٻولن جو
 عهد بدار)، ونشتيش (ويهن) ۽ دشت گراها ڏيپتي
 (ڏهن) ۽ ايڪگرهما ڏيپتي (هڪ ٻول لاءِ عهد بدار)
 نالي عملدار هوندا هئا انهن جو ڪم هوندو هو ته ٻول
 ۾ جيڪي ڪم، ٿي اڪي هر هڪ پاڻ کان وڌيڪ عملدار

مئٽري اوچي خاندان (ڪل) جا ودوان، ڀڏ وڏيا جا
 ڄاڻو هوندا هئا جن تي راڄ جي هر نفع نقصان جو بار
 هوندو هو. ۽ راجا کي اهڙي صلاح ڏيندا هئا. راجا انهن
 جي صلاح ٻڌي وڃار ڪري پرڃا لاءِ ٺيڪ سمجهي ان
 تي عمل ڪندو هو. راجا چور وڙانو ٺهر پورو ڪرڻ وارا
 هوندو هو. گهڙي به هو اچائي نه وڃائي سگهندو هو.
 روز مئٽرين سان اڪيلي جاءِ تي ويهي صلاح مصلحت
 ڪندو هو. راجا چيٽو ٺيڪ سڀني ڪمن تي نظر رکندو
 هو پر خزانو خاص ڪري سندس هٿ هيٺ رهندو هو
 ۽ نياڻ جو ڪم به خاص طرح کيس ئي ڪرڻو پوندو هو.
 راجا جي اچڻ کان اڳ درٻار لڳندي هئي راجا جي مقرر
 ٿيل وقت تي اچڻ وقت سائين ويدن جا ودوان براهمن
 ۽ مئٽري ايندا هئا. نياڻ آلي (ڪورٽ) ۾ اچڻ وقت
 راجا کي فوجي وردي نه پهريل هوندي هئي بلڪ سادي
 پوشاڪ ۾ ايندو هو. مقدمن جي سموري ڪارروائي بعد
 وڃار ڪري راجا جيڪو فيصلو ڏيندو هو تنهن لاءِ کيس
 قانوني ثابتي ڏيڻي پوندي هئي (جيئن ته فلاڻي ڏوهه
 لاءِ فلاڻي سزا فلاڻي قلم هيٺ) ڏنڊ شاستر ۽ قانون
 کان خلاف من ماني سزا راجا نه ڏيئي سگهندو هو
راجا ۽ درهما سڀيا! اگر وڏا وڏا مقدا جيڪي
 راجا وقت فيصلي لاءِ ايندا هئا ته انهن کي اگر راجا
 ڪنهن ڪارڻ خود نه ڪري سگهندو هو ته انجي فيصلي
 لاءِ هو پنهنجو هڪ عيوضي مقرر ڪندو هو. اهو پر تيندي

کيالي ڏنډ کي ئي ڏور سمجهندا ۽ ڇولدا آهن. ڄاڻي
 راجا جو پٽا هجي يا آچارو، مٿڙهجي آلا ماڻا، استري
 هجي خواه پٽر يا ڀرو همت هجي، انهن مان جوڪو به
 ڏور وروڙ ڪر ڪري راجا کي ان کي ڏنډ ڏيڻ گهرجي.
 پر اکر راجا خود اُٻراڻ ڪري نه جهڻ اُٻراڻ لاءِ عام ماڻهن
 کان هڪ ڪارشا پياڻ ڏنډ ورتو وڃي ان ئي اُٻراڻ لاءِ
 راجا کان هڪ هزار ڪارشا پياڻ ڏنډ ورتو وڃي.

ڏنډ وصول ڪرڻ لاءِ نراھڻ ئي ڏولدا هئا ڄاڻي راجا
 کان معي هئڻ ڪري راجا کان به ڏنډ وٺي سگهندا هئا.
 ڇاڪاڻ ته نراھڻن جو پر ڄاڻي تمام سٺو اثر ڏولندو هو
 ان ڪري نراھڻن کان راجا نه ڇڏندو هو ۽ ڏور موجب
 آڇرڻ ڪندو هو. پر ساڳئي وقت راجا کي تمام بوجيه
 درشتي سان ڏاڍو ويندو هو پرڃا راجا کي پٽا سمان
 سمجهندي هئي. پرڃا ئي به راجا جا فرض ڏولدا هئا.
 ۽ راجا ئي به پرڃا جا فرض ڏولدا هئا ان ڪري ٻئي
 برابر ان نڌن ۾ رهي آڇرڻ ڪندا هئا. راجا جو مکيه
 فرض هو پرڃا جي رکڻا ڪرڻ. جيڪو راجا پرڃا جي
 رکڻا نه ڪندي به ڀل (مجهول) وصول ڪندو هو ان
 کي پٽت سمجهيو ويندو هو.

راجا به ڏٺو ڏٺو! راجا راج جو اڪيلي سر
 ڪو به ڪم نه ڪندو هو. کيس هر ڪم ۾ صلاح ڏيڻ لاءِ
 صلاحڪار مٿيون (وزيرون) هجي سڀا ڏولدي هئي، جهڻ
 پرڃا جي سڱ جي ڳالهه سوچي ويندي هئي. اهي

انجي ايتڙ هلڻ ڪري سمسار ارڪ سمان ٿي پوڻو آهي.
 سهر ٽيون گهڻيون آهن پر سڀني ۾ مدو سهر تي مکي
 ۽ سڀ کان پراچين آهي. هڪ انجي آڌار تي ان سمي جو
 انھاس ارڻات سڀيتا لکي ويڌي.

راج ڌرم! راجا جا ڳڻ! ويدن جي گمان، ڪرم ۽
 آپاسنا انهن ٽنهي وديائن جي ڄاڻندڙ کان، انهن ٽنهي
 وديائن، سڌائن ويد لپتي، نياپ وديا، آتم وديا، جيو آتما
 ۽ پرماتما سمجهندي برهم وديا، ماڻهن سان ڳالهائڻ بولھائڻ
 جي وديا ڄاڻندي، راجا رات ڏينهن اندرين کي وجهي
 ڪرڻ ۾ لڳو رهي ڇاڪاڻ ته جيتندريه پرش تي پرجا
 کي وس ۾ رکي سگهيو.

راجا ۽ پرجا! ”ڏنڊ (سزا) تمام ليجه وارو آهي.“
 انکي اودوان ۽ اڌرماتما لٿو ڌارڻ ڪري سگهي. اهو
 ڏنڊ ڌرم کان ٿڙيل راجا جو اس ڪري ڇڏيندو آهي.
 ارڻات ڏنڊ سڀ کان وڏو آهي جنهن جي خلاف راجا
 نه لٿو هلي سگهي.“

”جيڪو ڏنڊ آهي اهوئي اصل ۾ راجا، اهوئي پرش
 اهوئي ليتا اهوئي راج ڪندڙ ۽ اهوئي چڻي آشرمن جو
 نه ضامن آهي. ڏنڊ ئي ساري پرجا آي راج ٿو ڪري.
 ڏنڊ ئي سڀني جي پلي پالڻي رکشا ڪري ٿو. ستل پرجا
 جي اندر ڏنڊ ئي ڄاڳندو آهي (جنهن جي خوف کان ئي)
 ستل پرجا کي چور وغيره ستائڻ جي همت نه ٿا ڪن

هزار ورهه گذري وڃڻ تي ٻڌي مهيني جي پورڻا تي هي ڳولت سمايت ٿيو.

منولتر ڪل ۱۴ آهن. منوسمونيءَ ۾ بين جو نالو به لکي فقط پنهنجي هلندڙ وٽوسوت منولتر جو ورڻ ڪيو ويو آهي. جڏهن موجب اجتائين جو حساب هن طرح آهي:-

هلندڙ منولتر جي ۲۷ ڇتر يگين جا ورهه ۱۱۶۶۴۰۰۰۰
 هلندڙ ۲۸ ڇتر يگيءَ جي ٽن يگن جا ورهه ۳۸۸۸۰۰۰
 هلندڙ ڪلچڪ جا ۱۹۴۶ لائين جا ورهه ۵۰۴۶

ڪل ۱۲۰۵۳۳۰۴۶

منوسموني اوسار سڄي جا گذري ويل ورهه ۱۰۰۰۰

صافي ۱۲۰۵۲۳۰۴۶

ارڻات منوسمونيءَ کي هن ۱۹۴۶ع ۾ ڪل ٻارهن ڪروڙ پنڄهه لک ٽيويهه هزار چاٺياليهه ورهه گذري چڪا آهن.

سهر ٽيون چا آهن! ڏور گيان جي سيني ڪسوئين ۾ ويد ڪالهرءِ سمورين جو درجو آهي. سمورين ڪالهرءِ سماج جو هلي ڪنن آهي ڇاڪاڻ ته سمورين ۾ جتي ويد اوسار ورڻ آهر ڏور سمجهائيل ٿيڻ تي ايتي وهندار آديءَ جو به گيان مليو جو ويدن اوسار گهندو آهي. ان کي ٻڌيان ۾ رکي اگر مٿس سماج جا سڀ اير (قانون) - وهندار هجن ته سمار ۾ باب ۽ ڊڪ ناس ٿي وڃن. پر

آڌياڻ ٽيئون

هنو سهرڻي ڪال!

(ار ٽاٻ مڊوسهرڻيءَ جي آڌار تي اُن سهرڻيءَ جي سڀيتا جو انھاس).

ڪال ٺرڻ! مڊوسهرڻيءَ جي زماني کي هن سهرڻي تائين ٻارهن ڪروڙ ورهيه ٿي ويا آهن. مڊوسهرڻيءَ ۾ ڪال ٺرڻ ڪرڻ لاءِ هيءَ سهائتا مليڻي:-

”سوايمپو ڪان وٺي موجوده ستين مڊونٽر تائين، سڀني مڊونٽرن ۾ مختلف سياڻو وارو چراچر (ڇڙ ڇيٽن) جڳت ايشوري انتظام موجب انهن ٿيندو آهي.“

(مڊوسهرڻي آڌياڻ ۱- سلوڪ ۴۳)

ان مان سڌ آهي ته مڊوسهرڻي لکڻ تائين ڇهه مڊونٽر گذري چڪا هئا ۽ انهن ڇهن مڊونٽرن ۾ مڊس جي اڻپڻي ڪا نه ٿيندي آهي. باقي ستين ۾ جنهن ۾ مهاراجا مڊوءَ هي گرنٽ لکيو مڊس جي اڻپڻي ٿي چڪي هئي. ان کانپوءِ اڳتي لکيل آهي:-

”وڏو سوخت مڊونٽر جي پهرئين سبب يڪ ڪان ٿي

ظاير. وديهن جو راجا جنڪ وڏو گياڻي هوندو هو
 سندس وڏائي ٻڌي ٻري ٻري جا ودوان سندس سڀا
 ۾ ايندا هئا.

انڪانسواءِ الڪي، مگڙ، ڪاشي، متسم، شوس وغيره
 راج نه هوندا هئا.

(ان طرح نروڻ ڳوٺ ڪال جو الياس مڙهيو.)

بڙاڻو، وڏي ڀڄڻ جو راجا جيڪو وڏو گيالي ڇوڪرو هو
 سندس وڏائي ٻڌي ٻري ٻري جا وڏوان سندس سيا
 ڀر ايندا هئا.
 الڪا سوا، الڪا، مگڙ، ڪاشي، مٽسي، شُوس وغيره
 راج ۾ ڇوڪرا هئا.

(ان طرح ٻه ڇوڪرا ٿي ويا جو اڃا به ڳالهيون ٿين.)

جي ارڻن جي وچار يعني ڌيان سان سنڀاسي برهم ڀراپتي
جي لائق بڻجي ويندو آهي.

”جو در اچار کان دور ناهي، جنهن کي شانتِي ناهي،
جنهن جي آتما يوگي ناهي ۽ جنهن جو من شانت ناهي
اهو سنڀاس وٺي به پرماتما جي ڀراپتي نه ڪندو.“
ان طرح ورڻ آشرم ڌرم سمپت ٿيو.

راجنيتڪ وسٽار! ان سمي ۾ جيڪو آرين جو راج
يعني راجنيتڪ وسٽار هو ان ۾ اُتر يون ڀاڱو اُتر ڪرو
۽ اُتر هند راج سڏبو هو. راج جو وچون ڀاڱو ڪرو ۽
پنجال راج هئا ۽ انهن سان ئي لڳ ڀڳ وشن ۽ اُشين
ديش به هئا. اوڀر طرف پراچين سڏبو هو. ڏکڻ ۾
ڀڳوت راج هو. اولھ ۾ نيپچين ۽ اُپاچين جا راج هئا.
ان طرح ان سمي جو آريه جيڪي تمام ڪشادو هو، ڪرو
۽ پنجال نالي راج تمام پرتابي ۽ سچا هئا. انهن کانسواءِ
ڪوسل جي اَوڌ (آڻوڌ) ۾ رهندا هئا ۽ وديهم جي
اتر وھار (بھار) ۾ رهندا هئا ۽ ڪاشي راجي ۾ جيڪي
آريه هئا اهي به تمام سچا ۽ پرتاپ وان هئا. سدا نير نالي
ندي ڪوسل راجي ۽ وديهم راجي جي وچ ۾ هئي ان ئي
سدا نير ندي جي اوڀر طرف وديهم جو ۽ اولھ طرف
ڪوسل جو راج هو. وديهم سدا نير جي اوڀر حصي کي
جوڌ لڌل ۽ پيلن سان ڀريل هوسڪائي ساڙي رهڻ لائق

اڳ ۾ سوچي رکيو هجي. لنگوئي ٻڌي يا هڪ وستر
 ٻائي، زمين تي آرام ڪري، پيئڻجي لواس اسٿان کي
 سڌا ٻڌا بندو رهي. شير جي ڪڍڻ ڏيو مندر يا ڪڍڻ
 اڪيلي جڳهه پر يا ڪڍڻ وٺا جي ڇيٽان لواس ڪري.
 پيئڻجي هر ڏي پر وڻو ويا ٻڪ ٺهر جو گيان کوجيندو رهي.
 جڏهين کيس پوئو وغيره لاء ڪچو نه ملي نه کيس آڏاڻ
 هٿ ٺيڪ ڪولهي ۽ نه کيس ٻرڻ هٿ ڳڙهي جڏهين
 کيس ڪچو ملي وڃي. کيس ٺٽا ايترو تر هٿ ڪرڻ جي
 ڪوشش ڪرڻ ڳڙهي جيتري پر سندس گذارو ٿي
 سگهي. ڳڙ نار جي کيس ڪا به چٽا نه هٿ ڳڙهي.
 سياسي کي ڪڍڻ به وڻو پوڙ کي ويجهو نه وڃڻ
 ڳڙهي. کيس لال پيلي رنگ جو ڪپڙو ڌارڻ ڳڙهي.
 سٺيد اصل نه ڌارڻ ڪري، سياسي کي شي ورڻ
 ضرور ڌارڻ ٿي. جن ۽

”ٻراڻي ماڻھو کي حاجي پيڙائڻ جي اڃا کان رهڻ،
 سڃاڻي، سن جي ملڪيت جي ڪامنا کان سڌا دور وٺڻ،
 پوئو ٿا ۽ آڏاڻ ٿا.“

”کيس پڪا لاء ٺٽا ايتري دير ترسڻ ڳڙهي جيتري
 ڏاڍو ڏک ٿيو ڏهي سگهجي. سياسي کي ڳڙهي نه
 ٿي، ڳڙ لواس ۽ رکڻ نه رکي. ويد روپي وٺا جو
 ”اوم“ آهي ان ڪري اوم ويد جو سار آهي اوم

تائين گذارو ڪري ڪٿيا ۽ اڳي ڪي تياڳي وٽن جي
چانوڻ ۾ اواس ڪري، قل وغيره تي گذارو ڪرڻ کانپوءِ
فقط جل تي پوءِ هوا تي پوءِ ڪچر، ڏينهن تائين فقط
ساهه کڻي بنا کاڌي پيئي جي رهي ان طرح پاڻ کي
نپسري بڻائي.

سنياس! وان پرست پورو ڪري ۷۵ ورهين جي
عمر ۾ سنياس اختيار ڪري، ان جا نيم:-

”سنياسي کي گهرجي ته گهر ٻار ڇڏي ۷۵ ورهين
جي عمر ۾ سنياس آشرم ۾ هليو وڃي (اڇڪلهه جو
ڪيترا ماڻهو ائين ئي گهر کان رسي وڃي سنياسي ٿيندا
آهن ۽ فقط گيڙو ڪپڙا پائي پيندا آهن اهو اڌرم ۽
پاکيد آهي اهي سنياسي نه پر ٻائي آهن اهڙن ماڻهن
کي دان اصل نه ڏيڻ گهرجي) اهو سنياسي جو سڀني سان
نروير ۽ شالتي سان ورتاءُ ڪندو آهي انکي ڪنهن به
پراڻي ۽ جوڊپ نه ٿيندو آهي.“

”سنياسي کي گهرجي ته هو ٻين سڀني سنسڪارن
کي ڇڏي ڏئي پر ويدن جو سواڌيا، اصل نه ڇڏي،
ڇاڪاڻ ته ويدن جي پلجي وڃڻ ڪري هو شودر ٿي
ويندو ان ڪري ويدن جو سواڌيا، ڪڏهين به نه
ڇڏي، سنياسي کي پنهنجا وار سپ ڪوڙائڻ گهرجن.
ڪنهن به قسم جو ڌن پاڻ وٽ نه رکي ۽ نه پنهنجو گهر
رکي، روزانو اهڙن ستن گهرن مان پکشا وٺي چمڪي هن

مان شراب ٺهندو آهي تيار ٿيل هجي اهو - پ اصل نه کائڻ گهرجي.

”اهو پوڄن نه کائڻ گهرجي جڏهن به وار يا جيت ڪري يا هجن، جو هڪ دفعي وڃي چڪو هجي ۽ وري وڌو وڃي (يعني ٿر بل گرم ڪري نه کائڻ گهرجي).“
 ”جولو پوڄن ڪيئن جو به نه کائڻ گهرجي. اهو پوڄن نه کائڻ گهرجي جو ڏيکي ڏي رکڻ ڪري ٿي سوان ٿي وڌو هجي، جو ڪراڻ، مڙو ڪراڻ، ٿي پيو هجي، جو هڪ دفعي کان وڌيڪ وڌو وڌو هجي، جو ڪپو هجي يا ٿورو ڪپو يعني جو سرڪ نه هجي.“

ان طرح گرهست آشرم جو ورڻن سماپڻ ٿيو.

وان پرست! رهمچر به ۽ گرهست آشرم پورو ڪري ۵ سالن جي عمر ۾ وان پرست ۾ وڃڻو ٻولندو هئو. وان پرستي لاءِ ٿيو.

”جڏاڻو رکائي ۽ ڪيئن جانور جي ڪل ٻهري، شير ۾ نه وڃي ۽ نه ويهي ٻئي ۽ ٻي رکي، فقط ٻن جي ٿلڻ ۽ مڙ ٿي ٺڌارو ڪري. سدائين اندر بهر ٻوٽو رهي. پيٽجي ٿردي کي ڏيا سان ٻر ٻوٽو رکي جيڪو انهي سندس آشرم ٿي اچي ان جو ٿول مڙ سان سڪار ڪري، ٻين کي ڏئي پلي ٻر ڪيئن کان وٺي ڪپهه به ۱. صوح منجهند ۽ شار جو سٺان ڪري پيٽجي آشرم جي ٿر انوار اڳي ٿوٽو (هون) ڪري، ان طرح ڇهن مهينن

گهر جي . کيس نمرتا پاڻ نه ٿيڻ گهرجي پر مضبوط نه
سدائين اندرين کي وس ۾ رکي اُدار چٽ ٿيڻ گهرجي .
”گرهستين کي گهرجي ته ويد پڙهڻ، يگيه ڪرڻ ۽
سدنن اُٿڻ ڪرڻ ۽ پنهنجي نتيه ڪرڻ ڪرڻ ۾ پوري
ڪوشش ڪرڻ گهرجي . کيس گهرجي ته پاڻ وٽ آيل
ماڻهن جو اٿي بيبي ستڪار ڪري . ڪن وهڻ لاءِ آسڻ
ڏئي ۽ سندن تعريف ڪندڙ مڌر شبدن سان ڳالهائي ۽
سڀني کي پنهنجي شڪتيءَ سارو پوڄڻ ڏئي .“

”ڌورتن، دشتن، لاسٽڪن ۽ مورڪن جي وچن
کي ٻڌي ڪروڌ نه ڪري ۽ نه انهن جي وچن تي
نه ڳچي وڃي.“

”ڌرم ۽ اڌرم اهو چوندا ڪونه ٿا ڌرم نه اسين هتي
آهيون يا هتي، ڌرم اهوئي آهي جنهن جي آچر (عمل)
جي سڀني ورطن جا ودوان ۽ گيالي پرش ساراهه ڪن ۽
جنهن جي هوندا ڪن اهوئي اڌرم آهي.“
”آٿر هتيا ڪڏهن به نه ڪري ۽ نه ڪنهن ٻئي
جي هتيا ڪجي.“

ڪاٺ ۽ نه ڪاٺ لائق ! ”رڌل پوڄڻ جو سڄي
رات پيو هجي (يعني پارو ٿو) اهو نه ڪاٺ گهرجي نه پيهڻ
گهرجي، نه اهو رڌل پوڄڻ جو ڪنهن ڪارڻ ڪڙو
ڪسارو ٿي وڃي . هر قسم جي اهڙي شيع جنهن مان
نشو ٿئي، اهڙو پوڄڻ جو اهڙي قسم جي ڀن مان جن

نهن کي ڏيڻ لاءِ پوڄن جي لاءِ ڪجهه پاتئي نه هجي نه
استان جل آسڻ ۽ مڌو وڃڻ نه هڪ سٺي ماڻهوءَ جي ڳڻڻ
مان ڪڏهين به نه ٿا ڳڻجن.

”ڳڻڻ ڏئي چاهي خود بکيو رهڻي وڃي، پنهنجي
استري ۽ ٻارن کي بکيو رکي ڇڏي پر ان داس (نوڪر)
کي ڪڏهين به بکيو نه رکي جو سندس روزانو ڪم
ڪري ٿو.“

”ڌرم سان ڏن ڪمائي ۽ لائق مڻهين کي ڏئي يا
مڻهين مڻن تي خرچ ڪري. نه لائق ماڻهوءَ کي ڪڏهين
به ڪجهه نه ڏئي.“

”جيڪو گرو جي لاءِ، رواءت سنسڪار جو خرچ هلائڻ
لاءِ، بيمار جي دوا ڏرڻ لاءِ، غريب هٿڻ ڪري، بگه
ڪرڻ لاءِ، ودبازئي، ٻاڙي وغيره دان ڳڻي انهن سڀني
کي ڪجهه نه ڪجهه ضرور ڏيڻ ڳڻي.“

”گرمڻن کي پنهنجو ڪوبه سمو ڪڏهين به ورت
نه وڃائڻ ڳڻي. پر پنهنجي پوڳيا انوسار هر سمي مان
لاپ وٺڻ ڳڻي. پنهنجي اندرون کي پوري طرح وس
پر رکڻ ڳڻي. سدائين ڳڻي به ٿي نه ويٺو رهڻ ڳڻي.
سدائين سڄهه ڳالهيون ڳڻي. هڪ آريه جي طرح کيس
آڇرڻ ڪرڻ ڳڻي. ڌرماتما روشن کي ٿي ودبا دان
ڏيڻ ڳڻي. شاسترن به لکيل نيمن جو ٻالڻ ڪرڻ
ڳڻي. وڏن جي سواڌيا به خاص دلچسپي رکڻ ڳڻي.
ڪنهن به ساعوراري کي ڪڏهين به حاجي نه پڇيائڻ

(۱) لٽيه سندن ڪري اگني هوٽو (هون) ڪرڻ.
اگر بنا سندن جي اگني هوٽو ڪري ته ان لاءِ پرائيشيٽ
ڪرڻو پوندو هو.

(۲) ديويگي ۽ پتري يگي وغيره ايم پوروڪ ڪرڻ.
(۳) اٿي ستڪار - جيڪو اٿي (مهمان) شام جي
سمي اچي الڪي رهڻ جي جاءِ ضرور ڏيڻ گهرجي. بڪايل
۽ اڇايل کي ان جل هڪدم ڏيڻ گهرجي.

اگر گرهست (ارڻات پتي پتي) سوريه اپڙڻ تائين
ستو پيو هجي (ارڻات پرائڻ ڪال جي سنڌيا نه ڪري
سگهي) ته هو سڄو ڏينهن بنا ڳالهائڻ ٻولھائڻ جي بکيو
رهي. اگر سنڌيا جي سمي سمهي پوي (ارڻات شام
جي سنڌيا آپاسا نه ڪري) ته هو سڄي رات بنا ڳالهائڻ
جي بکيو ويندو رهي ۽ پوءِ ڪال سندن ڪري پرماتما جي
آپاسا ڪري، (اهو پرائيشيٽ آهي).

روزانو اڪالت ٻرويد جي ڪن ڀاڱن جو پاٽ ڪري.
جڏهين پوڄن تيار ٿي وڃي ته ٻلي وٺڻو ڏيو ٿي
وڃي ته ان پوڄن مان سڀ کان اول ڪنهن کي دان ڏئي،
ان بعد ان پوڄن مان اٿئين کي، پنهنجي ننڍن ٻارن کي،
بيدي يا روڳي کي، پنهنجي گهر جي ٻين استرين کي
تڻا ڪريو ٿي استريءَ کي پوڄن ڪرائي. پتي پتي کي
واجب آهي ته هو ڪڏهين به پوڄن گهر اندر کي واپس
ڪري جڏهين ڪ ٻلي وٺڻو ڏيو ٿي چڪو هجي. اگر

نوهن اندر رکيو جو ان آشرم ۾ رهي مسيه سورگ جو آند
 ڀرڻي. سندسار ۾ سڄو سورگه بس! اهوئي آهي ته
 پتي پتلي آند سان رهن. مڙ ڪا جو سورگه ارڪ
 ڪڍ نه ٿيندو آهي. ايشور جو ارڪ اهوئي آهي، اثر
 ڏهر ۾ پتي پتي جي ڪلهه ۽ گهي آهي نه لوڪ کان نه
 لڳهه اهو گهر آهي. ڀر جي پتي پتي آند ۽ سڌاچار سان
 رهن ٿا ۽ سٺو سٺان اٻن ڪن ٿا نه اهو ڏهر سورگه کان
 نه وڌيڪه سندر آهي. اسانجي ويدن شاسترن سورگه ۽
 ديوتائن جو گهر ان گهر کي چيو آهي جنهن ڏهر ۾ پتي
 پتي مالا پتا سٺان سڀ آند سان رهن هڪجهڙي ۾ سڀني
 جو گهاتو ڀر ۾ هجي. بس، اهوئي آهي سچو سورگه ۽
 ايشور جو اصلي لواس اسٿان!

پراچين ڪال ۾ استري ڀڙس جي سڌاچاري هئي
 ڪري سندن سٺان نه سڌاچاري ٿيندو هو. استرين کي
 سڄي آزادي (ليڪن اڄڪلهه جهڙي اڪهاڙي ۽ بي غيرت
 آزادي نه) هوندي هئي. وڏيون وڏيون وڏوان، استريون
 ان زماني ۾ ئي ڇڪيون آهن ان طرح جهڙيون هون
 نه ديويون ٿيڙدو سندن اولاد نه بولاءِ ان سمجهه جي آريه
 ورث (هندوستان) لاءِ ديوتائون نه ويس ڪندا هئا.
 گرهئين جا روزانا ٿيهر! هوءَ نه جيترا شب
 ڪرم آهن تن سڀني جي ڪرڻ جو اڌ ڪار تر هئڻن کي
 عو نه نه انهن جا سمان ڪرم هينيان هوندا هئا. —

هتي جنهن ڪري پراچين آرين جا گهر سڄي سڄي سرڳ هوندا هئا. پتي ۽ پتيءَ کي گهر ۾ پورا اڌ ڪار هوندا هئا. ڪڏهن به اتفاق سان ڪو پرش پنهنجي سداچاري استري کي تياڻ ڪندو هو ته اها استري پتت نه سمجهي ويندي هئي بلڪ اهو پرش ئي پتت سمجهيو ويندو هو ۽ جيستائين هو پنهنجي ان پاپ جو پرائشچيت نه ڪندو هو تيستائين گهر ۾ (قابل نفرت) پرش ئي سڏبو هو. پتي کي تياڻ جو پرائشچيت هي هوندو هو:-

”جنهن پنهنجي استري کي اتيان سان تياڻو آهي اهو گڏهه جي ڪل (ڪل جا وار ٻاهرئين طرف) پاڻي روزانو ستن گهرن ۾ اهو چولدي پکشا گهري ته ”ان پرش کي پکشا ڏيو جنهن پنهنجي پتي کي تياڻي ڇڏيو آهي.“ ان طرح پکشا سان هو جنهن مهين تائين گذارو ڪري“ ان طرح اڳ ڪا استري پنهنجي (سداچاري) پتي کي ڇڏي ڏيندي هئي ته اها پتت سمجهي ويندي هئي ۽ جيستائين هو پنهنجي ان پاپ لاءِ پرائشچيت نه ڪندي هئي تيستائين نهايت بري نظر سان ڏني ويندي هئي ان اڀاڙ لاءِ استري لاءِ هي پرائشچيت هو:-

”جيڪڏهن ڪاڏي استري پنهنجي پتي کي ڇڏي ڏني ته ان کي ٻارهن ڏينهن وارو ڪرڇر ورت جنهن مهين تائين ڪرڇر گهرجي.“

ان طرح پراچين آرين پنهنجو گرهست آشرم اهڙن

جڪا سون، ڪڏهين به هڪٻئي جي لاءِ اراض ٿيڻ جو ڪارڻ
نه ٿينداسون.

پوش - هي آڱهي! ڏورم يڪڻ مارڻ ۾ پير ڪي مان
نڀڄي. هٿ ڪي گيان پورو ڪ (سمجهه سان) ڪرڻ
ڪري چڪو آهيان، تنهن ڇڪي پتي پرمالما توکي مولڪي
ٿڌو آهي الجي ڪر يا سان سڙ وڃهين ٿاين ٿون. سڳو
پورو ڪ مون پتي سان گڏ مون ڌار ڪر.

استري - هي ڀڄو وڃو پرميسور جي ڪر يا سان ٿون
مولڪي پرايٽ ٿيو آهن. مون لاءِ توکان سواءِ هن ڇڪي
۾ پير پتي ڪولهي، نه مان توکان سواءِ پتي ڪڍي ڪي
منجهنديس. مان خوشي سان توکي پرايٽ ٿيان ٿي. گيان
پورو ڪ توکي ڪرڻ ڪريان ٿي. منهنجي. ڇڪي جي
الڪول منهنجو ڇڪي سڌا رهي، ٿون اڻڪاڙ ٿي منهنجي
واٽي جو جيڪي ڪڇ مان توکي چوان اٿو عمل سڌا
ڪندو رهندو. ڇاڪاڻ ته اڄ کان پرايٽ پتي پرمالما توکي
منهنجي آڏين ڪيو آهي جيئن مولڪي منهنجي آڏين
ڪيو آهي.

وغیره.

ان طرح پتي سان گڏ رهندي استري الجي داسي
(لوڪريائي) ڪانه ٿي رهندي هئي بلڪه الجي ارڏالڪي
(اڌ شير) سمجهي ويندي هئي. پتي پتيءَ جي رکشا
۾ رهندو هو ۽ پتي پتي جي رکشا ۾ رهندي هئي.
هڪٻئي جي خوشي ۾ منهنجي خوشي منهنجي ويندي

ڪي آدرش ڪار به سمجهي ڪيو ويندو هو. وواھ ڪا پوءِ
 استري پرش جو سبب بلڪل مضبوط ٿي ويندو آهي.
 استريءَ کي پتي ورت ٿي رهڻو پوندو هو ۽ پرش کي
 پتي ورت. ائين نه هوندو هو جيئن اڄڪلهه آهي. نه
 استري نه پتي ورت ٿي رهي پر پتي کي جيئن وڻي
 ٿيڻ ڪري. ائين نه هوندو هو پتي کي به استري جي
 پوري پوري عزت ڪرڻي پوندي هئي پتي جدا جدا
 اهڙي طرح ڪم ڪندا هئا ڇو ته هڪ ڪري رهيو
 آهي. وواھ سمجهيو ويندو متون دوارا پنهي کي هڪجهڙي
 جو هٿ جهلي هي پرنگيانون ڪرڻيون پونديون هيون:-
 ”پرش - هي وراڻي! مان مهمال لائق سستان آدي
 سڙياڳي جي واڌاري لاءِ تنهن جي هٿ کي ڳرھڻ ٿو
 ڪريان. مون پتيءَ سان گڏ ٻڌايي جي اوستا ٽائين پراپت
 ٿي ڪري به سڪ سان نواس ڪر.“

استري - هي ويرا! مان سڙياڳي جي واڌاري جي لاءِ
 تبههجي هٿ کي ڳرھڻ ڪريان ٿي. تون مون پتيءَ
 سان گڏ ٻڌايي جي اوستا ٽائين ميل ميلاپ سان ره،
 توکي مان ۽ مونکي تون اڄ کان پتي پتي جي پاوسان
 پراپت ٿياسون. سڀ ايشوريه يڪت، نياپ ڪاري،
 ساري جگت جي ايتي ڪرڻا، گهڻن پرڪارن سان جگت
 جي ڌرتا پرمانا ۽ هي سڀ سڀا منڊپ ۾ ويٺل ودوان
 ڳرھست آشرم ڌرم جي ڪرڻ لاءِ توکي مونکي ڏين ٿا.
 اڄ کان مان تبههجي هستي ۽ تون تبههجي هستي وڪامي

ويٺو هو ٿڌهين تي ان کي انسان چئي سگهيو هو. ان زماني جا گروڪل ۽ يونيورسٽيون انسان کي انسان ٻڌائڻ جا ڪارحالا هوندا هئا.

مٿين ان مختصر پر اثراتي اڀرڻس ۾ ترجميچاريون کي ٻڌايو ويٺو هو ته اصل ۾ سوانا يا (Study) ڪرڻ سان ئي مشهور وڏوان ٺاهجي ٿو. ۽ سائنس ۽ طبيعت جي شڪشا جي سمائي ڪانه ٿي ٿئي بلڪه ٿوري ڪوچا جي شروعات ٿيندي آهي. ڪن اهو به ٻڌايو ويٺو هو ته سائنس مان اها آشا ڪٿي ٿي وڃي ته سوانا يا جي اڀرڻ سان هو سرهر، صوف ۽ پرڪري هنن ڪن ڪن چڱي طرح سمجهندا ۽ پنهنجي آلمڪ وچار ۽ اڀرڻ سان ماڻهن کي آلمڪ شاعري ۽ پراڪري ڪوچائن سان مس جائي هي واڌاري جا اڀاء ٻڌائيندا. پر اهو سڀ ڪجهه ڪندي به سٺان ٻالن ۽ انهي ستڪار وغيره تي به پورو ڌيان رکندا.

گرهست آشورا! ترجميچاريه آشورا پورو ڪرڻ بعد ۲۵ ورهين جي ئي ترجميچاري گروڪل ڇڏيندو هو ۽ اچي وواء ڪندو هو. هوڏانهن ترجميچاري ڪيا. ۱۶ ورهين جي عمر ۾ گروڪل ڇڏي اچي وواء ڪندي هئي. ارباب پڻ ۲۵ ورهين جو ۽ استري ۱۶ ورهين جي ٿيندي هئي ٿڌهين وواء ستڪار ٿيندو هو. ان عمر ۾ هي وواء کي ڀاپ سمجهيو ويٺو هو. وواء

گرنيجوت کي نه ڏاڍو ويو. اڄ وديا جو درجو بلڪل
 گهٽجي ويو آهي. وديارٿي فقط ڊگريين جا بڪيا ۽
 يونيورسٽين ۾ ڇڪو کائيندا نظر اچن ٿا. جتي سائيئس جا
 ڪجهه ڇٽڪا پڙهي ٻاهر لڪري پيمٽ لاءِ پريشان پيا ٿين
 اخلاق تي ڪوبه ڌيان ڪونه ٿو ڏاڍو وڃي. وديارٿي
 پڙهي لڪو بعد اوڪري جي تلاش ۾ سرگردالي نظر
 ايندو سندس اخلاق ۾ ڪا به خوبي نظر نٿي اچي ۽ هر سمجھ
 زبان تي فاحش ڳالها ٿي کيس ڪشش ڪندڙ ٿيندا آهن
 ان طرح زندگي هلائيندا نظر ايندا پنهنجي اتهاڻ يا
 اخلاق تي سندس ڪوبه ڌيان نه ويندو ۽ شاعر اڪبر
 جي لفظن ۾:-

چوڙ لٽريچر ڪو اڀي هستري ڪو ڀول جا!

شيخه مسجد سي تعلق ترڪ ڪر، اسڪول جا!!

چار دن ڪي زندگي هيءُ قوفيت سي ڪيا فايده!

ڪا ڊبل روٽي ڪلرڪي ڪر خوشي سي ٿول جا!!

۽ بس!

ليڪن پراچين ڪال ۾ انسان کي انسان بڻائڻ ئي مقصود

هيو. اگر ڪو ماڻهو وڏو عالم آهي پر سندس اخلاق هڪ

بدمعاش کان بدتر آهي ته اهڙي انسان کي نه ڪنهن کان

چيرائي ڦاڙائڻ گهرجي اهڙي عالم کان هڪ بي علم بهتر

جنهن ۾ سادگي ۽ شرافت آهي. ان ڪري پراچين ڪال

۾ سڀ کان اول وديارٿي جو اخلاق (ڪئريڪٽر) بڻايو

هجي تان اوستا ۾ جيڪي ويدن جا ڄاڻو پرش وچار
 شيل هجن اهي چاهي گرهست آشرم ۾ هجن چاهي بوڪي
 هجن خواه سياسي هجن، ڪروڙ کان مٿي هجن، جنهن
 خراغش لٽ ڌرم جي ورڙي هجي تنهنجي آچرڻ کي
 ڏسي، جنهن وشه ۾ توکي شڪ ٿيو هجي ان وشه ۾
 اهي مهالمائون جهڙن آچرڻ ڪن ان وشه ۾ نون نه
 آئين ٿي ڪر. جيڪي ٻرم ٻوسڻ ٻر عمر راج رشي يا ڌارمڪ
 راجاڻون ٿي گذريا آهن تنهنجي اتهاس، جرير، ڪمن ۽
 ابدش جي باري ۾ اگر توکي ڪجهه ٻرڪار جي شڪا
 هجي ت ان وشه ۾ تنهن جي سمجهه ۾ جيڪي ويدن جا
 ودوان وچار شيل پرش هجن چاهي اهي گرهست آشرم
 ۾ هجن چاهي سياسي هجن آهن جي آچرڻ کي ڏسي
 نون نه آهن ٿي مڃي، ڇڏ ۽ ڪر. بس! اهو جيڪو ابدش
 تنهن جي لاءِ ڪيو ويو اهوئي تنهن جي لاءِ مهينجو
 آدش آهي.

اهو تنهنجي لاءِ مهينجو ابدش آهي. اهوئي وٺيدڪ
 ڌرم جو مرمر آهي. اهائي مهينجي وري تنهنجي لاءِ
 آڳا آهي. ان طرح وولاءِ گندو ڌرم موجب آچرڻ ۽
 ٻر مالما جي آپاسا ڪرڻ گهرجي.

ڏهه! ڪهڙو نه سندر ابدش آهي!!

اسين وڏي طاقت ۽ وشواس سان چئي سگهون ٿا ته
 مٿس جاني جي سميتا جي اتهاس ۾ هن کان وڌيڪ سندر
 ڪارائتو ابدش ڪڏهن به ڪنهن ٻوليورستي جي

آپاسا ۾ ۽ ويد و شيڪ آتمڪ ٿيڻا پرا ڪرڻڪ (قدرتي)
 وگيانن جي وچار ۾ ٿيڻا بدن ۽ ويدن جي پڙهائڻ ۾ ۽ وڌن
 وياڪيانن دوارا انهن جي مطلبن يعني آتمڪ ۽ پراڪرڻڪ
 وگيانن کي سمجهائڻ ۾ ڪڏهين به آسڻ نه ڪرڻ گهرجي.
 ويد ازڻاڻ ڌارمڪ ودوانن ۽ پترن ارڻاڻ ٿرڱ گيانِي
 مهاتمانن جي سپوا وغيره ڪرڻ ۾ ڪڏهين به آسڻ نه
 ڪرڻ گهرجي. هاتل ڪي ديوتا سمجهڻ، پتا ڪي
 ديوتا سمجهڻ، آچار ۾ ڪي ديوتا سمجهڻ، آڏي ۽
 ڪي ديوتا سمجهڻ، جيڪي آند جهڙا ڪم هجن
 اهڙي ڪرڻ گهرجن. ٻيا خراب ڪم نه ڪرڻ گهرجن.
 اسان (آچارين) ڇا به جيڪي انم آچرڻ هجن اهڙي
 گرهڻ (اختيار) ڪرڻ تولا سنو ڪم آهي. انهن کانسواءِ
 جيڪي اسانجا برا ڪم هجن تنجي توکي پيروي ڪڏهين
 به نه ڪرڻ گهرجي. اسان کان ٻيا جيڪي به ويدن جا
 ٻڌندڙ ڌارمڪ پرشن پراهمن آهن تنجو ستڪار ڪرڻ
 به تنهنجو فرض آهي. دان ڪرڻ ۾ سڪوچ (دل بست)
 نه ڪجهه. شرڏا سان دان ڏيڻ گهرجي، عزت ۽ سوييا کان،
 لوڪ لڇا کان ۽ ٻين کان به دان ڏيڻ گهرجي. ٻين ڏکي
 منشين جي ضرورت ڄاڻي ڇڏهين توکي ڏک ٿئي ته انهن
 پراڻين جي ڏک نورت ۽ لاءِ ۽ پنهنجي ڏک نورت ۽ لاءِ
 دان ڏيڻ گهرجي. اگر توکي ڪن ڪمن جي آلم يا خراب
 هئڻ ۾ شڪ هجي ۽ ڌارمڪ يا اڌارمڪ هئڻ ۾ شڪ

سنالڪ جي ٻڌوي ڏاڍي ويهڻي هئي، ان ٻڌوي ڏيڳ کان اڳ، گرو ڪل ۾ انهن برهمڇارين جو سسڪار ٿيندو هو جنهنڪي سمورين سسڪار ڇڏي ويهندو آهي. (اڄڪلهه گريجوئٽن (Graduates) کي ڊپلوما (Diploma) ڏيڳ وقت ڪالوڪيشن (Convocation) جو جڳو حلو ٿيندو آهي. اهو به ان پراچين سمورين سسڪار جو بگڙيل روپ آهي). ان سڄي سنالڪ پڙهندڙ برهمڇارين کي سسڪار ۾ حاضر وڌائڻ جي سامهون آڇاريه آسم اڀرڻ ڪندو هو. جنهن جا ڪجهه اڪرا هئا، ڏها وڃڻ لڳا.

”سڏڻن سڄي ڳالهائيندو ڪر. ڌرم جوئي آڇرڻ ڪر، سواڌيا، ارڻا، برهم ۽ چار برهم اپاسنا ۾ اٿا وڌڻ جا برهم وڌيا وڃن ۽ وڃن ڪجهه ڪجهه اٿن پڙهي ڇڪو آهين تنهن جي بار بار ياد ڪرڻ ۾ آڻس به ڪجهه. آڇاريه جي لاءِ پريه ڏن آڻي ارڻا گرو ڏيکڻا ڏيئي اهڙو ڪم ڪر جنهن ڪري برهما جي واڌاري جو سلسلو ٽوڪان به نٿي ارڻا وڌي ڪري ستن اٿن ڪر. (ان گرهست آشرم ۾ رهندي به) ٽوڪي سڄي جي ٻڌ ڪرڻ ۾ آڻس به ڪرڻ گهرجي. ڌرم جي ڌارڻ ڪرڻ، جيڪي ڪڏهن ڪم آهڻ ارڻا جڳي ڪري نهنن ۽ ٻين جو ڪلياڻ لڳي، جن ڪمن ڪرڻ ڪري نهنن ۽ ٻين جون دولهه وڌي ٿي ڪرڻ ۾ ڪڏهن به ڪرڻ گهرجي. سواڌيا، ارڻا، برهم ۽ چار برهم

آهي، پر برهمڻ چاري جو اهو فرض آهي ته شڪشا جي سمايت ٿيڻ تي گروءَ کي ڊڪشٽا ڏين. گرو ۽ ششيءَ جو سڀيٽ مڙ ٽائين قائم رهندو آهي. گروڪل ڇڏڻ تي به ششيءَ گرو جي سڀوا ڪندو رهي. آلسيءَ ۽ آلد جي ارادي سان ڪنهن به وديارٿي کي سواري نه ڪرڻ گهرجي. اگر گروءَ سان سواريءَ تي چڙهڻو هجي ته گروءَ جي پهرين سوار ٿيڻ تي وديارٿي سوار ٿئي.”

اچار ۽ (گرو)! ”گروءَ لاءِ به لازم آهي ته هوش واري (برهمڻ چاري وديارٿي) کي ٺڃ پٽ جي طرح پيار ڪري ۽ ان ڏانهن پورو ڌيان رکندي لشڪيت پاڻ سان پوتر وڳيان (ويد) سڀيٽي سڀ وديانون کيس پڙهائي ۽ پاڻ جيڪي ڪجهه ڄاڻندو هجي ششيءَ کان ڪڏهن به ڳجهو نه رکي. آيت ڪال (تمام ضروري حالتن) کانسواءِ ڪڏهن به پنهنجي ششيءَ کان اهڙو ڪم نه ڪرائي جنهن ڪري انجي پاٽ ۾ تڪليف درپيش اچي. اگر وديارٿي اُٻاڙو ڪري ته گرو کيس ڌمڪائي ٿيڪ ڪري، ڊپ ڏيکارڻ، اُٻاس ڪرائڻ، خاص ٿڌي پاڻي سان سنان ڪرائڻ يا پنهنجي ساهون اچڻ تي ڪجهه سميه لاءِ روڪي رکڻ اهي سڀ ڏنڊ آهن جي اُٻاڙو جي آڌار تي وديارٿي کي ڏيئي سگهجن ٿا. پر ڪوبه اچار به يعني گرو وديارٿي کي ڌڪ نه هڻي ان ڳالهه جو خاص ڌيان رکڻ گهرجي.”

جيڪي برهمڻ چاري وديا سمايت ڪندا هئا تن کي

بکاريں جهڙو هو؟ شريمان! رواجي ماڻهو نه ڄاڻي لاج ۽ شڪست جو مالڪ شهنشاھ نه آهن، پراجين ۽ پوٽر آما وديارئين (برهمڇاري) جي عزت ڪندو هو واشست سوٽر پر لکيل آهي:-

”اگر سناڪ برهمڇاري ۽ راجا هڪ ئي رستي تي ايندي هڪٻئي جي سامهون ئي وڃن ته راجا کي گهرجي ته سناڪ برهمڇاريءَ لاءِ رستو ڇڏي هٽي وڃي.“ (ارباب راجا نه سناڪ برهمڇاري کي مان ڏئي).“

ان سھيم جا برهمڇاري پوٽر آتما وديارئي هئا!

”برهمڇاري روزانو ڪروڙن ڇهي پرائم ڪري شريطي (ڪلاس) ۾ جڏهين ڪروڙ ڪو سوال پڇي ته برهمڇاري اتي بهي جواب ڏئي. جڏهين ڪروڙ جي سامهون بالمشالا ۾ وديارئي وڃن ته انهن مان ڪن جي پيرن ۾ ڪنهن ضروري ڪارڻ کان جتي پيل هجي ته لاهي ڇڏڻ گهرجي. پاترا جي سمبه جتي ڀاڱو جي منع ڪا آهي ۽ خاص حالتن کانسواءِ جتيءَ جو ڀاڱو، جتي ڪٽڻ، ريف ٿي ڇڙهڻ برهمڇارين لاءِ شڪست منع آهي. شريطيءَ ۾ اگر وديارئي وڌيڪ هجن ته اهڙي طرح وهڻ گهرجي جو سڀ ڀاڱا ٻڏي سگهن. اگر خاص عزت جي لائق ڪو ودوان ڪروڙ ۾ اچي ته برهمڇاري ان ودوان کي اهڙي طرح ئي پرائم ڪن جهڙي طرح پنهنجي ڪروڙ کي. ڪروڙ جي لاءِ وڌيا وڪڻڻ (ڏن ٿي، پڙهائڻ) باب

گرھسٿين کي اهو ٻڌايو ويو آهي ته برھمڇارين کي پڪشا
 مڏيڻ ۾ سندن نمان آهي، جتي برھمڇارين ۾ لندي هوندي
 استري پوڄا (سمنان) ۽ لهرتا جا پاڻوڙا ويندا هون ٿي
 گرھسٿين لاءِ شڪشا هوندي هئي ته آريه جاتي جو هر هڪ
 سمنان سڀني جو سمنان آهي. انهن جي آچرڻ لاءِ جهڙي
 طرح سندن مانا پتا جوابدار آهن تهڙي طرح ٻيا به سڀ
 آهن. ان سمي جا وديارڻي ڏٺا هئا ڇاڪاڻ ته هر هڪ
 گرھڻي (گهر جي استري) سندن مانا هئي. جڏهين پڪشا جي
 لاءِ برھمڇارين جي اچڻ جو شب سمي ٿيندو هو ته
 هر هڪ گرھڻي انهن جو انتظار ڪرڻ لڳندي هئي ۽
 سندن بهجندڙي ڏاڍي پرير سان سندن لائق شد ۽
 ساڻوڪ پوڄن ڏيندي هئي. آپستمب سوتر ۾ لکيل آهي:-
 ”جيڪا گرھڻي پنهنجي در تي آيل برھمڇاري کي
 پڪشا ٿئي ڏئي انجو ويد جو يگي، گهر جي اگنيءَ ۾ ڪيل
 هون جو پڇهه نشت ٿي ويندو آهي انهن جو سمنان، گتو
 وغيره پشو، انهن جي وديا ويرت سمجهي ويندي آهي.
 ان ڪري ڪنهن به گرھڻي کي واجب ڪونهي ته هو
 برھمڇارين جي منڊليءَ کي پڪشا کان موٽائي.“

اهي آهن آريه رشين جا پوتر وچار! ۽ انهن پوتر
 بڪارين لاءِ!!

ان طرح جڏهين ڪ به برھمڇارين کي پڪشا مڏيڻ ايترو
 ضروري ٻڌايو ويو آهي ته ڪوبه ماڻهو ڪيئن چئي ٿو
 سگهي ته پراچين سمي جي برھمڇارين جو درجو رواجي

منڊلي يا گپ شپ نه ڪري، استرين سان فقط ايترو
 ڳالھائي جيترو کيس پنهنجي (پڪشا) لاءِ ضروري هجي،
 وري به جي سدا رکشا ڪري، پنهنجي فرض ادا ڪرڻ
 ۾ ڪڏهن به مستي نه ڪري. اندرون جو دمن ڪري،
 کچا شيل (لڇاڙو)، برشارتي، ڪنما شيل (ڏاٻاوان)،
 ڪروڙ ۽ ڏوڪي کان دور هجي. ڏينهن ۽ شام جي پوڄن
 لاءِ به دنيا پڪشا وٺڻ جي لاءِ وڃي. مهاڀاڻڪ ۽ اٺارن
 جي گهرن کي ڇڏي ٻئي جڏهن گهر ۾ چاڻي پڪشا وٺي
 اچي. پڪشا جي سميه مدر شبدن ۾ گرھ پتيءَ (گهر جي
 استري) کي چوي پوتي! پڪشام ڏيھي. پڪشام
 پوتي! ڏيھي. يا پڪشام ڏيھي پوتي! پڪشا ۾ هيڪي
 ڪپ، ملي اهو آئي ڪرو جي سيرا ۾ رکي ۽ چوي ادم
 آڏم آهر ٿم ار ٿم هي هيترو مون آندو آهي. ان پڪشا
 مان اول ڪرو کي ڪارائي ناني ٻان ڪائي. اکر ڪرو جي اڇا
 ان ڏنل پوڄن مان ڪاٺ جي نه ڪري نه ۾ همچاري کي
 چوي سومير! ٽومير پڪشو. سومير! ٽون ئي پوڄن ڪر.

مٿين پڪشا جي وشه ۾ اڄڪلهه مختلف وچار بيش
 ڪيا ٿا وڃن. جيڪي ائين ٿا چون ته ۾ همچاري رواجي
 بڪارين جي طرح پڪشا وٺندا هئا اهي پراچين آرين جي
 پراچين سماجڪ رچنا جي وچرتا ۽ دشمن جا ان باري
 ۾ وچار اڃا تائين نه سمجهي سگهيا آهن. جتي ۾ همچارين
 لاءِ اهو ابدش هو ته هو نمرا بوروڪ پڪشا وٺن ٿي

پرايترو محصول ڪڍهين به نه وٺڻ گهرجي
جو واپارين کي اتي اچار مخصوص ٿئي!

ورڻ آشور اوستا پراچين ڪال ۾ وڌياري ۾ جو
وڏو مان هوندو هو. سماج جو هر هڪ منڇن کين گهري
مان ۽ وڏي پرير جي درستي سان ڏسندو هو هر هڪ
گرهست ان ڳالهه جو ڏاڍو خواهشمند هوندو هو ته پنهنجي
سمت ان کي شڪشا ڏياري، اهو ان سمجهه هڪ فرض سمجهيو
ويندو هو. جڳي کان پوءِ بار کي گروڪل ۾ موڪليو
ويندو هو جتي گهٽ ۾ گهٽ ۱۲ ورهين تائين برهمڇارين
کي رهڻو پوندو هو ۽ وڌيا پراپت ڪرڻي پوندي هئي.
پڙهائيندڙ اچار به وڏا ودوان هوندا هئا جي ڌرم ڪرم
کي پوري طرح ڄاڻندا هئا. منشي کي منشي بڻائڻ جي
هو ڪڍي هوندا هئا.

برهمڇارين لاءِ ڏيهر! ”برهمڇاريءَ کي لازم آهي
ته هو پنهنجي گروءَ جي ڌرم انڪول آگيا پالن ڪري.“
انجي برابر آسن تي نه وهي. ڏينهن جي سمير نه سمهي، سينگار
جي سڳندت پيشن جو استعمال نه ڪري، نيل جي مالش نه
ڪري، سدائين شيتل جل سان سنان ڪري، ترندي سمير
جل ڪريڙا (راند) نه ڪري، حالتن موجب چاهي جڻائون
رکائي يا فقط چوئي رکائي باقي سڀ وار ڪوڙائي ڇڏي.
ڏانڊو رکي، گهڻا وستر نه پهرين، ٿرڻ (ٺاڇ) نه ڏسي،
نه اهڙن جلسن ۾ شريڪ ٿئي جي عياشيءَ جا هجن.

ٺڏھين ۽ اکر ان شيءِ جو مالڪ نہ ملي تہ ان کي هڪ سال تائين پنهنجي سيال هيٺ رکي، پوءِ ۽ اکر اصل مالڪ جو پتو نہ لڳي تہ ان شيءِ جي جيڪا قيمت هجي پنهنجي چوٿين پتي ان شيءِ لپندڙ کي ملڻ گهرجي ۽ باقي راجا جو.”

”اگر ڪوئي روپين يا قيمتي رٿن جو خزانو ڪٿي ملي تہ اهو راجا جو آهي پر ڪوئي خزانو اکر ڪنهن وڏوان پراهمڻ کي ملي تہ اهو انجو لپندڙ.”

ڪن حالتن ۾ اکر اهڙو خزانو ڪنهن پتي کي نہ ملندو هو تہ انهي جيئن پتي انکي ملندي هئي ۽ باقي سرڪاري خزاني ۾ داخل ڪيو ويندو هو.”

”چوري جو مال جڏھين ۽ ملي وڃي تہ اهو اصل مالڪ کي ڏنو وڃي (ان مان راجا ڪوبہ حصو نہ کڻي) ۽ اکر چوري جي مال جو پتو نہ لڳي تہ راجا ان مال جي قيمت پنهنجي سرڪاري خزاني مان پري ڏئي.”

لڏين، سڪل ٽاڪ، بيلن ۽ ٻين مان فائدو وٺڻ تي ڪو به محصول نہ ورتو ويندو هو.

”جيڪي شين ۽ دڻن ۾ جيتازن رستي وڪامڻ اچن تن مان هڪ خاص شيءِ ۽ ڏھين پتي محصول طور وٺڻ لڳا. انهن جي وڪامڻ جي شين تي ۽ انهن جي اصلي حساب سان محصول لڳائڻ گهرجي.”

انڌا، گولگا ۽ ٻوڙا هجن، روڳي (جيستائين سندن
بيماري جي اوستا ٻڌي رهي)، تنهنجي ماڻهو جڏهن لاءِ
ملڪيت جو ڪم ڪرڻ منع آهي جيئن سياسي.“

هينين کي ڀل (محصول) ڏيڻي پوندي هئي :-

” (۱) هارين کي پنهنجي اُٻت جي ڏهين پتي،

الين پتي يا جهين پتي (-) ڀور رکندڙ يا سون واري

(سون ڪاٺين مان ڪندڙ يا واپار ڪندڙ) کي پنهنجي

ڀيريءَ جي پنجاهين پتي (۳) سوداگري جو مال وڪڻندڙن

کي آمدني جي ويهين پتي (۴) مڙ، ڦل، ڦول،

اڻڻ (دوائن) سڀندي پونيون، ماڪي، مڻائي، گاهه،

ٻارڻ جون ڪاٺيون وڪڻندڙن کي پنهنجي پنهنجي شيءِ

جي سٺين پتي ڏيڻ گهرجي.“

جهاز ران ۽ گاڏين رکندڙن کي به محصول ڏيڻو
پوندو هو.

”هر هڪ ڪاريگر کي مهيني ۾ هڪ ڏينهن سرڪاري

ڪم ڪرڻ گهرجي پر راجا کي انجي بدلي ڪم ڪندڙن

کي پوڄن ڏيڻ گهرجي.“

”هر هڪ سوداگر هر مهيني سوداگري جي ڪار هڪ

شيءَ (اگر راجا کي انجي ضرورت هجي ته) راجا کي

خريدي اڳ، تي ڏئي.“

”اگر ڪنهن گم ٿيل شيءِ کي (جنهنجو مالڪ معلوم

نه هجي) ڪوئي ڏسي ته ان کي گهرجي ته انجي سوچنا

راجا کي ڏئي. راجا ان شيءِ جي اطلاع عام ۾ ڪرائي.

کمندږ هچن راجا جن لي وشواس کړی سگهي ؟ چې
 بهي طرفن مان کمهن ډالهن پاسخاږي نه کن. شوبږ
 به شاعدي جي لائق لي سگهيښو. براهمڼ کي آبراهمڼ
 جي مښمن به شاعدي ډښ لاء عجور وټو کړي سگهيږي.
 جيستائين ان براهمڼ جو نالو ډرار لي (فريادي) پښهږي
 ډرار لينا پتر (فرياد) به نه لکيو هږي. به براهمڼ کالسواء
 بهن کي شاهد بهن لاء فرياد به نالو لکل نه هږي هږي حاله
 به نه انهن کي ضرورت پور لي شاعدي ډښي ډولدي،
 شاعدن کي اکېلو ځالهاڼ ډهرجي. براهمڼ کالسواء شاعدن
 کي راجا يا براهمڼ جي سامهون قسم کالڼ ډهرجي. اگر
 پڇي لي شاعد جواب نه ډين نه اهي اېراډي سمجهبا
 ويښدا. جهکو شاهد ڪوږ ځالهاڼي تنهن کي سزا ضرور
 ډاي وڃي. نېاه ڪرڻ وقت اگر سرڪاري لېر يا
 جيتا حا لېر پکې ټپدا نه انهن هو اېراډ شاعدن ۽ مښمي
 هلائڻ لاء مقرر ټل نېاه سيا (کووت) جي جوړان،
 راجا ۽ اېراډي ۽ (جواندار) ني ډولدو.

سرڪاري ډل! هينښن کان سرڪاري ډل

(موصول) وصول نه ڪئي ويښدي هږي:-

»ودوان براهمڼ، سيني ورڼن جون استريون، بار،
 وديار لي (جهکي پښهږي گروء سان پڙهڻ لاء ويښدا
 هچن) ډوټر لېر ډورڻ ڪرڻ لاء جهکو ټپ ڪندو هږي،
 شوبږ جهکو سيرا چاڪري کړي گذارو ڪندو هږي،

هجن ۽ انهن کي جيڪي ائين چون ته مان براهمن يا گڻو آهيان.

”راجا کي گهرجي ته خوفناڪ هٿيارن اٿو زهر ۾ وسيل (زهريلن) هٿيارن سان شترو تي حملو نه ڪري. جيڪي خوفزدہ هجن، نشي ۾ هجن، پاڳل يا جن جو ديان يَد کانسواءِ ٻئي ڪنهن طرف لڳل هجي، جهڙو ڪوچ (زره) نٿي پيو هجي، استري، ٻار، ٻڍو ۽ براهمن انهن تي به حملو نه ڪري.“

”يَد ۾ وجھي ٿيڻ تي وجھي يوڌن کي هارائين جو جنگ جي ميدان ۾ پيل جيڪو ڌن ملندو اهو سندن ٿيندو، پر رت ۽ سواري جا جانور راجا جا ٿيندا. اگر هڪ ئي يَد ۾ يوڌا وجھي نه ٿيا هجن ارڻات ڪيترين جنگين کالپوءِ وجھڻ پراپت ٿي هوندي، ته هارائين جي ڌن مان راجا جو به خاص حصو ٿيندو ۽ باقي ڌن کي راجا سڀني يوڌن ۾ برابر ورهائي ڏئي.“

”يَد ۾ جيڪي مار جي ويندا تنجي وڌوائن (۽ ٻارن) جي رکشا راجاڪ رڳو ٿي پوندي.“

نيمايه آليم! جڏهين به ڪنهن کي ڪنهن قسم جي ڪار (فرياد) ڪرڻو هجي ته ان کي گهرجي ته نيمايه اڏيش (جج) جي سامهون حاضر ٿئي. اڀيوڳ (مقدمي) ۾ سڃاڻي جو فيصلو شاهدين دٻاڙا ٿئي. خود راجا يا جج يا شاسترن جو ودوان براهمن شاهدين جي پريڪشا ڪري اهڙا شاهد هٿ ڪهڙجن جيڪي پنهنجو ڪرتوبه پالڻ

ٿيبيدي. ٻڌڻ ۽ ڄاڻڻ (جنڪي موروثي ملڪيت نه ملندي) جو ٻڌڻ پورٽ ٿيڻ ٿيڻ جي. ۽ اگر ڪنهن ٻي ڪنڊ تي ڪنڊ جي اولاد ٿئي ته ان ٻي تي موروثي ملڪيت جو ادو منسو ملڻ ٿيڻ جي جو سندس ٻي تي اگر ٿيڻ ٿيڻ جا نه ملي سگهي ٿيڻ.

”هٔ جي له رحتي تي ڪرو مشيه وارو ٿيندو يا
ڪنڀا وارو ٿيندي.“

”ٺايلن جي پٽين ۽ لڄ جي پٽيءَ مان ڪهڙو وڏارو
ٿئي ان سب جي سرڌاري سان رکشا ٿيڻ ٿيڻ جي.
جيڪي قانوني طور پنهنجي ملڪيت جي رکشا ڪري
سگهندا هجي ڇڏوڪه: ابتدا، بدلتا، دراجاري، دائر
المرض وغيره ان جو ٺايل پوڄڻ نه ٿيڻ ٿيڻ جي.“

پد جا فيرا! ” راجا ۽ انجي ميٺا کي وٺ پوي ماڻ
 گذهين ۽ مٺين لاءِ موڙ ٺاهجي. کيس پد ۾ مضبوط ۽
 بيخوف رهڻ ٿيڻ جي پد ۾ شروعات ڪئي ڪرڻ يا ماري
 پد ۾ ٻاٻ ڪوٺي. ۳۰

”پر بند بر شمس کی لہ ماروں گئو جی :- جن جا گئوڑا
 مار جی ویا هتجن یا کر ئی وینا هتجن، نی شتیار هتجن،
 سامبون هت بدي کړا ئی نیتن، بنیتنا وار کولی پندنا
 ویندا هتجن، منین مړي ارثات پت ذبکاري ویني وچي
 پچی پتوړن یا وطن ئی چڑخی وچي، دوتن ارثات انیس
 مائین کی جیکي شرو سینا جی طرفان سماچار آئیندا

پتيون هر حالت ۾ نه ڪيون وينديون هيون. ڪٿي وڏي
ڀاڱ ڪانسواءِ باقي سڀني کي برابر پتيون ملنديون هيون.

”موروڻي ملڪيت جي وراهست ٿي وڃڻ بعد اگر
ڀائر جدا جدا ٿي رهندا هجن ۽ انهن مان ڪوئي بنا
سنتان جي مري وڃي ته انجي ملڪيت وڏي ڀاڱ کي
ملڻ گهرجي. پر باقي ملڪيت جي وراهست ٿيڻ بعد به
اگر به ڀائر وري گڏ رهن ۽ انهن مان هڪ بنا سنتان مري
وڃي ته انجي ملڪيت ان گڏ رهندڙ ڀاڱ جي ٿيندي.“

”اگر موروڻي ملڪيت جي وراهست بعد وري به
ڀائر گڏ ٿي وڃن ۽ انهن ۾ هڪ ودوان ۽ هڪ اودوان
هجي ۽ ودوان پنهنجي لياقت جي ڪارڻ وڌيڪ ڪمائي
ته ودوان ڀاڱ کي اڌ ڪار آهي ته هو پنهنجي وڌيڪ
ڪمائيءَ مان پنهنجي اودوان ڀاڱ کي پتي نه ڏئي. پر
اگر موروڻي ملڪيت وراهجي وڃڻ تي وري به اودوان
ڀائر گڏجي وڃن ته هو پنهنجي ڪمائي کي برابر برابر
وراهي سگهندا.“

”اگر پنهنجي ورڻ واري استري مان به سنتان اٿين
تڏي ۽ اهو درآچاري (بد معاش) هجي ته ان کي پتا جي
ملڪيت نٿي ملي سگهي.“

”اگر برهمڻ بنا سنتان مري وڃي ته انجي ملڪيت
ودوانن کي ورهائڻ گهرجي. پر اگر ٻين ورڻن جا ماڻهو
بنا سنتان مري وڃن ته انهن جي ملڪيت راجا جي

۽ وٽشيه ۾ ڦٽڻ ان استري ۾ رش جو وواڻي ٿي سگهندو
هو جيڪي ٻوروڻ ۾ ڇپاري هوندا هئا. وڇياري مهاڀاب
سمجهيو ويندو هو. وڇياري کي ٿمار - مضم - سا ڏٺي
ويندي هئي. اگر ڪوئي ۾ ڇپي، ڪشٽري يا وٽشيه
ڪنهن شودرا استريءَ سان وڇياري ڪندو هوندو ان وڇياري
کي دٻس لڪائي ڏئي ويندي هئي ڪن حالتن ۾ نه
موت جي سزا به ڏني ويندي هئي.

پتا جي مريو ڪالوءَ يا پتا جي جيئري (جڏهن مانا
جي اولاد انهن ڪرڻ جو سمه گذري وڃي) ۽ پتا چاهي،
ٿڌهين پٽن کي گهرجي نه پتا جي ملڪيت وراهين يا
سموري ملڪيت جو سيالبنڌڙ وڏو پٽ بڻجي ۽ هو
ان جي پتا جي طرح ٻالڻا ڪندو رهي. اگر وراهست
ڪرڻي هجي نه وڏي پٽ کي (وڏو هئڻ ڪري)
سموري ملڪيت جو ويهون حصو وڌيڪ ملڻ گهرجي
(۽ اوڙو ڪڇهه ٻيو به) وچين پٽ کي خاص ڪڇهه به.
سڀ کان ننڍي کي پٽيءَ کان (اوڙو ڪڇهه ٻيو به) ملڻ
گهرجي. وڏي پٽ کي وڌيڪ ملڻ جو ڪارڻ اهو آهي
نه وڏو هئڻ جي ڪارڻ ان جي اولاد جو انداز وڌيڪ
ٿي ويو هوندو جنهن ڪري سندس خرچ وڌي ويو
هوندو ۽ ننڍي پٽ کي گهر هي جاءِ ۽ ٻيو ڪڇهه ان ڪري
وڌيڪ ڏاڍو ويندو هو جو هو ننڍو هئڻ ڪري پنهنجي
روزگار ابتدا ڪرڻ ۾ ٻورو لائق نه هوندو. پر ان طرح

ڪي ڪرڻ گهرجي ۽ جڏهين نا بالغ پنهنجي عمر کي پهچي
تہ انکي سندس ملڪيت سونپي ڏيڻ گهرجي.“

”وياج جو اگھ ويھن ڪارشاپڻ تي پنجن ماشڪ
ماھوار جي حساب سان ھٽڻ گهرجي (يعني ۱۵ روپيا
سيڪڙو سالياني حساب سان ھٽڻ گهرجي) ۽ اگر قرض
وڌيڪ ڏينھن تائين نہ چڪايو وڃي تہ مول ٽن ٻيڻو ٿي
سگھي ٿو ۽ ان بعد وياج جو چڙھڻ بند ٿي ويندو.“

ديورن مان ائين ٿيندڙ شيون جهڙوڪ اُن، اناج ۽
ٻار ڏي وٺيندڙ ديورن تي ايترو وياج وٺڻ گهرجي جو شيءِ
جي اصلي قيمت جي پنڇوڻ کان وڌيڪ نہ وڃي.“
مري ويل ماڻھو جي پوين کي مري ويل جا قرض
چڪاڻڻا پوندا پر مري ويلن جي انھن قرضن جو چڪاڻڻ
پوين جو فرض نہ ٿيندو جن جو لاڳاپو پر ٽيپو، واپار،
سيٺ کي ڪچو، ڏيڻ، شراب، جوٽا يا سرڪاري ڏنڊ سان
سنڀيڙ رکندڙ هجي.“

ملڪيت جي وراھست! پراچين آريہ وواھ جو
آديش فقط اُتر سستان ائين ڪرڻ ۽ منشيہ جاني جو واڌارو
سمجھندا هئا. ان ڪري هو وواھ کي بہ هڪ وڏو يگيہ
ڪري سمجھندا هئا، ان جو يگيہ نالو ان ڪري آهي
جو استري ۽ پرش ملي ڪري منشيہ جاني جي آپڪار
لاءِ اُتر سستان ائين ڪن ٿا. استري ۽ پرش جي سنڀيڙ
کي اڻوٽ ۽ آتمڪ ميلاپ سمجھندا هئا. برھمڻ، ڪشٽري

جو عملدار انهن کي پڪڙي ڪڇڻ ڊپر ٽائين پاڻ وٽ رکي سگهيتو.»

پيا وهڏواري نيمرا! «اباڻي جائداد، وڪرو ڪيل شيءِ، گروي وڪيل شيءِ، استري ڏن، دان ڪيل شيءِ، پکي ڪرڻ جي لاءِ مليل شيءِ، وراهست ڪيل اباڻي، ملڪيت جا وري ڊڪ ٿي پيئي هجي ۽ مزوري، اگر ٻن جي هٿن ۾ ڏهن سالن ٽائين رهڻي هجي ته اصلي اڌ ڪاريءَ جو اڌ ڪار ان ٿي ا رهڻدو. پر ڪن ان سمجهي ڏورن آڇارين جي راءِ موجب گروي وڪيل شيءِ، سرحد، نابالغ جي ملڪيت، استري ڏن، سرڪاري ڏن، ودوان جو ڏن اگر ٻين وٽ رهي ته هو ان جو مالڪ ٿي سگهي.»

«ڪنهن ماڻهو جي ملڪيت، حوالو نه ٿي سگهي ۽ نه نابالغ هجي اگر ان جي سامهون ٿي پيا ماڻهو ڏهن سالن ٽائين استعمال ڪندا رهن ته ان ملڪيت ٿي انهن استعمال ڪندڙن جو ٿي اڌ ڪار آهي. پر اگر ڪنهن ٻئي جي ملڪيت کي ودوان، سياسي يا سرڪاري عملدار استعمال ڪندا هجن ته ان کان اصلي اڌ ڪاري جو اڌ ڪار نه هڻندو.»

«انهن ماڻهن جي ملڪيت جو پرهند، جيڪي خود قاعدي موجب پنهنجي ملڪيت جو پرهند ڪرڻ ۾ لائق نه هجن (جيئن وڏو يا نابالغ وغيره) پر ٻيو مددل (نرسين)

شاهوڪار هجي ته ان جي قيمت ڏيئي ٻوندي ۽ اگر نوڪر هاريءَ جي ڪم کي ڇڏي پڇي وڃي ته ان نوڪر کي ڦٽڪن جي سزا ملڻ گهرجي.

”ٻاٻندي (Ban)، اپراڌ جو اعلان، ديش نيڪالي ۽ تيل لوھ سان نشان اھي سزائون آھن جي برھمڻ کي ڏيئي سگھبيون هيون.“

”ڪوئي ڪنھن کي خون ڪرڻ جي ارادي سان وڃي ته ان خون جي ارادي واري ماڻھو کي (پنھنجي رکشا لاءِ) ماري ڇڏڻ ۾ ڀاڻ ڪونھي.“

”اگر ڪوئي ڪنھن کي خون جي ارادي سان وڃي پوءِ چاهي اھو سمجھو وڃي ۽ اُپشدن جو بہ ڄاڻو جو نہ هجي ته بہ ان خون جي ارادي واري کي (پنھنجي رکشا لاءِ) ماري سگھجي ٿو، مارڻ سان برھم ھٿيا جو ڀاڻ نہ اڳندو.“

”(ڪنھن ماڻھو جا) ڍور پنھنجي جڳھ (واڙي) کي ڇڏي ٻوڪ کي خراب ڪن ۽ کائين ته ٻئي جو مالڪ انھن ڍورن کي ٻڪڙي ڪچ ڏيڻ تائين ڀاڻ وٽ رکي سگھي ٿو.“

”ٻيلن جو اڏ ڀٽي (Forest officer) اھو ڏسي ته ڪنھن ڳوٺ جا ڍور ڀل کان سرڪاري ٻيلي ۾ اچي ويا آھن ته ھو انھن کي ڳوٺ ڏانھن موٽائي ڇڏي ۽ انھن کي سندن مالڪ جي سپرد ڪري. پر اگر وري ڀل ٿئي يعني ڍور وري سرڪاري ٻيلي ۾ اچن ته ٻيلن

پوڄن ڪري وري تن ڏينهن تائين فقط ان پوڄن تي گذارو ڪري جو کيس بنا گهرڻ جي ملي وڃي. وري تن ڏينهن تائين بالڪل ابواس ڪري. ان طرح ان ٻارهن ڏينهن جي ورت کي ڪري ورت چئبو آهي. تن ڏينهن تائين گرم جل پيئي. تن ڏينهن تائين گرم کير پيئي. ان ڏينهن تان گرم ڪم. پيئي ۽ تن ڏينهن تان گرم ڪم. پيئي ۽ تن ڏينهن تائين هوا تي گذارو ڪري. ان طرح جي ٻارهن ڏينهن جي ورت کي تس ڪري چيو آهي.

”اگر ڪوئي آرم هٿا جو وچار ڪري ۽ ان کي تن ڏينهن تائين ابواس ڪري پرائيشيف ڪرڻ گهرجي.“ اهي مٿيان پرائيشيف آهن جي پراچن آرين جي ڌرم آچارين دوارا مٿو ڪيل آهن. جن تي ماڻهو اڻ خود عمل ڪندا هئا. البڪالسواء سرڪاري طرح سزائون ۽ مٿو ٿيل هونديون هيون جن مان ڪجهه هي آهن:-

جيڪو پنهنجي ورڻ يا آشرم ڌرم کي ٽوڙي ٻاڻو ڪو اهڙو ٻاڻ ڪري ۽ ان کي بستائين اڪيلائي جي جيل جي سزا ڏيڻ گهرجي. همستائين ڪهه ڏيئي بعد سيڙي وڃي. اتر هو شد ۽ لي سگهي نه الڪي ديش لڪالي ڏيڻ گهرجي.

”اگر اهو ماڻهو جنهن کي ڪوڻ لاءِ زمين ان جي مالڪ کان ورتي هجي، متعلق ۽ ڪري ۽ ان ڪري ان جي مرغل (انج) انس ۽ ٿئي ۽ ان ماڻهو کي اگر هو

مٿئين طرح ڪنهن به ڏوهي کان پرائشجيٽ ڪرائڻ يا
ڏنڊ وغيره لاءِ سرڪاري عملدارن کي خاص ڪشت لاءِ
ٿيندو هو ڇاڪاڻ ته وڏوانن ۽ ڏور آچارين نير ٺاهي ڇڏيا
هئا ۽ اهي به انهن کي سهائتا ڪندا هئا. رواجي طرح
سزا جي طور به پرائشجيٽ مٿر ليل هوندا هئا جهڙوڪ:-
”جيڪو آريءَ آلاڙ استريءَ سان سميوڳ ڪري،
جيڪو (اڀاءُ سان) وياڄ تي ڏن ڄاڻي، شراب پيئي،
براهمن ٿي ڪري ڇاڀلوسي ڪري، ان کي گاهه تي ويهي
۽ پنهنجي پٺي سرويءَ جي طرف ڪري ڇڏي تڏه
سندس شراب سڙندو رهي.“

”جيڪو پرش پنهنجي بيڪناهه استري کي ڇڏي
ڏني ان کي گڏهه جي ڪل (ڪل جا وار ٻاهرئين طرف
ڪري) ٻهري روزانو ستن گھون مان هي چوندو ”ان
پرش کي پڪشا ڏيو جنهن پنهنجي استري کي ٺيڳ ڏيئي
ڇڏيو آهي.“ پڪشا پنڊو ۽ ڇهن مهنن تائين ان طرح
(پڪشا سان) گذارو ڪري.“

”اگر ڪوئي مٿي ڪٺو هٿيا ڪري ته ان کي ڪٺو جي
ڪڇي ڪل ٻهري ڇهن مهنن تائين ڪرچر يا ٺٽ ڪرچر
ورٽ ڪرڻ گھرجي. ڪرچر ۽ ٺٽ ڪرچر جي وڏي
هيءَ آهي:-

”ٽن ڏينهن تائين فقط ڏينهن جي سميه تي پوڄن
ڪري وري ٽن ڏينهن تائين فقط رات جي سميه تي

”منهن ڪوٺ هتيا ڪئي هئي ان کي گڏه جي
 ڪل (ڪل ٽجا وار ٻاهر تن طرف هٿ ڳهرجن) ٻهري ۽ مٿل
 منشي جي ڪوٺي پهنجي پاڻي پيئڻ جي ڪم آڻڻ ڳهرجي
 ۽ ان نال عتا ڪندڙ کي ڏندي جي ندران ڪٽ جو ٻاٻو
 هٿ ۾ کڻي پهنجي ڪڪرم جو اعلان ڪندي ۽ اهو
 چولدي ۽ ”بال هتيا ڪندڙ کي ڪير پڪيا ڏيندو؟“
 پڪيا ڳهرڻ ڳهرجي ۽ شهر کان پڪيا حاصل ڪري ان کي
 شهر کان پري ڪنهن وڻ جي مٿان خالي هنڌ (جهوڙي)
 ۾ اواس ڪرڻ ڳهرجي. کيس آرين سان ڪنهن به قسم
 جو وهندڙ نه ڪرڻ ڳهرجي ۽ پهنجي اٽل سميه لائين
 ان طرح آڇو ڪندو رهن ڳهرجي ان جي شدي هن
 جنم ۾ نه نه نالي مڙ ڪابوءِ باب چئي ويندو آهي.
 ٻو، ايشمس (مهاپانڪي) شهر کان ٻاهر جهوڙيون
 ٺاهي گڏ رهي سگهندا هئا، اهو سمجهندي نه رهن ٻاٻو
 اڪول آهي هي هڪٻئي لاءِ يڪه نه ڪري سگهندا
 هئا. هڪٻئي کي ٻڙهي نه سگهندا هئا ۽ هڪٻئي ۾
 وڙهه به ڪري سگهندا هئا. اکر سندن اولاد ٿيندو هو
 نه هو پهنجي اولاد کي چوندا هئا نه لوھن سان وٺان
 مٺا وڃو چاڪا نه آريه توھان کي پاڻ ۾ شامل ڪري
 ٿيندا. چاڪا نه منشي سان ان جا الڪه اشد نه ٿيندا
 آهي ڇڙي طرح الڪه هٿ (لڪڙو) منشي اهڙو اولاد
 ڪري سگهيو جيئن جا سڀ الڪه (عضوا)

ويندي هاڪي ڏاڻو جو ڪو پڳل ٿل ٺرڻ پنهنجي هٿن
 ۾ کڻي واري سان ستن گهرن ۾ هي ڇوڏو ته ”ايشيت
 ڪي پڪشا ڪير ڏيندو؟ پڪشا گهري، پڪشا سان پنهنجو
 جيون گذاري. اگر ستن گهرن مان به پڪشا نه ملي ته آيواس
 ڪري. ۽ ان طرح پرائشچيت ڪندو گائين کي چاري شاهر
 جي وقت جهنگل ڇڏي. جڏهين گايون شهر ۾ داخل
 ٿين گائين کي شهر ۾ پهچائڻ لاءِ ايشيت به شهر ۾ وڃي
 سگهيتو. يعني ايشيت فقط به دفعا شهر ۾ وڃي سگهيتو
 هڪ پڪشا وقت ٻيو گائين کي، شهر ۾ پهچائڻ وقت.
 ٻارهن ورهين تائين ان طرح پرائشچيت ڪندو آلت ۾ ان
 ستڪار کي ڪري جنهن دوارا وري آرين جي پڳتيءَ ۾
 داخل ٿي سگهي. يا ٻارهن سالن تائين پرائشچيت ڪري
 هو پنهنجي جهوپڙي ان حد تاهي جتان چور ايندا ويندا
 هجن. ۽ ان جهوپڙي ۾ رهندي ڇورن کان پراهمڻ جون
 گايون ڇڏائڻ جو رتن ڪندو رهي. اگر هو انهن چورن
 سان وڙهندي ٿي دفعا هار کائي يا جڏهين هو چورن
 کي ماري مچائي ته ان جا ڀاپ چئي ويل سمجهڻ گهرجن.
 پر اگر ايشيت اهڙو هجي جنهن اهڙي ڪروءِ يا پراهمڻ
 جي هٿيا ڪٽي هجي جنهن ويدن جو سواڻ به ڪيو هجي،
 ۽ سوم ياگ جي ڪريائن کي پورو ڪيو هجي ته هو مڙس
 طرح پرائشچيت پنهنجي التمر گهڙي تائين ڪندو رهي
 ڇاڪاڻ ته هو هن جنم ۾ شڏ نه ٿي سگهندو. ها، مرڻ
 کانپوءِ ان جي ٻاڻن جي نور ٿي ويندي آهي.

کي دلپالاء سڀني لڻ لاءِ ان کي ٻري لموي ڇيڇلائي
 پرائشچم ڪرائڻ هڪ سڀني آموز سزا آهي. اڄ اکر ائين
 ظاهر ڪيو وڃي ته فلاڻي خوليءَ کي ڦاسي ملي ته ان
 ڪري جيترا به ان پامپ لاءِ ڪا خاص لشرف ڪانه پيدا
 ٿيندي پر اکر ان کي پرائشچم ڪرايو وڃي جيئن پراچين
 ڪال به هوندو هو ته عام جيترا ان ٻري ۽ ڦاس به وڃي
 حاله ڏسي ٿيس ڪاٺيندي ۽ ان پامپ کان لشرف پيدا
 ٿيندي ۽ سڄي پٽه اهو هڪ طريقو آهي جو پراچين ڪال
 به هوندو هو جنهن ڪري غور لڻ مشڪل هوندو هو
 پر اڄ ڦاسي جي رواجي سزا کان نه ٻجي اخبارن جا ڪالمر
 غورن سان نظر اچن ٿا ۽ ڪو نه تبصرو ڪونه ٿو ڪري
 پرائشچم ان کي روڪڻ جو ڪم سنڌر طريقو آهي. پر
 اهو نه آرين جي راج به نٿي ممڪن آهي!

جيڪو پراچين، پار ۽ استريءَ جو خون ڪندو هو
 ان کان هن طرح پرائشچم ڪرايو ويندو هو:-

”ان کي جهنگل ۾ هڪ جهوپڙي (پنڇي) ۾ لاءِ
 خود لاهڻ گهرجي. تمام ٿورو ڳالهائڻ گهرجي. هڪ لاءِ
 لي ان منهنجي ڪوڙي (جهنڊو خون ڪيو هجوس)
 رکي اها جهندي هي طرح ڪم آڻڻ گهرجي. دن کان
 گوڏي ٽائين هڪ ٺڪرو ڳوڙي جهڙي ڪپڙي جو ٻهرڻ
 گهرجي. هنڌين هو شهر ڏانهن وڃي ته ٿاڏين جي ڦيڻ
 جي نشان جي وچ ۾ ملي. رستي ۾ اکر ڪوئي آريه ملڻي
 وڃي ته کيس به ٿو پري غني وڃڻ گهرجي. شهر ڏانهن

وھ سان ڪرائي ان کي پنهنجي ديش مان نيڪالي ڏيئي
ڇڏيندو هو.

اگر ڪو براهمڻ ڪنهن ڪشٽري کي گار ڏيندو هو ته
انکي ۵ ڪارشاڻ (سڪو) ڏنڊ ڏيڻو پوندو هو.

اگر ڪوئي شودر اڌرم سان يعني چوري سان ڪنهن
جي شيءِ چورائيندو هو ته ان شيءِ جي اٺوڻي قيمت ڏنڊ
طور ان کي ڏيئي پوندي هئي. پر اگر اها ساڳي قيمت
جي شيءِ ڪنهن براهمڻ، ڪشٽري يا وٽشيءَ چورائي هوندي
ته ان کي ان (شودر واري ڏنڊ) جي ۲ ٻيڻ يعني سورھون
ڏنڊ ڏيڻو پوندو هو. پر اگر ڪو وڏو ودوان اهڙو پاب
ڪرم ڪري وجهي ته ان کي ان کان وڌيڪ ڏنڊ ڏيڻو
پوندو هو. (ان هوندي به ائين چئي سگهيو ته برهمڻ
جو زور هو؟ اگر هو اهڙا هئا ته قانون به پاڻ ٺاهيندا هئا
ته پاڻ لاءِ اهڙي سزا ڪيئن مقرر ڪيائون؟)

موت جي سزا ۽ پرائيشيٽ! پراچين ڪال ۾
خوليءَ کي گھڻو ڪري موت جي سزا نه ڏني ويندي
هئي. اهڙي ڏوهيءَ کان پرائيشيٽ ڪرايو ويندو هو.
حقيقت ۾ خوليءَ کي موت جي سزا ڏيڻ هر ويرو ڪارائتي
ڪانهي. سزا جو مطلب آهي ڏوهيءَ کي سبق سيکارڻ.
اگر ڪنهن کي موت جي سزا ڏني ويندي ته هو پنهنجو
ڪجهه به نه سڌاري سگهندو. بهتر ائين اگر کيس سڌارو
جو طريقو اختيار ڪرايو وڃي. ايڪن خون جي

ڪو رات بکيو رهڻ ٿيو جي ۽ راج پروعت ڪي ٿي ڏهين
 ۽ ٽي راتيون بکيو رهڻ ٿيو جي . اکر ڪنهن ٻڌو ڪي سزا
 ملي وڃي ته راج پروعت ڪي ڪر چو ورس ڪرڻ ٿيو جي
 ۽ راجا ڪي ٿي ڏهين ۽ ٽي راتيون بکيو رهڻ ٿيو جي .
 اکر راجا چو ڪي سزا ته ڏئي ته چوريءَ جو پاپ راجا
 ٿي آهي .»

راجا ڪي ٿي طرح انتظام پر هٿڻ لاءِ وڌوان نواعطن
 ڪي سڀا هوندي هئي . جنهن جي صلاح مصلحت سان
 راجا راج ڪندو هو ۽ اهڙن سخت ٿيڻ ڪري راجا
 نياڻ سان راج ڪندو هو .

هٿ ٻڌايو ڏيا پر اهڙو ڪو ٻيو آدرشي راج ٻڌو الو؟
 ۽ هي آهي انهن آرين جو راج جي عيسوي سنه کان . هٿ
 نه هزار ورهيه اڳ هندوستان پر آيا ۽ لکي پڙهي ڪوڊ
 هائيندا هئا؟

وايه ڙي واه! ڪوڊل جي توبه ڪندڙ عالم!!
 نبيجي جي!!!

پراڻشپت ۽ سزا!! ان سڀي هڪي مزاتون ڏنيون
 وينديون هيون ٿي جا ڪٿي لڳا هئا هئا:-

اگر ڪو نواعطن ڪنهن نواعطن جي عتيا ڪندو هو
 ته راجا ان عتيا ڪندڙ جي لٿا (ٿرڙ) ٿي ٿيل لوه سان
 سا سر جي هٿ ڏڙ جو نشان ڪرائي ڇڏيندو هو .

اگر ڪو ڪنهن نواعطن جو ڏن چورائيندو هو ته باز
 پڪيءَ جو نشان ۽ اکر شراب پيئندو هو ته ان جو نشان ٿيل

راجا جي ڪلياڻ لاءِ ڌارڻ ڪيل ٿورڻن ۽ راج ليمن جي
 النما پلي پانتي ڪندا آهن ۽ ان ڪري چيو ويو آهي
 تہ ڌرت ورت راجا راج سنگھاسن تي ويهي ويو آهي.
 ان بعد وري ڪچر پيا سنسڪار ٿيڻ بعد راج پروھت
 ۽ سندس وندوان ساٿي راجا جي پٺي تي آھستي آھستي
 ڏنڊي سان چوت ڪندا هئا جنھن جو مطلب اھو ھوندو
 ھو تہ راجا بہ ڏنڊ ارتاٺ سزا کان آجو ڪونھي اگر راجا
 بہ ڪو پاپ يا الياءِ ڪندو تہ ان کي بہ برهمڻ سزا ڏيندو.
 (اھڙين آتم ۽ آدرشي ڳالھين کي ڏسي ڪن اھو بلڪل
 غلط اندازو لڳايو تہ اھو برهمڻن جي زماني جو دؤر ھو
 جڏھين سندن زور ھو ۽ ان لاءِ اريخہ ۾ ھڪ خاص زمانو
 برهمڻن جو زمانو پڙھايو ويندو آھي جو بلڪل غلط
 ۽ بي بنياد آھي).

ان طرح راج ٿلڪ ٿيندو ۽ راجا گادي تي ويھندو ۽
 ان سمي کان راجا ٿيندو ۽ راج ڪندو ھو.

راجا لاءِ ڏنڊ!

اگر راجا راج ۾ ڪا غلطي ڪندو ھو تہ ان کي بہ ڏنڊ
 ملندو ھو. اگر راجا ڪنھن ڏوھيءَ کي سزا نہ ڏيندو ھو
 تہ راجا خود اپراڌي سمجھيو ويندو ھو ۽ پير ھوندو ھو
 تہ۔ ”جيڪو راجا الياءِ پورو ڪرڻ ڏئي ٿي فرض ادا نٿو
 ڪري ان کي پرائيشيٽ ڪرڻ گھرجي. ان طرح اگر ڪو
 سزا جي لائق ڏوھي چئي وڃي تہ راجا کي ھڪ ڏينھن ۽

راجا ٺٻارو ويٺو هو ۽ وري چڙهن بي ڪارروائي
 آراپ ٽنڊي هئي ته راج پروهت جل سان ان راجا جي
 شرار جو مارجن ڪندو (چندا هٽندو) هو ۽ چوندو
 هو ”هي فلاڻي ماڻهو جو پٽ ۽ فلاڻي استريءَ جو پٽ
 آهي ارڻاٺ جنهن مان جنم ورتو اٿس تن کي ٻڌائيندو هي
 فلاڻيءَ ”وش“ ارڻاٺ راجا جو آهي يعني ان راجا کي
 ٻڌائيندو جنهن جو هو راجا بڻجيٿو.“ ان بعد وري ٻيا
 سسڪار ٿيندا هئا.

ان بعد راج پروهت راجا جي چاٽي کي چهي چوندو
 هو:- ”راجا جي رڪشا، ٻالڻ پوشت ۽ واڌاري لاءِ ڌار ڪ
 ٿيو رهڻ ٻوٽو راج امر جي آڱا ٻالڻ ڪرڻ ڪرائڻ جو
 ورت جنهن ڌارڻ ڪيو آهي اهو) ڌرت ورت راجا
 سگهاسن تي ويٺو آهي. راجا جو ڌرم آهي ته هو پنهنجي
 ڌارڻ ڪمل ورتڻ جي ٻالڻا اوس ڪري، هاڻي هي (راجا)
 نه نه ٻين جي طرح من ماني ڳالهون چئي سگهي ٿو ۽
 من مانو ڪم ڪري اوس سگهي (يعني سندس طاقتون
 هاڻ محدود آهن) کيس واجب آهي ته هاڻي هي انهن تي
 ڳالهين کي چئي هي ساڌو ارڻاٺ (راج ٽيم اوسار هٿن
 جي ڪارڻ) شريشڪ ۽ ڪلياڻ ڪاري هجن ۽ انهن تي
 ڪمن کي ڪري جي ساڌو (ارڻاٺ شريشڪ راج ٽيم
 موجب) هجن. ڇاڪاڻ ته منهن جي وچ ۾ راجا ۽ ويد
 جو ڄاڻو ڪندڙي ٻرهنڻ آهي تي ٻئي ڌرت ورت يعني

پروھت چوندو هو تہ: ”ينتا سيم هن اتي“ تون
ينتا ارڻات راج ڪندڙ ۽ ٻي ارڻات پرڄا کي نيم پورو ڪ
هلائڻ جي لائق آهين. (ان چوڻ بعد راجا راج ڪندڙ
ٿيندو هو).

ان بعد راج پروھت چوندو هو ”ڌرؤ و آسي ڌرؤڻ
اٿي“ ارڻات تون ڌرؤ (تاري) وائڳر ڌرم تي پڪو
آهين تون راج جي ٻار کي ڪٽي سگهين ٿو. (ان چوڻ سان
هو راجا مشهور ٿيندو هو).

ان بعد راج پروھت چوندو هو ”ڪرشنڌيٽوا ڪشما
يتوا ريٽيٽوا پوشا يتويٽي سادو يتويٽي“
(ڪرشي) ارڻات توکي ڪيٽي جي انٽيءَ لاءِ (ڪشيءَ)
تو کي پرڄا جي ڪلياڻ ۽ سڪ لاءِ (ريٽي) توکي مهمانن
جي واڌاري لاءِ (پوش) ڏکي پرڄا جي پالڻ پوشڻ لاءِ
(سادو) توکي مهمانن جي واڌاري ۽ سيوا لاءِ راجا بڻايو
ٿو وڃي. (ان چوڻ بعد ئي اهو پرڻ راجا ٿي مڱيان سڀ
ڪم ڪرڻ جو اڌ ڪاري ٿيندو هو. (۱))

ان بعد ٻيون به ڪيتريون ئي رسمون ادا ٿينديون
هيون. ان راج تڪ وقت سڀني ماڻهن برهمڻ، ڪشٽري،
وئشين، شودر وغيره جي رضامندي سان ان پرڻ کي
(۱). (شت پٽ برهمڻ، ڪانڊ ۵ اڌياڻ ۲. برهمڻ

ورثاء ڪرڻ گهرجي ۽ برجا کي لاپ ٻهچانڻ گهرجي. راجا کي براجمن راج پير سببڌي لکيتن، گذريل فيصلن مان واقف ڪرڻ گهرجي. چاڪاڻ ۾ انهن موجب ئي اٻراڌين کي سزا ڏيڻ جو فيصلو ڏيڻ گهرجي. اهڙن ڪنن وارو ئي راجا ٿي سگهيتو. جنهن ۾ اهي ڪنن هجن اهو راجا نه ٿي سگهندو هو. اهڙي قسم جو جيڪو ماڻهو هوندو هو ان کي بگهه جي اڳيان وهاري پروهه عام هئا جي پاران کيس راجا بڻائيندو، اختيارن ڏيندو، گادي تي وهاري ٻڌو ۽ نيون سڪيانون ڏيندو هو ته ڪهڙي طرح برجا کي سڳي رکڻو آهي، مرضي موجب ڪجهه به ڪرڻو آهي وغيره. راجا جي من ماني ڪرڻ تي کيس گاديءَ تان لاهڻ جو اڌڪار برجا کي هوندو هو.

راج تلڪ! بگهه سالا (جتي بگهه ڪيو ويندو آهي ان) جي هڪ پاسي سنگهاسن رکيو ويندو هو جنهن تي سڌو گادي وڃائي ويندي هئي تڏهن ان پرش کي جنهن کي برجا راجا ٺاهڻ لاءِ چونڊيو هوندو ان کي راج پروهه هن طرح چونڊو هو ان چونڊ سان راج تلڪ جي ڪارروائي آرپ لڀندي هئي.:-

”پير تي راج تي“ هي راج ٺهڻ جي لاءِ آهي.

ارتاڻ هي راج توکي ڏنو وڃي ٿو (راج پروهه جي ان چونڊ ڪالهره اعو پرش راجا ٿيندو هو).

ان بعد کيس سنگهاسن تي وهاريو ويندو هو ۽ راج

برھمڻ ڳرنت ڪال

پرجا راجا کي پوڄي درستيءَ سان ڏسدي هئي پر راجا
پاپ ڪرڻ کان تمام ٻڌڻدو هو. سڀا (دروار) ۾ راج
سنگهائين تي وهندي هو سمجهندو هو ته اگر مون کان
انڀايه ٿي ويو ته مان به پاپي بڻجندس ۽ ان جو ڦل ڏک
مون کي ۽ پوڄڻو ٻوندو (ائين ڪونهي جيئن اڄڪلهه
تاريخن ۾ پڙهايو ويندو آهي ته راجا کي جيئن وڻندو هو
تيئن ڪندو هو). راجا جي مٿان برهمڻ هوندا هئا جي
کيس ڌرم انوسار هلائيندا هئا. راجا کي پرجا جي ڀلي
موجب ٿي سڀ ڪجهه ڪرڻو ٻوندو هو. راجا جيئن
قسمن جو دوشي سمجهيو ويندو هو تن مان هڪ هي به
هوندو هو. ”(جڏهين) نڀايه سڀا (ڪورٽ) ۾ طرفداري
ڪري انڀايه ڪيو ويندو آهي تڏهين آڌرم جا چار حصا
ٿيندا آهن. ان آڌرم مان هڪ حصو آڌرم ڪندڙ، ٻيو
شاهد ٿيون ڪورٽ جي ڇڏ ۽ چوٿون حصو راجا کي
ملندو آهي.“

ان ڪري راجا کي تمام سهيل سان پرجا جي انصاف
جو بندوبست ڪرڻو ٻوندو هو جيئن ڪنهن سان انڀا
نه ٿئي. ان وقت جي رشين راجا لاءِ نيم ٺهرايو هو ته
”راجا جا وڃن ۽ ڪرم پوتر هئڻ گهرجن انکي وڃڻ
ترڪ شاستر ۾ ماهر ۽ جتپندر به هئڻ گهرجي. انکي اه
سائين (وزيرون) سان گهڙيو رهڻ گهرجي جن ۾ اتم
ڳڻ ۽ راج جي انتظام کي قائم رکڻ جي شڪت هجي
راجا کي هوشيار هئڻ گهرجي ۽ پنهنجي پرجا سان بي ط

(۱۴) ”سرپ دیوجن و دیامر“ - Science,

(Treating of Venomous reptiles, etc

اھي مکہ ودياتون ھولديون ھيون جي وديار ٿين ڪي
ڀڳت ڇاڀون ويديون ھيون.

وديا جي ريتي! ان ڪال ۾ باقاعده اوچي آدرش

تي وديا پڙهائي ويندي هئي. ان سمی نیدن نیدن
گروکلن کانسواء وڏا وڏا وشو ودياليہ (پورا پورستيون)
نه هوندا هئا. پر بند هوندا هئا جن ۾ ۲۱-۲۱ اپاد پاه
(پروفيسر) پڙهائيندا هئا. کاڌي پيئي (پورنگه) جو
سمورو خرچ راجا (سرڪار) جي طرفان ٿيندو هو. راجا
(سرڪار) جو اهو فرض هوندو هو ته هو پڙجا جي هڪ
هڪ ٻار کي وديا پڙهائڻ جو پربند ڪري.

راج پر بند! راجا۔ راجا ان کی چسو آھی جو وہ دن

هو ڪمپيوٽر ڪيائي هجي، وڌيڪ جو وڌيڪ ان تي ڌيان سان ڏاڍو
 ڪم ڪري سگهندو. ڪمپيوٽر ڪيائي ان کي چيو آهي هڪو
 سنسار جي لاهين چاڙهين جو پورو وقت هجي
 مدد ڏيڻ ۽ ان جي انڪن جو اڀياس ڪيو هجي.
 اهو شاسٽر (Logic) انهيءَ ۽ پراڻن جو پورو ڄاڻو ۽
 ماهر هجي ۽ وڌيڪ کي تي سڀ ڪجهه سمجهندو هجي
 ان ڪري انهن هلائيندو هجي. انهن کي ڏسڻ موجب
 اهو ڪم ڪري ٿو. راجا جو مکيه ڪم اهو
 ۽ پراڻن جي رکڻا ڪري. جيتوڻيڪ

- (۱) ”اتھاس پراڻ“۔ ائھاس (History)
- (۲) ”ویدا فام ویدم“۔ ویدن جا آرٿ جن وديائن دواران جاتا وڃن جهڙوڪ:- وياڪرڻ ۽ نروڪت وغيره ۽ (Grammar & Philology)
- (۳) ”پٿریم“۔ وڏن جي سڀوا چاڪري دواران پوسن رکڻ جي وديا (Anthropology)
- (۴) ”راشم“۔ ڪٽ وديا (Mathematics)
- (۵) ”دڻيوم“۔ انپات وديا. جهڙوڪ:- زلزلا، ٻوڏ، بجلي جو ڪرڻ ۽ طوفان وغيره. (Physical Geography)
- (۶) ”ڏٽم“۔ ڪاٺين جي وديا. (Minerology)
- (۷) ”واڪو واکیم“۔ ترڪ شاستر (Logic)
- (۸) ”ايڪايلم“۔ نيتي وديا. (Ethics)
- (۹) ”ڊيو وديام“۔ (Physical Science)
- (۱۰) ”براهم وديا“۔ ايشور جي وياکيا (Brahma Vidya)
- (۱۱) ”ڀوت وديا“۔ پراڻين جي وديا آرٿاس پراڻين جا قسم ۽ انهن جي مساوت آدي (Zoology, Anatomy etc)
- (۱۲) ”ڪشتر وديام“۔ ڌار وديا ۽ راج شاسن وديا (Military Science & Art of Government)
- (۱۳) ”ڪشتر وديام“۔ جيوتش (Astronomy)

اڌياڻ پير

برھمڻ گرنٽ ڪال !

(اڌياڻ ۾ برھمڻ گرنٽ جي آڌار تي ان مھي جي
 ڇپتا جو اٿياس)

وڻند ايسوري ڪيان آھي . ھنھنڪي ھرھڪ ھنھن
 سولائيءَ سان لڳو سمجھي سگھي . ان ڪري وڻند جي
 ڪنھن ڪي وستار سان سمجھائڻ لاءِ پراچن وڻين ، برھمڻ
 گرنٽ جي وڃنا ڪئي . اھي برھمڻ گرنٽ ھرھڪ وڻند
 لاءِ جدا جدا ۽ ڪل جا آھن :- (۱) اڻيتر ۾ برھمڻ
 (۲) شت ۾ برھمڻ ، (۳) ٽسار ۾ برھمڻ ، (۴)
 گوڻ ۾ برھمڻ .

برھمڻ گرنٽ جي آڌار تي اھي گرنٽ ٻاويھ ھزار
 ورھين جا پراڻا آھن . يعني ھتي اٽڪل ۲۶۰۰۰ ورھيه
 اڳ جي سڃيٽا لکي ويٺي .

وڏياڻون ! جيئن ڪال ۾ وڻين وڻند جي سمجھڻ
 لاءِ ھي گرنٽ تيار ڪيا ان ڪال ۾ ڀارٽ ۾ ڪيتريون ئي
 وڏياڻون چالو ھيون ھي وڏياڻين کي پڙھايون ويٺيون
 ھن . جن ۾ مکي ھي آھن :-

آرين ۾ روزانو نير هوندو هونءَ هر هڪ ويد جو پاٽ
 ڪندو هو جيڪو ويد پاٽ نه ڪندو هو ان جي عزت
 ڪانه ڪئي ويندي هئي ۽ ان کي شوقر سمجهيو ويندو
 هو. ان طرح آريه لوڪ پراچين ڪال ۾ تمام اوچي درجي
 جا هوندا هئا.

پکڙي مري ويلن جا شراڌ ڪارايڻ لڳا وڃن جا مورڪتا آهي. اصل ۾ شراڌ يا پتري پڪهه ويدن شاسترن موجب اهوئي آهي ته دشمن مائن ۽ ودوانن کي گهر ۾ آڻي انهن جي سمورا ڪڇي انهن کي پوڄن وغيره سان تربيت ڪري ڪاٺين گمان پراپت ڪجي. باقي مري ويلن لاءِ سال ۾ هڪ دفعو شراڌ ڪري. ڪارائتو ته فقط ديش جو ڏن مٽي ۽ ۾ ملائي آهي ان ڪري ان پڪند کي ٻياڳ ڪرڻ گهرجي. ڪو ودوان هتي چاهي اهو ڪم نه هتي ته ان جي ئي جهڙي سمورا ڪهي ته چوڦل ملندو ۽ اهوئي سڄو پتري پڪهه آهي هو پراچين ڪال ۾ ڪهو ويندو هو.

(۴) انٿي يگيم - جهڪو ودوان جهڪندو يا ڪوڊ

السان اوچتو ڏهر ۾ اچي وڃي ته ان جي پوڄن وغيره سان سمورا ڪرڻ گهرجي. انٿي (مهمان) چاهي ڪهڙو نه ڏهر اچي ته ان کي پوڄن کانسواءِ گهر مان ڪڍڻ پاپ سمجهيو ويندو هو. اگر ڪو غريب آهي ته پوڄن نه نه لڏو جل ئي کيس پياري سگهيو اها نه سمجها آهي. ان طرح هو انٿي جي سمورا ڪرڻ هرڪو آرڊ پنهجو ڌرم سمجهندو هو. اڄ نه ساري دنيا ۾ هندو ۽ همانواري سڀني کان آدرش آهي. بس اهوئي انٿي پڪهه آهي.

ان طرح اهي پنجهه ميا پڪهه ٺولدا هوا جي هر آرڊ هر ڪرڻ ڌرم ٺولدا هو ۽ اهي آرڊن جا ٺٽه (روزانا) ڪم ڪم ڪم ٺولدا هو.

هو. جيڪو اهي يگيه نه ڪندو هو تنهن کي پايي يا اٺاڙي سمجهيو ويندو هو. ان ڪري هر ڪو آري اهي پنجه روزانا ڪرم اوس ڪندو هو جي هي آهن:-

(۱) **برهم يگيم** - روزانو ٻه دفعا صبح جو سڄه اڀرڻ کان گهڻو اڳ ۽ شام جو سڄه لهڻ ۽ تارن نڪرڻ کان اڳ جي وچ ۾ سنڌيا ڪئي ويندي هئي.

(۲) **ديو يگيم** - روزانو ٻه دفعا صبح ۽ شام هون ڪيو ويندو هو. جنهن ۾ سڳبذت شيون ۽ گيه، وڌو ويندو هو. ان ڪرڻ سان وايو شت رهندي آهي ۽ وايو (هوا) شت رهڻ ڪري بيماري نه ٿيندي.

(۳) **بلي وئشو ديو يگيم** - هويم يعني هر کاڌي جي کانئ وقت جيڪي ڪجهه کاڌو ويندو هو ان مان هر دفعي ڪتي، ڪانءُ، ڪوڙهي، ڪٽلي وغيره ساڙي لاءِ حصا جدا ڪري ڪڍيا ويندا هئا ۽ پوءِ ئي پوڄن ڪيو ويندو هو. جيئن اڄڪلهه به ڪيترا هندو کاڌي کانئ سمجهه ڪريون ڪيندا آهن جو پراچين رواج آهي. پراچين ڪال ۾ پوڄن کي ايشور جو ڏال سمجهي وڙجي کاڌو ويندو هو اڪيلو کانئ کي نهايت برو سمجهيو ويندو هو.

(۴) **پتري يگيم** - ودوان، برهمن، رشي، مٽي وغيره جيڪي جيئرا پتر آهن تن جي شرڌا سان سڀوا ڪرڻ الهن کي پوڄن ڪرائڻ- اهو پراچين رواج هو جو اڄڪلهه

جيون سٿلو ڪندو هو. (اڄڪلهه جي طرح مشه جا
ٺڪر پئي مشه ۾ ساڌو ڇڪوڻ گيٽو پوندو هو اهي نه
غرام خوري جا پٽلا آهن) تن ۾ رهي مڪتيءَ جي ساڌن
لاءِ ڪوشش ڪندو هو.

(۱) آلتيشني - مشه جي جيون جو هي الترم
(آخري) سنسڪار آهي جو مرن کان پوءِ مردي کي ڳيهه
۽ چندن ۾ جلائي ڪيو ويندو هو.

ان طرح اهي ۱۶ سنسڪار سترين ۽ برهن بدھي لاءِ
هولدا هوا. جن جي ڪرڻ سان مشه هڪ ٻوٽو مش
ٿيندو آهي. اسان جو ڌرڌي ڌڻ ۽ اوچو ٿيندو آهي، هو
سار ۾ پوري طرح آتني ڪري جيون سٿو ڪري
سگهندو هو. آخ مغرب جي بيوقوف تهذيب اسانجي
دل ۽ دماغ تي ٻرو اثر ڪري اهڙو ئي بڻائي ڇڏيو آهي
۽ مغربي تهذيب ۾ پيل لوجوان انهن سنسڪارن کان لاش
ڪرڻ ٿا لڳن نه نتيجو اهڙو ئي آهي جو بوءِ سڪل
ٿوريءَ جهڙو بدن اڪ جي ڪاليءَ جهڙو ڪمزور ۽ دل
دماغ کي طائف وٺائي لاءِ اسپتالن جا غلام. ليڪن پراچين
ڪال ۾ اهي سورجن سنسڪار ڪري شريو مضبوط بڻائيندا
هئا. اسان نه ڇا ٺوھ کي نه جهڙون جهڙون ڪري ڇڏيندا
هئا. رام، ارڇن پير ۽ يرم اسان لاءِ سندر مثال آهن.
پنجه مهايگيم!

آرپن ۾ روزانو ٽيه ڪرم ۾ پنجه مهايگيم نه هوندو

ادائيءَ سندن جيون برباد ڪيو. ان ڪري چوڪڙي
 ۽ چوڪڙي ٻنهي جي لياقت ۽ سڀاءُ ڏسڻ گهرجي.
 چڱي طرح ڏسي ڪم ڪرڻ گهرجي. چوڪڙي هجي
 اير. اي ۽ چوڪڙو هجي الف. بي جو استاد يا چوڪڙو
 هجي يونيورسٽي جو گريجوئٽ ۽ چوڪڙي هجي رڳو
 سسو ميو گڏو ڪندڙ ته اهڙن جوڙن کي نه ڪنڌر ۽ سرس
 هڻي ڳنڍڻو ٻولڻو باقي ته ڪو علاج ڪولهي سواءِ ان جي
 ته ڪنوار پيڪن ۾ گهوت مائٽن ۾ ان ڪري هي نازڪ
 ناٿو اهميت وارو سمجهي ڳنڍڻ گهرجي (اڇڪلھ. جي
 شادين جا مثال ۽ انهن جا نتيجا ته اخبارن مان معلوم
 آهن. يورپ ۾ طلاق جون خاص ڪورئون ٿي ڪافي
 آهن. ليڪن پراچين ڪال لاءِ؟ شڪست ۽ دشمني، ال
 ۽ دميتي، وڪرم ۽ اروشي، مالن ۽ ماڏو. اڃا به؟
 چڱو! ٻڌو!! ڀڳوئي سڀتا ۽ شري رام!!!
 (۱۴) وان پرست - گرهست آشور ۵۰ ورهين تائين
 هوندو هو ۽ پوءِ بس! بعد ۾ هر ڪو گهر ٻار وڏي پٽ
 جي سنڀال هيٺ ڇڏي ٻار جهنگل ۾ پيسوي ٿي ايشور
 جي پڳتي ۽ آتما جي آلت ڪندو هو. ان جي تياري
 لاءِ هي سنسڪار ڪيو ويندو هو.
 (۱۵) سنڀياس - ۷۵ ورهين تائين وان پرست ۾ رهي
 پوءِ سنڀاسي ٿيڻو پوندو هو. هيٽري عمر ۾ ڇوڪري ڪڍي
 ۽ رايو هوندو هو عام جنتا کي اپديش ڪندو هو.

(۱۲) سما ورهين - وديا سمايت ٿيڻ تي ترهينجي ۽
 آشرم ۾ ۲۵ ورهين جي عمر ۾ سمايت ٿيندو هو ٽڏهين
 هي سنسڪار ڪيو ويندو هو. ان سمب ترهينجي ۾
 ڏکڻون ڏانهن ويندو هو. ان بعد ترهينجي ۾ ڪوڪل
 جڏي گهر ايندو هو.

(۱۳) واهتر سنسڪار - وديا سمايت ڪري جڏهين
 چوڪڙا ۽ چوڪڙيون گهر ايندا هئا ٽڏهين هي سنسڪار
 ڪيو ويندو هو. ڪوڪل ۾ ترهينجي ۾ ۲۵ ورهين
 ٽڏهين ۽ چوڪڙين ۾ ۱۶ ورهين جي عمر ٽڏهين وديا
 گرھ ڪرڻي ٻولندي هئي. ۲۵ ورهين ۾ چوڪڙا ۽
 ۱۶ ورهين ۾ چوڪڙيون ڪوڪل مان وديا سمايت ڪري
 ڪرندا هئا. پوءِ چوڪڙي ۽ چوڪڙي جا ڪڍ ڪرڻ ۽
 سڀاءُ ڏسي مائٽا پٽا ۽ آچاريه چڱي طرح جاج ڪري پٽي
 کي هڪٻئي جي لائق سمجهي پوءِ انهن جو واهتر ڪندا
 هئا. مائٽا پٽا ۽ آچاريه تمام گهڻي جاج ڪندا هئا چوڪڙي
 ۽ چوڪڙي جو سڀاءُ ڏسندا هئا ته ٻار هي پاڻ ۾ هڪجهڙا
 آهن يا نه. ٽڏهين ئي واهتر ڪندا هئا. (اڄڪلهه هي
 مارچ انڊر ڪور هو چوڪڙو هڪ طبيعت جو ۽ چوڪڙي
 ٻئي طبيعت هي، مائٽن کي گهرجن روپيا. پوءِ زال وڙس
 ٻن يا ٻن ٽين سان سندن مطلب ڪونهي. اهڙي
 ڪارڻ آهي جو هر گهر ۾ هڪجهڙا جهڻا لڳا پٽ آهن نتيجو
 ته تمام خوفناڪ ٿو ٿوري. سواءِ نوجوان، مائٽن جي
 ان ظلم ڪري ڪائنات ۾ ڪو به لڳو وڃي ڪو به

جڳي ۾ ٿي. تيدون ٿينديون آهن جنهن وسيلي ٻار کي
 سندس فرض سمجهايا ويندا آهن. ته کيس ڇا ڪرڻو
 آهي. شراب جي چوگرد ٿيڙائي پائڻ ڪري کيس سمجهايو
 ويندو هو ته تون انهن فرضن سان جڪڙيل آهين. توکي
 اهي فرض اوس پورا ڪرڻا آهن جهڙوڪ ماڻا، پٽا، گرو
 ۽ وڏن جي سيوا، رشين منين جي سيوا،
 عام جي ڀلي جا ڪم. اهي فرض پورا ڪرڻ سان ئي
 انسان انسان ٿي سگهي ٿو. هي سنسڪار سڀني کان اهميت
 وارو آهي. چوڻي رکڻ ڪري چوڻي جو جيڪو وارن جو
 ڳچو مڱي ٿي ٿيندو آهي اهو شراب جي سڀني نسن جي
 رکڻا ڪندو آهي. خاص ڪري وريه کي مضبوط ڪري
 رکندو آهي.

(۱۱) ويد آرنڊپ - جڳي جي ٽينهن يا هڪ سال
 جي اندر ٻار کي گروڪل پروبدن جي گيان پراپت ڪرائڻ
 لاءِ موڪليو ويندو هو. ويد آرنڊپ گائتري مٿر سان
 ڪيو ويندو هو جو هي آهي :-

ओं भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य
 धीमहि । धियो यो नः प्रचो दयात् ॥

(यजुर्वेद ३६। ३)

اوم ٻُور ٻُوه سَوَه نت سوِتر وَوِ يَطِيمِ پر ڪو دِ يَوِ سِ
 ٽي مهي ٽيو يو انه پر ڇو دِ يات

(يجر ويند ۳۶-۳۷)

جي ان لار ۾ لڏي ڪيو ويندو هو جنهن ۾ ٻار جو حشر
ٿيو هوندو. ان جو مطلب ٻار کي باغ جي شڌ واپو جو
استعمال ۽ سرشتي جي ڏسڻ هو پهرين ڏاڪو آهي،
يعني ٻار کي گهو کان ٻاهر ڪڍڻ.

(۷) ان پراڻن - هي سنسڪار ڇهين يا اٺين مهيني
۾ جيستائين ٻار جي شڪتي ان پڄاڻا جي لائق نٿي
ٿيڻ ڪري ويندو هو.

(۸) چوڙاڪرڻ - (مندن يا منڻ) هي سنسڪار
ٻار ٻن سال يا ٽين سال جي ٻار جي وارن ڪاٺڻ لاءِ ڪيو
ويندو هو. هن سان ٻار جا وار جي گرمي ٻر نه هئا، جدا ٿي
وري اوان شڌ اٿن ايندا هئا. اهي وار (منڻ وارا) لاهي
جهنگل ۾ ٿٺا ڪري ڇڏبا آهن.

(۹) ڪرڻ وٺڻ - هي سنسڪار ٽين يا پنجين سال
ڪيو ويندو هو. هن ۾ ٻار جي ٻنهي ڪنن ۾ پيچ ڪيا
ويندا هئا. سوراخ ڪري ڪنن ۾ سون جا ننڍا ڪنڊل
لڳايا ويندا هئا. ان سنسڪار ڪري انسان کي ورڻ لائين
ڪن جي ڪا به بيماري نه ٿيندي آهي. هي پيچ ڪنن
۾ ٻار ٻن جي ماضي ۾ رکيا ويندا آهن (جتي آرائي نه)
ماضي ۾ ڪرڻ سان ئي فائدو ٿي سگهندو آهي.

(۱۰) اپڊين (پڪيو ٻوٽو) ڇڏيو - جنم جي ورهيه
کان ستن کان ٻارهن سال جي اندر هي سنسڪار ڇوڪري
۽ ڇوڪريءَ ٻنهي جو ڪيو ويندو هو. هن ۾ مٿي جا
سڀ وار لاهي نٺ ڇوٽي رکي ۽ ڇڏيو ٻار ٻوٽو ويندو هو.

جڳي ۾ ٿي. تڏون ٿينديون آهن جنهن وسيلي ٻار کي
سندن فرض سمجهايا ويندا آهن. نه کيس ڇا ڪرڻو
آهي، شرار جي چوگرد ڦيرائي پائڻ ڪري کيس سمجهايو
ويندو هو ته تون انهن فرضن سان جڳريل آهين، توکي
اهي فرض اوس پورا ڪرڻا آهن جهڙوڪ ماڻا، پٽا، گرو
۽ وڏن جي سيوا، رشين ملين جي سيوا،
عام جي پاي جا ڪم. اهي فرض پورا ڪرڻ سان ئي
انسان انسان ٿي سگهي ٿو. هي سندس ڪار سڀني کان اهميت
وارو آهي. چوڻي رکڻ ڪري چوڻي جو جهڪو وارن جو
ڳچو مڱي ٿي ٿيندو آهي اهو شرار جي سڀني نسن جي
رکڻا ڪندو آهي. خاص ڪري وريه کي مضبوط ڪري
رکندو آهي.

(۱۱) ويد آرنپ - جڳي جي ڏينهن يا هڪ سال
جي اندر ٻار کي گروڪل ۾ ويدن جي گمان پراپت ڪرائڻ
لاءِ موڪليو ويندو هو. ويد آرنپ گائتري مٿر سان
ڪيو ويندو هو جو هي آهي :-

ओं भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य
धीमहि । धियो यो नः प्रचो दयात् ॥

(यजुर्वेद ३६। ३)

اوم ٻُور ٻُور سَوَہ نت سوِتر وُر ٻُطير ٻِر ڪو د ٻُو سِہ
ڏي مهي ڏيو پوانہ ٻِر چو د يات
(يجر وید ۳۶-۳)

جي ان ٿاڙاڻي تي ڪيو ويندو هو جنهن ۾ ٻار جو جنم
ٿيو هوندو. ان جو مطلب ٻار کي باغ جي شڌ واپو جو
استعمال ۽ سرشتي جي ڏسڻ جو ڏهريون ڏاڪو آهي،
يعني ٻار کي گهر کان ٻاهر ڪڍڻ.

(۷) ان پواشن - هي سنسڪار ڇهين يا اٺين مهيني
۾ جيستائين ٻار جي شڪتي ان پچايل جسي لائق ٿئي
تڏهين ڪيو ويندو هو.

(۸) چوڙاڪرم - (مندن يا منڻ) هي سنسڪار
ٻهين سال يا ٽئين سال جي ٻار جي وارن ڪاٺي لاءِ ڪيو
ويندو هو. هن سان ٻار جا وار جي گرم ۾ نه هئا، جدا ٿي
وڃي تان شڌ اٿين ايندا هئا. اهي وار (منڻ وارا) لاهي
جهنگل ۾ ٿڌا ڪري ڇڏبا آهن.

(۹) ڪوڙ وٽ - هي سنسڪار ٽئين يا ٻڄين سال
ڪيو ويندو هو. هن ۾ ٻار جي ٻنهي ڪنن ۾ ڇيڊ ڪيا
ويندا هئا. سوراخ ڪري ڪنن ۾ سون جا ٿنڀا ڪڍيل
لڳايا ويندا هئا. ان سنسڪار ڪري انسان کي مرڻ تائين
ڪن جي ڪا به بيماري نه ٿيندي آهي. هي ڀيڊ ڪنن
۾ ٻاٻرن جي خاص لس ۾ ڪيا ويندا آهن (هتي آڙاڻي نه)
خاص لس ۾ ڪوڙ سان ئي ڦاٽو ٿي سگهندو آهي.

(۱۰) اپنڊين (پگهو پوئو) ٻڄيو - جنم جي ورهيه
کان ستن کان ٻارهن سال جي اندر هي سنسڪار ڇوڪري
۽ ڇوڪريءَ ٻنهي جو ڪيو ويندو هو. هن ريتي جا
سڀ وار لاهي ڦٽ ڇوٽي رکي ۽ ٻڄيو ٻاٻر ويندو هو.

عرصي بعد اچڻ تي اهو سنسڪار ڪيو وڃي. ڇو ته پراچين ڪال ۾ ڪوبه پرش استريءَ کي جدا نه ڇڏيندو هو. 'ستري ڳوٺ ۾ ۽ پاڻ پرديس ۾ رهڻ اهو تمام پرو سمجهيو ويندو هو. جتي پاڻ تي استري به ساڻ هڻڻ ضروري آهي. پر لاچارِي حالت ۾ گرپ ٿيڻ کانپوءِ پتي پرديس وڃي سگهندو هو ۽ وڌ ۾ وڌ اهو سميه هوندو هو جنهن اندر هو ضرور موٽي ايندو هو ان ڪري ان سميه تائين نالو نه رکيو ويندو هو. ان سنسڪار ۾ ٻار جو نالو رکيو ويندو هو نالو تمام مٺو ۽ مطلب وارو رکيو ويندو هو جهڙوڪ ڪپل، ڪٿاڻ، گوتم، پندجل، ايمنيو، ارجن، رام، ڪرشن، آڪستيه، وشوامتر، وشسٽ، اجاڻ شترو، وڪرمادتيه ۽ ڇندرگپت وغيره. اڇڪله جي طرح بيهودا ۽ گندا نالا پڳڙو، ٿيئون، ٽوپڻ، ٽنڊڻ، واڳڻ، وڪيو، پٺيل، کودڙو، ميهيو، پيندي، ٿوري، الب گدڙو وغيره واهيات نالا ڪونه هوندا هئا. ڇاڪاڻ ته انسان جي نالن جو به من ئي اثر پوندو آهي. اگر ڪنهن کي ڇڄي ته تون وڪرمادتيه، ايمنيو يا ڇندرگپت آهين ته هو قولجي ويندو پر ٿيئون، ٽوپڻ، ٽنڊڻ نالن ڪري ان جي ماسڪ شڪتي ڪمزور ٿي ويندي آهي. ان ڪري پراچين ڪال ۾ نالا تمام سندر ۽ وڻندڙ رکيا ويندا هئا.

(۶) نشڪرمڻ - هي سنسڪار جنم کان چوٿين مهيني

گرب جي رڳڻا لاءِ هي سسڪار ڪيو ويندو هو. هن سسڪار ۾ استري ٻرڻ جي ٻرلگيا ڪندا هئا ته هن ڏينهن تان پوءِ هو ڪو اهڙو ڪم نه ڪندا جنهن ڪري گرب کي هاجي پوڃي. اڻ لاف استري ٻرڻ کي گرب لپڻ کانپوءِ سمجهه نڪل نه ڪرڻو پوندو هو.

(۳) سيھڻونين. هي سسڪار گرب لپڻ جي چوٽين ۽ پٺي ۾ ٻار جي مالنڪ شڪتين جي واڌاري لاءِ ڪيو ويندو هو. ان ۾ اهڙا ساڌن ڪندا هئا، جن ڪري استري جو من ٻرڻس رهي. هي سسڪار وڏي اهڃاڻ وارو هوندو هو ڇاڪاڻ ته ٻار جي پٺاڻن جي ڏمڙاري مالا تي آهي. جيڙي مالا عولدي ٺهڙو ٻار نه ٿيندو. مالا جا سسڪار ٻار تي گرب ٻرڻي اثر ڪندا آهن ان ڪري ٻار کي اٽل پٺاڻ لاءِ هي سسڪار ڪيو ويندو هو جيئن ٻار گرب کان ئي اٽل پٺاڻ ٻرڻ لڳي.

(۴) جات گرم. هي سسڪار ٻار جي چمڊ پٺي ڪيو ويندو هو. ٻار جو پتا ان جي چمڊ تي سون جي سرائي سان ٿيڻ ۽ ماڳي سان اوڻر شيد لکنڊو هو ۽ ان جي ڪن ۾ ويدو آڻي شيد چوندو هو هيءُ سسڪار ٻار جي شديءَ لاءِ ڪيو ويندو هو.

(۵) لام ڪرڻ. ٻار جي حنر جي يار هين ڏينهن يا ۱۰۱ ڏينهن يا ٻئي ورهه جي آرپ ۾ هي سسڪار ڪيو ويندو هو (ٻيون لاهو عرصو ان ڪري آهي ته اٽل ٻار جو پتا ڪٿي ٻرندڻس ويو هجي ته سندس ايتري

شودو۔ هن جر ذرم هو جيتري وڌيا پراپت ڪري
 مڱهي اوتري پراپت ڪرڻ ۽ ٻين جي شيوا ڪرڻ.
 ان ۾ ڪو به اوج ليجه ڪونه هوندو هو سڀ هڪجهڙي
 ۾ ملي هليدا هئا.

سورهين سنسڪار!

آرين ۾ پنهنجي جيون کي مضبوط ۽ پور بڻائڻ لاءِ
 سورهين سنسڪار به هوندا هئا جي هي آهن.
 (۱) گريڏاڏان - اتر ستان اٺين ڪرڻ لاءِ ئي هي
 سنسڪار ڪيو ويندو هو. گهٽ ۾ گهٽ ۲۵ ورهين جو
 چوڪڙو ۽ ۱۶ ورهين جي چوڪڙي هئڻ گهرجن. تڏهين
 هي سنسڪار ڪيو ويندو هو ان کان اڳ بلڪل ۲۵
 ورهين جو چوڪڙو ۽ ۱۶ ورهين جي چوڪڙي ان عمر
 ان اڳ جي واه (شادي) کي وڌو ڀاپ سمجهيو ويندو
 ويندو هو. ڇاڪاڻ ته ان حالت ۾ انسان جي عمر تمام
 گهٽ ۽ شريز ڪمزور ٿيندو آهي ۽ اولاد جلد مري
 ويندو يا ڪمزور ٿيندو آهي. گريڏاڏان جو سمير رجو
 درشن (ماهوار) جي ڏينهن کان ۴ راتيون ڇڏي (انهن
 ڇهن ڏينهن ۾ استري ڪي جهڙي به). پنجن رات
 کان سورهين رات تائين استري سماگر ڪيو ويندو هو.
 اهو بلڪل وڳيانڪ طريقو آهي. اڄ جي سائينس ان کي
 پوري طرح سويڪار ڪيو آهي.
 (۲) پڏسون - گرڻ ٿيڻ جي ٽئين مهيني جي اندر

يا مائتن سان وڃي وڃي ۽ ڏوڙ لڳائي مٿس ٻر ٻوڙي
سڏائيندا وٺن اهي ماڻهو اصل ٻر ٻوڙي آڻن) هن آڻ ۾
۲۵ ورهيه پورا ڪري پوءِ سڃاڻ ٻر وڃي وڃي.

سلياس - ۷۵ ورهيه جي عمر ۾ وان ٻرست آڻ ۾
ڪان - سڃاڻ آڻ ۾ وڃي وڃي. هن آڻ ۾ ٻر ٻوڙي شير
۾ وڃي ماڻهن کي اپڏي ڪندو هو. ڪنهن ٻر شير ۾
ٽن ڏينهن کان مٿي نه ترڪيو ٻوڙي آڻي. ان طرح ڏيڻ
۾ ماڻهن جو آچار وڃي وڃي ان طرح ڪنهن اپڏي ڪرڻ
سڃاڻي جو فرض هوندو هو. ڪي سڃاڻي جهنگل ۾
ڪٿي لاهي لاهي ڪندا هئا جتي به وڏا وڏا راجا آهن
۽ ٻيا، وٺن گمان ٻرست ڪرڻ ۽ وڃي وڃي ان طرح سڏ
ورهي عمر جا پورا ٿيندا هئا.

چار ورڻ!

آرين ۾ پنهنجي سماج کي سوڌي سان هلائڻ لاءِ چار
ورڻ نه هوندا هئا. (۱) اڻ ڪم (۲) ڪشيري (۳) وٽيه
(۴) شودر.

ٻرهن - هن جو ڪم هو وڃي ٻرڻ ۽ ٻارهن.
هن سنڌيا ۽ ٻي ڪرڻ ۽ ڪرائڻ ۽ دان وٺڻ.
ڪشيري - هن جو ڪم هو وڃي ٻرڻ، راج ڪرڻ.
ٻر سنڌيا ۽ مهاڳي ڪرڻ ۽ دان ڏيڻ.
وٽيه - هن جو ڪم هو وڃي ٻرڻ، واپار ڪرڻ،
ڪرڻ ۽ دان ڏيڻ.

دو هو ۽ ۲۵ ورهين ۾ واه ڪري گرهست آشرم ۾
 بندو هو. گروڪل شهرن کان ۵-۶ ميل پري ٿڌي جي
 ڪناري تي هوندا هوا. جتي خوب ساوڪ هوندي هئي.
 گروڪل ۾ ئي کين اتي جو پيدا ٿيل اناج ۽ شڪر ملندو
 هو. برهمچاري اتي ويد شاستر پڙهي پنڊت ٿي پوءِ
 ٻاهر اڪرندا هئا.

گرهست - گروڪل مان لڪري ۲۵ ورهين جي
 عمر ۾ شادي ٿيندي هئي. جتي هو پنهنجي ڌرم پتي
 ۽ ٻارن سان ۲۵ ورهين تائين آند پورو ڪ رهندو هو.
 گرهست ۾ ئي کيس پنهنجي ورڻ موجب آچرڻ ڪرڻو
 پوندو هو. روز ۽ دوما صبح ۽ شام هون ۽ سنڌيا ضرور
 ڪرڻي پوندي هئي. برهمڻن ۽ برهمچارين جو ان وغيره
 سان ستڪار ڪندو هو. ڇاڪاڻ ته برهمڻ جو ڪم فقط
 وديا پڙهائڻ هوندو هو ۽ برهمچاريءَ جو ڪم وديا پڙهڻ.
 ان ڪري هو ٻيو ڪو ٿڌو ڪو نه ڪندا هئا ان ڪري
 انهن جو گذارو گرهستين تي هوندو هو ۽ اهو سندن تمام
 ضروري غرض هوندو هو.

وان پرست - پنجاه ورهيه پورا ڪري هوان پرست
 ۾ پزرويش ڪندو هو. هن آشرم وارا گهڻو ڪري گروڪل
 جا آچاريه ٿيندا هئا جي برهمچارين کي پڙهائيندا هئا.
 ڪي وڃي تپسوي ۽ يوگي ٿيندا هئا. وديان ماڻهوني
 سڄو يوگي ئي سگهندو هو (اڄڪله جي طرح نه زال سا

يا بيوڪٽ، سڀ انهن ئي گرلن ۾ آهي، جنهن مان دنيا
 سڳيو آهي. انهن ئي شاسترن مان ڊاٽي جيتاز، مونرو،
 بجلي، رابڊاو، ٽيليوٿون، اوپ، بندو، بر، ناروڊ،
 گئس مطلب ته هر علم حاصل ٿي سگهيتو. پر شخص مهذب
 آهي ضرورت آهي. مهذب ڪري اتي پراڻين گرلن
 پڙهڻ گهرجن. جيڪو علم اڇڪاهه جي انگريزي ۾ ڇپيل
 هڪ سؤ هڪ ٻسڪن مان به پورو معلوم ٿي سگهندو،
 اهو سسڪرم ۽ آرٻو شاستر جي منط هڪ ئي گرل
 مان مڪمل طرح معلوم ٿي سگهندو.
 موجوده يورپ جا ليکڪ ڪتاب هڪ ٻانهه صدي لک
 لکي سگهن ٿا، سمجهه قبول ڪرڻ جهڙي هجي.
 ڇاڪاڻ ته آرٻن جي ڀيٽ ۾ هو تمام ٿوري دماغ وارا
 آهن. ليڪن آرٻن پنهنجن پراڻين گرلن جيڪي اڄ
 اڄ کان هزارها سال اڳ لکي ڇڏيو آهي اهو اڄ تائين
 پڙهڻ لائين به ان ۾ ڪو غلطي نٿو ڪندي سگهن. ڪو
 انهن جي مٿي نه سمجهي نه اها ئي ٻانهه آهي باقي آرٻن
 جو علم هر زماني لاءِ عهدي آهي.

چار آشرم!

آرٻن ۾ پنهنجي عيوضن کي ٽيڙ يورپڪ ۽ ٻولڻا سان
 تڙي لاءِ چار آشرم ٺاهيا ويا: (۱) ترهه ۽ (۲)
 تڙي (۳) وڻ ۽ (۴) سڃاڻ.

ترهه ۽ وڻ ۾ ٻن سالن جي ٻار کي گروڪل
 ليو ويندو هو. جتي اهو ٻالڪو
 ٻه ٽي ٻار ٺاهيندو هو ۽ مٿي ماڻهن ۾

اهي اصل ۾ پڙهڻ گهرجن. انهن اڀاڻڪن ۾ ڏهه اڀنشد
۾ شامل آهن جي هي آهن:-

- ۱- ايش ۲- ڪين ۳- ڪٽ ۴- پرشن ۵-
- منڊڪ ۶- مانڊوڪيم ۷- تيتري ۸- ايتري ۹-
- چانڊوگيم ۱۰- برهه دار ڏيڪ.

ان طرح چار ويد (چيني برهمڻ گرنتن سميت) چار
آپ ويد ۽ ڇهه ويدانگ (ڇهن اڀاڻڪن سميت) سڀني
کي گڏي چوڏهن وديانون چئبو آهي. جنهن کي حاصل
ڪرڻ هر انسان جو فرض آهي. انهن سڀني جي پڙهڻ
سان منس پورو ۽ مهاودوان (عالم) ٿيندو آهي. ڇاڪاڻ
تہ دنيا ۾ ڪو به اڌرو علم ڪونهي جو انهن گرنتن ۾ نہ
هجي. هوائن نہ فقط چئن ويدن ۾ ئي سڀ ڪچھ آهي پر
اهو ڳوڙهي روپ ۽ ٿوري ۾ آهي، عام ماڻهو ان کي نہ
سمجهي سگهندا. ويدن کي پڙهڻ لاءِ اول سالن جا سال
ٿياري ڪرڻي پوندي آهي تنهن کانپوءِ ئي ويد سمجهڻ
۾ ايندا آهن ان ڪري ويدن جي انهن رهسين ۽ ڳوڙهي
روپ کي پراچين آريه رشين مڏين وستار سان سمجهائڻ
لاءِ اهي مڏيان ٻيا شاستر رچيا آهن جن کي درشن
(Philosophy) شاستر چئبو آهي. انهن ئي سڀني
گرنتن ۾ جي پراچين آرين جا لکيل آهن سڀ ڪچھ سوال
آهي دنيا کي ان مان ئي سڀ ڳيان حاصل ٿيو. دنيا ۾
جيڪي به اڄڪلهه ڏسڻ ۾ اچن ٿو سائنس جون ايجادون

۲- ڪٿاڊ هليءَ جو وئيشڪ شاستر، جڏهن ئي
گوتم هليءَ پُرشس باد پاشه ڪيو آهي. هن ۾ خاص
طرح ڌرم اڌرم جو ورلن آهي.

۳- گوتم هليءَ جو لياڻ شاستر جڏهن ئي واتسيابن
وشيءَ پاشه ڪيو آهي. هن ۾ پڌارت وديا جو ورلن آهي.
۴- پٽهڙجائي هليءَ جو يوگ شاستر جڏهن ئي وياس

هليءَ پاشه ڪيو آهي. وئيشڪ ۽ لياڻ شاستر ۾ ورلن
ڪيل سڀني ڳالهين کي هن ۾ سڄي طرح ۽ آسان وغيره
عوڊاڳ سڀ ورلن ڪيل آهي. (بازار ۾ جهڪو يوگ
وشڪ سنڌي ۾ ترجمو ٿيل يا هندي وغيره ۾ ملندو
آهي اهو واهياست گرنٽ آهي جو وئيشڪ مٺيءَ جو لڪيل
ڪوئي بهلڪه ڀاڱن ۾ جو لڪيل آهي ان جي پڙهڻ سان
مٿس ڪاٿر ٿيندو آهي. ان ڪري اهو پڙهڻ گهرجي).

۵- ڪيل هليءَ جو ساڳو شاستر، جڏهن ئي
باگري هليءَ پاشه ڪيو آهي. هن ۾ سڀني ڳالهين
(ننڍن) جو تعداد ۽ دستار ۾ ۽ وياڪيا ورلن ڪيل آهي.
۶- وياس هليءَ جو ويدانت شاستر جڏهن ئي

نؤڌابن وشيءَ پاشه ڪيو آهي. هن ۾ ايشور جو
ورلن ڪيل آهي. (عام طرح جو ويدانت شاستر يا ويدانت
ئي لکيل ڪتاب ڏسڻ ۾ ايندا آهن اهي ڀاڱن ۾ ۽
ڪي ڪي بيوقوف ۽ سمج نٿا ٻڌڻ آهن

پورو ميمانسا لاءِ شري مڪسمولر لکيو آهي ته:-
 ”درشن ڪار (ڪتاب ٺاهيندڙ بلاسفر) جا سوال جواب
 مون لاءِ نهايت ڪشش ڪندڙ آهن، ۽ انهن جو ترڪ
 (Logic) وڌوئا جي درشتي کان لاثاني آهي.“ (۱)
 شري ڪولبروڪ لکيو آهي: ”ميمانسا جو ترڪ
 (Logic) قانوني ترڪ آهي. ناگرڪ (Civil) ۽ ذرامڪ
 ايمن جي مطابق چاٽل جي وڏي ٻڌائي وڃي آهي.
 هر هڪ بحث واري وشي جي ميمانسا ڪار جاچ ڪري
 انهن جو فيصلو عام ايمن (جي هر جڳهه، ڏکڻ ۽ اتر) جي
 برابر ڪيو آهي. ان طرح ٺهيل فيصل ڪيل نيم درشن
 ۾ ڪٺا ٿيل آهن. انهن جي باقاعدي پرڀت سان قانون
 جو دارشڪ (Philosophical) ڳيان ٿيڻو. سچ پچ
 ميمانسا ۾ اهڙي ڪرڻ جو پتن ڪيو ويو آهي.“ (۲)

(1) To me these Mimamsik discussions are extremely attractive and for accuracy of reasoning they have no equal anywhere. (six systems of Indian Philosophy P. 146)

(2) The logic of the Mimansa is the logic of the law, the rule of interpretation of civil and religious ordinances. Each case is examined and determined upon general principles and from the cases decided, the principles may be collected. A well ordered arrangement of them would constitute the philosophy of the law, and this is, in truth, what has been attempted in the Mimansa. (Colebrook's miscellaneous Essays Vol. I, P. 342).

ج۱ [۴. گزټيت بهمن] اټرو وټو جو [۵.]

چيم انگريزي.

۱. شڪشا - (Phonetic Dictionary)

۲. ڪلب - [Ecremonial]

۳. وياڪرڻ - [Grammar]

۴. فزوڪٽ - [Explanation of Words]

۵. چنڊ - [Metre]

۶. حيونشن - [Astronomy]

شڪشا ۾ پاڻي هٽي ۽ خاٽو ڪيل گزٽ آهي.

ڪلب ۾ مانو ڪلب ۽ سونو گزٽ وغيره. وياڪرڻ ۾

لش ۽ ڏيائي، ميا پاش، ڏاڏو پاش، ان آڏي ڪلب،

پرائيڊ ڪلب، ڪلب پاش وغيره. فزوڪٽ، ياسڪ هٽي ۽

حو ڪلچر ۾ لکيتون شامل آهي جو وٽو جو چوڙو انگريزي

آهي. چنڊ ۾ پنڊل آڇاڙو جو خاٽو ڪيل سونو پاش.

حيونشن ۾ وشنڊ وغيره وشن ڪلب، ڪلب ۽ ڪلب

۽ ڪلب ڪلب وغيره گزٽ آهي. الين چوڙو انگريزي

وٽو ڪلب چيو آهي.

چيم انگريزي.

۱- جڙهه ۽ جو پٿر ۽ ميانا شاستر، چنڊون نسي

وياس هٽي ۽ پاش (ٽيڪ) ڪيو آهي. هن ۾ ڪرم

ڪانڊ ۽ ڌرم اڌرم جو ورڻ آهي. هن جي مثالي جو

مثالي ڪتاب هن وقت دنيا ۾ ڪو به ڪو نه آهي.

(Wisdom and solution of the riddles,
pertaining to Nature, Man and God)
جو ورن آهي.

چار آپ ويد:-

۱. آيو ويد- يذ وديا (Physical Science)
۲. ذنر ويد- يذ وديا (Military Science)
۳. گانڌرو ويد- سنگيت ۽ ارتي. (Musical Science)
۴. ارت ويد- ڪلا ڪوشل وڳيان (Material Science)

انهن ۾ چرڪ ۽ سشرت آيو ويد [چڪتا] جا گرنٽ
اڃا موجود آهن. ذنر ويد گم ٿي ويو آهي. هن وقت
ڪونه ٿو ملي. گانڌرو ويد ۾ سام ويد جي مئٽرن جو
گائن ڪيو ويندو هو. هن ۾ سر ۽ راڳ سڀ سکيا ويندا
هئا. ارت ويد ۾ وشوڪرما جا تيار ڪيل سنهتا وغيره
گرنٽ آهن.

چار برهمڻ:-

ويدن جي رهڻين کي ڪولي سمجهائڻ لاءِ چار برهمڻ
گرنٽ آهن. هر هڪ ويد جو هڪ جدا جدا برهمڻ آهي.
چار ويد ته چار برهمڻ:-

۱. اڏيٽويه برهمڻ [ري ويد جو] ۲. شت پٽ
برهمڻ [يجر ويد جو] ۳. سام برهمڻ [سام ويد جو]

پوڄا اصل ڪونه ڪندا هئا. سورتِي پوڄا جو رواج يارن ۾ وڌو ۽ وديشن مان پيو آهي، جيتري طرح قلب حوتس جو رواج يونان مان يارن ۾ پيو. آري لوڪ روز ۽ دفعا صبح ۽ شام جو هون ۽ سڌيا ڪندا هئا. هنڪي لکڻ جو وڻبانڪ ڏيک ڏيندو هو، جو اڪلهه هندي ۾ آ. آ. ا. اي و عمره ڀڙهايو ويٺو آهي. اهو سارو وڻبانڪ ڏيک آهي. ان ئي وڻبانڪ اڪوت ۽ شڌ ويدڪ پاشا ۾ ويد لکيل آهن. جن ۾ سڀ گمان وڻبان پڙيل آهي. اهي هڪي گيس ڪوڀن نلڪ گمان جو اصلي پندار آهن.

آرين جا گرنت!

ويدن کانسواءِ آرين جا ٻيا به ڪيترائي گرنت آهن. ويدن - وڏو مک گرنت هي آهن:-

چار ويد:-

۱. رگم ويد - هن ويد ۾ خاص طرح گمان ڪند (Theories of all Sciences) جو ورڻن آهي.
۲. يجر ويد - هن ويد ۾ خاص طرح ڪرم ڪاند (Practice of useful Arts and Machines) جو ورڻن آهي.

۳. سام ويد - هن ويد ۾ خاص طرح آڻا-ما ڪاند (Practical spiritual science) جو ورڻن آهي.
۴. وید - هن ويد ۾ خاص طرح وڻبان ڪاند

بلين جو پالڻ ئي فڪشن آهي. ڦل ڦول ڄامڻ آيندا هئا،
 ڪاٺين جي گهڻي هڻڻ ڪري وڻن کير ڏڌو مڪڻ جهجهو
 ٿيندو هو جو خوب ڪاٺي رشت پشت رهندا هئا. مانس
 ۽ شرب جو استعمال بلڪل نه ڪندا هئا انهن شين جو
 استعمال ڪرڻ وڏو پياپ سمجهندا هئا. وڏا وڏا بگهه
 ڪندا هئا. ٻليون چاڙهڻ به مهاپاپ سمجهندا هئا.

آرين جو جيون!

آريه لوڪ گهڻو ڪري ڦل ۽ کير گهڻو کائيندا هئا.
 جڏهن ڪري هوييمار ٿي ڪونه ٿيندا هئا. ان هوندي به
 کين آبرويد (علم طب) جو پورو ڳيان هو. ويد ڪت جا
 اوزار ٻڻ هو ڄاڻندا هئا. پراچين آبرويد جا گرنٽ اڃا
 موجود آهن جي ويدن جو آڌار وٺي لکيا ويا آهن. انهن ئي
 گرنٽن جو ترجمو اول عرب ۾ ٿيو جتان يورپ ۾ ان جو
 پرچار ٿيو. اڄ جيڪا به ڊاڪٽري وڌيا جي ڪماليڪ
 ڏسو ٿا سا سموري انهن پراچين آرين جي سنسڪرت
 گرنٽن جي آڌار تي آهي.

آريه لوڪ ڪيڏي ۽ جي ڪهڙي ڪان ۽ لوه جا اوزار
 ڪم آڻيندا هئا.

ان سمي جا آريه لوڪ يعني اسان جا ابا اسان کان
 وڌيڪ سندن ۽ سڊول هوندا هئا. سندن رهڻي ڪهڻي
 تمام سٺ ۽ ساني هوندي هئي. هڪ ايشور جي آپاسنا
 ڪندا هئا. ديوي ڏيوتائن ۽ سوريه وغيره جي پوز تي

مان دنيا جون سڀ بوليون نيتيون آهن) ان شد ۽ پوٽر
ويندڪ پاشا برئي ويند اڪيل آهن جي چار آهن:-

۱- رڳو ويد ۲- يجر ويد ۳- سام ويد ۴-

آٿرو ويد.

دنيا ۾ هيڪي ۽ ڪجهه ڏسو ٿا ڪيان (علم) وڻجڻ
(سائنس) وغيره اهو سڀ ويدن مان نڪتو آهي.
جاڪاڻ نه ويد ايسور جو ڪيان آهن. ويدن کي ماڻهن
ڪو نه ٺاهيو آهي بلڪه دنيا جي شروع ۾ ايسور مڻس
هي پلائي لاء ويدن جو ڪيان ڏنو جيئري طرح ايسور
اساهي شاپورڪ سکن لاء آڪاش، واپو، اگني، جل ۽
پوٽي ڏنا ٿيڙي طرح اساهي آلمڪ (زوهائي) آهي
لاء ويدن جو پوٽر ڪيان سرشتي هي آرنڀ ۾ چئن رشن
(اڱرا، واپو، آدبه ۽ اڱرس) دواران ڏنو. انهن چئن
ويدن ۾ هر هرڪار جو ڪمان آهي. ان ڪري آرٻو ٺوڪ
ان اوسار ان مان ڪمان برابر ڪري پيهڻ ڇوڙو وروندو
خلائي ۾ اٿن آوين هي سڀيتا اڄ جي سڀيتا کان
ٺڪل اوچي هئي. هر هر وديا ۾ ماهر هوندا هئا، ڪن
سدر شاهي عمارتون، محل، قلع، جهاز، هتوتی جهاز،
توب، بندوق، بجلي، ڪنٽرول وغيره، مطلب ته هر هرڪار
جو ڪيان (علم) ۽ سائنس ويدن جي آڌار تي ٺاهڻ ابدو
عمو سندن راج ۾ پهرين ٺاهڻ اوچو ۽ آدرشي هوندو هو. هو
تڏهن کي ڪٺو ٺا. ۱۱. ۽ پاليدا هئا (اڄڪلهه نه ڪتن ۽

سائو ديش آهي. ههاليه ٻهاڙ پوتر ٻوئين ۽ سڀني نعمتن
 جو پيدار آهي. وچو سارو ديش سندر ۽ وڏين ندين،
 تلائن ۽ چشمن سان چٽيو پيو آهي. سندر گل ۽ اناج
 جي اُٺپتي ۽ سمنار جو ڪوبه ديش ساڻس پيت لٿو
 ڪري سگهي. آبادي ۽ سندرتا جي ڪري آريه ورت
 ديش سمنار جو سرڳ آهي. هن ئي پوتر ڀوميءَ جا پوتر
 گل ۽ گل سمنار جي سڀني ديشن ۾ ويا ۽ انهن ديشن
 کي سندرتا بخشي. ان ڪري هيءَ پوتر آرين جي پوتر
 مانري ڀومي ارتات ڀارت ورش سمنار جو ان
 داتا آهي.

پراچين ڪال!

سرشتيءَ جي رانپ ۾ هن آريه ورت ديش ۾ ئي
 لوڪ رهندا هئا جتان پوءِ هنن ڏيري ڏيري ٻاهر
 ڀري پيا ديش وسايا ۽ آباد ڪيا. جيئن ڏرتي ٻاهر
 ڪرندي آئي. دنيا ۾ ان کان اڳ ڪوبه منس ڪو
 نندو هو. پهرين پهرين جيڪي ماڻهو دنيا ۾ پيدا ٿيا
 نيئي اصل ۾ آريه هئا جن جو اسين سڀ اولاد آهيون.
 دين جي ان زهني کي هن وقت تائين ٻارهن ڪروڙ
 سال ٿيا آهن.

ويڻ!

آريه لوڪ پنهنجو سمورو وهڻ وارو بدن جي آڌار
 حال پيدا هئا. آرين جي پاشا ويدڪ پاشا آهي (جڏهن)

ورڻ چٽو آهي. ۽ ٻار سين جي ڪري هٿو ڏيڻ،
 عهد يا هٿو - تان لڙو هٿن مان الڳ ٿي ۽ ٻيڙين يا
 نهڙو آهي ۽ ان کي ئي چيئي ساهڻ ۽ ڏٺو ڇو
 وڃي آهي.

دش جون حدون!

آرٻو ورڻ نالي وٽس هن دش جون حدون اوڀر کان
 اولهه، سنگال ۽ پنجاب سنڌ جي وچ ۽ اتر کان ڏکڻ
 ڪشمير ۽ راجپوتانا جي وچ وارو علائقو هوندو هو ۽ اهڙي
 شروع ۾ دنيا جوئي ٿي هئي. هي سموري ڌرتي پاڻي
 جيڪ هئي. ڏکڻ وارو علائقو سمنڊ هوندو هو.

ٻارڻ ورڻ نالي وٽس ساري دنيا گهڻي معي ٻاهر
 ٻڪري چڪي هئي آرٻن ان کي وڃي آباد ڪيو هو.
 پر راجپوتي طور ايران، عربستان ۽ افغانستان وغيره دش
 جون حدون هيون.

هندوستان يا سنڌو دش وٽس افغانستان دش جي
 حدن ۾ هو.

هندستان وٽس اڳتي حدون آهن جيڪي موجود
 آهن. اتر کان هماليه، اتر اولهه کان هندوڪش جبل، اولهه
 کان عربي سمنڊ، جنهن کي براعظم ڪال برٽانڪر چيو
 ويندو هو. ڏکڻ طرف هندي وڏو سمنڊ، اوڀر طرف
 سنگال جي ڪاري، جنهن کي براعظم ڪال برٽانڪي
 چيو ويندو هو. هي ٻولر دش ساري سنڀار ۾ سمنڊ ۽

”پرؤش هيءَ ادا ڪرت هڃا ڪش آ آتا هڃا هند
 آو آتا هڃا هر اوتيا اوريءَ“ (ست ۴۳-۴۴)
 ارتاڪ:- ” (هن راج مهل لاءِ) هاڻي ٿند (Ivory)
 چيڪو هٿ ٺاهيو ويو. اهو ڪش ديش کان ۽ هند کان
 ۽ هر هوئي تي کان آندو ويو.“

سندو ديش!

پراچين ڪال ۾ سندو جي ڪري هي ديش مشهور
 هو ان ڪري پارسي ساهتيءَ ۾ سندو جو هندو ۽ يوالي
 ساهتيءَ ۾ اندو يا اندوس (Indos) مشهور هو جو
 اڄڪلهه انڊيا مشهور آهي. چيني ساهتيءَ ۾ پڻ سندو
 ديش ئي ڪم آيل آهي. چيني سنڀر هيون سانگه به
 سندو جو سنڌو ڪري لکيو آهي. چيني سيدا پتي پڻ - يوپ
 وڪري سميت ۱۸۲ (عيسوي سنه ۱۲۵) ۾ چيني
 راجا جي پشچمي ديشن جو ورنن ڪندي لکيو آهي ته
 ”ت - اين - چ ديش (ديوتائن جو ديش) شن - تالي
 سان به پرست آهي.“ شن - ت سند جوئي چيني روپ
 آهي. [۱]

ان طرح مٿين ورنن مان سمجهي سگهيا هوندا ته
 ديش جو اصل نالو برهما ورت يا آريه ورت آهي. جو
 اصل ۽ شذ ۽ آرين جو لکيل نالو آهي. بعد ۾ مهاراجا
 پرت جي ڪري پرت ديش ٿيو جو اڄڪلهه پارت

۽ وديشي پاشان مرد لفظ ڪري ڏئي اندومان اندو
 ٿي ويو. جو اڄڪلهه انڊيا (India) مشهور آهي. ۽
 نديءَ جو نالو سنڌو جو هندو ۽ ان جو اندو يا انڊس
 (Indus) ٿي ويو آهي. ان طرح اهو لفظ پاشا جي ڪري
 ڪري ائين ٿيو آهي. ائين ڪونهي ته پارسين اسان کي
 ڪارو ڏسي هندو معنيٰ ڪارو چئي نالو هندستان رکيو.
 پارسين ڪو اسان کان سڃاڻا ڪونهن. سڄي دنيا ۾ پارسين
 جهڙي سندو ٿا ڪٿي به ڪالبي. ان ڪري اهو نالو
 غلط آهي. پارسين ته پاڻ کي به هندو چوندا هئا. هو
 پاڻ کي سنڌو جي بشچرم لفظ ڪري پاڻ کي پنجهي
 هندو ۽ اسان کي يورپ ۾ هئا ڪري يورپي هندو
 چوندا هئا. (۱)

اگر هندو جي معنيٰ ان طرح ڪارو يا سڙيل، هجي
 ته هو پاڻ کي به هندو نه چون هئا. وٽن اهو نالو روايتي
 طرح لفظ سنڌو جو هندو لفظ ڪري ڏنل آهي استعمال
 ٿيندو هو جو عيسوي سنه کان به ڇهه سؤ ورهيه اڳ ايران
 جي بادشاهه ڌاريم وهو (سنسڪرت ڌارم ڌوسو) جي
 سلا ليکن (Inscriptions) ۾ پارسين لاءِ هندو سڏ
 استعمال ٿيل آهي. پراچين شوشا (موجوده سوسا) جي
 راج محل ۾ مليل راجا ڌارم وهو (جڏهن کي اڄڪلهه ڌارا
 چيو ويندو آهي) جي سلا ليڪ ۾ لکيل آهي:-

(۱) (پارسين جو پشتم ٿرست اڌ ٻاء ۱۰. شلوڪ ۱۰۴)

ڪيو. ان يگيه جو ڪرائيندڙ دين گهٽها ماهه ٽيه نالي
 رشي هو. ان يگيه ۾ مهاراجا پرت هزارين هاڻي سون
 ڏندن سان دان ڪيا هئا. ڇاڪاڻ ته اتي هاڻي ۽ سون
 گهڻو پوندو هو ۽ هي ملڪ آفريڪا به مهاراجا پرت جي
 تابع هو ۽ سندس حڪومت هئي (اهو مشنار نالي علائقو
 اڃا تائين رانديشيا (ڏکڻ آفريڪا) ۾ آهي جنهن کي
 مشنالينڊ (Mashnaland) چيو ويندو آهي). مهاراجا
 پرت جو پٽ پنهنجو ٿيو هو پٿورن جو پرست راجا ٿيو.
 مهاراجا پرت جي ان پراڪرم جي ڪري هن آريا ورت
 ديش جو نالو پرت ديش ٿيو جنهن کي پارت ديش يا
 پارت ورش چيو ويندو آهي.

هندوستان!

سندو (اندي) هن پارت ديش جي تمام وڏي اندي
 آهي ۽ مکيه آهي. ان ڪري پراچين ڪال ۾ ايران ديش
 جا آريا يعني پارسي هن ديش کي سندو جي نالي سندو
 ديش ڪري چوندا هئا جو سندن پاشا جي نيم موجب
 س جو هم ٿي وڃڻ ڪري سندو مان هندو ٿي ويو ۽
 جهڙي طرح گجرات وارا گجراتي، بينگال وارا بينگالي،
 تهڙي طرح هندو ديش وارا رهاڪو هندو، ۽ انهن هندن
 جي ڪري ديش جو نالو به هند ٿي ويو جو بعد ۾
 هندستان ٿي ويو آهي. اهوئي هندو يا هند ديش يوناني
 ۽ ڪيترن ٻين جي نالي به آهن.

ٿيو جنهن کان آري ورت جو نيو مشهور خاندان چندرونش
 خليو (جنهن ۾ ديپاروت جو پوٽو راجا بدشتر ٿيو) ان ئي
 چندرونش ۾ راجا هتيلار ٿيو جيڪي کانسو نالي بت
 ٿيو ان کي اِلن نالي بت مان مشهور راجا دشمنت ٿيو
 جنهنجو بت ساري دنيا جو شهنشاهه (ورات) پورتا
 ٿيو. مٿي راجا دشمنت کي ٻه راڻيون هيون هڪ (مياڪوي
 كاليداس واري نرسن لائڪا) شڪنتلا ۽ ٻي لڪشمياءَ.
 ديپارائي شڪنتلا مان هي سورور ۽ مشهور شهنشاهه
 پوت ابھ ٿيو. هي ٻيٽ کان ٿي وڌو هو. جنهن ورهس
 جي ڄمار ۾ ئي ڏاڍو ٻلوان هو. جيڪل ٻه شهرن جي ٻيٽن
 سان راند ڪندو ۽ انهن کي ٽنگ ڪندو هو. سندس منهن ۾
 ڏاڍي ڏيا هوندي هئي. ٻيٽو هو سندر ٺهڙوئي هو
 سورور. ان ڪري کيس سرودهن پٽ چيو ويندو هو.
 راجا ٿينديئي هن ساري سنسار ۾ ڏاڪو وڃائي ڇڏيو ۽
 ساري دنيا کي فتح ڪيو. هي چڪروتي ئي نه بلڪه
 سارو پُوم سموات يعني ساري دنيا جو شهنشاهه هو.
 ساري سنسار تي سندس راج هوندو هو. ساري سنسار
 جا راجائون سندس تحت هيٺ حڪومت ڪندا هئا.
 هن پنهنجي سمی ۾ سسوتي ۽ ٽنگنديءَ جي ڪنارن
 تي اٽڪل اٺو ميڙ بگهه ڪيا. هي ڏاڍو داني نه هوندو
 هو جنهن ڪري کيس هٿاڪرم نه چيو ويندو هو. هڪ
 دفعي هن آفريڪا جي مشهور علائقي ۾ به هڪ وڏو بگهه

”انهاس اها شيءِ آهي جا ٻارن جي هٿن ۾ سڀ کان اول
ڏيڻ گهرجي. ڇاڪاڻ ته ان سان انهن جي ڪومل هون
تي ديش ٻريم ۽ اصلي عقل جي مهر لڳي ويندي آهي.“
ان ڪري ڪنهن به ڄاڻي لاءِ انھاس اهڙوئي
ضروري آهي جهڙو ڪنهن منس لاءِ پوڄن.
برهما ورت يا آريه ورت!

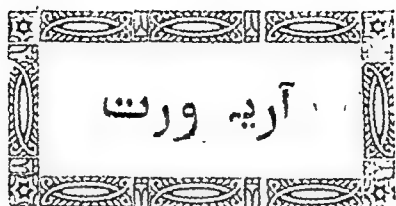
جنهن پوٽر پومي ڀارت ديش يعني هندوستان ۾ اسين
رهون ٿا ان جو بلڪل پراچين ڪال ۾
برهما ورت (۱) يا آريه ورت (۲)

نالو هوندو هو. اڙتات آرين جي رهڻ جو ديش. شروع
سرشتيءَ کان ئي هن پوٽر پوميءَ تي آريه رهندا هئا ان
ڪري انهن هن ديش جو نالو آريه ورت رکيو.
ڀارت ورش!

پراچين ڪال ۾ هن آريه ورت ديش ۾ ڀرت نالي
راجا تمام مشهور ٿي چڪو آهي. آرين جو پهريون راجا
وڻي و سوت منڊو هو جنهن کان آريه ورت جو مشهور
خاندان سوري ولس هليو (جنهن ۾ رامائين جو پرست راجا
شري رام ٿيو). مهاراجا مدوءَ جو پٽ **اڪشواڪو** هو.
جنهن کي **الا نالي ڏيئي هئي** جنهن جو **پرروا** نالي پٽ

(۱) - (شت پٽ براهمن)

(۲) - (مدوسوٽي)

آريہ ورت

ڪاٺي ٻيو - اڌياڻ ٻهريون

गायन्ति देवाः किल गतिकानि धन्यास्तु ते भूमि भागे।
स्वर्गापवर्गस्त्रिदहेतु भूते भवन्ति भूयः पुरुषाः सुरत्वात् ॥

(विष्णु पुराण २।३।२४)

”ٻڌو آهي ته ڏيو تاه سرگه ۾ اهو گيت ڳائيندا آهن :-

”ڏٺيم آهن اهي ماڻهو جيڪي ڀارت ڀوميءَ
تي اُتپن ٿيا آهن. اها ڀومي سرگه کان به بهتر
آهي، ڇاڪاڻ ته اتي سرگه ۽ هڪٻئي ٻنهي
جي ساڌنا ڪري سگهجي ٿي. جيڪي ڏيو تاپڻو
ڀوگي چڪندا آهن اهي هوش (هڪٻئيءَ)
جي لاءِ وري ڀارت ورش ۾ جنم وٺندا آهن،
جتي جو آدرش هوش ٻراپتيءَ ۾ سهائڪ آهي.“

PARADISE ON EARTH

If I were to look over the whole world to find out the country most richly endowed with all the wealth, power, and beauty that nature can bestow—in some parts a very paradise on earth—

I should point to India.

If I were asked under what sky the human mind has most fully developed some of its choicest gifts, has most deeply pondered on the greatest problems of life, and has found solutions of some of them which well deserve the attention even of those who have studied Plato and Kant—

I should point to India.

And if I were to ask myself from what literature we, here in Europe, we have been nurtured almost exclusively on the thoughts of Greeks and Romans, and of one Semitic race, the Jewish may draw that corrective which is most wanted in order to make our inner life more perfect, more comprehensive, more universal, in fact more truly human, a life not for this life only, but a transfigured and eternal life—

Again I should point to India.

ڪنڊ وٺڻ ڪر ڪن وٺي ڊپارٽ ڪال
ٿاڻين، آرٿيٽ عيسوي سنه ٻارهن ڪروڙ
ورهم اڄه ڪن عيسوي سنه ڪان ٽي هزار
ورهم اڄه ٿاڻين ڪي سڀيتا ڪو اٿاس
لڪه ...

دنيا جي شروع جو ايشوري گيان قبول ڪيو. افسوس
 آهي جو پروفيسر صاحب کي مهر شي ڏيانند جي گرڻن
 پڙهڻ ۽ ويدن جي وڌيڪ اڀياس ڪرڻ جو وڌيڪ
 موقعو نه ملي سگهيو ۽ هو صاحب ايشور سان ملڻ هليو
 ويو پر تڏهين به ڪافي ڪچه ڪري سگهيو. هن
 صاحب مرڻ کان ۳ مهڏا اڳ ڀارت جي فلاسافي تي هڪ
 ڪتاب لکيو هو ان ۾ صاف لکيو ته:-
 ويدن جو هڪ هڪ منتر! نه نه!! هڪ هڪ لفظ!!! بي
 مع انسان جي دماغ لاءِ مستند ۽ لاتغير (ان ڦرندڙ)

سند (Authority) آهي.”
 گويا ٻين لفظن ۾ ويدن کي سوتو پر ماڻ (جو خود
 پنهنجي لاءِ پر ماڻ آهي جنهن لاءِ ٻئي ڪنهن پر ماڻ يا
 ثابتي جي ضرورت نه ٿئي) تسليم ڪيو.
 جو شخص ويدن کي ڳڏوارڻ جا گيس ڇوڏو هو.
 اهڙي ويدن جو پڳت ٿي پيو. هاڻ جنهن شخص غلطي
 کان ويدن ۽ آرين لاءِ ڪچه غلط لکيو ان تي وري درست
 به ڪري ڇڏيو پر اسانجي اسڪولن جون تاريخون لکندڙ
 جو قلم جيئن ئي ٽٽو ته وري نه ٺهيو ڇوڪر
 درستي ڪري. پر ائين ٿئي به ڇو؟ هٿ سان پاليل طور
 مالڪن واري تي ٿان ٿان ڪندا. پنهنجي دماغ سان
 هنڪي ڪچه سوچي لکڻو ڪونهي.
 ان طرح اهو معلوم ٿئي ويو ته ويد آرين جا گيا

پروفيسر صاحب وٽ پهتو ته وائڙو ٿي ويو ۽ بي اختيار چئي ڏنائين ته ”سبح سبح هيلنائين مون فقط سمنڊ جي سطح تي پئي اٿر ڏوڙائي، فقط چولين کسي يعني ڏاڏي باقي ان سمنڊ جي اندر ڪهڙا رتن ڀريل آهن اهي نه ٿي سگهيس.“ بس مڇوشي ڏيائيندڙ جي ان شدت ڇهي انقلاب پيدا ڪري ڇڏيو وڌوان سايو جي پاشي کان نثرت ڪرڻ لڳا. ۽ تهجرو اهو ٿيو جو اهو ئي پروفيسر صاحب جو وڏن کي ڳوٺارن جا گيت چوندو هو سو بي اختيار چوڻ لڳو:-

”ملهن جي دعويٰ آهي ته سڄي دنيا ۾ انسان ذات جي لاءِ ويد جي سمان پڙهڻ لائق ٻيو پستڪ ڪونهي.“

”ويدن کي اسين دنيا جي شروع ۾ ظاهر ٿيل چئي سگهون ٿا. ان کان اڳ ۽ قديم هٿ جو اڪيل گرنت دنيا ۾ نه ٿو ملي بلڪ ان جي پاشا، فلاسافي ۽ ذرهي وچار ايتري قدر بي هٿل، پراچين ۽ وسيع آهن جو اسين ستر سالن جي اندر به انهن کي هارڻي نه سگهنداسون.“ (1)

ٽيا هينئر پروفيسر صاحب ويدن کي الائي يعني

هي اهوئي پروفيسر صاحب آهي جنهن اها راء ڏني هئي ته ويد فقط ڳڻوارن جا گيت آهن. ان جو ڪارڻ اهو هو جو ويد، وئيدڪ پاشا بر لڪيل هئا پورا لڪ ڪال بر ڪن مورڪ پندن جهڙوڪ ساڀڻ ۽ ڊههٻڻ وغيره انهن جو ترجمو ڪيو ۽ ٽيڪا به لکي. انهن ويدن جي اُڀارن کي خود غرضي ۽ ان وقت جي يهودين رسمن جي آڌار تي ويدن جي پوتر مٿن جو ڪندو ارڪ ڪري ڇڏيو. نتيجو اهو اڪيو جو يورپين ودائن کي اڏيئي گندا ترجما ڏيڻ آيا ۽ ان جي آڌار تي اڌري قسم جي راءِ ڪڍ وڌي ڳالهه نه هئي.

پروفيسر صاحب کي به اڏيئي ويد مليا جن جي آڌار تي هن چئي ڏنو ته ويد ڳڻوارن جا گيت آهن. اڄڪن ڏهين پاڻ پيا وئيدڪ گرامت پڙهيائون ته اُڀارن جو ڪمال ڏسي خيران ٿي ويو ۽ خاص ڳالهه اها جو هر هڪ گرامت بر اهو لڪيل هجي ته هي جيڪي ڪڇ، آڌي سو ويدن کان ورتل آهي. سڀ گيان ويدن ۽ آڌي. هيڏانهن پروفيسر صاحب واٽو نه ويدن ۾ نه ڪڇ، ڪولهي هي گرامت ڇا پيا آڪين. ان طرح ۱۸۸۰ع تائين سبڊس رايا ان طرح بدلاجندا رهيا. آخر ۾ مهرشي ڊياننڊ سرسوتي ويدن جو شق ۽ پوتر پاشيم ڪيو ۽ ساڻ ساڻ ستيارت پر ڪاش ڪانهوءِ رگم ويد آڌي پاشيم پوه ڪا نلي گرامت ڪڍيائين جنهن ۾ ويدن جون مکيه مکيه ڳالهون لڪيل هيون جڏهين اهو گرامت

ٻيو آهي ته دل ۾ آها ڪٿي نظر ڪانه ٿي اچي. نظر
 ۾ ڪيئن اچي مڏهين ڪي خود آهين ڪانه ان ڪري
 سوم ٻولي چندرمان ٿي آهي. نه ڪي ٿوري جسي ٻولي
 جنهن جو شراب ٿي سگهي. آريہ شراب پيئڻ کي
 ٻه ڏهاڙا پي سگهندا هئا.

ويست!

ان طرح هاڻ ٻائي رهيو آهي سوال ته ويد ڇا آهن؟
 ڇا ويد آرين جا گيت آهن جي هو پڻ ڪٿي ياد
 ڪرائندا هئا؟

ان سوال جو چئڻ ڏاڏا ۽ پروفيسر مڪس مولر آهي.
 سڄي پڇ ته آرين، ويدن ۽ وئيدڪ ساهتيه جي موجوده
 هر معاملي ۾ شري پروفيسر صاحب هڪ وچتر ماڻهو
 آهي اسان دل سان ٿا چئون ته هوڙن عالمن کي
 اڌڪار آهي ويدن تي ڪجهه راءِ رکڻ سواءِ ٽيڪا ٺهي
 ڪرڻ جو. جنهن اسان جي دل ۾ ايمانداري آهي
 ايمانداري سان وئيدڪ ساهتيه پڙهيو ۽ وقت نه وقت
 پنهنجا وچار ڏٺو. اسان ڀارت واسين کي سندس
 شڪر گذار هئڻ گوري جو هن صاحب ويدن لاءِ خوب
 ڪم ڪئي آهي. اُهي سندس شب شرڏا ڇا ڦول به
 ٿينتي آهن جي هن صاحب ڪنورج بوليو سڏي ٻه الهاس
 ٻڌ جي لاءِ ٿي آرين تي پڙهايا هئا سندس لکڻيون
 حشمتون هو ”ڀارت! اسان کي ڇا ٿو سڳاري سگهي؟“

(1) India, What can it teach

انهي ليڪچر ڪتاب جي صورت ۾ ڇپجي چڪا آهن

ورٿن ڪونهي. ان ڪري نه آريه لوڪ ديوتائن خواهه
سوريه جي پوڄا ڪندا هئا نه ان لاءِ ڪا ٿاڻي آهي نه
آريه ديوتائن جي آپاسا ڪندا هئا. آريه فقط ڊڪ ايشور
جي پوڄا ڪندا هئا.

سوم ٻوٽي!

ان بعد سوم ٻوٽي جي شراب جو جواب ڏنو ويو
اصل ۾ سوم ٻوٽي نالي ڪا دنيا ۾ اوهي ٿيندي ئي
ڪانه آهي. ويدن ۾ ۽ ابرويد جي گرشن ۾ جو سوم
ٻوٽي جو ورٿن اچيو اهو چندرما جي الديگار لاءِ آهي.
اٺي سوم ٻوٽي چندرما کي ئي چيو ويو آهي. سنسڪرت
۾ سوم چندرما کي چئبو آهي ان ڪري ئي چندرما واري
ڏينهن کي سوم وار يعني سومر چئبو آهي جو انگريزيءَ
۾ مون ڏي Moon day يعني منڊي Monday ٿي
ويو آهي.

سوم ٻوٽي جا جيڪي گهڻا سنسڪرت گرشن ۾
ورٿن ڪيل آهن اهي سڀ چندرما سان ئي ملندڙ آهن.
۽ صاف صاف ليکيل آهي ته ”ادرمي، اي شڪر ۽ مورڪ
وغيره کي سوم جو ٻوٽو نظر نه ايندو آهي.“ بس
اهو ئي آهي اندر جال!

هن وقت تائين نه سوم ٻوٽي ڪنهن کي به هن
ڪاڌ آئي آهي. جن به ان شيءِ کي سڃاڻي دنيا
شيء سمجهي ڪڍي ڏيکيو آهي تن کي به ائين ضرور

۽ بگه سٺل سهجهو ويٺو هو. اهو گهوڙو پوءِ ان
چڪروڙي راجا جي خاص سواري لاءِ ڏنڊو هو. بس!
اهڙي آهي اڻوهيت ڀڳيم.

ان طرح گوهره لالي به بگه ڏنڊو هو. سندس ڪرڻ
۾ ڪو ڇو اڙت ٿاڻ به آهي. پر هن بگه ۾ ان ڇو اڙت
ٿڌي آهي. جيئن جو مطلب هو ڌرتيءَ کي اڇاڻو بڻائڻ
جهڙن ان ۽ ٿل ۾ ٿي پوڻا سڳي ٿي. راجا کي اهو
بگه به ڪرڻو ڏنڊو هو. يعني زمين کي اڇاڻو بڻائڻ جا
اڻاءِ وٺڻ. بس اهڙي آهي گوهره بگه. اهڙي گوهره
پارسي جي ڏند اوستا ۾ گوهره ٿي ڪم آيو آهي ۽
اها به ان جو اهڙي مطلب زمين کي اڇاڻو بڻائڻ آهي.
هاڻ اهو ٻڌايو ويٺو ته ڇا آريه ديوتائن سوربه وغيره
جي پوڄا ڪندا هئا ڇا؟

ديوتائن جي پوڄا ۽ سوڀ ٻوٽي!

وڻيد ڪال کان وٺي مهاپارم ٽائين پارم ۾ مورتي
پوڄا جاري نه ٿي سگهي هئي. نڪو ديوتائن جي پوڄا
ٿيندي هئي. مورتي پوڄا جو بنياد مهاپارم ڪال کان
پوءِ اندڪار جي زماني ۾ پارم ۾ پيو نه اچي. مورتي
پوڄا ڪرڻ مورڪن جو ڪم سهجهو ويٺو هو. آريه فقط
هڪ ايشور جي اڀاسا ڪندا هئا. ويدن ۾ به فقط هڪ
ايشور جي اڀاسا لکيل آهي، ڪٿي به ديوتائن جي پوڄا جو

رواج پيو. ليڪن آريسن ۾ يعني وڻيد ڪي ڪال ۾ ان
 ٻڌ تهذيب رسن جو رواج بلڪل ڪونه هو. نه ڪو ويدن
 ۾ ان جو ورڻن آهي. ڪن ماڻهن ويدن ۾ اشوميد يگي
 ۽ ڳوميد يگي جا نالا ڏسي ويد ۾ ٻلي ثابت ڪرڻ جي
 ڪوشش ڪئي آهي. ڇاڪاڻ ته سندس ڪرت ۾ آشو گهوڙي
 ڪي به چڻبو آهي ان ڪري ان لفظ جي اصليت ۽ رهسپ
 ڪي نه سمجهي. اهو سمجهيو ويو ته يگي ۾ گهوڙي جي
 ٻل ڏني ويندي هئي. پر اصل ڇا آهي ته ٻراچين ڪال
 ۾ جيڪو چڪرو رتي راجا ٿيندو هو سو هڪ وڏو يگي
 ڪري اتي هڪ گهوڙو ٻڌندو هو جنهن کي يگي جو
 گهوڙو چيو ويندو هو. يگي سماپت ٿيڻ کان ٿوڙو اڳ، يعني
 پورڻ آهوني کان اڳ ان گهوڙي کي ساري راج ۾ آزاد
 ڇڏيو ويندو هو. اهو گهوڙو جتان جتان لنگهندو هو، اتي جو
 راجا اڏر آڻي هڻي لاء تيار هوندو هو ته ان گهوڙي کي
 پنهنجي راج مان لنگهڻ ڏيندو هو ته گهوڙي کي
 روڪيندو هو جنهن ڪري ان گهوڙي جي پٺيان
 ايندڙ سينا سان کيس ٻڌ ڪرائي پوندي هئي جا سينا
 اهو چڪرو رتي راجا ان گهوڙي جي پٺيان حفاظت لاء
 ڇڏيندو هو. اها سينا ان راجا کي جيتي آڻ مڃائيندي
 هئي. هار کائڻ تي يگي ناکامياب سمجهيو ويندو هو ۽
 جيتڻ تي سڦل. ان طرح اهو گهوڙو سينا سميت سڀني
 ملڪن مان لنگهي وري موٽي ان يگي تي ايندو هو ۽
 ڪامياب ٿي اچڻ تي پورڻ آهوني ڏني ويندي هئي

مدھن، بھت ۽ هٿن جي بناوٽ مان ۽ ظاهر آهي. [۱]
 مسٽر جيمس (E. O. James) لکيو ٿو:-
 ”شروعاتي ماڻهن جون ڪالڪٽريون ۽ ڪوٽريون اهو ثابت
 ٿيون ڪن ٿا شروعاتي اسان گوشه طور ۽ ڪوٽ (۲)
 ان طرح اهو ثابت ٿي ويو ٿو ٿا پراچين آريه ماڻس
 بلڪل نه ڪاٺيندا هئا ۽ نه ته وڍين ۾ ماڻس
 ڪاٺن لڪيل آهي ۽ نه قازي ڪوڇاڻي ثابت.
 ڪري سگهجي. هاڻي جڏهن ماڻس ٿي ٿا ڪاٺيندا هئا
 نه ٻليون ڪيئن ڇاڙهيون؟ اها ٿا هر ڪنهن کي خبر
 آهي ته رامايڻ ڪال ۾ مورشِي وشوامتر جڏهن ههراها
 دشرٽ کان شري رام ۽ شري لڪشمڻ جي ٿور ڪٿي
 هتي ٿڌهن اهوئي سبب ٿيو ٿو ٿا واکس اسان جي
 پگڻ ۾ اس ٿا ۽ ڇيڻ ۽ پگڻ پوشت ٿا ڪن! اڳ آريه
 ٻلي ڇاڙهيون هئا نه ٿو ٿا پگڻ ۾ ماڻس پوڻ سان پگڻ ٿو
 پوشت ٿيڻ ٿو ٿا. ان ڪري ثابت ٿيو ته آريه ماڻس
 بلڪل نه ڪاٺيندا هئا ۽ نه ٻليون ڇاڙهيون هئا اهو ضرور
 آهي ته تمام وڌيڪي زماني ۾ وڏو من ۽ ٿاڙين (پارڪ
 ڪا ٻاهر جي ماڻهن) جي ملڪ اسان اڻهن ٿين رسمن جو

[1] (Linnasi Amoonitales Academica
 vol. X, P. 5)

(2) Introductory to the Anthropology
 P. ۴-۵

گهڻي نه آريه لوڪ مانس کائيندا هئا. پر غالب ان جي
جو ثابت ٿيڻو نه آهي. دنيا جا آدمي انسان آريه مانس
ڪل نه کائيندا هئا.

“Primitive Arya (man) was not a
carnivorous animally nature.....
Primeval man was chiefly a vegetarian

”پراچين آريه سڀ کان مانس پڪشي (گوشت خور)
نه هئا. آدي سرشتي جو انسان خاص ڪري هڪ شاڪ
آخاري (سبزي خور) هو.“ (۱)

پروفيسر اون (Owen) لکي ٿو:-

”انسان جا ڏند، پن جي اندرون ۽ ٻوٽن سان گهڻو ڪچه
ملندڙ آهن ۽ انهن جو ڪاڌو به ڦل، ان ۽ ميو هڪ ئي
قسم جو آهي. انهن چوٽين ۽ منشين جي ڏندن جي
هڪجهڙائي مان معلوم ٿي ٿو ته دنيا جي شروعات ۾ منشين
جي لاءِ سڀ کان وڌيڪ ڪاڌو ڦل ئي آهن ڪيو ويو هو.“ [۲]
شريعت لئڪس (Linnacus) چوي ٿو:-

”ڦل ۽ ٻوٽا منشين جي لاءِ نهايت فائديمند آهي. جو
ٻوٽن ۽ دوارا (هر وغيره ڏيڻ سان) پيدا ٿيندو آهي.
۽ جهنگلي منشين ۽ لنگوٽن جي هڪجهڙائي ۽ انهن جي

(1) (Rigvedic culture P. 49)

[2] Odonotography P. 471

اٿرو ويد ۾ لکيل آهي ته:-

”تارء چو هي ڪٻر، ڏهي ۽ ڪيه، تي ڪاٺ جي لائق

آهن، مانس (بلڪل) نه.“ (۱)

وڌ ويد ۾ لکيل آهي ته:-

”هيڪو راکشس منهن جو، ڳوڙهي ڇو ۽ تارء چو

مانس ڪائيندو هتي يا ڪٻر جي چوري ڪندو هجي ان

جي سر کي ڪچلي (چٽي) چڏڻ گهرجي.“ (۱)

اٿرو ويد ۾ لکيل آهي ته:-

”مانس ڪائيندڙ، شواب بڻيندڙ، ۽ وپتاري هڪ

سمان ئي ماري چڏڻ جي لائق آهن.“

مدوسرئيءَ ۾ نه اصل لکيل آهي نه مانس ڪائيندڙ،

وڌيندڙ، ڪائيندڙ، ٽالهيءَ ۾ پائي ڏيندڙ، آئيندڙ،

وغيره انهن سمن جا سڀ مانس سان واسطو رکندڙ

پاڻي آهن.

ويدن ۽ وئيدڪ سامعن ۾ مانس جي لاءِ سخت منع

لکيل هوندي به اهو لکڻ نه آيو. مانس ڪائيندا هئا،

اها شيطان جي ڪوڙهيءَ جي ايجاد آهي. شروع سرشتي

۾ اسان مانس نه ڪائيندو هو ڇاڪاڻ ته اهي آدم اسان

آريه ان ڪم کي نهايت شرف سان ڏسندا هڪ سواءِ

ڪابه ٻئي ڪانهي جنهن جي آڌار تي اهو ثابت ڪري

(۱) (اٿرو ويد ۹-۶-۹)

(۲) (وڌ ويد ۸-۴-۱۸)

مانس کائڻ ۽ ٻليون چاڙهڻ

ڪانسواءِ ويچارن جو ساڳي روپ ۾ تمام لمبي سهي تائين
مستحوظ رهڻ تمام مشڪل آهي ان ڪري جي ويچار ان
سهي جي آرين جا هوا اهي هنن پنهنجي: ان وڳياڪ
آئيوتا (Alphabet) ۽ شذ سبڪرت پاشا ۾ لکي ڇڏيا.

مانس کائڻ ۽ ٻليون چاڙهڻ!

ايترو لکڻ بعد هاڻ اهو ڏيکاريو ويندو ته ڇا آريه
لوڪ مانس کائيندا ۽ ٻليون چاڙهيوندا هئا؟

پراچين آريه نه ڇا پراچ ڪرڻل زماني ۾ به همدو
براهمن جيڪي اوچي ڪل جا آهن مانس کائڻ نه پري
رهيو ڇو ته پاپ سمجهندا آهن. ان ڪري پراچين آرين
لاءِ جي بلڪل پوتر رهندا هئا اهو چوڻ ته هو مانس
کائيندا ۽ ٻليون چاڙهيوندا هئا، علم جي ڪوتاهي ۽ جي
ثابتي آهي. آرين جي لاءِ مانس جو کائڻ چولڌڙ ان جو
ويد ۾ ورڻن ڪيل ٻڌائيندا آهن. ليڪن ويد ۾ ڪٿي
به مانس کائڻ لاءِ لکيل ڪونهي ويدن ۾ نه مانس کائيندڙ
کي راکشس چيو ويو آهي. هت ويدن جا ڪجهه منتر ڏنا
وڃن ٿا جن مان ثابت ٿئي ته ويدن ۾ مانس کائڻ ڪيترو
وڏو جرم آهي:-

يجر ويد ۾ لکيل آهي ته:-
رپشن (چوپاين) جي رکشا ڪريو، ڳاڻهه ڪي نه ماريو
پڪريءَ ڪي نه ماريو، وي ڪي نه ماريو، ان انسان ۽ ٻي
پيرن وارن پکين ڪي نه ماريو، گهوڙي، گڙهه ڪي نه ماريو
۽ ڪنهن به پراڻي ڪي نه ماريو.

ڪونهي، جيڪو پنهنجي وڃار کي اتي (لکڻ جي لاءِ
ٺاڙ ڪيو پيو) تي لکي ٿو سگهي. [۱]

هاڻ اصل ڳالهه ڇا آهي ته يورپ ۽ دنيا جون ٻيون
قومون خود لکي پڙهي ڪونه ڄاڻنديون آهن. خود
انگلينڊ جي پارليامينٽ جي ميمبرن کي سورهن صديءَ ۾
نه لکڻ صحيح ڪرڻ کان اڀندي هئي. سوائيزا ماڻهو جي
آرين جوڙي لپاٽ مذهب نور جو اڻڀاس لکندا اچي
اچو هئا پر دانش ڪري سگهندا نه هئا وڃڻ کي اسان
حقيقت آهي ۽ حڪومت ڪري رهيا آهنون تن جا ابا
ڏاڏا ڪو پڙهيل يا سڌريل هوندا هئا. ان ڪري هنن
مهاڻين نه اها مهارت کي ڪري ڇڏي ۽ تاريخن ۾ اهڙيون
هي بهاد ڳالهيون لکي ڇڏيون جن کي وڃڻ وڌيڪ
کڻي اکين تي رکيو. پر حقيقت اها آهي ته آريه لوڪ
خوب لکي پڙهي ڄاڻندا هئا. سڪوت جي
موجوده آڻوڻا جنهن کان پڙهي نه ٿيا آهن سڀ الغايت
نهيون آهن اها وڃيائڪ آڻوڻا انهن آرين جي ئي آهي.
پر وڃڻ يورپ وارن جا ابا ڏاڏا جي لکڻ ۽ علم کان
مغور هئا تن آرين کي کڻي پاڻ جهڙو ڪيو. پر ڪن جو
بیمار سڀ ڪجهه ٻيو ڏسندو آهي. ان طرح هي به
قصو ٿيو.

پاشا ۽ وڃڻ جو پاڻ ۾ گهرو سڀند آهي. پاشا

آريه لکي پڙهي ڄاڻندا هئا

نه آريه لوڪ لکي پڙهي ڄاڻندا هئا. ويدن ۾ ته خاص
 هدايت ڪيل آهي ته گرامت کي ڏسي ٿي منترن جو پاٽ
 ڪرڻ گهرجي. لکڻ جو هنر هوئي ڪونه پوءِ اهي گرامت
 جرمي مان گهرايا ويندا هئا يا انگلند جي آڪسفورڊ
 يونيورسٽيءَ مان؟

آريه لوڪن ويدن جي آڌار تي لکڻ جو هنر ايجاد ڪيو
 لپي (ورڻ مالا) تيار ڪئي جنهن جو هڪ هڪ اکر بلڪل
 وڳيانڪ آهي. آرين جي لکڻ جو اهو ڪمال آهي جو اڄ
 به دنيا ۾ آرين جا سندسڪرت ۾ هٿ لکيل اٽڪل اٺ لک
 ڪتاب موجود آهن. جن ۾ علم جا خزانا پوريل آهن.
 ان کانسواءِ لکين ڪروڙن ڪتاب جاهلن ۽ علم جي دشمنن
 پٺيان باهه جو شڪار بڻيا جن ۾ نه معلوم ڪهڙو ڪمال
 پوريل هو. ايترو غضبناڪ ساهتيه اڄ به موجود ۽ پوءِ به
 آريه لوڪ لکي پڙهي ڪونه ڄاڻندا هئا؟
 شري جيڪا ايت صاحب هڪ هنڌ ڪنهن ڳالهه جو
 ورڻن ڪندي هيئن لکيو ٿو:-

”ان تي توهان کي ان وقت گهٽ عجب، لڳندو
 جڏهن توهان کي اهو پتو لڳندو ته ڪوبه هندو اهڙو
 ڪونهي، چاهي ان جو ورڻ يا پڌ ڪٿي به ڪٿي هجي
 جو ويدن جي سڌالتن تي نه ڄاڻندو هجي ۽ جنهن
 پوري طرح سان لکڻ ۽ پڙهڻ نه ايندو هجي.“
 ”هن هندو ڪهاوت (چوڻي) آهي ته ”اهو انسان“

مطلب چا ڏا اڻ پڙهيل ماڻهو اڳر لکيل هوندا ت
ڏکڻ ڏا ڄاڻي ڪري کيس خبر ڪانه پوندي ت چا
لکيل آهي جن ڏا لکيل تي ڪڍ ڪوٺي.

سڌ ۱۸۳۸ع جي ائٽر لئسٽل اور يئسٽل ڪالگر بس لندن
(Leyden) ۾ ”پراچين يارٽ ۾ لکيل جو هڏو“
نالي لک ٻڌندي سر پيس ايس ڪي ۽ ورما اٽام
ٽائيس سان اهو ثابت ڪيو هو ت:

”رگ ويد جون رچائون، ڏوڪر ڪال جا گرامر ۽ وئيدڪ
ساهت جو اظم اجتائين ڪڏهن هڏو ڏا رچي ڏا اڳر
ان زماني ۾ لکيل جو هڏو جاري ڏا آهي ها“
پروفيسر هيرين لکيو:

”يارٽ ۾ ورث مالا هي لکيل جو هڏو اوائس ٻڌايم
زماني کان جاري آهي. ان جو استعمال لفظ سلا لکيل
(Inscriptions) لائين محدود ڪونه هو اٽڪل
ڀڳتي هي سڀني رواجي وهڏون ۾ انجو استعمال ٿيندو.
هو.“ [۱]

شري چارلس ٻيٽونا لکيو:

”۲۸۰۰ کان ۲۸۰۰ ورهه اڳ يعني ابراهيم کان ۸۰۰
ورهه اڳ هندن وٽ لکيل ڌاڙو ڪيستڪ وجود هئا.“ [۲]
ايترو ئي لائين مان اهو ڏاڙو لکائيل تمام سولو آهي

[1] Historical Researches Vol. II. P. ۲۲۷

[2] Theogony of the Hindus, P. 25

آري لکي پڙهي ڄاڻندا هئا

ان کان به اڳ اکر شڪر نيتي سار ڪل کي چار هزار سالن جو ئي قبول ڪيو وڃي ته ان سميت به لکڻ جو هنر نهايت ترقي ٿي هو، ايتري قدر جو آڇاريه شڪر حڪم ڪيو آهي ته ڪورٽ جي ڪارروائي لکڻ لاءِ ليکڪ هڪ ڏهرين. راجا ٿڌي ٿي هڪ شرط پهندها حڪم لکائي چوسولن تي لڳائي ڇڏي. ۽ هر حڪم تي راجا جي مهر ۽ صڪيهه ٿيڻ ڏهرجي.

ان کان به اڳ يعني مهاڀارت جو زمانو جنهن کي پنج هزار ورهيه ٿيا آهن، ان لاءِ به هر هڪ کي خبر آهي ته ڇڏهين مهر شي ويد وياس کي مهاڀارت لکڻ لاءِ ليکڪ جي ضرورت ٿي ته شري ڪڙيش وٽس ويو ۽ شرط رکيائين ته مان لکندو ويندس ۽ توهان چولدا ويندا توهان چوڻ به رکجي ويا ته لکڻ ائين ئي ٿهيو. اهو قابل ليکڪ جو اچڪلهه جي، شارٽ هئند وارن کي، به مات ڪري ڇڏي مهاڀارت ڪال به موجود هو.

ان کان اڳ ۲۱ هزار سالن جو پراڻو سوريه سڌانت موجود آهي ان به لکڻ جو هنر موجود آهي.

ان کان اڳ، براهمن گرت ڪال، رامايڻ ڪال مدوسمري ڪال هر هڪ به لکڻ جو ورڻن اچي پيو.

انهن سڀني کان اڳ ويد آهن. ويد به هڪ هنڌ اڻ پڙهيل ماڻهو جو مثال ٿي پئي لکيل آهي ته: ڪي ماڻهو لفظن کي نه سمجهي به نه ٿي سگهندا، آهن ۽ ڪي انهن کي پڙهندي به نه پڙهي سگهندا آهن.

(رڳ ويد ۱۰-۷۱-۷۲)

ٺه ائڙن تاريئون اڪندڙن کي وڳو سمنڊ جي کاڙي پاڻي
پر ٿيڻون ٺه يارهن.

آريہ لکي پڙهي ڄاڻندا هئا!

اڃو ناسم ڪوڙ بعد ٺه آرين ۽ ويدن جو زمانو تاريون
مر جيڪو پڙهايو وڃيڻو بلڪل بي بنياد ۽ غلط آهي.
هاڻي اڃو ٺه يڪارو ويڻو ٺه ڇا آريہ لوڪ لکي پڙهي ڪوڙ
ڄاڻندا هئا؟

سمجھ ٺه هي ٻاراڻو سوال آهي، ٺه آريہ لکي پڙهي
ڪوڙ ڄاڻندا هئا. دنيا جي ڇيڙي شائستہ (سيهه) قوم
جنهن دنيا ۾ سائنس وغيره جون هيڏيون اهڏيون ڪيو
دنيا ۾ علم جو ڦهلاءُ ڪيو، سالڪڙ جي ڏور کان ناواقف
ڇڏي اهو ناممڪن آهي. ائڙي ٽس جو اعتراض ڪندڙ
پروٽيسر مئڪمولر آهي جنهن ڏک دنيا ايشيا ۽
پرسرڇر ۾ لکيو ڏوڏ ”وئڊڪ بڪ ۾ ڪوڙ لکي ڪوڙ
ڄاڻندو هو. پر پاڻي هي سمجھ ٺه ماڻهو ان عالم کان
ڏور هئا ۽ پاڻ پاڻي جو زمانو عيسوي سن کان ٺه
۵۰ ورهيه اڳ قائم ڪيو اٿس. يعني اڄ کان ساڍا ٽيونيه سؤ
سال اڳ.

هنن ان حساب سان ان کان اڳ ڇا ڇا ٺه جو زمانو
آهي. ۽ هر ڇا ڇا ٺه ان وقت ٺه لکڻ جو هنر
جاري ڇو ڪرڻ ٺه ان زماني جا شڪل ليکڪ. ٺه ڇا
مڪمل پتر ۽ ڇا اڪيل گهرت اڃا موجود آهن.

پروفيسر ريڊ صاحب فرمائي ٿو:-
 ”پنجاهه ڪروڙ سال گذريا هوندا جڏهين کان يورپ
 ۾ نباتات وغيره پيدا ٿيڻ شروع ٿي.“ (۱)
 پروفيسر مڪسلي مشهور جيالا جسٽ عمدہ تهقيقات
 بعد لکي ٿو:-

”جڏهين کان دنيا ۾ نباتات اڀرڻ شروع ٿي آهي
 ان کان اڃا تائين هڪ ارب ورهيه گذريا هوندا.“ [۱]
 اسان مٿي ڏيکاريو آهي ته پنجاهين صديءَ ۾ نباتات
 پيدا ٿي هئي. هيءَ سائنس نه ان کان به اڳتي هلي
 ويئي. ڪجهه به هجي پر وڙي آرين جي ويدن جي سچائي
 ظاهر ٿي رهي آهي. ۽ جيئن آرين جي انھاس ثابت ڪيو
 ته دنيا کي پيدا ٿي هڪ ارب ۽ ڪجهه ڪروڙ (اڪل
 ارب) سال ٿيا آهن ان مان هڪ ارب کي نه سائنس
 به پهچي ويئي باقي نه ائين ئي ثابت آهي ڇاڪاڻ ته
 باقي عرصي ۾ زمين ٽري ۽ ٻيو ڪجهه ٿي. بس! ويدن
 جيڪي ٻڌايو اهوئي سائنس به ثابت ڪيو. هاڻ ٻڌايو
 ته ڪٿي به ارب سال دنيا جي پيدائش ۽ ۱۲ ڪروڙ
 سال آرين جي پيدائش ۽ ڪٿي هيءَ بيوقوفي نه آرين
 ۽ ويدن جي زماني کي فقط ۱-۴ هزار سال ٿيا آهن. سچ

[1] Lecture delivered by him at
 geological society, Liverpool. in 1876

(2) world life, P. 180

”بمادي وشواس جن تي ثابتون جو آڌار آهي ٿي
 صحيح ٿي نٿا سگهن. انهن مان ڪي رد ڪرڻ تي
 گهرجي. ان ڪري اسين هاڻ سارو ڏيان هالاڇڪل
 (يوگيپ شاستر) تي ٿا ڏيون وشواس چوڳي وقت جي
 پئماني سويڪار ڪرڻ ڪري ڇيالا هي اڳي وڌيڪ
 ڪارائتيون ڪوجنائون ڪري سگهندي... اليادي“ (۱)
 ان طرح هي صاحب ڇيالا جي ڪي وڌيڪ اهميت
 ٿو ڏئي ۽ ڏيکاري ٿو ته انهن سائنس جي ڇيالا هي
 وڌيڪ اهميت ٿي ڏني. ان معنيٰ ۾ وڌيڪ ڇيالا هي
 اصول موجب ڏهه ڪروڙ سال کن ٿا جو اسانجي
 انساني پيدايش جي زماني (ٻارن ڪروڙ) ڪي ويجهو
 پهتو آهي ۽ اسانجي اکڻ جي تصديق ٿي آهي. اهو
 وري نه خيال رکڻ گهرجي ته ڪيڏون ڪتاب ان ليکڪ
 جو رڳو ٻيو هو ليکڪ ڪونهي اها عمر وڌن وڌن
 اليڪ سائنسدانن جي سمجهي وڃاڻ جو ڀرور ڪري
 ڏيکاريل آهي.

ڏک ٻيو صاحب فرمائي ٿو:-

”شروع ڏيها ڪا حبستائين سائنس وغيره تيار ٿيندي
 رهي ۽ ان وقت کان انسان جي پيدا ٿيڻ کانئن ۳۰ ڪروڙ
 سال کن گهرو“ (۲)

(1) I bid, PP. 167, 170 and 176

(2) Secret Doctrine, P. 69

- ۱- مقرر ڪيل آهي سا هن طرح آهي :-
 ۱۸ کان ۲۰ ملين سال
 ۲- سج جي ٽپت دواران
 ۲۰ کان ۶۰
 ۳- زمين جي ٽپت دواران
 ۱۰۰
 ۴- سمنڊ جي پاڻي دوارا
 ۱۰۰
 ۵- زمين جي اندروني حساب دوارا
 ۳۷۰
 ۶- ريڊيو ائڪٽوئي دوارا
 (هڪ ملين ڏهه لک ورهين جو ٿيندو آهي).
 جيتوڻيڪ اسانجو سائنس جي حسابن تي پورو اعتبار
 ڪونهي ۽ دعوئي سان چئي سگهجي ٿو ته سائنس ڪڏهن
 به دنيا جي صحيح تاريخ يا پهر ڪجهه به نڪر نٿي ٻڌائي
 سگهي. فقط قياس ڪري سگهجي ٿو ته سائنسدانن جو نچور جو مٿي
 سهجي سگهجي ٿو ته هيترن سائنسدانن جو نچور جو مٿي
 ڏاڍو ويو آهي ان ۾ ئي ڪيترو اختلاف آهي. ان ڳالهه کي
 مٿئين ڪتاب جي ليکڪ خود به قبول ڪيو آهي ۽
 لکيو آهي :-

”وڌيڪ جي عمر لهن لاءِ جيڪي نچورون رٿيون
 ويون آهن ان مان فقط ٻه ڪاڇاڻي سان بهي سگهيون
 آهن هڪ جيالاجي ۽ ريڊيو ائڪٽوئي - ٻين ٽابڪي
 بنيادي غلطي ڪري رد ڪري سگهجي ٿو.“ [۱]
 انهن ٻن ۾ به هو صاحب فقط جيالاجي (يوگريپ شاستر)
 کي اهميت ڏئي ٿي ۽ ٻي (ريڊيو ائڪٽوئي) کي خارج
 ٿو ڪري ۽ لکي ٿو :-

ڏاڍو ويو آهي: ان طرح جڏهين دنيا پيدا ٿي ۽ ان ۾
 جيڪي اول اول انسان پيدا ٿيا اهيئي آريه هئا ۽ اڃائي
 آريه جاني هئي جنهن مان سڄي دنيا آباد ٿي آهي.
 دنيا جو جوهر انسان ان آريه جاني جي نسل مان آهي.
 (چو ٿين ڪانڊ م وستار سان سمجهائيل آهي). جڏهين
 اهي آدم انسان آريه انسان ٿيا ته ايشور ڪن آتمڪ آتني
 (روحاني ترقي) ۽ دنيا جي وهندوار وغيره سمجهائڻ ۽
 هر تعليم لاءِ پنهنجو ڪيسان جو پندار ڏنو جو آهي
 ويند- اهي چارئي ويد ايشور جو اصلي ۽ سچو گمان آهن
 جنهن مان ساري دنيا کي علم ملو آهي. -

مڌين حقيقتن مان ثابت ٿي چڪو ته اڄڪلهه جي
 سکولن جي تاريخن ۾ ڏيکاريل ويدن ۽ آرين جو زمانو
 بلڪل غلط خاڻايل آهي. ۽ اصل ۾ ويدن ۽ آرين جي
 زماني کي ٻارهن صديون سال گذري چڪا آهن.

آرٿر هولمز (Arthur Holmas, B.Sc, A.R.C.S.)
 زمين جي عمر (The Age of the Earth) نالي ان
 مضمون جو هڪ تمام عمدو ڪتاب لکيو آهي. (اڄو
 ڪتاب هارپر انڊررس ليدن نالي ڪمپنيءَ طاهر
 ڪيو آهي) ان مضمون جي سائينسدانن ڪيترن ئي طريقن
 سان زمين (دنيا) جي عمر جو اندازو لڳايو آهي. انهن
 ۾ سڄي جي پٽيءَ، زمين جي لٽيءَ، سمند جو ڪارو پٽ.
 زمين جي اندروني حالت ۽ ويڊيو انڪوٽري ذرا ڪا

آرين ۽ ويدن جو زمانو

اهائي دنيا جي عمر آهي. پر انسان کي هن دنيا ۾
 پيدا ٿئي ڪيترو عرصو ٿيو آهي :-
 مٿي ٻڌايو ويو آهي ته دنيا جي عمر ۴۴ ملين ۴۰ هزار ۴۰ سال آهي.
 هاڻ جڏهن دنيا ٺهڻ شروع ٿي ته ان وقت کان وٺي سڄي
 کرڙ ۽ تارن وغيره جي بڻجڻ تائين جي عرصي کي
 سوايچيو ملو ۽ ڇهه ويڊو آهي ۽ اهو ٻهريون ملين ٽيڙو
 ٻئي ملين ٽيڙو ٽيڙو آهي. ٽئين ۽ چوٿين کان پيدا ٿيو.
 چوٿين ۾ سمنڊ مان زمين ٻاهر اڪڙي ۽ پهرين ۾ واسهڻي
 يعني ڦل ڦول پيدا ٿيا ۽ ٻين ۾ ڇهه ڇهه ڇهه ڇهه ڇهه ڇهه
 انسان پيدا ٿيا ۽ ان کان وٺي هن وقت تائين ٻه حساب
 هن طرح آهي :-

ستين (وٺيو سوک)	۱۱۶۶۴۰۰۰۰
جي ۲۷ ڇٽو يگن جا	۱۷۲۸۰۰۰
ڪرڻ يگ جا	۱۲۹۶۰۰۰
ٽريٽا يگ جا	۸۶۴۰۰۰
دواڀر يگ جا	۵۰۴۶
ڪليگ جا هن وقت تائين گذريل	

ان طرح ستين وٺيو سوک ملين ٽيڙو کان
 اڄ تائين ڪل

ايترو عرصو دنيا ۾ انسان جي پيدائش کي ٿيو آهي
 اهو مٿيون حساب سمورو وڌيڪ ۽ ڇهه ڇهه ڇهه ڇهه ڇهه
 ڪيل آهي. وستار وڏو هجڻ ڪري مختصر طور

حساب جي لاءِ ڀارت جا ايتري قدر شڪر گذار آهيون جيتري قدر پنهنجي تقرير ۽ تحرير لاءِ مصر جا - جڏهين مونکي ڪڏهين چيو ويندو آهي ته هندو فطرت سست هئا ۽ هنن اسانجي طرح باهه جون انڇيون ۽ برقي تار وغيره جهڙي ڪا به مفيد ايجاد ڪانه ڪئي. ته مان پنهنجن دوستن کي چوندو آهيان، انهن نه اها چيز ايجاد ڪئي جنهن کانسواءِ اسانجو انجينيئر برقي علم هن درجي تي نه پهچي ها جهڙي درجي تي اهو پهچي چڪو آهي. ۽ ان کانسواءِ باهه جون انڇيون يا برقي تار ڪڏهين به ايجاد نه ٿين ها. انهن (آرين) کان ۹ تائين اسانجي لاءِ انگ ايجاد ڪيا ۽ ان کان به وڌيڪ اهو ڪيو جو ٻري (zero) ايجاد ڪيو جا ڪجهه ٺاهي (۰) جي نشاني آهي. اڄ تائين ان کان زياده مفيد ايجاد (دنيا ۾) ڪانه ٿي سگهي. جنهن جي تصديق لاءِ سڀ حساب دان تيار آهن.

پروفيسر صاحب جو مٿيون بيان اهو چاڻڻ لاءِ ڪافي آهي ته مٿي جيڪي لکيو ويو آهي ته دنيا ۾ آرين کانسواءِ ڪوبه هزار کان مٿي نه ڳڻي ڄاڻندو هو. هاڻ جڏهين دنيا جو اهو حال آهي جو هزار کان ڳڻي هڪ لک مشڪل هو ته هو ڪهڙي طرح دنيا جي پيدائش کي هزارن کان مٿي ثابت ٿي ڪري سگهيا. لک ڪروڙ به ڪو ڳڻي سگهي نه چئي سگهي ته هيترا ڪهيترا ڪروڙ سال دنيا جي

کولہ ایجاد کیا۔ پر اعجاز آریں ہی ئی ادارتا ۽ علمیت
انی پھتی۔ سر سید احمد خان لکھو:-

”حساب برد مسلمانان گوشت ذیان کو، ذوق، همدن کان انکن حا درخا وکھ سکيا؛ ان کر بتی انون
عو نلو عن اعداد هند صر وکیو۔ (۱)
پرویسر مکسمولر لکیتو:-

”لیکن اسان پنهنجو حساب ڪيئن کان سگهو؟
پنهنجي حساب سان پنهنجي مراد اچي عددن يا ان علم
سان ڪانهي ته ڇا ٿيندا آهن. ان ٿمر جو ڪيان
ته خود بخود حاصل ٿيندو آهي. تنهنڪن اسان جو مقصد
ان علم عددن سان آهي جيڪو سلسلو ان پنهنجي آراءِ
ديشي سان عورتي سگهجيئن عيبي ڪان اسان پنهنجي
ڏنيه پنهنجي دماغي لوهي ۽ علم ڪئي آهي. اسان
اهي عددن (انگ) ڪنهن عمل ڪيا؟

اسی انیس کی عربی عدد ۹ پچھون : ان مان طائر
آہی نہ عرب وادوں اسی عددہ عدد کہ حاصل کیا ۔
اساں کا عددہ (انکہ) اسکی پاروت پر حاصل گیا ۔
عرب وادوں وت نہ پاروت کان آہا ۔ عشی نوغان شود فی
نہشتی دل بر سورجیو د اثر اسکی اکسہ ذنین انکہ
مغیر نہ دین عا نہ اساجی ککڑی علسہ نئی ہا ۔ مان
حجبہ نور نوغان اعتراف کننا کہ اسیں بقیدتی

هت تي ڪندا آهن ۽ ايڪن ڏهاڪن جو شمار سڃي
هت تي. (۱)

۽:- ”مربع اول حساب:- اشارو اڪائي ڏانهن آهي
جو هڪ کان ڏهن تائين ٿيندو آهي.
۽:- مرتب دوم حساب:- اشارو ڏهائي لاءِ آهي ۽ اهو
ڏهن کان سؤ تائين ٿيندو آهي.“ (۲)

مٿئين ڳالھ مان صاف ظاهر ٿي ويو ته هندن کانسواءِ
ڪوبه هزار کان مٿي ڪونه ڳڻي ڄاڻندو هو.
اڄ کان هزار سال اڳ جو مشهور مسلمان عالم البيروني
پنهنجي عالمانه تصنيف ۾ لکي ٿو:-

”جيئن قدر مون کي دنيا جي واقفيت آهي، ڪنهن
وت به هندن جي طرح ڳڻڻ جا انگ ڪونهن دنيا جي
هو قوم وت ڳڻڻ لاءِ فقط چار درجا (ايڪا، ڏهاڪا، سؤ،
هزار) موجود آهن ايڪن هندن وت ارڙهن درجا مقرر
آهن ۽ آخري درجي کي پراڻهه چئبو آهي.“
ايڪن عرب ۽ فارس يا يورپ وارن به ڪو خود

(۱) شمار بدست ڇپ ڪرڻ - عنايه از شمار صدها
هزاران چراکه در حساب عقد انامل حساب مات والوف
بدست ڇپ ڪنندو شمار اعادو عشرات رات نمايند.
(۲) مرتب اول حساب - كنايه از احاد دست و آن
يکه تا ده باشدو -
مرتب دوم حساب - كنايه عشرات و آن از ده تا صد.

آرين ۽ ويدن جو زمانو

ليکڪ برابر III آرين جي ۽ سنهي ليکڪ برابر آڱوٺي جي
يعني سڄو هٿ برابر پنجن (V) جي. ان بعد ڇهه ڪرڻ
وقت هڪ هٿ ۽ ٻئي هٿ جي هڪ آڱر ڏيڻ سان ڇهه
ٿيندا يعني (VI) ان طرح ۱۰-۵۰-۱۰۰- هزار لاءِ ! اهڙي
طرح سڀ اشارا ٺهيل آهن جي هٿ اچي ڪونه سگهندا
ان ڪري لاچار ٿي ويا ۽ وڃي. پر هزار نان مٿي انگ
ڪونهي. جيتوڻيڪ چيو ويندو آهي ته اهي انگ اکر
تان ٺاهيا ويا جو غلط آهي. ٻيلا جي اکرن تان ٺهيا ته
هزار کان مٿي چون ٺاهي سگهيا جڏهين اکر موجود آهن.
پر حقيقت اها آهي ته آرين ۽ هٿن جي اشارن تي
ڪم هلايو ويندو هو ۽ لاچار حالتن ۾ هزار تائين مس
پهچندا هئا ۽ اڳتي ختم!

آري اهو ڌيان رهي ته پري يعني zero (۰) جي
ايجاد به آرين ڪئي آهي جا مکيه آهي 'ن' کانسواءِ
حساب جو سولو ٿيڻ مشڪل آهي اها پري نه روم نه
عرب ۾ هئي.

فارس وارا به هزار کان مٿي ڪونه ڳڻي ڄاڻندا هئا.
۽ ايڪن ڏهاڪن جو شمار هٿن تي ڪندا هئا. پر هزار
کان اڳتي اهي به نه وڌندا هئا. غياث اللغات جا فارسي
جي تمام معتبر ڊڪشنري آهي ان ۾ لکيل آهي:-
"ايڪ بالفتح وڪاف - عربيءَ (۾) بيوقوف، اڌ
۽ ٻي مشهور عدد جو سؤ هزار ٿيندو آهي ليڪن ان مع

جو بښاد اصل پر هندو پندت عتاء. ان طوح هزار کان مٿي
 اڃا تائين انهن پر اسمال ڪون ٿئي ۽ ان ڪري لکي ٿي
 هروڀرو ڪري ڪٿي سؤ هزار $(100 \times 1000 = 100000)$
 چولدا آهن.

روم (انلي) وارا د هي يورپ جا گرو سچھيا ٿا
 وڃن. هزار کان مٿي نه ڳڻندا هئا ۽ ڪو هزار کان مٿي
 وٺن انڪ آهي. ان پراچين ڪال پر د هو ڳڻڻ جو ڪم
 آڱرين ۽ هٿن تي هلائيندا هئا. توهان کي خبر هوندي
 نه رومن انڪ ڪهڙا ٿيندا آهن. وڏا گهڙيالائين تي گهڙو
 ڪري اڳي اهي لکيل هوندا هئا يعني هين طوح
 I-II-III-IV-V- وغيره. ان لاءِ ڇهه وڌو آهي
 ۽ اهي انڪ آئوينا تان نماز ڪيا ويا آهن. جيئن هڪ
 آئي (I) تان ۽ پنج ويءَ (V) تان وغيره. پر حقيقت
 ۾ اٺن ڪونهي.

اصل جا آهي نه پراچين ڪال پر هو آڱرين تي ڳڻي
 ڪم هلائيندا هئا. هاڻ توهان پڇهڻي هڪ ئي ڏسان
 ڏيو. هڪ حوت وقت توهان هڪ آڱر ڪڙي ڪندا ۽
 سڪل ٽن ڏي I ان طرح ٽن وقت II تڻ لاءِ III ۽ ڇڏن
 لاءِ IIII ٻڌهين پڇن تي ايندا ۽ سڄو وقت (چار آڱريون
 ڪڍ ۽ آڱريون جدا) ڪڙو ڪندا ڇو ٿيندو پراڻر V جي ۽ اهو
 انڪ توهان ڏسون ٿا هڪ پاسي لڳ ٿي ۽ ٻئي پاسي
 سڀني آهي. اهو آهي قدرتي نشو و نما جو معنيٰ آهي

هاڻ حقيقت ڇا آهي ته پراچين ڪال ۾ جڏهين آرين
 دنيا جي لاڳاپن کي هزارها سال گذري ويا تڏهين وڌيا
 جي پندار ڀارت کان دور هئڻ ڪري دنيا مان علمي لياقت
 ۾ ويدي رهي. نتيجو اهو ٿيو جو ٻين ڳالهين سان گڏوگڏ
 ڪائين الگن جو ڳڻڻ ۽ ڪم آڻڻ به وسري ويو.
 اوستا اها وڃي ٿي جو سسار جي ڪا به جائي هزار
 کان مٿي نه ڳڻي سگهي. ۽ اڄ تائين اهوئي حال آهي جو
 دنيا جي ڪنهن به قوم خواه ٻوليءَ ۾ هزار کان مٿي
 انگ ٿي ڪونهي. يعني هزار کانسواءِ لک ڪروڙ ارب کي
 ڇا چئجي. اڄ تائين دنيا جي ڪنهن به قوم وٽ ان جو
 نالو ڪونهي. Lac ۽ Crore انگريزيءَ جا نه اڄ جا
 آهن جڏهين هنن ڀارت ۾ اچڻ تي اچي هنن نان سکيا.
 عرب نه بلڪل جاهل ۽ بدو قوم هئي ان ۾ نه اڃا
 تائين انگ ايجاد نه ٿي سگهيا. ان ڪري هو فقط اکرن
 ۽ نالن سان انگن جو ڪم ڏلائيندا آهن. هڪ کان ڏهن تائين
 انگن لاءِ اکر مقرر ٿيل آهن ۽ سؤ هزار لاءِ به. پر عرب
 جي جن سڀني جاتين ۾ انگ آهن نه اهي هنن وٽان تمام
 ويجهڙائي ۾ خليفه هارون الرشيد جي وقت ۾ هندو پنڊتن
 کان سکيو آهي ان ڪري هو ان کي علم هندس يعني
 هنن جو علم يا هند جو علم چوندا آهن. ۽ انهن ئي
 انگن جو بعد ۾ يورپ ۾ پراچار ٿيو جنهن ڪري انهن
 نالو اربڪ فگرس (Arabic figures) رکيو ويو.

مان ڪڏهن اها اميد رکي سگهجي ٿي ته ڪو عو ڪڏهن
 به ڳالهه ڪي ان کان اڳ جو قبول ڪري سگهن؟
 مذهبجي دنيا جي پيدائش بابت ان مثال ڏيکيو جو
 مطلب فقط اهو آهي ته جڏهن هو دنيا کي ٺاهيو
 ته ان وقت جو پيدا ٿيل ٿا قرار ڏين (جنهن کي آريه لوڪ
 فقط انساني پيدائش کي ئي ٻارهن ڪروڙ سال اڳ ٿا ڏس
 ڪن) ته پوءِ باقي ويدن جي زماني جي به ڳالهه ٿي
 اچي رهي. هي تمام دلچسپ سوال آهي اچو ته اول
 ان کي ڏسون.

عيسائين جي مذهبي عقيدتي اوسار دنيا جي پيدائش
 کي ڇهه هزار سال ٿيا آهن ڇاڪاڻ ته بائبل جي حساب
 سان حضرت يسوع مسيح جو جنم سرشتي ساجهه
 جي سنه ۴۰۴ جي ڏهه مهيني جي ۲۵ تاريخ ٿي ٿيو.
 يعني $404 + 1946 = 5950$ يعني هن ۱۹۴۶ ۾ فقط ۵۹۵۰
 ورهيه سرشتيءَ کي اڳ ٿي ٿيا آهن. ۽ اها آهي عيسائي
 دنيا جي تاريخ.

پر ڪوچا ته ان کان اڳتي ئي وڌي ڇاڪاڻ ته مصرين
 جي پهرئين راج ولس جي تاريخ عيسوي سنه کان ۵۵۰۰
 ورهيه اڳ هي آهي ان طرح $5500 + 1946 = 7446$ يعني
 مصري زمانو ان کان به اڳتي هلي ويو ۽ ان ڳالهه سان ئي
 عيسائي عقيدو خارج ٿي ويو ته ڪو سرشتي کي اڳين ٿي
 فقط ڇهه هزار سال ٿيا آهن.

دنيا جي لئبرري ۾ سڀ کان پراڻو ڪتاب ثابت ڪندي
 ! ويدن جي زماني کي عيسوي سنه کان ٻه هزار ورهيه
 اڳ ٻڌايو ويو جڏهن ڪ فقط آرين جي ويجهي گرنٽ
 مهيا، نت جو زمانو تي عيسوي سنه کان ٽي هزار سال اڳ
 جو آهي. پر اهو نه سمجهڻ گهرجي ته ڪو سڀ يوروپين
 هڪ جهڙي ڳالهه ٿا چون (ان ڪري ڪنهن يوروپين
 جي ڳالهه ۽ کوجنا تي هڪدم اعتبار نه ڪيو ويندو آهي)
 ڪڏهن هڪ ڳالهه چون ته به نڪه. پر ائين ڪونهي.
 سندن هڪ گهر ۾ ئي گنگا ۽ گودواري گڏ وهنديون
 آهن. مثال طور:-

آرڪ بشپ اشر (Arch Bishop Ussher)، بليئر
 (Blair) وغيره عيسائين انجيل جي آڌار تي دنيا جي
 پيدائش عيسوي سنه کان ۴۰۰۴ ورهيه اڳ مقرر ڪئي
 آهي. هٽن (Hutton) صاحب عيسوي سنه کان ۴۰۰۷ ورهيه
 اڳ ۽ ڊاڪٽر هيلس (Dr. Hales) پيدائش دنيا جي
 تاريخ عيسوي سنه کان ۵۴۱۱ سال اڳ ٻڌائي آهي. ايترو
 ڇا بلڪ سرشتي ايتي (پيدائش دنيا) جون اٽڪل ۱۴۰
 مختلف تاريخون ٻڌايون وڃن ٿيون جه، عيسوي سنه کان
 ۳۶۱۶-۶۹۸۵ جي درميان ۾ آهن. عيسائين جو اعتقاد
 آهي ته موسيٰ جو ڪتاب (توريت) عيسوي سنه کان
 ۱۴۹۰ يا ۹۰۰۰ ۽ ۲۰۰۰ ورهيه اڳ جو آهي. گويا هي
 عيسوي سنه کان ٻه هزار ورهيه اڳ کان جو پراڻو ڪو به
 ڪتاب نٿا هجن. بس! انهن تمگه دائره عيسائي عالمن

گذری (جھکی لاریتون هن اح کان ۲۵ ورهه اڳ پڙهيون
 اهو ئي پراڻو گند آهن لاریتون ل پر لاریتون لکندڙ هي مغز
 پر چڙهي ويو ۽ سڪولن لاءِ اهڙي لاریتون لکيون ۽ پڙهيون
 ويون. تنهن کان پوءِ دلپا جهڪي پي لي ويئي. سچ هڪ
 طرف کان پئي طرف اڀرڻ لهن شروع ٿي ويو. زمين آسمان
 ۽ آسمان زمين ٿي ويئي ليڪن ڇا مجال هو هن جي
 کوڙين ۾ ڪو ڪو نه ٿي. ان عرصي ۾ ويچارن ساڳن
 پورا هن لاریتون ڪيتريون کوجنائون ڪري. ٻيون ٻيون
 ڳوليون پڌاريون سون جي مٽي ۽ مٽي مان سون بڻائي
 ڇڏيو پر هيڏانهن اهاڻي اسور جي مهرهائي! چڱو!

هاڻ ڳالهه ڇا آهي ت اڄ کان ۲۵-۵۰ سال اڳ ٽالين نه
 يورپ تي مذهبي تعصب جو رنگ چڙهيل هو. جهڙي
 طرح اڄڪلهه مسلمانن تي. ان ڪري هو صاحب پنديجي
 مذهبي پابندي ۽ نااڻل جي ڪم کان ٻاهر ڪو نه
 اڪرندا هئا. جماعي ڪا ڳالهه سچي ۽ عقل تي سورهن آا
 صحيح چوا هجي پر اسلامي عالوين جي ڪثر جي
 فتويٰ جي پوءِ چيان يادوين جي فتويٰ جو پوءِ آهن
 ٿي نه سوار هو. ڇاڪاڻ ته نااڻل جي حساب موجب
 دنيا جي پسنائش کي فقط ڇهه هزار سال آيا آهن. ان
 ڪري ئي يورپين وڏوان سرشتي (دلپا) هي عمر خواه
 سن سچائين کي ايترو ننڍي دائري اندر بند ڪندا هئا.
 ڪمال نه اهو ته يورپين جيڪي ٻولي جي رڳو ويد ڪسي

اھو مدراس ٽائين آھي. ۽ اسين ڏسون ٿا تہ چندن ۽
 ڪانور (ڪنور) ٻئي شيون مدراس پرنسپل ۾ ئي پيدا
 ٿينديون آهن ۽ دراوڙن جي دانش ۾ هوندي بہ انهن
 ٻنهي شهرن جا لالا دراوڙ پاشا ۾ آھن ئي ڪولہ. ھو
 چندن کي مڇي گندم چوندا آھن. اھي ٻئي لفظ بہ
 سنسڪرت جا بگڙيل آھن. مڇي = مڇو ۽ گندم = سڳند.
 ٻئي گڏي ٿيا مڇو گندم جو بگڙي مڇي گندم ٿيو
 آھي جنھن جو اوت آسي ملي سڳند. اھڙي
 طرح ڪنور (ڪنور) کي ڪنور چوندا آھن جو
 سنسڪرت ڪنور جو بگڙيل آھي. چندن ڇاڪاڻ تہ
 لفظ آرين جي دانش جي پيدائش آھي ان ڪري چندن
 کي سنسڪرت ۾ چندن، فارسيءَ ۾ سنڌل، ۽ انگريزي
 ۾ سنڌل پيو ويٺو آھي. ۽ اھڙي طرح ڪنور کي
 سنسڪرت ۾ ڪنور، فارسيءَ ۾ ڪانور ۽ انگريزي ۾
 ڪنور پيو ويٺو آھي.

ان کانسواءِ ڪي به شيءِ نہ آھي جا نہ اصل ۾ دکن
 (دراوڙ دانش) جي پيدائش آھي پر ان جو نالو سنسڪرت
 آھي. جو آھي، ولي، جڏھنڪي سنسڪرت ۾ مڪتا پيو
 ويٺو آھي ۽ اصل پاشا ۾ انکي مڪتا چئبو آھي جو
 سنسڪرت مڪتا جو بگڙيل آھي.

ان مان سڌ ٿيو تہ دراوڙن کان اڳ نہ آرين کي اھي
 شهرن معلوم ٿيون، انهن جا لالا معلوم ٿيا ۽ انهن ئي لالن

سلسڪرت	دراوڙ	سڌي
اميد	مب	بادل
نير	نيل	ڀاڱي
پتئي	پيتڊاي	استري
گو	او	گانء
ميش	ميك	بکر
اُشتر (اولت)	ويست	اڻ
دئوم	دير	ڀوت
راجا	راج	راجا
اڻوي	اڙوي	جهنگل
اڊپ	اڊ	جهاز
چمڊال	چڊا	بد معاش
اڻر	اڻرو	جواب
سڌي	چلي	سڌي
موک	موگا	گولڪر
ڪاڪ	ڪاڪ	ڪانء
سمندر	سندرم	سمند
چندر - الڊو	تسند رلند	چندر
ون	ولم	بن
ڌو	ڌوم	سج

ان کانسواءِ هڪ خاص ڳالهه ڏيان ٿي جهڙي هيءَ آهي ته ڌراوڙ ڏيڻ جيئن به ڌراوڙن کي سمجهيو وڃي ٿو

۾ آهي. ۽ اهو فقط هوا پڙهي ٿي ٿي مدار ٿوري ڪري. ان ڪري اهو سوال ٿوري ٻري سمجهي ٿو سگهجي.

ان طرح اسان بلڪل پوري تفصيل سان ثابت ڪيو ته دراوڙ وغيره ان آرٻه هندوستان جا اصلوڪا رهاڪو آهن. يقين ساري ورين مان اهو صاف ظاهر آهي ته دراوڙ وغيره آرين کان اڳ جا يعني اصلوڪا رهاڪو ڪونهن اصل ۾ اهي آرين جون بعد ۾ بگڙيل شاخون آهن جي بعد ۾ رت (Blood) جي ميلاپ ۽ آرٻه سڀيتا کان جدا ٿي ڪري هڪ نئون دور ٺهي پيا آهن. جهڙوڪ، آفريڪا جا ليگرو. جهڙي طرح آفريڪا جا ليگرو آرين جي شاخ آهن (جهڙن نئين ڪالڊ ۾ ايترا ڪيو ويو آهي) ۽ اڄ هو آرين کان بلڪل جدا حالي سمجهڻ ۾ لاڳاپن ٿوريءَ طرح هي دراوڙ به آهن جن آرين جي ٿي بگڙيل شاخ آهن. اڃا تائين سندن پاشا ۾ ڪيترا سسڪرت جا شبد پاتا وڃن ٿا جن بگڙي اڄ هن شڪل کي ٺهڻا آهن:

سمسڪرت	دراوڙ	مسلدي
اليه	ان	نيو
مشم	مجد	مشم
تالو	تلا	سر
اه	اي	هتي
ري	اور	جي
منج	منج	ان

ارٿاءَ۔ ”هي منهن ۾ سرپشت ليٽا پراگرمي (لدرا) نون انهن بهي باب آتما، شتون، دسيون ۽ آرين کي مارو. جيئن ڪهاڙن سان ٻن ڪاٺيا ويٺا آهن تيئن ئي نون انهن کي سڌريل شستون سان چسڪين ۾ چڱي طرح ڪاٽ.“

ان ورڻن مان صاف ئي اوجھي نه دسيو، اسر، راکش، ٻانڌڻاڻ وغيره لفظ ڪيئن غير جاتي لاءِ ڪولهن، بلڪ انهن لاءِ آهن، جيڪي ورڻ آشور ڌرم جي غلاب وهندڙ لاڪن، اڌرمي آهن، استڪ آهن ۽ بد معاش آهن. هاڻي اهو ثابت ٿي ويو بعد نه اڃا آري۔ دسيو وغيره آرين جون ئي شاعرون آهن ۽ دراوڙ، شير وغيره بنياد ۾ آري ئي آهن ۽ ويدن جي ورڻن سان انهن جو ڪوبه واسطو ڪونهي هاڻي فقط اهو ئي سوال رهجي اچي نه ٿو ٿين اهي آرين کان جدا جاتي جا لوڪ ناهن نه پوءِ انهن جو روپ، رنگ ۽ پاشا جدا ڇو آهي؟

اهو ڪو خاص سوال ڪونهي. ڇاڪاڻ ته هر هڪ سمجهي سگهيو ته ان جو ڪارڻ فقط هئا ٻائي جو اثر آهي. روپ رنگ جو ٿڌي ويو فقط هئا جي ۽ ٻائي جي خاصيتن تي مدار ٿوري. هتي نه هڪ ئي پرڳڻي ۾ نه اهو روپ رنگ بلڪ پاشا به بدلتجي ٿي وڃي. سنڌ جي سکر ضلع جو انراڌي ماڻهو ۽ ڪراچي ضلع جو لاڙي ماڻهو بهي جي روپ رنگ ۾ به فرق آهي ۽ ساڳئي وقت پاشا ۾ به ڪيترن لفظن جو ڦير آهي. ان طرح هر ٻي

هاڻي سوچڻ گھوڄي ۾ دسيو اگر ڪا غير جالي هجي
ها يا ان جي روپ، رنگ، پاشا پر پوند هجي ها ۾ سڀني
ورڻن [برھمڻ، ڪٽري، وٽس ۽ شورا] ۾ دسيو ڪڍڻ
لڙڻ اچن ها. ڳالھ ۾ اصل اها آهي ۾ آريہ لوگ سدائين
دشمن کي دسيو چولدا رهيا آهن، چاهي اهي پنهنجي
جاني ۽ ٻيا هجن يا غير جالي جا. منو مھاراج صاف شهن
۾ چويٽو:-

”وارڻ اشرم ھون ڄاڻون، چاهي آريہ پاشا ڳالھائيندڙ
هجن چاهي ملوچ. پاشا ڳالھائيندڙون هجن، سڀ
دسيو آهن.“ [۱]

وهي اها ڳالھ ۾ آرين جو دشمن [اڻ آرين] کي
مارڻ اڳيو آهي. سا ڪا تعصب جي ڳالھ ڪانهي. ويدن
۾ ۾ آرين کي ۾ مارڻ لکيل آهي. پر اهو راجا جي لاءِ
آهي ڇاڪاڻ ۾ راجا ۾ هڪ ۾ دشمن کي سزا ڏيندو ئي
آهي، چاهي دشمن آريہ هجي يا دسيو. جنهن منتر ۾
آرين جي مارڻ لاءِ لکيل آهي اهو هي آهي:-

त्वं तान् इन्द्र उभयां अमित्रान्दासा

वृत्राणि आयां च शूर।

वध्नीःवन इव सुधितेभिः अर्कैः आपृत्सु दर्पिं नृणां नृतम॥

(ऋ० ۱۰. ۶۱. ۳۳. ۳)

ڪول [ڪولارين] ۽ دراوڙ [دراويدين] ٻئي هڪ ئي آريه
ڄاڻي ۽ جون شاخون آهن ۽ آريه ورت ٻئي آرين مان
پيدا ٿيون آهن.

اسان اول ئي مٿي ڏيکاريو آهي ته آريه لوڪ پنهنجي ئي
پست آرين کي ان طرح ئي دسيو ڇولدا هئا جهڙي طرح ابرالي
پنهنجي ئي پست ڀاءُ کي ”دسيو“ ڇولدا هئا. اسان ئي ڏٺو
ته بلڪ يورپ جا وڏوان به ان ڳالهه کي سوبڪار ٿا ڪن
ته آرين، دشت آرين کي ئي دسيو، راکش ۽ ياتوڏان
وغيره چيو آهي. پروفيسر ڪسمولر چويٿو ته ”دوسشت
هڪ شت براهمن هون پر وشوامتر ان کي ياتوڏان [ڊاڪس]
ٿاين چئي وڌو آهي.“ (۱)

ايترو ئي نه بلڪ شري ڪرشنا ته ارڇن جهڙي آريه
وڻو کي به جڏهين ڪانتر ٿا چون ڳالهون ڪندي ٻڌو ته
”ڪدم چئي ڏنو ته ”اٿاريه جشمسور گير“ اٿاس
”تون اٿاريه سپاء ڌارو ڪري رهيو آهين.“
”وايو پراڻ ۾ باب لکيل آهي ته ”اسرايي ندا آسن
تیشام دایاد یا ندواه“ اٿايت اسر ته آرين جا دایاد
[ڌارڻ] مٿر آهن.
ان طرح مهاپراڻ ۾ شالتي ارو ۾ به لکيل آهي ته
”در شينتي مالشي لوڪي سروور ٿيشو ڏسيوه“ اٿايت
”ڪله ۾ شينتي وڻن ۾ دسيو نظر اچي رهيا آهن.“

هڪ سؤ شير (Pupils) هئا. انهن مان پنجاهه چونڪڙا
 دست ٿي ويا ۽ ٻرجا کي دڪ ڏيڻ لڳا. وشوامتر انهن
 کي آريه سماج مان ڪڍي ڇڏيو. اهيئي سڀ آندڙ،
 پندڙ، شير، بلند وغيره ٿي ويا ۽ دسبوجوائڻ لڳا. [۱]
 مڊو سمرتيءَ ۾ لکيل آهي ته ”پراچمڻ جي نه ملڻ
 ڪري ورشل ٿيل ڪتري حالي ٻاهر ڪڍي ويئي، جا
 اولاد، دراوڙ ڪڍج، ٻون، شڪ، ٻارڻ، ٻهلو، چين،
 ڪرات، درد ۽ ڪش لالڻ سان مشهور ٿي ويئي.“ [۲]
 هي ٻئي حوالا آرين جي مستند (Authorized)
 ڪرڻن جا آهن جن جي لاءِ ڪيڏن کي نه انڪار
 ڪونهي. انهن ۾ آيل لالڻ مان آندڙ، شير، دراوڙ ۽ ڪرات
 لفظ خاص ڌيان ڏيڻ جوڳا آهن. آندڙ ۽ دراوڙ درويدين
 وٽان جا آهن شير ۽ ڪرات ڪولارين وٽان جا آهن.
 (ان شير ڄاڻي جي ئي مشهور شير هئي جا شري
 رام جي مهي ۾ موجود هئي. هيءَ ٻلي [ٻيٺي] به
 ڄڻي ويڙهي آهي. پل [پل] ۽ ڪول ڪڏوڪڏي
 ڪول پل چوانبدا آهن. ان ڪري شر ڄاڻي پي ڪنڪي
 ڪولارين وٽان جي آهي. [اهي ٻئي وٽان ڪري ڄاڻي
 مان آين ڄا ويا آهن. ڪتري حالي پي ڪنڪي آريه ٿي
 آهي. ان ڪري هاڻي اسانجي زوردار دعويٰ آهي ته

[۱] (اينريه پراچم ۷-۱۸)

[۲] (مڊو سمرتي اڌايه ۱۰- شلوڪ ۳۴-۴۴)

اھو وياڳ. انھن سڀني وياڳن کي هڪ ۾ آڻي ڳنڍي .
 مٿئين ان ورڻن مان اھو صاف ظاھر ٿي ويو تہ ڪول ۽
 دراوڙن جون ڪڙيون ڳنڍيل آھن . سڀني ۽ ٻيءَ جو ڪڙي پٿر
 ان ئي نتيجي تي پھتو آھي ايترو ئي نہ بلڪ ڀارت ورش
 و نہايت پراچين انھاس بہ ائين ئي ٿو چوي تہ آندڙ، دراوڙ
 ۽ ڪرات وغيرہ سڀ هڪ ئي آھن . اسين هتي مسٽر
 ڪلاب ويل جي هڪ آھستي آھستي درج ٿا ڪريون . هو صاحب
 چوي ٿو:- مٿين ورڻن کي ڊراوڙ پاشائن جي فھرست ۾
 مون ڳنڍيل هو، ڪول ۽ شير پاشائن کي ڪول رکيو،
 جي ڪولارين پاشائون آھن. [۱]

مسٽر ڪلاب ويل شير جانيءَ کي ڪولارين وياڳ ۾ ٿو
 ڳڻي . هاڻي اسين ڏيکارڻ چاهيون ٿا تہ دراوڙ ۽ شير
 ڪيئن هڪ ئي نسل جا آھن .

ڪولن ۽ دراوڙن کي هڪ ئي نسل جو ٻڌائيندڙ ۽
 ٻيھي جي اصليت جا پتو ڏيندڙ پرمات آريہ جاني جي
 تمام پراچين ڪرائشن ۾ محفوظ آھن . ايتريءَ براھمن ۾ لکيل
 آھي تہ ”وشوامتر نالي هڪ آريہ رشي هو . جنھن کي

haired with projecting jaws and broad
 skull.

(Harmsworth History of the World,
 P: 326)

(1) Com: Gra: of Dra: Lan: P. 42

(Link) آهي. (۱)

ڪرال ڊالٽن ان کان نه اڳتي وڌي چور هونءِ. ”دراوڙ
 لاءِ (element) بنگال جي نواسين تائين قبليل
 آهي.“ (۲)

انهن حوالن مان هتي احوال ٿي ويو ته ڪول پيل
 ۽ بنگال جي سڃاڻن کان وٺي ڏکڻ جا سمورا دراوڙ
 هڪ ئي جاتي ۽ جا لوڪ آهن ۽ هڪ ئي مول پاشا جي
 شاخن کي ڳالهائين ٿا. اهوئي نه، بلڪ وڏوان جي کوچ
 سان اهو به ثابت ٿي ويو آهي ته هتي جي ڪولن ۽ دراوڙن
 کان وٺي لڪا، ميداناسڪر، ارميڪا ۽ آسٽريليا تائين
 جيترا به رهاڪو انڌوپڪ وهاڙ جا آهن، سڀ هڪ ئي
 پاشا ڳالهائيندا آهن ۽ سڀ هڪ ئي نسل جا آهن. (۳)
 انڌوپڪ وهاڙ جي سڃاڻپ ڪارو رنگ، گهمبڊدار
 وار، ويڪري کوپڙي ۽ ٽنگ جاري آهي. [۴]

(1) I bid. P. 40.

(2) I bid P. 41

(3) I bid P. 80

(4) Ethiopic— one of the four great
 division of the human races, occupy-
 ing Afrika, Australia and many islands
 of Eastern Ocean. Its members are
 typically black skinned and wooly

مت ظاهر ڪيو آهي. هتي مسٽر ڪلاڊويل هي گرنٽ مان ان مضمون جا حوالا پيش ڪيا وڃن ٿا تہ دراوڙ ۽ ڪول هڪ ئي جاتي ۽ جون بہ سيم ۽ اسپير (مذهب ۽ غير مذهب) شاخون آهن. مسٽر ڪلاڊويل چويٽو تہ:-
”دراوڙ پاشائن جا ۱۲ وياڳ آهن. جي هن طرح آهن:-

اسپير

سيم

۲- تودا

۱- تامل

۲- ڪوٽا

۲- مليل لير

۳- گولڊ

۳- تيلنگو

۴- ڪولڊ باڪو

۴- ڪناڙي

۵- آراو

۵- تولو

۶- راج مهال

۶- ڪڊگ (ڪرگ)

تودا، ڪوٽا، گولڊ ۽ ڪو وغيره پاشائون جيتوڻيڪ اسپير ۽ غير مذهب آهن تڏهين بہ بي ڪڻڪي تامل، ڪناڙي ۽ تيلنگو جي طرح درويدين آهن. ان ئي سلسلي ۾ راج مهال ۽ آراو مليل آهن. تڏهين بہ مان انهن کي درويدين وياڳ ۾ ٿورڪان. (۱)

آراو (اوڙيسا جي) پاشا لاءِ مسٽر هارزن جو خيال آهي تہ اها دراوڙ ۽ ڪول پاشا جي وچ جي ڪڙي

ان بعد هتي باقي ٽئين اعتراض جو جواب ڏاڍو ويو ته
 ١. اصل ۾ هاڪن جي اصليت جو ڪهڙو راز آهي؟
 هاڻي جڏهن کان اها ڳالهه پوري طرح ثابت ٿي ويئي
 آهي ته دراوڙ باعمران اچي هتي آباد ٿيا آهن ڇهين صدي
 هڪ دراوڙ بعد جو حوالو ڏيئي ٿاڀرويو آهي ته دراوڙ
 عيسوي سن کان پنج سؤ ورهيه اڳ ڀارت ۾ باعمران آيا
 آهن ان ثابت ٿيڻ بعد پنجمي وڌوانن اصل ۾ هاڪن جا
 وري نه ويا ڳالهه ڪري ڇڏيا آهن انهن ٻنهي وياڳن ۾ هڪ
 جو ٿاڀو ڪولارين وياڳ آهي ۽ ٻئي جو دراوڊين
 وياڳ. ڪولارين وياڳ ڪي دراوڊين وياڳ
 کان جدا مڃندي نه ٿي ٻنهي کي نه ته ٻه صاف طور جدا
 ٿا ڪن ۽ نه هڪ ۾ ٿا ملائين. ڪجهه وقت اڳ ٻه ٻنهي
 کي هڪ ئي مڃندا هئا ۽ ٻنهي کي اصل ۾ هاڪو يعني
 اباڻجينز (Aborigines) چوندا هئا پر هاڻي اصل ۾ هاڪن
 جا ٻه وياڳ ٿا مڃين. ان ڪري اسين هتي اهو ڏسڻ ٿا
 چاهيون ته ڇا ڪولارين ۽ دراوڊين هڪ ئي نسل جا آهن
 يا جدا جدا؟ هاڻي اهو به ڏسڻ ٿا چاهيون ته انهن ٻنهي
 نسلن جي اصليت ڇا آهي؟

مسٽر هارڊن (Mr. Hodgson) مسٽر ڊالٽن
 (Colonel Dalton) ۽ مسٽر ڪلاڊويل (Mr. Claudwel)
 وغيره وڌوانن دراوڙن ۽ ڪولن جي پاشا،
 روپ، راج، ۽ سندن نسلن جي باري ۾ ڏاڍا يون ڪوجنائون
 ڪيون آهن. وڏا وڏا ڪرنت لکيا آهن ۽ انهن ۾ پنهنجو

پنهنجي جاني کي ٻن حصن ۾ ورهائي ڇڏي، ڇاڪاڻ ته
بچر ويد ۾ لکيل آهي ته ”آرين ۽ دسين کي الڳ سمجهو.“
دسيو جي لاءِ ويد ۾ لکيل آهي:-

ڪرم هيٺ، يگيم نه ڪندڙ، اوچا وچار نه
رڪندڙ. ناستڪ ۽ انسانيت کان ٻاهر واري کي
دسيو سمجهڻ گهرجي.*

”ايشوريگت ۽ سداچاري آريه ٿيندو آهي.“

چاهي اهو ڪير به هجي، مطلب ڇا ته جهڙي طرح
بادل سوريه جي پرڪاش کي روڪي انڌڪار ڦهلائيندا
آهن. تهڙي طرح الاريه (دسيو) به آرين جي شپ ڪارين
۾ وڳهن وجهندا آهن. ۽ جهڙي طرح سوريه پنهنجي
ڪوٽن سان بادلن کي بشت ڪندو (برسات وسائيندو) آهي
تهڙي طرح آريه به دشمن جو دهن ڪندا آهن جي دشمن،
دسيو يا الاريه (اڻ آريه)، منجهن ئي ٿيندا آهن. ان
ڪري ئي پراچين آرين پنهنجي جاني جي اندر ئي دشت
سياء وارن ماڻهن کي الاريه ۽ دسيو چيو آهي. (جهڙي
طرح مهاڀارت ۾ دت وقت شري ڪر شط گيتا ۾ ارڃن جي
ڪمزور ٿيڻ تي ئي کيس اتي به الاريه چيو آهي) ۽ اُتر
سياء وارن کي آريه چيو آهي. ان ڪري هي پيو اعتراض
نه ٿي بيباد ثابت ٿو ٿئي.

آيل آهي. جيئن ته لکيو ويو آهي. پر اهي ماڻهو جن کي الهاس جو ٻيو مصلح هئڻ ۾ نه هوندو آهي اهي ان جو اٽل مخالف وڃي سگهن ٿا جو الهاس يا بهو ڪچو، ڪڙو ڪندا آهن. ڪمال وري اهو آهي جو وڏن سان هٿ چراند اهي ماڻهو ٿا ڪن جن وڏن کي ڏٺوئي مس هوندو پڙهڻ نه پوي رهيو. فقط اوت پٽالڪو (رحمن جي آڌار تي ڪم ڏانهن ڏاڍو) (وڏي الهاس ڪونهي ۽ دلچسپي پيدايش ڪيئن، ڪٿي ۽ ڪڏهن ئي ان لاءِ مان جدا ڪتاب لکي اميد نه هن هندوستان جي مختصر تاريخ ۾ ڇپڻ سان ئي ڇپائي ظاهر ڪندس.) اصل ۾ وڏن ايترو جو گمان آهي. جڏهن جي آڌار تي ئي دلچسپي هئي سڀ ڪجهه گمان وڌيڪ نظر اچي رهيو آهي.

ان طرح ٿيڻ تي وڏن وڏن بر آيل اندر ۽ وڏن جو انڪار ئي ڏاڍو اسرڳو آهي جنهن کي آريه ۽ اڄ آريه جي جنگ سان ظاهر ڪيو ويو آهي. آريه جو وڏو اس آهي نه جنهن دلچسپي ۾ جن به شين جو گمان حاصل ڪيو آهي انهن جو ڏاڍو وڏن جي شڪن سان ئي رکيو آهي. پر ڪاش جي خلاف ايندڙ بادلن کي جهڙي طرح وڏن ۾ ڏسڻ جو وڏو وڏو طرح شريست آريه جي مخالفت ڪندڙ کي به ڏسڻ جو وڏو وڏو آهي پر اهي آريه ۽ ڏسڻ سڀ آريه ۾ ئي ٿيندا آهن جيئن سڀ ۽ خراب ماڻهو، ڏسڻ جي ڪا خدا جاني ڪانهي. ان ڪري آريه وڏن سان ئي لالچ جي هٿ ڪرڻ جي ڪڏهن هٿ ڪري

”هن مروت جي متر اندر، وجر سان ورتو جا سؤ
ٺڪرا ڪري ڇڏيا. هي مروت جا متر اندر! ورتو کي
ماري سمنڊ جي جان (ڀاڻين) کي ائين ڪرو.“ (رگ ويد-
۷۶-۲ ۽ ۳) .

هتي صاف ظاهر ٿي ويو ته اندر مروتن اراڻت هوائن
جو متر آهي. جو بدالن کي ماري سمنڊ ٺاهيندو آهي.
رگ ويد (۸-۲۵-۴) ۾ صاف چيل آهي ته متر ۽
وروت ٻئي ديون ۽ اسرن جا راجا آهن. متر سورج آهي
۽ وروت چل جو سوامي آهي (جنهن ڪري ان کي
وروت ديو چيو آهي) سورج ديوتائن جو راجا ۽ وروت
اسرن جو راجا آهي. اهڙي اوستا ۾ اهو وروت بادلن
کالسواء پلا پيو ڇا ٿو ٿي سگهي؟

رگ ويد (۱۰-۲۳-۲ وغيره) ۾ صاف لکيل آهي ته:-
”اندر ٿي مڱهوا ورتو جو مارڻ وارو آهي. ورتن
جو ماريندڙ ٿي پرنڊر آهي ۽ جيڪو دسين کي مارڻ
وارو آهي اهوئي اندر آهي“ هتي ورتو ۽ دسيو لفظ
هڪ ئي شيءِ (بادل) لاءِ ڪم آيل آهي. اندر ۽ دسيو
لفظن لاءِ مڪسمولر چوڻو ته:-

”تڏهين اندر جي استتي ڪئي ويندي آهي ڇاڪاڻ
ته هن دسين جو لاس ڪيو ۽ آرين رنگ جي رکشا ڪئي.“

*When Indra is praised because he destroyed the
Dasyus and Protected the Aryan colour.

[Last Results of the Turanian Research P 314]

لاء آهي. رڳو ويد ۾ هڪ سوڪت فقط ان لاء اچيو ۽ ٻين مان اندر جو اصلي روپ سمجهه ۾ اچي وڃي. ان سوڪت جو نالو سن جناس اندر (सज्जनास इन्द्र) آهي. ان جا ضروري ٽڪرا هي آهن:-

”هڪ سو سڀني کان اول الهن ٿيو. جو زمين کي ڏکائي ٿو ڇڏي. هو ٻهڙن ارڻن بادلن کي ڪٽ ڪندو (ڦڙ بندو) آهي جو بادلن ۾ اڱهي (پڇلي) پيدا ڪندو آهي. جو بادلن کي ڇيٽ ڪيرائين ٿو. جنهن جا ڪرڻا سڀني طرفن ڦهليل آهن. جو سڄي آس کي الهن ڪندو آهي. حل (پاڻين) جو نيتا آهي. جو سسار جو پيمانو آهي. جو دڻين (بادلن) کي مارڻ وارو آهي. جو شمر (جل) کي ٻهڙن بادلن تي چڻ پڻ ڪندو آهي. جيڪو بادلن کي ماريندو آهي ۽ هڪڙو وڃر هٿت آهي ان کي هي انسانو! اندر سمجهو. (رڳو ويد ۲-۱۲). هائي وڃار ڪري ڏسڻ گهرجي ته ڇا اهو آهي ورتن ڪم اندر ڪو ٻيو ٿوري ڪو شير ڌاري (آرين جو) راجا آهي يا آڪاش هي شڪتي. اکر اها آڪاش جي شڪتي آهي ته ٻيو اها آڪاش هي سڀني کي ئي ماري اسي ۽ انهن سان ئي هڪ ڪري ٿي. مٿي ڇا ٻهڙو آهي داس، ڏيو. شمر وغيره. شمس آڪاش جون ئي شيون آهن. دگهتو (آرين جو هڪ پراچين گرام) ۾ اهي سڀ نالا بادلن لاء ڪم آيل آهن. اندر هي لاء ئي ويد ۾ نيا ورتا ڏسڻ لائق آهن. هڪ هنڌ لکيل آهي:-

ڪرشن يوني ۽ مرڌر وڃا آدي شبد اصلي رهاڪن
 لاء نه استعمال ٿيا آهن. انوارو ثابت ٿي رهيو آهي
 ۽ ويدن ۾ ڪاري جهڙي، مرڌر وڃا ۽ دسيو
 آدي شبد بادلن جي لاء استعمال ٿيا آهن ۽
 جنگين جا ورڻن اندر ۽ ورڻر جا آهن، جي
 اصل ۾ وڃ، سڄ ۽ فيلڊن کانسواءِ ٻيو ڪجهه
 نه آهن.

هتي دسيو ۽ ورڻر آدي لفظن تي وڃا ڪرڻ سان ئي
 هيءَ ساري الجهن سارجهي ويدي ۽ معلوم ٿي ويندو
 ته ديواسريا ورڻر اسر جي جنگ اصل ۾ ڇا آهي جنهن
 کي نه سهجهي غلط مطلب لڳائي ان جي آڌار تي هيءَ
 بي بنياد ڳالهه ڪڙي ڪئي ويئي آهي ته آرنپ ۾ آرين ۽
 دسين جون جنگيون ٿيون هيون آخر ۾ آرين اصلوڪن
 رهاڪن کي ڀڄائي ڪڍيو

ويدن جا پڙهندڙ ڄاڻن ٿا ته ويدن ۾ اندر ۽ ورڻر
 جو ورڻن ڪثرت سان ايندو آهي. اهو ورڻن ڀڌ (جنگ)
 جي شڪل ۾ به ايندو آهي. بهتر ٿيندو ڪجهه ويدن جا
 اهي واکيه جن ۾ اندر، ورڻر، دسيو، مرڌر وڃا،
 ڪرشن ٻولي آدي شبدن جي وياڪيا ڪئي ويئي آهي،
 لکيا وڃن. جنهن مان صاف ٿي وڃي ته اهو سمورو ورڻن
 لاءِ هندن کي ڪونهي بلڪه آڪاش جي شين

ان طرح حکاری و اسکے جو ورثے نے اہل آریہ میں "ہڑی
 " لاء کر دیا اور آہی۔ ہر واکس رات بدھتی نہ کھتری
 ، لکھتو نہ۔

"کرشن گریبا ، کرشن دیوٹی آدی سند
 کرشن (حکاری) نادل " لاء آہل آریہ جو حکاروں کا آہی۔"
 اہل آریہ منب آہی۔ ہار لیدر آہی ہے لکھتو نہ آہی۔
 ناو او ایشیدر چوتھو۔

"ہڑی طرح رک الگوت، حکوت داکو الگوت
 کی " بلک گارڈ" چوتھو آہی ساکی طرح حکاری
 و لکھتو ورثے، حکوت آریہ بدھتی حکوت اولی جس
 " لاء حکوت آہی۔ اہا مشاہدہ نادل (ککڑن) لکھتو آہی
 آہی جہن کی جو ورثے میں "ہڑی ہار لدا آہی۔"
 ان مشاہدہ بدھتو مان پتو لکھتو نہ بدھتو ہر آہی

our referring it with confidence to
 any peculiarity in the speech of the
 aborigines.

[*Etude Sur l'Histoire Des Vedas*, P. 124]

"Just as an English man would call an English
 robber swindler a black guard, the analogy of the
 'black skin' was possibly drawn by the Rigveda Aryans
 from the colour of clouds which was regarded as the
 body of the demon, Vritra (Rigveda 10, 123)

ٺاٻت ڪري ڇڏيو ته ايراني لوگ پنهنجي ايراني لوگن
 کي ئي دهيو يعني دسيو چوندا هئا. مٽڪسولر صاف
 ڪري ڇڏيو ته دسيو دشمن کي پٽير آهي. مطلب اهو
 ته چاهي پنهنجي ڄاڻي جو هجي خواهه ٻيءَ ڄاڻي جو
 جيڪو نفرت ڪرڻ لائق آهي اهوئي دسيو آهي. اکر
 ائين نه هجي ها ته ايراني لوگ پنهنجي ئي ڄاڻي کي دهيو
 نه چون ها. ڇاڪاڻ ته انهن ۾ نه ڪوئي ڪاري رنگ
 وارو ۽ جدا ٻولي ڳالهائيندڙ هونئي ڪونه.
 هاڻ رهيو اهو سوال ته اڻ آرين جي پاشا جو ويدن ۾
 ڪهڙو ورڻن آهي.

پاشا جي باري ۾ جيڪي ورڻن ويدن ۾ آيل آهن اهي
 ۾ اصلي رهڪن (يعني اڻ آرين) جي لاءِ ڪونه آهن.
 ويدن ۾ آيل **مرڌر واچا** آدي شبد جيڪي اڻ آرين جي
 پاشا جو چيو وڃي ڇاچ سان ثابت نٿو ٿئي ته اهي الارين
 جي پاشا لاءِ آهن.

مسٽر موز (Muir) لکي ٿو:-

”ڪنهن به حالت ۾ ‘मृधवाचा’ (مرڌر واچا) اکر جو
 مطلب اهڙو شڪي آهي جو اسان لاءِ اهو ڏاڍو ڏکيو
 آهي جو اسين پڪ ڪري سمجهون ته ان جو لاڳاپو
 اڻ آرين (جهنگلي ڄاڻين) جي پاشا سان آهي.“*

*In any case the sence of the word
 ‘मृधवाचा’ is too uncertain to admit of

”مون رگوبد جي دسيو يا اسر آدي لالن کي ان
کري پڙهيو ته اهي ان آرين جي لاءِ (ڪم آيل) آهن
يا اصلي رهاڪن جي. پر مونکي ڪوبه نالو ڪونه ملو
جو ان قسم جو هجي.“†

پروٽيسر مئڪسمولر چويٿو:-

”دسيو جو اوت فطرت شترو (دشمن) آهي.“
مئدم راگوزن لکيٿي:-

”دسيو جو اوت فطرت ماڻهو آهي ۽ ايراني جي اوستا
پستڪ ۾ انهن جو ذڪر (س ڇو ه آي) ان ئي
اوت ۾ آيو آهي.“†
ولد اوستا جي ان پرمات سان راگوزن (A. Ragazin).

† I have gone over the names of the Dasyu or
Asuras mentioned in the Rigveda with the view of
discovering whether any of them could be regarded as of
non-Aryan or indigenous origin, but I have not observed
any that appear to be of this character;

(Sanskrit Text Book, Vol. II P. 387)

“Dasyu simply means enemy.”

(Last Results of the Turanian Research, P. 34th)

† Dasyu meaning simply people, a meaning which
word under the Iranian form ‘Dahyu retain all’ thro’
the Avestha and Akhaeminian Inscription,

(Vedic India, P. 11)

ايترين ثابتن هوندي نه معلوم ڪهڙي آڌار تي چيو
تو وڃي ته آري. لوڪ ڪٿان باھران آيا ۽ هتي جا رهاڪو
ٻيل دراوڙ آهن. ڇا ان جو اهو مطلب ڪولهي ته فقط
هندو وديا رٿين کي پدهجي ديش ۽ سڀيتا کان لغت پيدا
ڪرائڻ لاءِ هي شيطاني چار پڪيڙي ويئي آهي ۽ اها انھاس
پر دوکيمازي ڄاڻي ٻجهي ڪئي ويئي آهي.

ان بعد هاڻ ان اعتراض جو جواب ڏاڍو ويندو ته دسین
(ان آرين) جي رنگ، شڪل، ڀاشا ۽ جنگين جو ویدن
پر ڪهڙو وڻڻ آهي جنهن جي آڌار تي هن يهودي
تيري کي ڪڙو ڪيو ويو آهي:-

هڪ شخص پيار ڪندي ڪندي پدهجي ٻار کي
چيو ”هي ڏاڍو شيطان آهي.“ ان ڳالهه تي پاسي ۾ ويٺل
سندس دوست چيو نيڪ آهي ان جو ورڻن لاءِ بائبل
۽ قرآن ۾ به آيو آهي. ڇا ڳالهه هن مذاق ۾ معلوم ٿيئي
ٿيڪه اهائي ڳالهه ویدن ۾ دسيو وغيره لفظ ڏسي دراوڙن
۽ ٻيلن لاءِ ٻڌائي وڃيئي. ليڪن ویدن کي غور سان
پڙهندڙ ان ڳالهه کان الڪار ٿا ڪن. ویدن ۾ دسيو وغيره
لفظن تي مسٽر مور (Muir) لکي ٿو:-

feature than any other caste, or distined in race and
blood from the scavengers who swept the road.”

(Brief view of the caste system of the North-West
Provinces and Oudh P. 271)

جن دسبن کي اصلي رعاء ڪو چيو ويجهو آهي هڪ
ڪرڻ ڄاڻندا هئا سندن وڏا وڏا شهر هئا. واپاري هئا.
اهڙن ماڻهن جهنگلن ۾ ئي رهائش ڪئي هجي اهو ممڪن
نٿو ٿئي. ڇاڪاڻ ته ڪول پبل وغيره نه جهنگلن کان بلڪه
اڄ لائين ۾ تمام مضبوط آهن. پر آرين جي مٿين ورتلن
مان ٻاڙو ويجهو نه آرين کان اڳ ڪڍڻ جي آباد ٿيڻ لائق
استان ٿي نه ٿيو.

ان طرح نه هتي آرين کان اڳ ڪڍڻ جي آباد ٿيڻ
جو پتو ٿو اچي ۽ نه ئي هتي ڪو مانج (آريه) ۽ مٿس
(ان آريه) هو. پڇميه وڏوان جي ان واعجاب ٿوري
جي شخص مخالفت ڪندي مٿس وڏوان تشديد
نه صاحب لکيو ٿو.

”پارٽين ۾ آريه مانج (مٿس ڪول) ۽ اصلي رعاء
جهڙا ڪي نه وياڳ ڪوئهن. اهي وياڳ بلڪل ويجهڙائي
جا آهن. هتي نه سڀني پارٽين حالتن ۾ بلڪل ايڪتا
(هڪجهڙائي) آهي نرا مٿن کان وٺي رستو ٺاهڻ ٻڌڻ ٻڌڻ
لائن جو روت، رنگ ۽ رت هڪ جهڙو ئي آهي.“

*There is no division of the people as the Aryan
conquerors of India and the aborigines of the country.
that division is modern and that there is essential unity
of the Indian races. The great majority of Brahmins are
not of lighter complexion or of finer or better race

پر پاڻو وجهيو. ۽ جڏهن به پراچين جالي يا ديش ۾ اها
ڪٿا موجود آهي ان لاءِ وڌيڪ بحث ڪرڻ جي
ضرورت نٿي ڪانهي. ڇاڪاڻ ته اها جل بلاون جي ڪٿا
وڻندڪ ساعته ۽ آرين جي ۽ آرين جي آدي پرش منو
سان واسطو رکندڙ آهي. ان ڪري اها ڇهن ا ديش يا
يا جالي ۾ آهي اها سڌي آرين مان نڪتل شاخ آهي.
۽ اها ڪٿا گهڻو ڪري دنيا جي سڀني جالن ۽ ديشن
۾ ملهڻي ان ڪري ته پاڻ اهو ئي ثابت ٿئي ته آرين پاڻ
دنيا کي ڀارت مان وڃي آباد ڪيو. ته ان جي خلاف
اهو چوڻ ته آريه ئي خود ٻاهران آيا اهو نادالي جي ٿاڻي
ڏهڻي آهي.

چوڻ جو مطلب اهو ته دنيا ۾ ان قسم جو ڪوبه انجاس
ڪونه ٿو ملي جنهن ۾ لکيل هجي يا چيو ويندو هجي
ته آريه لوڪ ڀارت ۾ ڪٿان بهران آيا. پر خلاف ان جي
وڻندڪ آرين پنهنجي تمام پراچين ساعته ۾ اهو لکي
رکيو آهي ته برهما ورت (آريه ورت) سڀني
جينگن کي ڪاٺي سڀ کان اول انسان ٿي
اد ڪئي آهي.

له کان پراچين ڪروڙ سال اڳ دنيا ۾ پهرين پهرين انسان
جي پيدائش ڀارت ۾ عماليه پيوڙ جي هائس نالي انسان
جي ٿي هئي. ان وقت گنگ جمنا وارو علائقو جهنگل
۾ ڇانيل هو. اهي جيڪي آدم انسان پيدا ٿيا انهن جي

”مون دگويڊ جي دسيو يا اسر آدي لالن کي ان
کري پڙهيو ته اهي ان آرين هي لاءِ (حڪم آيل) آهن
يا اصلي رهاڪن هي. پر وٺڪي ڪوڊ نالو ڪوڊ مليو
جو ان دسر جو هجي.“†

پروفيسر مئڪمولر چويٿو:-

”دسيو جو ارمڪ نٿا شترو (دشمن) آهي.“
مقدم راگوزن لکي ٿي:-

”دسيو جو ارمڪ نٿا ماڻهو آهي ۽ ايراني جي اوستا
پستڪ ۾ ائين جو دهيو شد (س جو ۽ ٿي) ان تي
ارمڪ پر آيو آهي.“‡
زند اوستا جي ان پرماني سان راگوزن (A. Ragazin).

† I have gone over the names of the Dasyus or
Aasras mentioned in the Rigveda with the view of
discovering whether any of them could be regarded as of
non-Aryan or indigenous origin, but I have not observed
any that appear to be of this character.

(Sanskrit Text Book, Vol. II P. 387)

‡ “Dasyu simply means enemy.”

(Last Results of the Turanian Research, P. 344)

† Dasyu meaning simply people, a meaning which the
word under the Iranian form ‘Dahyu retain all’ through
the Avestha and Akhaeminian Inscription.

(Vedic India, P. 113)

تہ هو آريہ ورث کان ويا يا سندن آدي پرش ھندو آھي .
 جھڙوڪ يوالين جي چوڻ موجب سندن آدي پرش
 ھنوس (Minos) يعني مھاراجا ھندو آھي ۽ ھو ڪريٽ
 يعني ڪئليڪٽ (پارٽ) کان آيو . مصرين جي چوڻ
 موجب ھو پنڌت ديش کان اچي اتي آباد ٿيا يعني پارٽ
 جي پنڌت ديش کان . رومن ساهتيہ اوسار پراچين رومن
 سٿمرون ۾ وشواس رکندا ھئا ۽ پارٽي ساهتيہ ۾ ھندوءَ کي
 سٿيورٽ ۽ چيو ويو آھي ان ڪري رومن وشواس
 موجب بہ سندن آدي اسٿان پارٽ آھي . جرمني ساهتيہ
 اوسار سندن آدي پرش ھانس (Manus) آھي جو بہ
 ھندو جو بگڙيل آھي . بئيلون ساهتيہ اوسار سندن آدي
 راجا اُڪسني آھي جو بہ ھندو جو اولاد اڪشواڪو آھي .
 چيني ساهتيہ اوسار سندن آدي پرش آھم . يو آھي
 جو ھندو جي وٽس جو راجا آيو آھي .

ايران ۾ تہ اڃا تائين پڙھايو ويندو آھي تہ ھو آرين
 جو اولاد آھن ان طرح نسبت ان جي تہ آرين خود پاڻ
 لاءِ لکيو ھجي تہ اسين ڪٿان باھران آيا آھيون يا ڪنھن
 پيءُ آرين جي شاخ ائين چيو ھجي تہ آريہ اسان کان جدا
 ٿي پارٽ ۾ ويا . اھو ھرملڪ ۾ پاتو وڃيٿو تہ ھو پاڻ
 پارٽ مان ويا ۽ مھاراجا ھندو جو اولاد آھن . ان کانسواءِ
 جل پلاون (Deluge) جي ڪٿا جنھن کي طوفان نوح يا
 نوح جو طوفان چيو ويندو آھي اھو بہ دنيا جي ھرملڪ

مڃڻ-رين جو پندت ۽ چيئين چيو آهي. ٻيو.
 ان طرح هر هڪ ديش جي ڏند ڪٿا ۾ وجود آهي ته
 هو فلاڻي ديش کان آيا يا فلاڻا سندن آدي پرش آهي.
 جنهن مان سندن اصليت جي خبر لڳي ٿي. پر دراوڙ
 جن کي اصلي رهاڪو چيو ٿو وڃي تن ۾ ڪا به اهڙي
 ڏند ڪٿا يا ساهتو جي ثابتي ڪانهي. اڃا تائين ته ڪنهن
 به ڪا به ڪوچي ڪڍي آهي. انڪانسواءِ اکر آرين کان اڳ
 ڪول ۽ دراوڙ هتي جا اصلي رهاڪو هجن ها ته سندن
 پاشا ۾ هن ديش جو ڪو نالو ضرور هجي ها. پر ان آرين
 جي اولي ۾ آريه ورث ۽ ڀارت ورث الن کان اڳ جو
 ڪوبه نالو ڪو به ٿو ملي. ان مان ته اها ڳالهه بلڪل
 اڏامي ٿي وڃي ته هتي ڪو آرين کان اڳ دراوڙ وغيره
 رهندا هئا.

ڪڇ، وٽس کان پڙهيل لکيل دراوڙن پنهنجو ڪڇ
 اتهاس لکڻ شروع ڪيو آهي. پر هنن پنهنجو اتهاس
 ڪن ان آريه نالن سان شروع نه ڪري اگستيم ۽ ڪٽو
 وغيره دشين جي چرترن کان ئي شروع ڪيو آهي اگستيم ۽
 ڪٽو ته خاطري سان آريه نالا آهن. اتهاس جي آرٽ ۾ انهن
 نالن جي هٽڻ سان نه اها ڳالهه بلڪل صاف ٿي وڃي
 ته دراوڙن کان اڳ به هتي آريه ئي رهندا هئا. ان وقت
 ئي هڪ دراوڙ پندت مدراس پرائس جو لکيتو ته
 ”دراوڙن جي پاشا، روپ، وشواس، ڌرم ۽ اتهاس مان
 هونڪي پوري خاطري ٿي وئي آهي ته هو عيسوي سن

ساعتہ آریہن ہی ڪنهن به شاخ وٽ ڪو بهي. ان ڪري
سڀ کان اڳهه اهو ڏسڻو آهي ته آریہن پنهنجي
ساعتہ ۾ ڀارت ۾ اچڻ جي باري ۾ ڇا لکيو آهي؟ پر
آریہن پنهنجي سموري ساعتہ ۾ ڪٿي به ڪونه
لکيو آهي ته هو ڪٿان ڀاهران آيا. آریہن کي
وڌيڪي ثابت ڪندڙ (اڻاٽا اعرچولڊڙ نه آریہ لوڪ اتر
اولهه ايشيا کان ڀارت ۾ آيا) وڌيڪن ۾ مٿر مٿر
(Muir) مهور آهي. هو آریہن جي سموري ساعتہ کي
ڪافي عرصي تائين اللالڻ پٿلائڻ بعد لکيو ته:-

”جيڪري قدر مواسڪي معلوم آهي سڀڪرڻ جي
ڪنهن به بستڪ مان ڪو به ڪنهن پراچين بهتڪ جي
حوالي مان اها ڳالهه ثابت ٿئي ته پراچين ڪنهن
پٿي ديش کان آيا.“

ڇڪو! آریہن جي ساعتہ مان نه سڀي، اصلي رهاڪن
هي ئي ڪنهن ڪٿا مان اها ڳالهه ثابت ٿئي ته آریہ لوڪ
ڪٿان ڀاهران آيا ۽ ڪن ڪنهن ۾ پڄاڻي ڪندڙ، ڇاڪاڻ
ته هر پراچين جيءَ ۾ ان جي ڪا به ڪا موعود
آهي نه هر اصل ڪٿا آيا. هوڙوڪ بولائين هو ڪرڻ،

*That so far as I know none of the Sanskrit, not
even the most ancient, contain any distinct reference or
allusion to the foreign origin of the Indians.

(Muir's Sanskrit Text Book, Vol. 11, P. 32)

آرين جو ٻاهران اچڻ

ڪونهي اهو فقط ويدن جي رهسپار ڪي نه سمجهڻ جي
مر جو ڀوت آهي جو ائين نظر اچي رهيو آهي. اصل ۾
ويد ايشور جو پوتر گيان آهي. جو ايشور سرشتي آلپن
ٿيڻ تي منشن ڪي ڏنو جڏهين اتهاس جو پردو ئي اڃا
سٽيج تي ڪونه آيو هو.

اهو ڄاڻڻ بعد ته ويدن ۾ اتهاس بلڪل ڪونهي. هاڻي
مٿين اعتراض جو جواب ڏنو ويندو.

ان طرح جيئن مٿي لکيو ويو ته آرين ۽ ان آرين جي
لاءِ ودوان اهي سبب ٿا پيش ڪن. هاڻ اهو ڏسڻ جي
ضرورت آهي ته اهي سبب ڪيتري قدر صحيح آهن.
سڀ کان اول ڏسڻو آهي ته:-

۱- آرين جي ٻاهران (اُتر اولهه ايشيا کان هندوستان
۾) اچڻ ۽ انهن کان اڳ هتي جي اصلوڪن رهاڪن جي
باري ۾ ڪهڙا پرمات آھن؟

۲- دسپن (ان آرين) جي رنگ، روپ، پاشا ۽
جنگين جو ويدن ۾ ڪهڙو ورڻن آهي؟

۳- اصلوڪن رهاڪن جي اصليت ۾ ڪهڙو راز آهي؟
انهن ٽن ئي جملن ۾ سڀ مطلب پوئل آهي. هاڻ

پهريون سوال آهي ته ڇا آريه لوگ ٻاهران آيا؟
ان سوال جي لاءِ آريه ڄاڻي جو ساهتيه ٿي سگهي
شهادت ٿي سگهي ٿو. ڇاڪاڻ ته اها ڄاڻ پوريءَ طرح
سنڌ ٿي چڪي آهي ته ويدڪ ساهتيه (ويد) کان پراڻي

جي تمام ضروري شين جو نه نالو نه ڪونه پڙهجي ڳرنت
 م لکياتون باقي مٿي جو سور ٻين سميت سنڌو جو جهيڪو
 ويد ۾ گهڻو ڪري جدا جدا يعني سميت جدا سنڌو جدا
 ڪر آيل آهي. اصل ۾ انهي ڪارن بابت پڙهجيون سنڌو
 ڪرڻ لاءِ اوت پتانگ پڙهجي مرضي سان آرين جي
 انهي ڪي غراب ڪيو آهي ۽ ويدن جهڙي ٻولي ڳرنت
 سان ناجائز هٿ چراند ڪئي آهي.

ان طرح اهو ثابت ٿي ويو ته سميت سنڌو ڪهڙن ديش
 جو نالو نه آهي. اڳوڻي ۽ آرين پڙهجي ديش جو
 نالو سمجهي رکيو ۽ ورتن ڪيو هجي ها ته ضرور انهن
 ٻن شين جو نه ورتن اچي ها پر ويد ۾ ڪٿي نه لوه ۽
 ڪچ ۽ جو نه ڪو ڪونهي. ان ڪري ثابت آهي ته سميت
 سنڌو ڪو پراڻو ۽ چون سميت نديون نه ٿي ڪري آڪاش
 جي سور ۾ چون سميت ڪوڙون آهن ۽ مٿان کان هٿ
 اچڻ ڪري انهن کي ندين جي روپ ۾ چيو ويو آهي.
 جنهن جي انڪار ۽ حسيه کي نه سمجهي جيئن مٿي
 پرروا اڪست ۽ ابوڌيا کي غلط سمجهي ويد ۾ انهي جو
 ٻيڙي ٻيڙي ويو آهي نيشن هي نه آهي. اصل ۾ سنڌو
 پنجاب جو ويد سان ڪو به واسطو ڪونهي انڪو ڪو ان
 جو ورتن آهي سنڌ ديش ته آرين بعد ۾ گهڻو پوءِ وڃي
 آباد ڪيو. سنڌو سنڌ ۾ اڏامي اچي ڪو نه وينا.
 س! ان طرح ثابت ٿي ويو ته ويدن ۾ ڪٿي نه انهي

جيئن انھاسڪار ھيئن ٿا تہ جيئن ٺير آھي تہ ھر جاني
 بدھڻي ديش جي -ھوري پيدا وار جو ورنن بہ ضرور
 ڪندي آھي. ان طرح آرين نہ ڪيو. انھاسڪارن جي
 راء موجب تہ آرين ويد ۾ سپت سندو لکيو ان ڪري
 پنجاب ۽ سند ۾ رھندا هئا تہ ھنن پنجاب ۾ ٿيندڙ خاص
 مکيه شيء ۽ ڪجهہ جو ورنن تي ڪونہ ڪيو آھي. جڏھن ڪہ
 اُڻڻ ۽ ڪٽڻ جو بہ ورنن آھي، باقي ڪجهہ جو نہ ڪرڻي
 ڪولھي ۽ خاص ڪري جڏھن ڪہ اھو مڇيو ٿو وڃي تہ
 ”ويد ڪ کال ۾ ڪجهہ جي بہ ڪيتي ٿيندي هئي.“*
 پوء اھڙي ضروري ۽ روزانو ڪم ايندڙ شيء جو نالو بہ
 ويد ۾ ڪونھي. ايتروئي نہ بلڪہ روزانو ضروري ڪم ايندڙ
 بي لوط جهڙي شيء ۽ ان جو نالو بہ ويد ۾ ڪونھي.
 ۽ جڏھن انھاسڪارن جي چوڻ موجب آريہ لوڪ سپت
 سندو (پنجاب) جي لوط واري علائقي (Salt Range)
 ۾ رھندا هئا ليڪن رڳو ويد ۾ انجو نہ ڪر بہ ڪونھي.
 عجب جهڙي ڳالھ آھي جڏھن علائقي ۾ ھو رھيا

A fact which implies cultivation of the cotton plant
 free probably in Vedic times. (Vedic India, P. 306)
 Of the minerals in Sapta-Sindhu no intention is
 of salt in the Rig-Veda, although the salt-range
 in the very heart of the country.

(Rig-Vedic India, P. 88)

ارثاب۔ «سوریه جن کی کرٹن سان ٿهلائبو جن سان ائندو، ارنگ (Vibration) پیدا ڪندو آهي، اهي سڌو نديون اسانجو ڪلڪا ڪن.»
 هتي صاف ظاهر ٿي ويو ته هي اهي نديون آهن جن دوان ڪرڻون ٿهلائينديون آهن ۽ جن سان ٿرنگ پيدا ٿيندا آهن. موجوده وڳيان سڌ ڪري ڇڏيو آهي ته ايترو لڳ دوارا ڪرڻون اينديون آهن ۽ ٿرنگ پيدا ٿيندا آهن. سوریه جون ماضي ۾ ڪرڻون آهن انهن ۾ سڀ ٿرڻيون آهن، انهن ستن لاءِ رڳو ويد (۲-۱۲-۱۲) ۾ لکيل آهي ۽۔

‘यः सप्तारिमवृष भस्तुविष्णवानवा सृजत्सर्तवे मम’ सिन्धु
 ارثاب۔ جيڪو سوریه ستن ڪرڻن سان سڀ سڌو ٿي ويو، بنگا سڌو (آواز اٿس ڪندو) آهي.
 ٿي سڌو رڳ ويد (۵-۵۱-۷) ۾ صاف لکيل آهي ۽۔

‘निम्नं नयन्ति सिन्धवः’

ارثاب۔ «نديون (ڪرڻون) هيٺ اينديون آهن.»
 س! ظاهر ٿي ويو ته مٿي کان هيٺ اچڻ واريون ۽ ايترو ئي ريمڱن واريون نديون ڪرڻن ڪهه سواءِ ٻيو ڪجهه نٿيون ٿي سگهن. ۽ اهي سڌ بچاب جون نديون نه آهن. آڪاش جون نديون يعني سوریه جون ڪرڻون آهن.
 هڪ خاص مڙي جهڙي ڳالهه اها آهي ته جنهن سڀ ڏس ۾ پڻا آريه رهيا ۽ ان جو ورتن نه ويد ۾ ڪو

جڏهن اڻواسڪار، جڏهن اڻ نه جيئن اير آهي ته هر جاني
پيدائشي ديش جي - هوري پيدا وار ڇو ورن ان - ضرور
ڪمدي آهي. ان طرح آرين نه ڪيو. اڻواسڪارن جي
راء موجب نه آرين ويد ۾ سپت سندھو لکيو ان ڪري
پنجاب ۽ سندھ ۾ رهندا هئا ته هنن پنجاب ۾ اُپندر شاس
مڪي، شي ۽ ڪجهه ڇو ورن تي ڪونه ڪيو آهي. جڏهن ڪ
اُٿل ۽ ڪنڀ ڇو به ورن آهي، باقي ڪجهه ڇو نه ڪرائي
ڪولهي ۽ شاس ڪري جڏهن ڪ اهو ڇو ٿو وڃي ته
”ويد ڪ ڪال ۾ ڪجهه جي به ڪيتي ٿيندي هئي.“

پوءِ اڏري ضروري ۽ روزانو ڪم ايندڙ شي ڇو اٿو ته
ويد ۾ ڪولهي، ايترو ئي نه بلڪه روزانو ضروري ڪم ايندڙ
بي لون ڇوڙي شي ۽ ان ڇو اٿو ته ويد ۾ ڪولهي،
۽ جڏهن اڻواسڪارن جي ڇوڙ موجب آريه لوڪ سپت
سندھو (پنجاب) جي لون واري علائقي (Salt Range)
۾ رهندا هئا ليڪن رڳو ويد ۾ اهو ذڪر نه ڪولهي. اُ
عجب ڇوڙي ڳالهه آهي جڏهن علائقي ۾ هو رهيا ان

"A fact which implies cultivation of the cotton plant
or tree probably in Vedic times. (Vedic India, P. 306)

{Of the minerals in Sapta-Sindhu no intention is
made of salt in the Rig-Veda, although the salt-range
exists in the very heart of the country.

(Rig-Vedic India, P. 88)

ارٿاٺ - ”سورج جن کي ڪرڻن سان ڦهلائڻ جو
 سان ٿيندو، آواز (Vibration) پيدا ڪندو آهي.
 اهي سڌو نديون اسانجو ڪلڀا ڪن.“
 هتي صاف ظاهر ٿي ويو ته هي اهي نديون آهن جن
 دڙان ڪرڻون ڦهلائينديون آهن ۽ جن سان ٿرلڳ پيدا
 ٿيندا آهن. موجوده وڳيان سڌ ڪري ڇڏيو آهي ته ايترو
 تڪ دڙا ڪرڻون اينديون آهن ۽ ٿرلڳ پيدا ٿيندا آهن.
 سورج جون خاص ڏهه ڪرڻون آهن انهن ۾ سڀ
 ٿرڇون آهن. انهن ستن لاءِ رڳو ويد (۱۲-۱۲-۲) ۾
 لکيل آهي:-

‘यः सप्तारिमधृप भस्तुविष्णानवा सृजत्सर्वे सप्त’सिन्धु

ارٿاٺ - جيڪو سورج، ستن ڪرڻن سان سڀ
 سڌو ٿي ويڳائيندو (آواز اٿس ڪندو) آهي.
 ٻئي هنڌ رڳو ويد (۷-۵۱-۵) ۾ صاف لکيل آهي:-

‘निम्नं नयन्ति सिन्धवः’

ارٿاٺ - ”نديون (ڪرڻون) هيٺ اينديون آهن.“
 بس! ظاهر ٿي ويو ته ڪن هيٺ اچڻ واريون ۽
 ايترو ئي ريڳڻ واريون نديون ڪرڻن ڪا سواءِ ٻيو ڪجهه
 نٿيون ٿي سگهن. ۽ اهي سڌ پنجاب جون نديون نه بلڪه
 آڪاش جون نديون يعني سورج جون ڪرڻون آهن.
 هڪ خاص مري جهڙي ڳالهه اها آهي ته جڏهن سڀ
 سڌو دٺس ۾ ڀلا آريه رهيا ۽ ان جو ورتن نه ويد ۾ ڪيو

يعني سنڌ ۽ پنجاب ۾ آبادي ڪٿي. پر توهان ڏسندا ته
ويدن ۾ ان جي اونهه به ڪانهي.

سپت سنڌو

ويد ۾ سپت ۽ سنڌو شبد آهن پر اهي هر هنڌ ستن
الدرين، وائي ۽ سوريه جي ڪرڻ لاءِ ئي ڪم آيل آهن.
پر اُهي جي ڪن ستن الدين لاءِ بلڪل نه. جهڙي طرح
ستن الدرين (به اڪيون به ڪن، به اڪه (جا سوراخ) ۽
هڪ مڻهن، مٿان سر کي سپت سنڌو چيل آهي ۽ جهڙي
طرح ستن ڪرڻ ڪري آڪاش سپت سنڌو آهي تهڙي
طرح ستن لدان سان سپت سنڌو ديش به ئي سڳهيو.
پر ڀارت ورش کي يا ان جي ڪنهن پراڻت کي آرين
سپت سنڌو جي نالي سان ڪونه ڀڪاريو. پنجاب نه ظاهر
پنجن لدان سان لڳيو آهي. رهيو سنڌ، اهو به اڄ تائين
فقط سنڌ ئي سڏبو آهي. ڪنهن به ان کي سپت سنڌو
ڪڏهين ڪونه چيو آهي نه ڪوهن وقت ئي ڪو چيو.
پارسي ساهتيه ۾ سپت هند لفظ اچيو پر ڪنهن کي به
خبر ڪانهي ته اهو ڇا آهي؟ ۽ ڪٿي آهي؟ هاڻ اسين
ويد جي آڌار تي ڏيکاريون ٿا ته اصل ۾ سپت سنڌو
ڇا آهي؟

رڳ ويد ۾ لکيل آهي:-

या सूर्यो रश्मिभिराततान याभ्य इन्द्रो अरदद्रातुर्मिम ।
तेसिन्धवो वरिवो धातनानो यूयंपातस्वस्तिभिः सदा नः ॥

(ऋ० ७। ۸ ۷। ۸)

ڪهڙي ايوڌيا آهي؟ ڪهڙو نه اُم ورتن ۽ ڪهڙي
 هيءُ شرير روپي لکري آهي. اُن شرير روپي لکريءَ
 چوڻي ويد ۾ ورتن آهي. پر ان کي به اڻهاس سان ملايو
 ويو آهي. ڇاڪاڻ ته آريہ راجا اڪشواڪو هڪ شهر آباد
 ڪيو هو ۽ ان جو نالو ويد جي آڌار تي هن ايوڌيا رکيو.
 هيءُ ڏانهن موجوده اڻهاسڪارن ويدن جو رهسٿان به سمجهي
 ۽ ويد ۾ ايوڌيا ڏسي اهو سمجهيو ته ايوڌيا جي آباد ٿيڻ
 کانپوءِ ئي ويد ۾ ان شهر جو ورتن آيو هوندو. پر حقيقت
 اها آهي ته ايسور ويد ۾ منس جي شهر جو ورتن ان
 سندري امولي ڪيو آهي ۽ ان کي ايوڌيا چيو آهي. ان
 ورتن کي ڏسي ڪري ئي ان امولي جو پيءُ اُن دروازن
 سان مهاراجا اڪشواڪو شهر آباد ڪري اُن جو نالو ايوڌيا
 رکيو. جيئن موجوده ڇٽور شهر به ان ئي سڌايف موجب
 اُن دروازن سان ٺهيل آهي. جو سوائي جئسنگهه مشهور
 جو آشن جي صلاح سان وڏيءَ سن ٺهرائي وسايو هو.
 ان طرح مٿي ٿورو امولي طور راجا، رشي ۽ شهر جو
 ورتن ڪري ڏيکاريو ويو ته ويد ۾ اڻهاس ڪولهي لفظ
 رهسٿان کي نه سمجهڻ ڪري اهو ڀرم ٿيو آهي. ان ڪري
 هاڻ باقي ندين لاءِ لکيو ويندو ۽ خاص ڪري سبب
 سنڌو. لفظ تي بحث ڪيو ويندو ڇاڪاڻ ته اهو خاص لفظ
 آهي جنهن جي آڌار تي ان ناڪام ٿوريءَ کي ٺهڙيو
 ويو آهي ته ويدن ۾ اڻهاس آهي ۽ آرين اول سڀ سنڌو

اڳست رشي يعني پر آڙي جو مڻش آهي جو سمبند کي
 ٻي ويو. پر اصل ڳالهه اعاني آهي ته اڳست آڪاش جو
 نارو جڏهن جي لڪرندي رسات بند ٿي ويندي آهي.
 پڳت تلسيداس پڻ پنهنجي راءِ ائين رکيو آهي :-

‘उदय अगस्त पन्थ जल साखा,

ارتات :- اڳست (ناري) جي لڪرندڙي جل سگي
 ويندو آهي. يعني رسات بند ٿي ويندي آهي يا
 لڪار پر ائين سمجهو ته سمبند (جل) ٻي ويو.

ايوڌيا!

اڏرو ويد پر ايوڌيا جو وران اچي ٿو، پر ان جو مطلب
 ان (موجوده) ايوڌيا سان ڪونهي جڏهن کي راجا اڪشواڪو
 وسايو هو. ڏسو ويد جي ايوڌيا جو ڪهڙو اثر وران آهي :-

अष्टचक्रा नवद्वारा देवानां पुरयोध्या ।

तस्यां हिरण्ययः कोशः स्वर्गो ज्योतिषा वृतः ॥

तस्मिन् हिरण्यये कोशे त्रयरे त्रिप्रतिष्ठिते ।

तस्मिन् यद यत्तमात्मन्वत् तद्धै ब्रह्मविदो विदुः ॥

(अथर्व ० १०।२।३१-३२)

ارتات :- ” ران پاسن ۽ نون دروازن واري ديوانگري
 ايوڌيا آهي. ان پر هر ٽيه ڪوش آهي جو سرڳ جي
 چوٽيءَ سان پر ڪاشمان آهي. هتي تر جو پربند آهي ۽
 يکش، آتما جي طرح وينو آهي جهڙي برهم وڌ لوڪ
 ڄاڻندا آهن.“

پروفسر گلدنر، روت، گولڈ سٽڪر ۽ مور وغيره
وڌوان ۽ انهن ٿا چون. گرفت صاحت رڳ وڍ جي ڏهن
منڊل جي ۹۵ سوڪس جي نوٽ ۾ ڏيکيو: ”مٽڪسولر
جي مٿ سان هي آس ۽ سور ۽ جو ورتن آهي ۽ ڊاڪٽر
گولڊ سٽڪر جي مٿ سان هي پراڻا ڪال ۽ سور ۽ ورتن آهي.“

هاڻ پوري طرح ثابت ٿي ويو ته راجا پورو ۽ اروشي
پرتوي جا راجا يعني پورو مهاراجا موءَ جي پورو ۽ جو
ورن وڍن ۾ ڪونهي پر آڪاش جي راجا پورو يعني
سور ۽ جو ورتن آهي جنهن جو اتهاس سان ڪو واسطو
ڪونهي. پر پوراڻڪن ان الڪار کي راجا منو جي پورو
سان ٻنڌي اتهاس ۾ ٻڌا ڪري ڇڏيو.

هي هڪ ڪٿا اگسٽ رسيءَ جي مشهور آهي ته هو
سمند کي ٻي ويو..... وغيره. اها عقيست هيءَ آهي
ته اگسٽ نالي ٿارو مشهور آهي جو نرساب جي پڇاڙيءَ
۾ ڏسڻ ۾ ايندو آهي. ان جي ظاهر تبديلي نرساب
بعد ٿي ويندي آهي. بس ان ڳالهه کان اهو ناهيو ويو ته

“Maxmuller considers the story to be one of the vedas
which express the correction of the dawn and the sun.
According to Dr. Gold stucker, Urvasi is the morning
mist which vanishes away as soon as Pururava, the sun,
displays himself,

بعد بر اهائي ڳالھ ڇاڪاڻ تہ سورہ تي راجا اندر آهي
 ۽ سج جون ڪرڻون ئي ان جون اڀرائون يعني ڀريون
 آهن ۽ ڪرڻون آڪاش مان هيٺ اڀريون آهن ان ڪري
 ان آڌار تي: ڪهاڻيون ٺاهيون ويون يعني راجا اندر ۽ ان
 جون ڀريون يا اندر سڀا لاک. انهن لاکن ۾ جو
 لال ڀري ۽ سبز ڀري ٻڌايو ويندو آهي اهي سڀ سورہ
 جي ڪرڻن جا رنگ آهن ڇاڪاڻ تہ سورہ جي ڪرڻن
 ۾ سڀ رنگ آهن ۽ انهن ئي ستن خاص ڪرڻن کي سڀت
 سڏيو ۽ چيو ويو آهي.

ڪيترن ڏينهن جي کوجنا کانپوءِ يورپين ودوان ۾
 هاڻ ان نتيجي تي پهتا آهن. پروفيسر مڪسمولر چويٿو:-
 ”هيءَ پرروا ۽ اروشيءَ جي ڪٿا، اُس ۽ سورہ کي
 الڪارڪ پاشا ۾ ورنن ٿي ڪري.“*

رگ ويد جي جنهن سوڪت ۾ اروشي ۽ پرروا جو
 ورنن آهي ان جي هڪ منتر ۾ چيو ويو آهي.

‘अन्तरिक्षां रजसा विमानी सुपशि क्षाम्युर्वशी
 वसिष्ठः (ऋ० १६५।१७)

اڻاٽ:- ”مان وسشت (سورہ) آڪاش ۾ گهمندڙ
 اروشيءَ کي پنهنجي وس ۾ رکان.“
 هاڻ تہ بلڪل صاف ٿي ويو تہ آڪاش ۾ گهمندڙ شيءِ
 ڪڏهن منس نٿي ٿي سگهي.

هيون. اندر اهل ۾ سورہ (سم) جو نالو آهي ۽ ايسرائون
ان جون ڪرڻون آهن. ان جي اليڪ ڪرڻ ۾ اروشي
۽ هڪ ڪرڻ آهي. اول ڏسو ته ويد ۾ ڀرروا ۽ اروشي
۽ آيو ٻنهي کي اگنيءَ جي نالي سان چيو ويو آهي.
پتر ويد (۲-۵) ۾ اگنيءَ کي مخاطب ڪري چيو ويو آهي:-
”تون اروشي آهين، تون آيو آهين، تون ڀرروا
آهين. توکي ڪانڌري، ترشسپ ۽ تولدڙ ڀيدن مان ولوڙي
ڪڍان ٿو.“

هتي آيو، شد خاص ڏيان ڏيڻ جهڙو آهي اهو مشهور
آهي ته ڀرروا ۽ اروشيءَ مان آيو نالي ڀت ٿيو. هتي
اروشي ۽ ڀرروا اگنيءَ جي ڀاڱا ويا آهن. اگني مان اگني ٿي
آهن اڀري آهي ان ڪري انهن ٻنهي اگني مان ڀيدا
ٿيڻ وارو هيءُ آيو نالي ٿين اگني به اگني ئي آهي.
اهوئي آڪاش جي سلسل جو ولس (chronology)
آهي. اگني ئي سورہ آهي ۽ اگني ئي ان جون ڪرڻون
آهن. ٻئي منتر ۾ صاف چيل آهي:-

सूयो गन्धर्व स्तस्य मयीचोऽप्सरसः । (यजु० १७।३६)

اڻاڻ:- سورہ ٿي گذرو آهي ۽ ان جون ڪرڻون ئي
ايسرائون آهن.

پتر ويد (۱۵-۱۵ ۽ ۱۶) ۾ من ايسرائون سان گڏ
اروشي ۽ منڪاڻ ڀرا چون ويون آهن ۽ جيئن مٿي
لکيو ويو آهي ڪرڻون ئي ايسرائون آهن ان طرح هي
آهن.

‘इतिहास पुराणा स्यां वेदं समुपबृंहयत्’

ارتاٿ:- اتهاس پراڻن سان ويدن جو مزموم ڄاتو ويندو آهي.

بس اهوئي هڪ رهيو، جو سمجهڻ جهڙو آهي ته ويدن جي رهيو کي دلچسپ ڏيکڻ سان کوليو ويو آهي. توڙي پراڻن ۾ جيڪي به اهڙيون ڳالهيون ٻڌو ٿا جي ڪم جي ڪرڻ کان ٻاهر آهن ۽ اهي ڳالهيون علم طرح پراچين مهابرشن جهڙوڪ رام ۽ ڪرشن ايشور سمجهي انهن سان ملايل آهن ۽ چيو ويندو آهي ته رام ۽ ڪرشن کي ايشور جو اوتار ڪرڻ ان ڪري آهي ڳالهيون هنن شڪتيءَ سان ڪيون هيون، پر اها مورڪتا آهي. حقيقت اها آهي جا خود پراڻن ۾ ئي لکيل آهي ته اهي سڀ ڳالهيون ويدن جي رهيو کي ڪرڻ لاءِ آهن.

مثال طور ويدن ۾ راجا پورووا جو وران آهي. پورووا چنڊروشن جو مول پيش آهي. جو پرتويءَ جو آهي. هوڏانهن ويدن ۾ پورووا ۽ اروشي جو وران ڏيئي هڪ الڪار جو احوال ٻڌايو ويو آهي. ويدن ۾ اهو پورووا سورءِ آهي ۽ اروشي هڪ ڪرڻ آهي (اصل شد لفظ ڪرڻ يعني ڪرڻ يا ڪرڻ آهي ان ڪري هت هر ڇڻڻ ڪرڻ (جنس مونث) ڪري لکيو ويندو جو ڪرڻ يا ڪرڻ سمجهڻ گهرجي) ۽ ٻئي اڳي آهن.

اهو مشهور آهي ته راجا اندر جون انيڪ ايسرائون

ٻئي رعبو ٻيو سوال نه وڃن جي ڪن لڳن جو سنساري
ماڻھو وغيره سان ملائڻ. بس، اهوئي ٻيو خاص سوال
آهي جنهن جو جواب هڪ نه ٿو وڃي.

اهو خيال رهي نه ٿو ڇڏي طرح هن ٻئي رعبو جي سنسار
پر راجائون، رشي، نديون ۽ شهر وغيره آهن. ٿو ڪن ٻئي
طرح وڃن موجب هڪ ٻيو آڪاش جو سنسار آهي جنهن
۾ به نڪل ان طرح ئي راجائون، رشي، نديون ۽ شهر وغيره
آهن. وڃن پر فقط ان آڪاش جي سنسار جو ئي وطن
آهي. جنهن کي ڏسي وڃي ڪال جي آريه رشي ٻئي رعبو
جي سنسار جي ڏسڻ تي اهوئي جي شين جا لالا اهڙائي
رکيا ڇڏيا وڃن پر. عيذا هن پورا ڪال پر پارت جي ڪن
ودوان وڃن جي انهن ئي آڪاش جي ڪن رشي کي
ٻئي رعبو جي ماڻھو وغيره سان ڳنڍي ڇڏيو ۽ نتيجو اهو
ڪيو جو اهي ماڻھو هڪ نه وڃن ٿي ويا ۽ عد پر عام ڪن
۾ اها پراڻي فلسفہ نه رهي ڪري اهوئي وڃن پر الهاس
جو پرم انهن ئي وڃي.

شريمڊ ياجورٿ (۱-۴-۲۸) ۾ ئي لکيل آهي:-

‘भारत व्यपदेशेन क्षामता यार्थश्च शितः,’

اٽل:- پراڻن پر پارت جي الهاس جي ذريعي وڃن
جو رعبو ٿي ڪوٺو ويو آهي.

اهوئي ڪارڻ آهي جو مهاپارت پر صاف چيو ويو آهي:-

شخص ويدن کي باقاعدي ڄڻ پراچين رشين ان جا ايم
 بڻايا آهن نٿو پڙهي نيسين اهو اگر ويدن مان. انھاس ٿو ثابت
 ثابت ڪري ته هو انھاس سان هڪ ناجائز حرڪت ٿو
 ڪري ۽ اخلاقي طرح انھاس لاءِ هو مجرم آهي.

اهڙو شد ۽ صحيح ۽ سچو ويدن جو ودوان هن موجوده
 زماني ۾ مهرشي دياندئي ٿيو. ان جي ترجمي جو هڪ
 هڪ لفظ مستند ۽ سچي سند آهي *

ان جي مقابلي ۾ ويدن جو ڪوبه ودوان ڪونهي
 اگر آهي ته اهو معتبر سند نه سمجهيو ويندو.

اصلي وشنه تي اچڻ کان اڳ بهتر آهي ته هت ان
 ڳالهه کي صاف ڪيو وڃي ته ويدن ۾ انھاس آهي يا نه؟
 يا ان جي سمجهڻ جا ڪارڻ ڪهڙا آهن.

ويدن ۾ انھاس جي هجڻ لاءِ ٻه ڪارڻ ٿيا آهن. ۱
 اهيئي ٻه ڪارڻ اصل ۾ ٻه ڀرم آهن. هڪڙو ته ويدن کي
 ايشور جو گيان نه سمجهي انسان جو ٺاهيل سمجهڻ ۽ ٻيو
 ته ويدن ۾ آيل ڪجهه نالن کي سنساري ماڻهن وغيره سان
 ملائڻ. پهرئين ڪارڻ لاءِ ته اسان هن ڪتاب ۾ هندن
 هندن لکيو آهي ته ويد ايشور جو گيان آهي. ان ڪري
 ايشور جو گيان هجڻ ۽ سرشتي جي آرنپ ۾ اهو گيان ملڻ
 ڪري ان ۾ ڪوبه انھاس نٿو ٿي سگهي.

* ان لاءِ ڏسو دياند سوسولي جو اولي طور رڳو

ويدن آدي پاشيم پوهڪا.

ٿڌ ان جي ٻين الڪن جي ان سَن ڏڌو ڪڏ ڄاڻ جي
 ضرورت آهي ۽ اهي اثر عدد و آهن نه. انهن لاءِ سواءِ
 اسوس طاهر ڪرڻ جي ٻيو ڪپ نه ٿو لکجي. ڇهڪي
 پاڻ پنهنجي سر وٺڻ جي اڃا قابليت نه رکندي به
 يورپين کي چمن يا انهن جي انهناس جو نه ڄاڻو ڪري
 مڙهي ٿا ٻڌن. اهي عدد وڃائي لاءِ اهڙائي
 خطرناڪ ڪمڙا آهن جهڙي طرح ڪنهن نه سالدار ڪمار
 لاءِ گهن. هي امڪندي مان لوڪمانه ٿلڪ لاءِ ان لکڻ
 کانسواءِ ٿو رهان جنهن يورپين کي چمن جي آڌار تي
 Arctic Home in the Vedas نالي بستي لکي
 آرين ۽ وڏن جي وشنهه ۾ هڪ ناکام ٿوريءَ کي حذر
 ڏنو. جيستائين سندس حيرتي ٿي ۽ بعد ۾ ان ٿوري
 کي پاڪڻ خارج ڪيو ويو آهي. حئين مهاراج ٿلڪ پالڻ
 دور ۾ آرين جي بڻاڻ لکي آهي. سندس وقت ۾ ئي
 ان جي جواب ۾ منط مهاراشتر ۾ ڇپيو هئا.
 ٿاڻو ائين ڇڏڻ انهن مان هڪ ٿو. اهو نه اصل وٽس
 ويو ۽ ماڻس جڏهين خوف بيهه ڪيو تڏهن پاڻ چيائين
 نه مون مول ويد نه پڙهيا آهن. مون نه يورپين وٽان
 جو ڪيل انواد تي پڙهيو آهي ۽ ٻاڙو ايش ڇڏڻ سندس
 اهو جواب پنهنجي بستي (ماوڙي آدي حنر پرمي مڙهي
 ۱۲۴) ۾ چئي انجي ڪافي شري ٿلڪ مهاراج وٽ موڪلي
 هئي جنهنجو پاڻ جواب ڪو نه ڏنائين. ان ڪري جو

آريه ۽ آڻ آريه

فلط ۽ ڏوڪو آهي. پر يوروپين تاريخدان جيڪي ان لاءِ سبب ڏيندا آهن اهي هي آهن:-

- ۱- ويدن ۾ آريه ۽ دسيو پن جاتين جو ورڻن آهي.
- ۲- دسين جي ڪاري رنگ ۽ انهن جي مليجڻ.

(آڻ آريه) پاشا جو ورڻن آهي.

۳- انهن سان چنگين جو ورڻن آهي.

۴- هتي جا اصل رهاڪو دواوڙ، سنڌال پيل آهن

جن ۾ ڪارو رنگ ۽ اڻاري پاشا پاتي وڃي ٿي ان ڪري

ويدن ۾ اهو سمورو ورڻن انهن آرين ۽ آڻ آرين لاءِ ئي آهي.

ان جو جواب ڏيڻ کان اڳ اهو چاڻو ضروري آهي

تہ ويد ايشور جو گمان آهن ۽ هي گمان ان سبب جو آهي

جنهن وقت انساني پيدائش اڃا شروع ٿي هئي. اڪري

ويدن ۾ ڪنهن به قسم جو اتهاس ڪونهي جنهن جو به

پر خود آرين جو به اتهاس ڪونهي. ان ڪري جيڪي ماڻهو

ويدن مان اتهاس لڌا ثابت ڪن اصل ۾ اهي ويدن جي

هسپين کي نه ٿا ڄاڻن انهن کي جيڪر سڃاڻي جو خون

ڪمندڙ تاريخدان چڱي ۽ بلڪ ٺيڪ آهي. مان چٽلينج

گو ڪريان ۽ ثابت ڪرڻ لاءِ تيار آهيان تہ ويد ۾ اتهاس

جي بون به ڪانهي. جيڪي اهڙي قسم جا تاريخدان

ويد ۾ سڀيت سنڌو لفظ ڏسي سنڌ جو اتهاس يا ٻيا لفظ

ڏسي ٻيو اتهاس تيار ٿا ڪن تہ اهي اگر يوروپين آهن تہ

انهن تي اسان جو ائين ئي اعتراض آهي ڇاڪاڻ تہ ه

سنسڪرت جي مڪمل ڄاڻ لڌا رکن جنهن ۾ ويد سا

ان طرح عالم وودوان ٻين هنڌان لڌر هٿائي سنڌو
 سيمتا تي پهتا آهن. جيتوڻيڪ اسان ڪو موهن جي
 دڙي کي خاص اهميت ڪا ٿا ڏيون. پر يورپ جي
 انهن وودوان لاءِ جيڪي اڻڙين ڪوٺاين ۾ ئي مثط اعتبار
 ڪندا آهن تن لاءِ اسان اهي ڪڇ ٻٽرن ۽ سرن جا
 ٺڪر دماغ ۾ لڳل بيدا ڪرڻ لاءِ ڪافي آهن. ۽ گهٽ
 ۾ گهٽ اهو ته هڪدم ثابت ٿي ويو ته دانا جي ڪا
 سيمتا هندوستان جي سيمتا کان پراڻي ڪانهي.

بس! ايترو ثابت ڪرڻ بعد عالم سکول ۾ پڙهايو
 ويندڙ تاريخن جي غلط ٻاڙين يعني اعتراض عا جواب
 ڏنا ويندا.

اڄاس ۾ مٿين لاهولي وديارلين کي جيڪي ڪڇ
 پڙهايو وڃيڻو ان ۾ پڙهايو ويندو آهي ته هندوستان عا
 اصلوڪا رهاڪو دراوڙ، ڪول، ٻيل وغيره آهن. جڏهن
 آريه لوڻه آيا ته هنن انهن کي ماري پڇايو ۽ انهن کي دسيو
 ۽ داس چوندا هئا. اڃاڏي. هندو شاگردن کي اعوز عمر
 ٻيڙوڻ ۽ مسمو ڪيو ويو آهي جيتوڻيڪ اهو بلڪل

was due, not to actual identity of culture, but to intimate
 commercial or other intercourse between the two
 countries. For this reason the term "Indo-Aryan"
 has now been discarded and "Indus" adopted in its
 place.

(B. H. U. Magazine, 1968)

وڌو ان جا اهي رايو فقط ڪوٽائي تي ٿا مدار رڪن جيئن
 جيئن ڪوٽائي ٿيندي وڃي ٿي ٿين ٿين انهن جا رايو
 ٿرندا گهرندا وڃن ٿا. هندوستان ۾ به جڏهين اڃا ڪوٽائي
 ۾ ڪجهه نه لڌو هوندو هئي اٽڪل تي اڌامندڙ اٽهاسڪار
 پارٽي سڀيتا کي ويدن جي آڌار تي بي بنياد ڳالهه ٺاهي
 ڇوڻا هئا ته آرين جي سڀيتا عيسوي سنه کان فقط ٻه هزار
 ورهيه پراڻي آهي. پر جڏهين پارٽي ۾ به ڪوٽائي ڪندي
 هڙپا ۽ موهن جي دڙي مان ڪجهه شين هٿ آيون ته
 سندن اڳين دنيا خواب ٿي ويئي ۽ سڀني سڀيتائن تي
 هٿ صاف ڪندا اٿن ان تي اٽڪيا. ۽ اڄ اهي ساڳيا ئي
 اٽهاسڪار يوناني، مصري، بئيلونيا، سمرين وغيره
 سڀيتائن کي تلاءُ ڇڏي ڏيندا هاڻ اچي سنڌو سڀيتا تي پهتا
 آهن ته اهائي سڀ کان پراڻي سڀيتا آهي.
 سر مارشل لڪيٽو ٽي. جيئن جيئن ڪوٽائي جو ڪم
 وڌيڪ خلاص ٿيندو ويو ته اهو ثابت ٿيڻ لڳو ته پارٽي
 سان ميسو پوٽاميا جو لاڳاپو فقط سڀيتا جي سماتن جي
 آڌار تي ڪونه هو. ليڪن ٻيئي ديشن ۾ گهائي واپار ۽
 ٻين لاڳاپن جي ڪارڻ هو. ان ڪري ئي ”انڊو سمرين
 سڀيتا“ لفظ کي هڏائي ان جي جاءِ تي ”سنڌو جي
 سڀيتا“ رکيو ويو. *

* "With the progress of exploration, however, it has
 become evident that the connection with Mesopotamia

کان براچين ڪالهي بلڪ ڀارت جي الهاس جي آخري
 راج وٺس کان به نٿن آهي. ان حالت ۾ ان سڀيتا جي
 براري ويدن جي زماني - ان نئي ڪري سگهجي .
 جيتوڻيڪ تازين کوجنائن وڌوائن کي ان کان اڳتي
 وڌايو آهي مگر هيروين شا بهديجي دٻا جي تاريخ
 ۾ لکيو ته :-

گڏيل ڪيترن ورهين کان مصر جي براچينتا ۾ وشواس
 وڌي رهيو هو. ان جي تاريخوار الهاس جو سلسلو نه ڳهڻو
 ڪري عيسوي سنه کان ۴۰۰۴ ورهه اڳ کان هليو پر ان
 نه هزارين ورهه اڳ کان اتي جدا ماڻهو ٺاهندي جيون
 گذاري رهيا هئا. هاڻي موجوده زماني جي کوجنائن ۽
 معلومات براچينتا جو اڌ ڪار ٿيڻ لڳا آهن جي سڀيتا کي ڏيڻ
 جو ڀڪو ٿيڻ لڳو آهي. ان کانسواءِ ٿيڻ لڳا آهن جي سڀيتا
 کان اڳ ان کان به ڪجهه وڌيڪ پراڻي سڀيتا لاءِ آهي .

"Egypt until the last few years has been generally regarded as having the best title to priority; its calendar was fixed in or about 4001 B. C; and for a thousand years before that it had lived a more or less settled life. But the weight of modern evidence seems to be definitely establishing a claim to a still earlier antiquity on behalf of the civilisation of Babylonia, while behind the Babylonian civilisation there seems to lie still more primitive civilisation of Elam"

(World History, P. 33 by F. G. C. Hearenshaw)

جي ان سڀيتا ۾ به پارٽ جي آرٽن جو ساٿ آهي. مصر جي الهن مردن (ميمين) ۾ جهڪو ليل (ليئر) جو رنگ لڳل آهي ۽ الهن مردن جي دنداڻن ۾ جهڪا گدامڙي جي لڪڙي ڪم ۾ آڏي ويٺي آهي، اهي ٻئي شهون اٿن هتان ئي ويون آهن. ليئر ۽ گدامڙي هندوستان ڪا سواءِ دنيا ۾ اُهي همد ڪٿي به نه ٿيندي آهي. الڪري ئي ليئر کي انڊيگو (Indigo) چيو ويندو آهي جنهن جي معنيٰ هندوستان (پارٽ جي) ٿيندي آهي ۽ گدامڙيءَ کي ايميرلڊ (Tamarind) چيو ويندو آهي جو ٽنري هند جو بگڙيل آهي.

ان ليل (ليئر) رنگ جو واپار مصر جي جنهن لڏيءَ دوران ٿيندو هو ان کي به هتي جا آريه ليل ئي چوندا هئا، جو اتي نائيل (Nile) جي نالي سان اڃان تائين مشهور آهي. اهو نالو به رڳو آريه لوڪ ڄاڻندا هئا بلڪه اهو نالو ئي آرين رکيو آهي.

ان ڪري مصر جي سڀيتا پارٽ جي آرٽن جي سڀيتا

*The Greek and Roman name Nilos is certainly not traceable to neither of Egyptian names of the river, nor does it seem philologically connected with the Hebrew ones. It may be like 'sehiohor' indicative of the colour of the river, for we find in sanskrit Nila 'bilu' probably especially 'dark blue' also over black as nilapanka 'black mud' - (Ency-Brit, vol. VII, P. 705)

الهن راجائن لاء دل صاحب لکيو آهي ته « آهي
 راجائون اي کتکي تي هندو هئا. » *

ان مان ۱۰ مصر جي سڀيتا پارت جي سڀيتا کان پراچين
 ثابت ٿئي ٿي بلڪ ان کان ويجھي ٿي ڏاڍي ٿئي ٿي.
 مٿي مڱسٽمبر دواران ڏيکاريل جديهن ولساولي جو
 ذڪر ڪيو ويو آهي اها ڪيترو حد ته هئي ان جو
 اندازو ان مان ٿئي ٿي مڱوڻيو ته ان ۾ ۱۰ هين ڏهن ۾ ڏنل
 آهن. ان کانسواءِ ان ۾ ٿيل ٽي دها پرجا ڪيتر راج چوڻ
 ورتن آهي. جديهن مان هڪ ته اها ڳالهه چڱي طرح ثابت
 ٿي وڃي ٿي ته ان ولساولي جا سڀ راجائون هن ئي
 (پارت) ديش ۾ آيا آهن. انهن ڪوٺي ۾ آرين جي
 ڪٿان پاران اچڻ جو به وقت ان ۾ لکيل آهي. اي ۱۰
 پرجا ڪيتر جهڙي ادارا هئي جو ۱۰ پتو ملندو. جديهن مان
 آرين جي ان زماني جي اوج سڀيتا ۾ ڪو به شڪ
 نٿو رهجي.

مصر جي سڀيتا جي لاءِ وڏوانن جي دل ۾ جهڪا
 جڳهه آهي اها اتي جي پرامدن ۽ الهن ۾ رکيل مٿي
 (مردن) جي ٽي ڪارڻ آهي. پرياد رکڻ ڪهرجي ۽ الهن

*That these Bactrian Kings were
 Hindus in now universally admitted.

(Mill's History of India, Vol. II

PP. 237, 238)

هي بيان سمراٽ چندرگپت جي زماني جو آهي. **چندرگپت** کي ٿئي اڄ تائين ۲۲۶۷ ورهيه ٿي چڪا ان ڪري ٻنهي وقتن کي ملائڻ سان $(۲۲۶۷ + ۶۴۵۱) = ۸۷۱۸$ ورهيه ٿين ٿا جي مصر جي سڀيتا کان $(۸۷۱۸ - ۷۴۴۶) = ۱۲۸۹$ ورهيه وڌيڪ ٿين ٿا. اڳر مصر جي پهرئين راجا کان ٻارهن سؤ ورهيه اڳ. تائين به اتي جي سڀيتا کي مڃيو وڃي نه به اها هتي جي سڀيتا کان پراچين ٿئي ٿي سگهي. ان طرح هڪ ٻئي انھاسڪ پرمات سان به آرين جي اڪيل سڀيتا ۸۰۰۰ ورهين کان به وڌيڪ پراچين ٿي ثابت ٿئي. انھاس جا پڙهندڙ ڄاڻن ٿا ته دبستان نالي ليکڪ جي ڪشمير ۾ مليا آهن، انهن ۾ بڪٽيريا ۾ حڪومت ڪندڙ هندو راجائن جي نالن جي وچور اڪيل آهي. اها نالن جي فهرست سڪندر تائين ۵۶۰۰ ورهين جي ثابت ٿئي ٿي.*

*The Bactrian document, called Dabistan (found in Kashmir and brought to Europe, by Sir W. Jones) gives an entire register of Kings, namely of the Mahabadernea, whose first link reigned in Bactria 5,600 years before Alexander's expedition to India and consequently several hundred years before the time given by the Alexandrine text for the appearance of the first man upon the earth." Ibid. P. 134

تسري مان حص ولساوي (Chronology) حاصل
 ڪئي هئي، جا هن پنهنجي ڪتاب ۾ درج ڪئي هئي.
 ان ئي طرح ان ولساويءَ کي اورياڻ ۾ لکيو هو. ان ولساويءَ
 جي باري ۾ ميگسٿنز لکيو آهي ته ان ۾ بکس جي
 وقت کان سڪندرو، چندرگپت، جي وقت تائين ۱۵۴
 راجائن جو شمار آهي. هن جي راج جو عرصو ۲۴۵۱ وري
 ۳۰ هئا آهي. اورياڻ ايترو پوءِ چويٿو ته ان عرصي ۾
 ئي دنيا ۾ راجا نيمر (Republic) راج ۾ قائم ٿيا هئا.
 ان بيان کي ڪيترن ئي ودوان ڪجهه مستحڪم سان پنهنجي
 پنهنجي ڪتابن ۾ درج ڪيو آهي.

"Megasthenes, the envoy of Alexander to Kardagupta
 (Chandragupta). King of the Gangarides, discovered
 chronological tables at Polybhotta, the residence of this
 King, which contain a series of no less than 153
 Kings, with all their names from Dionysius to Kardagupta
 and specifying the duration of the reign of every one
 of these Kings, together amounting to 6,151 years
 which would place the reign of Dionysius nearly 7,000
 years B. C. and consequently 1000 years before the
 old King found, in the Egyptian tables of Manetho
 (viz. the head of the Tinite Thebaine dynasty) who
 reigned 5,867 years B. C. and 2,000 years before
 Sauli, the founder of the Gizeh Pyramid"

(Theogony of the Hindus by Count Bjornstjerne, p. 15.)

پر ان کان به وڌيڪ ان کي ۱۰۰۰۰ هزار ورهين جو مڃڻ گهرجي. ان کان اڳ اتي بلڪل ئي ميدان هو ۽ بشمندن جهڙا جهنگلي ماڻهو رهندا هئا..... مصر جو لڪيل اتهاس اتي جي پهرئين راج ولس (dynasty) کان شروع ٿيندو آهي، جو عيسوي سن کان ۵۵۰۰ ورهيه اڳ تائين وڃي ٿو ۽ ڇهين، ٻارهين ۽ ارڙهين راج ولس سان ملي ٿو وڃي. ان لڪيل اتهاس جي زماني کان اڳ جو سمون ٿو چئي سگهجي ته اهو ڪيترو سمو اڳ تائين ٿو وڃي.*

هاڻ ان جو مطلب اهو ٿيو ته مصر جي زمين فقط ٽه هزار ورهين پراڻي آهي ۽ اتي جي لڪيل سڀيتا نه اتي جي پهرئين راج ولس کان ئي آرپي ٿي جا فقط (۱۹۴۶+۵۵۰۰) ۷۴۴۶ ورهين ئي پراڻي ثابت ٿيئي ان کان اڳ جو زمانو انڌڪار ۾ آهي. جو ڪو مطلب ڪونه ٿو رکي. ان ڪري اتي جي سڀيتا جا لڪيل حوالن مان ثابت ٿيئي اها ۷۴۴۶ ورهين جي پراچين آهي ۽ اسان کي به منظور آهي. پر اسين ڏسون ٿا ته ڀارت جي آرين جي لڪيل سڀيتا ان کان به گهڻو وڌيڪ پراچين ثابت ٿي ٿئي. ڇاڪاڻ ته سڀيئي اتهاسڪار ڄاڻن ٿا ته ڀارت جي آخري شهنشاهه سمراٽ چندرگپت جي درٻار ۾ يونان جو راجدوت ميگسٽينز رهندو هو ۽ هن سرڪاري

ان ديس ۽ عالي ۽ لاء حاسمار هي جيني آهي ۽ سبي
سپيتائن جو آدي ۽ مول آهي.

ان ئي وڌيڪ لکي ٿا مٿين ٻانهن جو جواب
هتي ڏاڍو ويندو. پر انکان اڳ اهو ڏسڻ ضروري آهي
۽ ڇا ڀارت جي سپيتا سبي کان ٿين آهي ۽ ڇا؟ مٿين
عام طرح ٻڌايو ويندو آهي.

وڌيڪ ٿين ئي يوناني ۽ مصري سپيتا جو لي ٻڌايو
ڪري حادثو چڙهيل آهي. ۽ حڏهن کان اڳ ڀارت کي
يونان کان ۽ مصري سپيتا ٻڌائي معلوم ٿي آهي ته هو
ان ڏانهن پئي رسوخ ٿيا آهن. ۽ هيڏانهن ڀارت جو
هوندو ۽ هندوستان ان کان اڳ اتي پيا هوندا. ان
ڪري مصري سپيتا خاص اهميت رکندي ۽ ٻارهن
رهندي پئي آئي آهي. ان ڪري اول هتي اهو ٻڌايو
ويندو ته مصري سپيتا نه پري جي ٻانهن مصري زمين
جي ئي عمر ايتري ڪافي جو ڀارت هي سپيتا کان
ٻڌائي وڃي. هارمورت هنري آف دي ورلڊ ۾
لکيل آهي ته:-

«مصر جي زمين ۾ ۵ اڃن جي
حساب سان لڌل ٿي رهي آهي.
هن وقت ٽائين مٿي جو ڪو سب کان وڏو ٿي ڪنو
ٿي سگهيو آهي. ان جي موقعا ۲۶ فوٽن کان ۶۰ فوٽن
ٽائين آهي. ان ڪري ۳۵ فوٽ سراسري مٿي سان ۽
۶۰۰۰ هزار سالن ۾ ايترو ٿي ٿي سگهي هوندي

ڇاڪاڻ ته کين سکيا ٿي اهڙي ٿي ملي جنهن ڪري هو
 پنهنجو پاڻ کان نفرت ٿا ڪن ۽ فخر ٿا محسوس ڪن
 ته اڳر ايشور اسان کي يورپ ۾ پيدا ڪيو هجي ها؟...
 کين ٻڌايو اُهو وڃي ته توهين انهن جهنگلين جو اولاد آهيو
 جي اتر اولهه ايشيا کان عيسوي سن کان ٻه هزار ورهيه
 اڳ هندوستان ۾ آيا ۽ اصلي رهاڪن کي ماري ڪٽي
 پڇاڻي ڪڍيائون ۽ پاڻ آباد ٿي ويهي رهيا. هوليڪي
 پڙهي ڪونه ڇانهندا هئا. مانس کائيندا ۽ شواب پيئندا
 هئا. جهوپڙين ۾ رهندا، ڪيترن ئي ديوي ديوتائن جي
 پوڄا ڪندا هئا. سندن ڪا حڪومت ڪانه هئي راجا
 رواجي طرح هوندو هو ان کي جيئن وڻندو ڪندو هو.
 ڪيتي ڪندا هئا دل خوش ڪرڻ لاءِ گيت ڳائيندا هئا
 جي پيٽر پٿرن کي ياد ڪرائيندا هئا ۽ اهي جڏهن لکيائون
 ته انهن جو نالو رکيائون ويد- انيادي:-

پنهنجي اُن جي اها حالت ٻڌي ڪير پاڻ کي انهن
 جهنگلين جو اولاد سڏائڻ پسند ڪندو هئو اهو ته آريءَ
 ورت يا هي ديش ڀارت اسانجو ته آهيئي ڪونه! ان
 کان وڌيڪ گراوت ڏانهن گهليندڙ سکيا ٻي ڪهڙي
 ٿي سگهندي.

ڪنهن به ديش يا جاتي جي وديارئين کي سندن
 نروڱن (اُن) جو ههڙو ڪريل درجو ڏيکارڻ سان کين
 صفحي هستي تان مٽائڻ لاءِ ڪافي آهي. ۽ خاص ڪري

غلط جہانگیر کی پادشاهی میں آدم کے گناہ سے پہلے، میں روم
 پر لندن کے کوری ڈوگ کو ڈو سو و س ای کے انہماک
 حکمت کوٹ یا قمر تہذیبی، جس کے گناہوں

ابتدائی یوگا بعد اس کے پلٹنے سے مدد
 قی تا اجون۔

یوگہ میں حکمتیں و ذراں لکھ جیو آہی دی۔

"If you wish to know a nation, destroy its history,
 and the nation will be a nation of its own accord."

اگر آپ یہ چاہیں کہ ایک قوم کی حالت کا پتہ لگیں
 کہ سب کان اول ان کی اہمیت کی حالت کا پتہ لگیں
 پس! ان کے اہمیت کو لیں اور ان کے اہمیت کو لیں

ان اصول کی مناسبت سے، میں نے ان کے اہمیت کو
 شکستہ ہو کر پادشاهی میں لکھ دیا۔ میں نے
 ان کے اہمیت کو لکھ دیا، اور ان کے اہمیت کو لکھ دیا
 لاء ملکل لیا، لی و س، میں نے ان کے اہمیت کو لکھ دیا
 کوری لاء الگوری و او مدد، میں نے ان کے اہمیت کو لکھ دیا
 سمی کاسو، میں نے ان کے اہمیت کو لکھ دیا
 مدد و جا، ملکل لیا، لی و س، میں نے ان کے اہمیت کو لکھ دیا
 پس لکھ لکھ، اگر میں نے ان کے اہمیت کو لکھ دیا
 ملکل منہ میں الگوری میں ملکل منہ میں
 میں نے ان کے اہمیت کو لکھ دیا، میں نے ان کے اہمیت کو لکھ دیا
 میں نے ان کے اہمیت کو لکھ دیا، میں نے ان کے اہمیت کو لکھ دیا

گرتن بر انکي ايترو پراچين ٻڌايو ويو آهي جو پاڻ
 اتهاس کي والڻ سان ماڻهندڙ خود دانگ رهجي ويا آهن.
 سڪا اڪل جي ان يهودي ۽ ڪوڙ کي ڪيترن انگريز
 ليکڪن ۽ دڪ سان محسوس ڪيو آهي. انهن مان
 لارڊ ايڪٽن ۽ ايتري قدر لکيو آهي ۽:-

Perhaps no writer of pretension ever made a more
 disgraceful exhibition of ignorance and unreason than Mr.
 Ruoklo in these passages

اڻاڻس:- ڪنهن ۽ ليکڪ ايترو اڻاڻو ٿيڻ، اڻاڻائيءَ
 ۽ اي دليل ٻڌي جو مظاهرو ۽ ڪيو آهي جهڙو مستر اڪل
 انهن هنڌ (ڪيو آهي) ”

ڪير آهي جو هر ڏي ٿي هڪ رڪي اڪل جي ڳالهه
 کي ”بدا ڏوڪي جي اتهاسڪ ڪوچ“ نالو ڏيڻ لاءِ تيار ٿي
 سگهندو. هيءَ ڳالهه چاهي جيتري غلط ڪلهيا سان چئي
 ويئي هجي پر جن ماڻهن جي دماغ ۾ پمهندڙيون اکيون ٿي
 ۽ هجن ۽ هجن ٿي ۽ پمهندڙي نظر سان ڏسڻ جو اڀياس
 ۽ هجي اهي ان کي اڃا هڪ سڄي گهٽيا جي روڊ
 پر ٿي سويڪار ڪندا.

ان طرح پاڻ اتهاس کي جنهن ڪر سان ماڻ ڪر
 ايترو لڙديڪ آندو ويو آهي ۽ پورا اڪ ڪال جي

ڪيڪئي جي پتا اٿيو ڪڇ، حصو ڪيڪئي کي ڏاج
 ۾ ڏنو جو بعد ۾ ڀرتس هي اڌ ڪار ۾ آيو. ڀرتس جا ٻه پٽ
 ٿيا. جن ۾ وڏي جو نالو پشگل ۽ ننڍي جو ٽڪش
 هو. ڀرتس انهن ٻنهي جي نالن تي ٻه شهر آباد ڪيا ۽
 انهن جي آسپاس جو سمورو ديش ٻنهي کي ورائي ٻن
 ننڍين حڪومتن جو بنياد وڌو. پشگل هي نالي تي
 پشگلوت آباد ٿيو. (جڏهنڪي اڄڪلهه پيشاور ۾)
 ويٺو آهي) ۽ ننڍي پٽ ٽڪش جي نالي تي ٽڪشلا
 (جا هن وقت راولپنڊي کان ۲۰ ميلن جي مفاصلي تي
 ٽيڪسلا (Taxila) نالي سان مشهور آهي) وسائي.
 بڪل (Buckle) ۱۶ صدي جي وچ ڌاري سڃاتا
 جو الياس لکيو ۽ انهن ٻنهي ڀرتس پراچين شهرن کي
 پهرين نالو وٺين، وري ٻوڏين ۽ ٽڪن جو آباد ڪيل
 ڀٽي سڃاتي جو هنن تي ٻه بلاڪ مٽڪالي جي اڏين
 کي ئي صاف ظاهر ڪيو آهي. ٽڪش جالي ايترو ٿيڻ
 آهي جو ٿارو ڪڇ، ٽي صديون اڳ پنجاب جي گگڙ
 لوڻ کان ٻار کائي سڌو جي ڪنارن تي وڃي وڃي.
 وري اتان اڳي ڪشمير جي شڪر ورما ماري پنجاب
 ۽ سموري علائقي کي پنهنجي اڌ ڪار ۾ ڪري ورتو.
 ٽڪشلا ان کان صديون اڳ ٻوڏين هي شاهي وڏا پٽ
 (پوليورسٽي) ٻڌي چڪي هئي. ٻوڏ ساعت به انيڪ

۱. (الر ڪلاڊ سرگ ۱۰۱ شلوڪ ۱۰-۱۱-۱۶):

شڪشا سڀيتا جي اليڪ رنگيلن رنگن ۾ هندن کانسواءِ باقي دل ۽ دماغ رکندڙ ڀارتيه سڀيتا جا پگھلڻا الهن ڳالهين کي پوري نفرت سان نڪرائيندا ئي رهندا. ڪارڻ اهو جو هو ڄاڻن ٿا ته اسان وٽ جيڪي ڪجهه به هونءِ آهي اهو سڀ پراچين پُزرڱن جي ڪمائي آهي ۽ اها مؤثره واش کان به گهڻو پراچين آهي.

يڪن ۽ مڊونٽرن کي سالن ۽ صدين سان ماڀيندڙ پشچمي انتهاڪن اسانجي پراچين سڀيتا کي ايترو پري کان هيڏانهن اُڏاڻا اسانجي پيرن جي نزديڪ ئي آڻي ڦٽو ڪيو آهي. الڪي ڏسي ڪري ئي آساني سان ڇڏي سگهجي ٿو ته اهو سڀ اڻ ڄاڻائي کان نه بلڪه ڄاڻ وارن ڄاڻي ڇڏي آئين ڪيو آهي. ان وٽ به هڪ مثال ئي ڪافي آهي. جن ماڻهن والهيڪي راماباڻ کي پڙهيو آهي. انهن کي معلوم آهي ته شري رام جي ننڍي ڀاءُ ڀرت جي مائتا اڏاڻا ڪيڪئي ڪيڪي ديش جي راجڪماري هئي. (اهو ڪيڪي ديش هن وقت ڪشمير ۾ شامل آهي.) ان سمن ڪابل ۽ قندار ڪيڪي کان بلڪل الڳ هو. بعد ۾ ڪيڪئي جي ڀاءُ **يڌاجت** پنهنجي گرو پٽن ڳارڻي مٺيءَ کي شري رام وٽ موڪلي مدد گهري جيئن هو انهن پنهنجي پراڻن کي پنهنجي حڪومت ۾ شامل ڪري سگهي.

* (والهيڪي راماباڻ اتر ڪانڊ، سرگرم ۱۰۰- شلوڪ

(ارادي) کان، اهو ڄاڻڻ ۽ سمجهڻ ايترو مسئل ڪونهي. اڄ کان ڪجهه ئي سال اڳ اسانجن سڄي الهاسن (ٺارينجن) کي مسلماني حملن کان شروع ڪري الڳ ڳڙن جي وچ ۾ (فتح) ٽائين ختم ڪيو ويٺو هو. ان بعد جڏهن ڀارت ۾ ردوانن جو ڌيان ان طرف ڇڪيو تڏهن ڪجهه وڌيڪ ڪوچ ٿيڻ لڳي ۽ الڳي اورو سڙهي نوڌ ڪال ٽائين ٻهڙايو ويو. ان بعد ڪجهه هاڻ هون ٿيڻ تي سڪندر ۽ مڙيه وٺي جي حرم دالسا ڇندرگس ٽائين ٻهڙي سڀ ڪجهه سمجهي ٿي ويو ان کان اڳتي ڄڻ نه ڪجهه ٺوڻي ڪونه. هندوڄائي جو آراب ڄڻ نه ڇندرگس مڙيه يا مهالما ٻڌ ڪيو هو. ۽ ڀارت جي ايتري پراچين سنسڪرتي، سڀيتا ۽ الهاس کي ڪجهه ڳاڻائي جي والڻ سان ئي ماني ڀورو ڪري سگهجي ٿو، ايتري قدر جو رام (ڇو لکن سائين ڇو زمانو) ۽ ڪرشن (ٻڌج هرار سان ڇو پراڻو زمانو) به ان مات کان پري نه وڃي سگهي.

ان ڪري ئي اسان کي ٻڌايو ويٺو آهي ته ڀارت ۾ جيترا به راءِائون مهاراجائون ٿيا آهن اهي ٽهڙو ڪري مڙيه وٺي ۽ ٻڌ ڪال جي ئي ساڄي ڪاٺي يا اڳي ڀوءِ ملن ٿا. لڳن ۾ مڙيه وٺي سان نه ساري ڀارت ۾ سڀيتا جو آراب ٿي ٿيو ۽ نه اهو ئي. تڏهن به ڀڳوان ٻڌ ۽ ان جي پيروي ڪارن ڪري ڪجهه نه ڪيو سو ڀارت جي لاءِ ئي ڪيو. انهن جو خيول ڀارت ۾ هو، انهن جا ڪم به ڀارت ۾ هئا ۽ اگر انهن جي ڪن غلطي جي ڪري خاص نقصان نه پهتو ته اهو به ڀارت جو ئي ٿيو پر تڏهن به ان نقصان

دلي پاٽڪي مالڪن جي پڳتيءَ ۾ وهڻ جو لائق
ٿاڻي ڇڏين.

ڪيتري افسوس جي حالت مان اسين وڃي رهيا
آهيون جو جنهن هندو جاني جي پراچين سڀيتا گذريل
اڍائي هزار سالن جي وديشي، غير جاني ۽ وڌرمي لوڪن
جي لاءِ سھڻ جهڙن حملن کان به نشت نه ٿي سگهي، جا
هندو چاڻي پروفيسر مڪسولر (India, what can
it teach us, chapter I) جي چوڻ موجب

۶-۵ صدين تائين شيطاني حڪومت جي اندر رهندي به
شيطان نه بڻجي سگهي. جا هندو جاني مسلمانن تلوار کان
خونڙده ٿي ۶-۷ سؤ سالن ۾ به جڻي چوئي کي ڇڏڻ
لاءِ تيار نه ٿي سگهي ۽ ڄا هندو جاني گڏو پڳتي جي
لاءِ ساري سبب جي سڀيتا ۾ اولچو رهي. اهاڻي هندو جاني
اڌاري شڪشا، بوجا ۽ سڀيتا جي ڪرپا سان ٻيهندجو پاڻ
سڀ ڪڇهه لاهي ڦٽو ڪرڻ ۽ انجي چڪيا ٿي لنگو ٽاج
ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ويئي آهي. چوئي جڻيو نه ڇڏيو، اڄ
نه بيف به عام جي مصالحيدار چڻي بڻجي ويو آهي.

جيڪو انهناس اسانجي سالن کي ڏينهن، صدين کي
مهين، جڳن کي سالن ۽ مندوترون کي صدين جي گرن
(والن) سان ماڻي تيار ڪيو ويو ۽ اسان کي پڙهايو وڃيٿو
اهو اسانجي پراچينتا جي گورو (وڏائي) جي وڌائڻ جي
آدش کان تيار ڪيو ويو هوندو يا ڪنهن ٻئي سيڪل

تي روشني ئي بوي ته ان جيڪا آبڪشي ڪئي هئي
 اها آڇ ان ئي شڪل ۾ بوي لي آهي.
 ڀارت سميت لالاجبتراءِ جي شندن ۾:-

۱. اگر اسين سڄي ڀڄي تي مالڪي، آلمڪي ۽ سنسارڪ
 درستي کان بلڪل ڏيهائي ۾ ويل ۽ ڪنگال ۽ چون ٿڌهين
 ۽ اسانڪي ان شائري جو بدل (ٿيلو) سڀالڻ ڪمان
 انگار ۽ شين ڏهر جي جيڪو اسانڪي پشيمي ڪرو سولڻ
 چاهين ٿا. پر جڏهين اسين پنهنجي پراچين سميت
 سنسڪرتي ۽ ان جي الهاس کي پنهنجي اکين سان
 ڏسندڙ پنهنجي دل ۽ دماغ سان ويچار ٿا ڪريون ٿڌهين
 اسانڪي اهو وشواس ٿيڻ کانسواءِ ٿورو هي سگهي ته اسين
 اهڙا ڪنگال ڪڏهين رهيا ئي نه آهيون جو ڪوئي
 اسانڪي ڏيهائي ۾ ويل قرار ڏيئي سگهي پر خلاف انهي
 اسين پنهنجن ٿرڪن کي ايترو مالا مال ٻارون ٿا جو اسين
 ان مان ٻين کي ڪجهه ڏيئي ۽ مالا مال ئي ٿيا رهون.“
 مالڪي غلاميءَ ۾ بلڪل غلام جڏهين اڌاري سميت
 جي بوجا ڪرڻ لڳندا آهن ٿڌهين ڪن پنهنجو پاڻ کي
 ايترو بدلتو ٻولندو آهي جو پرڪرتي جي ڏنل، خون،
 هڏن، مٺس ۽ رنگ کانسواءِ ائين جي پراڻي سميت جو
 ڪنهن به انسان ٻئي ٿورو هي. رنگ روپ ۽ جهڙيءَ جي
 معاملي ۾ سندن وس ٿورو هي، نه انڪي ۽ ڪنهن طرح

"No Hindu who has received an English education ever remains sincerely attached to his religion, some continue to profess it as a matter of policy, but many profess themselves pure Deists and some embrace Christianity. It is my firm belief that if our plans of education are followed up there will not be a single idolator among the respectable class in Bengal thirty years hence."

اڙتات :- "جيڪو به هندو انگريزي تعليم حاصل ڪري ٿو. اهو پنهنجي ڌرم و شواس کي گم ڪري ڇڏيندو آهي. ڪي اکر قائم به رکن ٿا ته فقط ڏيکارڻ لاءِ پاليسي کي منجني قائم رکن ٿا. ڪيترا ته اديت وادي (Deists) بڻجي ويندا آهن ۽ انهن مان انڪ عيسائي بڻجي ٿا وڃن. منهنجو اهو پڪو و شواس آهي ته اکر اسلامي اسڪيم جي انوسار انگريزي شڪشا پڌنيءَ تي پوري عمل ڪيو ويو ته اڄ کان ٽيهه سال بعد هر بيمگال جي ڪنهن به اوچي ڪٽنب يا وائس بر هڪ به (هندو) مورتي پوڄڪ نه رهندو."

ڌيان رهي ته تن ڏينهن ڀارت جو ڏورنر جنرل ڪلڪتي ۾ رهندو هو. اتي ئي ڀارت جي راجڌاني هئي ۽ اتي ئي پهرين تعليمي اسڪيم (Scheme) جي شروعات ڪئي ويئي هئي. هاڻي ته هاڻي اسڪيم سڄي ڀارت ۾ هلي رهي آهي ۽ اهو ئي نتيجو به ٿي رهيو آهي جو اسڪيم پائيندڙن چاهيو ٿي. ان مان ئي ممڪالي جي دوراندوشيءَ

پوري روشني آڻ وڃي، ڇاڪاڻ ته ان جو سنگلپ (ارادو) اڄ لڪل پورو ٿي چڪو آهي. پارٽي هندن ۾ پنهنجي سنگرتي، سڀتا، ساهتي، الهاس، ڪلا ۽ وڳيان جي لاءِ هاڻي ڪجهه به آدر، ڪاڪڙش ۽ ڪوئي وڌائيءَ جو پاڙ باقي نه رهيو آهي. معڪالي کان اڳ پارٽي ۾ جيترا به يوروين آيا، اهي سڀ پارٽي سڀتا، ساهتي، ان جي پراچين الهاس، ڪلا ڪڙشل ۽ ڪمال جي پوري پوري تعريش ڪندا ويا. پر ان کانپوءِ پارٽي جو سهڻو نه واپس منڊل ٿي بداجي ويو، جو پهرين انهن اهرن تي هاڻ زحر لڻڻ لڳو. جو پهرين منو هو اهوئي هاڻ ڪڙو ٿي پيو، جو اول لڙل هو ان ۾ ئي هاڻ ڪندڙ بکڙي ڏيڻ لڳو ۽ جو اول آدرش پورڻ ۽ ڪڙرو پورڻ هو هاڻ اهوئي قابل لشوت ٿي پيو. ڇا اهو سڀ ڄاڻي ڇڏي نه ڪيو وڃي؟ ان جو جواب ٻانڪن کي معڪالي جي ان خط مان ملندو هو هن پهرئين ليک کان سال کن پوءِ پنهنجي تعليم جي سرشتي جي ڪاميابيءَ جو دورن ڪندي پنهنجي پتا کي لکيو هو. اهو خط سنه ۱۸۳۶ع ۾ لکيو ويو هو. ان ۾ معڪالي وڏي ايمان سان پنهنجي پتا کي ٻڌايو ته پارٽين کي مثلي انگريز بائبل جي لاءِ جهڙن شڪشا پڌريءَ کي جاري ڪيو ويو آهي ته ڇو ڪيترو سٺو لکتو، خط مان هڪ ٻه سمجهت ڏٺو وڃي ٿو.

جو اعلان ڪرڻ لاءِ تيار ٿيندا آهن جا کين مور ته بڻجڻ
 ڪانه ڏيندي آهي. پر کين پنهنجي ڪٽم کان ضرور
 الڳ ڪري ڇڏيندي آهي.

مڪالي جي وقت وارن حاڪمن جي ڪوشش سان ڀارت
 ۾ جنهن تعليم جي ڍنگ جي شروعات ڪئي ويئي ان
 جو اديش به اهوئي هو. ان اديش کي صاف ڪرڻ لاءِ
 مڪالي پنهنجي هڪ ليکڪ ۾ لکيو هو ته:-

We must do our best to form a class, who may be
 interpreters between us and the millions whom we
 govern; a class of persons Indian in blood and colour,
 but English in taste, o inius, wards and intellect."

اڻاٺ:- «اسين، پنهنجي فائدي (مطلب) جي لاءِ
 بهتر آهي، ته هڪ اهڙو ٽولو تيار ڪريون جو اسان ۾ ۽ انهن
 لکن ماڻهن ۾ وچ وارن جو ڪم ڏين، جن تي اسين
 حڪومت ڪري رهيا آهيون. اسان کي هڪ اهڙو ٽولو
 تيار ڪرڻ گهرجي جنهن جا هڏا، مانس، روپ ۽ رنگ
 پلي ئي ڀارتي هجي، پر آچار ويچار، رهڻي ڪرڻي ڳالهائڻ
 ٻولھائڻ ۽ دل دماغ انگريزي سانجي ۾ پڪل هجي.»
 هي حوالو مڪالي جي ان ليکڪ مان ورتل آهي جو
 هن ۱۸۳۵ع ۾ ڀارتي، پوڄا شڪشا، ساهتيه ۽ سنسڪرتي
 جي دل ڪرلي ننڍا ڪندي انگريزي شڪشا جي وڏائي
 تي لکيو هو. هي ليکڪ مڪالي جي دورانديشي تي

جي کانٺ پيٽ، رهڻي ڪرڻي، چل ڊال، ڳالهائڻ ٻولھائڻ ۽ ڄمون جي سڀني ساڌن ۾ دلچسپي وٺڻ لڳندي آهي. انهن جي غلامي جنري پراڻي ٿيندي ويندي آهي هي نئي ڳالههون به اتر و گهرو، ڦٽاڻ ۽ ڇوٽا ٿينديون وينديون آهن. اڌر انهن علان جي لاءِ مالڪن جي طرفان تعليم وغيره جو پربند ڪيو وڃي نه آهي ماڻهو ان ئي شڪا سان گڏوگڏ پاڻکي ايتري تائن بدلي ڇڏيندا آهن جو ڇوٽڙي ۽ کاسواءِ انهن جو سڃاڻڻ به مشڪل ٿي پوندو آهي. اهي پنهنجي هسني ۽ ڪسي، پنهنجي پوڄن ۽ ڄمون کي پنهنجي پوڄن وڌائي ۽ مان ڪسي، ايسالن جو پنهنجن اُن ڏاڏن کي نه پنهنجي پاڻکي هر ڳالهه ۾ مالڪن جي زندگن ۾ بدلڻ لاءِ ڪوسڻ ڪندا رهندا آهن. ليڪن اهڙو ڏينهن ڪڏهن به آيو ۽ نه ڪڏهن ايندو جو پاڻکي مالڪن سان برابر رکي سگهن ۽”

انسان جو دماغ ڇڏهن ڦٽا ٻن جي وچار ڌارائن تي ٽرڻ لڳندو آهي. ٽڏهن هو پوري طرح سان مالڪ پراڏين (Mental slave) سمجهيو ويندو آهي. اهڙا ماڻهو زندگي جي هر هڪ حصي ۾ پنهنجي دل ۽ دماغ کي ڏيوار ڏيندڙ سمجهي يا بڻائي ٻاهر کان ئي پرڪاش ٿا ڪرڻا ٿا ٿيندا آهن. هو پنهنجي پوڄن انهن جي ڀيٽ جي ڄاڻي تي ٽوٽي هڪ اهڙي اڌاري سهتا

آڌاري ورتل گيان سان گيالي بڻجندڙ لوڪ به. مانسڪ غلاميءَ ۾ پلجي ٿي ٿري ٿري پنهنجن پراچين سنسڪارن کي مٽائيندي ويچار جيون جي درستي کان به بيڪار ٿي ويندا آهن. اهڙا ماڻهو پنهنجي دماغ کان ڪم نه وٺي ٻين جي دماغ سان سوچيندا، ٻين جي عقل سان وڃار ڪندا ۽ ٻين جي اکين ڪنن سان ڏسي ٻڌي ڪنهن ڳالهه جو فيصلو ڪندا آهن.

آمريڪا ۾ جن ڏينهن آمريڪا کان ڊوئي ڊوئي آندل حبشي غلامن کي ريڊن ٻڪرين جي طرح مار ڪيڻ ۾ خريد فروخت ڪيو ويندو هو، انهن ئي ڏينهن هڪ انگريز ڊيوئي «مس ستو» هڪ اهڙي ئي پوڙهي حبشي جي دردناڪ جيون ڪٿا کي پستڪ جي روپ ۾ لکيو هو. ان ئي پستڪ (Uncle Tom's cabin) جي لاءِ کيس جيل به وڃڻو پيو، پر آخر ۾ ان جي وچارن وڃي پاتي ۽ سرڪاري آگيا سان غلامن جو واپار بند ٿي ويو. ان پستڪ ۾ هن ڪيترائون ئي ڳالهيون وڏي مار کي جون لکيون آهن. هن لکيو آهي ته:-

«جيڪي ماڻهو اپراڌين ٿيندا آهن تن ۾ به ڳالهيون تمام جلد وادارو ڪنديون آهن. پهرين ڳالهه اها ته انهن ماڻهن کي پنهنجي اڳئين ڪاٺ، پيٽ، رهڻي ڪرڻي، چال چلن ۽ زندگي جي ٻين سڀني ذريعن ۽ رستن کان نفرت ٿيڻ لڳندي آهي. ٻي ڳالهه اها ته پنهنجن مالڪن

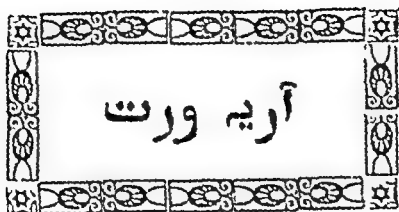
۱۔ بلڪه پنهنجي وديشي گرن جي ڏال ٽڪري ۽ انهن جي نئ بڻايل وٽن ۽ گرن سان. انهن ئي وٽن ۽ والن سان جي بوجهن کي موٽن ۾، سالن کي ڏينهن، صدين کي مهينن، جڳهن کي سالن ۽ مئوٽن کي صدين جي والن سان ٽوڙي ماني اسان کي ڪروڙن سالن کان گهلي عيسوي سنه جي ساڄي کاٻي هيڏانهن هوڏانهن کان ڌرو ۽ مڙڪڻ لٽا ڏيڻ چاهين. ان اوست ۾ اسان کي شاخ ۽ ڇا ڀڳ، چتر ڀڳيون، مئوٽن ۽ رڌم دن پوڙهي پراڻ ڇوڻ ڪيڏانهن پڄي وڃي گيون وڃن جن تي وشواس ڪرڻ نه ڏوڍ، وڃار ڪرڻ به ڪنن تي نه وڃي. ان طرح اسين سمجهون ۽ لائين ٽپال کاڌي نه، ڌواڻي جهڙن کان نه ٿيڻ رفتار هلندي ڇهه سئ هزار سالن واري دنيا جي پيدائش واري تيوري (Theory) ۾ گهڻي وڃي رهيا آهيون.

جهڙي طرح پنهنجي ۾ پيل پکيءَ کي پيون ۽ پرن جي درندي ۾ ڇاڙهڪ پراڻ پٽا اڏانهن جي لائق نه رهڻ ڏيندي آهي. جهڙي طرح جيل جا پراڻا قيدي ڏيري ڏيري ٻاهرين دنيا کي پلجي جيل کي ئي پنهنجي دنيا سمجهڻ لڳي ويندا آهن، جهڙي طرح مئو وگيان هي سڀ اوسار هڪ لندرسه انسان کي نه ٻار ٻار بهار چئي چئي اچي ۾ ۾ بهاريءَ جو اصلي خوف پيدا ڪيو وڃي نه ڏوڍ ٿي رڌم ۾ پاڻ کي بهار سمجهي سڀ به بهار ڪيو ويندو آهي. نه هو ٻڌي ۽ ويندو آهي. بلڪه ان طرح

پر اسان جهڙن ڪئين هزار سالن کان بيڪار ستل، ڀارتيه
هندن جي لاءِ آپڪار ٿي سڌ ٿيو آهي.

ان قسم جي ڪوچ ۽ چند چاڻج جتي اسانجو آپڪار ڪيو
آهي اتي ان جي ئي اوت ۾ جيڪو نقصان پهچايو ويو
آهي اهو اڃا آپڪار جي چاڻيءَ تان گذري تمام اڳتي نڪري
ويو آهي. ڇاڪاڻ ته انهن انهن ۾ پريمين اسانجو انهن
ڳولي تلاش ڪيو ۽ اسانڪي ڏنل ۾ اهو پنهنجي طرفان
نيار ڪري، پنهنجي سانجي ۽ پنهنجي رنگ ۾ رڱي ۽
پنهنجي خود مطلب جي لاءِ ڪارائتو ۽ برابر بڻائي ڏنو
آهي. ان جو نتيجو اهو اڪتو جو اسانڪي هماليه جي
سڀ کان اوچي چوٽي تان پڪڙي هيٺ گهلي آندو ويو
۽ زمين جي سطح کان به هيٺ ويندڙ ڪاهين خندڪن ۾
پهچائي رکيو ويو. اڄ اسين انهن ئي خندڪن ۾ پيل اهو
سوچي رهيا آهيون ته اسين هتي ڇائي رهڻ وارا آهيون!
هتي ئي اسانجو جنم ٿيو!! ۽ انهن ئي ڪاهين ۾ اسانجا آبا
به رهندا هئا!! انهن اڏارن (پين جي هٿان لڪيل) انهن
جي ڪرپا سان اسان ۾ ئي هڪ اهڙو ٽولو پيدا ٿي ويو
آهي جو ڀارت جي انهن سمنڊ کي وڙڻ بعد به
ڀارتيه سبسڪرٽي کان ئي نه پر هندو ڀٽي کان
ڪو به ڀري هٽي اسانڪي ئي اکيون ڏيکارڻ لڳو آهي
اهو ٽولو ڀارت جي هر هڪ گهٽيا، هر هڪ شيءِ ۽ هر هڪ
سڃاڻيءَ کي ٽوڙڻ ۽ ماپڻ نه چاهيندو پر ڀارتيه ڪائنات

اسان ڀارتواسين لاءِ سڄي لڄ ڇيڙي ڳالهه آهي جو اسانجي لاءِ ڀارتيه انڀاس نه ڳڻيو ڪري يورويين پندڙن لکيو آهي (هو انڀاس) ڪه خاص آديش ڪي سامڙيون رکي لکيو پئي ويو آهي. ۽ اهو آديش اهو هو نه ڀارتيه مدرليءَ ڪي ڀارتيه اوج جي چوڻيءَ تان لاهي غلاميءَ جي دلدار ۾ رچيل جي لاءِ تدار ڪيو وڃي. ان ئي آديش ڪي يورو ڪرڻ لاءِ يورويين لکڪن ڪي ڀارتيه انڀاس ۾ ڪاٺ ڪوٽ ۽ ڦڙڙون ڳڻڻ وٺ ڪرڻيون پيون ۽ ٻو سالن ڪي ڏينهن ۾، صدين ڪي مهينن ۾، جڳن ڪي سالن ۽ منولترن ڪي صدين ۾ تدبيل ڪري ثابت نه ٿي سگهيا. ليڪن وري نه اسانڪي قبول ڪرڻ ڳڻڻ جي نه الهن جي ئي ڪرڻا سان اسان جون اکيون ڪليون صدين تائين بيخبر سمجهڻ ڪاٺيءَ ٻاٺو ڦيراڻو ۽ ڏٺو نه سمنار هر جڳهه بدلجي چڪو آهي. ان ڪري اسانڪي نه پڙهندو ڳڻڻ ڳڻاٺ، شيءِ شڪل ۽ ساز سامان سڀالڻ جو پتن ڪرڻ ڳڻڻ جي. انهن (يورويين) لوڪن سؤن هزارن ۽ هزارن کان نه مٿي سالن جي مڪيڊوس هنڌن جي دولت جي طرح زمين ۾ غرق ٿيل سڪن (Coins) ۽ شالايڪن (Inscriptions) ۽ ٽامي جي پٿرن ڪي کوٽي کوٽي ڪڍيو. الهن ڪي سرخوشي ۽ سخت ڪوشش ۽ پوري لڳن سان پڙهيو، ۽ لکي اسانجي ماءُ جون رکيو. انهنجو اهو اٻڪار ڇاڻي ڪڍين ۽ آديش ڪي نظر ۾ رکي ئي چيو ۽ لکيو ويو ۽ جي

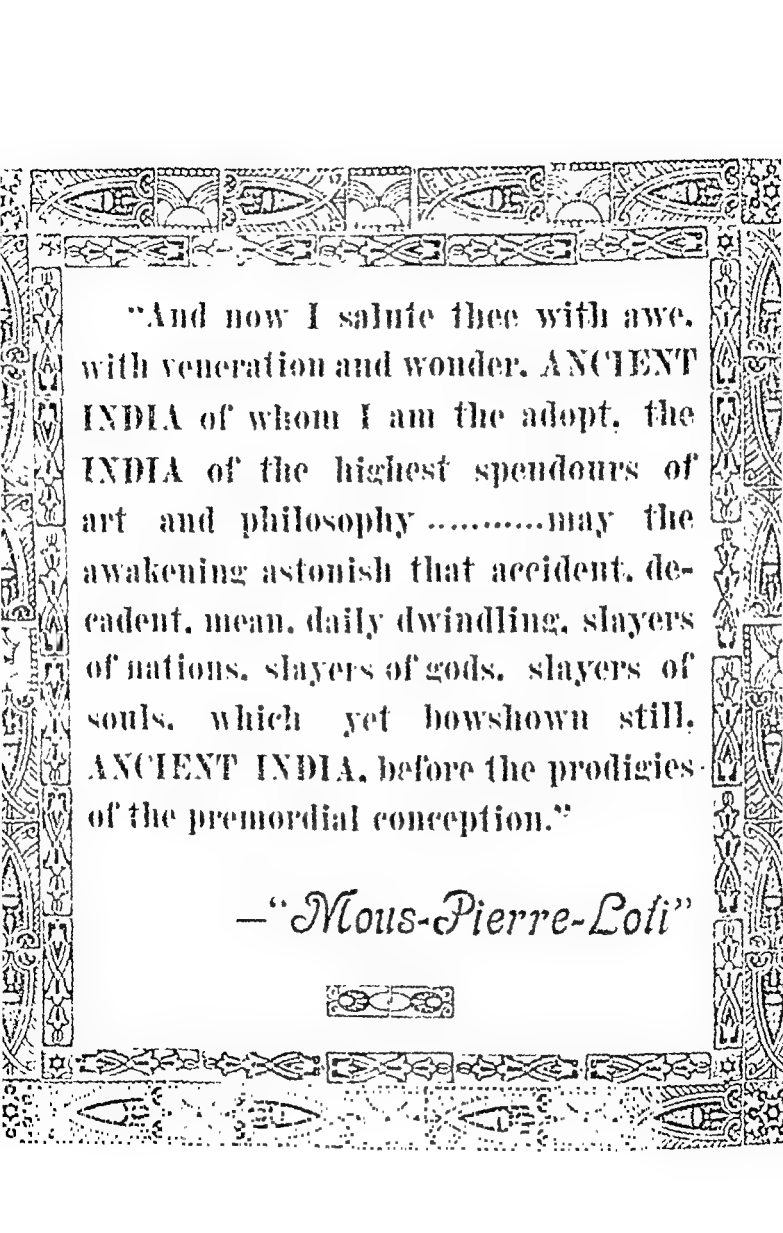
آريہ ورت

ڪالڊ پهريون - اڌياڻ پهريون

هونئن ته يورپ ۾ جيتري به آلتی ٿي آهي، انجو بنياد گهڻو ڪري يولان جي وڳيان تي آهي. يورپ ۾ انھاس لکڻ جو آولپ ۾ يولان ۾ ڪيو ويو جتي سڀ کان پهريون انھاس لکڻ وارو هيرو ڊوٽسن (Herodotus) ۽ پيو پيوس ڊاليز ۽ ٽيون سقراط جو چيلو زائون (Xenophon) ٿيو آهي. انھن جي ئي ڪرپا سان يولان ۽ يورپ جي جدا جدا ڊيسن ۾ انھاس لکڻ جو رواج هليو جنھن وقت اچڻ تي ايتري آلتی ڪئي جو آڄ جو سندسار انھاسڪ زماڻي جي آدي ڪرن کي به پلجي چڪو آهي ۽ انھن جي جڳھ ۾ چيلان حاصل ڪئي آهي.

مسٽر جڪاڻيٽ جي شبدن ۾:-

”اگر اهي لوڪ، جنکي اسين پراچين ٿا چئون، موجوده قومن جا آبا هئا، ته ساڳيءَ طرح پراچين ڀارت به پراچين ڪال جي شيني سڃيٽائن جو گروڊيو هو.“ *

"And now I salute thee with awe,
with veneration and wonder. ANCIENT
INDIA of whom I am the adopt, the
INDIA of the highest splendours of
art and philosophymay the
awakening astonish that accident, de-
cadent, mean, daily dwindling, slayers
of nations, slayers of gods, slayers of
souls, which yet bowshown still,
ANCIENT INDIA, before the prodigies
of the premordial conception."

—*Mous-Pierre-Loti*

دل اُچ اسٿان - بلوچستان - پ - ۶۰۳

هشٿار - مشائيد (آفريڪا ۾) - پ - ۴۶۹

هڪشڪا - مېڪسيڪو - پ - ۴۲۳

هيرو - منڇن جي الهتي جو آدي اسٿان - پ - ۳۶۸

هشرو ديش - مصر - پ - ۵۲۰

هڪم ديرو - مڪادو (چيان جو مهاراجا) - پ - ۵۵۶

يُون ديش - يولان - پ - ۴۷۰

رٿاڪر - عربي سمنڊ -

رڪت ساگر - پاڻو سمنڊ -

رام - روم (اٽلي) اٽليءَ جي آرين پنهنجي گادي

هي هنڌ جو نالو شري رام جي نالي تي رام رکيو هو

نگري روم ٿيو آهي، ان روم جي پاسي ۾ ئي سيني

نالي ٻهاڙي آهي، جو سينا جو نڪڙيل آهي، جتي رام

ٿي اڳڙي هئا.

رگويدي - آئسلند جي ڏور پستڪ جو اُڌار - پ - ۶۰۷

لنگا - هي دراصل ڏکڻ اوڀر بھمن ۾ آهي، ۾ هن

وٽس موجوده سون کي ئي لنگا چيو ويندو آهي.

شرھڻ ديش - موجوده جرمن ديش.

شهار دويپ - اولھ آفريڪا - پ - ۵۰۱

سڪند ديرو - سڪند ديوي - پ - ۶۰۸

سامرويدي - رشيا جا آدم نواسي ساماوينديا -

پ - ۶۰۷

مانس - هرمانس (آفريڪا ۾) - پ - ۵۰۱

آپگهستان - افغانستان - ڏسو پرشت ۵۸۵
 آرجن - موجوده ارجنٽائين - هي شري ارجن
 مهاڀارت ڪال بر اعيرڪا وڃڻ ۽ اتي جي ٺاڳ وٺشي
 آجا جي ڪنيا راجڪماري اُڻي سان وواھ ڪرڻ
 آباد ڪيو ويو هو.

آبوسين - ائبيسينيا - پرشت ۵۲۱

آريه ورت - ڀارت ورش - پ - ۱۰۹

آريايڻ - ايران - پ - ۵۵۹

آند راليم - آسٽريليا - پ - ۵۳۶

آڌقيم آليم - اٽلي - پ - ۴۲۸

اُديان - عدن - هتي باغ تمام گهڻا هجڻ ڪري آرڻ
 انڇو ٺاڻو اُديان رکيو. سنسڪرت ۾ باغ کي اُديان چئبو
 آهي. اهوئي اُديان بگڙي اڄڪلهه عدن ٿي ويو آهي.

ڪرشن ساگر - ڪارو سمنڊ (Black Sea).

ڪرات - انگلنڊ جا پراچين نواسي ڪيلٽ - پ - ۴۵۳

ڪش دويپ - اوڀر آفريڪا - پ - ۵۰۰

گائڌار - هندار (افغانستان) - پ - ۵۸۵

گري ايشن - گريس - (Greece) - پ - ۴۷۰

چينا - چين - پ - ۵۴۳

جيپان - جپان - پ - ۵۵۶

دروڊ - انگلنڊ جا پراچين پروهت ٻه روڊ - پ - ۴۵۳

دواربن - ڊربن (آفريڪا جو بندر) - پ - ۵۰۱

پرشانت مهاساگر - بئسفڪ سمنڊ.

ڊاڏاڻا - ڊيش - اميرڪا - پ - ۴۰۷

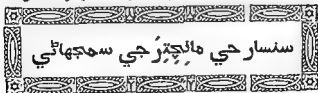
وڊيهه - ٿر هوم. هي ڀڳولي سیتا جي پتا راجا
جڏڪ جو راج هو. الجو ٻيو نالو مٿلا هو (مانچتر ۾ جيڪا
مٿلا لکيل آهي اها مٿرا آهي. ڀل کان مٿلا ئي ويو آهي.
مٿلا اصل ۾ وڊيهه اکر جي هيٺان ۽ جڏڪ ٻري الجي
مٿان آهي) وڊيهه جو راج اتر ۾ هماليه، دڪشڻ ۾ گنگا
کان اوڀر ۾ ڪڙشڪي (ڪوسي ندي) کان ٿوڙو ڏشڀر
۾ گندڪ سان گهيريل هو.

سور سين - هي برائو راج آهي. الجي راجڌاني
مٿرا هئي.

سؤراشتر - سورب (گجرات). هي ڀرديش (علائقو)
سنڌ کان ڀڙوچ تائين ڦهليل هو. ان ۾ آڏواڪ (موجوده)
گجرات، ڪڇ ۽ ڪاٺياواڙ شامل هئا.

سؤوڀر - هن لاءِ ٻه رايا آهن. هڪ روھڙيءَ وٽ ٻيو
گجرات ڪاٺياواڙ ۾. ٻيون راڻو هن - مير ڪڇ ۾ بل سنڌ
ٿي رهيو آهي.

هستناپور - دهليءَ کان اتر اوڀر ۾ گنگا جي اُٿل
واري ڀرديش ۾ آهي. هتي ڪورون جي راجڌاني هئي.

آچاپيت - هي سنڌ جي راجا اجايپت جي نالي تي
وسايو ويو. ڏسو ٻرشت (صفحہ ۵۲۰)

آستاد - آستاد - ڏسو ٻرشت (صفحہ ۵۸۷)

جي ٻن ڀاڱن ۾ ورهايل هو. اتر ڀاڱال جي راجڌاني
اهيچتر ۽ ڏکڻ ڀاڱال جي ڪمپل هئي. ڏکڻ ڀاڱال
۾ درويديءَ جي پتا راجا درويڊ جو راج هو.

ڀانڊيم - هي اڃا مدراس پرائٽ ۾ آهي. پراچين
ڪال ۾ هتان آريہ وڻشين اولهه ايشيا ۾ وڃي اتي فيشيا
نالي پرديش (علائقو) آباد ڪيو. جتان ئي انهن بمبيلوليا
کي وڃي وسايو.

پراگم جيو وڻش - ڪامروپ (آسام).

پشڪلاوت - پيشاور.

بڌگ - بنگال، هي پرديش پنڊن ڀاڱن ۾ وڙهيل
هو. پنڊن يا اتر بنگال، سميت يا اوڀر بنگال،
ڪامروپ يا آسام، ٿامرليپت يا ڏکڻ بنگال ۽ ڪرڻ سورڻ
يا پشچمي بنگال.

مگد - بهار، سون ندي پشچمي سيم (حد) هئي.

هتي ڏيئش - ٿايشور ۽ اڻ آباد جي وچ وارو پرديش.

مٿرا - هيءُ سؤرسين جي راجڌاني هئي. (مالچتر
۾ پل کان مٿل لڪجي ويو آهي جو مٿرا سمجھڻ گهرجي).

مٿسيم ڏيئش - جڳپور جي آسپاس اُڏر پرديش.

مهودڌي - بنگال جي ڪاري.

مهيندر - مهيندر مالي - ٻهاڙيون. شري رام کان هار
ڪاٺ بعد پرشورام (پرسرام) هتي رهڻ لڳو هو.

هيرو - جتي منش جي پهرين آڻي ٿي.

رتاڪر - عربي سمنڊ.

لوهٽيم - ارهمپترا ندي.

اوڏرو۔ اوڙيسا۔

ڪلنگم۔ اوڙيسا جي ڏکڻ ۽ دراوڙ جي اتر جو ديش.

ڪمپل۔ ڏکڻ پانچال جي راجڌاني.

ڪمپوچ۔ اتر ڀارت جو ٻئيون ٻاهريون ديش.

ڪاٺيم ڪبچ۔ ڪنوج.

ڪاهروپ۔ ٻراڻه جيوتش (آسام) راجڌاني هئي.

ڪرو ڪشيترو۔ ٿاڻه ڪرو.

ڪلند۔ سهارنپور (پنجاب).

ڪوشل۔ ابوڏيا.

گالڌار ديش۔ موجوده قنڌار (افغانستان).

چمپا۔ پاڳڻپور وٽ، الڪه ديش جي راجڌاني.

چيڊي۔ چندري (مالوا) هتي ئي ششوپال جي

راجڌاني هئي. هن ۾ بندھل ڪنڊ ۾ شامل هو.

چول۔ هي اڃا مدراس ڀارت ۾ آهي. ٻراڻهن ڪال

۾ اٿان جي آريه وڻشين اولهه ايشيا ۾ وڃي ڇالڊيا نالي

ديش وسايو.

ڏکڻ ڪوشل۔ وڏروپ، ٻراڻ (گولڊوال).

دراوڙ۔ مدراس کان سرنگاپٽم ۽ ڪماري تائين.

ڀنڄ نڌ۔ بهتاب ٻڌجن ندين جو ديش۔ جيڪي

شندرو (سليج)، وپاسا (وياس)، ايرائوتي (راوي)

چندريانگا (چناب) ۽ وڙسٽا (جهلم) سڏيون آهن.

ڀنڄيل۔ روڙيلڪند۔ هي اتر ۽ ڏکڻ پانچال ال

(سنڌي ستيارت پرکاش، سمناس ۸- صفح ۳۸۱)
 مڻي مڙسهر تيءَ جو حوالو ڏيئي ۽ مهرشي ڏيانند
 جي وباڪيا سان آريہ ورت جي مانچتر (لکشي) جون
 حدون ڏنيون ويون آهن. ان سان اسانجي لکشي جي
 باهون ريڪا (لڪير) برابر ملي ٿي اچي. فرق اهو آهي ته
 درشدوتي ندي هن وقت بجاء پينگال طرف وڃي
 جي هن طرف اچي راجپوتانا جي ريگستان ۾ سماپت ٿي
 ٿي وڃي. ۽ ڏکڻ جو به ڪجهه ٽڪرو اسان وڌائي رکيو
 آهي جو اصل ۾ گوداوريءَ تائين آهي.
 ايتري وياڪيا بعد باقي اگرن (شهرن) جي وياڪيا

لکي وڃي ٿي:-
 ۱- پاڳڻپور جي آسپاس جو پرديش (علائقو).
 ۲- گنگا ۽ جمنا جي سنگم وٽ انجي پشچمي سيماءَ (حد)
 هتي. چمپا انجي گاديءَ جو هنڌ هو. راجا ڪرن
 (مهاپارت ڪال ۾) راج ڪندو هو.
 ۳- گوداوري ۽ ڪرشنا جي وچ وارو پرديش.
 ۴- آيوڌيا- سرڇو ندي جي ڪناري تي رام جي
 راجڌاني.

۵- آونتي- مالوا- وڪرمادتيءَ جو راج اُچين.
 ۶- آهنيچتر- هن وقت نالو آدي ڪوٽ ۽ رام پور.
 هي بريليءَ کان ۲۰ ميل پشچم طرف آهي. هتي ئي اتر
 پاٽال جي راجڌاني هئي.
 ۷- اندرپرست- پراڻي دهلي.

آريہ ورت جي ھائيجيتر جي سھڃيائي

ماھيتر (لشني) جون حدون :-

آ سمدرا لھ وٺي پڙو وادا سمدرا لھ پشچمات

لھو وادا لھرم ڪر پور آريہ ورت در بڌاء !

...

...

...

سرسولي در شد و ليور د پڙ لڌ پور پڌ لھرم

لھ د پور لھرم د پڙ آريہ ورت م پڙ چڪشتي !!

(مھو سھرتي اڌ ٻاء ۲ شلوڪ ۲۲ ۽ ۱۷)

اڙ لھم :- ”اڙ پڙ ھمالھ، دڪشٽ پڙ وڌا چل، پڙو

۽ پشچم پڙ سمدرا“

”سرسولي (پشچم پڙ اڻڪ لڌي)، پڙو (اوپر) پڙ

در شدولي (جا ليھال جي اوڀر پائي جي پھاڙ مان اڪري

بھنگال ۽ آسام جي اوڀر ۽ پڙھما (پوما) جي پشچم

(اولھ) طرف ٿي دڪشٽ (ڏکڻ) جي سمدرا (سمد)

پڙ ملي آھي، جنھنڪي پڙھمپترا چولدا آھن ۽ جا اڙ جي

پھاڙن مان اڪري دڪشٽ جي سمدرا جي ڪاريءَ پڙ اڻڪي

ملي آھي. ھمالھ جي مڌي ويڪا (وچين ليڪ) ڪان

دڪشٽ ۽ پھاڙن جي اندر ۽ راميشور ٽائين وڌا چل جي

اندر جيترا ديش آھن، ٽن سيني کي آريہ ورت ان

ڪري چولدا آھن، جوھي آريہ ديوار لھم وڌوان وسار

آھي. آريہ لوڪن جي لواس ڪرڻ ڪري آريہ ورت

سڏر آھي“

وشه سوچی

۶۰۳

۶۰۶-۶۰۴

۶۱۱-۶۰۷

۶۰۷

۶۰۷

۶۰۸

۶۰۹

۶۱۰-۶۰۹

۶۱۱

بلوچستان

یهودی و قریشی

اندیم نویدن

آئیلند

ریشیا

سکندینویا

سکاٹلند

گال

سماپتی

چتر سوچی!

آرنپ م

۱۳۸

۱۸۵

۲۱۳

۲۳۰

۲۳۷

۲۴۲

مهرشی دیالند

رشی آشرم

مهراجا مندو

شری رام

شری همدومان

آچاره شکر

شری کرشن

مانچتر (نقشا)

آریه ورت جو مانچتر

سفسار جو پراجین مانچتر

۴۵۳-۴۶۱

۴۶۸-۴۶۲

۴۹۸-۴۶۹

۵۳۵-۴۹۹

آفریکا کنڊ - آرین
کیئن آفریکا کی آباد کیو؟

۵۱۶-۴۹۹

اثر آفریکا (ص-)

۵۳۵-۵۱۷ (ایچپت)

۵۴۲-۵۳۶

اڈیاء پندجون

آسٹریلیا کنڊ - کیئن

آرین آسٹریلیا کی آباد کیو

۶۱۱-۵۴۳

اڈیاء چھون

ایشیا کنڊ - کیئن

آرین ساری ایشیا کی آباد کیو

۵۵۵-۵۴۳

۵۵۸-۵۵۶

۵۸۴-۵۵۹

۵۸۶-۵۸۵

۶۰۲-۵۸۷

انگلند

پولینڈ

یونان

اڈیاء چوٹون

آفریکا کنڊ

کیئن آفریکا کی آباد کیو؟

ڈکیٹ آفریکا

اثر آفریکا (ص-)

ایچپت

اڈیاء پندجون

آسٹریلیا کنڊ

آرین آسٹریلیا کی آباد کیو

اڈیاء چھون

ایشیا کنڊ

آرین ساری ایشیا کی آباد کیو

کیئن

چین

جپان

ایران

افغانستان

عربستان

۳۸۴	ڪوئل جو سور ۽ ولس	۳۴۶	سورهن هزار راڻيون
۳۸۵	ڪشمير جو راج ولس	۳۴۷	راڻا ۽ ڪاڪيا مودن
۳۸۷	بها راج	۳۴۸	ارڙهن ڏينهن جي ٻڌ
۶۱۱-۳۸۸	ڪالڊ ٿيون	۳۴۹	فوجي انتظام
اڌياڙ پهرين - آرين		۳۵۰	شستر استر
جي اڻپتي ۽ ڦهلاءَ		۳۵۲	ٻڌ جا لير
ارڻات دنيا ڪيٽن،		۳۵۴	اڃا جو راج
ڪڏهين ۽ ڪٿي پيدا		۳۵۵	اسي مهلي ۽ ڏولون
۳۸۹-۴۰۶	ٿي	۳۵۷	عام جا لير
۴۲۴-۴۰۷	اڌياڙ ٻيو	۳۵۸	ڪاوڙگري ۽ واپار
امريڪا ڪلڊ - ارڻات		مهاڀارت ڪال ڊريششت	
آرين ڪيئن ۽ ڪڏهين		۳۸۷-۳۶۱	
امريڪا کي پارٽ مان وڃي		مهاڀارت ٻڌ ۾ شامل	
آباد ڪيو		۳۶۱	ليل سينائون
۴۹۸-۴۲۵	اڌياڙ ٽيون	۳۶۴	سندو ديش
يورپ ڪلڊ - ارڻات		۳۶۶	سڙوڀر
ڪيئن آرين ساري يورپ		۳۶۸	سامراجيه واد
کي آباد ڪيو		مگڌ جا راج ولس -	
۴۲۷-۴۲۵	پڙمڪا	۳۷۴	بارهندوڪ ولس
۴۵۰-۴۲۸	اٽلي	۳۷۷	پڙدوڪ ولس
۴۵۲-۴۵۱	جرمني	۳۷۹	ششوناد ولس
		۳۸۰	هسٽناپور يا چنڊو ولس

۳۲۴	راڄڌاني ۽ انچو هيند	۳۰۲	آمدني جا ذريعا
۳۲۶	سرايون ۽ ود يائون	۳۰۳	محصول
۳۲۷	ڊاڪيو مينٽس	۳۰۶	گهرلي
۳۲۸	ڪاٺيون	۳۰۸	بچيت ۽ خرچ جا حصا
۳۲۹	ساماڄڪ اوسٽا		سرڪاري نوڪرن
۳۶۰-۳۳۰	اڌياڻ ڇهون	۳۰۹	جا پگهار
	مهاڀارت ڪال	۳۱۰	نوڪرن کي موڪل
۳۳۰	ڪال لرنڊ		بيماري ۽ جي موڪل
	ڪورون ۽ ڀالڊون جي	۳۱۱	۽ پگهار
۳۳۱	آپتي	۳۱۱	پيشن ۽ انعام
۳۳۴	راج ٿاڪ	۳۱۲	پزاويدات فنڊ
۳۳۵	دروپدي سويهور		آمدني ۽ خرچ جا رجسٽر
۳۳۶	اندر پرشت	۳۱۳	اڪائونٽ جي منظوري
	راجسويگيه ۽ پهرين	۳۱۴	آمدني ۽ خرچ جو ليڪو
۳۳۷	دهلي دربار	۳۱۵	سماج جي آرٽڪل اوسٽا
۳۳۸	جوننا	۳۱۶	آمدني جا رستا
۳۳۹	بنواس ۽ ڀٽ جي ٿياري	۳۱۷	رستن جي بدولت
۳۳۹	مهاڀارت ڀٽ جي سينا	۳۱۸	مارڪيٽون
۳۴۰	اڪشوهڻيون ڇا آهن	۳۱۸	شين جي قيمت ۽ لفع
۳۴۲	شري ڪرشن	۳۲۱	ڪيتي
۳۴۳	گيتا	۳۲۲	ڀڙاڪ شيپٽا ۽ ڌرم
۳۴۴	ڪرشن ليلا ۽ چمٽڪار	۳۲۲	نور ۽ ماپ

آرټو ورڻ

۲۵۷	اسيمبلي جي ڪارروائي	۲۵۷	چيف جسٽس
۲۶۰	لوڪل سيلف گورنمينٽ	۲۶۱	هوري ڪميشن
۲۶۲	يٽ وياڳ	۲۶۲	شعرايون ۽ ڪورٽ
۲۶۳	سينا وياڳ	۲۶۳	ڪورٽ جي ڪارروائي
۲۶۵	دوج جو انتظام ۽ وفد	۲۶۴	فرهادي کي سزا
۲۶۶	عالي ڪورٽ	۲۶۵	فرهاد شاعدي ۽ وارنٽ
۲۶۷	سينا جي بالڻا	۲۶۶	سمن
۲۶۸	چاؤٿيون ۽ قواعد	۲۶۷	وڪيل ۽ ايجي بي
۲۷۰	دوجي دڪان	۲۶۸	وڪيل جي لوائف
۲۷۱	دوجين لاءِ اير	۲۶۹	وڏا ڏوه
۲۷۲	حاضري، بگهار ۽ زائون	۲۷۰	ضمانت ۽ فرهاد
۲۷۳	دوجي وڏار	۲۷۱	آڏي ڀڄا
۲۷۴	اسٽر شفر	۲۷۲	ڪيس جا و.م
۲۷۴	بندوق ۽ اوب	۲۷۳	ڪيس جا ڊيڪ
۲۷۶	بارود ۽ گولا گولون	۲۷۴	شاعدي ۽ ان لاءِ
۲۷۸	سا عيار	۲۷۶	عدائتون
۲۷۹	ڊي ليٽي	۲۷۷	سٽامپ ڀيرو
۲۸۱	اوه	۲۷۸	زمين جو موروثي حق
۲۸۲	جا سر	۲۷۹	آمدني جا حصا
۲۸۳	مئي مال جي وراعت	۲۸۰	ڪپڙا اير
۲۸۴	لٽي ڪاٺو	۲۸۱	هالي ڪاٺو
۲۸۶		۲۸۲	سرڪاري آمد

۲۳۴	مکيه گهٽائون	۲۰۸	کائڻ ۽ نه کائڻ لائق
۲۳۵	گند رو وجهه	۲۰۹	صفائي جا نيم
۲۳۵	لڙ ۽ کش	۲۱۰	استرين جو دوجو
۲۳۶	تڪش ۽ پشڪل آدي	۲۱۱	وان پرست ۽ سنڀاس
۲۳۶-۲۳۷	اڌياڻ پنجنون	۲۱۲-۲۳۶	اڌياڻ چوٿون
	شڪرنيتي سار ڪال		راماين ڪال
۲۳۷	شڪرنيتي جا آهي؟	۲۱۲	ڪال نرت.
۲۳۹	راجا ۽ راج پريٽ	۲۱۳	شري رام ۽ راماين
۲۴۰	راجا	۲۱۵	رام جنم
۲۴۲	بوراج جي شڪشا	۲۱۶	رام ۽ وشوامتر
۲۴۲	مئٽري منڊل (وزراٽ)	۲۱۸	رام سويهور
	وزيرن جي لياقت ۽	۲۱۹	بوراج اڀيشڪ
۲۴۶	اختاريون	۲۲۱	ڪيڪٽي ۽ مئٽرا
	سرڪاري حڪمن	۲۲۳	رام بدواس
۲۴۸	جي پڌرائي	۲۲۶	شري ڀرت
۲۵۰	راجا جو روزانو پروگرام	۲۲۷	رام بن مر
۲۵۱	سرڪاري نوڪريون	۲۲۹	راوڻ
۲۵۲	سي - آء - ڊي ڪانو	۲۳۰	شري هندومان
۲۵۲	آمدرفت جا ذريعا	۲۳۰	سگريو ۽ ٻالي
۲۵۳	نيمت پرڄا نئتر	۲۳۱	رام راوڻ پڌ
۲۵۶	نيم پوروڪ راج	۲۳۲	ڀرت ملاپ
۲۵۶	سڀا (اسيمبلي)	۲۳۲	ايوڌيا ۽ راج تلڪ

۱۷۶ گرهستين جا لير
 ۱۷۹ کائڻ ۽ ۱ کائڻ لائق
 ۱۸۰ وان پرست
 ۱۸۱ ستياس
 ۱۸۳ راجديتڪ وستار
 ۲۱۱-۱۸۵ اڌياڻ ٿيون
 ۱۸۵ ۽ ۱۸۷ مڻو سمرتي ڪال
 ۱۸۷ ڪال لڙڪ
 ۱۸۸ راجا ۽ برجا
 ۱۹۰ راجا ۽ مٽري سپا
 ۱۹۱ شاسن وياڳ
 ۱۹۲ پڌ وياڳ
 ۱۹۳ ڪرو وياڳ
 ۱۹۶ امان وياڳ
 ۱۹۶ وڻديشڪ وياڳ
 ۱۹۶ گهٽ چرو وياڳ
 ۱۹۷ سڪا
 ۱۹۸ وڻڻ آشرم ڏورم (براهمن)
 ۲۰۱ ڪشتري ۽ وڻدي
 ۲۰۳ شودر
 ۲۰۵ آشرم ڪرو ۽ برهمڇاري
 ۲۰۷ گرهست آشرم

۱۱۵ برهمڻ ڪال ۽ وڻدي
 ۱۱۷ آرڻن جو ڇيون
 ۱۱۸ آرڻن جا گرنت
 ۱۲۴ چار آشرم
 ۱۲۶ چار وڻڻ
 ۱۰۷ سورهن سسڪار
 ۱۲۴ بديج مهاڳ
 ۱۸۴-۱۳۸ اڌياڻ ٿيون
 ۱۳۸ ۽ ۱۴۰ برهمڻ گرنت ڪال
 ۱۴۰ وڻدياڻون ۽ وڻدي
 ۱۴۲ راج برهمڻ ۽ راجا
 ۱۴۵ راج لڪ
 ۱۴۶ راجا لاء ڏنڊ
 ۱۵۴ برهمڻ ۽ سزا
 ۱۵۵ وهڻواري لير
 ۱۵۸ ملڪيه جي وراهست
 ۱۵۹ پڌ جا لير
 ۱۶۰ لپاڻ آله
 ۱۶۳ سرڪاري لڏ
 ۱۶۷ وڻڻ آشرم برهمڇاري
 ۱۷۲ آڇاري (ڪرو)
 ۱۷۲ سڪ آشرم

وشتم سوچي Index

۱۸-۱	وشتم پُرويش	۴۲	۱ کان	پُومگا
	پارلي سڀيتا جي			هڪ فريجه وڌوان جا
۱۹	پراچينتا			پارت ورش تي شرڌا
۲۷	آريه ۽ اڻ آريه	۷-۱		جا قول
۲۹	ويدن پر اتهاس			پارت پر اتهاس جي
۳۷	سڀيتا سنڌو			ڪمي ۸-۱۰
۴۱	آرين جو باهران اچڻ			هندو اتهاس ڄاڻندا
۶۸	سنسڪرت ۽ دراوڙ ڀاشا			هئا ۱۰-۲۷
۷۱	آرين ۽ ويدن جو زمانو			هن لکيل پستڪ تي
	آريه لکي پڙهي ڄاڻندا			سر سري لڙ ۲۷-۳۷
۸۸	هئا			سنڌو سڀيتا
۹۳	مانس ڪاٺڻ ۽ پليون چاڙهڻ			ويد ڀاشيه
۹۹	سوم ٻوٽي			ڀاشا ۽ سمربڻ
۱۰۶-۱۰۰	ويد			ڌنيواد
۳۸۷-۱۰۷	ڪانڊ ٻيو			ڪوريجي جي سمجهاڻي ۴۱
۱۳۷-۱۰۷	اڌياڻ پھريون			اتھاس!
۱۰۷	پارت جو نالو ۽ پُگول			ڪانڊ پھريون ۱-۱۰۵

جي ڏٺائين جو اوت آهئي آهي ته ”آرلب هر سرشتي
ڪيئن آهن ٿي؟ ٺاهه ۽ جل جي هڪ الذڪار مان
سرشتي آهن ٿيندڙ وٽس آريءَ ورت جو اهو ٺڪرو لڪو
۽ ان جي هيرو نالي اسٽان ٿي مٿس جي آهتي ٿي ۽
انهن ٿي آدي مٿس کي ايشور بيهتو ٻولر گيان ڏنو
جو آهي ويد آهي“

المع هر پوس جي سچاڪ ۽ هن بستڪ هي برڪاشڪ
شري چيٽن ڏيو ورما حور ڏلبواد ٿو ڪريان، جهن
لهم حلد خاص ماڻهو رکي، مولڪي هي بستڪ لهايم
ٿوڙي ۽ ٺڪر سمي هر برڪاشڪ ڪري ڏنو.

ٺوڻالڙو شب چٽڪ:-

گلنگارام سمراٺ

سن- ٺٽي (ٽاريج) ۱۲

شڪل- پڪش- سالوڻ

وڪرمي سنه ۲۰۰۳

ٻار ۱۰ آگسٽ ۱۹۴۶ع

ڪڇ، آزمودو اٿم ته سنڌ ۾ ساهتيه جي ڪمي هئڻ ۽
فقط اڪمي عشقي ساهتيه جو زور هئڻ ڪري ههڙي
ساهتيه جو ڪڇ گهٽ مان آهي. پر جيئن جيئن هن
وقت ڪڇ ڇڏو ساهتيه اڪري رهيو آهي، تيئن
سنڌ واسين جو مادو ڪڇ تيز ٿي رهيو آهي، ۽ مان
سمجهان ٿو ته منهنجي هن بستڪ جا ويچار، جي عام
ساڌارڻ جيتا جي سمجهڻ کان ٻاهر آهن، پڙهيل طبقو
ضرور انکي هضم ڪري سگهندو.

مان انهن گرانش جي ليکڪن کي به ڏاڍو ڏيان،
جن جي مون هن بستڪ ۾ سهائتا ورتي آهي. وشيش
ڪري ”وئيڊڪ سهڻپي“ جي ليکڪ مهاودان
پوڄيه پلڊٽ رگهونڊن - جي - شرما ۽ ”پيارت
ورش ڪا انهاس“ جي ليکڪ پوڄيه آچارپ راهڊيو
جو، جن جي گرانش جي مون وشيش سهائتا ورتي آهي.
باقي ٻين جو به ڏاڍو ڏيان جن جا حوالا مون فوت فوت ۾
ڏنا آهن.

شامي گرت لکيا. اهڙي مهاودوان، يو گيراج،
پڳوان ديالند کي ئي سربو ڪرڻ ليڪ سمجهي هي
پستڪ الجي چوڻن ۾ پست ڪيو ويو آهي.

ذليوادا الب ۾ مان شري ڊاڪٽر ٽلومل ڏيرواڻي

سن اواسيءَ جو ڪوٺي ۾ ڪهڙو ذليواد ٿو مڃيان، جنهن
صاحب جي ڏن جي پوري سھانئا مان هي پستڪ ڇپجي
پالڪن جي هٿن ۾ اچي رهيو آهي. هو منهنجو ڳڙلائي
آهي، ننڍي هوندي کان ئي مون ئي سندس پيار هو.
ان پيار ۽ منهنجي آر جو ٿل هي آريه ورت پستڪ
ٺوھالڪي پست ڪري رهيو آهيان. مان سمجهان ٿو ته
اگر شري ڊاڪٽر ٽلومل جي سھانئا نه هجي ها ته هي
پستڪ شايد ٺوھان ٿاڻين ۾ پوڄي ها. ان ذليواد ڪندي مان
بمنهجي هونڪهار ۽ بهاري متر شري هونو. بي-چئنائي
مانجهند لسواسي ۽ دوست شري ٽلومل ”ڪشور“
مالڪ به سندس وڪ ستل ڪراچي ۽ جو به ذليواد ٺوھان
جن به مولڪي آريه ۾ الساعف ڪرڻ لاءِ ڏن جي
سھانئا ڪئي.

السواء جن مترن مولڪي پستڪ ڇپڻ بعد لوڪال
ڪري ڏيڻا وغيره ۾ سھانئا ڪرڻ لاءِ چيو آهي، منجهر
ذليواد به اڳواٽ ئي ڪري ٿو ڇڏي، ۽ آسا اکر نه هر همدو
وڻهارن وارو، منهنجو اهو ڪوتوب (نرخ) سمجهي هڻي
پستڪ جي بزرگار ڪرڻ ۾ سھانئا ڪندو. جيتوڻيڪ

مهرشي، ۽ يوگي ٿي ويد پاشي، ڪري سگهي ٿو، رواجي
 پندت بلڪل نه! پندت فقط پڙهي سگهي ٿو. ان ڪري
 چاڪا نه ساڻ ۽ مهيدر ساڻار پندت هئا ان ڪري
 انهن جو ڪيل ويد پاشي، اعتبار جو ڳو، آهي. ۽ مهرشي
 ديائند، چاڪا نه مهرشي، مهاودان ۽ يوگيراج هو، ان
 ڪري انڪي ويد پاشي، ڪرڻ جو اڌ ڪار هو ۽ هن پاشي،
 ڪيو جو بلڪل معتبر ۽ سچي سند آهي. اڄ يورپ جا
 ودوان به خود ساڻ وغيره جي پاشي، کان نفرت ڪرڻ
 لڳا آهن ۽ ديائند جي ٿي ويد پاشي، ڪي صحيح ۽ سچو
 سمجهي الجھو لاپ وٺن ٿا. ان ڪري هن ڪتاب ۾
 مهرشي ديائند جي ويد پاشي، جي شيليءَ جو آسرو ورتو
 ويو آهي.

پاشا! مولڪي سنڌي پاشا ۾ لکڻ جو نامم گهٽ
 اڀياس آهي، ان ڪري منهنجي پاشا ۾ شايد اها سند رٿا
 نه معلوم ٿئي، جا ٿيڻ گهرجي. پر پستڪ جي وشءِ جي
 لحاظ کان اها شڪايت نظر انداز ڪرڻ يوگي آهي.

سمرپڻ! هي پستڪ ڪنهن ڪي سمرپڻ ڪجي،
 اهو به هڪ هڪ سوال هو. آخر سوچيندي ڏٺو ويو ته
 مهرشي ديائند هن يگ جو ڪرائتي ڪاري ديوتا آهي
 ۽ الجي مقابلي جو ودوان هن وقت نه لاپا ۾ ڪو،
 ٿيو. جنهن اڪيلي هڪ ودوان برابر ٿي هزار شاهي
 گرنت پڙهيا، انهن تي من (ويچار) ڪيو، ۽ وري

ان ڳالهه لاءِ نه ۽ ساڻ ساڻ نه وڌن پر انھاس ڪولھي
 مڻش جي اڻپتي اول اول ڀارت ۾ ئي، ڏارون ٿيوري
 واهيات ٿيوري آھي، ساري سنسار کي آريان ئي آباد
 ڪيو وغيره جيڪي نه ڳالھيون مون هن بستڪ ۾ لکيون
 آھن، تن سڀني لاءِ ڪنھن کي نه ڪا شڪا ھجي نه
 مولڪان لکي معام ڪري سگھيئرو. يا بحت ڪري نه
 ان لاءِ مان هر دم تيار آھيان.

ويد پاشيم! بستڪ ۾ وڌن جا جيڪي حوالا ڏنا
 ويا آھن، اھي مھرشي ڏيانند جي پاشي (ترجمي) جا
 آھن. ڇاڪاڻ ته هن زماني ۾ مھرشي ڏيانند ئي وڌ جو
 سڃوڙ وڌوان، ڄاڻو ۽ پاشي ڪندڙ ٿيو آھي. موجوده
 زماني جي ڪنھن نه وڌوان جي ويد پاشي ئي اسانجو
 وشواس ڪولھي. الڪرٽري ترجمي سڀ بلڪل غلط ۽
 گندا آھن. ۽ ان کان اڳ به جن لارئي ٻڌائين، ھوڙوڪ
 ساڻ ۽ مھيڙو وغيره جا پاشي آھن، اھي به بلڪل غلط
 آھن ۽ اعتبار جوڳا نه آھن. ڇاڪاڻ ته هو ٻڌت ضرور
 ھئا، پر ويد جو پاشي ڪرڻ لائق نه ھئا، هنن فقط
 وڌوان جي خوشامد يا الھن جي ئي چوڻ سان پاشي ڪيا
 آھن ۽ الھن ئي گندن ترجمي جو پورپ جي وڌوان آسرو
 لي آريان ۽ وڌن جي لاءِ غلط ٿيوريون ٺھايون آھن،
 جن جو پھرئين ڪالڊ ۾ اتر (حواف) ڏنو ويو آھي. ويد
 ۾ ڪرڻ جو ڪنھن مھرشي، ۽ يوگي کي ئي اڌڪار
 نه، اھو پراچين آرين جو ليھ آھي. ۽ مھارودوان،

مهرشي، ۽ يوگي ٿي ويد پاشي، ڪري سگهي ٿو، رواجي
 پندت بلڪل نه پندت فقط پڙهي سگهي ٿو. ان ڪري
 چاڪاڻ نه سايو ۽ مهيتر ساڌارڻ پندت هئا ان ڪري
 انهن جو ڪيل ويد پاشي اعتبار جو ڳوڻ آهي. ۽ مهرشي
 دياندن، چاڪاڻ نه مهرشي، مهاودوان ۽ يوگيراج هو، ان
 ڪري الڪي ويد پاشي، ڪرڻ جو اڌ ڪار هو ۽ هن پاشي،
 ڪيو جو بلڪل معتبر ۽ سچي سند آهي. اڄ يورپ جا
 ودوان به خود سايو وغيره جي پاشي کان نفرت ڪرڻ
 لڳا آهن ۽ دياندن جي ٿي ويد پاشي کي صحيح ۽ سچو
 سمجهي انجو لاپ وٺن ٿا. ان ڪري هن ڪتاب ۾
 مهرشي دياندن جي ويد پاشي جي شيليءَ جو آسرو ورتو
 ويو آهي.

پاشا! مولڪي سنڌي پاشا ۾ لکڻ جو امام گهٽ
 اڀياس آهي، ان ڪري منهنجي پاشا ۾ شايد اها سندرتا
 نه معلوم ٿئي، جا ٿيڻ گهرجي. پر پستڪ جي وشه جي
 لحاظ کان اها شڪايت نظر انداز ڪرڻ يوگي آهي.

سمرپڻ! هي پستڪ ڪنهن کي سمرپڻ ڪجي،
 اهو به هڪ هڪ سوال هو. آخر سوچيندي ڏٺو ويو ته
 مهرشي دياندن هن يگ جو ڪرائتي ڪاري ديوتا آهي
 ۽ الجي مقابلي جو ودوان هن وقت نه دليا ۾ ڪو،
 ٿيو، جنهن اڪيلي هڪ ودوان برابر ٿي هزار شاهي
 گرنت پڙهيا، انهن تي من (ويچار) ڪيو، ۽ وري

اوله ورځ

ان ځايه لاهه ۽ سارو سارو وږدن پر انهناس ڪواري
 منڇن جي البته اول اول ڀارت پر لي، ڏارون ٿيون
 واهيائون ٿيون آهي، ساري سسار کي آرين لي آ
 ڪيو وغيره جيڪي ڏهه ڏههون مون هن بستڪ ۾ لکيو
 آهن، تن سڀني لاهه ڪنهن کي نه ڪا شڪا هجي
 مولڪان لکي معلوم ڪري سگهين ٿو. يا بعد ڪري
 ان لاه مان هر دم ٿار آهيان.

ويڊ پاشير ا بستڪ ۾ وږدن جا جيڪي حوالا ڏنا
 ويا آهن، اهي مهرشي ڏيائين جي پاشير (لرجهي) جا
 آهن. ڇاڪاڻ ته هن زماني ۾ مهرشي ڏيائين ٿي وڃي
 سڄو وڏوان، ڄاڻو ۽ پاشير ڪندڙ ٿيو آهي. موجوده
 زماني جي ڪنهن نه وڏوان جي ويد پاشير تي اسانجو
 وشواس ڪونهي. الگوري لرجهما سب بلڪل غلط ۽
 گندا آهن. ۽ ان کان اڳ به جن ڀارتي پڙهين، جهڙوڪ
 ساڻس ۽ مهڙو وغيره جا پاشير آهن، اهي به بلڪل غلط
 آهن ۽ اعتبار جوڳا نه آهن. ڇاڪاڻ ته هو پڙهين ضرور
 معا، پر ويد جو پاشير ڪرڻ لائق نه هئا، هنن فقط
 راجائن جي عوام يا انهن جي ئي چوڻ سان پاشير ڪيا
 آهن ۽ انهن ئي گندن لرجهما جو پورپ جي وڏوانن آسرو
 ولي آرين ۽ وږدن جي لاهه غلط فهميون ٺهلائون آهن،
 جن جو پورٽي ڪالڊ ۾ اُٿو (حواب) ڏنو ويو آهي. ويد
 پاشير ڪرڻ جو ڪنهن مهرشي، ۽ پوڳي کي ئي اڌڪار
 هئي، اهو پراچين آرين جو پير آهي. ڪڪ مهار وڏوان.

(صفحن) پر تمام مختصر طور لکيو ويندو. سموري
انهاس لکڻ لاء ته گهٽ پر گهٽ ڏهه هزار پرشڪ (صفح)
گهرجن، ان ڪري ائين سمجهڻ گهرجي ته ان خالدار ۽
شاهي انهاس جي هيءَ پومڪا ٿيندي.

سندو سڀيتا! پومڪا سماپت: ڪندي اها ڳالھ،
رهجي نه وڃي. سند جي انهاس پر موهن جو دڙو،
اڄڪلھ وشيش اسٽان (خاص اهميت) ٿورڪي ۽ اڄڪلھ،
جي آريه ڌرم کان اڻ ڄاڻ وڌوان موهن جي دڙي کي
ڪهڙي ڪري اچي ورتو آهي ۽ ڪجهه جو ڪجهه اوت
پٽانگ ڪري ڇڏيو آهي. جيڪو گهر کان رسي، انهاس
جي بيسٽ هيجيس يا نه، پر موهن جي دڙي تي ڪجهه
لکيندو اوس، ۽ وشيش ڪري سند پر جو انهاس جي
اڻ ڄاڻائي آهي، ان ڪري اتي جيڪو موهن جي دڙي
لاءِ جيئن لکي سو اکين تي. سو اهو وشيش تمام
خشڪ هئڻ ڪري مون نه ان تي پاڻهي نه لکيو آهي.
ان ڪري مان ههه فقط ايترو لکان ٿو ته موهن جو دڙو
جي سڀيتا بلڪل آرڊن سڀيتا آهي، مٿس ڪنهن به ڌاري
(ميسوپوٽيميا، فينيشين، چالڊين، سميريئن، بيلولمين ۽
الامي آدي) سڀيتا جو ذرو به اثر ڪونهي، اٽل سينڌو
ارٿاٽ پارٽي سڀيتا جو الهن تي اثر آهي ۽ اهي ديش
به آرڊن ڄاڻي. مابل آهن. ان ڪري

خارج ۽ بلڪل يهودي ثابت ٿي چڪي آهي. ان ڪري اسانجو اهو لکت بلڪل صحيح آهي ۽ انسان جي پيدائش اول هڪ هنڌ ٿي ۽ اهو آهي يارم ورت، اٽان ٿي ساري سنڌ ۾ اهي آدم انسان آريہ ۽ ٺهليا ۽ وڃي آمريڪا، آفريڪا، آسٽريليا، ايشيا ۽ يورپ وغيره ڪنڊن کي آباد ڪيو. انهن جا سڪرمه ۾ ٿالا رکيا. اڄ به سندن رسم رواج، ڌارمڪ وچار، ڪرم ۽ پاڻا وغيره سڀ ڳالهون ڪنهن انهن پراچين آريہ جو اولاد ٿيون ثابت ڪن، هو سڀ ٽئين ڪالڊ ۾ ڏيکارو ويو آهي.

ان طرح هي يهوديون منڊل سمايت ٿيو آهي.

ان بعد ٻئي منڊل پڻ ڪال، مهاڻا ٻڌ جي زماني جي ٺاهي ٿيئي سامڪري، مڙو، ڪال، گس ڪال، ۽ ان زماني جي ٺاهي ڏيئي سڀ معلوم، اڄ کان ٿي هزار ورهيه اڳ يارم جي ٺاهر شالدار لاري، عربن جون سنڌ ٿي ڪاهون ۽ سندن ڪار وغيره ٿي بلڪل ٽئين روشني وڌي ويندي.

ان بعد ٽئين منڊل ۾ عربن جي سنڌ ٿي ڪاهن کان پوءِ راجپوتن ۽ موهتن جو زمانو ۽ مغلن وغيره ڌارن ٿيڻ وڌو ۽ ڄاڻين جو ورڻن ۽ اليگزينڊر جو يارم ۾ داخل ٿيڻ ٿاين ورڻن هوندو.

ان طرح سان هي يارم ورت جو اٺاس جڏهن جو دلو آريہ ورت رکيو ويو آهي، اٽڪل ٻه هزار پرشني

وڃي، اهي به فقط ميرن ۽ مغلن جي معلوميت تائين محدود آهن؛ ان کان اڳتي سندن لاءِ چڻ نه انھاس آھيئي ڪونہ. ان ڪري ان وچار کان اھو خشڪ وشتہ مون خود ئي ڪونہ لکيو، فقط ڪي مکيه زمانا مختلف طور ڪري لکيا آھن. ان طرح سان پيو ڪالڊ سمايت ڪيو ويو آھي.

تئين ڪالڊ ۾ اھو ڏيکاريو ويو آھي تہ تمام پراچين ڪال ۾ ڀارت مان الھن پراچين آرڊين وڃي سنسار کي وسايو، الھن جا نالا رکيا ۽ آباد ٿي رهڻ لڳا. جيتوڻيڪ اھو ڪالڊ تمام مختصر ڪري لکيو ويو آھي، تہ اھو سمجھڻ لاءِ ڪافي آھي تہ سنسار آرڊين جو اولاد آھي. ھڪ اھو انسان جو خواھ ڪھڙي بہ مذھب ۽ ويچارن جو ھجي، ڪڏھين بہ ان حقيقت کان منڪر نٿو ٿي سگھي تہ شروع ۾ ھڪ ھند انسان پيدا ٿيو ۽ ان مان آھستي آھستي دنيا ٺھي. **ڊارون** جھڙي ماڻھو کي ڇڏي، ڪوبہ اھو قبول ڪرڻ ۾ آنا ڪالي نہ ڪندون انسان مان انسان سليسرام پيدا ٿيو آھي. ۽ اھا ئي ٿيوري آھي جا حقيقت آھي، باقي ڊارون ٿيوري تہ بالدر مان انسان ٿيو، اھو نہ ائين ئي آھي تہ ڊارون انسان جي پيدائش ئي نہ ھو، سندس ابو ڪنھن ڀولڙي مان آپريشن ذريعي السالي طاقت وارو ٿيو ھوندو، جنھن مان مسٽر ڊارون پيدا ٿيو، جنھنڪري ھن اھا ٿيوري پيش ڪئي تہ انسان بندر مان ٺھيو آھي. اھا ٿيوري تہ ھن وقت

اهايت ضروري آهن: اهي اسانجي هندو اتهاس جا بنيادي تمبا آهن، جن تي هندو اتهاس جي شاندار عمارت کي کڙو ڪري سگهجي. اڄ اسين ڏسون ٿا ته ماڻهو سڄي سميتا کان بلڪل دور آهن. ماڻهن کي ڪاٺ، پيٽ، هلڻ، چلڻ، اٿڻ، وهڻ، سمهڻ مطلب ته ڪچو به نٿو اچي. موجوده زماني کي، جو سڀيڙو زماو چيو ٿو وڃي، الجھو اهو حال آهي ۽ اسين دعويٰ سان ٿا چئون ته ماڻهن کي اهي ڳالهيون نه ٺهيو، فقط ڳالهائڻ ۽ سمجهڻ به نٿو اچي، تڏهين ان پراچين ڪال ۾ انسان کي انسان بڻائڻ جي تمام ننڍين ننڍين ڳالهين تي به سخت ڌيان ڏنو ويندو هو، جو توهان انهن اڏيائن کي پڙهڻ سان معلوم ڪري ٿا سندا، ته انهن پراچين آرين جا ڪهڙا ڌارمڪ ۽ ساماڇڪ ليري ۽ بڌن ٺهندا هئا. جڏهين اڄ جي زماني ۾ اهي ڳالهيون سيڪارڻ تي ڪوبه ڌيان نٿو ڏنو وڃي ۽ هڪ الجھيٽر، بد تهذيب ۽ بدمعاش هوندي به سائينسدان جي نالي سان ماڻهن جي دماغ تي حڪومت ٿو ڪري، تڏهين ان پوٽر پراچين زماني ۾ اهڙن ماڻهن کي ڀر جي درٻار ۾ پهچايو ويندو هو. ان بعد رامايڻ جو لکين معلومت سان پيرل زماو جنهن جي سڄي ڄاڻ جي توهان کي ذرا به ڄاڻ ڪانهي، اهو لکيو ويو آهي. ان بعد شڪرنيتي سار ڪال ۾ ڏسندا ته موجوده زمانو ان پراچين ڪال جي بنياد تي کڙو ڪيل آهي،

روپ ۾ ٻانڌڪن جي اڳيان اچي رهيو آهي.

ان انٿاس جو هي پهريون منڊل (جلد - Volume) آهي، باقي ٻه منڊل هن بعد پرنڪاش (شائع) ٿيندا. هن پهريئين منڊل ۾ ئي ڪالڊ آهن. پهريئين ڪالڊ ۾ مون موجوده انٿاس جي انهن غلط ڳالهين جو جواب ڏنو آهي هي اڇڪيل، تنڪولن ۾ پڙهايون ويٺيون آهن، ۽ سڌ ڪيو آهي ته هڪول جي ٽارڻن جو آرين ۽ هندن وارو زمانو ٻئي بلڪل غلط ۽ غليظ آهي ۽ ان دوران هندو وڌياريون ڪئي پارت جي پراڇيستا ۽ سڀيتا کان شرف لائق بڻايو وڃي، ان ڪري موجوده هڪولن جون ٽارڻيون خارج ڪرڻ لائق آهن. ٻيوهجي طرفان اسان سڌ ڪيو آهي ته آريه لوڪ هندوستان جا اصلوڪا رهاڪو آهن. آرين کان اڳ، هتي ڪي به اڻ آريه وغيره ڪونه رهندا هئا، آريه ئي دنيا جي سڀيتا جا ڪرو آهن، آرين مان ئي ساري سنسار جون جائون ڄڙيون آهن. آريه سڀ هوندا هئا، کين لکڻ پڙهڻ سڀ ايندو هو. مائس ۽ شراب بلڪل استعمال نه ڪندا هئا، سندن گمان جو پندار ويد هوندو هو. اليادي.

ٻئي ڪالڊ ۾ پارت جي ٻيوهجي انٿاس تي پرنڪاش وڌو آهي، ۽ ويدن، پراهمڻ گرنت ۽ مٿس سڀني وائن زمانن تي لکيندي، ان سمي جي سڀيتا لکي آهي، حيثوليڪ اهي اڌيائ اهڙا دلچسپ نه به لڳن، پر اهي

بس! انهن ئي وچارن جي آڏين ٿي مان پاڻ کي ان طرح هلائڻ جو يقين ڪندو آهيان. ۽ هي پستڪ به ڪو هيٺسڙ ڪو نه ٿي ها، اگر ڪو وڌيڪ (خاص) ڪارڻ نه ٿي ها. ۽ جو هو مارجيڻ جو ڪم ڏيا مندر. شري دولترام انجو خاص پڙهند ڪرڻا آهي، جيتوڻيڪ بانيڪار پيا آهن. سو شري دولترام کي جو سمجهي ٿين سو جهڙو، تنهن اهڙا ڇا ڪئي نه ڏيا جي موجوده گندي سرشتي کان ڪميا مندر کي پوڻ رکجي. ۽ ان لاءِ ساري پائشالا ۾ ٿين سرشتي جو بنياد وجهڻ جي ويچار کان سڀ پائيه (درسي) ڪتاب بدلي، پنهنجي ڏيک سان رکڻ جي خواهش ڪئي، ۽ ائين ئي ڪيو. ٺي الحال ٻاراڻو پهريون پستڪ سنڌي ۾ ڇپائي هلايو آهي، جيتوڻيڪ جيڪي سمجهيو ويو ان طرح ڪتاب خاص ڪري پاشا جي درشتيءَ کان سنو ڪونه ٿيو، تڏهين به ٻين ٺاهڪين کان دور ٿيو. ان طرح ٻيا پستڪ به گهربل هئا، جن ۾ انھاس به هو. هيڏانهن شري دولترام ڪالگريسي هوندي به خاص هندو ويچارن جو آهي. ان ڪري هن اهڙي انھاس جي لکڻ لاءِ موڪلي همت ڏي، ۽ مون به ها ڪري لکڻ آرڻ ڪيو. ليڪن لکندي لکندي جو انھاس مرڻو ٿي سڙ صفحن ۾ پورو ڪرڻو هو، سو به هزار صفحن جو ٿي ويو ۽ ڪميا پائشالا جي ڪم جو نه ٿي سگهيو، ان ڪري اهوئي انھاس اڄ هن

آهي ۽ اڄ تائين ڪو به اهڙو ماڻھو ڪو به لال ڪو به پيدا
 ٿيو آهي جو ڪنهن پراچين آريہ رشيءَ جي ڪنهن به
 ڳالهه کي ڪاٺي سگهي يا ان کان وڌيڪ ڪجهه لکي
 سگهي. ان زماني جو هڪ ساڌارڻو ودياڙي، موجوده
 زماني جي وڏي پر وڏي ودوان کان وڌيڪ دماغ رکندو
 هو، ان هوندي به ان ودياڙيءَ کي ڪجهه به لکڻ اڻو
 ڪنهن کي اُپديش ڪرڻ جو اڌڪار نه هوندو هو، غلط
 هڪ مهارشي مهاودوان ئي اڌڪار رکندو هو نه ڪجهه
 لکي سگهي.

۽ اڄ؟ دنيا ۾ ماڻھو جي مکين کان به وڌيڪ ليکڪ
 موجود آهن، جنهن جي دماغ ۾ جيتوڻي به آيو، لکي ڇڏيو
 ۽ ٻي ڏيکس ليکڪ جو. نتيجو اهو آهي جو هڪ ليکڪ
 هڪ ڳالهه ٿوري لکي ڇڏي نه ڏهه الڳي جواب ۾ الڳي
 ڳالهه کي غلط ثابت ڪرڻ لاءِ تيار ٿيو وڃن. ان طرح هڪ
 جي بدلي ٻارهن ڪتاب تيار ٿيو وڃن، ۽ هڪ وڏو
 جي ودوان لاءِ اهو مشڪل ٿيو پوي نه انهن مان ڪهڙا
 پڙهي ڪهڙا پڙهي. مطلب ڳالهه جو نه مشق ۾ ليکڪ
 ايترو اڄ عام آهي، جنهن ڪري ڪا به جاني هڪ ارادي
 واري شدت ساهتيءَ جو سهارو نه ملڻ ڪري، اڄ شاعري
 برابر نه ڪري سگهي آهي. اکر هڪ ودوان کي به
 ڳالهيون عمر ۾ ويچار ڪري انهن کي هڪ هنڌ لکي
 وڃي نه انهن تي ويچار ڪرڻ سولو ۽ لاڳاپو ٿي سگهي ٿو.

دماغ ليڪڪ پيا آهن، جن جي پيرن جي خاک ڇهڻ لاءِ
 به يورپين يوگيه ٺاهن. پر اسين الهن جي پيٽ ۾ يورپين
 ليڪڪ جو وڌيڪ مان ٿا ڪريون، ۽ نتيجو اهو ٿيو آهي
 جو يورپ جو هڪ رواجي ماسٽر ۽ واسا جي لاءِ پروفيسر
 صاحب آهي جيڪي به ڪجهه لکيڻو، اسين ان تي وشيش
 ٿيان ٿا ڏيون ۽ انجي هر جملي کي حوالي جي روپ ۾
 ڪم ٿا آڻيون. جنهن ڪري ان آئڊ ۾ يورپين ليڪڪن
 جي گندن ويچارن اٿوا اوت پٽالنگ ڳالهين جو اسان تي
 پوت سوار آهي ۽ اسين انجي پيٽ ۾، مڪهن به سڃاڻي
 ڪي، وڏي مٿاڪت ڪالپوءِ ٿا آڻيو ڪريون. ڀارتيه ليڪڪن
 به الهن جو سهارو وٺي پاڻ موڪيو آهي ۽ پريس جي
 سستي ڪرڻا جو لاپ وٺي اڃا ائڪ گرلٽ لکيا ٿا وڃن.
 جنهن ڀارتيه اٿوا يورپين ڪجهه گرلٽ پڙهيا ته هڪ پنهنجي
 ڀائيگه جو پستڪ لکي ڪٿي ڦٽو ڪيو، چاهي انجو مان
 ٿئي اٿوا نه. ليڪن پراچين ڪال ۾ ائين نه هوندو هو،
 پريس برابر ڪانه هوندي هئي پر لاڏاڻي ليڪڪ موجود
 اوس هوندا هئا. ليڪڪ عام ماڻهو ته ئي ڪونه سگهندو
 هو، پر هڪ اهو مهاودوان، جنهن دنيا جي هر معاملي ۾
 پوري مهارت حاصل ڪئي هوندي هئي، حوالي ڪائي
 ٻڌائي ۾ رشين جي درجي کي حاصل ڪيو هوندو،
 سوئي ڪو گرلٽ لکي سگهندو هو. اهوئي ڪارڻ آهي
 جو اهي پراچين رشي پنهنجن گرلٽن ۾ جيڪي ڪجهه
 لکي ويا آهن، اڄ تائين دنيا ان مان فائدو وٺي رهي

رعدو آعيان، ۽ اهو سمجهي ٿو جڏهن اتهاسڪار، جهڙو
 مان سمجهان ٿو ته ٿين ٿا ڪورجي، ٿيندس، ٿيندس ئي
 هڪ اهڙو ڪرنت لکندس جو منهنجي اهم ڪيري تي
 ٿيندو. ان تي هڪ آهي ته اتهاس جا اهو ڪرنت مون
 پڙهيا آهن، پر انجي معنيٰ اها ڪانهي ته پاڻ کي
 اتهاسڪار ٿو سمجهان. ڇو ته مان خود ئي ائين ماڻهن
 کان گهڻا (لشرف) ڪندو آهيان، جيڪي الگريءَ
 جا ۱۰-۲۰ ڪتاب پڙهي، اتهاس جي وشت ئي ٿان ٿان
 ڪندا يا پاڻ کي اتهاسڪار سمجهي اتهاس تي هڪ ٿور
 هي ڪرپا ڪندا آهن. ان ڪري پاڻ کي اهو ڪرنت
 پڙهيل سمجهندي نه، جي منهنجي هن ننڍي عمر لاءِ
 حد کان وڌيڪ هئا، مان پاڻ کي وڌياري سمجهندو
 رعدو آهيان.

اڄ اسان ٻارن جي دماغ تي يورپ جو اهڙو ڀوت
 سوار آهي جو جڏهن هڪ سڪول جو ماستر ارٿاف
 يورپ جو يورپيو ڪٿي نه لکيو ته اسين انهيءَ
 هڪ شدي کي ايشور حواڪه (الهام) سمجهڻ ٿا ٿاڳون.
 ۽ نتيجو اهو ٿيو آهي جو يورپس جي هن ننڍي زماني
 ۾، جڏهن ۾ يورپس جي رواجي ڪشت سان هر ڪو مش
 ۾ ليکڪ ٿيڻي ٿو سگهي، پيسيف پارٽي ليکڪ جي اسن
 يورپين ليکڪ کي دل ۾ قابل ليکڪ ٿا سمجهون، حالانڪ
 سانتي پارٽي ديش ۾ انڪ اهڙا قابل، لا جواب ۽ بيدار

ڪيل آهن .
اهڙو شاعر ۽ شاهي ساهتير جنهن ڄاڻي ۽ جو هجي ،
نهن لاءِ ائين چون ته لکي پڙهي ڪا به چالندي هجي
نهن لاءِ ائين چون ته لکي پڙهي ڪا به چالندي هجي

ايترو لکيا بعد هان اسين پنهنجي هن اڪيل الهاس
لي سرسري نظر ٿا وجهون:-

ڪڏهن به ڪو پستڪ لکڻ جو ارادو ڪندو
مان پاڻ کي انھاس جو وڏياري سمجھي اڀياس ڪندو

جاکاڻ ۽ ترڪي ۾ ان گرت جي وٽ ۽ رعي کان اڳ ڄاڻ
 هون پر جرمن ان بٽڪ جي وٽ ۾ گهڻو ڪپڙ ڄاڻندو
 هو، ان ڪري هن ان بٽڪ جا اٽڪل ويهه هزار روپيا
 خريست سان ڏيئي اهو بٽڪ ٻرايس ڪيو. بٽڪ وڃڻ
 کانپوءِ معلوم ٿيو ته اهو بٽڪ عوامي جهاز سازي جو هو،
 جيئن پر عوامي جهاز ٺاهڻ ۽ هلائڻ ۽ مشينري جي درستي
 وغيره جون ضروري عدايتون هيون. اهڙو ئي هڪ
 ڏٺو ويد نالي گرت هو، جو اڄڪلهه اصل ڪونه ٿو
 ملي، شايد اهو به ڪو وديشي ڪٿي ويو يا ڪنهن
 وڏي جي هٿان نشت ٿيو.

ڪڇ سمولئو، ٿڙوڊه راج جي طرفان هڪ سنسڪرت
گرت سهر انگن سو توڙا دل ٻن جلدن ۾ ٻو ڪاش
لبو آهي، جنهن ۾ اليڪ وگيائي ڳالهائون، سائينس جي
ننڍين ننڍين شين ٺاهڻ ڪالسواءِ هوائي جهاز جو به ورڻ
آهي نه ڪيئن ٺاهيو وڃي وغيره. سائينس جي شين
ٺاهڻ جون ان ۾ ايتريون ٿرئيون ۽ ڳالهائون آهن جو
الم ۾ ان بستڪ جي ليڪڪ ڪيترين ڳالهين کي، جيڪي
جيڪو اڄ اسان کي اڄوڃ ۾ وجهندڙ ٿين، انهن تي
اي ضروري سمجهي ڇڏي ڏاڍو آهي. السواءِ عبداللہ
دکن جي ٿر ڳهائي ڳوٺ ۾ ڊاڪٽر سيد محمد قاسم روت
هڪ سنسڪرت جي لئبرري آهي. جنهن ۾ به اليڪ
سائينس جون ڳالهائون ڀريل آهن. جهڙوڪ:- ٽيليفون،

يورپ وارن انهن سنسڪرت گرلن جي آڌار تي ائڪ
 ايجادون ڪري موجوده سائيئس کي ڪمال درجي تي
 پهچائي ڇڏيو آهي ۽ خود اسانکي ئي حيرت ۾ نهو
 ڪري رکيو آهي. اهو خيال نه ڪجو ته يورپ جي هيءَ
 هيڏي اُتي ڪا سندن پنهنجي آهي، بلڪل نه. اهو
 سڀ سنسڪرت ساهتيه جو ڪمال آهي! توهانکي اهو
 معلوم هئڻ گهرجي ته اڄ کان سٺ سال اڳ دنيا ۾ هوائي
 جهاز ڪونه هئا پر ان کان اڳ مهرشي ديانند پرسد
 گرانت رگم ويد آدي پاشيم پوهڪا ۾ ويدن جي آڌار
 تي، جهاز ۽ هوائي جهاز آديءَ جو ورڻن ۽ ڪچي لسنڌو
 به لکيو آهي. يورپ ۾ جڏهين اڃا اوه جو ڪارخالو ئي
 ڪونه هوندو هو ان سمي ٽريپڊر ڊاڪٽر رين کي هتي
 ڏاڏوسار لالي پراچين سنسڪرت گرانت جو بتو لڳو،
 جنهن هڪ ڪرڻ لاءِ هن خوب بتن ڪيو پر ڪونه مليس
 ۽ اهو پستڪ آڏو جي لڌر ٿي ويو. مهاراجا راجپوت سنگهه
 جي درٻار ۾ هڪ پنڊت هو سندس نالو هٿسودن
 هو، جنهن وٽ سنسڪرت جو وصال پستڪالو هو. ان
 سمي هڪ جرمن آيو ۽ ائڪ گرانت کڻي هليو ويو، نه
 معلوم انهن ۾ ڪهڙو خزانو پُريل هو. پوءِ هڪ جرمن ڀارت
 ۾ آيو هو جو هڪ سنسڪرت جي گرانت جو ڳولائو هو،
 اهو ڪتاب گيس هڪ پراهمڻ جي گهر مان ملي ويو.
 ان جرمن ڪائٽس الجوه وٺي پڇيو، هن ڪچي روپيا چيس

مٿئين ان ساري ورطن مان اهو اندازو لڳائڻ بلڪل
 سولو آهي ته هندن جا باقي ڪهڙا پستڪالپهه اهڙي
 جنوني طوفان ۾ پڇيا هوندا؟ انهن جي نه اسانکي خبر
 پئجي سگهي، جي مکيه مکيه هئا ۽ جن کي ڄاڻايو ويو، پر
 باقي ڪئين اهڙيون گهٽتائون آهن، جن مان اها ڳالهه
 معلوم ٿيندي. ان طرح جڏهن پستڪالپهه لست ڪيا ويا
 ته باقي اهو سنگره ٿيل سڙائو جو هن سمي مليٽو سواهوئي
 آهي جيڪو ڀارت جي مٿس براعظم وٽ گهرن ۾ جدا
 موجود هو، جو يورپ جي ودوانن دواڙا ڪڍو ڪڍو وڌو
 آهي، ۽ بعد ۾ ڀارتي ودوانن به ڪڍو ڪري ڀارتيه ساعت
 ۽ آريه جاني جي ان اڪل خزاڻي کي ظاهر ڪيو آهي.
 توهان اهو معلوم ڪري اجڙج ۾ ٻولدا جڏهن توهان کي
 اهو معلوم ٿيندو ته پراچين سنسڪرت جي انهن هت
 لکيل گرنتن جو تعداد ايترو لڳ ڀڳ موجود آهي. ۽ اهو
 انداز انهن ماڻهن هي دماغ کي درست ڪرڻ لاءِ ڪافي
 آهي، هي اهو ڪندا آهن ته آرين کي انهن لکڻ
 ڪوڊ ايندو هو ۽ لکڻ پڙهڻ ئي ڪوڊ ايندو هو. انهن
 انهن لکن گرنتن ۾ اليڪٽرڪ اولهه ڳالهين جو ورطن آهي.
 انهن مان ڪيترن سنسڪرت گرنتن جو ترجمو به ٿي
 چڪو آهي، ۽ ڪيترا اهي گرنت آهن جي يورپ وارا
 هتي اچي اسانجي پوتر آريه ترجمي کان هٿ ڪري ويا
 آهن. جن مان ڪيترن جي نه اسانکي سڌ ڪانهي پر

جا ڪٺا ڪيل لکين گزمت موجود هئا، جلائي نشت ڪري ڇڏيو. ”ناسخ التواريخ“ ۾ انجو حال ياهيا نالي وڌوان جي ورتائت ۾ وستار سان ڏال آهي. ياهيا امر بن العاس کي ان پستڪاليه کي نشت نه ڪرڻ لاءِ پراڻا ڪئي هئي، ۽ امر الهجي چوڻ تي عمر کي لکيو به هو. پر خليفي اهوئي جواب ڏنو ته ”انهن پستڪن ۾ جيڪي ڪجهه لکيل آهي، اهو قرآن جي انو سار آهي، نه اسان کي انهن اليڪ پاشائن جي اسڪيپ (پيشمار) پستڪن جي ڪا ئي ضرورت ڪانهي، قرآن ئي بس آهي، اکر انهن جو مطلب قرآن جي خلاف آهي ته تمام برو آهي، ان ڪري سڀني کي نشت ڪري ڇڏيو. عمر جي اها آڱيا ملڻ تي امر انهن پستڪن کي سڪندريا جي حمامن ۾ موڪلي، پاڻي گرم ڪرڻ لاءِ ڪالين جي بدلي جلارائي ڇڏيو. انهن پستڪن جو سگرهه ايترو وڏو هو جو ڇهن مهينن تائين انهن مان پاڻي گرم ٿيندو رهيو. (۱) مگر اهو مدحوس مهر باني مسلمانن تائين ئي محدود ڪانه هئي، موجوده زماني ۾ سڀ سڏائيندڙ جاني عيسائين به پنهنجي پيشانيءَ تي ان ڪار انهن جو ٺڪو لڳايو آهي. مذهبي جنون جي سمي ۾ عيسائين به يورپ ۾ گهڻوئي ڪجهه ساهتيه نشت ڪيو.

(فرشتہ) پر ان لاء لکيل آهي ته ”هن برهمڻ جو قتل اهڙي طرح ڪيو، جو انهن ڪرڻن جي جائز وارو ڪو نه رهيو ۽ انهن جي گرامت درياءَ ۾ لوڙ هليا ويا.“ (۱)
 ڊاڪٽر نريئر، بنارس جي هڪ مسڪرت پستڪاليه کي ڏسي ڪري، پنهنجي ٻائرا ورڻن جي پٽي ڀائي ۾ لکيو: ”هندو اڪثر پنهنجن پستڪن کي لڪائي رکندا هئا. ڇاڪاڻ ته ڪن مذهبي حڪومتن سندن پستڪ جلائي ڇڏيا هئا.“ پروفيسر ايلٽسٽن ڏک وڃان ورڻن ڏوڪري ته ”سندن اکين ڏني پار ٿياسين هي وصال ۽ سندن پستڪالين کي باغيون ئي ڏهنون ويون، جي ڏهنن جا ڏهنن پٽي هليون. ايترو ئي نه پر هڪ طرف اهي ڪارروايون ئي رهيون هيون ته ٻئي طرف ٽو مائس ڊيگڙن ۾ وڃي ٽپڪايو ئي ويو ۽ چاهن ۾ ڪائين جي بدوان وڌ ۽ آبهت پئي هلايا ويا.“

مسلمانن جون اهي ڪارروايون فقط پارٽي لائين محدود ڪونه هيون، پر جتي نه مسلمان پهتا، تنهن هنن اول علم کي تلاءُ ڪرڻ جي ڪوشش پئي ڪئي آهي. خليفہ عمر جي سينا پتي اهر- ابن- العباس عيسوي سن ۶۴۰ (وڪرمي سن ۶۹۷) ۾ مصر (ايجهت) جي ڀر سڌ لڪر اليگڏ پندريا (سڪندريا) کي وڃڻ ڪرڻ وقت، اتي جي پراچين پستڪاليه کي، جنهن ۾ اليڪ راجائن

جا هڪ هزار ساڌو ٽٽا ٽئين پٺت ههايان سميردايس،
 جا پنجه هزار ساڌو نواس ڪندا هئا. ساڌن جي لاپ لاء
 پال وٺڻ جي راجائن اودنٽا پري ۾ هڪ وشوود ياليه
 استايت (قائم) ڪيو هو. جنهن ۾ هڪ سندر ۽ شاهي
 پستڪاليه براهمن ٽٽا ٻڌين جي ڳوٺن سان ڀرپور موجود
 هو. اهو پستڪاليه ۱۲۰۲ع ۾ (جڏهن مسلمانن، ان ساڌو
 آشرم تي چڙهائي ڪري ساڌن کي ماري وڌو) مسلمانن
 دوارا جلايو ويو. (۱)

الڪانسواء نالده وشوود ياليه (يونيورسٽي) جي
 پستڪاليه جي عمارت ساڍا ٽي سؤ فوٽ اونچي هئي،
 جنهن جون ٽو ماڙيون هيون ۽ هر هڪ ماڙ پستڪن سان
 ڀريل هئي. الڪانسواء ٽيڪسلا ۾ شاندار شاهي لائبرري
 هئي. اهڙا ئي ڀلسا ۽ ٻين هنڌ به ننڍا وڏا پستڪاليه
 هئا. پر افسوس! جواهي وڌرمين هتان محفوظ رهڻي
 سگهيا. مهاشي عبدالشڪور اير-اي-لڪيٽو:- ”نالده
 يونيورسٽي جي لاس ٿين ڪانپوء پيو ڪاليج اودنٽا پري
 (بهار) ۾ تيار ڪيو ويو. الجوباني ”گوپال بالو ڪاٺال“
 هو، جو وڪرمي سنبت ۷۳ ۾ بينگال جي گاديءَ تي
 ويٺو. ان ڪاليج ۾ برهمڻ ۽ ٻڌ ساهتيه جو سٺو پستڪاليه
 هو، جو وڪرمي سنبت ۱۱۹۷ ۾ نشت پرشت ڪيو
 ويو ۽ محمد اختيار خاڻجي، بينگال جي حاڪم لاء تاربخ.

هندو اتهاس ڪونه لکندا هئا.

هاڻ سوال ٿو اٿئي ته اتهاس لکيو ويندو هو ته ٻيءَ
 نظر ڇو نه ٿو اچي؟ نظر نه ڪيئن اچي؟ ڇا ماڻهن کان
 اسلام جي خواهشوار تلوار پلھتي وڃي آهي؟ جڏهن وقت
 ڀارت ۾ انهن وڏن زمين جي حملن کان آڏي مٽي ٻيٽي
 هئي، اسلامي تلوار بهشت ڪي دوزخ ۾ تبديل ڪري
 رهي هئي، جڏهن وقت هزارن روشن کان سندن استريون
 ڀائرن کان ڀينرون، مائٽن کان ڪڍڻ پڻندڙ انهن جي جدا
 ڪيا ويندا هئا، ڪڏهن ڪڏهن قتل عام ڪيو ويندو
 هو، اهڙي وقت ۾ قرآني تعليم جي خلاف ڪو به ڪرنت
 ڪيئن سلامت رهي ٿي سگهيو؟ انسان جي آتش لڏي
 سان گڏوگڏ، انسان جي علم کي علمي دشمني سان
 آڏي نظر ڪهڙو ڀرو. ”اودلتا پريءَ جي وهار مندر
 ۾ (جڏهن جي وڻن ۾ ڇڏو ويندو آهي ته اهو ٻڌ ڪيا ۽
 بالند ۽ جي وهار مندرون کان نه اڍڇو هو) براهمڻ ٿئا
 اڙڙن جي بظايل ڪرنتن جو ڪو وڏو سنگره هو جو ڪ
 البگڊيسڊريا جي مهان پنڪال ۾ جي طرح ۱۲۰۲ع ۾
 بختيار خلجيءَ جي سڀايتي محمد بن سيم جي آڳاٽن سان
 جلايو ويو.“ (۱)

مھاراجا دھبيل جي پٽ مھاراجا دھاپال جي راڄ ۾،
 اودلتا پريءَ ۾ نوڌين، ڀراڻي ڪرنت ھين ڀان سڀر داڻ

هن سمي موجود آهن، اڪر پراچين آريه انھاس جي لاپن
 کي نه سمجھندا هئا نه **والھيڪ** ۽ **وياس** هيڏن وڏن
 وڏن گرلتن جي لکڻ جو ڪشت چو ورتو؟ يوناني
 انھاسڪار مئگسٽيز پندھجي ڀارت نواس جو ورتائين
 لکندي چيو پتو:- ”مھاراج چندر گپت جي ديش ۾
 ٻن ٻن (مختلف) گھٽنائن (حادثن) جي وارثا (رپورٽ)
 سنگره (گڏ ڪرڻ يا هٿ ڪرڻ) لاء ڪيترا راج پرنس
 (سرڪاري عملدار) مقرر هئا. (۱)

انهن ئي گھٽنائن جي آڌار تي انھاس لکيو ويندو
 هو. انھاس سنگره جي وشءَ ۾ ان کان به وڌيڪ مضبوط
 پرمان مھاراجا اشوڪ جو ڇهون شلايڪ (Inscription)
 آهي، جنهن ۾ لکيل آهي ته:- جيڪا به گھٽنا ڪنهن
 لنگر (شهر) ۾ ٿئي انکي پتري وينا نالي راج پرنس
 لکي ڇڏي.”

ان مٿين سموري ورڻن مان اهو پوري طرح سڌ ٿي
 ويو ته پراچين پارٿواسي آريه (هندو) انھاس لکي ڄاڻندا
 هئا، انھاس سڀني وديائن جو هڪ الڳ هوندو هو ۽
 پراچين آرين جي انھاسڪي ڀنگه نيل پتر جي آڌار تي ئي
 موجوده بلوڊڪس جو بنياد رکيو ويو، يعني نقل ڪيو
 ويو. ان ڪري اها ڳالهه بلڪل اڏامي ٿي وڃي ته ڪو

(۱) Asoka, the rock inscriptions, by V.A. Smith
 p. 121 & Mc Rindle's Ancient India, p. 85

پراچين آرين جي ان ليل پتريءَ جي رواج ٿان سڳيو ۽ استعمال ڪيو؟ عجب آهي ڇيلو خود ڪرو جو د استاد ٿي رهيو آهي:-

اب نو شاگردون ڪو پي استاد بنا آگيا!
ڪشئي ٿي صياد ڪو صياد بنا آگيا!!

انڪالواءِ سنسڪرت پاشا ۾ اٺياڪ ڪاربن جي موجودگي، اهو سڌ ڪري رهي آهي ته پراچين آريہ ورت ۾ اٺياس ٿي اليڪٽرڪ پستڪ لکيا ويا هئا. اڪر اءِ لکيا ويا هئا ته ڪوي ڪاليداس، رگھو وشن لکيا لاءِ اٺياڪ سامگري ڪٿان آندي؟ ۽ پراڻن ۾ جيڪي وشنولون ڏنل آهن، انهن جو ڪيان پراڻن جي لاهيندڙن کي ڪٿان ٿيو؟ ڪيترن ئي ڪاربن جي پڙهڻ سان معلوم ٿيو ته ڪنهن سمي هن ديش جي وديالن ۾ اٺياس پلي پالتي پڙهايو ويندو هو ۽ پڻ اٺياس جا اليڪٽرڪ گرٽ موجود هئا. هر ش چوت جي پرمات سان مٿي لکي آيا آهيون ته ”جڏهن مهاراجا هرش جو چم اُداس ٿيندو هو ته هو اٺياس ٻڌندو هو.“ ڪادمري ۾ لکيل آهي ته مهاراجا پنهنجي پٽ لاءِ ڪروڪل ڪولايو هو، ان ۾ ٻن ٻن وديالن جي آڌاڀاڪن (پروفيسرن) سان ٽڙوڪڙ اٺياس جا آڌاڀاڪ ۾ مٿس ڪيا. اڪر اٺياس هوائي ڪول ته آڌاڀاڪ، راجڪمار کي اها وديا ڪيئن پڙهندا هئا؟ رامائين ۽ مهاپارم ۾ مهان اٺياڪ ڪاربه

هيون سان گڏ جي ڀارت ڀرڻ جي ورتاوت کي ڏيان
 سان ڀڙهيو آهي؟ هيون سان گڏ صاف شين ۾ لکيو
 آهي:- ”گهٽتائن کي برابر لکڻ لاءِ هر هڪ پراڻي ۾
 هڪ راج ڀرڻ (سرڪاري عملدار) هوندو هو، جنهن
 جو ڪم اهو هو ته هو گهٽتائن جو ورتاوت لکيندو رهي.
 انهن جي ليڪن جو اٽل ڦيرو ڀڄڻ يا اٽل پٽ (اٽل پٽري)
 يا اٽل ڪپڙو هو. انهن ليڪن ۾ سٺيون ۽ خراب گهٽتائون،
 سڀني جو ورڻ ٿيندو هو، ۽ ڀڄڻ ڏيڻ جي مصيبت ۽
 خوشحاليءَ جون گهٽتائون آڏي سڀ ڏرڻ رهنديون

ضروري سهجهندي هئي. جڏهن سمي ڀارت ۾ وڌيڪن ۽
 مليشن جي حملن ڪري، هاڻاڪار مٽو پيو هو، علم جا
 دشمن ۽ هندن جي گرتن کي ڄاڻي رهيا هئا ان سمي
 ۾ ديش جا باقي ڇاڙڻ ۽ پاٽ ۽ ان سمي جي اتهاسڪ
 گهٽتائن ۾ ورهڻ بسبب لکڻ جي باد رکڻ ليڪ سهجهي،
 مکيه مکيه گهٽتائن کي پنهنجي يادگيري ۾ رکڻ لڳا.
 اهوئي ڪارڻ آهي جو پرست اتهاسڪار قاذ مهاشم،
 جڏهن ڪترين جو اتهاس لکڻ لڳو ته مٿين ڇاڙڻ ۽
 ٻان کان ڪوس ٽارنڊ وار انهن گهٽتائن جو پتو ملي ويو،
 جي هن پنهنجي راجستان جي اتهاس ۾ لکي ڇڏيون.
 مرهٽن جي شڪتي جڏهن برگهت ٿي ۽ اسلامي اڻياچار
 ۾ مقابلو هندو سڏنا سان ڪرڻ لڳا، تڏهن پستڪن
 جي لاس لپڻ ۾ وڏو ڀڳت ٿيو، تڏهن مرهٽا، مهاراجا
 شيواجي ۽ پيشوائن جي راج جو ورتا لکڻ ۾ رهڻي پيا ۽
 لکڻ لڳا، جو اڃا تائين موجود آهي.

جيڪي عصبي اهو ٿا چون، ته راجهن آرڻن کي
 اتهاسڪ وڌيا جو گيان نه هو، سي اهو نه ٻڌائين ته
 ابوالفضل جو ڀارت جو اتهاس لکيو آهي، البت سامڪري
 هن ڪمان ڪئي هئي؟ اگر اتهاسڪ وڌيا جو گيان ٿي
 ڪو نه هو ته مهاراج اشوڪ، پنهنجي راج سمي جي گهٽتائن
 کي، ٽارنڊن سوڌو پڙهڻ جي پٿرن تي جو لکايو ۽
 هو؟ ڇا سمالوچنا ڪندڙ مهاشم، ڪڏهن چيني ٻاري

اهو گرامڪ ڪلهڻ پندڻ جو لکيل آهي. گرامڪ جي اهميت ۽ ليکڪ جي ودوتا ڏسي پڙهندڙ اهاسڪار ڊاڪٽر اسٽائن چيو ته ”ڪلهڻ اهاس جي سڃي ارمڪ کي ڄاڻندو هو.“ مسٽر ايڇ - ڊرويس عجيب ڪاٺي پڻ لکيو آهي ته: ”جنهن سمي يورپ ۾ اهاسڪ دماغ جو اصل نالو نشان نه هو، ان سمي پارڪس ۾ ڪلهڻ جهڙو اهاس جو ودوان ڪيئن آهن ٿيو؟ ڪلهڻ جو ڪم اڪل غير معمولي آهي ۽ ايرويشن ٿيوري اڻاٽس وڪاس واد جي لهن ۾ ٿيو چڪڙي.“

ويچار ڪرڻ جي ڳالهه آهي ته مهاراجا وڪرماديتي جي پارهين شتاڊي (صدي) ۾ جڏهين ڪ پارڪس جو لاش ٿي رهيو هو، ڪلهڻ جهڙا اهاسڪار انهن ٿي سگهيا ٿي، ته ان سمي، جڏهين ڪ پارڪس اٽي جي چوٽي ٿي پراجمان هو، هن ديش ۾ ڪيترا ڪهڙا ڪهڙا نه اهاسڪ وڳيالي انهن ٿيا هوندا؟ ڪلهڻ خود لکيو ته ”راج ٿر لنگڻي لکڻ کان اڳ مون پارهين اهاسڪارن جي گرلڻ جو اڀياس ڪيو.“ پر انسوس | جو اڃا انهن (گرلڻ) جو نشان نه ڪو نه ٿو ملي، ڇاڪاڻ ته اهي جاهلن جي جهالڪ جو شڪار ٿي ويا، اڻاٽس علم جي دشمن هئڻن آڱهه جي نظر ٿيا.

پراجين آرين جي نه ڳالهه ٿي ڪهڙي آهي، انهن جي پٽن سندن نه اهاسڪ ڪهڻن کي ياد رکڻ ۽ لکڻ

مهاڀارمت ۾ لکيل آهي ته: ”اڻياس ۽ ٻراڻ سان وڃڻ
ارمت دريد (محبوب) ڪرڻ ٿوري آهي.“

هڪ ٻيو سندسڪرم جو ڪوي لکيو: ”اڻياس
اعا وڌيا آهي، جنهن مان ٻراڻن ٻاڻين جي وڌڻ سان
ٿڌو ٿڌو ٿيڻ، ارم، ڪار ۽ موڪش جو ابتدائين ٿي.“
ان طرح اڻياس ٻراڻن ڪرڻ ۾ اڻياس جي ايتري مهيا
ٿيڻ ڪارڻ آهي، ليڪن اهي نه تمام ٻراڻن ڪال جا ڪرڻ
آهن، اسين جنهن ڪال (زماني) کي ان ٻراڻن آڻي
کان پلتي هٽيل ٿا سمجهيون، ان ڪال ۾ ٻارمت ۾ اڻياس
لکڻ ۽ پڙهائڻ جو برابر رواج هو. ٻارمت جسي اڻياس
وڌو وڌائين (ٻيڙي وڌائين) ۽، جن ۾ ساري سنسار جا
وڌياري وڌيا ڪرڻ ابتدا هئا، اڻياس کانسواءِ
ڪيئن ڪم هلي سگهندو هوندو؟ جن ۾ پڻا ٿورس
پرو ادي ٻولائي وڌوان تعليم حاصل ڪري چڪا آهن.
ڪا به سڀه جائي اڻياس لکڻ کانسواءِ ٻاڻي سڀه لکي
چئي سگهي. ٻارمت ۾ اڻياس لکڻ جو ان سمي نه ٻورو
راج هو، جنهن سمي ٻوروپ جون موجوده سڀه سڏائيندڙ
جاليون ۽ هيٺڪلي اوسٽا ۾ هيٺڪلن جي مٿاڪه چاڻيندڙون
۽ اڳيڙو ٿڌاڻيون هون.

ڪشمير مان اڻياس جو سندسڪرم ۾ هڪ شاعري
ڪرڻ راج ٿرڻڪڻي ٿاڻي مليو آهي. جنهن ۾ باقاعده
سند سنس مان خروڪه راجا جو اڻياس لکيل آهي.

هيون، جنجو هن اڀياس ڪيو هو. نارد چيو: ”هي
ڀڳوان! مون رڳو، ڀڄر، سام، اٿرو، اتهاس، پراڻ، ويد
ارٿ اتياڊي جو اڀياس ڪيو آهي.“

ان جواب ۾ اتهاس، پراڻ ارٿات پراچين اتهاس جو
نالو صاف آيو آهي. ان ئي پرڪرڻ ۾ سنڪ ڪمار
نارد کي اپديش ڏنو آهي: ”وگيان (سائينس) دواڙا،
رڳ، ڀڄر، سام، اٿرو، اتهاس، پراڻ جو نت معلوم ٿيندو
آهي.“ انجو مطلب اهو آهي ته ڪنهن سمي اتهاس
وديا، ڀارت ۾ اهڙي انٽي کي پراڻت هئي جو انجي
ڪيترن ئي مکيه وشن وارن گرائشن کي سمجهڻ لاءِ،
وديارٿيءَ کي اول وگيالڪ ارٿات سائينس جو ڄاڻو بڻجڻو
پوندو هو.

چوھٺ ڪلائن جو ڄاڻائو ڪندي، هڪ سنسڪرت
کوي لکيٿو: ”اتھاس، ويد، ڪساوي، الڪار،
نائڪ ... آڊي ۶۴ ڪلائون آهن.“

راجڪمار چندرا پيد کي، ڪهڙيون ڪهڙيون
ودياڻون پڙهايون ويون هيون، انجو ورڻن ڪندي
کوي باڻ، گولٽ ڪادمبريءَ ۾ لکيٿو: ”هو
راجڪمار مهاڀارت، اتهاس، پراڻ ۽ رامايڻ ۾ ڏاڍو پڙ
ٿي ويو هو.“

راجا جي ورڻن ۾ کوي باڻ، ڪادمبريءَ ۾ لکيو
آهي: ”هو ڪڏهين ڪڏهين پڙهند، ڪهاڻيون، اتهاس،
۽ پراڻن کي ٻڌي مٿن سان ڏينهن گذاريندو هو.“

اصل ۾ انهن جا ڪاري، فقط ڀارت ۾ ئي نه بلڪ ساري
سمنار ڪي، اُتي جي مار ۽ ٽي هٿ جو آديش ٿا ڪن.
بي اوسٽرلئڪ ناهي. ڇاڪاڻ ته جڏهن اسين پراچين
۽ لوين، سنسڪرت ساهت ۾ آيو ٻينا ٿا ڪريون، ته
انکي اتهاس جي گھٽ ورڻ سان پورو ٿا ڀايون
پرمان طور:-

اٿرو ويد (اڌاء ۱- سوڪت ۶- منتر ۱۰-۱۱-۱۲)
۾ لکيل آهي:- ”مهتو جو اڀلاشي منس، جڏهن مهتو
جي طرف هلندو آهي، تڏهن اتهاس، پراڻ، گائڻا
۽ لاراشسي، ان جا پوئلڳ ٿي ويندا آهن. ان ڳالهه کي
جيڪو پڙس ڄاڻندو آهي اهو اتهاس، پراڻ، گائڻا ۽
لاراشسي جو پڙهڻ (لواس استان) بچي ويندو آهي.“
(هي منتر اتهاس جو ٻج آهي). (۱)

گرهيم سوٽر ۾ لکيل آهي:- ”براهمن ڪرشن کي
اتھاس، پراڻ، ڪلب، گائڻا ۽ لاراشسي ۾ چئبو آهي.“
ارٿا انتريه، شمس پٽ، سام ۽ ڪوبت جيڪي براهمڻ
ڪرشن جي نالن سان پڙهندا آهن، ان ۾ ڪيترن پرڪاڻن
جا اتهاس موجود آهن.

ڇاند وگيم اڀندڻ جي سمين ڀرپاڻڪ ۾، جتي
مهرشي سنت ڪمار ۽ رشي نارد جو سواد آهي،
اٽي سنت ڪمار جي ڀڄڻ ٿي ٿا وڃن، هي ودياڻون ٻڌايون

(۱) رڳويد آدي پاشيه پومڪا، ڇاپو ٻيو، صفحو ۸۲.

جا پتلا، اسانکي اهو ٻڌائڻ لڳا آھن، تہ سندن کي اتھاس لکڻ ئي ڪو ايجادو هو، ۽ نہ ڪو سندن لکيل اتھاس ئي ٿو ملي. انجو فائدو وٺي ٻيا وڌيڪي، جن جي دماغ ۾ نہ فقط نعصب ۽ جھالت جو جن ويٺل آھي، اھي بہ پاڻ کي ڪجهہ سمجھي، سندن کي اکيون ڏيکارڻ لڳا آھن، ان ڪري اول اچو تہ ان ڳالھ تي پرڪاش وجھون تہ ڇا سندن کي اتھاس لکڻ ڪو ايجادو هو؟

اصل ۾ اگر اھو الزام نیکہ ھجي تہ مڃڻو پوندو تہ اسان جا ابا فقط اڌ سڌريل ھئا. ڇاڪاڻ تہ فقط ٻن ئي اوسٽائن (حالتن) ۾ ڪا جاني اتھاسڪ ڳيان کان خالي ٿي سگھي ٿي:— (۱) الجي نيتائن، ڪي اهڙا ڪاريہ نہ ڪيا ھجن، جنکي سندن سندن ايمان سان نہ سمجھ ڪري. (۲) ان جا نيتا، پنھنجي سندن کي اتھاسڪ سکيا جي لاپن کان دور رکي، منجھن ديش ڀڳتي جي ويچارن کي، دوش ڏيارڻ جي ضرورت مان ناواقف ھجن. پھرين اوسٽا تہ ٿي ٿي نٿي سگھي، ڇاڪاڻ تہ اھو پرسد آھي تہ پراچين آريہ ورت ۾ رڳا ڳھس، جيونش ۽ بدورت وديا (سائينس) نہايڪ اُنٿي ٿي ھو، آبرويد جون انيڪ اھميت واريون ايجادون، آريہ لوڪ ڪري چڪا ھو، پر جا تبت راج ۽ چڪروني راج اسٽاپن ٿي چڪا ھو. ان ڪري اھو سڌ نٿو ٿي سگھي تہ پراچين آرين جا ڪاريہ اهڙا ڪونہ ھو، جو سندن سندن جا اوچا ويچار ڪن ۽ سندن اُنٿي ۾ سھائڪ ٿي سگھن.

ڌاريو اسان تي اڪ ڪٿي سگهي، يا اسين سوليتو ٿا لاء
 پاڌا ليددا رهون. عجب جو مڪان آهي ته ڏهش به اسانجو
 ۽ پاڌاڀون به اسين نه سوليتو ٿا ڏيو. يا مبلاب لاء منڊون
 انهن کي ڪندا وٺون جن اسانجي ڌرم ۽ شرم سان راند
 ڪئي. ڪهڙي نه مورڪتا ۽ ذليل اوستا!!! ٻيو انجو
 ڪارڻ؟ نٺا انھاس جي اڻ ڄاڻائي! جيتوڻيڪ ان ڳالھ
 کي سمجهڻ لاء شاھي دل ۽ دماغ جي ضرورت آهي،
 اڄ جي راجپوتي الجھن ۾ الجھيل ۽ پنھنجي ھندو
 سنسڪرتي ۽ سڀيتا کان ناواڻل ۽ يورپ جي گھٽ گھٽ
 ۾ ڪڙن ليل، ان وھسہ کي نه سمجهي سگھندا، پر اھا
 حقيقت آھي ته اسانجي ٿباھي جو مک ڪارڻ، اسانجو
 انھاس کان ناواڻل رھڻ آھي. ۽ انھاس جي اڻ ڄاڻائي
 ڪري ئي اسانکي پنھنجي ڌرم، سوليتو ۽ اوج کان ھٽ
 ڏٺا پيا آھن، ڇا پنھنجي سڀيتا ۾ ڀليل، انھاس کان
 اڻ ڄاڻ ھئڻ ڪري پنھنجي ڪڙو وڪي نه ڄاڻڻ ڪري،
 ڌرم کان به پنھنجا نظر اڇي رھيا آھيون. ان ڪري ڳالھ
 نه اھا ئي آھي ته ھيمن انھاس جي ٿور، عماليہ ڪان
 کوٺي ھمڪ نه آندي وھدي، ٽيسون سڀ ٿورون نٺا
 ٿورون ئي آھن، ھي ڪڏھي ڪڏھين به ڪڍا نه بڻائي
 سگھنديون.

ھندو انھاس ڇا ٿيندا ھئا؟

اڄ جو اسين خود ئي انھاس کان دور رھيا آھيون،
 نه يورپ جا خالي ڪوٺڙي ڪڙڪائيندڙ ۽ اسان لاء عجائبات

جا پتلا، اسانکي اهو ٻڌائڻ لڳا آهن، ته هندن کي اٽھاس لکڻ ئي ڪو اڀدو هو، ۽ نه ڪو سندن لکيل اٽھاس ئي ٿو ملي. الجو فائدو وٺي ٻيا وڌرمي، جن جي دماغ ۾ به فقط تعصب ۽ جهالت جو جن ويٺل آهي، اهي به پاڻ کي ڪجهه سمجهي، هندن کي اڪيون ڏيکارڻ لڳا آهن، ان ڪري اول اچو ته ان ڳالهه تي پرڪاش وجهون ته ڇا هندن کي اٽھاس لکڻ ڪونه اڀدو هو؟

اصل ۾ اگر اهو الزام ليڪه هجي ته مڇڙو ٻوڏو ته اسان جا ابا فقط اڌ سڌريل هئا. ڇاڪاڻ ته فقط ٻن ئي اوسٿائن (حالتن) ۾ ڪا جاتي اٽھاسڪ ڳيان کان خالي ٿي سگهي ٿي:— (۱) الجي نيتائن، ڪي اهڙا ڪاريه نه ڪيا هجن، جنکي سندن سستان ايمان سان نه سمجھ ڪري. (۲) ان جا نيتا، پنهنجي سستان کي اٽھاسڪ سکيا جي لاپن کان دوز رکي، منجهن ديش ڀڳتي جي ويچارن کي، دوش ڏيارڻ جي ضرورت مان لاوائف هجن. پهرين اوسٿا ته ٿي ٿي سگهي، ڇاڪاڻ ته اهو پرست آهي ته پراچين آريه ورث ۾ ريڪا گھٽ، جيتوڻي ۽ پڌاوت وڌيا (سائينس) نهايت اُتڻي ٿي هئا، آيويد جون اليڪ اهميت واريون ايجادون، آريه لوڪ ڪري چڪا هئا، پر ڇا تتر راج ۽ چڪروئي راج اسٿاپن ٿي چڪا هئا. ان ڪري اهو سڌ نٿو ٿي سگهي ته پراچين آرين جا ڪاريه اهڙا ڪونه هئا، جو سندن سستان جا اوچا ويچار ڪن ۽ سندن اُتڻي ۾ سهاڻڪ ٿي سگهن.

ڌارو اسان تي اڪ ڪٿي سگهي، يا اسين سولٽرنا لاءِ
 پاڏاڻيدا رهون. عجب جو مڪان آهي ته ديش نه اسانجو
 نه پاڏاڻيون نه اسين نه سولٽرنا ڏيون. يا مبلاب لاءِ منٿون
 انهن کي ڪندا وٺون جن اسانجي ڌرم ۽ شرم سان راند
 ڪئي. ڪهڙي نه مورڪتا ۽ ذليل اوستا!!! پسر الجرو
 ڪارڻ؟ فقط اتهاس جي اڻ ڄاڻائي! جيتوڻيڪ ان ڳالهه
 کي سمجهڻ لاءِ شاهي دل ۽ دماغ جي ضرورت آهي،
 اڄ جي راجپوتي آلتھن پر آلتھيل ۽ پنهنجي هندو
 سنسڪرتي ۽ سڀيتا کان ناوائف ۽ يورپ جي ڪيترن
 پر گمڻن ٿيل، ان وهس کي نه سمجهي سگهندا، پر اها
 حقيقت آهي ته اسانجي تباهي جو مک ڪارڻ، اسانجو
 اتهاس کان ناوائف رهڻ آهي. ۽ اتهاس جي اڻ ڄاڻائي
 ڪري پئي اسان کي پنهنجي ڌرم، سولٽرنا ۽ اوج کان هٽ
 ڏيڻا پيا آهن، ڇا، پنهنجي سڀيتا پر پليل، اتهاس کان
 اڻ ڄاڻ هئڻ ڪري پنهنجي گورو کي نه ڄاڻڻ ڪري،
 ڌرم کان نه ڀڄندا نظر اچي رهيا آهن. ان ڪري ڳالهه
 نه اهاڻي آهي ته جيئن اتهاس جي لهر، عمليه کان
 کوٽي هيٺ نه آندي ويندي، تيئن سڀ لهرون فقط
 لهرن تي آهن، هي گڏجي ڪڏهن به کنگا نه بڻائي
 سگهنديون.

هندو اتهاس ڇاڻيدا هئا؟

اڄ جو اسين خود ئي اتهاس کان دور رهيا آهيون،
 نه يورپ جا خالي کوپڙي کڙڪائيندڙ ۽ اسان لاءِ عجائبات

ان ڪري اتهاس جهڙي وستو جو ڪنهن به جاني
 ۾ نه هئڻ، سندس تباهي جي نشاني آهي. اهوئي
 ڪارڻ آهي جو اڄ پارٽ جا هندو، پراچين آرين جو
 سستان هوندي به، پنهنجي اتهاس کان اڻ ڄاڻ هئڻ
 ڪري، تباهيءَ ڏانهن، سڙڪندا وڃي رهيا آهن، ۽
 پنهنجي پراچين ڳورو ۽ ڪمال کان بلڪل ناواقف هئڻ
 ڪري، هو هر معاملي ۾ لڪامياب ٿي رهيا آهن. اڄ
 هندو نوجوان کي اها ته سڌ آهي ته محمود ۽ محمد،
 تغلق ۽ تيمور ڪير هئا؟ پر اها سڌ ڪانهي ته وياس ۽
 وشسٽ، چندوگپٽ ۽ ڇاٽڪي ڪير هئا؟ ان ڪري ئي
 اڄ اهڙا به الائي هندو نظر اچي رهيا آهن جي اڪبر
 ۽ عبدال جي ورسي مٺاڻ تي ته فخر حاصل ڪندا آهن،
 پر اکر کين چيو وڃي ته شيواجي ۽ برٽاپ جي به ورسي
 مٺايو، ته سندن منهن تي اُٻاس اچي ويندي. انجو
 ڪارڻ فقط پنهنجي اتهاس ۽ ڳورو کان اڻ ڄاڻائي آهي.
 اڄ اکر اسان کي اهو معلوم هجي، ته سنسار جي جائين
 جا جيمر ڊاٽا، ۽ سنسار جي ڊيشن جا ان ڊاٽا به اسين ئي
 آهيون، اسان ئي ساري سنسار کي پارٽ مان وڃي وسايو
 ۽ آباد ڪيو، ليڪين سالن تائين ساري دنيا تي اسانجي
 حڪومت رهي، دنيا جو گيان و گيان اسان وٽان ئي ٿهليو،
 اسان جا واپاري، چين کان انگلنڊ تائين جهانن تي سوار
 ٿي، سمورن جي جائين کي ڇيڙيندا، سنسار کي سڀي ۽
 سڳي بڻائيندا رهيا، ته اڄ ڇا مجال آهي، جو ڪوبه

۽ ڄاڻي جو نراسي ۽ سستان هوندي به، اسين انجي
انهاس کان اڃا ڄاڻ آهيون. اسانکي ئي خود سڏ ڪانهي
نه اسان جا ابا ڏاڏا ڪير هئا؟ ۽ ڪهڙا سندن ڪارناما
هئا، جن تي اسين ايمان ڪري سگهون. لارڊ مئڪالي
جي ئي شبڊن ۾:-

A people, which takes no pride in the
noble achievements of remote ancestors, will
never achieve anything worthy to be
remembered with pride by remote descendants.
"Macaulay".

اڻاٽ:- ”ڄا ڄاڻي پنهنجن پُوروحن (پُورڳن) جي
اڻڄڻ ڪارنامن جو ايمان لڳي ڪري، اها ڪانه اهڙي
ڳالهه ڪرڻ نه ڪندي، ڇا ڳهڻيون پيڙهون انهيءَ
اولاد جي لاءِ تمام عزت سان ياد ڪرڻ لائق هجي.“
۽ جيئن پُورڳن جي اڻڄڻ ڪارنامن جو ايمان رهندو
آهي، تيئن اها ڄاڻي صفا هستيءَ سان منجهي ئي
لڳي سگهي:-

History is the story of a nation pulsating
with life and telling in clear words that it
cannot die which it makes history.

"Michelet"

اڻاٽ:- ”ڪا به ڄاڻي مري لڳي سگهي جيستائين ڪا
انجو انھاس پرماڻ لپندو رهي.“

مون الهن براهمن ۽ پروهتن کي ڏٺو، جيڪي وائي
۽ پوتر ڌارمڪ ڪريائن دوارا راجائن جي واهيات خود
خيالي کي پنهنجي سهائتا ڏيئي رهيا هئا، ۽ پنهنجي
مڙ تنو کي پلائي، ان پرشت پروهت شاهي جي هيٺ،
پارٽ جو گلو گهوئي رهيا هئا، جنهن گذريل مهما جي
يادگيريءَ جي روپ ۾، جو ان جو عيب هو، جلدئي ان
سو تڙ ٿا کي نشت پرشت ڪري ڇڏيو، جا ان پروهت
شاهي کي ختم ڪري ڇڏي ها.

بس! پوءِ مون صاف صاف ڏٺو ته هي ماڻهو ڌارمڪ
پراڌيستا جي ٻن هزار ورهين بعد، پنهنجي لاس ڪندڙن
کي ماري پڇائڻ ۽ بدلي وٺڻ ۾ ڇو بيوس آهن، انگريز
واپارين جي لغت ڪرڻ لائق حڪومت جي سامهون
بنا ڇرڻ ڦرڻ جي چوجهڪي رهيا آهن، ۽ ڏينهن رات
سر جهڪائي ان پرميشور جي آڙا ٽا ٽا ڪن، جنهنجي
ڦالي سان پروهتن، سندن لاس ڪيو. (۱)

چندر نگر

جڪاليت

۲۵ - فيبروري - ۱۸۶۸ع

فرينچ چيف جسٽس

اهي آهن شپ ويچار ان پراچين پوتر ديش آريه ورث
۽ پوتر آريه جاتيءَ لاءِ، جن جو اسين هڪ انھاس لکي
رهيا آهيون. عجب آهي ته جنهن جاتي ۽ ديش لاءِ
مٿيون ودوان، ههڙا ويچار پرگھت ٿو ڪري، ان ديش

گرو هو۔ مون هلوء جي ان سمرئيءَ جي لبمن کي سمجھڻ جي خواهش ڪئي، جي سنائي پارس جي چوئي ۽ ٻجاي ۽ ڇمڪات جي وچ ۾، عبراني ٺيٽيءَ جي اصولن کان ۽ اليڪ جڳ ۾، ديوتائن جي مندر جي چاڙهڻ جي هيٺان آريہ ڪيا ويا هئا۔

ٽڙهين پارس، منهنجي سامهون وصال شڪتيءَ جي روم ۾ جيئري جاڳندي چوليءَ ۾ پڙگهت ٿيو۔ مولڪي سندس آئيءَ جو پتو اچي سنسار ۾ ڦهلائڻ ۾ لڳو۔ مون ڏٺو تہ پارس پنهنجي ٺيٽي، پنهنجي وٽي، پنهنجو سڌاچار، پنهنجو ڌرم۔ ايران، اولان ۽ روم کي سڀڪارايو۔ مون ڏٺو تہ شرافت ۽ افلاطون جا ڪرو، اهي ٻوٽو رشي ۽ مٽي ۽ ويد وياس آهن۔ ايتروئي تہ بلڪ مون ڏٺو تہ بسم الله جي ڪماريءَ جي پٽ يسوع مسيح جو راه ڏيکاريندڙ ڪماري ديوانگني (دبوءَ کي) جو پٽ ڪوشش ٿي آهي۔

دليلبازي جي راج ۾ اوج جو اهو خاص زمانو هو۔ ٽڙهين مولڪي معلوم ٿيو تہ، هن جاليءَ جو هاڻي ٻڌايو اچي پهتو آهي۔ جنهن سنسار کي سکيا ڏني هئي! سنسار ٺي پنهنجي سڌاچار ۽ سڌالت جي، اهڙي اڻ مڃندڙ ڄاڻ لڳائي هئي، جنهن کي زماني جي اها گردش اڃا لائن تہ مٿائي سگهي، جنهن تقيلون ۽ ايندو کي انهنس ۽ روم کي بلڪل غائب ڪري ڇڏيو آهي۔

هي فقط هڪ خالي ڏيکاءُ هو. مون ڏاڍي افسوس سان
 ڏٺو ته هن جائيءَ پنهنجي شريست وشواسن جي بدلي
 پر زباني الله و جوش - سواڌين منشن جي سوتنتر اڃا ۽
 سوتنتر ويچارن جي بدلي پر ذليل پراڻي پتا ڇڏي آهي.
 بس! تڏهين مون پوءِ ڪال (ماضيءَ) جي لڪائيندڙ
 پردي کي، ان کان ڪٽي ۽ هن مرندڙ جائي جي اڀرتيءَ جي
 استان جو گذريل پتو لڳائڻ جي خواهش ڪئي، ۽ مون
 ڏٺو، هن جائيءَ پر نه نفرت جي شڪتي آهي ۽ نه ئي
 بربر جي - نه پڇهه جي لاءِ اٽساهه، ۽ نه ئي پاپ جي لاءِ.
 هي هڪ اهڙي امت (ناچ ڪندڙ) جو روپ ڌارڻ ڪيل
 آهي، جنهنجي پاڳ پر فقط مورخين جي سامهون پنهنجو
 ڪيل ڏيکارڻ لڪيل آهي.

آها! اهو ڪهڙو نه سندر ڪال هو، جو ان سمي
 منهنجي چيتا ۽ گيان جي سامهون چڪر ڪاٽي رهيو
 هو. مون مندر جي ڪنڊ مان انھاس کي سڏيو، ڪڏهن
 ۽ ستو ٻن کان پڇا ڳاڇا ڪئي، انهن ويدن کان سوال
 ڪيا، جن جا صفح هزارن ورهين جا پراڻا آهن، ۽ ان
 مان جڳياسو برهمچاري ان سمي کان؛ اڳ، جيون جو گيان
 پراپت ڪندا هئا، جڏهين هزار دروازن واري ٿيس يا
 مهان بعبيلوليا جو بنياد رکيو ويو هو.

مون انهن ڪوٺائن جي ڇاپن کي ٻڌو آهي، جيڪي
 ارهما جي چرطن پر ان سمي ڳائين وڃيون هيون، جڏهين
 هوڏانهن جي مصر ۽ يهوديا جي ڳوٺن جو جنرل ڪول

مٽاڻجڻ جو بدلو وٺڻ لاءِ گوليءَ سان اڏاڻو هو؟ ڇا هي
انهن ٻارن جو هاءِڪار هو، جي بک کان مري ويل مالائن
جي لڙيل ڄاڻين جو خواهه مشواهه ڪير ڳولي رهيا هئا؟

هاءِ! منهنجي ڀاڳ ۾ ڪهڙن شخصن دڪن جو ڏنگ
لکيل هو. هڪ جالي ان ڪلور چنبي جسي هيٺان،
آداسيتا سان کلي رهي آهي، جو انجو ٺاس هڪري رهيو
آهي، ۽ پنهنجن هٿن سان پنهنجي پراچين ڪپڙي،
پنهنجي سموري ۽ پنهنجي سولٽرولا جي چڪيا خوشيءَ
سان تيار ڪري رهي آهي.

مان من تي من ۾ اهو سوچي رهيو آهيان، ته ڪهڙو
هي پوءِ هن جنهن ايندڙ جو ڪارڻ ٿيو آهي؟ ڇا هي
لفظ وٽس چڙهي ڪم آهي؟ ۽ ڇا منهن والڪر ڄاڻين
هي ڀاڳ ۾ به سگهي؟ ڏکي ٿي مرن ضروري آهي؟
ڪهڙو ڪارڻ آهي جو پوٽر آدم سڏائين ڪي، ويدن
جي اوج ابديشن ڪي، آخر ۾ ڪهڙي اسٽلٽا ٿي؟ ايترو
ٿيندي به، وري به اڃا لائين مون ٿرا مٿن، وڳيائين،
دارشڪن (پلاسٽرن) ۽ ڪوئن ڪي آلمان ٿي، وڏن وڏن
ساجڪ گڻن ٿي ۽ ايترو هسئيءَ ٿي، ڪنپير ليڪچر
ڪندي ٻڌو آهي. اڃا لائين مون عام جيتا ڪي اڃي
سامهون سر جهڪائيندو ڏٺو آهي، جڏهن الڪي نادلن سان
ٻيل شور به ۽ اڙهائو پومي ڏٺي.

پر آخر ۾ مون ڏاڍي دڪ سان محسوس ڪيو، ته

پوڄا ڪندا آهن. ان وقت به ڌيري ڌيري هلندڙ هوا
 ۾ لڪي هي اڀرڻ ڏٺو:- ”پنيون ان سان سبز آهن ۽
 ناريل جو وڻ پنهنجي ڦل جي ٻار سان جهڪي رهيو آهي.
 اڇو اسين انهن شين جي ڏيندڙ ڏاڏا جو ڏنيو ڪريون.
 ۽ وري:- ان پنهنجي شردا، انهن مضبوط وشواسن
 جي هوندي، براهمڻن ۽ گيانين، فلاسفرن ۽ ڪوين جي
 انهن شريشت (اوچن) اڀرڻ جي رهندي، اوه!
 لڙڻ، ورڻ هڪڙو هاڻا! مون تنهنجي ئي سستان ڪي
 وحشي وڪارن سان پر باد، ڪمزور ۽ ڌرم پرشت ٿيندو
 به ڏٺو آهي. مون انهن کي تنهنجي خون! تنهنجي
 ملڪيت!! تنهنجي ڪوارين ڪيائين!!! بلڪ تنهنجي
 سوتلرتا کي بنا ڪنهن شڪايت جي مٿ ڀر اٿياڇاري
 واپارين جي هٿن ۾ سولپيندو به ڏٺو آهي.

ڪيترا دفعا مون شام جي هوا مان اڪرندڙ، دڪ ۽
 گڏيل پوڙيل آواز کي ٻڌو آهي، جو بيبان، دلدار،
 اندري، رستن، نديءَ جي ڪنارن ۽ جهنگلن جي چايا
 وغيره مان اُٿندڙ معلوم ٿيندو هو. ڇا هي گذري ويل
 زماني جو نالو هو؟ جو غائب ٿيل سڀيتا ۽ برباد ٿيل اوج
 تي دڪ ڇا ڇو ها ڳاڙو آيو هو. ڇا اها انهن مري ويل
 (دش پڳت) سپاهين تي درد ڀري روڊن جي ڌن
 هئي، جنکي (۱۸۵۷ جي) بلوي ڪالپوءِ ٻارن ۽ استرڻ
 سميت ڪن لال چوڙيءَ جي انگريز سپاهين پنهنجي

ڪڇڻ آهي ۽ سڀ پر آهي.

مون پنڊلن ۽ گيلن جي اُڀرڻ کي ڏيان سان ٻڌو آهي، انهن چيو: ”جيون گمان پراپتي جي لاءِ آهي، ۽ گمان جي پراپتي وچتر شڪتي جي البڪ روپن ۾ جاج ۽ سچاڻپ ڪرڻ لاءِ آهي.“

مان دانشورڪ لوڪن (ملاسٽون) وٽ نه ويو آهيان، انهن وٽ وڃي مون کين چيو آهي: ”اي وچتر مشوا! توار ڇهن هزارن سالن کان نه وڌيڪ هتي ويهي، توهان ماڻهو ڇا ڪري رهيا آهيو؟ هي ڪهڙو بستڪ آهي، جنهنڪي اوهين سدائين گوڏن تي وڌي مٿي وائڻو ڪندڙ جهڪايو ويٺا آهيو؟“

انهن مشڪي چيو: ”جيون ڪارائتو ۽ اڀاءُ جي لائق نطق لاءِ آهي، ۽ هن ٻوڙ وڃي گرت جي اڀياس سان، جيڪو سڌائڻ گمان جو پندار آهي، ۽ اسانجي دشمن تي اڀور دٻاءُ ڀرڻ لاءِ مٿس ٿيل مٿس آهي، اسين ڪارائتو ۽ لاءِ جي لائق نطق ڪون ٿا.“

ان طرح مون ڪوئن جا گان ٻڌا آهن، ۽ ٻيڙي، سڌو ٿا، سڳند ۽ گلن نه موڪلي پنهنجو ڇڏيو اڀرڻ ڏنو آهي.

مون سڌن کي ڪنڊن ۽ ڏڏڪندڙ ڪوئلن جي سڃاڻ تي لهندو ۽ ڏک ۾ نه مشڪندو ڏنو آهي، پر اڏڻ ڪهڻن جي سڃاڻ ۾ نه هو فقط اڀور جو سمرڻ ڪندا آهن.

مان گنگا جي ڇهن لائين ويو آهيان، هتي هزارين هندو، سوري، اڀوڻ وقت ٻوڙ لڏي جي ڪناري تي

پوهکا Introduction

او پراچين پورت پوهي، منځ جاني کي جنم ڏيڻ واري پورن پومي نهنجي جڳهه لڳي! پوڄا ڪرڻ جي لائق ۽ شڪتيءَ واري ۽ جنهن کي صدين جي حيواني حملن، اڃا تائين ڊيڄندڙ خاڪ جي هيٺان نه ڊبايو، نهنجي جڳهه لڳي!! شرڙا، پريم، ڪوٽا ۽ وڳيان جي پتر پومي نهنجي جڳهه لڳي!!!

سکر ۽ سمپتيءَ جي ديوِي! ڇا ڪڏهن اهڙو ڏينهن ايندو جڏهن اسين پنهنجي پشچمي ديشن ۾ نهنجي پورن پراچين ڪال جهڙي آلتِي ڏسنداسون؟

نهنجي پورن پرتيءَ جي پاشا سمجهڻ جي آدش سان مون ڇا ڇا ڪيو؟ نهنجي گهڻن جهنگلن ۾ واس ڪيو! پڙ ۽ گدامڙيءَ جي وڻن جي پنن ۾ سر سر ڪندڙ شام تي هوائ منهنجي ڪنن ۾ هي ٿي مايا وارا شبد چيا:-

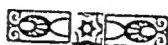
زيئس جهووا برهم

پراچين ديوتائن جي اواس استائن ۽ مندرن جي چاڙهين هيٺان، مون براهمڻن ۽ پروهتن کان پڇا پڇا ڪئي: الهن جواب ڏنو آهي:- ”جيئن ويچار ڪرڻ لاءِ آهي، ويچارڻ ۾ ميسور جو اڀياس ڪرڻ آهي، جوئي سڀ

مہرشي ديانند سرسوتي
(جدهن کي هي بستڪ اربط ڪيو ويو)
Maharishi Dayanand Saraswati

پارت وندنا

وَندي ماتَرَم — سَڄام سَڄام مَليج شَيتلام شَيتشيا

مَلام ماتَرَم — شَيتو چيو تَسَنام پَلڪَت يامد چِر ڦل —
ڪُسمَت در مدَل شو پند چِر سَها سَيم سَمَدَر پاشَڻم

سَڄام وَردام ماتَرَم — وَندي ماتَرَم

مَدَر جل ۽ گلن سان سو پياوان، سَيتل، مَند سَڳند واريو
واري، اُن سان سائي پري، ارمل، پر ڪاش يڪت پوسن،
آريه ورت مائر پوميءَ کي مان پر ڳام ٿو ڪريان.

اُتيهه ڪروڙ ڪنن سان پيالڪ آواز ڪرڻ واري.
سَڪ ڪروڙ ٻالهن ۾ تيز شستر ڌارڻ ڪرڻ واري هي مَنا!
تو کي ڪير ٿو اُٻلا چئي سگهي؟ جيڪا اسان جو ڌرم،
مرم، شڪتي، پڳتي، پراڻ ۽ سڀ ڪجهه آهي، جنهن
جي سندر، ورتي آريه (هندو) ٻيئي ٻيئي جي هر ديه مَندَر
۾ وسيل آهي، ان سکيا ڏيندڙ ۽ ور ڏيندڙ، ٻيئي پُومي،
ويد پُومي، مائر پُومي آريه ورت کي مان پر ڳام ٿو ڪريان.

آريه ورث

ڀارت و رث جو پراچين ۽ سڄو اڻواس

ارڻاڻ:—

آريه ڪير آهن؟ دنيا اول ڪٿي، ڪيئن؟
ڪڏهين پيدا ٿي؟ ساري سنسار کي آرين
ڀارت مان وڃي ڪيئن؟ ڪڏهين
آباد ڪيو؟

منڊل پوريون

ليکڪ:—

موانث

گنگو

